

ৰমন্যাসবাদ

মহেন্দ্ৰ বৰা

বনলতা

নতুন বজাৰ : ডিব্ৰুগড়

***Ramanyasbad*, a critical account of English Romanticism written in Assamese by Dr. Mahendra Bora, Formerly Lakshminath Bezbaroa Professor of Assamese, Dibrugarh University, Jivan Phukan Nagar, Dibrugarh 786003. Published by Sri Makhan Hazarika, Banalata, Dibrugarh-786001. 4th Reprint 1995 Price Rs. 55'00 only.**

প্ৰকাশক :

মাখন হাজৰিকা

বনলতা

নতুন বজাৰ

ডিব্ৰুগড়-১

শাখা :

পাণবজাৰ

গুৱাহাটী-১

বনলতা সংস্কৰণ, 1995

বেটুপাত : ভগৱান শৰ্মা

বেচ : ৫৫'০০ টকা মাথোন

ছপাওতা :

প্ৰথা প্ৰিণ্টিং ৱৰ্কছ

২১, ৰাজা দীনেন্দ্ৰ শৰ্মা

কলিকতা-২

স্বনামধন্য চিকিৎসাবিদ্
অসম চিকিৎসা মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্তন অধ্যক্ষ
ডাঃ মথুৰানাথ ভট্টাচাৰ্য্যদেৱৰ
কবকমলত প্ৰস্থাবে —

অৱতৰণিকা

আমাৰ নহয়—বসিক ভোক্তাৰ মত : যুগোপীয়া সাহিত্যৰ ভাৱবোৰ ভাৰ্জাৰ্থিনৰ জড়িত ল'বলৈ হ'লে, জড়িত ল'ব লাগে—বুছ উপন্যাসৰ, কবাচী কব্যকলাৰ আৰু ইংৰাজী কবিতাৰ। আকৌ, ইংৰাজী কবিতাৰ স্বৰ্ণ যুগটো বচনা কৰি থৈ গৈছে একেলগে একোটা সময়তে জাকি ঘাবি ওলাই অহা কেইজনমান একেধৰৰ মনোভংগীৰ অধিকাৰী কৰিয়ে। বহুদিনৰ পৰা মনৰ ভিতৰত ইচ্ছা এটা পুৰি থাকিছিলোঁ, ইংৰাজী সাহিত্যৰ চমু ইতিহাস এখন বচনা কৰাৰ—অসমীয়া ভাষাত। কিন্তু, সময়, সুযোগ আৰু অধ্যয়ন—ভিনিওটাৰে নাটনিৰে বাট ভেটি ধৰে। সেইকাৰণে, চমুকৈ সেই স্বৰ্ণ যুগৰ কবিকেইজনৰ কাব্যকৃতিৰ পৰিচয় যুগুতাই উল্লিখ্যলৈ ল'লোঁ। যুগটোৰ পৰিপ্ৰেক্ষিত আৰু ফলজুতিবোৰ উমান দিবৰ কাৰণে উজাৰো গ'লোঁ, ভটিয়ায়ো আহিলোঁ।

এটা প্ৰশ্নৰ মূখ্যমুখি হ'ব যে লাগিব—জানো। ইংৰাজী 'ৰোমাণ্টীছজম্'-অৰ পৰিভাষা হিচাপে অৰ্থাৎ চালি অহা নৱন্যাসবাদ শব্দটোৱে এনে কি জগৰ লগালে, যাৰ কাৰণে এটা নতুন শব্দ নিৰ্মাণ কৰিবলগীয়া হ'ল? উত্তৰ এইদৰে দিয় : শব্দটোৱে অন্ততঃ মোৰ কাণ আৰু মন কোনোটোকে কোনোদিন প্ৰসন্ন কৰিব পৰা নাই। পৰিভাষা হিচাপে ই বিমানাৰ্থিন ইতিহাসাক্ৰমী, সিম্মানীৰ্থিন বস্তুনিৰ্দেশক নহয়। নতুন গুণেৰে গুণাশ্ৰিত সাহিত্যই নৱন্যাসিক। কিন্তু, কোন সময়ৰ বাবে নতুন? তাৰ পাচৰ নতুনতৰ সাহিত্য কি নামেৰে বিভূষিত হ'ব? যুগৰ ওপৰত, পৰিভাষা হিচাপে ইয়াৰ সেই স্থিতিস্থাপকতা কম, যি স্থিতিস্থাপকতা এই পৃথিবীৰ পিতৃনত প্ৰয়োগ কৰা শব্দটোৰ আছে। দৃষ্টান্তস্বৰূপে :

Romance	কমন্যাস
Romantic	কমন্যাসিক
Romanticism	কমন্যাসবাদ
Romanticist	কমন্যাসবাদী
Neo-Romantic	নব্যকমন্যাসিক

বহুলপ্ৰচলিত পাৰিভাষিক শব্দটোৰ আধাৰত 'নিও-ৰোমাণ্টিক' হ'বলৈ নব্যনৱন্যাসিক। আকৌ, 'ৰোমাণ্টীছজম্'-অৰ উৎস এহাতে যেনেকৈ 'ৰোমান্স', আনহাতে তেনেকৈ 'ৰোমান্সক্'। কমন্যাস শব্দটোৰ আধাৰত বাঁচত বুপকেইটাত সেই কৈত উৎসৰো প্ৰতিফলিতক ব্যঞ্জনা অনস্বীকাৰ্য। অকল সেয়ে নহয়, প্ৰপঞ্চী শিল্পবস্তুৰ প্ৰথমতঃ বিপৰীতে 'ৰোমাণ্টিক' শিল্পবস্তুৰ যি কল্পনাত ইয়াৰ প্ৰধান অন্তৰ্গমন, তাকো 'কমন্যাসিক' শব্দটোৱে বিমান সৰুৰে ঘোষণা কৰে, আন কোনো শব্দই বোধকাৰোঁ সিম্মান স্পষ্ট ইংগিতৰে সূচনা নকৰে। পৃথিবীৰ নামকৰণৰ প্ৰসংগত আমাৰ বক্তব্য এইখিনিহে।

ইংৰাজী সাহিত্যৰ বমন্যাসবাদ সম্পৰ্কে আলোচনা পূৰ্ণাংগ কবি তুলিবলৈ হ'লে, কবি কেইজনৰ সমকালীন তিনিজন ক্ষণজন্মা বচনালেখকৰ বিষয়েও আলোচনা কৰা একান্ত প্ৰয়োজনীয়। ভাবিছিলোঁ, পৃথিবী শেষত জোৰণি হিচাপে গাঁথি দিম। নহ'লগৈ—জোৰণি দিয়াৰ সলনি জিৰণিহে ল'বলগীয়া হ'ল। শাৰীৰিক অসুস্থতাই চাঙালৈকে আজুৰিবলৈ ওলাইছিল। ফলত, আনকি ছপাখানাৰ ভূতেও ভুৰুক্ষিয়ালোহি।

আৰু এঘাৰ কথা। পৃথিখন কোনো পণ্ডিতৰ কাৰণে লেখা নাই। নিজৰ বাহীত নতুন সুৰৰ ক'পনি তুলিবৰ জোখাৰে দুৰ্গণৰ উৰুঙা বিং শূন্যবলৈ পালেই তুচ্ছ হ'ব পৰা পাঠক-পাঠিকাৰ কাৰণেহে লেখিলোঁ। সেইকাৰণে, মূলৰ ডাঙনিবোৰো মূৰ্খলি ধৰণেৰেই কৰিছোঁ। মাথোন চিন হেৰাই বুলিহে প্ৰদীপীকাত মূল ইংৰাজী উক্তিৰোৰ সজাই দিছোঁ। কোনেবাই খাউকতে নিগিলি চোবাই চাবলৈয়ো হেঁপাহ কৰিব নোৱাৰে জানো।

বহুতৰ ওচৰতে ঋণী। সেইসকলৰ নামৰ তালিকা দি এই অৱতৰণিকা জানিবা এহালিচা জোৰাকৈ দাঁতলীয়া নকৰিলোঁৱেই। মাথোন লেখি থাকিবৰ সময়ত দৈনন্দিন জীৱনৰ হেজাবোৰ সৰুসুৰা সমস্যাৰ মূখ্যমুখি হৈ নিৰলে উপায় উলিয়াই দিয়াৰ কাৰণে গ্ৰীষ্মতী গীতা বৰাৰ শলাগ নল'লে অশলাগী হওঁ। সদৌশেষত যিজনে পাণ্ডুলিপিৰ ছপাৰ আখৰলৈ নিয়াৰ বাট চিকুণাই দিলে, সেইজন 'বাণী প্ৰকাশ'ৰ পৰিচালক গ্ৰীষ্মত অম্বিকাপদ চৌধুৰীলৈ কৃতজ্ঞতা জনোৱাৰ ভাষা নাই। ঈশ্বৰে যেন তেখেতৰ সুগোল মূখৰ শূৰনি হাঁহিটো সদায় তেনেকৈয়ে ৰাখে।

ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়, ৯ নৱেম্বৰ ১৯৬৭

প্ৰদনন্দ :

'বমন্যাসবাদ'ৰ দ্বিতীয় ভাঙৰণ কেতিয়াবাই পাঠক-পাঠিকাৰ মৰমৰ উম পাই কিতাপৰ দোকানৰ সেমেকা আলম্বাৰীৰোৰ উৰু কৰি নোহোৱা হৈ পৰিল। দুই ঠাইত নতুন সংযোজনা কৰা হ'ল। লৰালীৰকৈ ছপাই উলিওৱাৰ ভাৰ ল'লে, বনলতাৰ স্বাধিকাৰী উদ্যোগী প্ৰকাশক গ্ৰীষ্মাখন হাজৰিকাই। ছপাৰ কামৰ আল্পপটান ধৰিলে, গ্ৰীষ্মনন্দ হাজৰিকাই। দুয়োজনলৈকে ধন্যবাদ জনাবৰ জোখাৰে মোৰ ভাষাৰ নাটনি। আশা কৰিছোঁ, এইটো ভাঙৰণেও আগৰ বেলিৰ দৰেই সকলোৰে মক্কু পাব।

১৯৬৩

আবেলি, জীৱন কুকন নগৰ

ডিব্ৰুগড়-৭৮৬০০০

১ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯

সূচীপত্ৰ

১. পৰিচয় ১
 বহুমানস্বাদৰ সংজ্ঞা ০ ; ঐতিহাসিক পটভূমি ৭ ; কবীৰ আৰু জ্ঞান
 উপাদান ১০ ; বহুমানস্বাদ কাব্যৰ সাধাৰণ লক্ষণ ১৪ ।
২. প্ৰস্তুতি ১৯
 প্ৰাক্-বহুমানস্বাদ কবীগোষ্ঠী ২১ ; বিকল্প অভিযান্ত্ৰিক ২৪ ; বাণ ২৬ ;
 শ্ৰেণী ৩০ ।
৩. বৰ্ণনামূলক ৩৫
 সাধাৰণ পৰিচয় ৩৭ ; কাব্য-সাধনাৰ শব্দসমূহ ৩৯ ; প্ৰকৃতিৰ কবিতা ৪০ ;
 মানবৰ কবিতা ৪৪ ; বহুমানস্বাদী চিন্তা ৫০ ; কাব্য-ভাষা ৫৪ ; চম্ভ
 সমালোচনা ৫৭ ।
৪. কালবিজ্ঞ ৬১
 সাধাৰণ পৰিচয় ৬৩ ; অতিশয়িকৰ কবিতা ৬৫ ; সপোন-কাব্যৰ কবিতা
 ৭২ ; প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি দৃষ্টিভঙ্গী ৭৬ ; চম্ভ সমালোচনা ৮২ ।
৫. বায়বীয় ৮৭
 সাধাৰণ পৰিচয় ৮৯ ; বায়ব-কবিতাৰ কবিতা ৯০ ; বায়বীয় নান্দনিক
 ৯১ ; প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰকৰণ ১০২ ; বহুমানস্বাদ স্ববিবোধ ১০৫ ; চম্ভ
 সমালোচনা ১০৯ ।
৬. শৈলী ১১০
 সাধাৰণ পৰিচয় ১১৫ ; গীতিকাব্যৰ কবিতা ১১৭ ; বিপ্লবৰ কবিতা ১২২ ;
 'প্ৰমিথিয়াজ আনবাউন্ড' ১২৫ ; প্ৰেতবান্দী চিন্তা ১২৯ ; প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি
 দৃষ্টিভঙ্গী ১৩২ ; চম্ভ সমালোচনা ১৩৭ ।
৭. কীৰ্ত্তি ১৪২
 সাধাৰণ পৰিচয় ১৪৫ ; গ্ৰেচীৰ মনোজগত ১৫৯ ; প্ৰতি-কাব্যৰ কবিতা
 ১৫৬ ; বঙ্গগত বৈশিষ্ট্য ১৬০ ; হেলাচৰ্য আৰু মধ্যবঙ্গ-প্ৰতি ১৬৭ ;
 কাব্যভাষা ১৬৯ ; চম্ভ সমালোচনা ১৭২ ।
৮. নিষ্ক্ৰান্তি ১৭৩
 ভিত্তিৰীৰ বঙ্গ ১৭৬ ; টোনিচন ১৮২ ; হাউচিং ১৮৯ ; আৰম্ভ ২০২ ;
 প্ৰাক্-বাক্যলিপি কাব্য আৰু বহুটি ২১০ ; চম্ভ ২১১ ।

পৰিচয়

**The lunatic the lover, and the poet .
Are of imagination all compact.**

—Shakespeare

ৰমন্যাসবাদ কোনো বিশেষ সাহিত্যিক-গোষ্ঠীৰ স্বনিৰ্দিষ্ট মতবাদ নহয়। সাহিত্য তথা শিল্পকৰ্মৰ আমাৰত ই এক বিশেষ মনোভঙ্গী অথবা মেজাজৰূপে প্ৰকাশ। এই মনোভঙ্গীৰ প্ৰকাশ ইমান বিচিত্ৰ আৰু গতিধাৰা ইমান বেচি বহুদূৰত পৰি, ৰমন্যাসবাদৰ এটা নিটোল সংজ্ঞানিৰ্ণায় সহজসাধ্য নহয়। অসংখ্য কবি, সৃষ্টিক্ষমী লেখক আৰু সমালোচকে ৰমন্যাসবাদৰ অজস্ৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰিছে। কিন্তু, প্ৰত্যেকেই এই দৃশ্যসাধ্য সাধন কৰিবলৈ গৈ পৰাজয় বৰণ কৰিবলগীয়া হৈছে। কোনোটো সংজ্ঞাই যথোপযোগী, যুক্তিযুক্ত আৰু পৰিপূৰ্ণ হোৱা নাই। সেয়ে, ৰমন্যাসবাদৰ এটা সংজ্ঞা বিচাৰি উলিওৱা অতি সহজ কথা; কিন্তু অসংখ্য সংজ্ঞাৰ ছেঁচা-ঠেলাৰ মাজেদি বাট বিচাৰি পোৱাহে অতি জটিল কাম। লাভজয় নামৰ এগৰাকী আধুনিক সমালোচকে এইবাৰ কথাকে ধুনীয়াকৈ কৈছে, “ৰমন্যাসিক শব্দটোৱে ইমানবোৰ বস্তুক বুজাবলৈ লৈছে যে, ই একো বস্তুকেই বুজায়। ই শব্দগত সংকেতৰ দায়িত্ব পালন কৰাৰ পৰা নিষ্কৃতি লাভ কৰিছে।”^১ তথাপি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, তেনেকুৱা কেইবাটাও সংজ্ঞাই ৰমন্যাসবাদ সম্পৰ্কে বিগিনিক-বিগিনিক আভাস অলপ দিয়ে।

ৰমন্যাসবাদৰ এটা অতি বহুজন-পৰিচিত আৰু বহুদূৰ পৰ্যন্ত সন্তোষজনক সংজ্ঞা দাঙি ধৰিছে, সমালোচক পেটোৰে। তেওঁৰ মতে, ৰমন্যাসবাদ হ’ল, “সৌন্দৰ্যৰ লগত অপৰিচিতৰ সংযোজন।”^২ ইয়াৰে ব্যাখ্যা দিবলৈ গৈ পেটোৰে ৰমন্যাসিক সাহিত্য আৰু ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ তুলনামূলক বিশ্লেষণৰ অৱতারণা কৰিছে। ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়, সৌন্দৰ্যৰ ধৰি আৰু অচঞ্চল অভিব্যক্তিত। ইয়াৰ নিৰুজাপ অভিব্যক্তনা, নিটোল বিন্যাস আৰু পৰিচ্ছন্ন স্পষ্টতা ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ প্ৰশংসনীয় লক্ষণ। আনহাতে, ৰমন্যাসিক সাহিত্য উজ্জ্বল আবেগময়, শিথিল বিন্যাস আৰু ধ্ৰুৱালকংৱলী ভাবমিহলি।

ইয়াৰ লগতে পেটোৰে আৰু এবাৰ অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা কৈছে। তেওঁৰ মতে, ৰমন্যাসিকতা আৰু ধ্ৰুপদধৰ্মিতা সাহিত্যৰ দুটা বিপৰীতমুখী প্ৰবণতা—কোনো যুগবিশেষৰ সাহিত্যৰ সাধাৰণ লক্ষণ মতেই নহয়। প্ৰকাৰান্তৰে তেওঁ ইয়াৰো ইৰিগত দিছে যে, একেজন সাহিত্যিকৰ বচনা একাধাৰে ধ্ৰুপদী আৰু ৰমন্যাসিক হ’ব পাৰে।

কেৱল পেটোৰেই নহয়, আৰু বহুতেই ৰমন্যাসবাদৰ সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰিবলৈ গৈ, ইয়াক ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ বিৰোধী ৰূপ হিচাপে চিহ্নিত কৰিছে। অৱশ্যে, তেনে

১. The Word ‘romantic’ has come to mean so many things that, by itself, it means nothing. It has ceased to perform the function of a verbal sign.

: English Romantic Poets p. 6.

২. Addition of strangeness to beauty.

কবীভে, তেওঁলোকে বমন্যাসবাদ সম্পৰ্কে কিছুমান গভীৰতৰ কথাও কৈছে। তাৰ ভিতৰত, জাৰ্মান কবি হাইনে আৰু ফৰাচী ঔপন্যাসিক ষ্টাণ্ডালৰ সংজ্ঞা দুটা বিশেষ-তাবেই উল্লেখযোগ্য। হাইনেৰ মতে, “ৰূপদী শিল্পই সসীমকেই চিত্ৰিত কৰে ; কমন্যাসিক শিল্পই “অসীমকো ব্যঞ্জিত কৰে।”^৩ কথাষাৰ যথেষ্ট তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। চিত্ৰকলাৰ গাঢ় আঁঠি ক’বলৈ হ’লে, ৰূপদী শিল্প সম্পূৰ্ণৰূপে বেখানিভৰ ; আন-হাতে, কমন্যাসিক শিল্পৰ কৃতিত্ব নিৰ্ভৰ কৰে বেখাৰ বাস্তোনক চেৰাই যোৱা কল্পৰ মোহময়, স্পন্দনৰ ওপৰত। যি কোনো ৰূপদী সাহিত্যকৃতিৰ সফলতা নিৰূপিত হয়, তাৰ পৰিচ্ছন্ন প্ৰযোজনা আৰু অৰ্থবৃদ্ধয়ৰ অভিব্যক্তি। ঠিক সেইদৰে, কমন্যাসিক সাহিত্যকৃতিৰ মূল্য নিৰ্দেশিত হয়, অৰ্থভৰৈ বহুগুণে বেছি অৰ্থবহ অৰ্থৰ অন্তৰ্গত শব্দৰ ধ্বনিতৰ দ্বাৰা। শূন্যতালৈ দূৰোচাৰে তুলনা কৰিবলৈ গৈ কমন্যাসবাদৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশৰ ওপৰত আলোকসপাত কৰিছে। তেওঁৰ মতে, “কমন্যাসবাদ হ’ল, যি কোনো সময়ৰ সমকালীন শিল্প ; ৰূপবাদ হ’ল, বিগত দিনৰ শিল্প।”^৪ তেওঁৰ এই কথাষাৰৰ সহজ অৰ্থটো হ’ল, শিল্পবস্তুৰ অভিনবতাই কমন্যাসবাদৰ সাক্ষ্য। আনহাতে, পুৰাতন কখনভংগী, জীৰ্ণ উপমা, নিশ্চল কবি-প্ৰাৰ্থনা ইত্যাদিৰ দ্বাৰাবাৰ প্ৰয়োগেই হ’ল, ৰূপদী সাহিত্যৰ একমাত্ৰ আশ্ৰয়। সেই গভানুগতিকতাৰ অভিব্যক্তিয়েই কমন্যাসিক সাহিত্যৰ সাৰ্থকতা।

কোনো তুলনাৰ আশ্ৰয় নোলোৱাকৈ, শূন্যতালৈ কথাষাৰক দৌহাৰি বমন্যাস-বাদৰ সংক্ষিপ্তত্ব সংজ্ঞাটো দাঙি ধৰিছে, থিয়োড’ৰ ষ্টাট-চ-জাটনে। তেওঁৰ মতে, কমন্যাসবাদৰ মূল কথা হ’ল, “বিশ্বৰ পুনৰ্জাগৰণ।”^৫ ৰূপবাদ আৰু বমন্যাস-বাদ যেন ইতিহাসৰ বহুতলত থকা সাহিত্যধাৰাৰ দুটা বিপৰীত বিন্দু ; বোঁড্সাই এটা ধাৰা উলুগে দীৰ্ঘত থাকে, বোঁড্সাই আনটো ধাৰাই তলৰ মাটি চোৱিহে। তেওঁ লক্ষ্য কৰিছে, সাহিত্যৰ ইতিহাসত চিৰকাল ধৰি দুটা বিপৰীতধৰ্মী মানসিকতাৰ কৰ্ম চলি আহিছে। এটা হ’ল, প্ৰচলিত সাহিত্যিক প্ৰমূল্যসমূহ গ্ৰহণৰ বাবে উন্মূৰ্খ ; আনটো হ’ল, সেইবোৰ প্ৰমূল্যক প্ৰত্যাখ্যান জনাই নতুন প্ৰমূল্য অন্বেষণৰ প্ৰয়াস। বোঁড্সাই গ্ৰহণ কৰাৰ মানসিকতাই প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে, বোঁড্সাই ৰূপদী সাহিত্যৰ জ্বাৰ বিস্তাৰ ঘটাইছে। আনহাতে, বোঁড্সাই প্ৰত্যাখ্যানৰ মনোভংগী প্ৰকল হৈ উঠিছে, বোঁড্সাই কমন্যাসিক সাহিত্যই জুৰুকি মাৰি গৈছে।

ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাস অনুবাদন কৰি তেওঁ অতিমত প্ৰকাশ কৰিছে, মালো, চেৰপীয়েৰ আৰু স্পেন্সাৰ আদি কবি আৰু নাট্যকাৰসকলৰ লিখনিত এই প্ৰত্যাখ্যানৰ মনোভংগী মূৰ্খিত হৈ উঠিছিল। তেওঁলোকে জনতৰ সৌন্দৰ্যক বিশ্বৰ

৩. Classic art portrays the finite : romantic art also suggests the infinite.

৪. Romanticism is at any time, the art of the day ; classicism, the art of the day before.

৫. Renaissance of wonder-

কাজলসনা চকুৰে চাইছিল। জীৱনৰ বহুসাই তেওঁলোকক অভিভূত কৰি তুলিছিল। মাজতে সমগ্ৰ সম্পদশ শতিকা আৰু অষ্টাদশ শতিকাৰ প্ৰথমার্ধ জীৱি এক বুদ্ধিভাৰ সাহিত্যই গঢ় লৈ উঠিছিল। অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰ ফাললৈ এদল সাহিত্যিকে জীৱন আৰু জগতক আকৌ এবাৰ নতুন চকুৰে, শিশুৰ-আপোন-পাহৰা চকুৰে চাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। উনিবিংশ শতিকাৰ চতুৰ্থ দশকলৈকে এই নতুন জীৱনবোধৰ প্ৰবাহ সঁচালনিকৈ চলি থাকিল। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত এইছোৱা সময়েই কমন্যাসিক ব্দগ বুলি চিহ্নিত। পূৰ্বতন চেম্পীয়েৰীয় ব্দগৰ কমন্যাসিকতাক স্বীকাৰ কৰি বহুতে এই ব্দগটোকে কমন্যাসিক পুনৰুত্থানৰ ব্দগ বুলিও আখ্যা দিছে।

সন্দেহ নাই, ঐতিহাসিক বিশ্লেষণৰ আধাৰত এইবোৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণযোগ্য। কিন্তু, ৱাট্-চ-ডাষ্টনে ইতিহাসৰ চক্ৰাৱৰ্তৰ কথা অৱতাৰণা কৰিবলৈ গৈ বিভিন্ন দেশৰ বিভিন্ন কালৰ বহু শ্ৰেষ্ঠ সাহিত্যিকক একে উশাহতে কমন্যাসিক আখ্যাৰে বিভূষিত কৰিছে। তেওঁৰ সংজ্ঞাৰ আশ্ৰয়ত কমন্যাসবাদৰ এটা প্ৰধান লক্ষণৰ উমান পোৱা যায়, সঁচা কথা। কিন্তু, এই সংজ্ঞাৰ পোহৰত ইংৰাজী সাহিত্যৰ এটা বিশেষ ব্দগৰ মহৎ সাহিত্যিকসকলৰ ৰচনাৱলীৰ সামান্য গুণ নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰি। গোটেই প্ৰশ্নটোকে এটা সম্পূৰ্ণ বেলেগ দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিবেচনা কৰি কমন্যাসবাদৰ এটা সন্তোষজনক সংজ্ঞা দিবলৈ স্বত্ব কৰিছে, প্ৰথিতমশা সমালোচক লেচেলি এবাৰক্সিয়ে। তেওঁৰ মতে, “বাহ্যিক অভিজ্ঞতাৰপৰা আঁতৰি গৈ অন্তৰ্লোকৰ ওপৰত দৃষ্টি নিবদ্ধ কৰাতেই কমন্যাসবাদ।”^৬ অনুভূতিৰ অস্পষ্টতা, বাস্তৱৰ প্ৰতি ঔদাসীনা আৰু কল্পনাৰ অবাধ অভিব্যক্তি ইত্যাদিয়েই হ’ল, কমন্যাসবাদৰ প্ৰধান লক্ষণ। এই সকলোবোৰ লক্ষণ দৰাচলতে এটা বিশেষ মনোভংগীৰে লিখিত ৰূপ। সেই মনোভংগীয়ে কোনো বস্তুৰেই বাহিৰে অৱলোকন কৰি তুটু হ’ব নোখোজে। বস্তুৰ বাহ্যিক ৰূপৰ পৰা দৃষ্টিক ৰিমানে আঁতৰাই অনা হয়, দৃষ্টিৰ দৰ্শই সিমানে তাক কল্পনাৰ অনুৰাগেৰে ৰঞ্জিত কৰি তোলে। তেওঁৰ ভাষাত ক’বলৈ হ’লে, কমন্যাসিক সাহিত্যকে যেন এই দৰে ক’ব খোজে, “বৰ বেচি কাষ চাপি নেযাবা; দৰ্শই যি কোনো বস্তুকে মায়ায় ৰবৈ তোলে।”^৭ মূঠৰ ওপৰত, কমন্যাসিক সাহিত্যকে জগতক আঁন হ্ৰস্বৰ ভিতৰত খুপুৱাই লোৱাতকৈ হ্ৰস্বকহে জগতৰ চোতালত মেলি ধৰিব খোজে।

এবাৰক্সিয়ে স্পষ্ট ভাষাৰে কৈছে, কমন্যাসবাদৰ লগত ধ্ৰুৱবাদৰ কোনো বিৰোধ নাই। বিৰোধ যদি কাৰোবাৰ লগত আছে, তেনেহ’লে ধ্ৰুৱবাদৰ লগতহে আছে। তেওঁৰ মতে, ধ্ৰুৱবাদ হ’ল সাহিত্যৰ বিভিন্ন উপাদানৰ আঁত সূক্ষ্ম সন্মিশ্ৰণৰ পৰিপূৰ্ণ প্ৰকাশ। অনন্যহাতে, কমন্যাসবাদ হ’ল সেইবোৰ বিভিন্ন উপাদানৰ মাজৰে বিশেষ এটি উপাদান, ঠিক যেনেকৈ বাস্তৱবাদ হ’ল তাৰে বিপৰীতধৰ্মী অন্য এটা উপাদান।

৬. Romanticism is a withdrawal from outer experience to concentrate upon the inner.

৭. Do not get too close to things; distance lends enchantment.

উল্লেখযোগ্য যে, কমন্যাসিক সাহিত্যৰ এনে কোনো বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ বিষয়বস্তু নাই, যি বিষয়বস্তু হ্ৰুপদী সাহিত্যৰো উপকৰণ হ'ব নোৱাৰে। হ্ৰুপদী সাহিত্যৰ একমাত্ৰ চৰ্ত হ'ল, বিষয়বস্তুৰ ব্যাপায়ণ অতি নিম্নোত্তৰ আৰু মাত্ৰাচেতনাৰূপে হ'ব লাগিব।

বদিও এই বিখ্যাত সমালোচকগৰাকীয়ে বাস্তববাদৰ বিপৰীত ৰূপ হিচাপে ৰমন্যাসবাদৰ পাৰ্থক্য সুস্পষ্টকৈ কৰিহিয়াই দেখুৱাইছে, তথাপি তেওঁ ৰমন্যাসবাদৰ কোনো সম্ভাৱজনক সংজ্ঞা দিয়াৰ যোগান ধৰিব পৰা নাই। তেওঁৰ নিজস্ব ব্যাখ্যাৰ পোহৰত সংজ্ঞাটো বিশ্লেষণ কৰি চালে ধাৰণা হয়, বিন্যাসৰ শিথিলতাই ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ প্ৰধান লক্ষণ। কাৰণ, তেওঁৰ মতে, বিন্যাসৰ সূক্ষ্ম সামঞ্জস্য ঘটিবলৈ একান্তৰূপে ৰমন্যাসিক সাহিত্যও ৰূপদী সাহিত্যলৈ উন্নীৰ্ণ হ'ব পাৰে। তেওঁ যোতিয়া ৰূপদী সাহিত্যক শিল্পৰ স্বাস্থ্য বুলি বৰ্ণনা কৰে, তেতিয়া আমি জাৰ্মান কবি গ্যটেৰ উক্তিৰে প্ৰতিধ্বনি শুনিবলৈ পাওঁ, “ৰমন্যাসবাদ হ'ল ৰোগ; ৰূপবাদ স্বাস্থ্য।” এইবাৰ কথাটো সত্যৰ চিকিৎসকনি যিমানখিনি আছে, অভিব্যক্তিৰ আভাস আছে তাতকৈ বহুদূৰে বেচি। কাৰণ, ৰূপদী সাহিত্যৰে ভালেমান সৃষ্টি ৰজাৰূপ ৰোগৰ লক্ষণাত্মক। শিল্প-ব্যাকৰণৰ প্ৰতি অস্থ আনুগত্যেৰে সকলো সময়তে সফল সৃষ্টিৰ মূল নৈসৰ্গটোকেই স্বাভাৱিক। ঠিক সেইদৰে, শিল্প-ব্যাকৰণৰ সকলোবোৰ নিয়ম-শৃংখলাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ ঘোষণা কৰিও সফল সৃষ্টিৰ সঁচাৰকাঠি বিচাৰি পোৱা সম্ভৱ নহয়।

এইৰিখনিতে গ্ৰীষ্মাৰ্চন নামৰ অন্য এগৰাকী খ্যাতনামা সমালোচকৰ এটি মন্তব্য প্ৰাধান্যবোধ্য। তেওঁ লৈছে, “ৰমন্যাসিক শিল্পৰ মূল কথাষাৰ হ’ল, ইয়াৰ বহিৰংগতকৈ ভাৱবস্তুই অধিক গৰ্ব্বস্বপৰ্ণ; নাইবা ইয়াৰ ভাৱবস্তুই বহিৰংগকৈ তাৰ অপূৰ্ণতা, ক্ষীণাখ্যাতীত চাবুতা, উজ্জলতা আৰু গীতিময়তাৰ প্ৰবণতা দান কৰে।” ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ উৎকৃষ্টতা অথবা নিরুৎকৃষ্টতা নিৰ্ভৰ কৰে, ভাৱবস্তুৰ অন্তৰালত থকা অনুপ্ৰেৰণাৰ তাৰতম্যৰ ওপৰত। কান্তাৰ ক্ষেত্ৰত এই কথাষাৰ অধিক প্ৰযোজ্য। যি মূহূৰ্ততে কবি-কল্পৰ অনুপ্ৰেৰণা নোহোৱা হৈ যায়, সেই মূহূৰ্ততে সৃষ্টিৰ প্ৰয়োজনীয়তাও শেষ হৈ যায়। তাৰ পাচত কবিৰ প্ৰাণত দীৰ্ঘতা, কৰাৰ প্ৰচেষ্টা নিষ্ফল হ’বলৈ বাধ্য। কিন্তু ধূপাৰ্ণী কবিয়ে অনুপ্ৰেৰণাৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাৰ পাচত কেৱল বহিৰংগৰ শব্দ ব্যৱহাৰে অথবা ভাৱৰ ভাৱৰ পৰা লোভি গৈ থাকিব পাৰে।

ইতিহাসৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত হুৱবাদ আৰু বহুনা্যসবাদৰ এই তুলনামূলক মূল্যায়নে বহুনা্যসবাদ সপক্ষে আমাৰ ধাৰণা বহু বেচি সুসংগত কৰি তোলে। বাদ্যত জিন্দা হাম

- v. Romanticism is disease, classicism is health.
- vi. The essence of Romantic art is that in it spirit counts for more than the form, or rather it gives to the form its peculiar indefinite charm, its tendency, to be rhapsodical and lyrical.

হিচাপে কমন্যাসবাদ এটা স্বাৰ্থ সংজ্ঞা নিৰূপণ প্ৰায় অসম্ভৱ, তথাপি ঐতিহাসিক তথ্যসমূহ এটা ভাল সংজ্ঞা হিচাপে হাৰফোর্ডৰ সংজ্ঞাটোৱে আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰিব। হাৰফোর্ডে সেই সংজ্ঞাটো এইদৰে দিছে, "কল্পনামূলক অনন্যসাধারণ বিকাশেই কমন্যাসবাদ।"^{১০} এই সংজ্ঞাটোৱে কমন্যাসিক স্বৰূপৰ প্ৰতিজন কবি আৰু কথাসিৰ্পীক যিদৰে সন্মানিত কৰি, আন কোনোটো সংজ্ঞাই সেইদৰে সন্মানিত কৰিব নোৱাৰে। লগতে, এই সংজ্ঞাটোৱে কমন্যাসিক ধ্যান-ধাৰণাৰে প্ৰভাৱিত পূৰ্বস্বৰ্ণ আৰু পৰস্বৰ্ণ কালবোৰে বহুকেইজন কবি, নাট্যকাৰ আৰু ঔপন্যাসিকৰ পিনেও আঙুলিয়াই দেখুৱাবলৈ নাপাহৰে।

তথাপি, স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰিব যে হাৰফোর্ডৰ সংজ্ঞাটোৱে কমন্যাসবাদৰ লগত সম্পৰ্কিত ঐতিহাসিক পটভূমিকাৰ আভাস যিমান ধুনীয়াকৈ দিব পাৰে, ইয়াৰ স্বৰূপ-ব্যাখ্যা সন্মান নকৰিবলৈকে দিব নোৱাৰে। সেই স্বৰূপৰ উমান পাবলৈ হ'লে, প্ৰতিজন কমন্যাসিক সাহিত্যিকৰ ওচৰ চাপিবলগীয়া হয়; প্ৰত্যেকৰে বৈশিষ্ট্য পৰ্যালোচনা কৰাৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰে। সেয়ে সিদ্ধান্ত কৰিবলগীয়া হয়, কমন্যাসবাদৰ মাথোন এটা সংজ্ঞাই সম্ভৱপৰ। সংজ্ঞাৰ ৰূপত দিয়া নাই যদিও, ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰদীপ ইতিহাসকাৰ কাজামিৰাই তাৰ বৰ্ণনা এইদৰে দিছে, "কমন্যাসবাদ সংজ্ঞাৰ অৰ্হত।"^{১১}

॥ ২ ॥

ইংৰাজী সাহিত্যত বৰ্ণচৰ্চা আৰু কল্পবিজয় আকৰ্ষিতৰ আগতেই বিসৰল সাহিত্যকে আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি আছিল, তেওঁলোকক যদিও ধ্ৰুপদী আখ্যা দিয়া হয়, তথাপি তেওঁলোকৰ সাহিত্য-সাধনা স্বাৰ্থতে ধ্ৰুপদী ঐতিহ্যৰ প্ৰত্যক্ষ অনুপ্ৰেৰণাৰে অনুপ্ৰাণিত নাছিল। কাৰণ, তেওঁলোকৰ সাহিত্যিক আদৰ্শ যিমানখিনি গ্ৰীক আছিল, তাতকৈ বহুগুণে বেচি আছিল লাটিন; যিমানখিনি লাটিন আছিল, তাতকৈ বহুগুণে বেচি আছিল ফৰাচী। তেওঁলোকৰ সাহিত্য মাথোন এই অৰ্থতেই ধ্ৰুপদী আছিল যে, তাৰ কমন্যাসবাদৰ প্ৰসংগবোধৰ বহুসংখ্যক কোনো গোলমাল-ভাপ নাছিল। তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ প্ৰদান বৈশিষ্ট্য আছিল, পৰিপূৰ্ণ স্পষ্টতা। কিন্তু, সেই স্পষ্টতাৰ সূক্ষ্মতাৰে আৰু গভীৰতাৰ কোনো আভাসই নাছিল। তেওঁলোকে এনে কোনো মননশীলতা অথবা অনুভূতিৰ প্ৰকাশ দিবলৈ নিকৰিছিল, যি মননশীলতা অথবা অনুভূতিৰ স্বৰূপ সজবোধ্য নাছিল। এতিয়া ওপৰত, তেওঁলোকে সাধাৰণ বস্তুগ্ৰাহ মানৱীয় অস্তিত্বতকৈ সাহিত্যৰ উপকৰণ স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰিছিল। অসীমৰ প্ৰতি ব্যাকুলতা নাইবা অনন্তৰ ঘূৰ্ণনা তেওঁলোকৰ সাহিত্যত পাবলৈ নাই।

১০. Romanticism is the extraordinary development of imaginative sensibility.

১১. Romanticism defies definition.

অষ্টাদশ শতিকাৰ ইংৰাজী সাহিত্যই ধ্ৰুৱবাদৰ এইবোৰ নীতি-নিয়মৰ অনুশাসন পৰম প্ৰাৰম্ভৰে মানি লৈছিল : সাহিত্য হ'ব গম্ভীৰ, সজীৱিত আৰু নিৰ্ব্যক্তিক। এই সাহিত্য কেৱল মানুহৰ জগততে সীমাবদ্ধ হৈ থকাই নহয়, ই বিশ্ব জগতক চিত্ৰিত কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল, সেই জগতখন আছিল একান্তৰূপে অভিজ্ঞাত প্ৰেৰণাৰ মানুহৰ জগত। এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য যে, ধ্ৰুৱবাদ বিটো ইংৰাজী শব্দৰ প্ৰতিশব্দ, সেই 'ক্ৰাচিটিজম' শব্দটোৰ খাতিৰত মূল শব্দ 'ক্ৰাচিটি'ৰ অৰ্থই হ'ল, অভিজ্ঞাত প্ৰেৰণাৰ লোক—যাৰ ভেতৰ সোঁতত আছে নীলা কঁঠৰ আভাস। সমকালীন কবীৰ সাহিত্য আছিল, পেশী মহানগৰীৰ বৈঠকখানাৰ সাহিত্য। ইয়াৰে আদৰ্শত ইংৰাজী সাহিত্যও হৈ উঠিছিল, ল'ডন মহানগৰীৰ লাহ-বিলাহত যন্ত্ৰ সন্মাজৰ ওপৰ-মহলাৰ মানুহৰ কৃত্য-ক্ৰম-দৃশ্যৰ ছবি থকা সাহিত্য। সেই যন্ত্ৰৰ সাহিত্যিকসকলৰ কাৰণে চহা মানুহৰ কৃত্য-ক্ৰম-দৃশ্যক মাৰ্কিতিক, প্ৰাকৃতিক দশা-শোভাৰ ওপৰত চমু কুৰাবলৈ নাইবা তাহানিকালৰ বঙালী দিনবোৰৰ কথা সঁজুৰি চাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ উপজীৱা জাছিল, 'সভ্যতা'—যানে ল'ডনৰ চুকী সন্মাজৰ কাকি হাউচৰ সভ্যতা, কথাৰ ফাকে ফাকে নস্যৰ টোমা উলিয়াই নকত গাঁজ লোৱাৰ সভ্যতা, মূৰত শিখি কুৰা নকল-চুলিৰ বাৰিষত ছবিখা পালেই পাউদাৰ ছটিয়াই লোৱা ইত্যাদি নানা কৃত্য-ক্ৰমৰ সভ্যতা। স্বাভাৱিকভাৱে, তেওঁলোকৰ বচনাকলিতো কম্পনাৰ কোনো চিন-চাৰেই নাছিল।

তেওঁলোকৰ সাহিত্য আছিল মগজুৰ। কল্পৰ জগত সেই সাহিত্যৰ কোনো সম্পৰ্কই নাছিল। স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, অষ্টাদশ শতিকাৰ ইংৰাজী সাহিত্যত গম্ভীৰ বিপুল বিস্তাৰ ঘটিছিল। কাকল, মগজুৰ সাহিত্য অনিবাৰ্যভাৱেই গম্ভীৰ সাহিত্যৰ অনুকূল। কিন্তু, কেৱল বাগ-বিদ্যুৎপক মূলতঃ ভাৱে লৈ সামৰ্ক কাব্য-সাহিত্যৰে সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰি—নকলিও হয়। অৰ্থাৎ, সেই যন্ত্ৰৰ কিছুমান কবিৰ আশ্ৰিত্যৰ আশেপাশেই উমান পোতা বাৰ, নিবোৰৰ বিকলকতু কোনটো ক্ৰমৰ আছিল। এয়া হ'ল কিছুমান কবিৰ আশ্ৰিত্য : মানুহৰ বিষয়ে কলা (Essay on Man), মানৱীয় আকাংক্ষাৰ অসাকল (Vanity of Human Wishes), স্বাস্থ্য-ৰক্ষাৰ কলা (The Art of Preserving Health) ইত্যাদি। এইবোৰ আছিল, কবিৰ হৃদয়ৰ নীতিৰূপৰ জটিলতা। এইবোৰৰ আঁহে আঁহে আছিল, বুদ্ধিভৰ্বৰ জটিল গ্ৰহণপাক—ক'ভেৰেই কোনো কম্পনাৰ সামান্যতাৰ স্পৰ্শও নাই।

কেৱল বিষয়বস্তুৰ বুদ্ধিনিষ্ঠভাৱই নহয়, কব্য-পৰম-দৃশ্যৰ প্ৰতি অভিজ্ঞতা নিষ্ঠাৰো তেওঁলোকৰ কবিতাত আবেগৰ উত্তৰাংশ কৰিছিল। কবীৰ সন্মাজ-সকল প্ৰভাৱত পৰি তেওঁলোকক অভিতাকৰ হৃদয়ৰে যিটো কবি বীৰ্য্যসৈ, জালকি ক্ৰমকৰ ৰূপে নিটোল হৃদয়-পৰম-কল্পৰ বৈচিত্ৰ্যকে নিজৰ ব্যক্তিগত বুদ্ধি-ভাৱৰ প্ৰকাশ পাইছিল। উল্লেখযোগ্য যে, মিলনৰ শেষ কবীৰেই পৰা ভাৱনৰ প্ৰকাশ কৰে—কবীৰেই—জিৱন-কালত ১৮০৮ চনৰ পৰা ১৮১০ চনতকৈ এই বীৰ্য্যসৈ

কালহোৱাত মাত্ৰখন এটাৰে চকুটো বচিও গৈছিল। ডেউলোকক মিলিব ব্যাৰিয়ে পৰিছিল। যেন চকুৰে চকুৰে মিলিব অত্যাৱৰ্জিত কবিতা অশ্লীল হৈ পৰিব। 'ভাব পৰিছিল' যি হৈছিল, তাৰে এটি মেয়েলীয়া বৰ্ণনা পোৱা বাৱ পিচৰ ব্ৰহ্মৰ একম অশ্লীল কবিতা কবিতা—

For, rather than abuse the meter,

Black shall be white, Paul shall be Peter.

মাত্ৰখন ছন্দই নহয়, অলংকাৰৰ প্ৰয়োগো গভীৰভাৱে পৰিছিল। একে ধৰণৰ উপমাৰে অনুপ্ৰাণে, ব্ৰহ্মক-ক্ৰমক অলংকৃত কবিতা অতি ক্লান্তিকৰ বন্দু হৈ উঠিছিল। মূঠৰ ওপৰত, সেই ব্ৰহ্মৰ কবিতা আছিল, ব্ৰহ্মসৰ্ব আৰু নিঃপ্ৰাণ। যি কোনো সৰ্বাত্মবিহীন, নিশ্চল আৰু আত্মকৃত্ত ব্ৰহ্মৰ সাহিত্য এনে হোৱাটোৱেই অতি স্বাভাৱিক।

অষ্টাদশ শতিকাৰ অন্তিম দশকত এই পৰিৱৰ্ত্তনৰ অন্তৰ্ধান ঘটিছিল। কবিতাৰ বিপ্লৱে ব্ৰহ্মপৰ জন্মানসত এক অকৃতপূৰ্ব ক'পনি তুলিলে। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এই ক'পনিয়েই সাহিত্যিকৰ কল্পনাশক্তিৰ মূৰ্ত্তি আনি দিলে। বিভিন্ন প্ৰবৃত্ত সাহিত্যিকসকলৰ বৃদ্ধি-বৃদ্ধি অনুসৰী এই মূৰ্ত্তিৰ ব্ৰহ্ম বিভিন্ন ধৰণে মূৰ্ত্ত হৈ উঠিল। কিছুমানৰ কাৰণে ইয়াৰ ব্ৰহ্মটো হ'ল, ভাবপ্ৰৱণ আৰু লব্ধ-কল্পনাচঞ্চল। আন কিছুমানৰ কাৰণে ইয়াৰ ব্ৰহ্মটো হ'ল, এক নতুন শিপন-মূৰ্ত্তিৰ প্ৰকাশ। প্ৰথম বিধে বৈদ্যৰেই চকু মুকলি ভৈদ্যৰেই মাত্ৰখন সপোনকে দেখা পালে। দ্বিতীয় বিধে ভাষা আৰু আৱেগক কেন্দ্ৰত নকল আদৰ্শৰ অৱতারণা কৰি সাহিত্যিক কল্পনা কৰি তুলিলে। তৃতীয় এৰি সাহিত্যিকৰ কাৰণে ইয়াৰ ব্ৰহ্মটো হ'ল, নতুন চিন্তা আৰু দার্শনিকতাৰ অভিব্যক্তি। এওঁলোকে জীৱন আৰু জগতৰ ঘটনাক্ৰমৰ মাজত মানুহৰ বৃদ্ধি-বৃদ্ধিয়ে ঢিক নেপোৱা ইন্দ্ৰিয়াতীতৰ স্থান ল'বৰ চেষ্টা কৰিলে। এই তিনিও বিধ ব্ৰহ্ম কল্পনাৰ সাহিত্যিক অভিব্যক্তিয়েই হ'ল, বৰ্ণনাসিক সাহিত্য। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত বৰ্ণনাসিক ব্ৰহ্ম বুলি চিহ্নিত সময়ছোৱাৰ প্ৰতিজন সাহিত্যিকৰ সাহিত্য-সাধনাৰ একমুখ হ'ল, এই ব্ৰহ্ম কল্পনাৰ বিচিত্ৰ প্ৰকাশ।

ব্ৰহ্মৰ সাহিত্য-জগতৰ পৰা বৰ্ণনাসিক সাহিত্য-জগতত প্ৰবেশ কৰাৰ লগে লগে যি পৰিৱৰ্ত্তনৰ কথা আটাইতকৈ আগুৱৈ অনুভৱ কৰা যায়; সেয়া হ'ল—প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে এটা সম্পূৰ্ণ নতুন ধাৰণা। অষ্টাদশ শতিকাৰ সাহিত্যিকসকলে প্ৰকৃতি বুলিলে মানৱীয় প্ৰকৃতিকেই বুজিছিল। বৰ্ণনাসিক সাহিত্যিক তথা কবিতাকলে প্ৰকৃতি বুলিলে মানৱীয় আচৰণ-ভাৱৰ সলনি নৈসৰ্গিক শোভাকেই বুজিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। নব্য-ব্ৰহ্মবাদীসকলৰ কাৰণে নৈসৰ্গিক শোভাৰ অৰ্থবৃত্ত প্ৰকৃতি আছিল, অতি বেছি কাহিনীবিধেৰে নাটকীয় পটভূমি। আনকি, ডেউলোকে নৈসৰ্গিক শোভাৰ প্ৰতি বিৰূপ মনোভাৱেই প্ৰকাশ কৰিছিল। দৃষ্টান্তৰূপে, পোপৰ কবিতাত পোৱা যায়—

Nature's softest, sweetest store

Charms my tortured soul no more

ইয়াৰ বিপৰীতে কমন্যাসিক কবিসকলে প্ৰকৃতিৰ মাজতে আত্মাৰ সাম্বন্ধনা বিচাৰি পোজাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

মানুহ সম্পৰ্কেও দুয়োটা বৃগৰ ধাৰণাৰ মাজত আকাশ-পাতাল প্ৰভেদ লক্ষণীয়। নব্য-ঋত্ববাদীসকলৰ দৃষ্টিত মানুহ আছিল, সমাজৰ অন্তৰ্গত প্ৰাণীবিশেষ। ব্যক্তিৰ ব্যক্তিৰ নিৰ্বাপিত হৈছিল, সমাজৰ লক্ষিত সাধাৰণ গুণিতকৰ ৰূপত। তাৰ বিপৰীতে কমন্যাসিকসকলৰ দৃষ্টিত মানুহৰ ব্যক্তিসত্তাই মহত্ত্বৰ ঘৰাণা ধৰাই পালে। কেৱল সেয়ে নহয়, তেওঁলোকৰ দৃষ্টিত মানবীয়া সত্তা বাজেনৈতিক ধ্যান-ধাৰণা আৰু স্মকালীন দাৰ্শনিক চিন্তাৰ প্ৰভাৱত বিশালতৰ সজ্ঞাননাৰেও অভিযুক্ত হৈ পৰিল। উল্লেখযোগ্য যে, কমন্যাসিক কবি প্ৰায়কেইজনেই নিঃসংগ মানুহৰ চিত্ৰ অতি ধুনীয়াকৈ আঁকি উলিয়াইছে। উদাহৰণস্বৰূপে, অমৃত এক অতিলৌকিক জীৱিত্বতাৰ অন্তত প্ৰাচীন নাবিক, 'লা বেলে ডে'ম' চাম্প মাৰ্চি'ৰ দুৰ্দ্দশাগ্ৰস্ত বীৰপুৰুষ আৰু 'ভেৰাৰখীয়া মাইকেল' ইত্যাদিৰ কথা সুৰিৰেই কমন্যাসিক কবি-মানসত প্ৰতিফলিত নিঃসংগ মানুহৰ মূৰ্তিটো স্পষ্ট হৈ পৰে।

এইবোৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিচাৰ কৰি চালে, কমন্যাসিক আন্দোলনৰ বৃগটোক এটা বিপ্লৱৰ স্ৰুগ বুলি আখ্যা দিৱাই সমীচীন যেন লাগে। আনহাতে, বহুতো সন্মালোচকে এই বৃগটোক পুনৰ্জাননৰ বৃগ বুলিয়েই আখ্যা দিছে। কাৰণ, এই বৃগটোৰ সাহিত্য-সাধনাত এলিজাবেথীয় বৃগৰ ধ্যান-ধাৰণাৰে পুনৰাবিভাৰ লক্ষ্য কৰা যায়। কল্পমা-জিৱিৰ পৰিপূৰ্ণ অভিযান্ত্ৰিক, ধ্যান-ধাৰণাৰ মহত্ত্ব, ভাষাৰ ঐশ্বৰ্য, বৰ্ণনা চিত্ৰময়তা আৰু পদবন্ধৰ গীতিময়তা ইত্যাদি কমন্যাসিক বৃগৰ সাহিত্যকৃতিৰ গুণসমূহ এলিজাবেথীয় বৃগৰ সাহিত্যিক আদৰ্শৰে নতুন ৰূপায়ণ বুলি ক'ব পাৰি। সেই ফালৰ পৰা চালে, সাহিত্য-ইতিহাসৰ ৰথচক্ৰই এটা আন্তৰ্গত সম্পূৰ্ণ কবি পূৰ্বৰ স্থানলৈ ঘূৰি অহা যেনেই লাগে। পাৰ্থক্য মাথোন এইখিনিতেই যে, এলিজাবেথীয় বৃগৰ সাহিত্যৰ কমন্যাসিকতাৰ পৰিপূৰ্ণতম প্ৰকাশ ঘটিছিল নাট্য-সাহিত্যত আৰু আলোচ্য বৃগটোৰ কমন্যাসিকতাই তাৰ স্পন্দনতম অভিযান্ত্ৰিক লাভ কৰিছিল কাব্য-সাহিত্যত। এই বৃগটোৰ কাব্য-সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য পৃথিৱীৰ সাহিত্য-ইতিহাসতে বিকল আৰু জননা।

। ০ ।

ঐতিহাসিক ঘটনা হিচাপে ইংৰাজী সাহিত্যৰ কমন্যাসিক আন্দোলন সৱশিষ্ট ৰূপোপত একো সন্মতে বিস্তৃতি লাভ কৰা ব্ৰহ্মদেশীয় কমন্যাসবাদ ঘটনাকালীৰ পৰা বিচ্ছিন্ন ঘটনা নহয়। যৰূ ৰূপোপীয়া সাহিত্যৰ, বিশেষকৈ কল্প আৰু জ্ঞানীৰ কমন্যাসিক সাহিত্যৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ কিদৰে গভীৰ, ঠিক একেসেই ই নিজেও স্মকালীন ৰূপোপীয়া সাহিত্যিক ধ্যান-ধাৰণাৰ বাবা গভীৰতৰে প্ৰজাৱিত হৈছিল।

ইয়াৰ স্পষ্ট ইংগিত পোৱা যায়, কন্যাসিক নন্দটো খিটো ইংৰাজী নন্দৰ প্ৰতিৰূপ, সেই 'ৰোমাণ্টিক' বোলা নন্দটোৰ ইতিহাস অনুধাৱন কৰিলে। নন্দটো যদিও একান্তভাৱে মূলতঃ ইংৰাজী, তথাপি ইংৰাজী সন্মালোচনা-সাহিত্যত ই ভাৱ সাহিত্যিক আভিমা লাভ কৰিছিল কৰাচী আৰু জাৰ্মান সাহিত্যৰ পৰাহে। উল্লেখযোগ্য যে, এই কল্পিত নন্দটোৰ প্ৰথম উল্লেখ পোৱা যায়, জন ইভলিনৰ বিখ্যাত দিনপঞ্জীখনত। তেওঁৰ কল্পনাত এই নন্দটোৰ সম্পৰ্ক আছিল, মধ্যযুগৰ কন্যাসমূহৰ লগত— বিবিলাকৰ অন্যতম বিষয়বস্তু আছিল, কল্পিতৰূপ পালন আৰু দৃষ্টান্তমূলক অভিধানৰ কাহিনী। উল্লেখ্য, অৱান্তৰ আৰু অতিৰঞ্জিত বস্তুসমূহেই কন্যাসিক আখ্যা পাইছিল। অতীতৰ পতিকাৰ লগে লগে ই কমলিতাৰো অৰ্থবাহক হৈ পৰিল। নন্দটোৰ এই দ্বৈত অৰ্থ জাৰ্মান সন্মালোচক ৱিগেলৰ দান বুলি ক'ব পাৰি। জাৰ্মান সাহিত্যৰ সম্পৰ্কেই অহাৰ আগলৈকে, আনকি বৰ্ণচৰ্চাৰ পৰা কীটচলৈকে কোনেও এই নন্দটো নন্দনতাত্ত্বিক অৰ্থত প্ৰয়োগ কৰা নাছিল। সেয়ে, সমকালীন সাম্প্ৰতিক কাকতৰ সাহিত্য-সন্মালোচকে কন্যাসিক সাহিত্যাদৰ্শক বিৰূপ কৰিবলৈ পাহৰা নাছিল, 'ৰোমাণ্টিকিজম' নহয় 'জাৰ্মাণ্টিকিজম' হৈ।

যি কি নহক, তিনিগুৰু দেশৰ সৃষ্টিজ্ঞানী সাহিত্যৰে একেটা স্বৰ্গভাৱে প্ৰবাহিত হৈছিল, সেই কথাৰ উমান দি সন্মালোচক আৰু ৱিগেলক ধুনীয়াই কৈছে, "গেটটাইলৰ মহাকাব্যতে নিজকে কন্যাসিক বুলি চিনাকি দিয়া জখৰা সেই নামেৰে মিশ্ৰিত প্ৰকৃত সাহিত্যৰ লক্ষণসমূহ আমি যদি ক'হঁৱাই চাবলৈ গওঁ, তেনেহ'লে গোটেই যুগোপভে কথিত আৰু কাব্যিক কল্পনাৰ ধৰণ-কৰণ সম্পৰ্কে একেবাৰে ধাক্কা, প্ৰকৃত আৰু ইয়াৰ লগত মানুহৰ সম্পৰ্ক সম্পৰ্কীয় একেবাৰে প্ৰত্যয়, আৰু অতীতৰ পতিকাৰ নব্য-হৃদয়বাদতকৈ স্পষ্টৰূপে বেলেগ ধৰণৰ চিত্ৰকল্প, প্ৰতীক আৰু বাক্যভাৱৰ প্ৰয়োগেৰে সমূহ একেই কাব্য-শৈলীৰ একেবাৰে বীভিকৈই বিচাৰি পাম।"^{১২} সন্দেহ নাই, তিনিগুৰু দেশৰ কাব্য-সাহিত্যত পাম একেটা সমন-পৰিধিৰ ভিতৰত প্ৰথম ব্যক্তিবাদ, মহান ভাৱবাদ, সৃষ্টিজ্ঞানী কল্পনাৰ প্ৰামাণ্য, প্ৰকৃতৰ মনঃকল্পী প্ৰকাশ, ক্ষণ-ক্ষেণৰ অভিব্যক্তি, আৰু প্ৰতীকী চিত্ৰকল্পৰ প্ৰয়োগেৰে এটা উন্নততীয়া সাহিত্যৰূপ বিচাৰি পোৱা যায়। এই উন্নততীয়া সাহিত্যৰূপৰ কাৰণেই প্ৰত্যেকজন কন্যাসিকসমূহৰ অন্তৰ বৈশিষ্ট্য থকা সত্ত্বেও, তেওঁলোকৰ কন্যাসিক মনোভাৱ বিবিধ উদ্ভিদে, "এক কল্পিতৰ পাৰাব্যাকিক সাদৃশ্য দাৰে বিৰ্ণক-বিৰ্ণক উমানহে পোৱা

১২. If we examine the characteristics of the actual literature which called itself or was called 'romantic' all over the continent, we find throughout Europe the same conceptions of poetry and of the workings and nature of poetic imagination, the same conceptions of nature and its relation to man, and basically the same poetic style, with a use of imagery, symbolism and myth which is clearly distinct from that of eighteenth-century neo-classicism.

যায়, কমন্যাসবাদের ফলশ্রুতিসমূহত।"১৩ লিলিয়ান ফার্ট'ৰ এই মন্তব্যৰ অন্তৰালত থকা বিশ্লেষণৰ সত্যকতা মন কৰিবলগীয়া। প্ৰত্যেকৰে বচনাৰ নানা বৈচিত্ৰ্য আছে, অথচ কিছুমান গুণে আটাইবোৰকে একেজালি সুভাৱে গাঁথি থৈছে। তেওঁলোকৰ বচনাকলাৰ সেই সামান্য পাৰস্পৰিক আদান-প্ৰদানৰ মাজেদি নিজে নিজে গঢ় লৈ উঠা বস্তু; বাহিৰৰ পৰা লাগি দিয়া নিৰ্দিষ্ট সাঁচৰ একোটা চানেকিৰ বস্তু নহয়।

কেৱল সাহিত্যিক ধ্যান-ধাৰণাৰ আদান-প্ৰদানেই নহয়, কিছুমান অনা-সাহিত্যিক চিন্তা-চৰ্চায়ো কমন্যাসবাদৰ ওপৰত গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে, ইংৰাজী সাহিত্যৰ কমন্যাসবাদৰ বিকাশ-সাধনত মূৰোপীয়া সাহিত্যিক ধ্যান ধাৰণাতকৈ অনা-সাহিত্যিক চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাৱেই অধিকতৰ। ইংলান্ডৰ ভিতৰত ১৭৮৯ চনত সংঘটিত ফৰাচী বিপ্লৱ আৰু তাৰ প্ৰেৰণাদায়ক আয়গৰ্ত্ত বাণী 'স্বাধীনতা সাম্ৰাজ্য আৰু স্বাভূত'ৰ প্ৰভাৱ বাঁতৰতে প্ৰত্যক্ষ। প্ৰত্যেকজন ইংৰাজ কমন্যাসিক কবিৱেই তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ পাতনি মেজিছিল, সেই আদৰ্শেৰে উদ্ভূত হৈ অনাগত যুগৰ সোণালী সম্ভাৱনাক অভ্যৰ্থনা জনাই। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকেই হয়তো ডলটোৱাৰ, হেলভেট্টিয়াৰ আৰু কণ্জহেইটৰ দৰে বিপ্লৱৰ পুৰোহিতসকলৰ স্বাস্থ্যকাৰী চিন্তাধাৰাৰ লগত প্ৰত্যক্ষভাৱে পৰিচিত নাছিল, কিন্তু এইসকল চিন্তানায়কৰ চিন্তাৰে সম্বন্ধ থৈ পেইন আৰু উইলিয়াম গড্ডউইনৰ ৰাজনৈতিক বচনাকলাৰ লগত অতি নিবিড়ভাৱে পৰিচিত হৈছিল। যদিও পৰৱৰ্তী কালৰ 'সম্ভাৱন ৰাজ্য' দেখা পোৱাৰ পিচত 'জৰ্জ'ৰ আৰু ক'লকিঙৰ উজাল সহানুভূতি চেঁচা পৰি শেষ হৈছিল, তথাপি শেফাৰী আৰু বায়ৰণৰ জীৱন তথা কবিতাত এই বিপ্লৱী আদৰ্শৰ প্ৰতি তপত আগ্ৰহ অকণো বিৰতি ঘটা নাছিল। খোৰতে ক'বলৈ হ'লে, ফৰাচী বিপ্লৱৰ তিনিটা বেলেগ দিশৰ প্ৰভাৱ ইংৰাজ কমন্যাসিক কবিসকলৰ ওপৰত তিনিটা বেলেগ বাঁতৰে পৰিছিল। ইয়াৰ ভাৰস্বৰূপ দিশটোৰ প্ৰভাৱ 'জৰ্জ'ৰ আৰু ক'লকিঙৰ ওপৰত সুস্পষ্ট। শোলাকীক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল, ইয়াৰ বোম্বাইক দিশটোৱে। আনহাতে, বায়ৰণৰ কাৰণে ইয়াৰ ৰাজনৈতিক দিশটোৰ আৱেগনেই জ্বলিছিল প্ৰবলতম।

ইংৰাজ কমন্যাসিক কবি-সাহিত্যিকসকলৰ ওপৰত ফৰাচী বিপ্লৱৰ দাৰ্শনিকসকলৰ ভিতৰত বৃহত্তম ধ্যান-ধাৰণাৰ প্ৰভাৱেই আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি যি এক নতুন দৃষ্টিভঙ্গী কমন্যাসিক কাব্যৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য বুলি পৰিগণিত, সেয়া বৃহত্তমৰেই দান। বৃহত্তমৰেই প্ৰথমতে এই চিন্তাধাৰাৰ সূচনা কৰিছিল, মানুহৰ জৰ্জৰিত আত্মাৰ সত্যনা কেৱল প্ৰকৃতিৰ বুকুতেই সম্ভৱপৰ। তেওঁ যি প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ প্ৰভাৱত'ন'ৰ আদৰ্শ প্ৰকাৰ কৰিছিল, বিপ্লৱৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ আগ্ৰহ কুহুমীয়া হৈ অহাৰ পিছতো 'জৰ্জ'ৰ আৰু ক'লকিঙৰ কবিতাত সেই বাণী-প্ৰতিৰূপিত হৈয়েই বৈছিল। বৃহত্তমৰ মতে, মানুহৰ দিশৰে নীকৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা যি মহৎ দিগ্ৰাজ

কবিতা পঢ়ে, কোনো ভেজ-গুহৰ খৰীৰ শিকলীভাৱ পৰা সেই শিকা পাবলৈ আত্মা কবিতা নোহোৱে। ভৰ্তৃচৰ্চৰ 'মুচি' কবিতাপ্ৰজ্ঞৰ 'একেশান অব নেচাম' দ্বিতীয় কবিতাটোত এই আদৰ্শৰ পৰিপূৰ্ণ জীৱিক বৃণাময় বিচাৰি পোৱা যায়।

ভদ্ৰপৰি, অটোমশ খড়কাৰ কাব্যৰ উপজীৱিত্বৰূপ 'সত্যতা'ৰ বিষয়ে কন্যাসবাদৰ বি প্ৰবল অনীহা, তাৰো উপৰি বৃহোৎ চিত্তাৱাহৰেই বুলি ক'ব পাৰি। তেওঁ তেওঁৰ 'এমিলি' গ্ৰন্থৰ ঐতিহ্য লৈছে, "সত্যতা সকলোবোৰ বাস্তৱীয় অনুৰ্বৰ মূল।... সত্য মানুহ জন্মমুহূৰ্ত্তৰ পৰা মৃত্যু পৰ্যন্ত পৰাৰ্থীন। জন্মৰ লগে লগে সি কান-কাপোৰৰ সঁজাত সোমাই পৰে; আৰু মৃত্যুৰ পিচতেই তাক কঁকনৰ বাকচত বন্দী কৰি পেলায়৷ হয়।" ভৰ্তৃচৰ্চৰ যোঁত্ৰা "What man has made of man" বুলি কিনিব লাগে তেনে, তেওঁতৈয়া তাৰ অভ্যন্তৰীণ বৃহোৎ ক'ঠকৰেই স্পষ্টকৈ বুলিবলৈ পোৱা যায়। এই কন্যাসিক গ্ৰন্থটোৰ দূৰ-দূৰত্বৰ প্ৰতিজন আনকি যিকোনো আৰ্ণৱৰ কবিতাতো বাজি উঠিছিল।

ইংৰাজী কন্যাসিক কবিতাত বৃহোৎ চিত্তাৱাহৰ আন এটি দিশৰ সম্ভাৱন পোৱা যায়, শৈশৱৰ মাজত মহত্বৰ জীৱন আভ্যন্তৰীণ আভিলাষৰ উল্লেখ। বৃহোৎ তেওঁৰ 'এমিলি'ৰ বাটৰ বাটে এইদৰে লৈছে, "শৈশৱৰ গুহৰ পৰা জীৱন জীৱনৰ সম্ভৱত সকলোবোৰেই থাকে। মানুহৰ জন্ম চাপি অহাৰ পিচতেই লাহে লাহে আটাইখিনি নোহোৱা হৈ আহে।" এই ভাৱবোৰ দুশৰতম কাব্যিক আভ্যন্তৰীণ পোৱা যায়, ভৰ্তৃচৰ্চৰ শেষ বয়সৰ স্ৰেষ্ঠতম কবিতা "ইন্টৰলুইট অ'ড'-ত। বাকী কেইজন কবিৰ কবিতাতো এইটো ভাৱৰ চিহ্নকিন পৰা কন্যাসিক নটাই নাই। চমুকৈ ক'বলৈ হ'লে কন্যাসিক কাব্যৰ ভাৱমূল দিশটোত বৃহোৎ ধ্যান-ধাৰণাৰ প্ৰভাৱ আটাইতকৈ বেছি। হয়তো বৃহোৎ জিৱনে কন্যাসবাদৰ কৰ্মপেই বেলেগ ধৰণৰ হ'লহেঁতেন।

ইংৰাজ কন্যাসিক কবিতাৰ ওপৰত জাৱান চিত্তাৱাহৰকলমৰ প্ৰভাৱৰ কথা অৱশ্যে কবিতা হ'লে, অটোমশৰ দ্বিতীয় দ্বিতীয় কবিতাৰ কথা জনত পোৱাযেন লাগে। সৰ্বজনীন জাৱান দৰ্শন বৃহোৎৰ চিত্তাৱাহৰ শিকলীকলম সূচি। বাস্তৱিকতে কবিতা আৰু শৈলীৰ কিছুমান ধ্যান-ধাৰণাই কন্যাসিক কবিতাৰ জীৱন-সম্পৰ্কীয় বৃত্তান্তৰ ওপৰত গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। বৃত্তান্তৰূপে, ঐতিহ্য দাৰ্শনিক কবিতাই জীৱন জীৱনৰ ভাৱত পৰাৱৰ্ত্তন কৰে এইদৰে কৰা কবিতা, "চিত্তৰে ভেজাৰ ধাৰণা কৰি সোমাই। মোৰ আত্মক এই ভেজাৰ গুহলৈ সৈ যাব পৰে। কবিতা এই আৰু দুৰি জীৱন। ভেজাৰ ক'ঠক মোৰ ক'ঠত বসিছে, আৰু মোৰ ক'ঠক ভেজাৰ ক'ঠত।...।" জনত মোৰ বাল, সেই জনত আৰু এই—জীৱন উভয়ে ভেজাৰ বাহুত ব'ব বৈ আহে। সেই ভেজাই মোৰ আভিলাষ সকলো ক'ঠ মোৰ বাকীৰ লগত বাকী কৰি ধৰে; লগে লগে মোৰ জন্ম পৰিপূৰ্ণ জীৱন উপৰি উঠে।" এই জাৱান দাৰ্শনিকলমৰ সূৰ্য-স্বৰূপৰ মূলত। ভৰ্তৃচৰ্চৰ 'চিত্তাৱাহৰ'

এবি' নাইবা শ্যেখীৰ 'এডেনাইট'ৰ দৰে মহৎ কবিতা দৃষ্টান্ত সৰ্বস্বক্ৰবাদী চিন্তাৰ যি গভীৰ স্বাক্ষৰ বিচাৰি পোৱা যায়, সেয়া জাৰ্মান দৰ্শনৰে মনোৰম কাব্যিক অভিব্যক্তি।

কবিতাবাদ কবিসকলৰ ওপৰত কাৰ্টৰ জ্ঞানতত্ত্ব আৰু হেগেলৰ পৰাসক্তৰ প্ৰভাৱ ব্যাখ্যাৰ অতীত। কাৰ্টৰ মতে, ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য জ্ঞানৰ সহায়ৰে পক্ষ সত্তাৰ জ্ঞান অসম্ভৱ। অজ্ঞাত আৰু অজ্ঞেয় সেই পক্ষ সত্তাৰ মূখ্যমুখি হ'ব পাৰি, যাকোৱন প্ৰজ্ঞাদৃষ্টিৰ পোহৰত। হেগেলৰ মতে, বস্তুত্ব ৩ চিন্তাকল্পতৰ প্ৰতিফলন মাত্ৰ। সন্নিৱৰ্ত্তন সৃষ্টি অসীমৰ পৰাই হৈছে, অসীম সন্নিৱৰ্ত্তন বহুতেই গ্ৰহীত্বত হৈ ৰৈছে। জটিলত্বৰ আৰু শ্যেখীৰ মহত্ব কবিতাকইটাত এইবোৰ ভাবনাৰে আঁত সূক্ষ্ম কাব্যিক অভিব্যক্তি পোৱা যায়। এই দৃজন কবি আৰু কীট্টে বিশ্বাস কৰিছিল, জন্ম আৰু মৰণৰ সীমাৰে বেৰা এই জীৱন মহাজীৱনৰে সাময়িক স্বৰ্ণাঙ্ক। মৃত্যু সেই স্বৰ্ণাঙ্কৰে জাগৰণ। তেওঁলোকৰ বহুতো কবিতাত জীৱনৰ বহুসংজ্ঞাৰ যি দুবাৰি প্ৰচেষ্টা লক্ষ্য কৰা যায়, সেয়া কাৰ্ট-হেগেলৰ অতীশ্চৈৱবাদী দৰ্শনৰে প্ৰভাৱ বুলি ক'ব পাৰি।

সন্দেহহত খোজত ক'বলৈ হ'লে, কবিতাবাদ কাব্যৰ বাহিৰে গুণ দৃষ্টা: সূক্ষ্মৰ প্ৰতি গভীৰ অনুৰাগ আৰু জীৱন-বহস্যৰ ভৰণি দাঙি চোৱাৰ কোঁহুল। ইয়াৰে প্ৰথমটো কৃষ্ণাঙ্ক চিন্তাৰ প্ৰভাৱপূৰ্ণ; আৰু দ্বিতীয়টো জাৰ্মান চিন্তাৰ দান। এই দুয়োটা চিন্তাপ্ৰবাহকে কবিতাবাদ কাব্যই একোটা স্থিতিৰে বোৱাই দিলে, কল্পনৰ বোধিক মঞ্চৰ বৃদ্ধিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰি। তেওঁলোকৰ কাৰণে কবিতাৰ অজলমল বৃদ্ধি নহয়—বোম্বেহে।

। ৪ ।

কবিতাবাদৰ এটা সুত্বাকল্পক সত্তাৰ সন্ধান কেৱল বাৰ্ষ পৰিকল্পাৰ নৱাত্মন। প্ৰত্যেকজন কবিতাবাদ সাহিত্যিকই ভিন্ন ভিন্ন কালত কবিতাবাদ। উদাহৰণস্বৰূপে কাব্য-সাহিত্যৰ কেৱল জটিলত্বৰ কবিতাবাদিতা বিধৰে আবেগপ্ৰবণ প্ৰকৃতিবাসনৰ ভীত প্ৰতিষ্ঠিত, কলিকল্প কবিতাবাদিতা সেইবৰে প্ৰহেলিকাৰ আঁতপ্ৰকৃতিবাসনৰ ভীত প্ৰতিষ্ঠিত; আৱৰ্ণ, বস্তুবৰ কবিতাবাদিতা তেওঁৰ স্থতিক-কবিতাবাদিতা; শ্যেখীৰ কেনেটক কবিতাবাদিতা আৰু কীট্টৰ সূক্ষ্মপ্ৰৱালী কবিতাবাদিতা। এজন সত্যজ্ঞকে শ্যেখীয়া জগত এইবৰে বৰ্ণনা কৰিছে, 'কোৱেনো একবাৰী এই কবিতাই কবিতাবাদ বৈ তেওঁ প্ৰেমত পৰে; আন একবাৰী এই কবিতাই কবিতাবাদিতা বৈ তেওঁ তুত বন্ধ পায়; আৱৰ্ণ আন একবাৰী তুমি চৰাইৰ দৰে কাল পাতি নুমে কবিতাই কবিতাবাদিতা; কেৱল একবাৰীয়ে কবিতাবাদিতা নাম পোৱাৰ কবিতাই হ'ল তেওঁ বৰ্ণিত কবিতাই নিজেই।' মৃত্যুৰ ওপৰত, মৌলিকই কবিতাবাদিতাৰ প্ৰবাস বৈশিষ্ট্য।

এই বৈচিত্ৰ্যৰ কাৰণেই ‘অন্যাসবাবৰ বহুত্ব’^{১৪} স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হয়। কিন্তু ভালকৈ ক’হিয়াই চালে বুজিব পাৰি, অন্যাসবাবৰ এই বহুত্বময়তা মূলতঃ একেই মনোভাৱীৰ বিভিন্ন প্ৰকাশ। যদিও ইয়াৰ লক্ষণ বহুতো, তথাপি নিহিত অতি গভীৰভাৱে পৰস্পৰসম্পৃক্ত।

ইংৰাজী অন্যান্যাসিক কাব্যৰ সামান্য লক্ষণসমূহ নিৰূপণ কৰি ল’বলৈ হ’লে, মূল হিচাপত ১৭৪০ চনৰ পৰা ১৮৩০ চনলৈকে বিপ্লৱত কালছোৱাৰ কাম্যকৃতসমূহৰ আধাৰত এই লক্ষণবোৰ নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি। সূক্ষ্মতৰ হিচাপ ল’বলৈ হ’লে, প্ৰাক্ অন্যান্যাসিকসকলক বাদ দি ‘ব্ৰট’চত্বৰ্ণ’ আৰু ‘ক’লিকব’ৰ বটীয়া কাম্য-লক্ষণজন লিখকল বেলাচ্ছ’খনৰ প্ৰকাশনৰ তাৰিখ ১৭৯৭-ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিত্তীয়টো থলুৱা ভিত্তিৰ কবিৰ সমগ্ৰ কৰনাৱলীৰ শেষতকৈ কৰনা শ্ৰেণীৰ ‘হেল্ল’ৰ’ বচিচত ছোৱাৰ তাৰিখ ১৮২৪ চনলৈকে—এই দুটি কালছোৱাৰ কবিতাখিনি ক’হিয়াই চাই এই লক্ষণবোৰ নিৰ্ণয় হ’ল্যামন কৰিব পাৰি।

অন্যাসিক কাব্যৰ লক্ষণ হিচাপে যিটো বস্তুৰে আমাৰ দৃষ্টি প্ৰথমতেই আকৰ্ষণ কৰে, সেয়া হ’ল ইয়াৰ মনোৱৰ্মমিতা। অন্যান্যাসিক কবিসকলে বিশ্বাস কৰে, বিশ্ব সম্প্ৰদেয় বিকল্পীয় ধাৰণাই কবিতা। সেইবাবেই, তেওঁলোকৰ কবিতাত কেৱল বস্তুৰ নিৰূপণ-নিৰূপক বৰ্ণনা পোৱা নোহয়। কবি-জগতৰ দ্বিতীয় ধৰ্ম্মপাৰ্শ্বত প্ৰতিফলিত হয়, বস্তু তাৰ বস্তু-লক্ষ-বৰ্ণ-বৰ্ণৰ সমস্ত শোভাৰে; আৰু সেই কবি-জগতৰ গোপন মালত প্ৰথম ৰূপনা-বীজৰ পৰ্যন্ত ধৰিবে ধৰিবে সাব পাই উঠে, কুন্মিত কবিতাৰ পাৰ্শ্ব। সহজ ভাষাত ক’বলৈ হ’লে, বস্তুৰ নিজৰ অতিমূলক কবিতা জটিলকৈ অতিমূলক অন্যান্যাসিক কবিতা কল্পন কৰা যেন হ’ল্যামন। এই বিনতিত উল্লেখ কৰি থ’ব পাৰি, মনোৱৰ্মমিতা আৰু আত্মকৌতুকতা সমৰ্থক নহয়। অৱশ্যে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, অতি বিকল কেন্দ্ৰত অন্যান্যাসিক কবিতা আত্মকৌতুক হৈ উঠাৰ নিৰ্ণয়ন নোহোৱা নহয়। উদাহৰণস্বৰূপে, ব্যৱসায় কবিতাত ব্যক্তিগত ব্যক্তি-অভিযান্ত্ৰে ইমান বোচকৈ কুসংকীৰ্ত্তাই গৈছে যে, নিৰ্যাসৰ আবেগৰ সন্নিৱষ্ট কবিতা-বিশেষত সন্নিৱষ্ট হৈ পৰিছে। কিন্তু, বাকী কেইজন কবিৰ কবিতাত কবিজগতৰ একমত ব্যক্তিগত অভিযান্ত্ৰেই বিশ্বজনীন আবেগলৈ উত্তীৰ্ণ হৈ উঠিছে।

এই প্ৰধান লক্ষণটোৰ বাবে অতিমূলক আছে, অন্যান্যাসিক কবিতাৰ বিত্তীয়টো লক্ষণ। কবিগৰ বিচিত্ৰ অতিমূলকতা। মনোৱৰ্মমিতা কবিতা হ’ল ক’মেই, তাত জনতৰ মিতা এটা স্বাভাৱ্য জ্ঞান কৰা যায়। কিন্তু, কবিৰ যেন্তিয়া সেই ব্যক্তিগত মনোৱৰ্মমিতাৰ বস্তুগত বিশুদ্ধতাৰ মাজত য’ত হেৰুৱাই পেলৱে, তেতিয়া তেওঁৰ ব্যক্তি-ব্যক্তিগত জ্ঞান হৈ যায় তাক নিৰ্বাক হৈ পৰে। তেতিয়া কবিৰ জটিল মনোৱৰ্মমিতা হ’লি কৰা এটাও জনগণ হ’ল্যামন সেৱাৰাজী কল্পন হৈ পৰে। তিৰাৰি কল্পন অতিমূলক অতিমূলক অতিমূলক, ততক

বন্দুও দৃশ্য-সুন্দৰ্য্যৰ মায়াৰে মগ্ন হৈ উঠে। এই বিশ্বয়ৰ আভাস লৈয়েই কমন্যাসিক কবিৰ জগত অপৰূপ আৰু অনিৰ্বচনীয়া কল্পনাৰ জগত। সেই কল্পনাৰ জগত উপাতি আছে, অসীমৰ বাজনাৰে আৰু অনন্তৰ মৰ্হনাৰে।

কমন্যাসিক কাব্যৰ ভূতীয় লক্ষণটো হ'ল, মধ্যযুগ-প্ৰাতিৰ মনোভাৱ। তাহানী-কলীয়া কোনো মৃদু বাগবি কুৰা বৰ্ণনা কান্ধিনী, ক'ৰবাত দেখি অহা এটা শেলুৱৈয়ে ধৰা ভগা কাৰেং, কোনোবাই মাটিৰ তলত পোৱা এমুঠি তাহানীকলীয়া কুলদানী আৰু ভোগজৰা—এইবোৰ অতীতদিনৰ সৌৰবৰ্ণী সনা বন্দুৱে কমন্যাসিক কবিৰ কল্পনাক বিম্বান সোনকালে দোলা দি ৰাখ পাৰে, আন একোৱেই সিমান খবকৈ ক'পাই ৰাখ নোৱাৰে। কাৰণ, এইবোৰ বন্দুৱে কবিৰ মনত এখন বিগিক-বিগিক সূপানৰ জগতৰ উমান দি থৈ যায়,। কমন্যাসিক কবিৰ এই মধ্যযুগ-প্ৰাতিৰ বন্ধনশীলতাৰ অভিযান্ত্ৰিক বুলি ভাবিলে ভুল ক'ৰা হ'ব। দৰাচলতে, ই যি কোনো কমন্যাসিক কবিৰ মনত শুই থকা সুন্দৰ-ভুকাৰে এক বিশেষ ধৰণৰ প্ৰকাশ। কমন্যাসিক কবিৰ মনে নিলগব নেদেখা সৌন্দৰ্য্যৰ কাৰণ হাৰাখি ৰাই কুৰে। চকামকাকৈ তাৰে কিবা অকণমানি দেখা পালেই জগতৰ ৰূপৰ ভাঙাৰ হাতৰ মৰ্হিতে পোৱা যেন পায়।

কমন্যাসবাদৰ এই মধ্যযুগ-প্ৰাতিৰ লক্ষণটোকেই কেইবাগৰাকীও সমালোচকে কেন্দ্ৰীয় ধাৰণা বুলি গণ্য কৰিছে। কাৰণ এই লক্ষণটোৱেই কমন্যাসবাদক কমন্যাসৰ জগত স্পৰ্শিত কৰি থৈছে। এই বিষয়ে বিখ্যাত সমালোচক গ্ৰায়চনে খৰচি মাৰি আলোচনা কৰিছে। তেওঁ লৈছে, "বস্তিৰ লগত সচেতন বৈপৰীত্য-বোধেই পৰিপূৰ্ণ অৰ্থৰ কমন্যাসিক ভাব ৰূপ দান কৰে।"^{১৭} কেৱল অবাস্তৱ আৰু অতিৰিক্ত গল্প-কাহিনীক কবিতাৰ বিষয়বস্তু হিচাপে গ্ৰহণ কৰিলেই সি কমন্যাসিক হৈ নুঠে। ইয়াৰ অন্তৰালত প্ৰকৃত হৈ থকা সূপানৰ বোল সনা অনুৰাগাৰ্থিনিৱেহে ইয়াক কমন্যাসিক আখ্যাৰ উত্তৰ দি কৰি তোলে। সমালোচক পেটাৰে সেই কথাষাৰক কৈছে, "মধ্যযুগৰ অতি পৰিপূৰ্ণ পৰিস্থিতিত প্ৰথম কল্পনাশক্তিৰে অপ্ৰত্যাশিত অথবা সুন্দৰ বন্দুৰ পৰাই বিশ্বয়কৰ সৌন্দৰ্য্যমণ্ডিত কমন্যাসিক কৃতিৰ যোগান দিব পৰা অজ্ঞাত অপ্ৰযোজিত উপকৰণ পৰি আছে।"^{১৮} সেইবোৰ উপকৰণৰ আশ্ৰয় লৈয়েই কমন্যাসিক কবিসকলে বহুতো কবিতাত কল্পনাৰ মোহময় ইন্দ্ৰজাল বচনা কৰি কমন্যাসবাদক তাৰ পৰিপূৰ্ণ ৰূপ দান কৰিছে।

কমন্যাসিক কবিতাৰ চতুৰ্থটো লক্ষণ হ'ল; প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি গভীৰ আকৰ্ষণ। নক'লেও হ'ব, ইয়াৰ কাব্য একাধাৰে ঐতিহাসিক আৰু দাৰ্শনিক। ইংৰাজ কমন্যাসিক কবিসকল

১৭. It is the conscious contrast with reason that makes romance in the full sense.

১৮. In the overcharged atmosphere of the middle ages there are unworked sources of romantic effect, of strange beauty to be won by strong imagination out of things unlikely or remote.

ওপৰত কৰাচী বিষয়ৰ পৰৱৰ্তী কালৰ 'সম্ভাৱন' বাজৰ' আৰু নেপোলিয়নৰ যুদ্ধচৰিতাই এটা বেলেগ ধৰণৰ প্ৰভাৱ পেলাইছিল। ইয়াৰ লগতে ৰোগ দিব পাৰি, শিকণ-বিপ্লৱৰ প্ৰথম শিঙাৰ দৃশ্যটো! স্বাভাৱিকভাৱেই, কবিৰ মনৰ জৰ্জৰিত ব্যাকুলতা-টোকেই প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ প্ৰভাৱতৰ্ণৰ ৰূপ পাইছিল। আনহাতে, জৰ্মান দাৰ্শনিক চিন্তাৰ প্ৰভাৱত কমন্যাসিক কবিসকলে বিশ্বৰ মাজত এক পক্ষ সম্ভাৱ ব্যাপ্তি সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ অনুসিদ্ধান্ত স্বৰূপে মানুহৰ লগত প্ৰকৃতিৰ আত্মাৰ বহুসংস্পৰ্শ এটা আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। তেওঁলোকে অনুভৱ কৰিছিল, জটিলতাৰ পথ পৰিহাৰ কৰি মানুহে যদি প্ৰকৃতিৰ পৰিবেষ্টনীত আদমসকলৰ জীৱনলৈ উভতি যাব পাৰে, তেনেহ'লে মানুহৰ জৰ্জৰিত আত্মাই অম্লময় শাস্তিৰ আবাদ লাভিব। অকল প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি গভীৰ আকৰ্ষণেই নহয়, চহা জীৱনৰ প্ৰতি অনুৰাগো ইয়াৰে এটি লগৰীয়া লক্ষণ। ই জানিবা মূল স্মৃতিটোক সিঞাৰি থকা সৰু এটি স্মৃতিৰ স্মৃতি।

এইখিনিতে কমন্যাসিক কবিৰ দৃষ্টিত ভাৱি উঠা প্ৰকৃতি আৰু মানুহৰ ধাৰণাৰ অভিন্নত্ব সম্পৰ্কে দৃশ্যবাহিনী কথায় উল্লেখ কৰি ধোৱা প্ৰয়োজন। প্ৰকৃতিৰ অপূৰ্ণ চিত্ৰণ ধ্ৰুপদী কবিসকলৰ বচনাতো পোৱা যায়। কিন্তু, তেওঁলোকৰ দৃষ্টিত প্ৰকৃতি আছিল এক নিশ্চল মানৱীয় ঘটনাৰ দৃশ্যপট। কমন্যাসিক কবিসকলৰ দৃষ্টিৰ অভিন্নত্ব এইখিনিতেই যে, তেওঁলোকৰ দৃষ্টিত প্ৰকৃতি প্ৰাণৰ স্পন্দনেৰে মূৰ্খাবৃত। কবিতাৰ ইতিহাসত প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে প্ৰকৃতিও এক প্ৰাণময় সত্তাৰূপে স্বীকৃত হ'ল। ঠিক সেই দৰে, কবিতাৰ উপকৰণ হ'ব কাৰণে মানুহৰ ক্ষেত্ৰতো আভিজাত্যৰ পাৰপট্য অপ্ৰয়োজনীয় হৈ উঠিল। হাৰ্ছ-কাম্পোৰ মাজত ব'ব গৈ থকা যি কোনো প্ৰাকৃতিকসো কবিতাৰ পাঠ-পাঠীৰূপে স্বীকৃত হ'ল। তাৰ প্ৰাণৰ প্ৰাচুৰ্যেই কবিসকলক মোলা দি যাবৰ কাৰণে ৰখেন্ত; সামাজিক প্ৰতিপত্তিৰ দৰে তাৰ অন্য কোনো পৰিকল্পন কবিতাৰ কাৰণে অপ্ৰয়োজনীয়। এইদৰেই তেওঁলোকৰ হাতত 'বিহৃত' শ্ৰেণীভাচক মানুহ (man)ৰ সলনি মূৰ্তমান ব্যক্তিভাচক মানুহ (men) হৈ পৰিল কবিতাৰ উপকৰণ।

দৃষ্টিভংগী আৰু ভাৱবিশ্বৰ কালৰ পৰা এইকেইটা-লক্ষণেই কমন্যাসিক কবিতাৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ লক্ষণ। ইয়াৰ উপৰিও কমন্যাসিক কবিতাৰ ভাৱ আৰু শৈলীৰো কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্য আছে। এই সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰিব পাৰি, ষ্টেফেন্স জীৱনৰ দৰে ভাৱক কবিতাৰ জগতলৈ স্তৰ্ঘাণি তুলি অনাৰ কথা। ধ্ৰুপদী কবিৰ ভাৱ আছিল পৃথিৱীত, পৰিকল্পিত আৰু গুৰুগতীৰ অলংকাৰহল। তাৰ পৰিকল্পিত কমন্যাসিক কবিয়ে আদৰ্শ লৈ অলংকাৰ, অনাক্ষয় আৰু ভিতৰৰ সৌন্দৰ্যেৰে মনোময় ভাৱক কবিতাৰ বাহন স্বৰূপে। ধোৱতে ক'বলৈ হ'লে, বুদ্ধিৰ্দ্ৰষ্টা উল্লেখ কৰাৰ সলনি কমন্যাসিক কবিলৈ ভাৱাই কমন্যাসিক কবিৰ কাৰণে আদৰ্শ ভাৱ। উল্লেখযোগ্য যে, ভাৱৰ এই আদৰ্শটোৱেই তেওঁলোকৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দৃষ্টিভংগীৰ লগত জড়িতকৈ বৈচিত্ৰ্যময়।

হৃদয়ৰ ক্ষেত্ৰত কমন্যাসিক কবিৰ মন বন্দনৰ আদৰ্শভাৱে প্ৰাচীনৰ আদৰ্শৰহে অনুকূল। লক্ষ্য কৰা যায়, ইংলেণ্ডৰ প্ৰাচীন কবিকল্প এবিধ জীতি বৃত্তিপন্থ হৃদয়সজ্জাৰ প্ৰত্যক্ষগতিত অত্যন্ত হৈ পৰিছিল। কমন্যাসিক কবিসকলে এই নিম্নলিখিত হৃদয়সজ্জাৰ সলনি মূৰ্ত্ত গতিৰ বহুতো হৃদয়সজ্জাৰ প্ৰবৰ্তন কৰিলে। তেওঁলোকে এহাতে অধিতাক্ষৰ হৃদয়ক আকৌ আদৰ্শ আনিলে, আনহাতে চহা কবিৰ মৌখিক মালিত্যৰ হৃদয়ক শ্ৰীজয় কবিতাৰ বাহন কৰি ল'লে। উল্লেখযোগ্য যে, কমন্যাসিক কবি ভাৱবশত্বেৰ ক্ষেত্ৰত মূৰ্ত্তিৰ উপাসক। স্বাভাৱিকতে, তেওঁলোকে হৃদয়ৰ ৰূপ ভাবৰ বোধগম্য-স্বীতিৰ মাজতে বিচাৰি পায়।

চমকৈ ক'বলৈ হ'লে, এইকেইটা লক্ষণক লৈয়েই কমন্যাসিক কাব্যৰ সকলোখিনি বৈশিষ্ট্য। যিহেতু এৰাৰ কথা মনত ৰাখিবলগীয়া, যি কোনো কমন্যাসিক কাব্য বুলিছেই আটাইকেইটা লক্ষণৰ সমাহাৰ বুলি বুজিব নালাগে। কোনোবাজন কবিয়ে হয়তো এই আটাইবোৰ লক্ষণৰ মাজেৰে দুই-এটামহে মনোৰম ৰূপ দিবলৈ সক্ষম হৈছে। কোনোবাজনৰ ৰচনাৰূপৰ ক'তোৰেই হয়তো কোনোবাটো লক্ষণৰ আভাসকে পাবলৈ নাই। আকৌ, কোনোবাজনে হয়তো মাজেৰে এটা বিশেষ লক্ষণৰে দুফাল প্ৰকাশ দিছেই ক্ষমত হৈছে। তেনেকৈ আটাইবোৰ কবিয়েই কমন্যাসিক কবি।

। কব-বৃত্তী ।

Herford, C. H.	: The Age of Wordsworth
Abercrombie, L.	: Romanticism
Bowra, C. M.	: The Romantic Imagination
Pater, W.	: Appreciations
Ifor-Evans, B	: Tradition and Romanticism
Grierson, H.	: The Background of English Literature
Read, Herbert	: Studies in Romantic Poetry
Abrams, M. H.	: The Mirror and the Lamp
Abrams, M. H. ed.	: English Romantic Poets

A song too loud for the lark,
A song too strong for a star.

: Swinburne

ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত সাম্প্ৰতিক ব্দৰ আকৰ্ষণ বৰ্ত্তমান আৰু ক'লিকত ব'লি কাব্য-সংকলনখন প্ৰকাশনৰ ভাৱিখতেই নিৰ্মাণিত হৈছে। দৰাচলতে, ব্ৰহ্মাৰ কথাচী চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাৱে আৰু জাৰ্মান দাৰ্শনিকসকলৰ কল্পনাত্মক অধ্যয়নে ইংৰাজী কল্পনাসিক সাহিত্যক প্ৰাধান্য দিয়াৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা হৈছে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ কল্পনাসিক বিদেশৰ প্ৰাচীৰ পৰা উৰাল আৰু ইংলেণ্ডৰ প্ৰাচীৰ ব্দই দিৱা কুলৰ গছ মূঠেই নহয়। বিদেশী চিন্তাৰ দৃষ্টি-কোণৰ বৰঙণি জীপ দি গ'লেও, ই ইংলেণ্ডৰ প্ৰাচীৰ আপোনা আপুনি গাঁজ উঠি ঠন ধৰা গছ।

ইংৰাজী সাহিত্যৰ কল্পনাসিক কাব্যৰ ইতিহাসত দুটা ভৱংগ পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰথমটো ভৱংগত আছে, বৰ্ত্তমান আৰু ক'লিকত। তেওঁলোকৰ লগত স্কটৰ নামো স্মৰণীয়, ঔপন্যাসিক হিচাপে বাৰ বিপুল খ্যাতিৰে তেওঁৰ কবি-খ্যাতিৰে চেৰাই গৈছে। দ্বিতীয়টো ভৱংগত আছে, কনিষ্ঠ কবি তিনিজন—শ্যেপী, কীটচ আৰু বাৰণ। যি কি নহওক, দ্বিতীয় ভৱংগৰ কবিসকলৰ অস্তিত্বৰ লগে লগে বিদেশে ইংৰাজী কল্পনাসিক সাহিত্যৰ পৰা নাছিল, ঠিক সেইদৰে প্ৰথমটো ভৱংগৰ কবিসকলৰ আত্ম-প্ৰকাশৰ লগে লগে কল্পনাসিক সাহিত্যৰ আকৰ্ষণৰো হঠাতেই বৰ্ত্তা নাছিল। ইয়াৰ অন্তৰালত কেইবাটাও দশকৰ ধীৰ প্ৰস্তুতি আছিল। অসংখ্য দৃষ্টান্ত কবি বাৰ্ণচ আৰু ব্ৰে'কৰ কবিতাত কল্পনাসিকৰ মূল লক্ষণসমূহ সন্ধানত প্ৰকাশ পাইছিল। তদুপৰি, তেওঁলোকৰ পূৰ্বতৰ্তী কবি গ্ৰে', কলিন্স, টেম্স, ব্ৰে' আৰু কুপাৰৰ হৃদয়ী বচনা-সমূহতো ছেগা-চোবোকাৰে হ'লেও কল্পনাসিকৰ দৃষ্টি-কোণটো বিজুলীয়ে চিকমিকাই গৈছিল। আকৌ, তিনিজন শ্যেপী কবি পাৰ্চি, সেক্ষাৰ্চন আৰু ফোৰটনৰ কিছুমান চাক্ষয়িক বচনাত কল্পনাসিকৰ উল্লেখ-কিনও কবিবৃত্তি হৈ আছে। গতিকে, ইংৰাজী কল্পনাসিক কাব্য-আন্দোলনৰ ভিতৰ-চ'ৰাত সোমোৱাৰ আগতে এই সকল কবিৰ কাব্য-সম্পদৰ ব্ৰহ্ম লোৱাৰ বিশেষ প্ৰয়োজন।

এইসকল কবিৰ ভিতৰত প্ৰথমতেই ট্ৰাচ গ্ৰে'ৰ নাম স্মৰণ কৰিব পাৰি। তেওঁৰ কবিতাৰ ব্ৰহ্মগত সৌন্দৰ্যৰ কথা বিবেচনা কৰিলে, তেওঁ নিশ্চিতভাৱেই এজন হৃদয়ী কবি। কিন্তু, তাৰ সত্ত্বেও দুটামান কল্পনাসিক কাব্যৰ লক্ষণে, কল্পনিকদাই গৈছিল। প্ৰথমতে, তেওঁ নব্য-ব্ৰহ্মবাদী পৰম্পৰাৰ পৰা আঁতৰি আহি নৰ আৰু কৈলিক লোক-গাঁওসমূহক প্ৰাচীৰ ব্ৰহ্মাৰ জিহ্বাত সাহিত্যত স্থান দিবৰ কাৰণে কৰা প্ৰচেষ্টা উল্লেখযোগ্য। কল্পনাসিক সাহিত্যৰ এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল, ই চ'ৰাৰীয়া সাহিত্যক'ৰ ঠেক পৰাৰ পৰা হৃদয়ী কবি আৰু চহা মানুহৰ চোতালত সোঁতলৈহ। দ্বিতীয়তে, ফোৰটনৰ কবিতাৰ একান্ত অনুভৱী হিচাপে তেওঁ ফিল্ডসীয়া ব্ৰহ্মবাদীৰ অনুভৱ কৰাৰ লগতে অনুভৱী পূৰ্বকৰ পৰাকীৰ বিলাসবোমৰ চিন্তাৰো অনুভৱ কবিতাৰ সোৱাটো উল্লেখযোগ্য। এই দুয়োটা আঁতৰ পৰাৰ ব্ৰহ্ম উঠিহে, তেওঁ

বিখ্যাত ইলিজাভে। পাৰ্থক্য এইখিনিতেই যে, মিল্টনৰ বিষাদবোধ সাৰ্বজনীন আৰু গ্ৰে'ৰ বিষাদবোধ বহুদূৰ পৰ্যন্ত একান্ত আত্মিক। এইখিনিতে সু'ৰ্ভাব্য পাৰ্থক্য পৰৱৰ্তী যুগৰ এগৰাকী শ্ৰেষ্ঠ কমন্যাসিক কবি শ্যেলীৰ কবিতাত এই বিষাদৰ সূৰ্য্যোদয়ে এক সৰ্বমুখ ব'প লাভ কৰিছিল। জাৰ্মান কমন্যাসিক কবিসকলৰ বিষাদ-বীক্ষা (weltsmerz)-ও উল্লেখনীয়। এই বিষাদ-বীক্ষাৰে বৈশিষ্ট্য-বৈশিষ্ট্য ব'প এটা পোৱা যায়, গ্ৰে'ৰ কবিতাত। তৃতীয়তে, এই ইলিজাভেতে কমন্যাসবাদৰ আৰু এটি লক্ষণৰ পূৰ্বাভাস পোৱা যায়। সেয়া হ'ল, অবাচীনজনৰ প্ৰতি কবিসুলভ সহানুভূতি, যাৰ কোনো আভাসেই পোৱা নাযায় নব্য-ধ্ৰুৱবাদী কবিসকলৰ কবিতাত। অথচ, এই ধৰণৰ সহানুভূতিয়ে ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ দৰে কমন্যাসিক কবিৰ কবিতা চকুলোৰে তিলাই থৈছে।

দ্বিতীয় গৰাকী কবি হ'ল, উইলিয়াম কলিন্স। এৱে' মূলতঃ বাদিও ধ্ৰুপদী কবি, তথাপি এওঁৰ দুই-চাৰিটা কবিতাত কমন্যাসবাদৰ কেইটামান বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ লক্ষণ সলসলায়াকৈ ফুটি উঠিছিল। তাৰ ভিতৰত প্ৰথমেই উল্লেখযোগ্য এওঁৰ 'অন দ্য পপুলাৰ চুপাৰ্ণাটশ্যন'চ অব এ হাইলে'ডাৰ' কবিতাটোত প্ৰকাশ পোৱা বিস্ময়ৰ মনোৰম প্ৰকাশ। দ্বিতীয়তে, এওঁৰ অন্ততঃ দুটা কবিতাত প্ৰকৃতক ব্যক্তি-সত্তাৰে স্পন্দিত কবি তোলাটো মন কৰিবলগীয়া ঘটনা। 'অ'ড অন দ্য ডে'থ অব টেমচন' কবিতাটোত কবি-বন্ধুৰ মৃত্যুত কবিৰ লগতে প্ৰকৃতিয়েও চকু-লো টোকাৰ অনুভূতি চিহ্নিত হৈছে। আকৌ, 'অ'ড টু ইভাৰিং' কবিতাটোত প্ৰাকৃতিক দৃশ্যশোভাৰ মাজত প্ৰকাশ পোৱা শুষ্কতা আৰু প্ৰশান্তিৰ কথা এনে ধৰণেৰে বৰ্ণিত হৈছে, যেন সেয়া মানবীয় চিন্তা-বুদ্ধিৰে প্ৰকাশ। তৃতীয়তে, কমন্যাসিক কবিৰ অন্যতম লক্ষণ—গীতময়তা এওঁৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতেই পৰিলক্ষিত হয়। কবিতাৰ ভাষা গতানুগতিক উপমাৰ পৰা মুক্ত, চমু মানুহৰ মূখৰ সহজ সৰল অভিযান্ত্ৰিক পৰিপূৰ্ণ আৰু ঠায়ে-ঠায়ে কল্পনাৰ মোহনবাণীৰেও বৰ্ণিত। এই ফালৰ পৰা চালে, এওঁ ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ পথপ্ৰদৰ্শক ন'হলেও পূৰ্বাভাস বুলি ক'ব পাৰি।

তৃতীয়জন কবি হ'ল জেমচ টেমচন। এওঁৰ 'দ্য চিক্ৰ'ল নামৰ কবিতা প্ৰাথমিকতঃ কমন্যাসিকতাৰ প্ৰথম উল্লিখিত-জোকাৰ তালিকাত সন্নিবিষ্ট। এই প্ৰাথমিক হেতিম জাৰ্মান ভাষাত অনুদিত হৈ প্ৰকাশ পায়, তেতিয়া ই সেই দেশৰ কবি-মহলত বৰেই আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰে। আনকি, জাৰ্মান ভাষাত কমন্যাসিক শব্দটোৰ প্ৰতিশব্দ 'ৰোমান্টিস্ক' (Romantische)-ৰ প্ৰচলন এইখন পুথিৰে নান বুলি স্বীকৃত। এই পুথিখনত আছে, প্ৰকৃতিৰ চাৰিটা ঋতুৰ আঁত অন্তৰংগ বৰ্ণনা। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত অকল প্ৰকৃতিকই কবিতাৰ উপকৰণ হিচাপে লৈ কবিতা কবীৰ প্ৰথম নিদৰ্শন এইখন পুথিয়েই। যি সময়ত প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে কবি পোপে এইদৰে লোৰাছিল,

Nature's softest, sweetest store

Charms my tortured soul no more.

সেই সমন্বিত নিসৰ্গ-শোভাৰ প্ৰতি টেমচনৰ ঐকান্তিক অনুৰাগ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ ঘটনা বুলিলেই ক'ব পাৰি। তেওঁৰ বৰ্ণনা পঢ়ি সাধাৰণ নগৰীয়া মানুহ ইমান বেচি মন্থ হৈছিল যে; তেওঁলোকৰ মাজত সময় পালেই গাঁবলৈ যোৱাৰ আৰু নৈ-বন-পাহাৰ চোৱাৰ ধৰ্ম উঠিছিল।

এওঁৰ 'কেণ্টল অব ইন্ডলেস' নামৰ আৰু এটা কবিতা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। এই কবিতাটোত আছে এটা কাল্পনিক দুৰ্গৰ কথা, য'ত ভাবি দিলেই পৃথিৱীৰ আটাইবোৰ ভাগৰ মচ খাই যায় আৰু, ঢকুৱোৰ আপোনাআপনি মন্দ খাই আহে। বমন্যাসিক কবিতাৰ এটা লক্ষণ হ'ল, পৃথিৱী-অৱসাদৰ অনুভূতি। ক'টিচৰ কবিতাত ইয়াৰ সুন্দৰ প্ৰকাশ পোৱা যায়, আৰু টেমচনৰ 'লট্-ইটাচ'ত এই লক্ষণটোৰ চূড়ান্ত অভিব্যক্তি ঘটিছে। সেই হিচাপে ক'ব পাৰি, টেমচনৰ কবিতাতেই এই বিশিষ্ট লক্ষণটোৰ প্ৰথম প্ৰকাশ ঘটিছিল। ইয়াৰ তদ্ভালসে বাঞ্ছনা, মৌ-সনা স্বৰ্ণনিৰ মধুৰ গুঞ্জন আৰু আলফুলীয়া শব্দৰ মনোৰম সমাবেশ ঋপদী কাব্যৰীতিৰ উল্লেখযোগ্য ব্যতিক্ৰম।

চতুৰ্থজন কবি হ'ল, জৰ্জ ক্ৰেব্। এওঁ দৰাচলতে এগৰাকী বাস্তৱবাদী কবি। এওঁৰ শেষ জীৱনত লেখা কেইটামান কবিতাত আওপকাৰীকৈ এটি সমন্যাসিক লক্ষণ ফুটি উঠিছিল। 'দা ভিলেজ', 'দা বাৰো' আৰু 'দা পেৰিছ বেক্সটাৰ' নামৰ কবিতা তিনিটাত চহা গাঁৱলীয়া জীৱনৰ নিখুঁত ছবি পোৱা যায়। গাঁৱলীয়া জীৱনৰ সুখ-দুখ, পাপ-পুণ্য, লোভ-লালসা—সকলোবোৰ দিশৰ ছবি অতি অস্বৰ্ণে বৰ্ণিত আৰু উলগুৱাতেই এওঁৰ কাব্যৰ বমন্যাসিকতা। এই কবিতাকেইটাত মানুহৰ প্ৰতি যি সহজ সহানুভূতিৰ ভাৱ ফুটি ওলাইছে, সেয়া যেন জৰ্জ ক্ৰেবৰ কবিতাৰ দৰে সুন্দৰ প্ৰথম প্ৰকাশ।

পঞ্চমজন কবি উইলিয়াম কুপাৰ এগৰাকী পৰিভ্ৰমণকাৰী কবি। এওঁৰ কবিতাৰ গীতময়তা একাধাৰে অতি তীব্ৰ আৰু গভীৰ। এওঁৰ 'টাম্ব' নামৰ ভয় ৰপ্তত বিভূষিত দীঘলীয়া কবিতাটোত ইংৰাজী বমন্যাসবাদৰ ইতিহাসত যথেষ্ট গুৰুত্বপূৰ্ণ। কৃত্যৰ ৰাজ্যটোত আছে, এখন ফুল-বাগিচাৰ মনোৰম বৰ্ণনা। শেষৰ তিনিটা ৰাজ্যত আছে, জাবকালিৰ বিজয় প্ৰহৰৰ বিচিত্ৰ বৰ্ণনৰ ছবি। কবিতাটোত আৰম্ভ হৈছে, আবামী-চকী আৰু টেম-বড়ীৰ দৰে দুটা অতি ভুল্হ বস্তুৰ বৰ্ণনাত। মঠৰ গুপত, গোটেইটো কবিতাত বমন্যাসিক কাব্যৰ তিনিটা বিশেষ লক্ষণৰ অস্পষ্ট বেৰাৰুপ পোৱা যায়। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি অনুৰাগ, ভূছাতিছ বস্তুৰ প্ৰতি কোমল আৰু হৃদয় সাৱলীল প্ৰবাহ—এই তিনিওটা লক্ষণে মধুৰ সমাবেশ ঘটিছে, এই দীঘলীয়া কবিতাটোত। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি এওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী নব্য-ধ্ৰুৱবাদী কবিসকলকৈ বিজ্ঞান বেলেগ, ডাখ উমান পোৱা যায় এই চকুটোৰ ভাৱত,

A soul in all things and that soul is God.

বৰ্ডচৰখৰ 'টিনটোণ' এৰি'ৰ মূল কথাষাৰ যেন কুপাৰৰ এইবাৰ কথাৰে প্ৰতিধ্বনি ।

এইদৰে এই পাঁচজন কবিৰ কবিতাতে ইংৰাজী কমন্যাসিক কাব্যৰ প্ৰথম প্ৰৱাহ মেঘ-ধ্বংসীয়া পোহৰচাটি ন'হলেও, নিশা আৰু পুৱতীৰ দোমোজাখিনিৰ আশ্বাৰ আৰু পোহৰৰ লুকা-ভাকু খেলৰ ইংগিত স্পষ্ট হৈ উঠিছিল । সম্ভাৱনাৰ বুকুত থকা নতুন সুৰৰ অকুট কাকলি এওঁলোকৰ কবিতাতে চিন-নিচিন ৰূপত ফুটি উঠিছিল । সেই-কাৰণেই, ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰে এওঁলোকৰ নাম এটা থৈছে—প্ৰাক-কমন্যাসিক কবি !

॥ ২ ॥

কমন্যাসিক কাব্যধাৰাৰ বিকাশত তিনিজন খেল্লালী কবিৰ বৰঙণিও সন্মগণীয় । ইয়াৰে প্ৰথমজন হ'ল, বিচপ পাৰ্চি । এওঁ সময়কালীন কবিসকলৰ আঁত নিটোল আৰু পৰিচ্ছন্ন কবিতাসমূহ পাঢ়ি আমনি পায়েই ইংলেণ্ড আৰু স্কটলেণ্ডৰ গাঁৱলীয়া সমাজত মানুহৰ মন বাগৰি ফুৰা মালিতা কিছ্‌মান সংগ্ৰহ কৰিবলৈ লৈছিল । এই মালিতাবোৰে তেওঁৰ কল্পনাপ্ৰৱণ মনত আন-ধৰি টো ফুলি গৈছিল । মৌখিক মালিতাবোৰৰ হেৰোৱা অংশবোৰ ভাবৰ খেও ধৰি নিজৰ ৰচনাৰে জোৰাই নল'লে উপায় নাছিল । ভাষাত্মকভেদে, সেই নতুন জোৰণিসমূহৰ ভাষা আৰু প্ৰকাশভংগী মূলৰ অনুকৰণত গঢ় দি গ'বলগীয়া হৈছিল । এইদৰে কবিতা মেৰামতি কৰিবলৈ লৈ, তেওঁ নিজেও কিছ্‌মান আধুনিক মালিতা ৰচনা কৰি উল্লিগালে । অৱশেষত ১৭৬৫ চনত তেওঁ তিনিটা ৰখড সঙ্গ'ণ 'বেলিক্‌ছ' নামৰ সংকলনখন প্ৰকাশ কৰিলে ।

এই সংকলনখনৰ প্ৰথমটো ৰখড আছিল, তাহানি চচাৰৰ দিনৰ পৰা ১ম চাৰ্লছৰ দিনলৈকে বিভিন্ন সময়ত ৰচিত আৰু মেৰামতি কৰি উলিওৱা দক্ষিণ পাঁচটা মালিতা । ইবিলাকৰ মাজত নিভাঁজ স্কটিছ ভাষাৰ মালিতাও অন্তৰ্ভুক্ত হৈছিল । দ্বিতীয় ৰখড আছিল, চেঞ্চপ্ৰীয়েবৰ সময়ৰ কেইজনমান কবিৰ কেইবাটাও কাহিনীমূলক গীতি কবিতা । শেষ ৰখডটোত আছিল, প্ৰাচীন মালিতাৰ আৰ্হিত নতুনকৈ ৰচনা কৰা পাৰ্চিৰ নিজৰ কেইটামান আধুনিক কৃষ্ণ মালিতা । আটাইকেইটা ৰখডতে যথেষ্ট সংখ্যক গদ্যত লেখা ৰচনাও সংকলিত হৈছিল । এই আবেগময় গদ্য ৰচনাসমূহতো পাৰ্চিৰ কমন্যাসিক মূল্যৰ উষ ধনীলৈকে অনুভৱ কৰা যায় ।

যি কি নহওক, ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত এইখন এখন আঁত গঢ়াৰপূৰ্ণ সংকলন । ইয়াৰ প্ৰভাৱ ভাষাত্মক নহ'লেও, পৰৱৰ্তী কালৰ কবিসকলৰ ওপৰত শক্তিশালী ধ্বংস বুলি প্ৰত্যেকেই স্বীকাৰ কৰে । কাৰণ, এই পুৰণিখন ভাষাৰ ক্ষণীয়তা, অসুস্থতাৰ সকলতা আৰু কাব্যকাৰ্য্যহীন ক্লিপনৰ একান্তভাৱেই কমন্যাসিক । তদুপৰি, এই পুৰণিখন পৰৱৰ্তী কালৰ কবিসকলক জড়িত দিনৰ

সোহাগতাৰ প্ৰতি সজাগ কৰি দিছিল। ইয়াৰে প্ৰভাৱত কমন্যাসিক কাব্যৰ বৃন্দাৰ-
বৰূপ মধ্যবৰ্গ-প্ৰাতিৰ আবিৰ্ভাৱ হোৱাৰ পথ প্ৰশস্ত হৈ পৰিছিল।

ষষ্ঠীজনা খেলাৰ্জী কবি হ'ল টোচ চোকাৰ্টণ। কমন্যাসিক কাব্যৰ অগ্ৰদূত
হিচাপে এওঁৰ সকলোখিনি গোবৰ এখন জাল কিতাপৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। সেই
কিতাপখনৰ নাম হ'ল, 'বাওলে' পয়েমচ'। এওঁ ১২ বছৰ বয়সতে এখন চহৰৰ চেণ্ট
মেৰী বেডলিফৰ গীজ'লি অহা-যোৱা কৰিবলৈ লৈছিল। সেই গীজাটোৰ পুৰুষ-বালক
কিছমান পুৰণি সাঁচিপতীয়া গুৰি আছিল। চেটাৰটোৰে মাজে-সময়ে সেই পুৰুষপত্ৰ-
সমূহ চুই-মেলি চোৱাৰ সুযোগ পাইছিল। হঠাৎ তেওঁৰ মনত এটা দৃষ্ট বস্তুয়ে
বাহ ল'লোহ। পুৰণিকলীয়া বানান-বীতিৰে আবু ভাষাৰ আহি-ৰৈ কবিতা লেখি
ঐতিহাসিক বস্তু বুলি চলাই নজা কিনিব পাৰি দেখোন! লাহে লাহে বৃট্টা এটাকৈ
বৃট্টলৰ বাতৰি কাকতত মেলি দি ৰং চাবলৈ ধৰিলে।

পোন প্ৰথমতেই তেওঁ উইলিয়াম ৰাওলে নামৰ এজন কাৰ্পনিক সন্মাসীৰ সৃষ্টি
কৰি ল'লে। তেওঁৰ জীৱনকাল নিবৃণণ কৰি দিলে, বজা গুৰু এডোৱাৰ্ড'ৰ দিনত।
তাৰ পিচত, এজন চহৰত ৰি কোনো অনুষ্ঠান-উৎসৱ উগাহিত হ'লেই, তাহানি
তেনেকুৱা উৎসৱ উপলক্ষে ৰাওলে'ই লেখা বুলি একোটা জাল কবিতা বাতৰি-কাকতত
উলিয়াই দিবলৈ ধৰিলে। এনেকুৱা কবিতাৰোৰে পাঠকসকলৰ মাজত নথেন্ত বিস্ময়ৰ
সৃষ্টি কৰিছিল। লাহে লাহে চেটাৰটোৰ বিখ্যাত হোৱাৰ হে'পাহটো কেনে-কোচোকাৰে
বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে। অকলশত, এনেকুৱা ভালমান কবিতা এমুঠি কৰি হোৱেৰ
হালপ'লৈ পঠিয়াই দিলে। হাত ব্যগৰি সেই কবিতাখিনি কৰি গ্ৰে'ৰ হাতত
পৰিলগৈ। সুক্ৰমশৰ্ণী কৰি গ্ৰে'ই এটা প্ৰৱন্ধ লেখি গোটেই ষটনাটো ৰে ডাক্তাৰ
জালিয়াতী, সেই কথা পানী নসৰকা বৃত্তিৰে প্ৰমাণ কৰি দিলে। লাজ পাই চেটাৰটোৰে
আত্মহত্যা কৰিলে।

কৈশোৰ আৰু বোৱনৰ বয়সস্থিৰ সময়ত ৰচনা কৰা এই কবিতাখিনি দৃষ্ট বস্তুৰে
অনুপ্ৰাণিত সৃষ্টি হ'ব পাৰে; কিন্তু ইবোৰৰ ব্ৰট্টা হিচাপে ৰে কবিজনৰ প্ৰতিভা
অসামান্য, সেয়া অনস্বীকাৰ। ভাৱ, ভাষা আৰু কাব্যৰূপ—সকলোপনৰ পৰা এই
কবিতাসমূহ কৰি স্পেন্সাৰ আৰু এলিজাবেথীয় বৰ্গৰ ৰচনাৰ অভূৰ্ণায় অনুকৃতি
আছিল। ন'কলেও হ'ব, এলিজাবেথীয় বৰ্গৰ সাহিত্য প্ৰথম কৰ্পনা-দৃষ্টিৰে দাঁপমান;
আৰু সেইবাবেই বহুতো সমালোচকে কমন্যাসিক বৰ্গটোক এলিজাবেথীয় বৰ্গৰে
ষষ্ঠীৰ জন্মভূমি বুলি আখ্যা দিয়ে। চেটাৰটোৰ এই কবিতাসমূহৰ গুৰুৰ প্ৰশংসা
কৰি ডাঃ জনচনে এইদৰে কৈছিল, "মই লগ পোৱা ডেকল'ৰা বৈলাকৰ ভিতৰত
ইয়েই আটাইতকৈ অনন্যসাধারণ। অৱাক হৈ ভাবোঁ, এই ল'ৰাপোৱালিটোৱে কেনেকৈ
এনেকুৱাবোৰ বস্তু লেখি উলিয়াইছিল।"^৩

৩. This is the most extraordinary youngman that has encountered my
knowledge. It is wonderful how that whelp has written such things.

কৃতীজনৰ কবি হোমৰ মেকফাৰ্চনেও এটা ভাৱৰ ৰূপাৱলীৰ আভাৱ নাই।
এৰোঁ নিহাৰোঁ প্ৰচাৰ কৰিছিল, ওচিয়ান নামৰ গ্ৰন্থ প্ৰতিষ্ঠা কৰি এখনৰ কবিতাৰ
উদ্ধাৰ কৰা হ'ল। আচলতে কবিতাৰ নামটোৱেই কাৰ্পনিক। যি কি নহ'ল,
এওঁৰ 'ওচিয়ান প্ৰৱেশ' পুথিখনে জাৰ্মান কবিতাৰ দ্বাৰা বহুত চাপৰ সৃষ্টি
কৰিছিল। আৰোঁ, সেইসকল জাৰ্মান কবিৰ কবিতা পঢ়িয়েই স্কট আৰু ক'লিংৱ'ড
ইংৰাজী কবিতাৰ আভ্যন্তৰীণ বৰ্ণনা কৰা কাহিনী-কাব্য কবিতাৰ প্ৰকাৰ
জানি কৰিছিল।

মেকফাৰ্চনে চেটাৰ্চৰ লেখীয়াৰ প্ৰাচীন ভাষাৰ নকল কৰি নতুনকৈ কবিতা
কবিতা কাৰ্পনিক কবিতাৰ নামৰ লেখীয়াৰ চেটা কৰা নাছিল। কাৰণ, চেটাৰ
কবিতাৰ কবিতাৰ চেটাৰ্চৰ কবিতাৰ কবিতাৰ পুৰণি হ'ল প্ৰচাৰ কৰিছিল। পিছলৈ,
চেটাৰ কবিতাৰ অনিবাৰ্হতাই অৰাচীন কৌটিক ভাষাৰ বিৰাচিত হৈছিল।
মেকফাৰ্চনে সেইবোৰ কবিতাৰ বৃত্তান্তৰ পৰা ভাষাৰ অনুবাদ কৰিহে প্ৰকাশ কৰিলে
গোৱা হ'ল প্ৰচাৰ কৰিছিল।

কিছদিনৰ পিছতে আচল কবিতাৰ সৰ্বি হৈ পৰিল। আচলতে মেকফাৰ্চনে
আইবিছ লৌকিক কাহিনী এটাৰ জন্মৰূপে কবিতাৰ কবিতা এলানি আভ্যন্তৰীণ
কাহিনী সজাই-পৰাই উলিয়াইছিল। যি কি নহ'ল, এইবোৰ কবিতাৰ কবিতাৰ
সাহিত্যৰ কেইবাটাও লক্ষণ বৰিলাই ক'টী ওলাইছিল। ইয়াৰ কবিতা-কবিতা
কবিতাৰ লিখিলে হ'ল ইংৰাজী সাহিত্যৰ কাৰণ এক অভিনৱ বস্তু। তললৈ
সেয়ে নহয়, এই পুথিখনত প্ৰকৃতিৰ আচৰ্হতা বেন লগা ভাষাৰ দিশৰ অতি মনোহৰ
বৰ্ণনা ওপচ খাই আছে। এহাতে আছে, প্ৰকৃতিৰ দৃশ্য আৰু ছায়াৰ দিশৰ অপূৰ্ণ
বৰ্ণনা বৰ্ণনা। আনহাতে আছে, প্ৰকৃতিৰ বস্তু, মোহৰ আৰু নিঃসঙ্গ বস্তু
জগতৰ উজ্জল ছবি। নক'লেও হ'ব, কবিতাৰ কবিতাৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰকাৰে বিচিত্ৰ
চিত্ৰবৰ্ণনা।

সময়ৰ কালৰ পৰা এই তিনিওজন কবি সন্তোষিত হ'ল কবি পাঠকৰ সন্তোষিত।
কিন্তু, এওঁলোকৰ কবিতাৰ পুৰণি নিশাৰ প্ৰকাৰ আৰু পোহৰৰ খোঁজলৈ
দোখোৱাযোৱা নাই। এওঁলোকৰ মেজাজ আছিল, কবিতাৰ পুৰণি বস্তু।
যাখনে এওঁলোক নিজৰ ঐতিহাসিক ভূমিকা সম্পৰ্কে বহুত সন্তোষিত নাছিল।
এওঁলোকৰ কবিতা জাৰ্মান পুৰ আকাশৰ প্ৰকাৰটো কেঁচা পোহৰ। সেই পোহৰ
বহুত বিখ্যাত ভাষাৰ নাছিল; কিন্তু তাৰ উজ্জলো সন্মান প্ৰশংসা নাছিল।

। ০ ।

সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰসকলে দৃজন কবিতা প্ৰাক্-অন্যাসিক কবিতাৰ লগত
সম্বন্ধ খোৱা দেখা যায়। কবি কবিতা হ'ল উইলিয়াম শ্বে'ক আৰু বৰ্ট ৱাৰ্ড।
দ্বাৰা, এওঁলোকৰ অৰাচীন বৃত্তৰ উপৰিও—পৰিণাম বাহিৰত নহয়। চেটাৰ

লোকৰ দৃষ্টান্ত, সমকালীন সমালোচকসকলে ভেৰ্ত্তলোকৰ অপামান্য প্ৰতিভাৰ সঠিক মূল্যায়ন কৰোঁতে কষ্টেই সময় ল'লে। কিন্তু আধুনিকতৰ সমালোচকসকলে দূৰো-
জনৰে প্ৰতিভাৰ ওপৰত বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰ পৰা নতুনকৈ আলোক স্পাত কৰি
ভেৰ্ত্তলোক দুজনৰ কন্যাসিকতাৰ পৰিপূৰ্ণ ৰূপ সুন্দৰকৈ ফাঁহিয়াই দেখুৱাইছে।

পৰীতকাব্য ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত দূৰোজনৰে প্ৰতিভা অবিম্বৰণীয়া। ভেৰ্ত্তলোকৰ
কোনোজনৰে কবিতাত হুপদী কাব্যৰ চাৰ্চিকা, অলংকাৰবাহুল্য আৰু কৃত্ৰিমতাৰ
আভাস পাবলৈ নাই। এই কালৰ পৰা বিবেচনা কৰিলে, দূৰোজন কবিত্তেই হাড়-
হিমজুৰে কন্যাসিক। তথাপি, দূৰোবো ৰচনা-শৈলীত কিছু ফৈদাল্পাও আছে।
ব্ৰেক্স কবিতাত মেকফাৰচনৰ ছাঁ সুস্পষ্ট। অৱশ্যে, পাচৰ কালৰ কবিতাখিনিত ভেৰ্ত্ত
নিজৰ ছন্দগ্ৰন্থিষ্টা ধুনীয়াকৈ প্ৰকাশ কৰিছিল। ক'লিকজৰ 'ক্লিষ্টাৰেল' কবিতাটোৰ
ছন্দ ভেৰ্ত্তৰ শ্বেছছোৱা কবি-জীৱনৰ কবিতাসমূহৰ ছন্দৰে পৰিপূৰ্ণ ৰূপ। মূঠৰ
ওপৰত, ছন্দৰ ক্ষেত্ৰত ভেৰ্ত্তৰ কবিতা সমকালীন হুপদী কবিসকলৰ কবিতাতকৈ সম্পূৰ্ণ
হেলেগ দুকল সৃষ্টি। বাৰ্ণ'চৰ কবিতাৰ পৰীতমুৱতা স্মৃতিছ ভাৱৰ মৌখিক লোকগীতৰ
আধাৰত ৰচিত।

মন কবিবলগীয়া যে, ব্ৰেক্স আৰু বাৰ্ণ'চৰ মাজত ব্যক্তিৰ আৰু প্ৰতিভাৰ এক মৌলিক
পাৰ্থক্য আছে। এজনৰ মন অধ্যয়নশীলভাৱে পৰিপূৰ্ণ; আনজনৰ মনে প্ৰু ঠোঁটছিল
জীৱন-অভিজ্ঞতাৰ কস টানি টানি। এজন আছিল, গভীৰ কৰ্ণপ্ৰাণ; আনজন প্ৰেমিক
প্ৰজাপতি। এজনৰ কবিতাত পোৱা যায়, আকাশলৈ ডেউকা কোবাই উৰি যোৱাৰ
কামনা; আনজনৰ কবিতাত পোৱা যায়, মাটিৰ পৃথিৱীৰ স্নৰিত পান কৰি মানুহৰ
মুৰবিত কলমৰৰ মাজত ব'ব গৈ থকাৰ হেঁপাহ। ৰবিন্ড ভেৰ্ত্তলোকৰ ব্যক্তিৰ আৰু
প্ৰতিভাৰ প্ৰৱণতা সম্পূৰ্ণ বিপৰীতজুৰী, তথাপি দূৰোজনৰে ব্যক্তিৰ আৰু মনোভাৱগী
কন্যাসিক অভিব্যক্তিৰ লগত সন্মানে ৰাজতা গাই পৰা কিম্ব। একে ধৰণৰ কৈশাৰ্দ্ধ্য
হুঠ'চৰৰ আৰু ক'লিকজৰ ক্ষেত্ৰতো পৰিলক্ষিত হয়।

অলোচনাৰ ধাৰাবাহিকতা বন্ধা কৰিবলৈ হ'লে, বোৱকৰোঁ বাৰ্ণ'চৰ কাব্যকৃতিয়েই
প্ৰথম আলোচনা কৰি লোৱা উচিত। কাৰণ, ব্ৰেক্স হুঠ'চৰৰ আৰু ক'লিকজৰ কিমান
ওচৰ, বাৰ্ণ'চ সিমান ওচৰ নহয়। আনহাতে, বাৰ্ণ'চ যেন সুপাৰ আৰু মেকফাৰচনকৈ
অনিবাৰ্য পৰিপূৰ্ণ। তুলনাত ব্ৰেক্স জীৱন-জিজ্ঞাসা বহু বেচি গভীৰ।

বাৰ্ণ'চৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ লগত হমান অভংগ পাকৰ ককা কবি ইংৰাজী সাহিত্যৰ
ইতিহাসত আত্মজিৱ মূৰত লোখি পৰা মাথোন কেইজনমানহে আছে। প্ৰকৃতি
সম্পৰ্কীয় ভেৰ্ত্তৰ কবিতাসমূহত হুঠ'চৰৰ আৰু শোভাৰ দৰে দাদীসিক ভকতৰাৰ ব্যাভা
নাই। আছে মাজেন ৰূপ আৰু ৰঙৰ, বানি আৰু স্নৰিতৰ আঁত নিৰ্ভেত কৰ'না।
আনহাতে, মানুহৰ লগতো ভেৰ্ত্তৰ চিনাকি আছিল আঁত নিৰিক। কিবোৰ কবিতাত
ভেৰ্ত্ত মানুহৰ হাঁহি আঁকছে, সিকিগন্ধ সমসোৱোৰ মানুহেই স্মৃতিসংকৰ চিনাকি পাত
চিনাকি মানুহ। হুঠ'চৰৰ দৰে ভেৰ্ত্ত ভেজ-বহুৰ সঁচা মানুহক কম্পনাৰ সাজ

পিন্থাই বিশ্বজনীন বুণে দিবলৈ চেষ্টা কৰা নাছিল। সেই মানুহবোৰৰ ব্যক্তি-পৰিচয়ৰ ওপৰতো হাত ফুৰালৈ তেওঁ চেষ্টা কৰা নাছিল। আনাক, বহুতৰ নাম-ধাম পৰ্বন্ত সঁচা হৈয়েই ব'বলৈ দিছিল। অথচ, সেই মানুহবোৰ ভাৰিৰ নোৱৰাকৈ আচুৱা। তিনাকি মানুহ; তথাপি যেন একেবাবে আঁচনাকি। এইবোৰ গুণৰ কাৰণেই তেওঁৰ কবিতা বমন্যাসিক। ইয়াৰ লগতে সংযোজিত হৈছে, তেওঁৰ কবিতাৰ ছন্দৰ অপব্ণ লায়াময় সজ্জাবতা। কাৰণ, সেই ছন্দৰ আধাৰ আছিল, স্কটলেণ্ডৰ গাৰে-ভু'য়ে অনাথৰী মানুহৰ মূখে মূখে শুনিবলৈ পোৱা গানৰ সুৰৰ গীতময়তা। তেওঁৰ কবিতাৰ বমন্যাসিকতা কোনো প্ৰাচীন বমন্যাসৰ পুৰণিক বিদ্যাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত নাছিল। সেয়া জীয়া মানুহৰ জীৱন্ত বমন্যাসৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞানবহে ফলশ্ৰুতি আছিল।

মানুহ হিচাপে বাৰ্ণচ আছিল, বায়বণৰ পেপ্সিল-স্কচ্ছ। বায়বণৰ দৰে তেওঁৰো নাৰীৰ প্ৰতি এক বিৰাট দৰ্বেলতা আছিল। বায়বণৰ দৰে তেওঁ উচ্ছৃংখল জীৱন যাপন কৰিছিল আৰু ভ্ৰমণ কৰি ভাল পাইছিল। অৱশ্যে, তেওঁ যুৱোপৰ দেশে দেশে ভ্ৰমণ কৰি ফুৰা নাছিল; স্কটলেণ্ডৰ গাৰে-ভু'ই, হুদ-পাহাৰৰ মাজত ঘূৰি ফুৰিয়েই কান্ত হৈছিল। এবাৰ তেওঁ ভাগ্যৰ অশ্বেষণত সুন্দৰ জামেইকালৈ যাবলৈ ওলাইছিল। জাহাজৰ টিকেট পৰ্বন্ত কটা হৈ গৈছিল। ইয়াৰ মাজতে তেওঁ গেম্‌ভুই ইংলেণ্ডত কিবা এটা সেৱিবৰ্ণী-চন থৈ বাওঁ বুলিয়েই কিছুমান কবিতা ধুপাই এখন সংকলন প্ৰকাশ কৰাৰ যো-জা কৰিছিল। পুৰণি প্ৰকাশ হ'ল আৰু জামেইকা-মাত্ৰা চিৰদিনৰ কাৰণে স্থগিত থাকিল। বায়বণৰ দৰে তেওঁ এদিন বাতিপুৰা সাৰ পাই উঠিয়েই হঠাৎ বিখ্যাত হৈ পৰিল। সেই পুৰণিক সমালোচকৰ দলে বিপুল প্ৰশংসাবে গ্ৰহণ কৰিলে।

বাৰ্ণচৰ কবিতা বুলিলেই প্ৰথমতেই মনত পৰে, তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাবোৰলৈ। তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰেমৰ কবিতা হিচাপে 'ওৱান্স আই লাভড এ বনি লাছ' নামৰ কবিতাটো অতি বিখ্যাত। এই কবিতাটো লেখিছিল, নেলী কাৰ্ক'পেট্ৰিক নামৰ এজনী চৈধ্য বছৰীয়া কিশোৰী স্ত্ৰন্দৰীৰ দিঘৰে। কবিৰ বয়সো তেতিয়া প্ৰায় সমানেই আছিল। দুয়ো একেলগে একেফা পথাৰতে ভু'ই চপাই থাকোঁতেই এই স্ত্ৰন্দৰী গৰাকীয়ে কবিৰ মন হৰণ কৰিছিল। তাৰে মধুৰ স্মৃতি-বোম্বনেই এই কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু। ইয়াৰ পিচতে, এলিচন বেগবান নামৰ আন এগৰাকী ৰূপহীৰ বিষয়ে লেখা কবিতাটো, য'ত তেওঁ অভাৱৰ প্ৰেম নিবেদন কৰিছে এইদৰে :

My love is like a red, red rose

That's newly sprung in June :

My love is like the melodie

That's sweetly play'd in tune.

So fair art thou, my bonnie lass,

So deep in love am I :

And will love thee still, my dear,
Till a' the seas gang dry.

ইয়াৰ কিছুদিনৰ পিচতে কোনোবা এগৰাকী অনামিকাৰ লগত দুদিনৰ হাঁহলিগলিৰ কথা স্মৃতিৰ আন এটা কবিতাত এইদৰে বিননি জড়িছে,

Had we never lov'd sae kindly,
Had we never lov'd sae blindly,
Never met—or never parted,
We had ne'er been broken-hearted.

(Ae Fond Kiss)

অতি সবল ভাষাত লেখা এইবোৰ অকপট প্ৰেমৰ কাহিনী থকা কবিতা ইংৰাজী সাহিত্যৰ অতুলনীয় সম্পদ। এইবোৰ কবিতাত এজন অতি ফৰকাল মনৰ কবিৰ ব্যক্তিত্বৰ ছাঁ পৰাই নহয়, যি কোনো হোজা প্ৰেমিকৰ বন্ধুৰ বাণীও বন্দী হৈ আছে।

বায়বৰণৰ দৰেই তেওঁ আছিল, প্ৰজ্ঞাপতি মনৰ প্ৰেমিক। কোনো বিশেষ নাৰীয়ে তেওঁৰ মন চিৰকালৰ কাৰণে অধিকাৰ কৰি ল'ব পৰা নাছিল। স্বাভাৱিকতেই, বায়বৰণৰ দৰেই তেওঁৰো দাম্পত্য জীৱন সিমানে মধুময় নাছিল। আন দুজনৰ নিচিনাকৈয়ে তেওঁ এটা সময়ত জী আমৰ'ৰ নামৰ এগৰাকী বন্ধুতীৰ পাণিগ্ৰহণ কৰিছিল। কিন্তু, দুদিন পিচতে তেওঁৰ কণ্ঠত সপোন ভঙাৰ স্তব বাজি উঠিছিল,

But pleasures are like poppies spread—
You seize the flow'r, its bloom is shed ;
Or like the snowfalls in the river—
A moment white—then melts for ever

(Tom o' Saunters)

এই কবিতাটো পাঠ কৰিলে, হেৰিকৰ 'জেকোভিল'লৈ মনত পৰি যায়। এই কবিতাটোৰ কথা কালহিলৈ অতি প্ৰশংসাপূৰ্ণ ভাষাৰে স্মৃতিৰাখিল। তেওঁৰ মতে ই 'তিৰ্য্যিক বাগিচা'ৰ অপূৰ্ণ নিদৰ্শন।

বাণ'চৰ কবিতাৰ অন্য এটি দিশৰ সন্ধান পোৱা যায়, মানুহৰ প্ৰতি গভীৰ মমতাৰে সেমেকি থকা কবিতাসমূহত। এনেবোৰ কবিতাৰ ওপৰত পৰিছে, তেওঁৰ নিজৰ জীৱনৰ কৰুণ অভিজ্ঞতাৰ ছাঁ। এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে, গোটেই জীৱন জড়ি তেওঁ দাবিদ্বাৰ বোজা বহন কৰিছেই কটাবলগীয়া হৈছিল। এজন বন্দীলৈ লেখা তেওঁৰ জীৱনৰ শেষ চিঠিখন ইয়াৰ জৱলন্ত সাক্ষী। কি মৰ'প্ৰমাণী সেই চিঠিখন। মাথোন পাঁচ পাউণ্ডৰ দাব দাবিৰ নোৱৰাব কাৰণে তেওঁ যি চূড়ান্ত গ্ৰানিৰ জুখুৰুখি হৈছে, তাৰ পৰা বন্ধ কৰিবৰ বাবে এক আকুল আবেদনেই আছিল চিঠিখনৰ বিকল্পবন্দু। তেওঁৰ নিচিনা কবিৰ পক্ষতই সম্ভৱপৰ এনেকুৱা কবিতা দেখাৰ ;

Man's inhumanity to man

Makes countless thousands mourn.

(Man was made to mourn)

এইদৰে ডেউৰ ভাস্মান কবিতাত বৰ্ণচৰ্চাৰ বিবাদ-বীৰ্য্য দৃশ্যবৈক প্রকাশ পাইছে। আন কিছুমান কবিতাত পোহা ব্যঙ্গ, ব্যঙ্গবশৰ নিচিনা শাণিত ব্যঙ্গৰ প্রকাশ। অৱশ্যে, এনেদৰে কবিতাবোৰক ডেউৰ কন্যাসিকতাভকৈ প্ৰশংসা লক্ষ্যে বোচি পৰে।

বাৰ্ণচৰ দৰকাৰ ঘনৰ গভীৰ সহানুভূতি কেৱল মানুহলৈকে প্ৰসাৰিত হোৱা নাছিল, সেই সহানুভূতিয়ে গছ-জতা, পশু-পক্ষীৰ জীৱনকো গুহী গৈছিল। ভাবে আঁত দৃশ্যৰ নিদৰ্শন পোহা ব্যঙ্গ দৃষ্ট কবিতাত গু এ মাউটেইন ডেইজী' আৰু 'গু এ মাউটে'ত। প্ৰথমটো কবিতাত ডেউ এজোপা ডেইজী ফুলগছৰ ওচৰত কথা বুলিছে। কবিতা, ডেউৰ অসন্তৰ্ক ভাবৰ গঢ়কত গছজোপা আহত হৈছে। আনটো কবিতাত আছে, একেই অসন্তৰ্কভাবে পথাৰৰ মাজৰ এটা নিৰ্গনিক ডাৰ শান্তিৰ আবালৰ পৰা বিতাড়ন কৰাৰ কোড আৰু আশ্ৰয়ান। ডেউ লিখিছে,

I'm truly sorry, Man's dominion

Has broken Nature's social union.

An' justifies th' ill opinion

Which makes thou startle

At me, thy poor, earth-born companion

An' fellow-mortal.

ডেউৰ কবিতাত প্ৰকাশ পোহা এই স্বতীৰ্ণ সংকল্পনশীলতা জটীকৰ শীতলৰ ন্যা-
এজোপা কবিতাত যে পাবলৈ নাৱেই, আনকি শ্ৰেষ্ঠ কন্যাসিক কবিসকলৰ কবিতাতো
দৃশ্য। উপলব্ধিযোগ্য যে, অসন্তৰ্ক দুহাতকুহু বিদ্বেষবোধ ওপৰত আশোকসপাত আৰু
সিহাবৰ প্ৰতি মনোভাৱে, কন্যাসিকতাবাদ এটা বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ লক্ষণ।

। ৪ ।

কেৱল ডেউৰ কবিতাই নহয়, ব্ৰেক নিজেই ইংৰাজী সাহিত্যৰ এক কিম্বদ। মূল-
কমেৰৰ দৃষ্টান্তলি গঢ়কি নোপোহা এই কবিতাসে বিদ্বেষ কবিতাৰ এক
প্ৰেৰণাৰ কল্প। এক চিহ্নিত ডেউ লিখিছিল, "যি নিজে এক সচিবৰ বাহিৰে অন্য
কিবা হ'লি ভাবিলে মাহল নকৰে; কাৰিভাসকল থাকে, অধিকসাক্ষত।" ডেউৰ 'চহ
অন ইলেক্স' এনে এটা প্ৰেৰণাৰ কল্প। এই সংকল্পনৰ কবিতাসমূহ বহিঃ শিল্প
মৰম উপলব্ধিগত কল্পা কৰা আঁত সকল ভাৱৰ মান, ভাৱাপি সিহাবৰ সৰ্বজনীন
আবেগ আঁত গঢ়নি। কবিতা, হ'লি সোপানত বাৰ ভাবিছে কেৱেই পৰা নাই, প্ৰজ্ঞ-

দ্বীপৰ অধিকাৰী সেই সকল শিল্পৰ প্ৰকল্পদীপ্তকৈ তেওঁ অনন্ত বহুতলৈ ফুৰি গৈ থাকিছে, এইবোৰ কবিতাত।

ত্ৰেকৈ বিধৰ ইন্দ্ৰিয়াতীত জগতৰ ছবি তেওঁৰ কবিতাসমূহত আঁকি উলিয়াবৰ চেষ্টা কৰিছিল, অনিবার্ভভাৱেই তাৰ বৰ্ণনা কেৱল আভাসে-ইংগিতকৈ দিয়াটো সম্ভৱ। স্বাভাৱিকতেই, তেওঁৰ 'চংছ অব ইনচেন্স'ৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতেই প্ৰতীকৰ বহুল ব্যৱহাৰ পৰিলক্ষিত হয়। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, 'লেব' কবিতাটো উল্লেখযোগ্য। এই কবিতাটোত একেই সজ্জা আৰু সকলোৰ প্ৰতীক স্বৰূপে চিত্ৰিত কৰিছে, এটি শিল্প, একজন ভেৰাকৰীয়া আৰু স্বীচুৰ চৰিত্ৰ তিনিটাক। স্বীচুৰ কবিতা লাগিল, বহু সময়ত প্ৰতীকৰ চ্ছাৱতৰ্ত্ত অৰ্থৰ স্পষ্টতা আৰু কল্পিতা হেৰাইছে। উৰ্দ্ধাংশ, সিকিলাকৰ এসে সূক্ষ্ম ব্যঞ্জনা আছে, যি ব্যঞ্জনাই এক অনন্যসাধারণ ইন্দ্ৰিয়াতীত জগতৰ আভাস দি যেনাই নহয়, অপূৰ্ব স্নেহময়তাবো আশ্বাস দি যায়।

ত্ৰেকৈ 'চংছ অব এক্সপেৰিয়েন্স'ৰ কবিতাসমূহ সম্পূৰ্ণ জিৱ জীবন। ইয়াত প্ৰকাশ পাইছে, জীৱনৰ বিকল্প দিশৰ গভীৰত্ম অভিজ্ঞতাৰ অত্যন্ত ব্ৰহ্মপৰী গীতস্বৰূপ। সেই অভিজ্ঞতা সংগ্ৰহ কৰিবৰ কাৰণে কবিয়ে যি বহু দিকলগীত হৈছিল, তাৰ স্নেহবত্ম বৰ্ণনা পোৱা যায়, তলৰ শব্দকটোত :

What is the price of Experience ? do men
buy it for a song ?

Or wisdom for a dance in the street ? No,
it is bought with the price

Of all that a man hath, his home, his
wife, his children.

Wisdom is sold in the desolate market
where none come to buy,

And in the wither'd field where the farmer
plows for bread in vain.

(The Four Zoas)

এইখন সংকল্পৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতে জীৱনৰ বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ কঠিন ব্ৰহ্মপৰী সঁচৰিত হৈ আছে। বাস্তৱৰ বহু আঘাতত সকল শিল্পৰ সকলোবোৰ জৰালিন সূপান খানখান হৈ যোৱা, সকলোবোৰ মহৎ আকাংক্ষা ধূলিৰ লগত বিহালি হৈ যোৱাৰ কাহিনীয়েই প্ৰায়বোৰ কবিতাৰ বিকল্পবস্তু।

প্ৰাথমিকযোগ্য যে, 'চংছ অব ইনচেন্স' আৰু 'চংছ অব এক্সপেৰিয়েন্স'ৰ অধীস্থিত ত্ৰেকৈ কবিতা-প্ৰতিভাৰ দুটা বিপৰীত বিন্দু। প্ৰথমখনত আছে, জীৱনৰ ব্ৰাহ্মণ প্ৰকল্প হৈ থকা সৌন্দৰ্যৰ বহু উপলব্ধিৰ প্ৰকাশ ; বিতৰ্কিত আছে, জীৱনৰ প্ৰতিটো পদক্ষেপত লগ পোৱা কৰ্মৰ বিশিষ্টতাৰ অভিজ্ঞতাৰ ব্ৰহ্মপৰী চিত্ৰন। স্বাভাৱিকতে, পাচৰখন সংকল্পৰ কিছুমান কবিতাত প্ৰথমখন সংকল্পৰ বহু স্নেহটোৰ বিপৰীত স্নেহ

এটা স্পষ্টকৈ অনুবৰ্ণে পোৱা যায়। দৃষ্টান্তৰূপে, প্ৰথমখন সংকলনৰ অন্তৰ্ভুক্ত 'ইকোয়িং ব্লীশ' কবিতাটোত পোৱা যায় প্ৰকৃতিৰ এক আনন্দময় পৰিকল্পনাৰ ছবি। দ্বিতীয়খনৰ 'গাৰ্ডেন অব লাভ' কবিতাটোত তাৰে বিপৰীত দিশটোৰ ছবি এইদৰে অংকিত হৈছে :

And I know it was filled with graves,
And tomb-stones where flowers should be ;
And priests in black gowns were walking their rounds,
And binding with briars my joys and desires.

ঠিক সেইদৰে, প্ৰথমখন সংকলনত থকা 'ইনফেণ্ট জয়' কবিতাটোৰ বিপৰীত ছবিখন ফটকটীয়াকৈ পোৱা যায়, 'ইনফেণ্ট চৰো' কবিতাটোত।

ৱে'কৰ অটোইফকৈ বিখ্যাত কবিতা 'দ্য টাইগাৰ' সম্পৰ্কেও একেধাৰ কথাই ক'ব পাৰি। এই কবিতাটো যেন 'দ্য লেম্ব'ৰ পৰিপূৰকহে। পূৰ্বতন কবিতাটোত তেওঁ প্ৰশ্ন কৰিছিল,

Little lamb, who made thee ?
Dost thou know who made thee ?

জীৱন-অভিজ্ঞতাৰ পোহৰত কবিৰ মনত গভীৰতৰ প্ৰশ্ন জাগিল, দৃকত বাৰৰ মনোমুগ্ধ হৈ :

Did he who made the Lamb make thee ?

কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে, বিজ্ঞান শ্ৰুটাই ভেৰাহাগলীক সৃষ্টি কৰিছে তাৰ আশ্চৰ্য নহ'বাবে, সেই একেজন শ্ৰুটাই বাৰুকো সৃষ্টি কৰিছে তাৰ ভয়ানক উন্নতাবে ? এই প্ৰশ্নৰ আঁহতে প্ৰজ্বল হৈ আছে, ৱে'কৰ ঈশ্বৰ সম্পৰ্কীয় বহুসময় ধাৰা। সৃষ্টিৰ মাজতে আছে শ্ৰুতিৰ আপোন ৰূপৰ ইংগিত। তেওঁ একাধাৰে সৌম্যৰূপৰ ভেৰাহাগলী আৰু বুদ্ধৰূপৰ বাৰ। সৃষ্টি-প্ৰবাহৰ কাৰণে নৃত্যোটাৰে প্ৰয়োজন সমান।

বয়ন্যাসিক কাব্য-আন্দোলনৰ ইতিহাসত ৱে'কৰ গদ্যৰ এইখিনিতেই যে, তেওঁৰ কবিতাতে প্ৰকৃতিবাদ আৰু বহুসাধাৰণ মনুষ্য সম্বন্ধৰ দৃষ্টিছে। তেওঁ বাৰ্ণচৰ দৰে কেৱল প্ৰকৃতিৰ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য ৰূপৰ ছবি আঁকিছেই ক্ষান্ত হোৱা নাই। আনহাতে, জুপাৰৰ দৰে কেৱল জীৱনৰ মাজত পৰম্পৰাৰ অস্তিত্ব উপলব্ধি কৰিছেই জ্বলি বোৱা নাই। প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপে তেওঁ কুল, আকাশ, নদী আৰু পাহাৰৰ ছবি আঁকিছে ; জীৱনৰ আঁত কুলু কলুৰ ওপৰত চকু ফুৰাইছে ; আৰু লিঙ্গৰ বিদ্বেষ চেতনাৰ কথা কৈছে। কিন্তু, সঁকলাকৰ ওপৰত এনে এক সাধাৰণ দৃষ্টিৰ অভাৱ বোধনত চিন্তাৰ চিটিকনি পৰিছে যে, সেই পৰিচিত বস্তুবোৰো ত্বৰক বহুসময় হৈ উঠিছে। তেওঁৰ নিজৰ ভাষাৰে ক'বলৈ হ'লে, সেই বহুসাধাৰী ৰূপটো এসকল :

To see a world in a Grain of Sand
And a Heaven in a wild Flower,

Held Infinity in the palm of your hand
And Eternity in an hour.

(Auguries of Innocence)

বহস্যবাদী কবিতা বুলিলেই সচৰাচৰ এটা বিষাদৰ সুৰ শ্ৰুতিবলৈ পোৱা যায়। অনন্তৰ ভুকা আব্দ জীৱনৰ প্ৰতি অনাসক্তিৱেই বহস্যবাদী কবিতাৰ উপজীৱা বুলি ক'ব পাৰি। ব্ৰে'ক ইয়াৰ উজ্জ্বল ব্যক্তিত্ব। তেওঁৰ কবিতাত পুৰুষাৰ্থী আকাশৰ ভৰাবোৰে গাঁতৰ লহৰ ভোলে, জীৱনৰ কাৰাগাৰত বন্দী শিশুৱে মূৰ্খৰিত কলবৰৰ সৃষ্টি কৰি মাটিৰ পৃথিৱীলৈ সবগ নমাই আনে, আব্দ অকণমানি ডোবাটোতে গোটেইখন আকাশে বেঙাই ৰাৱিহ। তেওঁৰ কবিতাত হেৰোৱা অতীতৰ কাৰণে অনুশোচনা যিদৰে নাই, মাটিৰ পৃথিৱীৰ প্ৰতি অনীহাও সেইদৰে নাই। অনন্তৰ প্ৰতি তেওঁৰ আত্মাৰ যি ব্যাকুলতা, সেয়া তেওঁৰ পৃথিৱীৰ প্ৰতি গভীৰ ভালপোৱাৰে নৈয়ায়িক পৰিণতি। সীমাৰ বেথাৰে ঘেৰা এই পৃথিৱীয়েই যদি ইমান বৃপৰ এনেখন পোহাৰ, তেনেহ'লে অসীমৰ বুকুত কি যে অনিৱৰ্চনীয় বৃপৰ সম্ভাৱনাই লুকাই থকা নাই। ব্ৰে'কৰ এই বহস্যবাদে কুপাবৰ বহস্যবাদক কোন ক'বাতো চেৰাই থৈ গৈছে।

ব্ৰে'কৰ কবিতাৰ যি কাব্যিক পৰিমাণ্ডল, তাৰ লগত শোলাৰ কবিতাৰ কাব্যিক পৰিমাণ্ডলৰ সাদৃশ্য উল্লেখযোগ্য। শোলাৰ দৰে তেওঁো বিশ্বাস কাৰিছিল, জীৱনটো হাঁহি আৰু চকু-লোৰ মধুৰ মিলনৰ সাধ। তেওঁ লেখিছে,

Joy and woe are woven fine,
A clothing for the soul divine ;
Under every grief and pine
Runs a joy with silken twine.

তাতোকৈয়ো ডাঙৰ কথা হৈছে, এই বিশ্বাসক তেওঁ শোলাৰ দৰেই অপূৰ্ণ গীতময় বৃপত বন্দী কৰিছিল। কিন্তু, তেওঁ এই বিষয়ত শোলাৰ কবিতাৰ গীতময়তাকো চেৰাই গৈছে। সেয়েহে, ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰ আৰ্থাৰ কম্পটন-ৰিক্টেটে এইদৰে কৈছে, “শোলাৰ কবিতাত আছে আকাশী-পৰীৰ কলকাকলি; ব্ৰে'কৰ কবিতাত আছে আকাশী-পৰীৰ স্বকস্মল্লয়।” আন এগৰাকী সমালোচক চি. এম. বাণ্ডায়ো একোটা সুৰতে কৈছে, “এইবোৰৰ গীতময়তা সুৰোচ্চ পৰিমাণৰ। দৰাচলতে. চেম্পৰীয়েৰক বাদ দি আন কোনো ইংৰাজ কবিৱেই ইমান লঘুভাৱ আৰু সুবন্ধ কবিতা লেখা নাই।” এগৰাকী বমন্যাসিক কবি হিচাপে তেওঁৰ চুড়ান্ত সাফল্য এইখিনিতে।

অঞ্চ, তেওঁৰ বমন্যাসিক কবি বুলি স্বীকৃতি লাভ কৰাত পজন হোৱাৰ কাৰণটোও

১. There is an elfin note in Shelley ; there is an elfin orchestra in Blake.
২. They are in the highest degree lyrical. Indeed, no English Poet, except Shakespeare, has written songs of such lightness and melody.

এইখিনিতে। তাহিলে অৰাক হ'লগীয়া হয়, পেন্সনটোৰ নিচিনা এমৰকাৰী আঁত খাটি কাব্যবিস্ময়কও তেওঁৰ 'গণ্ডেন টোকাৰী'ৰ প্ৰথম সংস্কৰণত ত্ৰেক ভোনো কবিতাই অন্তৰ্ভুক্ত কৰা নাছিল। কাৰণ, তেওঁৰ কবিতাৰ এক 'প্ৰবন্ধনামৰ সকলক' আছে। পৃথিবীৰ আঁত কম কৰিয়েই তেওঁৰ দৰে ইমান সকল ভাৱে ইমান গভীৰ কথা ক'ব পাৰিছে। চি. এম. বাণবাই এই কথাষাৰক দেখাবিছে, "আটাইতকৈ নিম্নতৰ কৰা হৈছে, য'ত টীকা-টিপনিৰ প্ৰয়োজন, তেনেবোৰ বিহীন পাৰিভাষন কবিতালৈ টোকা তেওঁ বিলম্ব সংগীত সৃষ্টি কৰাত সকলক হৈছে।" অত্যধিক সকলতাৰ কাৰণেই তেওঁৰ আঁত গভীৰতম তথ্যকথাও বহুতো সমালোচকৰ বিচাৰত পিন্ধে উপযোগী অৰ্থহীন গানৰ গুণগুণনি বুলি বিৰোচিত আৰু উপেক্ষিত হৈছিল।

যি কি নহওক, অক্সফৰ্ড ত্ৰেক আৰু বাণচৰ কবিতাতে কন্যাসমালে উৰাব অৰ্দ্ধগীয়া দশা আঁতৰুৱাব কৰি প্ৰথম পদ্যৰ সৃষ্টি শোহৰৰ কল্কুদৰি চটিয়াই বিনৰ সন্তোষ কঢ়িয়াই আনিলে। সন্তোষনাৰ বুকুত থকা সেই প্ৰথম সোণালী ব'দৰ দিনটোকেই হ'ল ইংৰাজী সাহিত্য-ইতিহাসৰ বিখ্যাত কন্যাসিক ব'দ।

৷ প্ৰবন্ধ-সূচী ৷

Legouis Cazamian	: History of English Literature
A. Compton-Rickett	: A History of English Literature
Bowra, C. M.	: Romantic Imagination
Ford, B. ed.	: From Blake to Byron
Gearard, A.	: English Romantic Poetry

১. deceptive simplicity.

২. And the miraculous thing is that in presenting themes which need comment and explanation, he succeeds in creating pure song.

But where will Europe's latter hour
Again find Wordsworth's healing Power ?
; Arnold

কন্যাসিক যুগৰ কবিসকলৰ ভিতৰত মহত্ব চিহ্নৰ অধিকাৰী কবিজনই হ'ল, উইলিয়াম জৰ্জ চৰ্ভ'ৰ্ণ। তেওঁজাৰ্চৰ্ভ'ৰ্ণে যিবোৰ নতুন ধ্যান-ধাৰণা ইংৰাজী কবিতাই মাথোন লাগাবলৈ নোহোৱা স্বদেশীয়া যুগৰ দৰে শুনি আহিছিল, সেইবোৰ ধ্যান-ধাৰণাজেই তেওঁৰ কবিতাত এটি সুস্পষ্ট স্ৰব হৈ বাহিৰ উঠিল। তেওঁৰ কবিতাৰ ভোক-পৰোদেই কন্যাসিক ইংৰাজী কবিতাৰ ভিতৰ-চ'ৰালৈ সোৱাই আহিল। প্ৰকৃতিৰ মাজত মানুহৰ স্থান, সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনৰ প্ৰতি গভীৰ সহানুভূতি, লিপপক্স হিচাপে কবিতাৰ যুগল্লপত সৃষ্টিধৰ্মী কল্পনাৰ ছবিকা, নিৰ্দ্দায়িনৰ যুগ্ম ভাষাৰ কবিতাৰ বাহন হিচাপে স্বীকৃতিপ্ৰদান ইত্যাদি বিকল্প ধ্যান-ধাৰণাৰ সুলংঘত প্ৰকাশেৰে তেওঁ ইংৰাজী কাব্য ইতিহাসত এটা নতুন যুগৰ পাতনি মেলে। হয়তো তেওঁৰ বন্ধুৰ উদাত্ত সঁহাৰি নোপোৱা হ'লে, ক'লাকলৰ ঐশ্বৰ্য্যালক কল্পনামণ্ডিত কবিতামণ্ডিৰ আশা ইংৰাজী সাহিত্যৰ ভাগ্যত নঘটিলেইহে'তেন। অকল সেয়ে নহয়, হয়তো শ্যেজী, ক'ট্‌চ আৰু বাৱৰণৰ দৰে কন্যাসিক কাব্যযুগৰ বিতৰ্ক ভংগৰ কবিসকলৰ কাব্য-প্ৰতিভাৱে গতানুগতিকতাৰ যুগ্মভূমিত বাট হেৰুৱাই পেলালেহে'তেন। যদিও সাময়িক উত্তৰনাৰ বশতৰ্থ হৈ বাৱৰণে তেওঁক 'ভেৰোণীয়া কবি' আৰু 'কলকল কৌৰৱ' আখ্যা দিছিল, তথাপি উত্তৰসাধক কবি তিনিওজনৰ দৃষ্টিত তেওঁ কবিগুৰু ৰূপেই স্বীকৃত। প্ৰত্যেকেই একমুখে স্বীকাৰ কৰিলে পাছৰা নাই, তেওঁই ইংৰাজী কাব্য-ইতিহাসত কন্যাসিক যুগল্লপট।

কথাৰাৰ সাধৰ যেন লাগিলেও সঁচা, একাধিক সন্মেলোচকে তেওঁক কন্যাসিকাদী বুলি স্বীকাৰেই কৰিব নোখোজে। বিখ্যাত সন্মেলোচক এডাৰল্‌ফ্‌ জৰ্জ চৰ্ভ'ৰ্ণ কন্যাসিক কাব্য-আন্দোলনৰ বাহিৰ-চোতালত আছে। তেওঁৰ মতে, জৰ্জ চৰ্ভ'ৰ্ণক বৰং এগৰাকী প্ৰথম শ্ৰেণীৰ বাস্তৱবাদী কবি বুলি গ্ৰহণ কৰাই কিলে। কাব্য, তেওঁৰ জীৱন-চেতনা কিমান বোচি বহিৰুদ্ৰী, সিমান অভ্যুদ্ৰী হ'লেই নহয়। সন্মেলোচক বাস্তৱবাদী তেওঁৰ কবিতাত কল্পনাৰ কিতভা লক্ষ্য কৰিছে। কবি হুইনবাৰ্ণে আকৌ তেওঁৰ গোটেইখিনি কবিতা ক'ছাই চাই মাথোন হুঁই অতি জন্তাত চকতহে কন্যাসিকতাৰ সামান্য চিটিকনি পৰা দেখা পাইছে। চক দটো হ'ল, 'প্ৰিকলস অব মাৰ্গবেট'—

Old unhappy far off things,
And battles long ago.

কাব্যটো অতি সহজ। জৰ্জন কবি হাইনেৰ দৰে হুইনবাৰ্ণেও কিশাস কৰিছিল, কাব্য-প্ৰীতিৰ লক্ষণটোৱেই 'কন্যাসিক'ৰ সন্মেলু। কিন্তু এই সন্মেলকে চেবাই দৈৱ, সেৱাৰ নামৰ এগৰাকী অসীমজাত সন্মেলকৰ বশতাই। তেওঁৰ মতে,

১. Hiring post.

২. Prince of dulness.

কবিতাব্যবস্থার কল্পনাসিকতা ঘাটান এটা বিশাল জনকব। তেওঁ লেখিছে, ‘স্বাভাবিক ভাষা আব্দ জীৱনৰ অৱহেলিত গভীৰদৰ্শিতাকতাৰ প্ৰতি তেওঁৰ স্নেহময় অনুৰাগ আব্দ নিকটৰ নিষ্ঠাৰে সৈতে স্বৰ্গচৰ্চৰ’ আছিল উল্লিখিত শক্তিকাৰ কেন্দ্ৰতম ব্ৰূপদী কবি। জীৱ কাব্য-পৰম্পৰাৰ বিষয়ে এক সাহিত্যিক বিপ্লৱ নেতৃত্ব গ্ৰহণৰ দৰ্শনাত্মক ফলভাৱে তেওঁৰ কাব্যৰ কল্পনাসিক স্মৃতি ইমান বোঁচকৈ অতিৰিক্ত হোৱাৰ সুযোগ ৰটিছে।”^৩

উল্লেখযোগ্য যে, স্বৰ্গচৰ্চৰে কবিতাৰ এটা নতুন আব্দ স্মৰণৰ সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰিছে, “উপাচি উঠি আপোনাআপুনি পাৰ বাগৰি বোৱা আবেগৰ জলৈ কবিতা।”^৪ তেওঁৰ মতে, কবিতাৰ বিষয়বস্তু হ’ব লাগিব, “চহা জীৱনৰ পৰা বৰ্ত্তাল অনা চৰিত্ত আৰু ঘটনাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত।”^৫ আৰু, কবিতাৰ ভাষাও হ’ব লাগিব, “প্ৰকৃত সংবেদনৰ মূহুৰ্ত্তত মানুহে ব্যৱহাৰ কৰা আচল ভাষাৰ বাচকবনীয়া শব্দ-সম্ভাৰেৰে সমৃদ্ধ।”^৬ তেওঁ স্পষ্ট ভাষাৰে তেওঁৰ পূৰ্বগামী কবিসকলৰ স্কুল অলংকাৰবহুল আব্দ শূন্য বাগাড়ম্বৰপূৰ্ণ ভাষা ব্যাতিল কৰি দিছে। ধোৰতে ক’বলৈ হ’লে, তেওঁৰ সমৃদ্ধত কাব্য-আদৰ্শৰ এখন সুস্পষ্ট আঁচনি আছিল। এই আঁচনিখনেই হ’ল, তেওঁৰ আব্দ ক’লবিজৰ বৰ্ত্তীয়া কাব্য-সংকলন ‘লিৰিকেল বেলাড্’চ’ৰ পাতনি। স্বৰ্গচৰ্চৰ প্ৰতিটো কবিতাই আঁচনিখনৰ সচেতন ব্ৰূপায়ণৰ নিদৰ্শন। বহুতো সমালোচকৰ মতে, তেওঁৰ কবিতাৰ সংকলন, প্ৰশাস্তি আৰু আদৰ্শনিষ্ঠা দৰাচলতে ব্ৰূপদী কাব্যচিন্তাৰেই অনুগামী।

কিন্তু, তেওঁৰ সমৃদ্ধত কবিতাৰ এখন সুস্পষ্ট আঁচনি থকাৰ বাবেই তেওঁক কল্পনাসিক কবি বুলি অস্বীকাৰ কৰাৰ কোনো বৃত্তি নাই। স্মৰণযোগ্য যে, এটা নতুন কাব্য-আন্দোলনৰ লগত জড়িত কবি হিচাপে কল্পনাসিক ব্ৰূপৰ প্ৰত্যেকজন কবিৰেই কবিতা সম্পৰ্কে কিছুমান মৌল সত্যৰ কথা বহলাই ক’বলগীয়া হৈছিল। কবিগৰূৰ আসনত উপবিষ্ট কবি হিচাপে স্বৰ্গচৰ্চৰ কেন্দ্ৰত কথাৰ অধিকতৰ ব্ৰূপত প্ৰযোজ্য। তেওঁৰ অপৰাধ এইখিনিতেই যে, তেওঁ ক’ব খোজা কথাবোৰ পোপ আৰু প্লাইডেনৰ দৰেই সজললীয়াই ক’ব জানিছিল। প্ৰশ্ন হৈছে, তেওঁ কিবা নতুন কথা কৈছিল নে নাই? সমালোচক হাৰফোর্ডৰ মতে, এই প্ৰশ্নটোৰ কৰ্মচীৰলতে নিৰূপণ কৰিব পাৰি—কোনো এজন কবি কল্পনাসিক হয় নে নহয় কাৰণ, ঐতিহ্য আৰু গভীৰদৰ্শিতাৰ বিষয়ে বিদ্ৰোহৰ মনোভাৱগীয়েই কল্পনাসিকতা। সন্দেহ নাই, এই

৩. By his humane concerns and insistence upon natural language and the neglected normalities of life. Wordsworth is the most classical of 19th century poets, and it is only the accident of the leadership of a literary revolt against effete poetry that caused his romantic quality to be so exaggerated.

৪. Poetry is spontaneous overflow of powerful feelings.

৫. To choose incident and characters from common life.

৬. The real language of men in a state of vivid sensation.

কিন্তু তেওঁৰ ভূতচৰ্চৰ শব্দকথা শব্দভাষ্যই কল্পনাসিক কবি। ন'ক'লও হ'ব, তেওঁ লেখা 'লিৰিকেল বেল্লাড'চ'ৰ পাৰ্শ্বনিখনে ইংৰাজী কাব্যসাহিত্যক এখন সম্পূৰ্ণ নতুন জগতৰ সন্ধান দিলে। বসন্তৰ কবিতাৰ বিৰুদ্ধে, নিশ্চল নীতিবদ্ধৰূপে পৰিপূৰ্ণ আৰু কৃত্ৰিম কবিতাপ্ৰতিপত্তিৰ পৰিপূৰ্ণ কবিতাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহৰ প্ৰথম বাণী উচ্চাৰণ কৰি ভূতচৰ্চৰ ইংৰাজী সাহিত্যলৈ দ্বন্দ্বৰ কবিতাৰ জল আনি দিলে—কল্পনাবাহী কবিতাৰ জন্মদায়ক বোম্বাই দিলে।

ভূতৰ আঁতৰত বাদি ধৰি লোৱা হয়, কল্পনাসিক কাব্যৰ কল্পনাসিকতা আৱিষ্কৰণ আঁতৰতৰ ওপৰতহে নিৰ্ভৰশীল, ভাষনাৰ স্বাভাৱিকতাৰ ওপৰত নহয়—তেতিয়াও ভীকাৰ কবিৰ জাগৰণ, ভূতচৰ্চৰ একান্তভাৱেই কল্পনাসিক কবি। তেওঁৰ 'লিৰিকেল বেল্লাড'চ'ৰ কবিতাসমূহ একাধাৰে লিৰিক আৰু বেল্লাড—উচ্ছলিত আবেগত লুক্কায়িত পীড়িতকবিতা আৰু চহা জীৱনৰ হৃৎকল্মৰীয়া কল্পনাবাহিত মালিতা। সকলো দৃশ্যৰ মানুহৰ কল্পনাক দোলা দি ৰাখ পৰা এই নতুন কাব্যৰূপ ভূতচৰ্চৰ কবি-প্ৰতিভাৰ জনক্য সূচক। 'টিনটাল' এবি'ৰ দৰে কেইটামান কবিতাত লক্ষ্য কৰা যায়, তেওঁৰ ধ্যানী মানসৰ অপূৰ্ণ জৈৱময় চিন্তা আৰু উৰণিগত হৃৎপ্ৰবাহৰ মণিকাঞ্চন-সংযোগ ঘটিছে। লিৰিকালকৰ আঁত নিটোল কাব্যৰূপত প্ৰপদী কবিকৰ্মৰ স্থপতিচেতনা পৰিলক্ষিত হ'লেও, লিৰিকালকৰ ব্যঞ্জনা-সুৰমা প্ৰপদী কাব্য-পৰম্পৰাৰ ক'তোকেই পাবলৈ নাই। ভূতচৰ্চৰ কবি-প্ৰতিভাৰ এই দিশটো সম্পৰ্ক কবি-সমালোচক যোঁখিও আৰ্পণতৰ মন্তব্য আঁত ভাষণপূৰ্ণ। তেওঁ লোখিছে, "তেওঁৰ প্ৰেৰণিত কল্পনালীত ভূতচৰ্চৰ কাব্য এনেদৰে অজ্ঞাতাৰী, ঠিক যিদৰে প্ৰকৃতি নিজেই অজ্ঞাতাৰী। এনেহে লাগে, যেন প্ৰকৃতিয়ে তেওঁক কেৱল কবিতাৰ উপকৰণৰ বোৱান ধৰিয়েই কান্ধ নহ'ল, তেওঁৰ হৈ কবিতাটো লোখিয়েই দিলে।" এইবাব কথা প্ৰায় আখৰে আখৰে সঁচা। যিজন কবিৰে তেওঁৰ কল্পনা-প্ৰতিভাৰে নিশ্চাপ্ৰাণ প্ৰকৃতিতক এইদৰে জীৱন্ত প্ৰাণময় কবি তুলিব পাৰে, তেওঁ কল্পনাসিক কবি নহ'লে নহ'বও পাৰে; কিন্তু, তেওঁ যে ব্যক্তিবাদী অথবা প্ৰপদী কবি নহয়—সেই কথা ভূতৰ অতীত।

। ২ ।

তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ আধা-কুটা কবিতামূলিক লেখৰ বাহিৰত বৈ 'লিৰিকেল বেল্লাড'চ'ৰ সাৰ্বক কবিতাৰ্থানৰ পৰাই তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ আৰম্ভণি বুলি ধৰিলেও, তেওঁৰ কব্য-সাধনাৰ সময়-ব্যাপ্তিয়ে আধা শতিকাতো ঘূৰাই ৰাখিছে। কিন্তু, তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰবল বৈলক্য কল্পনা কৰা কবিতাসমূহত কাব্যৰ কেৱলো সুৰাসেই পাবলৈ নাই। কবি হিচাপে তেওঁ যি অৱতৰ অধিকাৰী, তাৰ সকলোখিনি ১৭৯৮

৭. Wordsworth's poetry, when he is at his best, is inevitable, as inevitable as Nature herself. It might seem that Nature not only gave him the matter for his poem, but wrote his poem for him.

চনৰ পৰা ১৮০৭ চনলৈকে মাথোন দহ বছৰ জোৰা কলনালীৰ ওপৰতে প্ৰতিষ্ঠিত। শেষৰ আঢ়ৈ কুৰি তিনি বছৰ কাল তেওঁ কেৱল শ্ৰান্তিকৰ পুনৰাবৃত্তি আৰু কবিতাৰ অল্প অনুকৰণ কৰিলেই কটালে; পৃথিৱীক কোনো মহৎ কবিতাৰ যোগান ধৰিব নোৱাৰিলে। কবি-প্ৰতিভাৰ এনে ধীৰ অৱসৰ পৃথিৱীৰ কাব্য-ইতিহাসতেই বিকল বুলি ক'ব পাৰি।

যদি কোনো ঘটনাজমে তেওঁৰ ১৮০৮ চনৰ পূৰ্বে বাঁচত সন্মত কবিতা হেৰাই গ'লহেঁতেন আৰু তেওঁৰ কবি-খ্যাতি কেৱল শেষ বয়সৰ কবিতাখিনিৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰিলেহেঁতেন, তেনেহ'লে পৃথিৱীয়ে তেওঁক এগৰাকী মজলীয়া ধৰণৰ ছন্দকুশল কবি বুলিলেই জানিলেহেঁতেন। আনহাতে, যদি তেওঁ ৩৬ বছৰ বয়সতেই পৃথিৱীৰ পৰা চিৰ-বিদায় ল'লেহেঁতেন, তথাপি তেওঁৰ নাম পৃথিৱীৰ অমৰ কবিসকলৰ তালিকাত সোণালী আখৰেৰেই লেখা ব'লহেঁতেন। কাৰণ, সেই সময়ছোৱাৰ ভিতৰতেই তেওঁৰ লেখিবলগীয়া আটাইবোৰ উৎকৃষ্ট কবিতা লেখা হৈ গৈছিল। আনকি, পলমকৈ প্ৰকাশিত হোৱা 'এককাৰছন'ৰ দ্ৰেষ্ঠ অংশটোৱে সৈতে ব্যচকৰনীয়া মালিতাখিনি আৰু 'মিল্টন', 'ৱেৰ্ণামিনটাব ব্ৰাজ' প্ৰমুখ্যে গুৰুগীৰ চনেট কেইটাও লেখা হৈ গৈছিল। অকল সেয়ে নহয়, শেষ বয়সৰ গছলি-আকাশত বিজুলীৰ কেতিয়াৰ দৰে খন্তেকলৈ চিকমিকাই ৰোৱা 'ইমবৰ্ণেলিটি অ'ড' নামৰ অমৰ কবিতাটোৰো প্ৰথম চাৰিটা স্তম্ভক বচনা সেই ভৱ-ৰোহনৰে কীৰ্ত্ত'।

যি কি নহওক, বৰ্ড'চৰ্থৰ কবি-জীৱনৰ বিস্তাৰণ বিভিন্ন সমালোচকে বিভিন্ন ধৰণে কৰিছে। ইয়াৰ ভিতৰত বে'টেন আৰু হাণকিৰ বিভাজন দৃষ্টাই উল্লেখযোগ্য। বে'টেনৰ বিভাজন সূক্ষ্মভাৱে আৰু মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। তেওঁ লক্ষ্য কৰিছে, জীৱনৰ বিভিন্ন সময়ত বৰ্ড'চৰ্থৰ বিভাজনৰ প্ৰতি গভীৰভাৱে আকৰ্ষিত হৈছিল। আনহাতে, তেওঁৰ সবহভাগ কবিতাই অহেতু বছৰুৰ পৰ্যন্ত ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ অতিৰিক্ত আৰু গভীৰভাৱে আত্মজীৱনীমূলক, সেইবাবে তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰে কিম্বা নহয় কিম্বা এক প্ৰভাৱৰ দ্বাৰা তেওঁৰ কবিতাত বৈ গৈছে। আৰু, তেনেকুৱা প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষ প্ৰভাৱৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে তেওঁৰ কবিতাৰো বতৰ সলনি হৈছিল।

ইয়াৰে আধাৰত বে'টেনে প্ৰথম স্তৰটোৰ নাম ধৈছে, মেৰী স্তৰ। এই স্তৰটো ১৭৮৫ চনৰপৰা ১৭৮৭ চন পৰ্যন্ত বিস্তৃত! এইছোৱা সময়তো বৰ্ড'চৰ্থ মেৰী নামৰ একজোঁটৰ এগৰাকী স্নাননী পাতৰুৰ প্ৰেমত পাৰিছিল: এইছোৱা সময়ৰ উল্লেখযোগ্য কবিতাকোঁটো হ'ল 'বৰ্ণিট অৱ মুনলাইট', 'কেনকহ কাম' আৰু 'দাই পেন্সিল প্ৰভ'। এইকোঁটো কবিতাত আছে, প্ৰথম যৌৱনৰ উত্তৰ প্ৰেমৰ আবেগ।

দ্বিতীয় স্তৰটোৰ নাম, আনেট স্তৰ। ১৭৯১ চনৰ পৰা ১৭৯৩ চন পৰ্যন্ত বিস্তৃত এই স্তৰ। ইয়াৰ আশ্ৰয়ত তেওঁ প্ৰাৰম্ভিক সৈৰ্ধৰ দ্বাৰা আকৰ্ষিত নহুওঁ আছিল। কৰাচী স্নাননী আনেট তেজ'ৰ লক্ষ-বিবাহত আৱশ্য হোৱা এই সময়ছোৱাত তেওঁৰ

পৰিচয় ঘটে বাপ্প নামৰ এজন ডেকাৰ লগত। এই ডেকাজনেই তেওঁৰ বহুতো চিন্তাধাৰাৰ লগত পৰিচিত কৰি দিয়ে। ফৰাচী বিপ্লৱৰ মাজ-জীৱাত বাঁহ ভক্তচৰ্চৰে প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনাতো চিত্ৰণৰ পৰিকল্পিত মানুহৰ কল্পনা কৰিবলৈ ল'লে। আলহায়েত, অহ্নটৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্কৰ যি ভৱিষ্যত পৰিণতি ঘটিছিল, তাৰো পূৰ্বাভাস কথা এমুঠি কবিতা বৰিত হ'ল। 'বৃথ', 'হাব আইজ আৰ হাইলত', 'খশ' আৰু 'চেলিছাবাৰী চেইন' প্ৰভৃতি কবিতা এইটো স্তৰে সৃষ্টি। উল্লেখযোগ্য যে, এইবোৰ কবিতাৰ বিষয়বস্তু হ'ল, মৃত্যু আৰু চকল প্ৰেমিকৰ প্ৰেমৰ জুইত মৰম-কাঙাল গাভৰুৰ বোহিন আহ বোৱাৰ কাহিনী।

তৃতীয় স্তৰৰ কবিতামুঠিৰ নাম, গডউইনীৰ কবিতা। ১৭৯৪ চনৰপৰা ১৭৯৬ চন পৰ্যন্ত বিস্তৃত এই কালছোৱাত ভক্তচৰ্চৰৰ বিদগ্ধ আত্মাই নৈৰাজ্যবাদী দাৰ্শনিক উলিয়াম গডউইনৰ অনন্যসাধারণ চিন্তাৰ মাজলীত কণিকৰ বাবে আক্ৰমণ গ্ৰহণ কৰিছিল। এইছোৱা সময়ৰ উল্লেখযোগ্য কবিতাকেইটা হ'ল, 'ৱ'ডাৰিড' আৰু 'গিলট এণ্ড চুবো'।

চতুৰ্থটো স্তৰৰ নাম ধোৱা হৈছে, জৰোথি স্তৰ। এইছোৱা সময়তে—১৭৯৭ চনৰ পৰা ১৮০২ চনলৈকে ভক্তচৰ্চৰে তেওঁৰ আঁঠু মৰমৰ ভনীয়েক জৰোথিৰ অন্তঃপ্ৰেমত জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাখিনি লেখি উলিয়াম। 'লুটি' কবিতাপুঞ্জ, 'গ্ৰীণ জিনেট', 'টু দ্য স্কাইলাক', 'টিনটোণ এৰি' প্ৰভৃতি জৰৰ কবিতালানি এইটো স্তৰে সৃষ্টি। নক'লেণ্ড হ'ব, এইখিনি কবিতাৰ মাজতে তেওঁৰ 'নিকলাত সেৱিবা হিয়াৰ আবেগ'ৰ মধুৰতম বাপ্পৰ ঘটিছিল। বে'টনে অকল্য ইবিলাকৰ মাজত 'প্ৰান্তবৰ্ষকৰ প্ৰাক-কিশোৰস্বলত মনন-বাপ্পে পচাদপসাৰণ'^{১৬} দেখা পাইছে।

পঞ্চমটো স্তৰ ১৮০০ চনৰপৰা ১৮০৬ চন পৰ্যন্ত বিস্তৃত। বে'টনে এইটো স্তৰৰ নাম দিছে, 'আৰ্কাণ্টিক গভাৰ'^{১৭} স্তৰ। বে'টনৰ ধাৰণা, ভক্তচৰ্চৰৰ ওপৰত এইছোৱা সময়ত কাৰোকেই প্ৰভাৱ পৰা নাই। তেওঁ কেৱল নিজক লৈয়েই ব্যস্ত হৈ পৰিছিল। অতীতৰ মধুৰ স্মৃতি-বোম্বুনেই তেওঁৰ জীৱনৰ সকলোখিনি সাস্থনা যোগাইছিল। সেই ভাৱনাৰে উল্লেখযোগ্য কাব্য-কলসলুহ হ'ল, 'ইমক্টোৰ্ণিটি অ'ড', 'টু ডিউটি' আৰু 'দ্য প্ৰেলুড'।

বে'টনৰ মতে, ইয়াৰ পিচৰ পৰাই ভক্তচৰ্চৰৰ কবি-প্ৰাতিভাৰ ধীৰ অৱকল ঘটিবলৈ ল'লে। তেওঁৰ ধাৰণা, কবিৰ নিজান মনত এক অশাচীন 'ভনী কুটোবা'^{১৮} অৱকল ঘটিছিল, যাৰ অস্বপ্ন প্ৰভাৱ শেষৰ কাললৈ প্ৰবল হৈ উঠিছিল। ইয়াৰ আবে অবে কুৱকিৱাই সোঁজসোঁহ, এটি কন্যাৰে সৈতে স্নেহৰী আনেটক পৰিত্যাগ কৰাৰ অনুশোচনা আৰু পাপৰোম।

১৬. Emotion recollected in tranquillity.

১৭. An adult reversion to pre-adolescent mode of feeling.

১৮. Egotistical sublime.

১৯. Sister complex.

সমালোচক হাৰ্পাৰে বিদৰ্বে উল্লেখী গছৰ ওৰ দিবলৈ বহু কৰা নাই, সেইদৰে অসম্ভাৱ্য প্ৰবৰ অৱতৰণা কবি অনাক্ষয়িক জটিলভাৱে সৃষ্টি কৰা নাই। তেওঁ কেৱল ভাৱগত আৰু শিল্পগত দিশৰ পৰা বিবেচনা কৰি স্বৰ্গচৰণৰ কবি-জীৱন মূৰ্ত্তে তিনিটা স্তৰত ভাগই শেষ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, 'এণ্ড দ্য চান ছেজ হিছ জেমিং চ্যাক্ল' নামৰ ১৭৪৫ চনতে লেখা প্ৰথম কবিতাটোৰ পৰা ১৭৯৮ চনত 'লিৰিকেল ৰেলাড'চ' প্ৰকাশ কৰাৰ আগলৈকে প্ৰথমটো স্তৰ। এই স্তৰটোত স্বৰ্গচৰণৰ কাব্যিক বৈশিষ্ট্য কুটিয়েই উঠা নাই। ১৭৯৮ চনৰ পৰা ১৮১০ চনলৈকে তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ বিতৰ্ন স্তৰ। ইচ্ছা কৰিলে, এই স্তৰটোৰ অন্তৰ্গত ১৮০৭ চনৰ মাজেৰে আৰু এডাল বিভাজনী-ৰেখা টানি ল'ব পাৰি। ১৮০৭ চনলৈকে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ ইন্দুৱগ্ৰাহা বৰ্ণনালৈকে চিত্ৰৰূপময় বৰ্ণনা অকলমে ব্যস্ত আছিল। আনহাতে, ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্ৰভাৱত পৰি মাজে মাজে মানৱতাবাদৰ জয়গান গাবলৈয়ো পাহৰা নাছিল। ১৮০৭ চনৰ পিচৰ পৰা তেওঁৰ কবিতাত লাহে লাহে প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনাৰ লগতে ইয়াৰ এটা ব্যাখ্যাদানৰ চেতাও পৰিস্ফুট হৈ উঠিল। এইছোৱা সময়তে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ মাজত জীৱনৰ সাম্বন্ধ বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত, ১৮১১ চনৰ পৰা ১৮৫০ চনলৈকে তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ তৃতীয়টো স্তৰ নিৰূপিত হৈছে। হাৰ্পাৰৰ মতে, এইটো স্তৰৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য কাব্যকৃতি হ'ল তেওঁৰ চনেটসমূহ। সন্দেহ নাই, এইটো স্তৰতে তেওঁৰ কবি-প্ৰতিভাৰ ধীৰ অবক্ষয় ঘটি প্ৰায় শূন্যৰ কোঠাত বৈছিলহি।

স্বৰ্গচৰণৰ কল্পনা-ক্ষমতাত লাহে লাহে কিয় ঘূৰ্ণে ধৰিছিল, তাৰ কাৰণ নানান সমালোচকে নানান ধৰণে নিৰ্ণয় কৰিছে। বে'টচনে খাম্বি উল্লম্বাইছে এটা গভীৰ মনস্তাত্ত্বিক কাৰণ, যাৰ লগত জৰোথিৰ নাম জড়িত। এজনে বিচাৰি পাইছে, বেলেগ ধৰণৰ এটা মনস্তাত্ত্বিক কাৰণ, পৰিয়ালৰ জোখ বাঢ়ি অহাৰ কাৰণে খাম্বিৰ নিবিড় কুটিৰ জোখ কটেজ'ৰ পৰা বাইডেল মাউণ্টৰ আহল-বহল ঘৰলৈ উঠি যোৱাটোকেই কবিতাৰ কাল হ'ল। ডাঙৰ ঘৰত তেওঁ জীৱনৰ স্বাচ্ছন্দ্য বিচাৰি পালে সঁচা। কিন্তু, চকুৰ সপোন-কাজল হেৰুৱালে। আন এজনৰ মতে, তেওঁৰ সহধৰ্মিণীৰ নিঃসৰ কল্পনাৰ নিৰ্দ্বাপ সঁহাৰিয়েই ইয়াৰ বাবে দায়ী। সমালোচক হাৰ্পাৰ বীড়ে ইয়াৰ কাৰণ নিৰ্ণয় কৰিছে, এটা ডাঙৰ ৰোগ অংকৰে। ফৰাচী বিপ্লৱৰ বাৰ্ষ পৰিণতি, আনেটৰ প্ৰতি বিশ্বাসাধাতকতাৰ বন্দু-লোচনা, দুটি সন্তানৰ উপৰূপৰ অকাল মৃত্যু, জৰোথিৰ বিদায়-গ্ৰহণৰ পিচত প্ৰেৰণাৰ নাটনি আৰু ক'লিকজৰ লগত মনান্তৰৰ বেদনা ইত্যাদি জাৰ্মান খটনাৰ মিহলি কাৰণেই আচল কাৰণ।

যদিও তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ এই বিশেষ দিশটোক লৈ সমালোচক-মহলত কল্পনা-কল্পনাৰ শেষ নাই, তথাপি আচল কাৰণটো সন্দেহৰ অতীতকৈ কোনেও নিৰ্ণয় কৰিব পৰা নাই। যি কি নহওক, অধ্যাপক গেবৰ্জৰ এটি অৰ্দ্ধমত বিশ্লেষণে প্ৰাধান্যবোধ্য। তেওঁ লিখিছে, 'সত্তৰতঃ, ক'লিকজৰ সৰ্বপ্ৰেষ্ঠ ৰচনা হ'ল—স্বৰ্গচৰণ'; আৰু তেওঁৰ

জানিবোৰ বচনৰ দৰেই ক'লিৰিজ তেওঁকো আধৰুৱাকৈয়ে থ'লে। ১৮০৪ চনৰ পিচৰ পৰা ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ কবিতাত যি অৱক্ষয়ৰ লক্ষণ দেখা দিবলৈ ধৰিলে, তাৰ প্ৰতিকাৰৰ বাবে কিবা ঔষধ থাকিলহেঁতেন, তেনেহ'লে সেই ঔষধপালি ক'লিৰিজৰ হাততেই আছিল।"১২

সঁচা কথা, ৱৰ্ডচৱৰ্থক ক'লিৰিজৰেই সৃষ্টি বুলি কোৱা কথাষাৰত অজ্ঞাত আঁতৰ্জনৰ ছাঁ পৰিছে। কিন্তু, এইবাৰ কথা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি, তেওঁৰ ওপৰত ক'লিৰিজৰ প্ৰভাৱ অনন্যসাধারণ ধৰণৰ আছিল। দৈনন্দিন আলোচনা-সমালোচনাৰ জৰিয়তে ক'লিৰিজৰ বিদগ্ধ অভিমতবোৰে ৱৰ্ডচৱৰ্থক যথেষ্ট প্ৰভাৱিত কৰিছিল। অকল সেয়ে নহয়, তেওঁৰ শেষতম কবিতাটোৰ বিষয়ে বন্দু-কবিৰ প্ৰশংসা-বাণীয়ে ৱৰ্ডচৱৰ্থক তেওঁৰ আপোন কবি-প্ৰতিভাৰ প্ৰতি গাঢ়তৰ বিশ্বাসেৰে বিশ্বাসী কৰি তুলিছিল। গতিকে, দুয়োবোৰ মাজত ওপজা মনোমালিন্য আৰু তাৰ অনিবাৰ্য পৰিণতি বন্দু-বিজ্ঞেদে ক'লিৰিজতকৈ ৱৰ্ডচৱৰ্থকেই বেচি ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰিছিল। ৱৰ্ডচৱৰ্থে তেওঁৰ 'কম্পোণ্ট' নামৰ কবিতাটোত অত্যন্ত আবেগময় ভাৱে প্ৰকাশ কৰিছে সেই বন্দু-বিজ্ঞেদৰ গভীৰ বশুণাৰ কথা; লগতে কবলৈ পাহৰা নাই, তাৰ ফলস্বৰূপে তেওঁৰ কবিতাৰ উপলানদীৰ বন্ধু শূকাই কি দৰে থৰাং হৈ পৰিছিল।

। ০ ।

কবি হিচাপে ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ পৰিচয় হ'ল, তেওঁ একান্তভাৱেই প্ৰকৃতিৰ কবি। প্ৰকৃতিৰ কোনো নহয় কোনো এটা দিশৰ উল্লেখ থকা কোনো কবিতাই নপঢ়োঁ বুলি ভাবি ৱৰ্ডচৱৰ্থ পঢ়িবলৈ ল'লে, খুব সম্ভৱ পঢ়িবলৈ এটা কবিতাত বিচাৰি পোৱা নেযাব। দৰাচলতে, প্ৰকৃতিয়েই আছিল তেওঁৰ জীৱনৰ আচল প্ৰেমিকা, যাক তেওঁ কৈশোৰৰ পিৱা এম্ব্ৰেইট মেৰীক পাহৰি ৰোৱাৰ দৰে পাহৰিব নোৱাৰিলে অথবা ফৰাচী গাভৰু আনেট ডেল'ক বিশ্বাসঘাতকতা কৰাৰ দৰে বিশ্বাসঘাতকতা কৰিব নোৱাৰিলে। গোটেই জীৱন ধৰি তেওঁ প্ৰকৃতিৰ বিচিত্ৰ সৌন্দৰ্যময় ৰূপৰ পৰাই কবিতাৰ অনুপ্ৰেৰণা সংগ্ৰহ কৰি কটালে। এই সম্পৰ্কত ৰমন্যাসবাদৰ অন্য এগৰাকী গুৰু দ্য ফুইল্ডিয়ে এয়াৰ অতি ধুনীয়া কথা কৈছে, "প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ প্ৰেম তেওঁৰ তেজত মিহালি হৈ আছিল। পাট-পলুৰ কাৰণে নুনি গছৰ পাত কেনেকৈ জীয়াই থকাৰ সন্মত, ঠিক তেনেকৈ তেওঁৰ কাৰণেও ই জীয়াই থকাৰ সন্মত।"১৩

১২. Perhaps Coleridge's greatest work is Wordsworth; and like all other works. Coleridge left it unfinished. If there was any medicine for the decline of power which stole over Wordsworth's poetry after 1805, it was perhaps sought from Coleridge.

১৩. Wordsworth has his passion for Nature fixed in his blood: it was a necessity of his being like that of a mulberry left to the silkworm.

নক'লেও হ'ব, প্রকৃতিৰ কবি হিচাপে বৰ্ড'চৰ্থ'ৰ কবিতাত প্রকৃতিৰ বৰ্ণনা ওপচ খাই আছে। সিবিলাকত প্ৰকাশ পোৱা সুস্মৃতিসূচক সন্মীলন আৰু বিবল মৰ্মস্পৰ্শিতা পৃথিবীৰ বহুতো কবিৰ দ্বাৰা বস্তু। দ'স্ত'স্ত'য়'বে, আঙুলিগাই দেখুৱাব পাৰি তেওঁৰ 'শ্ৰীণ লিনেট' কবিতাটোৱে, য'ত পোৱা যায় প্রকৃতিৰ এনে অপূৰ্ব স্পন্দনশীল চিত্ৰ :

Amid yon tuft of hazel trees,
That twinkle to the gusty breeze
Behold him perched in ecstasies,
Yet seeming still to hover ;
There ! where the flutter of his wings
Upon his back and body flings
Shadows and sunny glimmerings
That cover him all over.

এয়া প্রকৃতিৰ বস্তুত নিতৌ ঘটি থকা এটা অতি সাধাৰণ ঘটনাৰ এখন অতি জালমূলীয়া ছবি। শ্যেৰীৰ কবিতাৰ প্রকৃতি-বৰ্ণনাৰ দৰে বৰ্ড'চৰ্থ'ৰ বৰ্ণনাসমূহ বহুতো বৰ্ণনিত নহয়। বাহিৰৰ বস্তুৰে নহয়, ভিতৰৰ বস্তুৰেহে তেওঁৰ ছবিবোৰ জীৱন্ত আৰু মধুময়। এইখিনিতে উল্লেখ কৰি থ'ব পাৰি, শ্যেৰীৰ কবিতাত যিদৰে দৃষ্টিনিষ্ঠ'ৰ বৰ্ণনাই আটাইতকৈ মধুৰ, বৰ্ড'চৰ্থ'ৰ কবিতাত সেইদৰে শ্ৰুতিনিষ্ঠ'ৰ বৰ্ণনাই আটাইতকৈ সফল। প্রকৃতিৰ ইন্দ্রিয়গ্ৰাহ্য বস্তুৰ শোভা তেওঁ যেন চকুৰে গ্ৰহণ কৰাতকৈ কাণেৰে গ্ৰহণ কৰিয়েই বেচি আনন্দ লাভছিল।

প্রকৃতিৰ বস্তুত নিতৌ ঘটি থকা তুচ্ছাতিতুচ্ছ, অথচ সাধাৰণ মানুহৰ চকুতে নগৰা প্ৰায়-বহুসংখ্যক ঘটনাবোৰ ছবি অ'কাড বৰ্ড'চৰ্থ'ৰ সমকক্ষ কবি কোনোৱেই নাই। তেওঁৰ 'ডেইলী হাভ এ বয়' নামৰ কবিতাটো ফ'হিয়াই চালেই, কথাষাৰৰ উমান পোৱা যায়। এটা সবুজ ল'ৰাই এটা ফে'চাৰ ফুৰালি শূন্য তাক সিজাবি চাইছিল। কিন্তু, ফে'চাটোৰ পৰা সি কোনো স'হাৰি নাপালে। এনেতে, সি সমুখত থকা বুলটোৰ পানীডাৰ পিনে এনেদৰে চকু ঘূৰাই চালে। তাৰ চকুত চমক জাগি গ'ল। স্তম্ভ পানীৰ বহুপাৰ্শ্বকণ্ড ভাঁহি উঠিছে, তাৰ মূৰৰ ওপৰত থকা গোটেইখন আকাশ। একেধাৰা অতি সাধাৰণ দৃশ্য-শোভা প্ৰত্যেকেই নিতৌ দেখা পাইছে। অথচ, বৰ্ড'চৰ্থ'ৰ কবিতাত সেইবোৰ সাধাৰণ দৃশ্য-শোভাই কম্পনাৰ বহন সানি লৈ, আভাসে-ইংগিতে মৰ'ব হৈ আচম্বা-অচিন হৈ পৰে।

প্রকৃতিৰ কবি হিচাপে বৰ্ড'চৰ্থ'ৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হৈছে, প্রকৃতিৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ জটিলত্ব। তেওঁৰ দৃষ্টিত প্রকৃতি কেৱল বস্তুৰ পোছাব আনু-পোছাব সীকাৰ নহয়। প্রকৃতি প্ৰাণৰ স্পন্দনেৰে স্পন্দিত এক জীৱন্ত। সেয়ে, তেওঁ এইদৰে সৌখিন,

And 'tis my faith that every flower
Enjoys the air it breathes.

(Lines written in Early Spring)

গছ-লতা, ঘাঁহ-কুলত প্ৰাণৰ নিশাহ অনুভৱ কৰিবলৈ তেওঁ কলত হোৱা নাছিল। অৱশেষত, তেওঁৰ তীক্ষ্ণ স্থানীয় দৃষ্টিয়ে প্ৰকৃতিৰ মাজতে বিশ্বৰ কাৰণ-সত্তাক আৱিস্কাৰ কৰিছিল। তেওঁ যে কেৱল অজ্ঞানতাৰ পৰ্বত-চূড়া, দিমন্তপ্ৰসাৰী সমুদ্ৰ অথবা অতলপৰ্শী জলপ্ৰপাতৰ দৰে অতি মহৎ, বিৰাট আৰু বিশাল ৰূপৰ মাজতে সেই বিশ্বৰ কাৰণ-সত্তাৰ অন্বেষণ কৰিছিল, এনে নহয়। কুলিৰ কুজন, ডেইজী ফুলৰ হাঁহি, জিনেট চৰাইৰ গান আৰু বন-কঁকৰুৰ পাখিৰ দৰে অতি ক্ষুদ্ৰ, তুচ্ছ আৰু সামান্য ৰূপৰ মাজতো তেওঁ বিশ্ব-সত্তাৰ দিব্য আন্তৰ উপলব্ধি কৰিছিল। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি এই অন্য-সামান্য দৃষ্টিভঙ্গীৰ আধাৰতে কৰ্ত্তব্যৰ লগত শ্যেতালীক বাৰ দি বাক্যসকল কন্যাসিক কৰিব পাৰ্হঁকা।

উল্লেখযোগ্য যে, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্যৰ এই যৌগিকপূৰ্ণ দৃষ্টিভঙ্গী তেওঁৰ জীৱনজোৰা সাধনাৰ ফল। সেই সাধনাৰ ইতিহাস তেওঁ দৃঢ় কবিতাত অতি স্পষ্টকৈ বক্ত কৰিছে। এটা হ'ল, অনিবাৰ্হঁতাকৈ 'দ্য প্ৰেলুড', যিটো কবিতা সমাজোচক চেলিনক'ৰ্টৰ ভাষাত কহিলে হ'লে—“কৰ্ত্তব্যৰ জীৱন আৰু ভগ্নীৰ ব্যাখ্যাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় জীৱন্ত দলিল”^{১৪} যুলি কব পাৰি; আনটো হ'ল 'টিনটাল' এৰি'. যিটো কবিতাৰ বিষয়ে তেওঁৰ জীৱনীকাৰ ৱালছৰে এইকৈ কৈছে—“টিনটাল' এৰি হ'ল কৰ্ত্তব্যৰ বিশ্বাসৰ পৱিত্ৰতাম্বা সূত্ৰৰূপ।”^{১৫} তেওঁ লোখি থৈ গৈছে, শৈশৱ আৰু কৈশোৰৰ বয়সসন্ধি পৰ্বত প্ৰকৃতিৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্কটো আছিল এক কাৰণহীন ভালপোৱাৰ। 'ল'ৰালফালৰ ফুলতৰ আনন্দ’^{১৬} টৈয়েই তেওঁ প্ৰকৃতিৰ মাজত বিচৰণ কৰি ফুৰিছিল। সেই কথাকেই তেওঁ এইকৈ লোখিছে,

I held unconscious intercourse with beauty,
Old as creation, drinking in a pure
Organic pleasure from silver wreaths
Of curling mist.

(Prelude)

এক অশ্ব আনন্দ আৰু কাৰণহীন কৃষ্টিৰ অনুভূতিয়ে আছিল প্ৰকৃতিৰ লগত প্ৰথম পৰিচয়ৰ সকলোখিনি।

১৪. The essential living document for the interpretation of Wordsworth's life and manner.

১৫. Tintern Abbey is the consecrated formulary of Wordsworthian faith.

১৬. The clearer pleasure of boyish days.

তাৰ পাচত আবহ হ'ল, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি গভীৰ অনুৰাগৰ বিতৰ্কটো পৰিল। ইন্দ্ৰিয়চেতনাৰ দ্বাৰাবোধি প্ৰবেশ কৰি অহা বৃক্ষ, বস, শব্দ, স্পৰ্শ আৰু গন্ধৰ অনুভূতি-বোৰে কবিক উত্তলা কৰি তুলিলে। যেন কিবা এক অদ্ভুত মাদকতা! প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৃষ্টিভংগীৰ এইটো অধ্যায়ৰ কথাই তেওঁ অতি বৰ্ণনা ভাৱে এইদৰে বৰ্ণনা কৰিছে,

The sounding cataract

Haunted me like a passion : the tall rock ;
The mountain, and the deep and gloomy wood,
Their colours and their forms, were then to me
An appetite ; a feeling and a love,
That had no need of a remoter charm.

(Tintern Abbey)

এই পৰ্যায়টো হ'ল, প্ৰকৃতিৰ বাহিৰৰ সৌন্দৰ্যই আকুল কৰাৰ পৰিল। এইটো পৰিলত নিজকে প্ৰকৃতিৰ অংগ বুলি ভবাতকৈ প্ৰকৃতিকেই তেওঁ নিজৰ জীৱনৰ অংশ বুলি বিবেচনা কৰিছিল।

প্ৰকৃতিৰ বহুতেই বিশ্বৰ কাৰণ-সত্তা আৱিষ্কাৰ স্বৰ্গচৰ্চৰ কবি-জীৱনৰ অভ্যন্তৰীণ গভীৰ ভাবনাৰে সম্মত। এইটো ক্ষেত্ৰত তেওঁ উপলব্ধি কৰিবলৈ লৈছিল, প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ জীৱনৰ এক অনিৰ্বচনীয় সম্পৰ্ক আছে। প্ৰকৃতি বিহেতু পৰম ভাবনাবেই পৰিপূৰ্ণ অভিব্যক্তি, মানুহ সেইবাবে প্ৰকৃতিৰেই অংগস্বৰূপ। মানুহৰ হৃদয়ভিত্তিক প্ৰকৃতিৰ সূৰ বজাই তুলিব পৰাতোই জীৱনৰ সমস্ত সাৰ্থকতা। স্বৰ্গচৰ্চৰ তেওঁৰ এই গভীৰ বিশ্বাসৰ কথা বাবে বাবে ঘোষণা কৰিছে বহুতো কবিতাত বহু বিচিত্ৰ ভাষাত। ধোৰতে ৰুবলৈ হ'লে, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি তেওঁৰ ভূতীয় পৰ্যায়ৰ দৃষ্টিভংগী সৰ্বস্বকৰাদৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত।

স্বৰ্গচৰ্চৰ প্ৰকৃতিসম্পৰ্কীয় কবিতাবোৰ ফ'হিৱাই চাই বহুতো সমালোচকে তেওঁৰ দৃষ্টিভংগীত বৃহৎ গভীৰ প্ৰভাৱৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ঞ্চাতনামা ইতিহাসকাৰ লিগ্‌ইয়ে লেখিছে, "স্বৰ্গচৰ্চৰ এই কথাৰ কোৱা হ'লে তেওঁ নিশ্চয় বিস্মিত আৰু ক্ষুব্ধ হ'লহেঁতেন, প্ৰায় আশা শক্তিকাৰ পাচত ৰূপোপায়ী দৃষ্টিভংগীত তেওঁৰ বচনৱলী কিছু ৰোগ-কিয়োগেৰে সৈতে বৃহৎ আৰম্ভ কৰা আন্দোলনৰে ধাৰাবাহিক ৰূপ বুলি প্ৰতীক্ষমান হ'ব। স্বৰ্গচৰ্চৰ আশি বৃহৎ সত্যৰ মূল উপাদানসমূহ ফটফটীয়াকৈ দেখা পাব। প্ৰকৃতিৰ সত্যতাৰ ওপৰত তেওঁৰো প্ৰায়-অতিকথাজাতীয় বিশ্বাস আছে; শিকা সম্পৰ্কে তেওঁৰ ধ্যান-ধাৰণা সমূহো প্ৰায় অবিৰল অনুৰূপ। এই বৃত্তিৰে আঁত ধৰি বৃক্ষজীৱিৰে স্বৰ্গচৰ্চৰ কোৱা

সেইসকল 'বৃহোব মানস-সন্তান'ৰ লগত থকিলে বাধ্য হৈ পৰে, কিন্তুকি সেই 'কল্যাণ-মন্দিৰ'ৰ প্ৰধান বাহিনীটো সংগঠিত হৈছে।"১৭

অৰ্থাৎ কবিৰ নোৱাৰি, বৃহোব নকহে বৰ্ত্তচৰ্চৰেও বিশ্বাস কৰিছিল—মানুহৰ ওপৰত প্ৰকৃতিৰ প্ৰভাৱ সং জ্ঞান কল্যাণময়। কিন্তু, তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত বৃহোবি 'প্ৰকৃতিৰ বৃহুসৈ প্ৰত্যাহ্বত'ৰ প্ৰভাৱ প্ৰায় অব্যক্ত। কাৰণ, তেওঁ জীৱনৰ কোনোটো পৰ্যায়তে প্ৰকৃতিৰ সম্পৰ্কৰ পৰা আঁতৰি যোৱা নাছিল। আনহাতে, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি বৰ্ত্তচৰ্চৰ আকৰ্ষণ বৃহোব নৰে বৃহুসৈ বৃদ্ধিমান নহয়—বৰং প্ৰকৃতিৰে অনুভূতিভৰ্ষ। তেওঁ কবিৰ চকুৰে দেখা পাইছিল প্ৰকৃতিৰ বৃহুত থকা সেই বিকল সৌন্দৰ্য, যি সৌন্দৰ্যৰ প্ৰভাৱ কল্যাণময় হোৱাটোৱেই অনিবাৰ্য। সেই-বাবেই, তেওঁ তেওঁৰ মানস-কন্যা জটিক প্ৰকৃতিৰে আপোন হাতেৰে গঢ় দি ল'বলৈ উলোৱা দেখি প্ৰাণৰ আনন্দ প্ৰকাশ কৰিছে : তাই শূন্যপৰ চকল' গতিৰ পৰা শিকিৰ নাচোন-মিহালি খোজৰ জ্বল, উৰি যোৱা মেঘৰ চপৰাৰ পৰা গোটাই আনিব বৃহুৰ গাভীৰ', সেই খাই পৰা উইল'জোপালৈ চাই শিকি ল'ব জীৱনৰ নক্সতা ইত্যাদি। প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ জীৱনৰ এইবোৰ গোপন সম্পৰ্কৰ কল্পনা বৰ্ত্তচৰ্চৰ সম্পূৰ্ণ নিষ্কা, বৃহোব অগ্ৰেৰে সম্মুখ নহয়। বৰ্ত্তচৰ্চৰেও অৱশ্যে বৃহোব নকহে প্ৰকৃতিক আদৰ্শ শিকিৱৰ্ত্তৰূপে কল্পনা নকৰাকৈ থকা নাই। এটা কবিতাত লোখিছে.

One impulse from a vernal wood
May teach you more of man,
Of moral evil and of good
Than all the sages can.

(The Tables Turned)

কিন্তু, অৰ্থাৎ কবিৰ 'লাগিব'—ইয়াৰ অন্তৰালত যি প্ৰাণৰ উত্সৰ্গা উপলব্ধিৰ পৰিচয় পোৱা যায়, সেয়া তেওঁৰ জীৱনজোৰা অন্বেষণৰ কাৰ্য্যক প্ৰজ্ঞাদৃষ্টিৰে পৰিণতি —বৃহুৰ সোপান অতিক্ৰম কৰি হাতৰ বৃহুত পোৱা বৃহুশ্চিন্ত চেতনাৰ অভিব্যক্তি নহয়। তদুপৰি, তেওঁ বিদৰে প্ৰকৃতিক বিশ্বৰ সকলো ভাৱনাৰ নিবন্ধৰ উৎসৰূপে কল্পনা কৰিছে, সেয়া বৃহোব দাৰ্শনিক সিদ্ধান্তৰ বহু নিলগৰ প্ৰতিফলিত বৃহুসৈ

১৭. Wordsworth's surprise and reventment would surely have been provoked had he been told that, at half a century distance and from a European point of view, his work would seem on the whole, though with several omissions and additions, to be a continuation of the movement initiated by Rousseau. In Wordsworth, we find Rousseau's fundamental tenets: he has the same semi-mythical faith in the goodness of nature, his ideas on education are almost identical. For this reason, Wordsworth must be placed by the historian among the numerous 'sons of Rousseau' who form the main battalion of Romanticism.

ক'ব পাৰি। বৰ্ত্তমানৰ প্ৰকৃতিৰ মাজত আত্মাৰ সাম্বন্ধ্য বিচাৰিছিল এইকারণে নহয় যে, প্ৰকৃতি সকলো সংযোজন পৰা মুক্ত; তেওঁ এইকারণেই প্ৰকৃতিৰ মাজত জীৱনৰ শান্তি বিচাৰিছিল, যিহেতু প্ৰকৃতি তাৰ আপোন বীজৰে এক পক্ষ ঐশীৰ্বৰ্য্য প্ৰকাশ।

। ৪ ।

বৰ্ত্তমানৰ প্ৰথম পৰিচয় যদিও প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপেই, তথাপি তেওঁ নিজকে মানুহৰ কবি বুলিহেই পৰিচয় দিবলৈ বোচি ভাল পাইছিল। 'দ্য প্ৰেলুড'ত তেওঁ এই কথাৰ বাবে যথেষ্ট অহংকাৰেৰে সৈতে ঘোষণা কৰিছে,

My theme

No other than the very heart of man.

হেজলিঙেও এইৰাৰ কথাকেই দোহাৰিছে "তেওঁ মানৱীয় আশাতকৈ উচ্চতৰ আৰু মানৱ জগতকৈ গভীৰতৰ আন একোকে দেখা নাছিল।" তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ অন্তিম অধ্যায় সম্পৰ্কে অন্তৰ্গো এইৰাৰ কথা সন্মান নিশ্চয়তাবে সৈতে ক'ব নোৱাৰি। কিন্তু, কবি-জীৱনৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ কবিভাবোৰৰ সম্পৰ্কে এইৰাৰ কথা আত্মৰে সঁচা।

ভেঁজাৰা কৰাচী বিপ্লৱৰ সময়। বিপ্লৱীসকলৰ অগ্নিমন্ত্ৰ 'স্বাধীনতা, সমতা আৰু জাতি'ই আন বহুতৰ দৰে বৰ্ত্তমানৰ মনতো গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। ১৭৯১ চনত তেওঁ ক্লান্ত পদাৰ্পণ কৰি এই বিপ্লৱক অকুণ্ঠচিত্তে উক সংবৰ্ধনা জনাইছিল,

Bliss was it in that dawn to be alive,

But to be young was very heaven.

উল্লেখযোগ্যকৈ, এই যাত্ৰাতে তেওঁৰ লগত সুন্দৰী আনেট আৰু ব্ৰাপন্ন নামৰ এগৰাকী সাময়িক বিয়লৰ পৰিচয় ঘটে। ব্ৰাপন্নৰ জৰিয়তেই তেওঁ দাৰ্শনিক ব্ৰছোৰাৰ ম্যান-ধাৰণাৰ লগত পৰিচিত হৈছিল। সেই ব্ৰগাডকাৰী কোলাহলৰ মাজত ব্ৰছোৰাৰ দৰ্শনত থকা মানুহৰ সন্তানসময় ভৱিষ্যত-সম্পৰ্কীয় যোগাৰে তেওঁৰ মনত গভীৰ বেথাপাত কৰিলে। কিন্তু তাৰ প্ৰভাৱ চিকম্বাৰী নহ'ল।

কিন্তুদিনৰ পাচতে বৰ্ত্তমানৰ বিতৰ্কৰ বাবে ক্লান্ত পদাৰ্পণ কৰে। ইতিমধ্যে, কৰাচী বিপ্লৱ ব্যৰ্থতাৰ শেষ অধ্যায়ত উপনীত হৈছে; আৰু তাৰ প্ৰাণিকৰ দিশটো পৰিস্কাৰ হৈ উঠিছে। কৰাচী সন্ধ্যা আৰু সন্ধ্যাজীক ব্ৰহ্মাণ্ডৰে দণ্ডিত কৰা হৈছে; অকণ্ঠ্য নিৰপৰাধী নব-নাৰীক বিপ্লৱৰ শব্দ বুলি নিৰ্বিচাবে হত্যা কৰা হৈছে; আৰু অকণ্ঠ্যত নিৰ্ভৰশীল 'সম্ভাৱন বাজৰ' প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। বৰ্ত্তমানৰ কবি-প্ৰাণ

গভীৰভাৱে আহত হ'ল। এনে এটা নিষ্ফল বিদ্ৰোহৰ প্ৰতি অনৰ্থক উন্নত সমৰ্থন জনোৱাৰ কাৰণে তেওঁ নিজকে নিজে শিক্কা দিলে,

And much it grieved my heart to think
What man has made of man.

(Lines written in Early Spring

কবিৰ মোহভংগ ঘটিল। মনৰ পটৰ পৰা প্ৰক্স ৰোদনৰ সেই 'বিস্ময়জনক' আঁতৰি যোৱাটো ঘটিছিল।

এইছোৱা সময়তে তেওঁ গড্‌উইনৰ নৈবাশাবাদী চিন্তাধাৰাৰ দ্বাৰা সাময়িকভাৱে প্ৰভাৱান্বিত হৈছিল। মানুহৰ সত্তাৰ ওপৰত যোত্সা তেওঁৰ বিশ্বাসৰ বন্ধন দিছিল হৈ আছিল, তেতিয়া তেওঁ গড্‌উইনৰ চিন্তাধাৰাতে পোহৰৰ এচেৰেকা বেঙনি দেখা পাইছিল। কিন্তু, সেই বুদ্ধিবাদী চিন্তাই তেওঁৰ প্ৰথম অনুভূতিপ্ৰকণ মনক বাঁহিৰ বাঁহিৰ নোৱাৰিলে। তাৰ সলনি তেওঁৰ হৃদয়ত কিছমান নতুন ধ্যান-ধাৰণাই বাহু লগেহি।

তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিলে, প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ আত্মাৰ এক অজাতীয় সম্পৰ্ক আছে। মানুহ যিমানে প্ৰকৃতিৰ সম্পৰ্কৰ পৰা আঁতৰি আহিবলৈ ধৰে, প্ৰকৃতিয়ে সন্মানে বেচি আগুহেৰে মানুহক হাড়বাউল দি ওচৰলৈ ঠাঙে। মানুহে সেই আহ্বানৰ প্ৰতি সঁহাৰি দিব জানিলেই আত্মাৰ প্ৰসাৰিত বিচাৰি পায়। কাৰণ, প্ৰকৃতিয়ে মুঠেই ছলনাময়ী নহয়—বৰং অভাবিতৰূপে কৰুণাময়ী। এই গভীৰ প্ৰত্যক্ষৰ কথা তেওঁ স্পষ্টকৈ কৈছে,

Nature never did betray
The heart that loved her : 'tis her privilege
Through all years of this life, to lead
From joy to joy.

(Tintern Abbey)

কাৰণ, প্ৰকৃতিয়ে মানুহৰ হৃদয়-পটত যি অম্লৰ সৌন্দৰ্যৰ সঁচি বহুৱাই থৈ যায়, মানুহৰ উপলব্ধিৰ ক্ষমতাক চেতনাৰ লিখলোকৰ যি বহুতী চিন্তাৰ প্ৰেক্ষা যোগাই থৈ যায়, তাৰ আনন্দক দৈনন্দিন জীৱনৰ আৰ্হ-কল্‌বতা, নিশ্বাস-অপনিৰ আৰ্হ বিকল্প-চিন্তাৰ স্নানিয়ে মলিন কৰাৰ ক্ষমতা নাই। এই নতুন বিশ্বাসে মানুহৰ ভৱিষ্যত সম্পৰ্কে তেওঁক আকৌ এবাৰ আশ্বস্ত কৰি তুলিলে।

ভাৱাত্মকভে, মানুহৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গীত তেওঁৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দৃষ্টিভঙ্গীৰ একাধিক সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰকৃতিৰ কেৱল তেওঁ

যেনেকৈ জাতি ভুল্ৰ আৰু সাধাৰণ সোঁন্দৰ-ৰূপকেই আধ্যাত্মিকতাৰে অভিযুক্ত কৰিছে, মানুহৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ অতি সাধাৰণ আৰু অবাচীনজনকেই মৰ্যাদাৰ আসনত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে : চহা খেতিয়কৰ দৰাৰ এজনী নিৰল্যা দামনীৰ আনন্দমূৰ্তি, কলসে গ্লাস কৰি অনা এজন চিকাৰীৰ নিঃসংগতাৰ বেদনা, এজন জবাজীপ ভিক্ৰুৰ জীৱন সংগ্ৰামৰ ব্যাথাভূৰ ৰূপ—এইবোৰ সামান্য মানুহৰ কাহিনীকেই দৃশ্যৰ স্কোটেইৰ্চিন সহানুভূতি উদ্‌বিগ্নাই লেখিছিল। সিহঁত যদিও অত্যন্ত সাধাৰণ মানুহ, তথাপি সিহঁতৰ নিৰ্মািতৰ সঁতে মৃদামৃখি হোৱাৰ শাস্তি অসাধাৰণ। কাৰণ, সিহঁতৰ প্ৰত্যেকৰে আত্মাৰ মাজত নুমাই-নুমাই জ্বলি আছে অনন্ত স্কুলিংগ। এইদৰেই ডেণ্ডৰ ‘মাইকেল,’ ‘কাম্বাৰলেণ্ড বে’গাৰ,’ ‘দ্য লিচ্ছ পেদাৰাৰ’ প্ৰভৃতিত স্বৰ্ভচৰণে মানুহৰ অপৰাজেয় মনৰ জয়গান গাইছে।

স্বৰ্ভচৰণৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কীয় কবিতাবোৰত বিদৰে প্ৰকৃতিৰ মূৰ্তিমান ৰূপৰ পৰিৱৰ্তে ‘কিমূৰ্’ ৰূপটোৱেই ৰূপান্তৰিত হৈছে, সেইদৰে তেওঁৰ মানুহ সম্পৰ্কীয় কবিতা-বোৰতো বিশেষৰ চৰিত্ৰতকৈ বিশ্বজনীন মানৱতাৰ সামান্য চৰিত্ৰই অংকিত হৈছে। সেইবাবেই, ডেণ্ডৰ কবিতাত ধ্বনিত হৈ উঠিছে, জীৱন-প্ৰবাহত ভাঁহি অহা সকলো দেশৰ সকলো কালৰ মানুহৰ স্তম্ভ কৰণ সংগীত। অথচ, ডেণ্ডৰ কবিতাত নিৰাশাৰ বাণী নাই—আছে উজ্জল প্ৰশান্ত জীৱনৰ প্ৰতিশ্ৰুতি। তেওঁ লৈছে,

But welcome fortitude, and patient cheer,
And frequent sights of what is to be borne ;
Such sights, or worse, as are before me here—
Not without hope we suffer and we mourn.

(Elegiac Stanzas)

তেওঁ সেই অশাৰ বাণী শুনাইছে, নৈতিক বিধান মানি চলিব জানিলেই মানুহৰ জীৱন প্ৰশান্তিৰে উপচি উঠিব। এই ভাবনাৰ পৰিচ্ছন্ন ইংগিত পোৱা যায়, ‘অ’ড টু ডিউটি’, ‘বিজল্‌চান এণ্ড ইণ্ডিপেণ্ডেন্স’ প্ৰভৃতি কবিতাসমূহত। নব্য-দ্বন্দ্ববাদী কবিতাৰ ‘সভ্যতা’ নহয়, প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ প্ৰত্যাহ্বানই মানুহৰ জীৱনৰ নিৰন্তৰ প্ৰশান্তিৰ পথ।

স্বৰ্ভচৰণৰ কবিতাৰ বিটো দিশে ডেণ্ডক সৰ্বকালৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিসকলৰ লগত একেলগে থাৰ, সেৱা হ’ল ডেণ্ডৰ কবিতাত প্ৰকাশ পোৱা এক জীৱন-বীকাৰ গভীৰতা। উল্লেখযোগ্য যে, ডেণ্ডৰ সেই জীৱন-বীকা কোনো বিশেষ দাৰ্শনিক মতবাদৰ অনুগামীৰে নহয়, আনকি পশ্চাতিগত দাৰ্শনিক চিন্তাৰ ওপৰতো নিৰ্ভৰশীল নহয়। সমাজোচক

হাবটি বীড়ে এই সম্ভবত কৈছে, 'সোৰ ধাৰণা, আৰ্শ্বমতে কোমল হব আৰি ভক্তচৰ্চাৰ দৰ্শন ব্যক্তিৰ কৰি দিবলৈ অক্ষৰ'। কাকুল-ব্যৱহাৰিক কেন্দ্ৰত দৰ্শনৰ ক'ত ওৰ পৰিছে আৰু কবিতাৰ ক'ত পাতনি মেল খাইছে—সেই কথাৰাৰ কবলৈ টান। ভক্তচৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ কবিতা কোনো বাঁতগত আৰু বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দৰ্শনৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত নহয়। তেওঁৰ কাব্যই দৰ্শন আৰু দূৰোটাৰে কোনোটোকেই তেওঁৰ আত্মিক জীৱনৰ পৰা ফালি দেখুৱাবও নোৱাৰি।^{২০} স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, কবিতা হিচাপে তেওঁৰ বি সুখলগ্নিত জীৱন-বোধৰ চিত্ৰশ্ৰুতিত ধৰ্মনিৰূপণৰ অপূৰ্ণ দৃষ্টিপাৰ্শ্ব আছে, তাৰ ওচৰত যি কোনো বুদ্ধি-সংলগ্ন দাৰ্শনিক চিন্তা হাব মানিবলৈ বাধ্য।

তেওঁৰ কবিতা পাঠ কৰিলে ধাৰণা হয়, তেওঁৰ চিন্তাত বহুসংখ্যক এক গভীৰ প্ৰভাৱ পৰিছে। • মাত্ৰেণ বুদ্ধিৰ খেও ধৰি তেওঁ জীৱন সপৰ্কে কোনো সিদ্ধান্ত উপনীত হ'বলৈ বিচৰা নাছিল। কিন্তু তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল—মানুহৰ জীৱনত এনে কিছুমান পক্ষ আবেগময় মনোভাৱ আছে, যেতিয়া মানুহৰ প্ৰজ্ঞাৰ্জিত বিশ্বৰ সন্মত বহু আত্মপোষাৰ্শ্বৰ দৰা দি যায়হি। বুদ্ধি-বুদ্ধিৰে যি বহুসংখ্যক আৱৰণ উন্মোচন কৰিব নোৱাৰি, প্ৰজ্ঞাৰ চাকৰি পোহৰত সেই বহুসংখ্যক স্বৰূপ উন্মোচন হৈ উঠে। এই কথাৰকেই তেওঁ 'টিনট'ৰ এৰি' কবিতাটোত এইদৰে কৈছে,

That serene and blessed mood,
In which the affections gently lead us on,—
Until the breath of this corporeal frame
And even the motion of our human blood
Almost suspended, we are laid asleep
In body and become a living soul :
While with an eye made quiet by the power
Of harmony, and the deep power of joy,
We see into the things.

ভক্তচৰ্চাৰ বিশ্বাস কৰিছিল, প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণৰ স'তে মানুহৰ মনৰ এক পূৰ্বনিৰ্দিষ্ট সম্পৰ্ক আছে। সেয়ে, মানুহৰ হৃদয়তন্ত্ৰীত যেতিয়া প্ৰকৃতিৰ স্বৰ বাজি উঠে, তেতিয়া লাহে লাহে মানুহৰ হৃদয়ৰ সকলো চিন্তাৰ ভাৰ লুপ্ত হৈ যায়। লুপ্ত হৈ যায় মানুহৰ অৱনিৰ্ভৰ প্ৰাণ ; দেহসংস্কাৰত বন্দী মানুহটো গভীৰ নিদ্ৰাত আৱৰ্ত্ত হৈ পৰে ; আৰু

২০. I think that we are unable to dismiss the philosophy of Wordsworth in the manner suggested by Arnold, because in practice it is impossible to say where philosophy ends and poetry begins. In Wordsworth's case there is no formal and distinct system of philosophy to which his poetry relates. His poetry is his philosophy and neither can be distinguished from his private life.

লি সাব পাই উঠে জীৱন্ত আত্মাৰ ৰূপত। সেইবোৰ আলোকবীজ য'হুতৰ্তে মানুহৰ
দৃষ্টিৰ সন্মুখত উদ্ভাসিত হৈ উঠে, বস্তুজগতৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰত ঢাক খাই থকা অব্যক্ত ৰূপৰ
মহিমা। সেইবোৰ য'হুতৰ্তে তাৰ চেতনাত ধৰা দি ৰাৱিহি 'মানুহৰ আত্মাৰ স্তম্ভ
কল্পে সংগীত'ৰ প্ৰকৃত ৰূপ।

ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ কাব্যদৃষ্টিত প্ৰকৃত যেন এক স্বচ্ছ কাঁচৰ মাধ্যম। তাৰ মাজেদি
চাই পঠিয়ালে কি দেখা পোৱা যায়, তাৰ অতি মনোহৰ বৰ্ণনা দিছে 'টিনটান' এৰি'ব
এই চকলকেইটাত,

And I have felt

A presence that disturbs me with the joy
Of elevated thoughts : a sense sublime
Of something far more deeply interfused,
Whose dwelling is the light of setting suns,
And the round ocean and the living air,
And the blue sky, and in the mind of man
A motion and a spirit, that imples
All thinking things, all objects of all thought,
And rules through all things.

সন্ধ্যাৰ অন্তিমিত সুৰ'ৰ কৰবাণ, দিগন্তপ্ৰসাৰী স্থলীল আকাশ, কজ্জলিত সমুদ্ৰৰ
সুগোল কিল্কীতি আৰু প্ৰাণ্ময় ৰঙাহৰ উজ্জ্বল স্পন্দন—এই সকলোবোৰ প্ৰকৃতিৰ
কিশাঙতাৰ অন্তৰালত চলি আছে এক অস্বেৰ চেতনাৰ অজ্ঞানী লীলাকোলা, এক অসুৰত
পতিত উদ্ভাস উদ্ভাদনা। ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থে সেই পতিত চেতনাৰ নাম ৰৈছে, সত্য।

ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ কবিতাত প্ৰকাশ পোৱা এই অতীশ্ময় চেতনাৰ ৰূপটোৱেই দাৰ্শনিকৰ
পৰিতাপাত সুৰ'স্বৰবাদ বুলি উল্লেখিত হৈছে। নক'লেঙ হ'ব, ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ এই ধাৰণাৰ
অন্তৰালত আছে জ্ঞানী দাৰ্শনিক কাণ্ট আৰু হেগেলৰ দাৰ্শনিক মতবাদৰ সত্যৰ
প্ৰভাৱ। সমস্ত জগতৰ যি কাৰণ-মতা, তেওঁ জগতৰ প্ৰতি জন্ম-প্ৰসাদৰ দ্বাৰাত
বিলীৰ্জমান হৈ আছে—জগত দাৰ্থান-ভেদ'কেই অজিহাত। জাৰ্মানতত ক'লেঙ হ'লে,
জগতৰ অজিহাত এক পাক্ষাৰ্ণিক সত্যৰ প্ৰতিভাস দাৰ। কবি যিহাৰে ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থ
প্ৰকৃতিৰ অস্বৰ ৰবৰ্মাত ময় হৈ পৰোক্ষভাৱে সেই পক্ষ সত্যকেই অস্বৰণ কৰিছে।

ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ পতীৰ অজিন-বীকাৰ অন্য এটি বিশব পাকৰ পোৱা যায়, তেওঁৰ
জিৱন্তলীলি 'অ'ড' নামৰ জবৰ কবিতাটোত। এই কবিতাটোৱেই তেওঁ আত্মৰ
অবৰণ কৰা যোৰণা কৰিছে। ভবিষ্যটো আৰু কৰিছে, কিন্তু কলম অলম-কলম
পাছততৰ বৰ'সাবে—যি পাছতত অজিন-বাৰ্মান পথত হেৰোৱা কৰ'ব পক্ষ কলিহাই
জনা একোৱা পৰোক্ষৰূপে। দ্বাটিৰ পৃথিৱীৰ অজন্ত বিজ্ঞান জ্ঞান সেই পাছতত

মলিন কবি আনে। লগে লগে শিশুৰ মৃদু মনৰ সুখৰপ্ৰসাৰী দৃষ্টিৰে দিক্‌বলয়ে সজ্জীভূত হৈ আহে।

স্বৰ্গৰ কাজল পিশি অহা শিশুৰ চকুত পৃথিৱীৰ অতি সুস্বাদু সামান্য বস্তুবোৰেও অপূৰ্ণ সৌন্দৰ্যৰ আধাৰ হৈ চমক জগাই ৰাখিহি। নীল আকাশত সাতবস্তী বায়বেন্দুৰ ইন্দুজাল, ফুল-বাগিচাত আলফুসীয়া গোলাপৰ হাঁহি, বৰষুণ দি থকা নিশাৰ বুকুত বৰষুণৰ গান আৰু সন্ধ্যাৰ ভাৰ বৈ অনা নবজাতকৰ দৰে পুৱাৰ পৃথিৱীৰ এচেৰেটা কেঁচা ব'দ—এই সকলোবোৰে শিশুৰ চকুত চমক জগায়। কিন্তু বয়সৰ লগে লগে শিশু যিমানে জীৱন-উপকূলৰ পৰা আঁতৰি আহে, সিমানে তাৰ মোহময় দৃষ্টি মলিন হৈ আহে। লাহে লাহে সি মহাসাগৰৰ উজাল উৰি'ৰ লগে নন্দনা হৈ আহে। সেইবাবেই, কবিয়ে ভাবি ল'বলৈ বাধ্য হয়,

Our birth is but a sleep and a forgetting :
The soul that rises with us, our life's star
Hath had elsewhere its setting.

ভৰ্তৃহৰ্ষে মানুহৰ জীৱনৰ বিষাদ-কাহিনী বৰ্ণনা কৰি উঠিও মানুহক জ্ঞানৰ বাণী শুনাবলৈ পাহৰা নাই। দেহসজ্জাত বন্দী মানুহে অন্তৰ্গত পাহৰি ৰাখি তাৰ আকিৰ আশাস স্বৰ্গলোকৰ 'ৰাজকীয় প্ৰাসাদ'ৰ স্মৃতি। আৰু পাহৰি ৰাখি, সি যে এই পৃথিৱীত মাথোন কণিকৰ অতিথি। কিন্তু, জীৱনৰ বাসি-বলুকাত টোপনি নৈ থকা মানুহৰ অমৰ আত্মাই একোকে নেপাহৰে। কাৰণ, সি ভালকৈয়ে জীৱে :

Though inland far we be,
Our souls have sight of that immortal sea
Which brought us hither,
Can in a moment travel thither,
And see the children sport upon the shore,
And hear the mighty waters rolling evermore.

ভৰ্তৃহৰ্ষে নিজেও শূন্যহীন, মহাজীৱনৰ উৰি'ৰাখিত সেই মহাসাগৰৰ বয়োলিত কলহান। তেওঁৰ স্নাতকহীন প্ৰকৃতি-বন্দনাৰ অন্তৰালত আছিল, পৃথিৱীৰ অৰ্ধহীন উৎসৱ-সন্ধ্যাবাহৰ মাজত ভৰিত হৈ অহা মহাজীৱনৰ শূলিন্দক দৃষ্টিৰ বহুতলৈকে অনিৰ্বাণ কৰি ৰখাৰ আকাংক্ষা। কাৰণ, তেওঁৰ দৃষ্টিত প্ৰকৃতি হ'ল দুখৰ আশাবত পক্ষ সত্তাহকৈ অতিবাহিত। সেই বিশ্বাসৰে অতি নিষ্ঠাৰ প্ৰকাশ,

To me the meanest flower that blows can give
Thoughts that do often lie too deep for tears.

ভৰ্তৃহৰ্ষৰ এই উক্তি এহেতু কেনেটো প্ৰকৃতিৰ হৃদয়ত অৰ্ধহীনতা, অসহেতু কেনেটো

জীৱনৰ কন্যা-সম্বাদৰো অমূল্য সমিধান। এইবোৰেই তেওঁৰ কাব্য-দীক্ষিত বিশ্ব, মানুহ আৰু প্ৰকৃতি—অথবা ক'ব পাৰি, সভ্য, শিৱ আৰু স্বৰ্গ—একটি স্বৰূপ হৈ থকা দি গৈছে। পৃথিৱীৰ কোনো দার্শনিকেই সেই স্বৰূপক ইমান সম্বলপূৰ্ণ ভাৱাত বন্দী কৰি দেখুৱাব পৰা নাই।

। ৬ ।

স্বৰ্গচৰ্চৰ কবিকৰ্মৰ বৈশিষ্ট্য আৰু কন্যাসম্বাদৰ গুৰু হিচাপে প্ৰচাৰ কৰা তেওঁৰ কাব্য-ভাষা—দূৰোটাৰে সঠিক মূল্য নিৰূপণ কৰিবলৈ হ'লে, তেওঁৰ নিজৰ লিখনিত প্ৰকাশ পোৱা কাব্যৰ স্বৰূপ আৰু শৈলীসম্পৰ্কীয় অভিমতসমূহৰ আলোচ-লেখ লোৱাৰ প্ৰয়োজন। এই অভিমতসমূহ ঘাইকৈ 'লিৰিকেল বেলাড'ৰ পাৰ্শ্বাভিধানত সীমাবদ্ধ হৈছে। এই পাৰ্শ্বাভিধান কন্যাসম্বাদ নামৰ নতুন কাব্য-আন্দোলনৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ চনদ বুলি প্ৰত্যেকেই স্বীকাৰ কৰে। নক'লেও হ'ব, এই চনদখন স্বৰ্গচৰ্চৰ আৰু ক'লিকজৰ মাজত অতি অন্তৰংগ আলোচনাৰ ফলপ্ৰসূতি। অৱশ্যে, দুই-এটা বিস্ময়কৰণীয় সম্বন্ধন সংশোধন-সাপেক্ষ হৈ বৈছিল। সেইবোৰ মতান্তৰৰ কথা ক'লিকজ তেওঁৰ 'ম্যুয়াগ্ৰাফিকা লিটাৰেব্ৰা'ত খৰাচ মাৰি আলোচনা কৰিছে। সেইবাবে ক'ব পাৰি, এই পাৰ্শ্বাভিধান স্বৰ্গচৰ্চৰেই একান্ত নিজস্ব ধ্যান-ধাৰণাৰে পৰিপূৰ্ণ।

এই পাৰ্শ্বাভিধানত স্বৰ্গচৰ্চৰে কবিতাৰ এটা স্বার্থ সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰি, তাৰ উৎসৰ সম্বন্ধ দিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। তেওঁ লৈছে, "উপৰি উঠি আপোনাআপুনি পাৰ বাৰ্ণাৰ ৰোৱা আবেগৰ জলেই কবিতা; নিকলাত সৌৰা হিৱাৰ আবেগতে ইয়াৰ উৎপত্তি।" ৰোভিৱালৈকে মনৰ প্ৰশান্তি অতিৰ নোহোৱাকৈ থাকে, তেতিয়ালৈকে সেই আবেগক মনেই উমানি দি থাকে। তাৰ নিষ্কাশিত লগে লগে যি আবেগ মনৰ প্ৰশান্তি অৱস্থাত সঞ্চিত হৈ আছিল, তাৰে অনুৰূপ আবেগ এটা লাহে লাহে মনৰ মাজত এক ধৰণৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ নিচিনাকৈ সঞ্চিত হ'বলৈ ধৰে। মনৰ এইটো অৱস্থাতে সাৰ্থক কলাৰ ক্ৰিয়া-প্ৰতিমা আৰম্ভ হয় আৰু অনুৰূপ অৱস্থা এটোতে বচনাৰ গঢ় লোৱা দৰে হয়।"^{১১}

স্বৰ্গচৰ্চৰ এই কবিতাৰীয়া উচিতো ক'হয়ই চলে কবিতাৰ জন্ম-প্ৰতিমাৰ গোপন কল্যাণনিয় উমান স্বৰ্গকৈ পোৱা যায়। তেওঁৰ মতে, সংকেননৰ ভাৱকালক

২১. Poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings; it takes its origin from emotion recollected in tranquillity. The emotion is contemplated till, by a species of reactions, the tranquillity disappears, and an emotion kindred to that which was before the subject of contemplation, is gradually produced, and does itself actually exist in the mind. In this mood successful composition begins and in a similar mood it is carried out.

হুপাৰুণই কবিতা নহয়। প্ৰথম সঙ্কেতনৰ অনুভূতি আৰু চুড়ান্ত হুপাৰুণৰ মাজত সন্নিবিষ্ট কিছু ব্যত্থান থাকে। এই মাজৰ সমন্বয়নিয়মেই কবিতাৰ গুৰু-বস্তুশাৰ সন্নিবিষ্ট। কবিতাই তাৰ জন্মলাভৰ পূৰ্বে পাঁচোটো স্তব পাৰ হৈ আহিমলগীয়া হয়। স্বৰ্গচৰ্চৰ্বৰ্ব কৰ্মনা কৰা সেই স্তব পাঁচোটো হ'ল, ক্ৰমে—(১) সঙ্কেতন, (২) সঙ্কেতন, (৩) বিশ্ববৃণ, (৪) পূৰ্ণবিন্যাসন আৰু (৫) হুপাৰুণ। প্ৰথম স্তবটোত ইন্দ্ৰ-চেতনাৰ বিভিন্ন দৃষ্টান্তবিন্যাসনৰ ভিতৰলৈ অনুভূতিসমূহৰ প্ৰবেশ ঘটে। 'বতীয়াটো স্তবত সেইবোৰ বিবল অভিজ্ঞতা মনৰ গোপন কক্ষত সঞ্চিত হ'বলৈ ধৰে। কিছুদিন পাৰ হৈ যোৱাৰ পাচত তৃতীয়টো স্তবত, সেইবোৰ সাঁচতীয়া আবেগে মনক জ্বলি উঠে, মনৰ প্ৰকাশিত প্ৰথম অভিজ্ঞতাৰ মূহুৰ্ত্তটোৰ দৰেই খেলিমেলি লাগি নোহোৱা হয়। তেতিয়াই কবিয়ে অনুভৱ কৰে প্ৰথম সঙ্কেতনৰ পৰা ওপজা আবেগৰ দৰে অন্য এক আবেগ, যি আবেগৰ কল্পমৰ্ম্মভাৱকৈ বিকল্পমৰ্ম্মভাৱেই প্ৰকাশিত। চতুৰ্থটো স্তবত কবিতা মনৰ পানী-বৰ্ণালিত অসংখ্য ভগ্না-ছিগা সৌৰবৰ্ণী হুপ বাই এটা নতুন ধাক্কাৰ বিৰুদ্ধে-বিৰুদ্ধে হুপ হৈ উঠি উঠে। অৱশেষত, পঞ্চমটো স্তবত সেই অসংখ্য হুপটোকেই কবি-কল্পনাৰ সন্নিবিষ্ট মাধ্যম লৈ, ছবিয়ে-গানে সন্নিবিষ্ট হৈ এটা কবিতাৰ লক্ষণত হুপত জন্মলাভ কৰে। স্বৰ্গচৰ্চৰ্বৰ্ব মতে, এয়েই কবিতাৰ জন্মকথা।

উল্লেখযোগ্য যে, স্বৰ্গচৰ্চৰ্বৰ্ব এই কাব্য-স্তবত 'স্বৰ্গ'ৰ কবিই এক পূৰ্ণ-স্বৰ্ণ-স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল, 'স্বৰ্গ'ৰ কবিই কেৱল ভাৱ-কল্পনাৰ যোগান ধৰাওঁতেই সন্নিবিষ্ট নহয়। তেওঁৰ মতে, কবিতাৰ প্ৰধান অৱলম্বন কল্পনা-বোধকো ইয়েই আলোড়িত কৰি তোলে। স্বৰ্গচৰ্চৰ্বৰ্ব নিজৰ কবিতাত ইয়াৰ অসংখ্য নিদৰ্শন পোৱা যায়। তেওঁৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাত জিৱাণ অতীত কালৰ হুপত নিৰ্দেশিত হোৱাটো আঁত তাক-পূৰ্ণ। এইবোৰ কবিতাৰ ভাৱ-কল্পনা যেন কিছুমান অতীত-স্বৰ্গত যথেষ্ট বোম্বৰ্ণন। কবি হিচাপে তেওঁৰ দায়িত্ব যেন 'স্বৰ্গ'ৰ পটত ভাঁহ উঠা ছবিবোৰ নিৰ্দেশিত কৰে কেৱল লক্ষ্যৰ ভাৱলৈ হুপাৰুণিত কৰাটোকেই। তেওঁ নিজেই লেখিছে,

Nor it is I who play the part,
But a shy spirit in my heart,
That comes and goes,

(Prelude)

স্বৰ্গচৰ্চৰ্বৰ্ব এই কাব্য-স্তবত সৰ্বকৈ বিস্তৃত নন্দনভাৱিত হাৰাট যিহে মন্তব্য কৰিছে, 'স্বৰ্গ' বিশ্বাস, এইবোৰ ধাক্কা স্তবসিদ্ধ। যি কি নহওক, অৱশ্যে অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হিচাপেও এইবোৰ ধাক্কা আঁত গভীৰ। ভাল কবিতা কেতিয়াও সঙ্কেতনৰ যোগান ধৰা কাব্য-কল্পনাৰ ভাৱ-কল্পনিক প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব নোৱাৰে; অৱশ্যে সঙ্কেতনৰ অভিজ্ঞতাৰ সাধাৰণ প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব এই পৰ্য্যন্ত কিছু সময় কিছু

লাগিব, যাতে সিহঁতে সিহঁতৰ নিজস্ব স্তব আব্দু যথাযথ দ্বাৰা পৰিমাণ বিচাৰি প'ব পাৰে। ধ্যানত নিমজ্জিত মনেই বিচাৰি দিয়ে সিহঁতৰ সেই নিজস্ব স্তববিশেষ। তাৰ পাচত, ধ্যানস্থ হোৱাৰ প্ৰতিক্ৰিয়াতেই সংবেদনসমূহ পুনৰায় সজীৱিত হৈ উঠে। ধ্যানস্থ মন আব্দু পুনৰোন্মোষিত সংবেদনৰ সম্ভৱভেদেই সেই অপূৰ্ব অভিব্যক্তিৰ সৃষ্টি হয়, যাক আমি কবিতা আখ্যা দিওঁ।^{১৭২}

কিন্তু, কবিতাৰ বাহন ভাষা সম্পৰ্কে স্বৰ্গচৰ্চৰ অভিমতসমূহ এইদৰে প্ৰশংসিত হৈ নহুৱেই, আনকি বিতৰ্কমুক্তও নহয়। তেওঁ আছিল সাধাৰণ মানুহৰ কবি। গতিকে তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল, চহা মানুহৰ মূৰৰ ভাষাই কবিতাৰ কাৰণে আটাইতকৈ উপযোগী ভাষা। তেওঁৰ স্পষ্ট বিশ্বাস হ'ল, কবিতাৰ ভাষাৰ লগত কথিত ভাষাৰ কোনো প্ৰভেদ নাই। নক'লেও হ'ব, এই বিশ্বাস নব্য-ধ্ৰুৱবাদী কবিৰ 'অলংকাৰবহুল আব্দু শূন্য বাগাড়ম্বৰপূৰ্ণ'^{১৮} ভাষাৰ বিপৰীত বিশ্বাসত অৱস্থিত। কিন্তু ভাষাৰ উচ্ছ্বাসতে তেওঁ আব্দু এৰাৰ কথা কৈছে, যিযাৰ কথা আঁতৰখন বুলিয়েই স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। কথাযাৰ হ'ল, 'গদ্যৰ ভাষাৰ লগত ছন্দোবদ্ধ ৰচনাৰ ভাষাৰ কোনো মৰ্গগত পাৰ্থক্য নাই, 'আব্দু থকাটোও অসম্ভৱ।'^{১৯}

কবিতাৰ ভাষা সম্পৰ্কে স্বৰ্গচৰ্চৰ এই বিশ্বাসকেইটাৰ প্ৰতিটো অংশই সমালোচকৰ ভীৰু সমালোচনাৰ মধ্যস্থান হৈছে। প্ৰথমতে, চহা মানুহৰ মূৰৰ ভাষা বুলিয়েই হৈ সেই ভাষা কবিতাৰ উপযোগীকৈ কৰাসক্ত হ'ব, তাৰ কোনো নিশ্চয়তা নাই। ভাষাৰ লগত, শৈলীৰ লগত কবিতাৰ ভাস্কৰ্য্যৰ সম্পৰ্ক অতি গভীৰ। তদুপৰি, স্বৰ্গচৰ্চৰে নিজস্ব কবিতাতে এনে ভাষা প্ৰয়োগ কৰিছে, যি ভাষা চহা মানুহৰ মূৰৰ ভাষা বুলি স্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। বোচি দূৰলৈ বোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। 'টিনটাণ' এবিধ ভাষা নিশ্চয়মতে অতি পৰিশীলিত ভাষা। আনকি, 'ম'চলিটোৰ বিপাৰ'ব দৰে চহা যবৰ জীয়াৰী নিকলা দাঙনীজনীৰ ৰণ'নাৰ ভাষাতো পৰিশীলিত ভাষাৰ বাদস্পৰ্শ অনুভৱ কৰা যায়।

ষষ্ঠীয়ে, ক'লবিজ আঙুলিয়াই দিছে, 'এনে ধৰণৰ কিছুমান প্ৰকাশভঙ্গী,

২৭. To me, it seems, that these propositions are self-evident, and nonetheless profound for being based on self-observation. Good poetry is never an immediate reaction to the provoking cause; our sensations must be allowed to sink into the common fund of our experiences, there to find their level and due proportion. That level is found for them by the mind in the act of contemplation, and then in the process of contemplation, the sensations revive, and out of the union of contemplating mind and the receiving sensibility, rises that unique mode of expression which we call poetry.

২৮. Ornamental and inane phraseology.

২৯. There neither is, nor can be, any essential difference between the language of prose and metrical composition.

শব্দ-প্ৰাৰ্থনা আৰু বাক্য-বিন্যাস আছে, যিবোৰ চিন্তাপথৰ গম্য বস্তুত ব্যতিক্ৰমিক ৰূপ
 ৰাই পৰে ; কিন্তু ছন্দোবদ্ধ কবিতাত সেয়েই মাত্ৰাচেতনাবদ্ধ আৰু প্ৰতিমুহুৰ্মম্বী হৈ
 পৰাৰ সম্ভাৱনা। গম্ভীৰ ধ্বনৰ কবিতাৰ ভাষাত শব্দ আৰু বাক্য উল্লেখে এনে
 নিৰ্বাচন আৰু প্ৰয়োগ থাকিব পাৰে, যিবোৰ হয়তো শব্দ আৰু পৌৰুষবাক্যক গম্ভীৰ
 বাবে জঘন্য আৰু বিজ্ঞাতীয় বুলি বিবেচিত হ'ব পাৰে।"১১ ক'লবিজ্ঞৰ এই মন্তব্য
 অতি সূক্ষ্মবুদ্ধি বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। খুব সম্ভৱ, বৰ্ড'চৰ্ছৰ্ছ 'ভাষা' শব্দটোৰে
 'শব্দচয়ন'ৰ কথাহে ক'ব খুজিছিল। এনেদৰে অনুমান কৰাৰ সপক্ষে যথেষ্ট বুদ্ধি
 আছে।

যদি সেই অনুমান সঁচা হয়, তেনেহ'লে বৰ্ড'চৰ্ছৰ্ছৰ এই অভিমতসমূহ নিৰ্ভেজাল
 ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত বুলি মানি ল'ব লাগিব। ভদ্ৰপৰি তেওঁ
 বমন্যাসিক কবি হিচাপে চহা মানুহৰ মূৰত বিচাৰি পোৱা শব্দসম্ভাৰক কবিতাৰ
 দেশলৈ সন্নিৱৰ্ত্তি তুলি আনিব খোজা হে'পাহৰো কাৰণ নোহোৱা নহয়। তেওঁ
 অনুভৱ কৰিছিল, সাধাৰণ মানুহৰ ভাষাত ঠাই পোৱা শব্দ-সম্ভাৰৰ এনে এক
 অসাধাৰণ গম্ভীৰপৰিণতি আছে, যাৰ কোনো আভাস সমাজৰ ওপৰ মূলতঃ বান্ধ
 মানুহৰ কৃত্ৰিম আৰু পৰিশীলিত ভাষাত পাবলৈ নাই। কাৰণ, কোঁতলাৰা একো-
 একোটা অচলিত শব্দৰ জ্বলন্ত প্ৰয়োগে পাঠকৰ কল্পনাত বিজ্ঞানীৰ চমকনিৰ দৰে
 অপূৰ্ব বিস্ময়ৰ সত্তাৰ কবি হোৱাৰ সম্ভাৱনা যথেষ্ট, কবি হিচাপে যদিও বৰ্ড'চৰ্ছৰ্ছ
 তেওঁৰ সেই বিশ্বাস আৰু আদৰ্শক ব্যস্তৰূত ৰূপায়িত কৰিব পৰা নাছিল। হ'ব পাৰে,
 সেয়া তেওঁৰ অক্ষমতাৰ সাক্ষ্য ; কিন্তু তেওঁৰ আদৰ্শৰ দুটিৰ প্ৰমাণ নহয় ! ভদ্ৰপৰি
 তেওঁৰ বহুতো কবিতা আছে, যিবোলাকত সেই আদৰ্শৰ চিহ্নকিন পাবিছে। আৰু
 সেইবোৰ কবিতাৰ এক অন্য ধ্বনৰ আকৰ্ষণো নোহোৱা নহয়।

II • II

বৰ্ড'চৰ্ছৰ্ছৰ কাব্য-জগত যদিও অসংখ্য প্ৰশংসকীৰ গুণেৰে সমাবৃত, তথাপি বিভিন্ন
 সমালোচকে তেওঁৰ কাব্যৰ একাধিক দুটিৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। তেওঁৰ প্ৰতি গুণ
 ৰূপৰ ধাৰণা পোষণ কৰা কবি-সমালোচক যথেষ্ট আনন্দে তেওঁৰ কাব্যৰ এটি
 যৌলিক দুটিৰ কথা কৈছে। আনন্দৰ মতে, তেওঁৰ কোনো নিৰ্জৰ কবিতাভংগী নাই।

২৫. There are modes of expression. Construction and order of
 which are in their fit and natural places in a serious prose-composition and
 would be disproportionate and heterogeneous in metrical poetry. In the
 language of serious poems there may be an arrangement both of words and
 sentences, and the use and selection of figures of speech which would be vicious and
 alien in correct and manly prose.

যদি তেওঁৰ সমগ্ৰ কাব্য-পৰিক্ৰমাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিচাৰ কৰা যায়, তেন্তেহলে, সঁচা-সঁচাকৈয়ে তেওঁৰ বচনাভংগী নাই বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। কিন্তু, তেওঁৰ কাব্য-সাধনাৰ আটাইতকৈ ফলপ্ৰসূ সমগ্ৰছোৱাৰ উৎকৃষ্টতম বচনাকালীৰ ওপৰত চকু বুজাই চালে, এই অভিব্যক্তিৰ ভিত্তি নাই বুলি ক'ব লাগিব।

অৱশ্যে, বৰ্ডচম্বৰ্ণৰ বচনাকালীৰ স্থিতিস্থাপকতা অনস্বীকাৰ্য। ধাৰণা হয়, তেওঁৰ কল্পনা-প্ৰতিভাই দীৰ্ঘতৰ সময়ৰ সৃষ্টি-ব্যস্ততাৰ ভাৰ সহিব নোৱাৰিছিল। সেইবাবেই তেওঁৰ বিৰল প্ৰতিভাৰ আচল চিনাকি সৰু সৰু কবিতাবোৰতহে পোৱা যায়। তেওঁৰ জীৱনকালত প্ৰকাশ পোৱা সাতখন কাব্য-সংকলনৰ প্ৰতিখনতে ভাল্লমান আঁত উৎকৃষ্ট কবিতাৰ লগতে অসংখ্য নিকৃষ্ট কবিতাও সান্নিধ্যলৈ হৈ থকাটো মন কৰিবলগীয়া কথা। কবি-বন্দু ক'লবিছে এই সম্পৰ্কত এবাৰ ধুনীয়া কথা কৈছে, "ইমানখিনি সোণৰ মোহৰৰ দ'মত ৰেন সেইবোৰ কিছুমান পাতল আৰু খুচুৰা মূদ্ৰাহে; সোণৰ মোহৰত মিহলোৱা কমদামী ধাতুৰ ভাজ নহয়।"^{২২} উৎকৃষ্ট কবিতাকেইটা উৎকৃষ্টই; নিকৃষ্ট কবিতাকেইটাই মাথোন সংখ্যাহে বঢ়াইছিল।

আচলতে তেওঁৰ দীঘলীয়া কবিতাসমূহতে কবি-প্ৰতিভাৰ দোৰ দুটিবোৰ ফট-ফটীয়াকৈ ওলাই আছে। সিবিলাকৰ মাজত কমদামী ধাতুৰ ভাজ আটাইতকৈ বেচি। জে'মচ টিফেন নামৰ এগৰাকী খেমেলীয়া কবিয়ে বৰ্ডচম্বৰ্ণৰ এটা বিখ্যাত চনেটৰ

Two voices are there ; one of the sea,
One of the mountains ; each a mighty voice,
In both from age thou didst rejoice,
They were thy chosen music, Liberty.

চৰণ কেইটা সিঞাবি এইদৰে লেখিছে,

Two voices are there ; one is deep
And one is of an half-witted sheep
Which bleats articulate monotony divine
And Wordsworth, both are thine

খেমেলীয়া হ'লেও ইয়াৰ মাজতে বৰ্ডচম্বৰ্ণৰ গহীন ধৰণৰ কবিতাসমূহৰ দুয়োটা দিশৰ এটি ধুনীয়া মূল্যায়ন লুকাই আছে। এহাতে সিবিলাকৰ গভীৰ আধ্যাত্মিকতাই মন মন্থ কৰি তোলে; আনহাতে ক্লাস্তিকৰ পুনৰাবৃত্তিৰ অনুমানিকতাই আমনি দি যায়।

বহুতো সমালোচকৰ মতে, তেওঁৰ কবিতাৰ অন্য এটা দুটি বিচাৰি পোৱা যায়, তাৰনাৰ আত্মকোম্পিতত। অৱশ্যে, এই আত্মকোম্পিততা তেওঁৰ কবিতাৰ নিম্নলিখিত

২২. So many light or inferior coins in a rouleau of gold, not so much alloy in the weight of a bullion.

কিন্তু বুলি একে আধাৰে ক'বলৈ টান। কাকৰ, তেওঁ কোনো ব্যক্তিগত সমস্যাৰ কবিতাৰ উপকল্পৰৰূপে বুলি থকা নাছিল; কিন্তু, ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাক সকলো মানুহৰ জীৱনৰে প্ৰাসংগিক বস্তু হিচাপেই দাঙি ধৰিছিল। তেওঁৰ উল্লেখ্য কবি কীট্টে একেটি ৰ'ডৰাকোকেই ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ কবিতাৰ এই মূল স্বৰূপেই মূল্য নিৰূপণ কৰিছে। তেওঁ এই স্বৰূপেৰ নাম দিছে, 'আত্মকাম্পনক গভীৰতা'।

ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থে বিশ্বাস কৰিছিল, কবি আৰু শিক্ষকৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাই। তেওঁৰ মতে, "প্ৰত্যেক মহৎ কবিয়েই একোজন শিক্ষক; মোৰ কামনা, মই এজন শিক্ষক বুলি অথবা অন্য একোকেই নহওঁ বুলিয়েই বিবেচিত হ'ম।"^{২৭} উল্লেখযোগ্য যে, পৃথিৱীৰ সকলো দেশৰে কাব্যৰসিকসকলৰ মাজত কবিৰ ভূমিকা কি, নীতিবিধায়কৰ নে আনন্দৰসপ্ৰসূতাৰ—এই বিষয়ে যথেষ্ট বিতৰ্ক সংঘটিত হৈছে। 'কবি হিচাপে ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থ প্ৰথম দলটোৰ দ্বাৰা প্ৰদৰ্শিত। আৰু, তাৰ অনিবাৰ্য পৰিণতিৰৰূপে বহু সময়ত তেওঁ কবিতাৰ শিল্পৰূপক উপেক্ষা কৰি গৈছে, কিছুমান নীতিবিধায়কীয় কথাৰ শিথিল ছন্দৰূপে লৈয়েই সন্তুষ্ট হৈ বৈছে। ব'লে তেওঁ নীতিবিধায়কৰ ভূমিকাত অবতীৰ্ণ হৈছে, তাতে তেওঁৰ কবিতাত জেঘচ খিটকৈয়ে কোৱাৰ দৰে 'আত্মকাম্পনীয়' বৃত্তি থকা ভেৰাছাগলীৰ আয়নি লগা কে'কইনি'টো'^{২৮} শুনিবলৈ পোৱা যায়।

কিছুমান সমালোচকে আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে, ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ স্বৰূপ-চেতনা কিমান অতীতৰৰূপে মূল ধৰণৰ আছিল। তেওঁলোকে লক্ষ্য কৰিছে, যদিও তেওঁ বহুতো শ্বৰণীয় কবিতা ৰচনা কৰি থৈ গৈছে, তথাপি ডেনেকুৱা কবিতাসমূহো গম্ভীৰ মান সম্পদৰ পৰা বঞ্চিত হৈ বৈছে। যি কেইটা কবিতা এই দুৰ্বলতাৰ পৰা মুক্ত, সেই কেইটা কবিতাই তেওঁৰ মহত্ত্ব সূচি। উল্লেখযোগ্য যে, তেওঁৰ কবিতাত কুলি আৰু 'সজল', 'সকাইলাক' আৰু 'লিনেট চবাই'ৰ গীতৰ মূৰ্ছাৰিত প্ৰকাশ্য আছে। কিন্তু, এইবোৰ কবিতাত চবাইৰ গানৰ দাৰ্শনিক ব্যাখ্যা হৈ পোৱা যায়; সিহঁতৰ গীতৰে প্ৰাৰম্ভিত হৈ থকা সুৰৰ আভাস অকণো পোৱা নেযায়।

তেওঁৰ কবিতাত দুটা বস্তুৰ নাটনি বৰ বোঁচকৈ অনুভৱ কৰা যায়। এটা হ'ল, 'চৰল' হাঁহৰ নাটনি। তেওঁ সৰল জীৱনৰ গহীন বিশ্বটো লৈয়েই ব্যস্ত। চৰল হাঁহ, চেন্নপায়েৰৰ তুলনাত ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ কবিতাৰ বিশ্বজনীনতা এইখিনিত কিছু কিছু আৰু নিপ্ৰাপ্য যেন লাগি যায়। উল্লেখযোগ্য যে, চৰল আৰু চেন্নপায়েৰৰ কবিতাৰ বিশ্বজনীনতা উপলব্ধি কৰা যায়, তেওঁলোকৰ মূলমন্ত্ৰী হাঁহৰ উল্লেখী প্ৰকাশত। আনটো নাটনি হ'ল, ভৰ্তৃচৰ্চৰ্থৰ কবিতাত মানুহৰ জীৱনৰ এটি সুকল্মৰ অনুভূতি প্ৰেমৰ অৱশেষ নাটনি। তেওঁৰ কবিতাত প্ৰেম যোৱা বস্তুটো একেধাৰে উপেক্ষিত বুলিয়েই ক'ব পাৰি। একমাত্ৰ প্ৰেমৰ কবিতা বুলি আখ্যা দিব পৰা 'লুচি' কবিতাপুৰুষ

২৭. Every poet is a teacher · I wish to be considered either as a teacher or as nothing.

২৮. Monotonous bleatings or some half-witted sheep.

চৰণসমূহত যি প্ৰেমৰ আভাস পোৱা যায়, সেই প্ৰেম হিয়াত ৰোঁক-বাৰোঁ সঙ্গোৱা ৰোঁৱনৰ উদ্ভাস প্ৰেম মূঠেই নহয়। সেই প্ৰেম 'আত্মআধি চকুৰ আঁৰত গজা শ্বেতদ্বা-
শিলৰ বনৰীয়া ফুলপাহি'ৰ দৰেই নৱমধৰ আৰু উজ্জলতাবিহীন। সেই প্ৰেমৰ
অভিব্যক্তি তেওঁৰ দ্বানুদৰ্শী জীৱনবীক্ষাবে এটি গভীৰ অংগ মাথোন।

তথাপিও, ৱৰ্ডচৱৰ্থ অমৰ ইংৰাজ কবিসকলৰ এজন বুলি কোনেও অস্বীকাৰ কৰিব
পৰা নাই। তেওঁ যে ইংৰাজ কবিতাক নতুন এটি বাটৰ সন্ধান দিলে, সেয়ে নহয়।
তেওঁৰ কবিতাতে ইংৰাজী কাব্যৰ বহস্যবাদী সুৰটো আটাইতকৈ মনোজ্ঞ ৰূপত বান্ধি
উঠিছিল। অৱশ্যে, তেওঁৰ অমৰ কবিতা 'ইমৰটেবিলিটি অফ'ৰ বিষয়েও চাদেই কৈছিল,
"পূৰ্ব-অস্তিত্বৰ প্ৰশস্তি কবিতা—অম্বকাৰাচ্ছয় বিষয়ৰ অম্বকাৰাচ্ছয় ৰূপায়ণ।"^{১২}
ইয়াৰ উক্তবত ৱৰ্ডচৱৰ্থে আত্মপক্ষ সমৰ্থন কৰি আঙুলিয়াই দিছিল, বাইবেলত থকা
প্ৰথম মানুহহালৰ স্বৰ্ণচূড়িত কাহিনীৰেই প্ৰতিধ্বনি এই কবিতাটোৰ উপজীৱা। আৰু
কৈছিল, জীৱনৰ পূৰ্ব-অস্তিত্ব পৃথিৱীৰ বহুতো ধৰ্মৰ দ্বাৰাই গৃহীত আধ্যাত্মিক সত্য।
স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, কবিতাটোৰ মৰ্মবস্তু মূৰোপৰ কাৰণে আচহুৱা প্ৰাচ্যদেশীৰ
বহস্যবাদৰেই সুস্পষ্ট প্ৰতিধ্বনি। অকল এইটো কবিতাই নহয়, তেওঁৰ বহুতো
কবিতাৰ মৰ্মবস্তু প্ৰাচ্য আৰু প্ৰতীচ্যৰ নানা সূত্ৰৰপৰা সংগৃহীত ভাবনাৰ ঐশ্বৰ্য্যেৰে
সমৃদ্ধ। সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাত এনে এক প্ৰগাঢ় চিন্তাৰ গাভীৰু অনুভৱ কৰা
যায়, যাবু ভুলনা ইংৰাজী কাব্য-জগতত কেৱল ব্ৰাউনিঙৰ বাহিৰে আন ক'তোকেই
পাবলৈ নাই।

॥ গ্ৰন্থসূচী ॥

Raleigh, Walter	:	Wordsworth
Read, Herbert	:	Wordsworth
Smith, J. C.	:	Wordsworth
Derbyshire, Helen	:	Poet Wordsworth
Bateson, F. W.	:	Wordsworth, a Re-interpretation

ক'লবিজ

—he on honey-dew hath fed,
And drank the milk of paradise.
: Coleridge.

কন্যাসিক কাকবলন ভিতৰত জীৱন কাৰ্য কবিতাত সন্ধানৰ দেশৰ বাঁহ-বৃক্ষ
 উত্তৰলৈক সিঁচাই থৈ আছে, সেই কবিকৰ হ'ল—শ্ৰেয়সেন ষ্টেইন ক'লিক
 তেওঁৰ কবিতা পাঠ উঠি থাকে, তেওঁ যেন জীৱনৰ প্ৰতিটো মূহুৰ্ত্ত মানুহৰ জেতাই
 চুক নোপোৱা সন্ধানৰ সোণোৱালী কুঁৱলীৰে ঢাক খাই থকা দ্বাৰাৱৰ জগততে কবিক
 কৰি ফুৰিছিল। অৰ্থাৎ, তেওঁৰ কবি-মনীষাৰ পৰা লাভ সেই সন্ধানৰ দেশৰ
 কুঁৱলীকুঁৱলী সাধুকথাবোৰো চিনাকি পৃথিৱীৰ আঁচন দিশৰ সঁচা ঘটনা হৈ পৰিছে।
 তেওঁৰ কবিতাত সন্ধান আৰু দিঠক বিষয়ে একোটা হৈ আছে, পৃথিৱীৰ আন কোনো
 কবিৰ কবিতাতে সেইদৰে সন্ধানৰ হ'ৱাময়া কুঁৱলীয়েই পৃথিৱীৰ বতাহ খেঁজিছিল ককা
 বঙুৰা ফাল্গুনে হৈ থকা দিৱা নাই।

ইংৰাজ কন্যাসিক কবিসকলৰ ভিতৰত অকল তেওঁৰ কবিতাতেই কন্যাসিকৰ
 প্ৰতিটো লক্ষণৰ দৃষ্টান্ত বিচাৰি পোৱা যায়। জীৱন-অভিজ্ঞতাৰ একান্ত দ্বন্দ্বৰ প্ৰকাশ,
 মৰ্য্যদাৰ স্ৰাতি বিজ্ঞিত অতীত দিনৰ মনোজ্ঞ চিত্ৰণ, ইন্দ্ৰিয়তীত জগতৰ বিম্বৰূপ
 উপলব্ধিৰ ধূসৰ ব্যাজনা, প্ৰকৃতিৰ বৃক্ষত সাক্ষ্যৰ অন্বেষণ, জীৱনৰ প্ৰতি বিবাদ-ধ্বংস
 দৃষ্টিভঙ্গী, কল্পনাৰ অপূৰ্ণ স্নেহৰ অভিযান্ত্ৰিক আৰু নতুনৰূপে হৃদয়ৰ স্নায়ু
 সন্ধান—কন্যাসিকৰ এই আটাইবোৰ লক্ষণৰে প্ৰচুৰ নিদৰ্শন ক'লিকৰ কবিতাত উপলব্ধ
 খাই আছে। স্বাভাৱিকভাৱে, কোনো সন্ধানলোকেই তেওঁক কন্যাসিক কবি নহয় বুলি
 এৰাব কথাও কোৱা নাই।

জটিলৰ্থে যেনেকৈ এৰিষ বিশেষ ধৰণৰ কন্যাসিক কবিতাতেই তেওঁৰ অবিভীৰ
 শ্ৰেষ্ঠত্ব চিনাকি দি থৈ গৈছে, ক'লিকজগৎ যেনেকৈ আন এৰিষ বিশেষ ধৰণৰ কন্যাসিক
 কবিতাতেই তেওঁৰ অপ্ৰতিবন্ধী শ্ৰেষ্ঠত্বৰ স্বাক্ষৰ প্ৰদান কৰি থৈ গৈছে। তেওঁৰ
 'দায়োগ্ৰাফিয়া লিটাৰেৰিয়া' গ্ৰন্থত ক'লিকজগৎ সৌখিন হৈ গৈছে, দায়োগ্ৰাফিয়া কবিতাৰ পৰ্য্যাপক
 সাক্ষ্যমতে অহাৰ কালছোৱাত যেনেকৈ দৃষ্টা যেনে জগৎৰ কবিতা সৌখিন হৈছিল
 হৈছিল। এজনে সৌখিন হৈছিল, চিনাকি বস্তুকেই অচিনাকি দ্বাৰাৰে কলি কৰি
 তোলা কবিতা; আনজনে সৌখিন হৈছিল, দায়োগ্ৰাফিয়া-চকুৰে দেখা পোৱা এক
 অচিনাকি জগতক চিনাকি নিচিনাকৈ মাটিৰ পৃথিৱীৰ ওচৰ চপাই অনা কবিতা।
 যেন এখন ব'হাগী নিশাৰ জোনালী সন্ধানৰ জগত। অৰ্থাৎ, সেইজন জগত যেন সন্ধান
 চকুৰে দেখি থকা একোমানে চিনাকি জগত। তাৰ বি দ্বাৰাৱৰ ক'লিক, সন্ধান যেন অন্য
 একো নহয়—দায়োগ্ৰাফিয়া পৃথিৱীৰে মিঠা মিঠা উৰ্দ্ধলৈ বান্ধি থকা হ'ল। পৃথিৱী
 পৰীৰ মূখৰ হাঁহ আৰু অশ্বৰীৰী কংকলৰ চকু-লো যেন তেওঁৰ মূহুৰ্ত্ত মানুহৰ মূখ-
 হৃদয় কাহিনী। জটিলৰ্থ আৰু ক'লিকৰ এই দায়োগ্ৰাফিয়া কবিতাই সন্ধান কন্যাসিক।
 জটিলৰ্থ কবিতাত পোৱা যায়, 'পৰিচিহ্নৰ সাক্ষ্যমতে বিচ্ছিন্নতা'ৰ আভাস; আৰু
 ক'লিকৰ কবিতাত পোৱা যায়, 'অপৰিচিহ্নৰ সন্ধান'ত বিচ্ছিন্নতাৰ বিচ্ছিন্নতা।

১. awe in the presence of the known.

২. wonder in the presence of the unknown.

সমালোচকসকলে ক'লকিৰ কবি-জীৱন চাৰিটা অধ্যায়ত ভগাইছে। তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ অপটু হাতৰ কবিতাখিনিৰ সংকলনখন প্ৰকাশিত হয় ১৭৯৬ চনত। তাত সীমিত হোৱা কবিতাসমূহৰ আদিতম, কবিতাটো ১৭৮৬ চনত চৈধ্য বছৰ বয়সতে লেখা। তেতিয়াৰে পৰা পাচৰ দহ বছৰৰ শেষলৈকে তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ প্ৰথম কে'ছুজালৰ কবিতাখিনিত কেইবাজনো বিত্তীয় আৰু ভৃতীয় শ্ৰেণীৰ কবিৰ প্ৰভাৱ অতি সুস্পষ্ট। তাৰ মাজতে পৰৱৰ্তী কালৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিজনৰ সত্তাৱনা আভাস বিৰাঙি উঠিছিল।

তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ বিত্তীয়টো অধ্যায় ১৭৯৭ চনত আবৃত হৈ ১৮০২ চনত ওৰ পৰে। তেওঁৰ জীৱনীকাৰ ট্ৰেইলৰ মতে এই সময়ছোৱাই ক'লকিৰ কবি প্ৰতিভাৰ 'ফুলে পাহি মেলা বতৰ'।^{১৩} এই সময়ছোৱাতে তেওঁৰ লগত কবি জড়চৰ্চা আৰু তেওঁৰ জনীয়ক ভবোধৰ ঐতিহাসিক বন্ধুত্বই গঢ় লৈ উঠিছিল। আৰু, এই সময়ছোৱাতে তেওঁ তেওঁৰ শ্ৰেষ্ঠতম কবিতাকেইটো ৰচনা কৰি অমৰত্বৰ অধিকাৰী হৈছিল। শেষৰ ফাললৈ ধাৰাবীক অস্থিৰতা, দাম্পত্য জীৱনৰ অশান্তি, কানিমানৰ অভ্যাগ ইত্যাদি নানা কাৰণত তেওঁৰ কাব্যসাধনা ক্ষয়ে লক্ষ্য আৰু নিপন হৈ আহিবলৈ ধৰে। এই উজ্জ্বল অধ্যায়টোৰ ওৰ পৰে, 'অ'ড টু ডিঅেকশ্যন' নামৰ এটি অতি বিষাদময় আত্মজীৱনীমূলক কবিতাবে।

ভৃতীয় অধ্যায়টো ১৮০৩ চনৰ পৰা ১৮১৭ চনলৈকে সুদীৰ্ঘ পোষ্মৰ বছৰ জোৰা নিৰ্জলতাৰ অধ্যায়। এই সময়ছোৱা তেওঁ কানিৰ নিচাত পৰি কাব্যসৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত দেউলীয়া হৈ পৰাৰ সময়। কিন্তু, এইখিনি সময়তে তেওঁৰ অসামান্য প্ৰতিভাৰ অন্য এটি দিশ লাহে লাহে উন্মোচিত হৈ পৰিছিল। কবি হিচাপে ক'লকিৰ মৃত্যু ঘটিল আৰু এগৰাকী সুকল্মশী সমালোচক হিচাপে তেওঁ জন্মলাভ কৰিলে। কোনো পূৰ্ব-প্ৰস্তুতি সাহোৱাকৈ তেওঁ নানা ঠাইত বিভিন্ন সাহিত্য-সভাত চেৰপীয়েৰৰ নাটক সম্পৰ্কে বহুতো বক্তৃতা প্ৰদান কৰিলে। তেওঁৰ গভীৰ অন্তৰ্ভীক্ষণৰ ব্যাখ্যা আৰু সুবন্ধৰ কঠিন হেজাৰ হেজাৰ সাহিত্য-বসিৰ মনত ঘাঁচি নোহুৱা দাপ বহুৱাই দিলে। কবি-জীৱনৰ লগত এই অধ্যায়টোৰ সম্পৰ্ক অতি কঠিন হ'লেও, ইংৰাজী কন্যাসম্বাদৰ বিকাশৰ ইতিহাসত এই অধ্যায়টোৰ সম্পৰ্ক যথেষ্ট নিবিড়। কাল, তেওঁৰ সমালোচনামূলক বক্তৃতাৰূপে অন্য এটি দিশত কন্যাসম্বাদকেই চহকী কৰি তুলিছিল।

শেষ অধ্যায়টো ১৮১৮ চনৰ পৰা ১৮৩৪ চন পৰ্যন্ত কিছুত। এই অধ্যায়টোক ক'লকিৰ আধ্যাত্মিক জীৱনৰ পুনৰ্সিনৰ অধ্যায় বুলিও ক'ব পাৰি। এই সময়ছোৱাতে তেওঁ এগৰাকী নতুন বন্ধু লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ নাম জাৰ্জ কিংসল। ক'লকিৰে নিজকে এই চাক্ষুসক বন্ধুজনৰ হাতত তুলি দিলে। অজ্ঞপত, তেওঁৰ বন্ধুত্ব ক'লকিৰে নিজক মানিব দাসত্বৰ পৰা মুক্ত কৰিলে সক্ষম হ'ল। শেষ বয়সত

ভেঁও আকৌ কেইটামান সাৰ্ব'ক কবিতা লেখি উলিয়ায়ল। সিবিলাকৰ মাজত বনও বোজনৰ মধুময় কল্পনাব আভাস পাবলৈ নাই, তথাপি সিবিলাকৰ অন্য এক মাদুৰ' আছে—যাৰ কথা সমালোচক হাৰ্কেডে' এইবোৰ কৈছে, "এক অনিৰ্ব'চনীৰ শব্দতৰ পৰিপক্ৰতাৰ পৰা।"৪ ইবিলাকৰ ভিতৰত এটা কবিতা অতি মৰ'পলী', য'ত ভেঁও নিজৰ কবৰৰ ফলিখনত লেখিবৰ কাৰণে এই চৰণকেইটা লেখি থৈ গৈছে,

Beneath this sod

A poet lies or that which once seemed he,
O, lift one thought in prayer to S.T.C.,
That he who many a year with toil of breath
Found death in life, may here find life in death !

(Epitaph)

অকণমান গমি চালেই ধৰিব পাৰি, ক'লবিজৰ কবি-জীৱন দৰাচলতে মাথোন তিনিটা অধ্যায়ৰেই সমাপ্তি। প্ৰস্তুতিৰ অধ্যায়, পৰিপূৰ্ণতাৰ অধ্যায় আৰু অন্তিম অধ্যায়। শেষৰ অধ্যায় দুটাৰ মাজতে চেপা থাই আছে এটা নিশ্ফলতাৰ অধ্যায়, যিটো অধ্যায়ত ভেঁওৰ কবি-ক'ঠৰৰ স্তম্ভ হৈ গৈছিল। পৰিপূৰ্ণতাৰ অধ্যায়টোও সমালোচক-সকলে নিৰ্দেশ কৰাৰ দৰে সন্মান দীৰ্ঘলীয়া সময়জোৰা ধুৱাই নহয়। শেষ-বসন্তৰ দুই-চাৰিপাহ ফুলৰ কথা বাদ দিলে, আটাইবোৰ বঙালী ফুলেই পাহি মেলিছিল প্ৰথম বসন্তৰ প্ৰথম পৰশতে। কল্পনাব-একেটা জোকাবতে একেলগে জাকি মাৰি ওলাই অহা মাথোন ১৭৯৭ চনৰ এটা অকলশৰীয়া বছৰৰ এমুঠি কবিতাই ভেঁওক জন্ম কৰি থ'বৰ বাবে বৰেণ্টাই নহয়, প্ৰয়োজনভকৈয়ো অধিক।

॥ ২ ॥

ভেঁওৰ জীৱনীকাৰ হৌলৰ ভাষাত ক'বলৈ হ'লে, "ক'লবিজে অভিলেখিক কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত এটা বৃদ্ধৰ স্মৃতি কবি থৈ গৈছে।"৫ উল্লেখযোগ্য যে, ক'লবিজৰ আগলৈকে হালপ'লৰ পৰা মিচেছ বেভাৰিকলৈকে যিসকল লেখক-লেখিকাই ভেঁওলোকৰ কলাতলীত অভিলেখিকৰ অৱতাবণা কৰিছিল, প্ৰত্যেকেই অলৌকিক চক্সি আৰু অবিচ্ছাদ্য কাহিনীৰ আধাৰত অতি শুল্ল ধৰণৰ সাহিত্য স্মৃতি কবি কলত হৈছিল। ভেঁওলোকৰ দৃষ্টিত অলৌকিকতা আৰু অভিলেখিকতাৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্যৰ সীমাহেথা নাছিল। ক'লবিজৰ কালজয়ী প্ৰতিভাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য এইখিনিতেই যে, ভেঁও অভিলেখিক কবিতাক শুল্ল কল্পনাব পৰা বৃদ্ধ কবি ইয়াক সুকলতৰ মনতকৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে।

৪. touched by an undefinable autumn mellowness.

৫. Coleridge made an epoch in the poetry of supernatural.

অতিপ্রাকৃতিক কবিতা হিচাপে ক'লবিজৰ তিনিটা কবিতা বিশ্লেষণযোগ্য। তিনিওটা কবিতাই ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ দৰে গগনৰ ভৰা হৈ জীৱিক আছে। তাৰ ভিতৰত সম্পূৰ্ণকৈ লেখি উলিওৱা কবিতা মাথোন এটোহে—‘এনিচমেণ্ট মেৰিণাৰ’। বাকী দুটাৰ ভিতৰত এটাৰ প্ৰথম খণ্ডটোতহে ইন্দুস্নাতীত জগতৰ অপৰূপ বিম্বনৰ অতুলনীয় আভাস আছে। ‘ক্ৰিষ্টাবেল’ নামৰ এই কবিতাটোৰ দ্বিতীয় খণ্ডটো এহাতে যেনেকৈ অসম্পূৰ্ণ হৈয়েই ব’ল, আনহাতে তেনেকৈ বেলেগ এটি স্তবত বন্দা। তদুপৰি, দুয়োটা খণ্ডৰ ৰচনাকালৰ মাজত আছে, সুদীৰ্ঘ চাৰি বছৰৰ ব্যৱধান। ‘কুৰ্ভা ৰান’ নামৰ আনটো কবিতা আধা-ভুখৰীয়া হৈয়েই ব’ল। পৃথিৱীয়ে পালে মাথোন আঢ়ৈ কুৰি এটা চৰণ, যাৰ প্ৰতিটো অংশতে প্ৰকাশ পাইছে চিত্ৰস্তনিত ধ্বনিৰ বিম্বনৰ ৰূপ-সাৱণ্য। দৰাচলতে, সম্পূৰ্ণ আত্মবিক অৰ্থৰ এই সপোন-কবিতাটো প্ৰত্যক্ষভাৱে অতিলৌকিক কবিতাৰ লেখত নপৰে। এই কবিতাটোত অতিলৌকিকতাই মাথোন জুৰি কিহে মাৰিছে। এই তিনিটা অমৰ কবিতাৰ উপৰিও অতিপ্ৰাকৃতিক কবিতা হিচাপে ‘দ্য থ্ৰী ব্লে’ভাট’, ‘দ্য বেভেন’ আৰু ‘লিণ্ডি’ নামৰ আন তিনিটা কবিতাও উল্লেখযোগ্য। যি কি নহওক, তেওঁৰ এই কবিতাসমূহ ভালকৈ ফ’হিয়াই চালে দেখা যায়, ক’লবিজে তিনিটা বেলেগ ভংগীৰে অতিলৌকিকৰ অৱতাৰণা কৰিছিল।

প্ৰথম ভংগীটোৰ উৎকৃষ্টতম প্ৰকাশ ঘটিছে, ‘এনিচমেণ্ট মেৰিণাৰ’ত। সমালোচক এল্টনে ক’বৰ দৰে এই কবিতাটোত পোৱা যায়, “সপোন আৰু মগজুৰ কাৰ্যকলাপৰ এক পৰিপূৰ্ণ সমন্বয়।”^{১৬} নৈসৰ্গিক দৃশ্য-শোভাৰ বৰ্ণনাৰে তেওঁ এনে এক পৰিকল্পিত সৃষ্টি কৰিছে, যি পৰিৱেশত মন উদ্ভূত হৈ ৰয়, মূৰ্ত্তি-বৃদ্ধিৰ ব্যাখ্যা কৰিব নোৱাৰা যি কোনো ঘটনাক স্বাভাৱিক বুলি গ্ৰহণ কৰিবৰ কাৰণে। তথাপি, তেওঁ অঘটনক ঘটনাৰ ৰূপ দিছে অতি কুপনৰ দৰে—কোনো ক্ষেত্ৰতই অজ্ঞান বুলি অলৌকিকতাৰ আশ্ৰয় লোৱা নাই। ব্যক্তৰ অতি চিত্ৰৰূপৰ বৰ্ণনাৰ মাজতে মিহলি হৈ আছে, আবেগ-উবেল মনে গ্ৰহণ কৰিব পৰা দুই-এটি অৱাস্তৱ ঘটনাৰ বেধাৰূপ। প্ৰাচীন নাবিকৰ ডিঙিত ওলমি আছে আলবেট চৰাইটোৰ মৃতদেহ। নাবিকজনে আনকি প্ৰাৰ্থনা কৰিবৰ শক্তিখিনিও হেৰুৱাই পেলাইছে। তেওঁৰ কণ্ঠবোম্ব হৈ গৈছে, যেন অতি স্বাভাৱিকভাৱেই। সাগৰৰ মাজত প্ৰাচীন নাবিকৰ জাহাজখন নিখৰ হৈ থৈ আছে। কেনিও ক’তো বতাহৰ অকণো আভাস নাই। সেই ভয়াবহ পৰিস্থিতিৰ মাজত দৰে দিগন্তৰ পৰা কাৰ চাপি আহিল, এখন কংকাল জাহাজ। মাত্ৰাৰী দেশৰ সেই জাহাজখন এনেকুৱা, তাৰ মাজেদি পোহৰ সৰিক হাব পাৰে। সেই জাহাজখনত পাশাফেলত ব্যস্ত এহাল মাত্ৰাৰী মানুহ—মৃত্যু আৰু জীৱমৃত্যু। মৃত্যুৰ কোনো বৰ্ণনা নাই। বৰ্ণনা আছে মাথোন জীৱমৃত্যুৰ—অথচ সেই বৰ্ণনা ব্যক্তৰ কিমান জৰ চপা।

Her lips were red, her looks were free,
 Her locks were yellow as gold :
 Her skin was as white as leprosy.
 The nightmare Life-in-Death was she,
 Who thicks man's blood with cold.

সেই ভয়ংকর মর্ত্যটোবেই আচলুয়া পাশাখেলখনত বিজ্ঞানী হৈ প্রাচীন নাবিক্য আশ্বাৰ্হ উপকাৰ কৰি গ'লে। অৱশেষত, মৃত নাবিক্যোকেই জাহাজখন ইংলণ্ডৰ উপকূল অভিন্নাথে চলাই লৈ আনিলে। অবাস্তৱ ঘটনা বুলিবলৈ মাথোন ইমান-খিনিহেই।

প্ৰায় এডেকাব চনজোকা এই দীঘলীয়া কবিতাটোত থকা বাস্তৱৰ নিখুঁত চিত্ৰণৰ মাজত এই তিনিমূৰ্তি অবাস্তৱ ঘটনাই সকলোখিনি অবাস্তৱিকতা হেৰুৱাই জীৱন্ত বাস্তৱৰ দৰেই বিশ্বাসযোগ্য হৈ পৰিছে। অথবা, তেওঁৰ নিজৰ ভাষাত ক'বলৈ হ'লে, 'অবিশ্বাসৰ নানন্দ নিবাসিন'১ বঢ়িছে। মৃত্যুৰ ওপৰত, গোটেই কবিতাটোকে নিম্নশৃংখল কৰি আছে এক বিশ্বজননী চেতনাবোধে—পাপৰ অঘৰ্ণনীয় বেদনা-ভাবেৰে আব্দ প্ৰাৰ্হাশ্চক্য অতুলনীয় ক্ষমা-মৰ্ত্যৰে। সেই কেন্দ্ৰীয় চেতনাবোধক সম্বন্ধ কৰি তুলিছে, কবিতাটোৰ দৃশ্য-শোভা, পৰিমাণ্ডল আব্দ লক্ষ্যৰ সৌন্দৰ্যই। আব্দ, সেই সৌন্দৰ্যৰ মাজেদিয়েই ভূমুকি মাৰি গৈছে, এখন অতিলৌকিক জগতে।

ক'লিকজৰ কবি-বন্দ্য জৰ্জচক্ৰে অভিযোগ কৰিছিল, কাহিনীটোৰ ঘটনাসমূহৰ মাজত কোনো বৃত্তি-শংকলা নাই। কিন্তু, এবাৰ যদি মূল কথাৰাৰ স্বীকাৰ কৰি লোৱা হয়, আল্বেষ্ট চবাইটোক অকাৰণতে হত্যা কৰাটো অন্যায় হৈছিল, তেন্তেই সেই পৰৱৰ্তী ঘটনাবলীৰ বৃত্তি-শংকলা সম্পূৰ্ণৰূপে কটকটীয়া হৈ পৰে। জনডত প্ৰেম আব্দ কৰুণাৰ প্ৰয়োজন কোনেও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে। বিবিলাকে সেই সৌল নীতিৰ বিবন্ধাচৰণ কৰে, সিবিলাকে পাপ কৰে। সেই পাপৰ মূল্য দিবলগীয়া হয়, অপৰিসীম যন্ত্ৰণাৰে আব্দ আশ্বাৰ প্ৰাৰ্হাশ্চক্যে। এই সন্দৰ্ভত সমালোচক বাঙালীৰ মন্তব্য প্ৰাণধানযোগ্য। তেওঁ লৈছে, "এনিচমেট মেৰিণাৰ'ৰ কৃতিত্ব এইখিনিতেই যে, ইয়াত এলানি অবিশ্বাস্য ঘটনা এনে এক বীজৰে বীৰ্ণত হৈছে, যাৰ ফলত সিবিলা কেৱল বিশ্বাসজনক আব্দ আবেগসজাৰীয়েই হৈ উঠা নাই, প্ৰায় জীৱনৰ ভাষাৰূপ হৈ উঠিছে।"২

অতিলৌকিক কবিতা হিচাপে ক'লিকজে এই কবিতাটোত বিটো বীজত অনুসৰণ কৰিছে, সেয়া হৈছে—কোনো অলৌকিক চাক্ষৰ অৱতাবনা নকৰাকৈ কেৱল ঘটনা

১. Willing suspension of disbelief.

২. The triumph of *Ancient Mariner* is that it presents a series of incredible events through a method of narration that makes them not only convincing and exciting, but in some sense criticisms of life.

ক্ষেত্ৰত দুই-এটা বৃদ্ধি-বৃদ্ধিৰে চুকি নোপোৱা ঘটনাৰ পা'ত আঁঠিৰ এক অভিভৌতিক পৰিমাণ সৃষ্টি কৰাৰ বাঁহি। জীৱনৰ নীতিবোধৰ ওপৰত আত্মা বাৰ অত্যন্ত গভীৰ, তেওঁ আঁত সহজেই ঘটনাৰ ব্যতিক্ৰমসমূহক উপেক্ষা কৰিব পাৰে। অথচ, সেই অঘটনসমূহৰ আঁত ধৰিয়েই মনৰ পটত লাহে লাহে উদ্ভাসিত হৈ পৰে, এখন আভিলৌকিক জগত। থোকতে ক'বলৈ হ'লে, 'এনিচমেণ্ট মেৰিণাৰ'ৰ আভিলৌকিক জগতখন বাস্তৱৰ অৰ্ধাৰ্ধ-মত উজলি উঠা এখন মায়াময় জগত। সেই অচিনাকি জগতখনে চাৰিওফালৰ চিনাকি জগতখনৰ মাজতে ধৰা দি গৈছে, যেন সেইখন

'a painted ship upon a painted ocean'

বাস্তৱৰ চিত্ৰিত মহাসাগৰত থাৰ হৈ থকা এখন চিত্ৰাংকিত জলস্রোত !

অভিপ্ৰাণীভৱ কবিতা হিচাপে 'ক্লিষ্টাৰেল'ৰ আকৰ্ষণ 'এনিচমেণ্ট মেৰিণাৰ'তকৈ সম্পূৰ্ণ বেলেগ ধৰণৰ। স্বাক্ষৰ কৰিব লাগিব, এটা সুপ্ৰাচীন দুৰ্গ। এখন মাজনিশাৰ অৰণ্য আৰু আকাশ জৰি থকা জোনাকৰে বচিত ইয়াৰ পটভূমিত যথেষ্ট কমন্যাসিকতাৰ আভাস আছে। কিন্তু, দৃষ্টিলাভৰ কোনোটোৱেই যে কোনো অলৌকিকতাৰ উৎস হ'ব নোৱাৰে, সেই কথাও জনাবীকাৰ। অথচ, কিছুমান অতিস্বাভাৱিক ঘটনাৰ বৰ্ণনা-সোপান পাব হৈ যোৱাৰ পাচতে মন্থামৃতি হৈ ধাবলগীয়া হয়, এখন ইন্দ্ৰিয়াতীত জগতৰ সৈতে; লগে লগে পাঠকৰ মন উপচি উঠে এক অকাৰণ বিন্ময় আৰু ব্যাখ্যাহীন আতঙ্কৰ অনুভূতিৰে। এই কবিতাটোৰ ঘটনা আৰু পৰিস্থিতি, অথবা চৰিত্ৰ একোৱেই অস্বাভাৱিক নহয়। আনাক, অস্বাভাৱিক নহয় সেই কুহকিনী নাৰীৰো বৰ্ণনা—বিজনী নাৰীয়ে এজনী মাছৰাৰ কুহকীৰ জীৱনলৈ কঢ়িয়াই আনিছে অন্য এক জগতৰ অৰ্চনাত অভিলাষ। মাথোন-আভাসে-ইংগিতৰেহে বুজাই দিয়া হৈছে, তাই এই মাটিৰ পৃথিৱীৰ মানুহ নহয়। মাথোন দুই-চাৰিডাল বলন্ত ৰেখাৰ আঁচোৰেই সেই কথা বুজাই দিয়া হৈছে,

Her silken robe, and inner vest,
Dropt to her feet, and full in view,
Behold ! her bosom and half her side—
A sight to dream of not to tell !

এই অৰ্ধ-পৰিস্ফুট অনিন্দ্য ৰূপেৰে ৰূপবতী মানুহজনী মানুহৰ যেনেহে অন্য কোনোবা কুহকীৰ জগতৰ ছায়াপতি হৈ !

অথচ, এই সন্মিলন কক্ষৰ ক'বৰ কাৰণও তেওঁ পাঠকৰ মনক যিদৰে প্ৰস্তুত কৰি আনিছে, সি কেৱল ক'লিকতৰ সূক্ষ্ম মনস্তত্ত্ববোধৰেই পৰিচালক নহয়—তেওঁৰ অনন্য-সাধাৰণ শিল্পপ্ৰতিভাৰো এক অনবদ্য নিদৰ্শন। তেওঁ বৰ্ণনা কৰিছে, কুহকিনী জিবেলতাই যে ভৱ চাৰ লিঙাইনৰ দুৰ্গৰ দুয়াবদলিত ভৰি দিছিলহি, ভোঁজিয়া—

Outside her kennel, the mastiff old
Lay fast asleep, in moonshine cold ;

The mastiff old did not awake,
Yet she an angry moan did make.

তাইক চিনি পাইছিল, মাখোন পোহনীয়া কুক্কজনীয়ে তাইৰ জন্তৰ ইন্দ্রবন্ধিবে । কাৰণ, তাই মানুহৰ দেহসজ্জাৰ পৰা মৃত্ত অশৰীৰী আত্মাৰ লগত ভাললকৈ পৰিচিত । তাৰো উমান দি ধোৱা আছে, কবিতাটোৰ বিতীৰ স্তবকতে । কুক্কজনীয়ে সাধাৰণতে প্ৰতি পোন্ধৰ মিনিটৰ অন্তৰে অন্তৰে চাৰিবাৰকৈ আৰু প্ৰতিটো ঘণ্টা পূৰ হ'লেই ১২ বাৰকৈ ভুকৈ । কিন্তু, তাই যেতিয়া অসময়তেই চুটি-চুটিকৈ অতি নম্ৰ ক'ঠমৰেৰে বোল বাৰকৈ ভুকি উঠে, তেতিয়া তাই কিজানি স্বৰ্গগতা গৃহস্থামিনীৰ অশৰীৰী আত্মাকেই দেখা পায় ! তাইৰ নিচিনা প্ৰাণী এটাৰ কাৰণেই সম্ভৱপৰ, আনকি টোপনিৰ আলতো এক দৃষ্ট আত্মাৰ আগমনত খঙাল গেণ্ডেৰি এটাৰে ডিব্বেজাইনৰ আচল পৰিচয়টো ধৰা পেলাই দিয়াহ ।

আকৌ সেই কুক্কিনী যেতিয়া চাব লিঙলাইনৰ হলধৰটোৰ মাজেদি হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে পাৰ হৈ গৈছিল, তেতিয়াও—

The brands were flat, the brands were dying,
Amid their own white ashes lying ;
But when the lady passed, there came
A tongue of light, a fit of flame.

সুমাই অহা জুইকুৰাৰ বগা ফুটেজাইৰ মাজত হঠাৎ জ্বলকৈ জ্বলি উঠা জুহালৰ চেঁচা অঙাটোৱে এটা অতি শক্তিশালী ইংগিত কঢ়িয়াই আনিছে—এই মানুহজনী এজনী কুক্কিনী, এটা কিবা অমংগলৰ সূচনাকাৰিকা !

ক'লিকজ এই কবিতাসেত অতিলৌকিকৰ আভাস দিছে, চৰিত্ৰৰ অতি সুক্ষ্ম ব্যাপাৰণেৰে স্বাভাৱিক যেন লগা চৰিত্ৰসমূহৰ মাজত দুই-এটি বেধাৰ ইংগিতকেই ব্যক্তৰ অতীত একোটি দিশৰ আভাস আনিছে । আনহাতে, ইয়াৰ ঘটনাসমূহ অত্যন্ত স্বাভাৱিক । অথচ, সেই স্বাভাৱিক ঘটনাসমূহেই চৰিত্ৰৰ অতিলৌকিকতা উলঙাই দেখুৱাইছে । যেতিয়া আন কোনো চৰায়েই মাজনিশাৰ নীৰৱতা ভাঙিব খোজা নাই, তেতিয়াও এটা অকলমবীয়া কেঁচাই কুৰুলি দিছে । যেতিয়া বতাহত সোঁ-সোঁৱাই উঠিবলৈ কোনো জোপা গছতেই পাত বুলি ক'বলৈ আঁখিলাও নাই, তেতিয়াও জোপা গছৰ আগত কেনেকৈ বৈ বোৱা মাখোন আঁখিলা অকলমবীয়া নিখৰ কলীন পাত্তেই বতাহ নথকাৰ বাতৰিটো সৰে বিলাই দিছে । প্ৰকৃতিৰ এইবোৰ স্বাভাৱিক ঘটনাৰ লগত অতিলৌকিকতাৰ কোনো সম্পৰ্কই নাই । কিন্তু এই স্বাভাৱিক ঘটনাবোকে পাঠক-মনক প্ৰস্তুত কৰি তোলে, অঘটনৰ সম্ভাৱনাক গ্ৰহণ কৰিবৰ কাৰণে । কবিতাটোৰ ক'তোকেই নাই, ডিব্বেজাইনৰ বাধাৰ স্বপণটো কেনেকুৱা নাইবা তাই তাইৰ বন্ধকৰী প্ৰত্যহ কি উপায়েৰে নিস্তাৰ কৰিছে ! কিন্তু অতি স্বাভাৱিক ঘটনাৰ সোপানবোৰ পাৰ হৈ যাত্তেই পাঠকে জন্মতৰ নকৰি নোৱাৰে, জন্মকৰ কিবা এটা

ঘটিবলৈ লৈছে। যাব অন্তৰ্ভূতি যিমান প্ৰথমে, তেওঁৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰতিক্ৰিয়াও সিমানে বোঁচ প্ৰবল। উল্লেখযোগ্য যে, এই কবিতাটো শূন্য থাকোঁতেই হেনো কবি শোলাী মৰিছ'ত হৈ পৰিছিল। সেয়েহে ধাৰণা হয়, ক'লবিজ নিজেই এজন বাদ্যকৰ, যিজনে ক্ৰিষ্টাবেলৰ ওপৰত জিৰণ্ডাইনে কৰাৰ নিচিনাকৈয়ে পাঠকৰ ওপৰত এক সুস্বাদু মায়াৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে।

'এনিচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ'ৰ অভিলোকিক জগতখন যদি বৰ্ণাঢ়া চিত্ৰৰূপময়, তেনেহ'লে 'ক্ৰিষ্টাবেল'ৰ সেই একেখন জগত বিৰ্ণিক-বিৰ্ণিককৈ চকুৰ আগত ধৰা দি যোৱা অপূৰ্ব ইংগিতময়। প্ৰথমটো কবিতাৰ অৱলম্বন হৈছে, এক পৰিচ্ছন্ন নৈতিক বিধানৰ লগত সংশ্লিষ্ট সমস্যা। ইয়াৰ চৰিত্ৰসমূহ সম্পূৰ্ণ স্বাভাৱিক; কেৱল ঘটনাৰ পৰাহতহে অভিলোকিকতাৰ আভাস আছে। দ্বিতীয়টো কবিতাৰ অৱলম্বন বুলিবলৈ একোৱেই নাই; আছে মাথোন এজনী নিঠবুৱা ছোৱালীৰ জীৱনলৈ নামি অহা এক অকাৰণ বোবা বস্তুগাৰ ইতিকথা। ইয়াৰ ঘটনা-পৰিক্ৰমা অতি স্বাভাৱিক; কেৱল চৰিত্ৰৰ ৰূপায়ণতেই অভিলোকিকতাৰ অতি সুস্বাদু ইংগিত পোৱা যায়। 'ক্ৰিষ্টাবেল' সম্পৰ্কে 'নমালাচক চাইমন'ছে শেষ কথাষাৰ ধুনীয়াকৈ কৈছে, "ইয়াত আছে আকৰ্ষক অৰ্থাৎ এক নতুন-প্ৰভাৱ, যাৰ বিস্তাৰণ কোনো স্বাভাৱিক পদ্ধতিৰে হোৱা নাই, ফলস্বৰূপকৈ তেওঁ নিঃকৰি হোৱা নাই, আতংকগ্ৰস্ত কৰিও হোৱা নাই, নাইবা মদাম্ভ উত্তেজনাৰেও হোৱা নাই; হৈছে—লাহে লাহে আৱৰি ধৰা এজাক কু'বলীৰ দৰে, যি কু'বলীয়ে বাবে জগতখন নুচি নিলে আৰু আমাক 'স্বৰ্গ'ৰ পৰা বৈ অহা জুৰ মলয়া নাইবা নৰকৰ পৰা ভাপ হৈ উঠি অহা বতাহ'ত ঠেবেঙা লাগি ব'বলৈ নিদি মাৰুৰ কোনোবা সীমাসূচকৰ চিনাকি এমুঠি বতাহৰ মাজত মেলি পৈ যায়!"

ক'লবিজ তেওঁৰ 'দ্য থ্ৰী গ্ৰেড্'চ' নামৰ কবিতাটোত তৃতীয়টো পদ্ধতিৰে কতি-প্ৰাকৃতিকৰ আভাস থকা কবিতা বচনা কৰিছে। এই কবিতাটোৰ ঘটনা আৰু চৰিত্ৰ বোম্বল-টোৱেই অভিলোকিক নহয়! ইয়াৰ প্ৰধান অৱলম্বন হৈছে চাৰিত্ৰিক এক জটিল মনস্তত্ত্ব। ইয়াৰ বিষয়বস্তু হ'ল, এগৰাকী বংশা নাবীয়ে তেওঁৰ কন্যাৰ প্ৰতি যে ধৰণৰ গৰ্হণাৰ মনোভাৱ। ছোৱালীজনীৰ নামটো আছিল, মেৰী। তেওঁৰ মাক চাৰিত্ৰিক বোম্বল-প্ৰাৰ্থী এডোৱাৰ্ডৰ ওচৰত জীয়েকৰ সৰ্বনি তেওঁকেই 'দেহাৰ' হ'ব বুলি ক'লে। আতলা এডোৱাৰ্ডে সেই প্ৰভাৱ অনিবাৰ্যভাৱেই প্ৰত্যক্ষমান কৰিলে। অৱশ্যে নাবীৰ ক্ষতিসাধন এডোৱাৰ্ডে আৰু মেৰীৰ শূভ-বিবাহৰ সুন্দৰ মুহূৰ্তটোক তেওঁৰে কলম কৰি কুলিলে,

And when the Vicar joined their hands.

Her limbs did creep and freeze;

১. There is in it a literal spell not acting along any logical lines, not attacking the nerves, not terrifying, not intoxicating, but like a slow enveloping mist, which blots out the real world and leaves as unchilled by any 'airs from heaven or blasts from hell', but in the native air of some middle region.

But when they prayed, she thought she saw
Her mother on her knees.

পৰ্জাব ভিতৰৰ পৰা শেল্‌য়েই চক্কা বাটলৈ ওলাই আহোঁতেও তাইৰ মনত নবজীৱনৰ কোনো উদ্‌দাননা নেজাগিল। বৰং,

The shade o'er-flushed her limbs with heat—
Then came a chill like death ;
And when the merry bells rang out,
They seemed to stop her breath.

তাই অনুভৱ কৰিলে, গোটেই দেহতে এক অশুভ উত্তাপ আৰু অৱশেষত মৃত্যুৰ দৰে হিমশীতল অনুভূতি।

যিহেতু মেৰাৰ বাস্তৱী এলেনে সেই অভিশপ্ত নৱ-দম্পতীক আগ্ৰস দিছিল, সেইবাবে তেৱোঁ সেই বৃদ্ধা নাৰীৰ ব্ৰহ্ম অভিশাপৰ পৰা নিষ্কৃতি নেপালে। থোৰতে ক'বলৈ হ'লে এলেনৰ মস্তিষ্ক-বিকৃতি ঘটিিল। তাইৰ একমাত্ৰ লগৰীয়া হৈ পৰিল, এটা বিকট হাঁহি। এইদৰে তিনিটা অতি নিম্পাপ প্ৰাণীৰ জীৱনলৈ নামি আহিল, এক সৰ্বনাশৰ অশ্বকাৰ। 'এনচিৰেণ্ট মেৰিণাৰ'ৰ প্ৰাচীন নাবিকৰ দৰেই তেওঁলোকৰ ভাগ্যত জীৱন-মৃত্যুৰ বাতনা ঘটিিল। অথচ, প্ৰাচীন নাবিকৰ দৰে তেওঁলোকৰ কোনেও কোনো পাপত লিপ্ত হোৱা নাছিল। আনহাতে, যিটো প্ৰক্ৰিয়াৰে তেওঁলোকৰ ওপৰত সৰ্বনাশৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰিত হৈছিল, তাৰ লগত মিল ক্ৰিষ্টাবেলৰ ওপৰত জিৰেল্ডাইনৰ যাদুকৰী প্ৰভাৱ বিস্তাৰৰ। কিন্তু, সেই প্ৰভাৱৰ উৎস কোনো কুহকিনী নাৰী নহয়—এগৰাকী অশুভ প্ৰকৃতিৰ নাৰীহে। তাইৰ সেই অশুভ মনস্তত্ত্ব সেন জিৰেল্ডাইনৰ নাবকীয় দৰ্শনতকৈয়ো অধিক সৰ্বনাশী। এইদৰে অজান্তাৰিক মনস্তত্ত্বৰ চিত্ৰপেৰেই এই কবিভাটোত ক'লবিজে অতিলৌকিক কবিতাৰ পৰিচয় দিয়া এটা সূচী কৰিছে।

'কুব্লা খান' দৰাচলতে এটা সুপোন-কবিতাহে। ইয়াত তেওঁ অতিলৌকিক জনতৰ যি ইন্দ্ৰজাল বিস্তাৰ কৰিছে, তাৰ প্ৰভাৱ এটা সোণালী সুপোনৰ দৰে। অতিপ্ৰাকৃতিক কবিতাৰ লক্ষ্যবস্তু আছিল নৱ কালো আত্মা এই কবিতাটোত নাই। 'লিওৰ্টি' জনিৱা 'কুব্লা খান'ৰ প'সল-বস্তু। এই কবিতাটোৰ বিষয়ে চাইখনছে কৈছে, "লিওৰ্টিট আছে তেওঁৰ প'সল-বস্তু, তেওঁৰ সাক্ষাৎ আৰু ভৱিষ্যত প্ৰকাশৰ, তেওঁৰ সত্ত্বশীল জ্ঞানোপমা আৰু পিচ-পিচ বতাহৰ হৃদয়শূন্য নিঃশব্দ, তেওঁৰ অস্পষ্ট আৰু উচ্চাল কল্পনাসিক বিকল্পবস্তু—যাৰ উৎস ক'ত কোনেও নেজানে আৰু তাৰ মানে কি হ'ব পাৰে, সেয়াও ধাৰণাৰ অন্তীত; কিন্তু যিটো বস্তু ইতিমধ্যে এক কুহকীয়া অথবা এক মন্ত্ৰলৈ ৰূপান্তৰিত হৈ পৰিছে।"^{১০}

১০. In 'Lowti' he has his style, his lucid and liquid melody, his imagery of moving light and faintly veiled transparency of air, his vague, wildly romantic subject matter, coming from no one knows where, meaning one hardly knows what; but already a magic, an incantation.

অতিলৌকিক কবিতা হিচাপে এই দুটা সপোন-কবিতাতকৈ 'দ্য বেভেন' অধিক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। এই কবিতাটোত আছে, 'এনাচিয়েট মেৰিণাৰ'ৰ পূৰ্বাভাস। জগতৰ নৈতিক বিধান অসম্মাননাৰ পৰিণতি কিমান ভয়ানক হ'ব পাৰে, তাৰে এটি সংকেত পোৱা যায় এই কবিতাটোত; কাহিনীটো হ'ল এজোপা বিশাল গুৰু গছত এজনী ঢোৰাকাউৰীয়ে বাহ লৈছিল। এদিন এল মানুহে এখন জাহাজ সাজিবৰ কাৰণে সেই গছজোপা কাটি লৈ গ'লহি। সিহঁতে এবাৰো ভাবি নেচালে যে, সেই গছজোপাত কাউৰীজনীৰ পোৱালিকেইটা আছে, সিহঁত পৰিব পাৰে। সন্তানহাৰা কাউৰীজনীৰ অনুচ্চাৰিত অভিশাপ সিহঁতৰ অনুগামী হ'ল। অৱশেষত, এদিন মাজ-সাগৰত সেই জাহাজখন পানীৰ তলৰ পাহাৰত খুন্দা খাই চুৰ্মে হ'ল। এজন নাবিকৰ কাণত বাজি উঠিছিল, ঢোৰাকাউৰীজনীৰ আনন্দ-কিৰি। স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, কবিতাটোৰ অতিলৌকিক ইংগিতৰ আবেদন 'এনাচিয়েট মেৰিণাৰ'ৰ দৰে সিম্ভান প্ৰখৰ নহয়—বৰং যথেষ্ট মূল। কিন্তু, কবিতাটোৰ ঐতিহাসিকতা অনস্বীকাৰ্য। এনেবোৰ ভুলনাত নিঃপ্ৰস্তুত অতিপ্ৰাকৃতিক কবিতাৰ সোপান পাৰ হৈ আহিয়েই ক'লৰিজ অৱশেষত তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ সোণালী অধ্যায়ৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

। ৩ ।

ক'লৰিজৰ কবি-প্ৰতিভাৰ অবিচ্ছিন্ন দিশটোৰ পৰিচয় পোৱা যায়, তেওঁৰ কবিতাৰ অন্তৰ্ভুক্তত। দৰাচলতে, তেওঁৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাখিনিব অকলসেই হ'ল, তেওঁৰ অনন্যসাধারণ সপোনদেশৰ অভিজ্ঞতা। 'এনাচিয়েট মেৰিণাৰ', 'ক্ৰিষ্টোফাৰ' আৰু 'কুব্‌লা ক্বীন'—তেওঁৰ এই তিনিটা অমৰ কবিতাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য এইখিনিতেই যে, সঁকলিত বাস্তৱ আৰু সপোনৰ মাজৰ সীমাবেখাডাল মচ খাই নোহোৱা হৈ আছে। এই সম্পৰ্কে চাইমন্টে এবাৰ অতি মূল্যবান কথা কৈছে, "ধাৰণা হয়, ক'লৰিজৰ জীৱন আৰু শিল্পত কম ব্যস্ত প্ৰহৰবোৰকৈ নিদ্ৰাময় প্ৰহৰবোৰৰ মূল্য বহুত বেচি।" আৰু, খুব সম্ভৱ তেওঁ জানি-শুনিয়েই কানিৰ সেৱা কৰিবলৈ লৈছিল।

ক'লৰিজৰ সপোন-কবিতাৰ আলোচনা কৰিবলৈ ল'লেই 'কুব্‌লা ক্বীন'ৰ নাম প্ৰকৃততেই ল'বলগীয়া হয়। সমগ্ৰ ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ বিস্ময়ৰূপ এই কবিতাটো অকৰ্ষক অৰ্থত এটা সপোন-কবিতা। আকৃত্যৰ নিচাত ছিলিমসকলক টোপনি ৰাওঁতে সপোনতে থকা দি লৈছিলহি, প্ৰায় ৪০০ চৰণৰ এটা দীঘলীয়া কবিতাই। সাৰ পাৰ্হি উঠি, সপোনৰ ৰাগী নো হাব ৰাওঁতেই ক'লৰিজ কবিতাটো লেখি উলিয়াবলৈ ল'লে। আটাই কুৰিটকৈ এটা বেচি চৰণ লেখি উলিয়াইছে। এনেতে এজন আপলীয়া আলফ্ৰেই

১১. In the life and art of Coleridge, the hours of sleep seem to have been more important than the working hours.

দ্বাবত টুকুৰিয়ালোহি। তাৰ পাচত আলহাজ্জিন গ'ল্লৈ; কিন্তু সুপোনটো আবু উলটি নাহিল। নাহিল যে নাহিলেই; আকৌ কতৰাৰ আফিকৰ নিচাত মজি চালে, তথাপি সেই অভিমানেই সুপোনটো আবু উলটি নাহিল।

'কুব্লাম খান'ৰ বিষয়বস্তু বুলিবলৈ একোৱেই নাই। বিষয়বস্তুৰ ব্যুৎপত্তি মাথোন সন্ধানখিনিয়েই আছে, যিখিনি নহ'লে কবিতাটো অশৰীৰী সংগীত হৈ পৰাৰ সম্ভাৱনা। সুপোনতে ভাৰ্জি আহিছে, সেই ঠাইডোখৰৰ এখন মানুহৰ কল্পনায়ো হাব মানি বোৱা হ'ল, য'ত কুব্লাম খানে এটা কাৰেং সজাব খুজিছে। ঠাইডোখৰৰ কাৰেংদৈ বৈ গৈছে মন্দাকিনীৰ নিচিনা এখন পৱিত্ৰ নদী, মানুহে অনুমান কৰিব নোৱাৰা গুহাৰ আত্মাৰেদি কোনোকালেই বেলৰ পোহৰ নেদেখা এখন চে'চা সাগৰৰ অভিমুখে তাৰ পাৰতে এখন বিশাল উপবন, য'ত আছে ব'দত জিলিমলাই থকা অসংখ্য নদী আবু অগণন স্তূৰ্গাখ ফুলৰ গছ। হেজাব-অখুত বছৰৰ পূৰ্ণিমা পাহাৰবোৰৰ দৰেই প্ৰাচীন সেই অৰণ্য, বাৰ ভাঙে ভাঙে আছে ব'দে চুমা খাই থকা বিস্তাৰিত সেউজীয়া ঘাঁহনি। সেই অৰণ্যৰ সমস্ত সৌন্দৰ্য যেন অঁপ খাই আছে এখন নিজৰাৰ বুকুত, যিখন নিজৰা বৈ গৈছে কোনোবা খেজুৰ বনৰ ছায়া বিচাৰি—পাতালপূৰীৰ অভিমুখে। শে'তা জোনটোৰ পোহৰত জুৰ লৈ প্ৰগল্গী অন্তৰৰ কথা সূঁতৰি উঠি পি থকা এজনী কুছকিনীৰ উত্থানটোৰ দৰেই পৱিত্ৰ আবু মোহম্মদ সেই নিজৰাৰ সৌন্দৰ্য। মাটিৰ তলত লুকাই পৰা সেই নিজৰাই এটি ভূমুকি হৈ ভূমুকি মাৰি গৈছেই কোনোবা এখিনিত, যেন পৃথিৱীৰ গভীৰ তলৰ পৰা উজাৰ খাই ওলাই আহিছে এটি তথত হুমুনিয়াহ। তাৰ পানীবোৰ চিটিকি খাই ওপৰলৈ উৰি পৰিছে, যেন আকাশৰ বুকুলৈ পৃথিৱীৰ পৰা সৰি পৰা কিছুমান বৰষুণৰ টোপাল। এই উজ্জ্বলভাৱৰ মাজতে কুব্লাম খানৰ কাণত পৰেহি, তেওঁৰ উপৰি পূৰ্বৰ ক'ত বাহিৰ উঠা এক বৃন্দৰ ভৱিষ্যদ্বাণী!

পৃথিৱীৰ এক অপৰূপ বিস্ময় কুব্লাম খানৰ কাৰেং। যেন এডোবা পানীৰ মাজত ভাঁহ আছে সেই কাৰেংটো। দিনৰ বেলিটোৰ ফৰকাল ব'দ গোটেইখিনি উজাৰ খাই পৰে সেই কাৰেঙৰ প্ৰতিটো কোঠাত; অথচ সেই উমাল ব'দতো নগলা-নপমাকে আছে শুধু বৰফৰ অসংখ্য কুঠৰী—যেন সেইবোৰ একো-একোটি মনোহৰ গুহা।

কুব্লামই এদিন সুপোনতে দেখা পাইছিল, বীণৰ তাঁৰত আঙুলি ব্ৰুলাই থকা এজনী হাবচাী ব্যুপহী। তেতিয়াই তেওঁ কল্পনা কৰিছিল, এদিন তেওঁ শূন্যৰ বুকুত সাজিবলৈ দিব এনে এটা কাৰেং, যাৰ সৌন্দৰ্য হ'ব সেই ব্যুপহীৰ মিঠা আঙুলিৰ পৰশত বাহিৰ উঠা সুবৰ কংকাৰখনিৰ দৰে। সেই কাৰেঙৰ সৌন্দৰ্যত প্ৰভেদকেই দেখা গ'ব, সেই ব্যুপহীৰে ব্যুপৰ স্তম্ভা।

ইয়াৰ পাচৰ কথাখিনি এনেদৰে অসম্ভাৱ হৈ বৈছে যে, ক'লিকজ ২৫ নতুন কথাৰ অৱতাবনা কৰিব খুজিছিল—অনুমান কৰিবলৈয়ো টান। শেষ স্তম্ভকটোত বৰ্ণনা কৰা হৈছে, কুব্লামখানৰ উজ্জ্বল চকুৰ আবু খেলিমেলি হালিৰ। আবু বৰ্ণনা কৰা হৈছে, সেই কৰকত কুব্লামই কিদৰে নিৰ্ভা পাল কৰে, মো-মিঠা নিৰ্ভাৰ আবু মন্দাকিনীত বৈ

অহা গাৰ্খী ! ডাৰ পাচত ক'লবিজৰ সপোন পাহৰণৰ বুকুত হেৰাই গ'ল ; তেওঁ আৰু ঘূৰাই সেই ছিগা শিকলিৰ আৰু জোৰাই ল'ৰ নোৱাৰিলে ।

কোনো গদ্য লেখকৰ পক্ষেই এই কবিতাটোৰ সাৰাংশ দাঙি থকা সম্ভৱপৰ নহয় । ইয়াৰ চিত্ৰকল্পসমূহ একাধাৰে জিঞা-পাখিৰ দৰে জিলমিলিয়া, কুঁহলীৰ দৰে হ'লমহা আৰু ফুলৰ পাহৰ দৰে আত্মকলিয়া । সেই অপূৰ্ব চিত্ৰকল্পসমূহৰ আধাৰত ক'লবিজে এনে এটা সপোনক কথাব ভাষাত বন্দী কৰিছে, যিটো সপোন একান্তভাৱেই অশৰীৰী বুলি ক'ব পাৰি ।

ক'লবিজৰ সপোন-কবিতাসমূহৰ ভিতৰত অন্য এটা উল্লেখযোগ্য কবিতা হ'ল, 'লিওৰ্ণিট' । মাথোন বাইশ বছৰ বয়সত লেখা এই কবিতাটো 'ফুৰ্লা থান'ৰ পুৰাতন বুলিয়েই ক'ব পাৰি । এই কবিতাটোতেই তেওঁ প্ৰথম বাৰৰ কাৰণে কিছুখ সপোনক কবিতালৈ ৰূপান্তৰিত কৰাৰ সফল প্ৰচেষ্টাৰ আভাস পোৱা যায় । 'ফুৰ্লা থান'ত আছে এখন সপোনৰ লেখাৰ মনোমগ্ন ইন্দুপূৰ্বৰ মধুৰ ছবি ; আৰু এই কবিতাটোত আছে তেওঁ সপোনত লগ পোৱা প্ৰেমসীৰ বৃপৰ অপূৰ্ব বৰ্ণনা । পুখৰীৰ সন্মোৰণীন সূক্ষ্ম বৃপৰ সন্মোৰণেৰে গঢ় লৈ উঠিছে এক অপূৰ্ণা তিলোত্তমা-মূৰ্তি । মাথোন তেওঁৰ নিজৰ ভাষাৰেই বৰ্ণনা কৰিব পাৰি, সেই অপূৰ্ণা নাৰীৰ সৌন্দৰ্য—

The rock half sheltered from my view

"By pendent boughs of tressy yew.—

So shines my Lewti's forehead fair,

Gleaming through her sable hair.

আৰু সেই অপূৰ্ণা সূক্ষ্মৰীৰ মোহনী বৃপটোত তেওঁৰ মনৰ গঠিত ভাঁহ উঠিছে এনে এক মধুৰ কল্যাণিক পৰিবেশনাত, যি পৰিবেশনটো কেৱল সপোনৰ ক্ষেত্ৰেই সম্ভৱপৰ । সেই ছবিখণ্ড এনেদুৱা,

I saw a vapour in the sky,

Thin and white, and very high ;

I ne'er beheld so thin a cloud :

Perhaps the breezes that can fly

Now below and now above,

Have snatched aloft the lawny shroud

Of lady fair—that died for love.

ক'লবিজৰ এনেদুৱা সপোন-কুঁহলীৰ মাজেৰে দেখা পোৱা প্ৰিয়াৰ সৌন্দৰ্য-বৰ্ণনাই তেওঁক পুখৰীৰ এগৰাকী শ্ৰেষ্ঠ কল্যাণিক কবিৰ আসনত প্ৰতিষ্ঠিত কৰি থৈছে । এইখিনতে উল্লেখযোগ্য যে, কল্যাণিক কবিৰ দ্বন্দ্বিত প্ৰিয়াৰ বৃপটো সন্মোৰণী কুঁহলীৰ মাজেদি দেখা পোৱা এক কল্যাণিক বৃপ । সেই বৃপটো কেৱলোৱে চিনাকি বস্তুত কেৱলকৈ প্ৰতিফলিত হৈ কবিৰ দ্বন্দ্বিত থকা পৰি যায়, ডাৰ এটি ভৰষ কৰি

কিহে পাক্দ্‌চিহ্নাহব ব্ৰুত কবাচী সাহাঁভ্যক আনহেভল হুই তেওঁৰ 'ফেইজ' নামৰ উপন্যাসখনত। তেওঁৰ মতে, কবিহে তেওঁৰ প্ৰিয়ান ব্ৰুপ চিঠিকনি পকা যেন অনুভৱ কৰে—'কুলম পাহিত, কেহুৰ গহব ল'গি ব্ৰুপত, কপো চবাইব উকলত, হৰিণা-পোহালিব চেও-সোপালত, নিজৰাব ব্ৰুপৰ লে খেঁল থকা সোঁতৰ গাভত, জোনৰ কেহল পোহৰত আব্ৰ জহুশেবত আপোন মনৰ দাপোপকত।'^{১১} সকলোবোৰ কন্যাসিক কৰিলেই এইধৰে বিভিন্ন ব্ৰুপকৰ আধাৰতে প্ৰিয়ান আনক্যাহুতব ব্ৰুপৰ বৰ্ণনা কিলে। কিন্তু, ক'লিকজৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ প্ৰিয়ান ব্ৰুপ বান্ধবৰ দাপোপত প্ৰতিফলিত হোৱাতকৈ কিম্ব্দু সপোনৰ উপকৰণ লৈয়েই থকা দিহে। এইখিনিতে তেওঁৰ কাব্যৰ কন্যাসিকতা আনবোৰ কবিৰ কন্যাসিকতাতকৈ বহুদূৰে বোঁচ ঐশ্বৰ্য্যক্ৰ হৈ উঠিহে। তেওঁৰ সপোন-কবিতাসমূহৰ বৈশিষ্ট্যও এইখিনিতেই যে, সপোনত দেখা পোৱা উপাদানখিনি লৈয়েই তেওঁ কিম্ব্দু সৌন্দৰ্য্যক শব্দৰ শৰীৰ প্ৰদান কৰিহে।

ক'লিকজৰ সপোন-কবিতাৰ অন্য এটা দিশা আছে। সেই দিশটো প্ৰতিফলিত হৈহে, তেওঁৰ 'এনিচৱেণ্ট মেৰিণাৰ' আব্ৰ 'পেইনচ অব ৱিল্প' নামৰ কবিতা দুটাও। মধুময় সপোনৰ উপকৰণ লৈ নহয়, দুঃখৰ, বিতৰ্কিকাৰে এই কবিতা দুটা আঁত্ৰ মৰ'প্পাৰ হৈহে। এই সম্বন্ধত ক'লিকজৰ সপোন সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীৰ বৈশিষ্ট্য বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। তেওঁ লোকেহে, 'সুচৰাচৰ আশি সপোনত দেখা কলুৰোৰ বাস্তৱিক হ'লি গ্ৰহণ নকৰো; কেহল সেইবোক কন্যাহৰ হ'লি নাকচ ক'ব নিদিওঁ।'^{১২} এই থাকনাৰ গা'তে অৰ্জীজ তেওঁ বান্ধব বটনাত সপোনৰ আঁহকুল দি হাঁপিয়াতীতব হ'ব আঁকি উল্লাইহে। 'এনিচৱেণ্ট মেৰিণাৰ'ত যিবোৰ আঁত্ৰলৌকিক বটনাৰ অৱতাকনা কৰিহে, সেইবোৰ দৰাচলতে একো-একোটা দুঃখৰ—বান্ধব হ'লি ভাবিকলয়োঁটন লাপে, অথচ অৱান্তৰ হ'লি হাঁহি উবাই দিবও নোহাবি। আনহাতে, তেওঁৰ 'পেইনচ অব ৱিল্প' আন একো নহয়—ৰাখোন এটা দুঃখৰৰ আঁত্ৰজতা। পূৰ্বিকাৰ আল কেনো কৰিলেই ক'লিকজৰ দৰে মধুময় সপোনৰ ব্যৱস্থাৰ ব্ৰুপ আব্ৰ দুঃখৰৰ জৱাহ আতংকৰ বাস্তৱত প্ৰতিফলিত হ'লি সন্দৰ্ভক ব্ৰুপায়িত কৰাৰ দৃষ্টান্ত পাবলৈ নাই।

ক'লিকজৰ কাব্যত সপোনৰ প্ৰদুৰ্ভুপৰ্থ ছবিৰূপে উল্লস পাবলৈ হ'লে, তেওঁৰ মানুহ আব্ৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কীয় কবিতাসমূহৰ ওপৰতো চকু বুজাই দেখা প্ৰয়োজন। লকল কৰা যায়, এই দুটা বিষয়কলুত লৈ তেওঁ কনা কৰা কবিতাসমূহ তেওঁৰ সমকালীন অন্যান্য কন্যাসিক কবিকলৈ কনা কৰা অনুৰূপ কিলব কবিতাকলুহেতকৈ বহুতঃ বেলেগ। তেওঁৰ ব্ৰুপৰ অন্যান্য কবিকলৈ প্ৰকৃতি আব্ৰ মানুহ সম্পৰ্কীয় কবিতাবোৰত ব্যক্ত

১২. In the beauty of flowers, in the grace of palms, in the light of doves, in the bounds of gazelles, in the undulating course of streams, in the cool light of the moon and specially in one's own self.
—Anisole Franco, *These..*

১৩. In ordinary dreams we do not judge the objects to be real; simply we do not determine that they are unreal.

সুতীৰ্ণ সংবেদন অনুভব কৰা যায়। কিন্তু, ক'লবিজৰ অনুৰূপ বিষয়ৰ কবিতাবোৰ যৌক্তিকলৈকে বাস্তৱৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ থাকে, তেতিয়ালৈকে প্ৰাণৰ উন্ন অকণো কৰা নেযায়। গটপ্‌ফোর্ড 'ব্লুকে ধুনীয়া কথা এযাব কৈছে, "তেওঁৰ কল্পনা মাথোন সেই জগতখনক লৈ প্ৰচণ্ড ব্যস্ততাত জড়িত হৈ পৰে, যিখন জগতৰ মানুহ আৰু প্ৰকৃতি সপোনৰ উপকৰণেৰে নিৰ্মিত বুলি ক'ব পাৰি।"^{১৪} ক'লবিজৰ আটাইবোৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিতা সম্পৰ্কেই এইযাব কথা সমানে সঁচা। দৃষ্টান্তৰূপে, তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতা-কেইটালৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি। প্ৰেমৰ নিচিনা সুকুমাৰ অনুভূতিৰ পৰশ থকা বিষয়বস্তুৰ কবিতাও ক'লবিজৰ হাতত মাথোন আলফুলীয়া আৰু মৌমিতা হৈয়েই থাকি বয়। আঁতৰি বোচি অকণমান উন্মাদ হয়; কিন্তু, ছন্দৰ উদ্ভাৱ অনুভূত নহয়। কিন্তু, যি মনুহ'তে সেই একে প্ৰেমৰ কবিতাত সপোনৰ এচেৰেটা জোনাকৰ পৰশ লাগে, তেতিয়াই সি কল্পনা-দীপ্তিৰে উজ্জ্বল হৈ উঠে, আবেগৰ প্ৰখৰ উদ্ভাপেৰে উদ্ভূত হৈ পৰে। তাৰ প্ৰমাণ, তেওঁৰ "লিওটি" কবিতাটো। অথচ ইয়াৰ তুলনাত 'লাভ' কবিতাটো কিমান নিম্প্ৰভ আৰু অনুগ্ৰ !

। ৪ ।

ক'লবিজ যদিও মূলতঃ সপোনৰ কবি, তথাপি প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপেও তেওঁৰ কৃতিত্ব উপেক্ষণীয় নহয়। বৰং, প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপেও তেওঁৰ দৃষ্টিভংগীৰ অভিনৱত্ব যথেষ্টৰূপে প্ৰতিধ্বনিত। আনকি, যিবোৰ ধ্যান-ধাৰণাৰ মধুৰ অভিব্যক্তিৰে প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপে স্বতঃস্ফূৰ্তক ইংৰাজী কাব্যজগতৰ অপ্ৰতিৰূপী শিল্পী কবি থৈছে, সেইবোৰ ধ্যান-ধাৰণাৰে কল্পমান মধুৰ কাকলি ক'লবিজৰেই প্ৰথম জীৱনৰ কবিতাত শুনিবলৈ পাই আচৰিত হৈ বাবলগীয়া হয়। অকল সেয়ে নহয়, ক'লবিজৰ কবিতাত প্ৰকৃতিৰ এনে কিছুমান সৌন্দৰ্য-ৰূপৰ বিকল চিত্ৰণ পোৱা যায় যিবোৰৰ কোনো ইংগিতেই স্বতঃস্ফূৰ্তক নহয় প্ৰকৃতিৰ একান্ত উপাসকৰ কবিতাতো পাবলৈ নাই।

প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপে ক'লবিজৰ বৰ্ণনাক্ষমতাৰ বৈশিষ্ট্য ঘাইকৈ দুটা গুণৰ আধাৰত প্ৰতিষ্ঠিত। প্ৰথম কথাষাৰ হ'ল, প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনাময় সৌন্দৰ্যৰ অতি সুক নিৰীক্ষক হিচাপে তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ তুলনা নাই। এই গুণটো যদিও তেওঁ স্বতঃস্ফূৰ্তক পৰাই সংগ্ৰহ কৰিছিল, তথাপি সেই সুক নিৰীক্ষণৰ সংবেদনশীলতাক তেওঁ বিমান আলফুলীয়াকৈ চিত্ৰকল্পৰ ৰূপত বৰ্ণা কৰিব পাৰিছিল, সিমান আলফুলীয়া চিত্ৰকল্পৰ ৰূপত অকল স্বতঃস্ফূৰ্তক নহয়, আন কোনোজন প্ৰকৃতিৰ কবিয়েই পৰিৱেশন কৰিব পৰা নাই। দৃষ্টান্তৰূপে, আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি 'অ'ত ই ভিক্টৰিয়ান'ৰ সেই অতি পৰিচিত

১৪. His imagination was only wrought into high activities in that world where man and Nature are of the stuff which dreams are made of.

চৰণকেইটালৈ, ব'ত তেওঁ মাৰ যোৱা বেলিটোৰ পোহৰত আকাশখন হাইটালুলাইয়া হৈ পৰাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে,

Have I been gazing on the western sky,
And its peculiar taint of yellow green.

গধূলিৰ আকাশৰ সেই আচহুৱা বগৰ লগত অতি কমসংখ্যক মানুহৰহে পৰিচয় আছে। সেয়েহে, এই চৰণ দুটা পাঢ়ি উঠি দায়বণৰ দৰে কবিয়েও বৰ্ণনাতো একেবাৰে উদ্ভট বুলি মন্তব্য কৰিছিল। দবাচলতে, ক'লিকজ প্ৰকৃতিৰ সদৰ-পথৰ লগত বিমান বেচি পৰিচিত, তাককৈ বহুগুণে বেচি পৰিচিত উপপথ-শাখাপথত লগ পোৱা প্ৰকৃতিৰ লগত। তেওঁৰ 'নাইটিংগেল', 'লাইম-ট্ৰি বাৱাৰ', প্ৰমথ্যে বহুতো কবিতাতেই সুস্বাদুদৰ্শিতাৰ আভাস থকা আলফুলিয়া চিত্ৰকল্প গুণচ খাই আছে।

উল্লেখযোগ্য যে, তেওঁৰ অতিপ্ৰাকৃতিক বিষয়ৰ কবিতাসমূহতো প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰ বাস্তৱ অথচ সহজে চকুত নপৰা দিশৰ বহুতো বৰ্ণনা আছে, যিবুলিকে অবাস্তৱ নোহোৱাকৈয়ে অতিপ্ৰাকৃতিকৰ ব্যঞ্জনা জগাই তোলে। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, 'ক্ৰিষ্টাবেল'ৰ এই চৰণকেইটালৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি,

There is not wind enough to twirl
The one red leaf, the last of his clan,
That dances as often as dance it can,
Hanging so light, and hanging so high,
On the topmost twig that looks up at the sky.

ঠিক এনে ধৰণৰ বাস্তৱ অথচ আচহুৱা বৰ্ণনাৰ অসংখ্য নিদৰ্শন পোৱা যায় 'এনিচৱেষ্ট মেৰিণা'ত। যদিও কবিতাটোৰ কাহিনী অভিলৌকিক জগতৰ, তথাপি স্বাক্ষৰ কৰিবই লাগিব—'এনিচৱেষ্ট মেৰিণা'ৰ যেন প্ৰকৃতিৰ অভ্যন্ত অনন্যসাধারণ দৃশ্যশোভাৰ এক বিঘাট চিত্ৰশালা।

ক'লিকজৰ প্ৰকৃতিসম্পৰ্কীয় কবিতাবোৰত প্ৰকাশ পোৱা বিতীৰ্ণ গুণটো হ'ল, বৰ্ণনাৰ অতি বিকল সংযমশীলতা। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল, তেওঁ প্ৰকৃতিৰ বিমূৰ্ত বস্তুটোকেই চিত্ৰিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। স্বাভাৱিকতে, তেওঁৰ সংযমশীলতাক অনুভূতিৰ অনুভূতা বুলি ভুল কৰাৰ সম্ভাৱনা। বহু সমালোচকে সেই ভুল কৰিছেও—ভাৱে দৃষ্টান্ত আছে। যি কি নহওক, তেওঁৰ অতি সংযত বৰ্ণনাৰ এক নিজস্ব সৌন্দৰ্য আছে। সংযমশীলতা যদিও প্ৰপদী কাব্যতেই লক্ষ্য, তথাপি ক'লিকজ কেৱল এই গুণটোকেই তেওঁৰ কাব্যৰ সৌন্দৰ্য কৰন্যাসিকতাৰ কাৰণ হৈ উঠিছে। অতি সুস্বাদু ব্যঞ্জনায় বৰ্ণনা আৰু অসাধাৰণ সংযমশীলতাৰ অপূৰ্ব সমন্বয়ে তেওঁৰ কবিতাৰ নৈসৰ্গিক দৃশ্যশোভাক এনে এটি বৃন্দান কৰিছে, ধাৰণা হয়—যেন সেইবোৰ স্বৰূপ অপৰিচিতৰ একো একোখন ছ'ৱাৱা হাবি। সেইবাবেই, তেওঁ আক টীকত

প্ৰকৃতিৰ প্ৰায়বোৰ দৃশ্যপটেই কৃষ্ণলীল মাৰ্জৰে দেখা পোৱা কেবাব বাস্তৱান লিখিল হৈ থকা ছবিৰ নিচিনা হৈ পৰে।

ক'লিকাতাৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি বৃষ্টিভৰণীৰ বিহ্বৰ্তনৰ ইতিহাস আঁত ডাংপৰ'পৰ'। আঁত স্বাভাৱিকভাৱেই তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ কবিতামূলিত প্ৰকাশ পাইছিল মাথোন প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি এক সুক্স সন্বেদনশীলতা। তেওঁৰ ছলিকাৰ প্ৰতিটো স্পৰ্শত সজীৱিত হৈ উঠা প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণাচা চিত্ৰৰ সেই সন্বেদনশীলতাৰে মনোহৰ প্ৰকাশ বুলি ক'ব পাৰি। যি কি নহওক, সিবিলাকত প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি গভীৰ মমতাৰ ভাৱ কুটি উঠিলেও কম্পনাৰ দীৰ্ঘ সন্ধান প্ৰথৰ নহয়, প্ৰাপৰ অনুৰাগো সন্ধান সুভীৰু মহৰ। তেওঁ মাথোন চকুত চক লগোৱা সৌন্দৰ্যৰ এখন বৰ্ণময় ডালিকা প্ৰস্তুত কৰিয়েই আনন্দৰ যোগান ধৰিছিল। কেৱল এটা কবিতাত ইয়াৰ উজ্জ্বল ব্যতিক্ৰম চকুত পৰে। সেই কবিতাটোত তেওঁ এটা সব্দ পাহাৰৰ চূড়াটোৰ আভ্যন্তৰে বোৱাৰ বাটত দেখা পোৱা সব্দস্বৰা ধনীয়া কম্বুৰোৰৰ বৰ্ণনা দি গৈছে। অৱশেষত, তেওঁ ভেটিয়া পাহাৰৰ চূড়াৰ ওপৰত উঠি তললৈ চাই পঠিয়াইছে, ভেটিয়া তেওঁৰ চকুত ধৰা পৰা প্ৰকৃতিৰ যি ৰূপৰ বৰ্ণনা দিছে সেই বৰ্ণনাত তেওঁৰ কম্পনাৰ মোহময় আবেগৰ পক্ষ অনুভৱ নকৰি নোৱাৰি,

Dim coasts, and cloud-like hills, and shoreless ocean—
It seemed like omnipotence ! God, methought,
Had built him there a temple : the whole world
Seemed imaged in its vast circumference :
No wish profaned my overwhelmed heart.

(Brockley Coomb)

প্ৰকৃতিৰ কৃষ্ণলীল হিচাপে তেওঁৰ জীৱনৰ সাধক আকৰ্ষণি ৰাচিছে সেইবোৰ কবিতাত, য'ত তেওঁ প্ৰকৃতিৰ সন্মিহিত ৰূপৰ বৰ্ণনা দিছে। এইবোৰ কবিতাত পোৱা যায়, জীৱনৰ বিকল অনুভূতি আৰু প্ৰকৃতিৰ মৰ্মময় ৰূপৰ অপূৰ্ব সন্মিহিত। স্বাভাৱিকভাৱে, তেওঁ নিজৰ বিৰামৰ প্ৰতি সঁহাৰি জনাব পৰা প্ৰকৃতিৰ দৃশ্যবস্তুবোৰকেই কবিতাৰ বিকলবস্তু হিচাপে ৰাচি গৈছিল। গছলিৰ অনুজ্জ্বল পোহৰত দেখা পোৱা কোনো নৈসৰ্গিক দৃশ্য নাইবা শেঁতা জোনাকত সন্মিহিত থকা কোনো সৌন্দৰ্যময় ৰূপ— এইবোৰেই আছিল কবিতাৰ বিকলবস্তু। উল্লেখযোগ্য যে, তেওঁৰ কবিতাসমূহত প্ৰকৃতিৰ কোনো চিত্ৰণেই অভিজ্ঞতাৰ তাৎকালিক ৰূপায়ণ নহয় ; প্ৰায়বোৰ বৰ্ণনাই নীচভাৱী সৌন্দৰ্যগীৰ্হে পুনৰ্নিৰ্মাণ। ক'লে অকণো ভুল নহয়, অকল এই কাকণেই সন্মিহিত প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰৰূপায়ণ বৰ্ণনাৰ ৰূপত ৰং চৰে। এইবোৰ কথাৰ ইংগিত তেওঁ নিজেই দিছে,

My eyes make pictures when they're shut.

(A Day-Dream)

‘যেব চক্ৰহাসে ভেঁড়িয়াহে হৰিবোৰ আঁকি উলিয়ায় বেঁতয়া সিহঁত জাপ খাই
বঢ়কে’—কথাবাক্যৰ আঁত দুখৰ নিৰ্ধৰ্মন পোতা যায়, ‘ক্ৰুই এৰি বিত্ৰনাইট’ নামৰ
কবিতাটোত। তেওঁ বেঁতয়া চিহ্ননিৰ কাষত বাহি আঁতৰ ছিগা সুতাবে জড়ীত কথাৰ
দ্ব্যৰ্থবাক্যলৈ গঢ়িৰ আছে, ঠিক বেঁতয়াই তেওঁৰ চকুত পৰিছে—বাহিবত কাৰোবাৰ
অশ্রু হাত পহে—বনে, শিলে—বাঁহে বকৰ সুতাবে অন্য এখন ইন্দুজাল গঢ়িৰ আছে।
জড়ীত আঁতৰ আঁত বাঁহে নৈসৰ্গিক দৃশ্যৰ ছবিবোৰ তেওঁৰ চকুৰ সম্মুখত জাঁহি
উঠিছে। ঠিক একেধৰে তেওঁৰ ‘লাইম-ট্ৰি বাগাব’ নামৰ কবিতাটোতো কোনোবা
এক জড়ীত দিনত তেওঁৰ বন্ধু আব্দ বাম্ধৰীৰ দলে বি দৃশ্য পোতাৰ দ্বন্দ্বত বিচকল
কৰিছিল, সেই দৃশ্যপোতাৰ এক মনোমগ্ন বৰ্ণনা আঁতৰ এখাৰ কোঠাৰ পৰা উখাৰ
কৰি আনিছে যোগান ধৰিছে। অকলশৰত, তেওঁৰ বিবাদ-চৈতন্য আব্দ আঁতচাকলৰ
মধুৰ সম্মুখৰ পৰিণতি-স্বৰূপে তেওঁৰ চকুৰ সম্মুখত উদ্ভাসিত হৈ উঠিছে এখন ব’দ-
জিলালি কবকাল দিনৰ আনন্দ-উজ্জল ছবি,

and I watched

Some broad and sunny leaf, and loved to see

The shadow of the leaf and stem above,

Dappling its sunshine !

এই খুঁটিখুঁটী ব’দ-বঙা ছবিখনে খেল ধনীলাকৈ সিঞাকৈ দিছে বৰ্জচকৰৰ কবিতাৰ
সেই অকণীৰ চৰণটোক, ব’ত তেওঁ লেখিছে—

The Daisy's shadow on the naked stone.

সীতাৰ কবিতা লাগিব, বৰ্জচকৰৰ তুলনাত ক’লিকাতা বৰ্ণনা কেবল অধিকতৰ
অলোকচিত্ৰকৰ্মীয়েই নহয়, অধিকতৰ প্ৰশংসনচিত্ৰকৰ্মীও আলোকিত। য’ত সন্ত,
ক’লিকাতাৰ এনে ধৰণৰ প্ৰকৃতি-চিত্ৰণৰ নিৰ্ধৰ্মনলব্ধ সম্মুখত বাহিৰেই কবি বহুটিয়ে
তেওঁক ‘কাব্য-জগতৰ টাণাৰ’^{১০} বুলি অভিহিত কৰিছিল। কাৰণ, তেওঁৰ বহুতো
কবিতাত প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনা টাণাৰৰ ছবিৰ দৰেই বৰ্ণবহুল, প্ৰবন্ধ-প্ৰবন্ধী আব্দ পৰিপূৰ্ণ
সত্বকণীল।

ক’লিকাতাৰ এই পৰ্বৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতে প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰণত জোন আব্দ জোনাকৰ
অসংখ্য চিত্ৰকৰণৰ ব্যৱহাৰ বিশেষভাৱে প্ৰাণধানযোগ্য। দ্বন্দ্বত এটা কাল্পনিক
ডবাবে এহাল শিঙৰ দৰে কাঁচিজন, হুপালী জবীৰে খেব দি থোৱা সুগোল সোণালী
জোন, নীল আকাশত কমলা বঙৰ লল ওপচাই নিয়া পূৰ্ণিমা বাতিৰ জোন, হুপালী
কুঁতলীক সোণোৱালী ফলু কঁৰি নিয়া কঁকলুটী জোনাক, জাহৰৰ দাজলি

ছ'মাময়্যাকৈ জুম্মকি থকা মাজিন জোনাক, হিমালীৰ চাকনিৰে সৰাকি জ্বা পানীয়া পোহৰৰ স'জাল জোনাক—এনে ধৰণৰ অসংখ্য জোন আৰু জোনাকৰ ছবিৰে ভেৰ্ত্তৰ কাব্য উপচি আছে। অকল জোন আৰু জোনাকেই নহয়, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিটো স্তম্ভৰ বস্তুকেই আপোন মনৰ সপোন-আৱেশ সানি বহু বিচিত্ৰ ৰূপেৰে আঁকি উলিয়াব পৰাতেই ক'লিকজৰ বৈশিষ্ট্য। তেওঁৰ বৰ্ণনাসমূহ কেৱল বৰ্ণবহুলেই নহয়, স্বৰূপ সুবিন্ধবেও মন্দিৰ। প্ৰথম উঠা স্বাভাৱিক, কিহৰ মাল্লা পৰশেৰে সেই নিসৰ্গ-শোভাক এইদৰে স্বপ্নমাদৰ কৰি তোলে? উক্তবটো দিছে সমালোচক চাইমনছে, “তেওঁৰ কাণে ৰং বোলা বস্তুটো ব্যৱমণ্ডলত পৰি থকা বস্তু, যেন ফটিক পাথৰৰ মাজত উজলি থকা জ্বই-আঙনিহে। এই ৰং তৰলিত ৰং, ফুলৰ পাহিত থকা নিয়ৰ নাইবা উজ্জ্বল ৰ'দৰ মূখৰ জিলমিল বৰষুণৰ কুঁৱলীৰ নিচিনা। তেওঁৰ প্ৰায়বোৰ চিত্ৰকল্পই আকাশ, পানী আৰু সলনি হৈ থকা বতৰৰ পৰা গোটাই অনা বস্তু নহয়—বস্তুৰ ছবি পৰাহে গোটাই অনা, আৰু সেয়েই স্তৰাচৰ তেওঁৰ মানস-চিন্তিত প্ৰতিবিম্বিত হোৱা সিবিলাকেই প্ৰতিবিস্ময়ৰূপ।”^{১৬}

ছোৱতে ক'বলৈ হ'লে, এই পৰ্বৰ কবিতাসমূহত প্ৰকৃতিৰ সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম ৰূপৰ অতি সূক্ষ্ম পৰ্যবেক্ষণ আৰু কল্পনাৰ মধুৰ উজ্জীৱনৰ মনোৰম সংযোগ ৰটিছে। কিন্তু, ইয়াৰ প্ৰকৃতপৰ্থী পৰায়তহে আকাশ, পৃথিৱী আৰু সমুদ্ৰৰ মৌল সৌন্দৰ্যৰূপৰ মহত্তম প্ৰকাশ তেওঁৰ কবিতাত বিধৃত হৈছিল। বৰ্ডচৰ্ণৰ দৰে তেওঁৰ আৱিষ্কাৰ কৰি ৰাছিল, প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ আত্মাৰ আৰু বিশ্বৰ কাৰণ-সত্তাৰ এক অনিৰ্বচনীয় সম্পৰ্ক আছে। তেওঁ লৈছিল,

O | the one life within us and abroad

Which meets all motion and becomes its soul,

A light in the sound, a sound like power in light

Rhythm in all thought and joyance everywhere.

(Aeolian Harp)

আৰু,

My friend, and thou our sister | we have learnt

A different love ; we may not thus profane

১৬. With him colour is always melted in atmosphere, which it shines through like fire within a crystal. It is liquid colour, the dew on flowers, or a mist of rain in bright sunshine. His images are for the most part derived from water, sky, the changes of weather, the shadows of things than things themselves, and usually reflections on them.

Nature's sweet voices always full of love
and joyance ;

ভাবিলে অবাক হৈ যাব লাগে, স্বপ্নোজ্জ্বল কবিয়ে কেনেকৈ প্রকৃতির একেই দৃষ্টিভঙ্গীতে
চাইছিল। স্বর্ভাচর্য্য'র দবে ক'লবিজ্ঞবো প্রকৃতির প্রতি থকা ভেতের গভীর ভালপোষাক
আধ্যাত্মিক নিগূঢ় চিন্তাই বুঝাই ধৈছিল।

কহুতো সন্মালোচকর ধাককা, প্রকৃতির প্রতি ক'লবিজ্ঞর এই বিশিষ্ট দৃষ্টিভঙ্গী
অস্তবালত আছিল স্বর্ভাচর্য্য'র নিজস্ব চিন্তার গভীর প্রভাব। কিন্তু, ক'লবিজ্ঞর চিন্তা-
পৰিকল্পার ওপৰত চকু ফুৰাই চলে, কথামাৰ ইমান সহজ যেন মেলাগে। কাব্য
ৰচনাকাল বিজ্ঞাই চালে ফটফটীয়াই ওলাই পৰে, স্বর্ভাচর্য্য'র কাব্যত এইবোৰ ধ্যান-
ধাৰণাই বাহ লোৱাৰ আগতেই ক'লবিজ্ঞৰ কাব্যত সিবিলাকৰ পৰিণত প্রকাশ
ঘটিছিল। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, ক'লবিজ্ঞবো কবিন্দিত কোলাই যোৱা প্রকৃতির আদৰ্শ
শিফাৱিত্তী ৰূপৰ কল্পনা সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ পিনে অঙ্কুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি।
তেৱেী লেখিছিল,

But thou, my babe ! Shalt wander like a breeze
By lakes and sandy shores, beneath the crags
Of ancient mountain, and beneath the clouds—

... ..

Great Universal Teacher ! he shall mould
Thy spirit, and by giving make it ask.

(Frost at Midnight)

ওপৰবাকৈ চালে ধাৰণা হয়, এয়া মাথোন স্বর্ভাচর্য্য'র 'লুচি' কবিতাপুঞ্জৰ 'এককেশ্যন
অব নেচাৰ' ভাৰগঠোৰেই প্রতিধ্বনি ! কিন্তু, দবাচলতে এই কবিতাটো 'লুচি' ৰচিত
হোৱাৰ বহু আগতেই ৰচিত হৈছিল।

স্বর্ভাচর্য্য'র দবেই ক'লবিজ্ঞবো গভীর বিশ্বাস আছিল, প্রকৃতির বহুত মানুহৰ
জৰ্জৰিত আত্মাৰ সান্তনা লাভৰ সম্ভাৱনা সম্পৰ্কে। তেৱেী লেখিছিল,

Yet still the solitary humble-bee
Sings in the bean-flower ! Henceforth I shall know
That Nature ne'er deserts the wise and pure.

(Lime-Tree Bower)

চন-ভাবিখ বিজ্ঞাই নেচালে ধাৰণা হ'ব পাৰে, এইবোৰ চৰণ স্বর্ভাচর্য্য'র 'টিন্টাৰ্ন
এৰি'কেই শুন-নুশুনো প্রাতধ্বনি ! দবাচলতে, এয়া 'টিন্টাৰ্ন এৰি'কেই স্নানতীৰ বাস-
সংগীতৰ কুটো-নকুটোকে কুটি উঠা আলোপৰ অংশ বুলি ক'লেহে সত্যৰ কাম চপা হয়।
বিজ্ঞে প্রকৃতি প্রাৰম্ভেৰে সৈতে ভাল পায়, ভেতৰ যে প্রকৃতিৰে বিশ্বাসযোগ্যতা নকৰে—
স্বর্ভাচর্য্য'র এই বিশ্বাস হয়তো ক'লবিজ্ঞৰ সম্পৰ্কেই উপস্থিতিছিল, অন্ততঃ বিকটিত

হৈ উঠিছিল। কবিশ, ক'জবিলে বোভিয়া ডেক্টৰ কবিতাত এইবোৰ ব্যান-বান্যা
অভ্যুত্থান কৰিছিল, তত্ৰ'চৰ্ছৰ ভোভিয়া 'উই আব চেভেল'ৰ সোণীয়া লব্ধ আনন্দ
স্বপ্নাকৰ কবিতা কনা কবি ব্রাহ্মণ কবি-স্বীকৃতিৰ দ্ব্যাকলিহে পাব হ'বলৈ সাজিছিল।

স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, প্ৰকৃতিয়ে মানুহৰ নিজৰ প্ৰত্যাশিতাব তপস্বতে নিৰ্ভৰ
 কৰে—ক’লবিজৰ এই বিশ্বাস হৰুতা জটচৰ্খৰ পৰাই গ্ৰহণ কৰা। কিন্তু, তাৰ
 লগতে বহিঃকাকন-সংযোগ ঘটিছিল, তেওঁৰ নিজৰ চিন্তাৰ এক পৰিশত ফলস্ৰুতিব। তেওঁ
 বিশ্বাস কৰিছিল, প্ৰকৃতিৰ যি প্ৰাপন্নতা সেয়া দৃষ্ট কৰিব নৱনেই অসম্ভৱ।
 ধানবিলি আত্মাৰ প্ৰতিফলনেৰেহে প্ৰকৃতিৰ চেতনাৰ জগত স্বীকৰণ উল্লেখ্যৰে
 স্পষ্ট হৈ উঠে। সেইবাবেই, তেওঁ বোকা কৰিছিল,

O Lady ! we receive but whate we give.

And in our life alone does Nature live.

(Ode to Dejection)

আনন্দ, মানুহ ও পবিত্র প্রকৃতির যি প্রভাব, সেয়াও তেওঁৰ মতে আন একো নহয়—
প্রকৃতিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত মানুহৰ নিজস্ব অধ্যাত্মিক প্ৰত্যৰ্থ। সেয়ে, তেওঁ লিখিছিল,

That outward forms, the loftiest still receive

Their finer influences from the life within.

(Ode to Dejection)

কিন্তু, তেওঁৰ গভীৰ দার্শনিক চিন্তাৰে সন্মত এই ভাৱৰ অভিব্যক্তি তেওঁৰ প্ৰকৃত কবিত্বৰ শেষ অধ্যায়ৰ বাথোন একেটি কবিতাতেই প্ৰতিফলিত হৈছিল। স্বীকৰ কবিৰ জাতিৰ, বৰ্ণিত তেওঁ স্বতঃস্ফূৰ্তৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ পদ্মসমৰ নহয়, তথাপি প্ৰকৃতিৰ কবি হিচাপে স্বীকৰ কবিতাতেই সৰ্বভৌম সভ্যৰ হৃদয়ত প্ৰকাশ ঘটিছে।

161

কবি হিচাপে ক'লিকবৰ সামাজিক হস্তাক্ষৰ কবিকণ্ঠে ন'হেই এটা অতি সহজ প্ৰশ্নৰ হ'বামূৰ্খি হ'বলগীয়া হয় ; কিন্তু কবিৰ কাব্য-পাণ্ডিত্যৰ পাকসৰ অতি সৰ্বোপ-সেই কবিকৰে জনকৰ লাভৰ জোখৰে কি অস্পষ্টকণ্ঠী সমাজৰ দোষৰ এৰি থৈ গৈছে ? বৰ্ত্তমানৰ জনত ভেটক তত্পৰতাৰেই আঁপি কিবা কবিকণ্ঠে ন'লে প্ৰশ্নটোৰ প্ৰত্যু-বাদ বোধিত ভাৱপৰ-পূৰ্ণ হৈ পৰে । কাব্য, বৰ্ত্তমানৰ স্তন্যত ক'লিকবৰ কবিতাৰ পাণ্ডিত্য হেৰুৱৈ ভাৱলগীয়া, সাৰ্বক কবি-জীৱনৰ কিস্তিও ভেটকৈ সীমাবদ্ধ । যিখিনি কবিতা জন কবি থৈ গৈছে, লিখিকাৰে উল্লেখযোগ্য বুলি স্বীকৃত কবিতাখণ্ডিৰ ভাৱেইটোই জনবদ্ধ । অতঃ, সমাজিক সোণক কবাবৰ অধিকাৰ কবি নোহাওঁ, 'বটকলীয়া হেজাৰ অংশীদাৰ হিচাপে বৰ্ত্তমান' সেৱাই নিয়া ধাৰাসমূহক কব-ভেট-সেৱাই-নিয়া ধাৰাসমূহেহে কল্যাণক কবিকণ্ঠে

বিভীৰুটো পুৰুষে জৰীং শ্যেঙী আৰু কীট্টে বিকম লাভছিল'-^১ আৰু পুৰুষজন কবিৰ বাৰা প্ৰদৰ্শিত পথ দ্বাৰা বৈশিষ্ট্য কৌলখীনত—সেই বিষয়ে একেজন সমালোচকে ইংগিত দিছে এইদৰে, 'ক'লিঙ্গৰ' বৰি কল্যাণিক পুৰবৰি'ব্যালন সেইটো বিশ্বৰ প্ৰতিভা, যিটো বিশ্ব প্ৰকৃতিৰ প্ৰত্যক্ষতৰ দ্বাৰা বৰি'ত হৈছে, ক'লিঙ্গৰে ভেনে'লে দ্বীতিনগৰতভাৱে সেই ব'ডমাকটোৰ ওপৰত নিজৰ দাবী সাব্যস্ত কৰিব পাৰে, যিটো ব'ডমাক হ'ল—কিম্বদন্ত পুৰাণকবিতা।^২

স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, জগৎজনতৰ কবি হিচাপে ক'লিঙ্গৰ সৰ্বকৰ কবি পৃথিৱীৰ কাব্য-জগতত বিতৰি একজন নাই। তেওঁৰ 'এনিচয়েট য়েৰিণাৰ' 'ক্ৰিষ্টোফেল'ৰ প্ৰথম ব'ড আৰু অসমাপ্ত 'কু'লা খান' ইংৰাজী সাহিত্য জগতত থাকে যেনে জৰি কাব্যকৃত দ্বীতিন স্বীকৃত হৈ ব'ব। অজ্ঞানো, তিনিওটাৰ ভিতৰত কোনটো কবিতা জেটতম, সেই বিষয়ে সমালোচকসকলৰ মাজত মতভেদ আছে। হেজলিটৰ মতে, দ্বীতিন কল্পনাব নিটোল সৃষ্টি হিচাপে 'এনিচয়েট য়েৰিণাৰ' সৰ্বকৰ একো জেট ইংৰাজী কবিতা। 'ক'লিঙ্গৰ' দ্বীতিন মতে, 'দিনৰ পোহৰত বটা ভৌতিক কান্দ'—^৩ হিচাপে 'ক্ৰিষ্টোফেল'ৰ প্ৰথম ব'ডটোৰ সংগীতময় প্ৰকাশন কুলনা নাই। চাইমনছৰ মতে, ক'লিঙ্গৰ দ্বীতিনে নিৰ্মিত সপোন হিচাপে 'কু'লা খান' ইংৰাজী সাহিত্যৰ এক অকল্মকৰীৰ বিশ্বাস। যি কি নহওক, 'ক'লিঙ্গৰ' দ্বীতিনে তিনিওটা কবিতাৰ বিষয়ে সকলো বিতৰিৰ ওপৰত হৈ এবাৰ আঁত প্ৰাণধানযোগ্য মন্তব্য কৰিছে, 'ইহ'তৰ কোনো প্ৰতিবন্ধী নাই, আৰু সকলো কবিতাপ্ৰেমীয়েই ইহ'তক প্ৰশংসা মাজত ধাৰণ কৰে। পৃথিৱী যোজনাটমক থাকে, ভেটল্লাটমক ইহ'তে মানুহৰ কল্পনাক জৰি'কিত কৰিছেই থাকিব। ইহ'তৰ সংগীতময়তা পৰিপূৰ্ণভাৱে সম্পূৰ্ণ, আৰু ইহ'তৰ সৰ্বকৰু নিৰ্দ্ৰ কাৰণে কিমান আবেগনশীল ব'ধজনৰ কাৰণেও সন্মান আকৰ্ষণীৰ। প্ৰেমিকে ইহ'তক ভাসপাৰ, যদিও ইকিলাকত প্ৰেমৰ কথা কোৱা হোৱা নাই। জ্ঞানৰ প্ৰেমিকে ইহ'তক ভাসপাৰ, যদিও ইকিলাকত মৰ্ণনৰ কথা কোৱা হোৱা নাই। প্ৰকৃতিৰ প্ৰেমিকে ইহ'তক ভাসপাৰ, যদিও ইকিলাকত প্ৰকৃতিৰ কথা ঘটনাৰম্ভেহে বিৰ'ত হৈছে। আৰু, বিকিৰকে ভেটল্লাটমক বনা কল্পনাবে এই পৃথিৱীত এনে কিছ'মান অলম্বীৰী জীৱন বালনান বচনা কৰি দিছিল যিবোৰ ভেটল্লাটমককে কেলেৰ, সিকিলাকৰ পৰা আকৃত কবি আমাৰ মৰে বিকিলাকে ভেটল্লাটমক সাধ'কথাবোৰ গোটাই কুৰোঁ যতে সেই আঁচন জগতত বাস কৰিব পাৰোঁ, ভেনে'ল্লা মানুহবাকলৈকে সকলোবোৰ

১৭. It is on the lines laid down by his share in the pioneer work rather than on the lines of Wordsworth that the second generation of romantic poets—that of Shelley and Keats developed.

১৮. If Wordsworth represents that side of the romantic revival which is described as the return to nature, Coleridge has justification for the phrase 'renaissance of wonder'.

১৯. Witchery by daylight.

সাধু-কথা-প্রেমীয়েই ইহঁতক ভাল পায় অথবা মক্স উজ্জ্বল কবি দি ভাল পালেহেঁতেন।^{২০}

কিন্তু, তেওঁ তেনেকুৱা কবিতা মাথোন তিনিটাই বচনা কৰিব পাৰিলে। যদিও পৰবৰ্তী কালত বিবাদ-বীৰ্য্যকে মধুৰ 'অ'ড টু ডিডেকশ্যন'ৰ দৰে, নাইবা আলফুলিয়া প্ৰেমেৰে বিধুৰ 'লাভ'ৰ দৰে দুই-টা সাধুৰ কবিতা লেখি উলিয়ালে, তথাপি সৰ্বভাগ সমালোচকৰে অভিমত, 'পৰাডাইজ' তেওঁৰ ভিতৰৰ কবিতাজনক টে'টু চেপা দি মাৰিলে।^{২১} কিন্তু, কথাষাৰ কিমানখিনিগৈকে সঁচা, গমি চাবলগীয়া। দৰাচলতে, ৱৰ্ডচৱথ'ৰ কবি-প্ৰতিভাৰ ধীৰ অৱকল আৰু ক'লবিজৰ কবিমানসৰ প্ৰবাহ-লুপ্তিৰ মাজত এটা মৌলিক পাৰ্থক্য আছে। এই কথাষাৰকে আঙুলিয়াই দি সমালোচক কুইলাৰ-কাউছে কৈছে, "আমি বাৰু নিজকে সুখি চ'ওঁচোন, একেটা জীৱনতে 'এনচিয়েণ্ট মেৰিণা'ৰ পৰায়ন, এটা কবিতাৰ ধাৰা একেলগাৰিয়ে সৃষ্টি কৰি গৈ থকাটো কাৰোবাৰ পক্ষে সম্ভৱ নে।"^{২২} উক্তৰ নিশ্চয় একেটাই হ'ব, অসম্ভৱ।

এই অসম্ভৱৰ পৰিপ্ৰেক্ষিততেই ক'লবিজৰ কাব্য-পৰিক্ৰমাৰ এটা বিশেষ লক্ষণ বহু সমালোচকৰ চকুত তেওঁৰ কাব্যৰ অভাবনীয় চুটিৰ ৰূপত ধৰা দিছে। সেয়া হৈছে, তেওঁৰ কম্পনা-কল্পতাৰ অসমতল ৰূপ। যদিও তেওঁৰ বহুতো কবিতাই সম্পূৰ্ণৰূপে কাব্য-গুণৰ পৰা বঞ্চিত নহয়, তথাপি তেওঁৰ দৰে অপূৰ্ণ কল্পতাবান কবিৰ বচনা বুলি ভাবিবলৈকে টান লাগে। তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাসমূহত বিবং-প্ৰেমৰ জুই বে নায়েই, আনকি ফুলৰ উমকণো পাবলৈ নাই। যদিও তেওঁৰ জীৱনীকাৰে তেওঁৰ জীৱনৰ বেইবাটাও প্ৰেমৰ কাহিনীৰ উল্লেখ কৰিছে, তথাপি সম্ভেদ ওপজো—জীৱনত তেওঁ কোঁতলাৰা কোনোবা নাৰীক ভাল পাব পাৰিছিল নে নাই। তেওঁৰ প্ৰেম প্ৰায় আকাৰিক অৰ্থত বিমূৰ্ত ৰূপৰ বন্দনা। স্বাভাৱিকতে, সেই প্ৰেমৰ অনুভূতি অত্যন্ত অনুগ্ৰহ। তেওঁৰ প্ৰকৃতি-সম্পৰ্কীয় কবিতাসমূহৰ ক্ষেত্ৰতো এইধাৰ কথা সমানে প্ৰযোজ্য। হয় সিবিলাকত নৈসৰ্গিক দৃশ্যশোভাৰ অনুৰাগবিহীন স্ফুৰ্ত্তাস্ফুৰ্ত্ত ৰূপৰ চিত্ৰণ

২০. "They stand alone, and all lovers of poetry keep their heart. While the world lasts they will ravish the imagination of men. Their music is perfect, and the spirit in them is akin to childhood as to age. The lover loves them though they do not speak of love. The lover of wisdom loves them though they do not speak of philosophy. The lover of nature loves them, though they speak, only incidentally, of nature; and all the lovers of folklore, from those wild men who peopled the universe with beings who are not themselves to us who collect their tales that we may live in that alluring world love them or would have loved them dearly.

২১. Metaphysics killed the poet in Coleridge.

২২. Let us ask ourselves, if it conceivably within one man's measure to produce a succession of poems on the plane of Ancient Mariner.

আছে, নতুবা দার্শনিকতাৰ আভাস থকা বিমূৰ্ত্ৰ ৰূপৰ প্ৰশংসা আছে। তেওঁৰ অভিলোকিক কবিতাসমূহৰ তুলনাত এই ধৰণৰ সকলোবোৰ বচনাই নিম্প্ৰভ আৰু সুবাসিহীন। সেইবাবেই, সমালোচকসকলে তেওঁৰ কাব্যৰ অসম্মতল ৰূপৰ কথা অৱতারণা কৰাটো অতি স্বাভাৱিক।

টোলে তেওঁৰ কবিতাৰ এটা ডাঙ। দুটিৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, ক'লবিজৰ কাব্যৰ লগত বাস্তৱৰ সম্পৰ্ক অতি কীণ। বাস্তৱ মানে অন্য একো নহয়, —মানবীয় কাৰ্যকলাপ, কামনা-ৰাসনা, সংবেদন আৰু চিন্তা-চৰ্চাৰ লগত সম্পৃক্ত চেতনাৰ প্ৰতিফলন। হয়তো 'এনচিক্লোপেডিয়া মেৰিণাৰ' আৰু 'ক্লিটোফেল'ৰ নিচিনা অভিলোকিক কবিতা বাৰেবাৰ একেই দৃষ্টিভঙ্গীৰে বচনা কৰাও অসম্ভৱ নহয়। কিন্তু, সেই ভৌতিক কাণ্ড-কাৰখানাৰে সম্ভাৱ্য কবিতাৰ আবেদন আধুনিক মানসৰ প্ৰতি —বিশেষকৈ, যুগোপীৰ মানসৰ প্ৰতি স্বাভাৱিকভাৱেই অতি সন্নিবিষ্ট। অথচ, ক'লবিজৰ সমস্ত কীৰ্তি এই জাতীয় কবিতাৰ্থনিৰ সফলতাৰ ওপৰতে প্ৰতিষ্ঠিত। দৰাসমূহত, ক'লবিজৰ কাব্য-অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত এই দৃষ্টিকোণৰ অৱতারণা সম্পূৰ্ণৰূপে অব্যাহত ৰাখিয়েই ক'ব পাৰি। কাৰণ, কমন্যাসম্মতৰ ঐতিহাসিক পটভূমি অৱীকাৰ কৰিছে সেই যুগৰ যি কোনো কবিৰ এই আধুনিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিচাৰ কৰাৰ প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে।

ছড়াস্ত কথাবাৰ এইদৰে ক'ব পাৰি, ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ ইতিহাসত কমন্যাসম্মতৰ এটা সুস্পষ্ট আন্দোলনৰ গঢ় দি তোলা কাৰণত ক'লবিজ স্বতঃস্ফূৰ্তৰ সন্মান অংশীদাৰ। দুয়ো দুটা দিশত সুৰোচ্ছ কাব্যৰ সৃষ্টি কৰি থৈ গৈছে। স্বতঃস্ফূৰ্তে প্ৰাত্যাহিক অভিজ্ঞতাৰ প্ৰাকৃতিক স্বৰ্ণৰ মহিমাৰে অভিষিক্ত কৰি থৈ গৈছে; আৰু ক'লবিজে লোকোত্তৰ জগতৰ স্বপ্নময় ৰূপক মাটিৰ পৃথিৱীৰ বাস্তৱিকতা দান কৰি থৈ গৈছে। অথবা, সেই কথাবাক্যক ইতিহাসৰ পটভূমিত এইদৰেও ক'ব পাৰি: "স্বতঃস্ফূৰ্ত বাস্তৱৰ ওপৰত কল্পনাৰ পৰা দি প্ৰকৃতিবাদক স্বেৰ আকৰ্ষকতাৰ পৰা বন্ধা কবিতালৈ প্ৰৱাস পাইছিল; ক'লবিজে যনন্তাৱিক সত্যৰ লগত সম্পৰ্কবৃদ্ধ কৰি কমন্যাসক ৰাজপাল আৰু বেৰ্ডলিফক মূল চাকল্যকবিতাৰ পৰা বৃদ্ধ কৰিলে।"^{১০} বৃত্ততে, দুয়োদৰাকী কবিৰে নিজৰ প্ৰতিভাৰ মৈশ্ৰিটেৰে ইংৰাজী কমন্যাসিক কাব্যৰ দুটা প্ৰধান দিশক একো জোকাতে সিহঁতৰ পূৰ্ণতম অভিব্যক্তি দান কৰি থৈ গৈছে। উল্লেখযোগ্য যে কমন্যাসিক কাব্যৰ বিতৰী ভৱংগৰ কবিসকলে স্বতঃস্ফূৰ্তক ক'লবিজৰ জগতকভাৱেই নতুন প্ৰেক্ষাৰ উলসে বিচাৰি পাইছিল। সেই হিচাপে, তেওঁৰে দুয়োটা ডক্কৰ কব্যাবৰ্ণৰ দ্বাৰত সেতুৰ সন্নিবিষ্ট কৰি দিছিল।

১০. Wordsworth sought to save the naturalism from the hard literalism of Crabbe by touching reality with imagination. Coleridge redeemed romance from coarse sensationalism of Walpole and Mrs. Radcliffe by linking it with psychological truth.

। अक्षरगुणः ।

Traill, H. D.	:	Coleridge
Carpenter, M.	:	Coleridge
Symons, A.	:	Romantic Movement in English Poetry
Garrod, H. W.	:	Coleridge
House, H.	:	Coleridge
Lowes, John Livingston	:	Road to Kanadu
Royds, K. E.	:	Coleridge and His Poetry

वाङ्मय

The Pilgrim of Humanity, whose name
Over his living head like Heaven is bent.
: Shelley

কমন্যাসিক কবিসকলৰ ভিতৰত যিজন কবিৰ কবিতা একান্তৰূপে প্ৰকৃতকৈ উচ্ছাসৰ অভিযান্ত্ৰিক, সেই কবিজনই হ'ল—জৰ্জ ৰাভাৰ্ট বাৰ্ণবল। তেওঁ নিজে কবিতাৰ বহুপ বিধৰে নিৰ্ণয় কৰি থৈ গৈছে, তাৰ পৰাই অনুমান কৰিব পাৰি—বহুত উচ্ছাসৰ দ্বাৰা পতিতকৈ তেওঁ কাব্যৰ ক্ষেত্ৰত গঢ় দিয়া কবিতা কৰিছিল। তেওঁৰ মতে, কবিতা হৈছে—“কল্পলোকৰ লাভা, যাৰ উল্লীৰূপে ভূমিকম্পক প্ৰতিবোধ কৰে।”^১ সঁচামে চিহ্নকৰে, তেওঁৰ ক্ষেত্ৰ কবিতাসমূহ ক্ষয়-আৱেগবিধৰ প্ৰচণ্ড বিস্ফোৰণৰ দৰে অম্ল উচ্ছাসৰ জ্যোতিৰ্দ্ৰশ্য প্ৰকাশ। উল্লেখযোগ্য যে, যাদোন ন-বছৰ বয়সত লেখা জীৱনৰ প্ৰথম কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু আছিল, তেওঁ চকু পাৰি দেখিব নোৱাৰা এমৰাকী বৃদ্ধা মহিলাৰ প্ৰতি মনৰ সমস্ত বিস্ফোৰণ উদ্গীৰণ। স্বাভাৱিকতে, তেওঁৰ কবিতা চুড়ান্ত আত্মক-অভিযান্ত্ৰিক অপূৰ্ণত্বৰ নিদৰ্শন।

কমন্যাসিক কবিসকলৰ প্ৰত্যেকৰে কবিতা কম-বেচি পৰিমাণে আপোন জনকৈ অভিযান্ত্ৰিক। কাৰণ, তেওঁলোক যিহেতুই জগতক নিজৰ মণ্ডিতপৰীৰে গঢ়ি দি গৈছেই আপোন কবিতাত চিত্ৰিত কৰিছে। বাৰ্ণবলৰ কবিতাসমূহ সেই একেই অৰ্থত আত্মক-অভিযান্ত্ৰিক মতেই নহয়। তেওঁৰ কবিতাত কম্পনাৰ লীলা-ধোলা প্ৰায় নাই যদিও ক'লেই ধৰণত নহয়। তেওঁৰ মানসত প্ৰতিফলিত হোৱা জাগৰিত-অভিযান্ত্ৰিক ব্যক্তিত্বৰ বৰ্ণনাই তেওঁৰ কবিতা। কিন্তু, তেওঁৰ মানসেই আছিল সম্পূৰ্ণ জিহ্বা প্ৰকৃতিৰ, যাৰ বৰ্ণনা দিছে সমালোচক চাইমনছে এইদৰে, “তেওঁৰ মানস আছিল ফাট খকা ধাপোণৰ দৰে, য'ত প্ৰতিটো বস্তুকেই পোনপটীয়াকৈ প্ৰতিফলিত হয়, কিন্তু যেন বিদীৰ্ণ ৰূপত।”^২ সেইবাবেই, তেওঁৰ সৰ্বক্ষেত্ৰ কবিতাসমূহ হ'ল, একাধি ব্যংগ-কবিতা। কমাৰ্ছান পৰিহাস নিৰ্মম বিৰূপ আৰু লাগিত জেৰেৰে পৰিপূৰ্ণ তেওঁৰ সেই ব্যংগ কবিতাসমূহ বিবোধৰ লগত তুলনা কৰিব পৰা কবিতা কমন্যাসিক কবিসকলৰ কন্যাত যে পাবলৈ নাৱেই, ইংৰাজী কবিতাৰ দীৰ্ঘ পৰিক্ৰমাতো বিৰল যদিও ক'ব পাৰি। সেই হিচাপে, তেওঁ বৰং পোপ, ব্লাইডেন আৰু চুইফ্টৰে সগোষ্ঠীৰ—কমন্যাসিক কবিসকলৰ নহয়।

তথাপিও, তেওঁ একান্তভাৱেই কমন্যাসিক কবি। তেওঁৰ মনুলেহী প্ৰেমিক-মনৰ দ্বাৰৰ আত্মবৃত্তি, বিক্ষুব্ধ ক্ষয়ৰ অপৰিসীম পৃথিৱী-অহংস, নিঃসংগ জীৱনৰ প্ৰতীক বিক্ষয়তা আৰু বিদ্রোহী আত্মৰ অম্ল স্বাধীনতা-প্ৰাৰ্থনাই সৈতে বাৰ্ণবলৰ কবিতা কমন্যাসিককৈ এক অতি বিৰল দিশৰ পৰিপূৰ্ণ অভিযান্ত্ৰিক। প্ৰেমিক হিচাপে তেওঁ এনে এক অনিৰ্বচনীয়া প্ৰেমৰ পিলাসী আছিল, যি প্ৰেম যাক-ক্ষয়ৰ স্নেহময় সাম্ৰাজ্য আৰু কুমাৰী-ক্ষয়ৰ মনুলিত প্ৰেমৰ উত্তম অনুবাদৰ এক অপূৰ্ণ মিলন। জীৱনত তেওঁ কাচানোতাৰ দৰে বহু নাবীৰ প্ৰেমৰ ডিম্বৰী হৈছিল, কৰাই কৰাই সেই প্ৰেম

১. The lava of imagination, whose eruption prevents earthquakes.

২. His mind was a cracked mirror, in which everything fell its directly, but as if scarred.

প্ৰতিভা; কিন্তু, তেওঁৰ মন চিৰদিন অকৃত হৈয়েই বৈছিল। বহুতো ক্ষমতাশালী হোৱাৰ বাবে, তেওঁৰ সেই অকৃত্ত্বৰ মূলতে আছিল, এক প্ৰথম আত্মবীৰ্য। আৰু সেই আত্মবীৰ্যৰ মূলতে আছিল, এক প্ৰথম আত্ম-সচেতনতা অথবা 'বিকৃতি-কুটীয়া'-ৰ মনোভাৱ। তেওঁ আছিল, আজন্ম বন্ধ। সেই বন্ধ ভাবিকৰ নকশাৰে তেওঁ ইমান আত্ম-সচেতন আছিল যে, মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁৰ বন্ধ-বহনক অনুবোধ কৰিছিল—
 কেন তেওঁৰ মৃতদেহৰ বন্ধ ভাবিকৰ কোমল মেৰা সোপোহাকৈ লাগি থকা হয়।
 বহুতেই ধাৰণা, তেওঁৰ কবিতাত বহু ঠাইতেই উল্লেখিত মৃত্যুকালৰ প্ৰতি মনোভাৱ
 সেই 'বিকৃতি-কুটীয়া'ৰেই প্ৰতিফলন। যি কি নহওক, তেওঁৰ বিকল চেয়ে আৰু
 মনোবৰ পৰা নিৰাসিন—উভয়ে বালি তেওঁৰ জীৱনটো আনি দিছিল, পৃথিৱীৰ প্ৰতি
 বিশ্বাস আৰু আভ্যন্তৰীণ নিঃসংগতৰ বীৰিত অনুভূতি। আৰু, এই সৰলমেৰে
 প্ৰতিভাৱাই মূগ পাইছিল, আভ্যন্তৰীণ কবৰ অলম্বা আত্মিকতা-সংহাৰ দ্বাৰায়। অন্য
 দেশৰ মাত্ৰ-সংগ্ৰামত সজ্জিত সেনাসাময়ক ছবিৰ প্ৰাণ কৰি মৰণ-বৰণ কৰা কৰ্মাকৰ
 ইংৰাজ কবিৰ কাৰণে নতুন কথা বুলিছেই ক'ব পাৰি। দৰাচলতে, অন্যান্য কবিতাসকল
 কবিসকলৰ দৰে বাল্যকালৰ কাব্যৰ কবিতাসকলৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য এইখিনিতেই, তেওঁৰ
 কাৰণে জীৱনৰ বাস্তৱিকতা আৰু কাব্যৰ কল্পনামেধনাত মূগে ডিঙি বন্ধ নাছিল।

অকল এই কালপেই বাল্লবৰ বহন্যাসবাদৰ কিমান বোঁচ ব্লুবোপৰি ধাৰাৰ লগত সন্নিৱিষ্ট আছিল, পৰিচিত ইংৰাজী ধাৰাটোৰ লগত সন্নিৱিষ্ট বোঁচ সন্নিৱিষ্ট নাছিল। সেই অনুসৰে, তেওঁৰ কাব্যই ব্লুবোপৰ দেশে দেশে বিমানবোৰ কবিক প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰিছিল, অন্য কোনো ইংৰাজ কবিক কাব্যই সন্নিৱিষ্ট বোৰ কবিক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা নাছিল। ব্লুবোপত তেওঁৰ কবিতাৰ জনপ্ৰিয়তাৰ উমান পাবলৈ হ'লে, মহাকাব্য গ্যটেৰ বৰাৰাৰ মনত পেলালেই হ'ল, "বাল্লবৰ আছিল হৃদয়-জগতৰ নেপোলিয়ন।" উল্লেখযোগ্য যে, বাল্লবৰ কবিতাতেই ইংৰাজী বহন্যাসবাদৰ দ্বিতীয়টো ভাৰগৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান লক্ষণটো পৰিস্ফুট হৈ উঠিছিল। শোলা, কীটচ আৰু বাল্লবৰ কবিতাত মহান পৰম্পৰাসমৃদ্ধ গ্ৰীচৰ প্ৰতি বি অনুৰাগ প্ৰকাশ পাইছে, তেওঁলোকৰ পূৰ্বসূৰী ককিইজনৰ কবিতাত তাৰ নাম-গোন্ধেই পাবলৈ নাই। কীটচৰ কবিতাত পোৱা যায়, প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ অতীত-কীৰ্তিৰ বিপুল জয়গান; শোলাৰ কবিতাত পোৱা যায়, গ্ৰীক অতিকথাৰ ভিত্তিত নিৰ্মিত অনাগত ভৱিষ্যতৰ প্ৰশংসা; আৰু বাল্লবৰ কবিতাত পোৱা যায়, সেই একে অতিকথা-স্মৃতি-বিজীৱিত গ্ৰীচৰ বৰ্তমান দাঁতিব্দৰ প্ৰতি প্ৰবল সন্মানভূতি।

সমোদায়িক, বাস্তব কবিতাব এক বিশেষ প্রকৃতিতে ভেঁটক আন সমসাময়িক
অন্যাসিক কবিৰ পৰা নিলদাই আছে। সেই প্ৰকৃতিটো প্ৰকাশ পাইছে, জীৱন
জটিলতাৰ প্ৰতি ভেঁটক সহানুভূতিৰে চাৰিওফালে। আন সমসাময়িক অন্যান্য

e. deformity-complex.

g. Byron was the Napoleon of the realm of rhyme.

কবিতাই কবিতাৰ অকলসকল কবিতাৰ কোনো নতুন ফেৰেৰে এৰি দিবৰ দৃষ্টিভঙ্গনৰ পৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, তত্ৰুচৰণৰ দৃষ্টিভঙ্গনী এককভাৱেই ধ্যান-মগ্নাহিত আৰু কল্পনালী; স্তম্ভীয় দৃষ্টিভঙ্গনী নিৰ্ভৰজন ভাববাদী; আৰু, কবিতাৰ দৃষ্টিভঙ্গনী ইতিহাসৰ অঙ্গীকাৰ-বশাব প্ৰতি সহজ কৌতুকৰ। কিন্তু, ব্যৱসায়ৰ দৃষ্টিভঙ্গনী বিচিত্ৰ বহু-বৰ্ণৰ। পুৰুষীক ভেঙে ভাঙাশাল, হুনা কৰে; হালহে ভেঙে কৰিবে উদ্ভাসিত কৰিব তোলে, সেইদৰে কবিতাকো বোন্দান ধৰে; প্ৰকৃতিৰ অকুই কৰিবে ভেঙে প্ৰশংসা অৰ্জন কৰে, সেইদৰে তাৰ নিষ্ঠুৰতাও ভেঙে পৰিভ্ৰমৰ দৃষ্টিত কৰা পাব যায়। ফেৰেত ক'বল হ'লে, আন কেইজন কন্যাসিক কবিতাৰ ভেঙে দৃষ্টিভঙ্গনী হুঠেই একদেখকণী নহয়, আৰু কোনো পুৰণিসম্ব ধাৰণাবোৰ নীতিবান নহয়। সেইবাবেই কন্যাসিক কবি হিচাপে তেওঁ বৰাৰ্থভেই জনসামান্যক।

সমালোচকসকলে এই কবিতাৰ কাব্য-জীৱন চাকীৰ বিশিষ্ট অধ্যায়ত বিভক্ত কৰিছে। তাৰে প্ৰথমটো অধ্যায়ৰ ব্যাপ্তি ১৮০৭ চনৰ পৰা ১৮১১ চন পৰ্যন্ত বিন্দুত। তেওঁ ইংৰাজী কাব্য-মণ্ডত প্ৰবেশ কৰে, 'আৱাকৰ অব আইজ'লসে' নিৰ্বাণাৱ ১৮০৭ চনত ৰচিত এখন সম্বন্ধ কাব্য-প্ৰহেৰে। প্ৰথম কাব্য-প্ৰহৰ হিচাপে এই প্ৰহৰকণ্ড এনে কবিতা বহুতো আছিল, যিবোৰত তেওঁৰ পুৰুষ-সুৰীসকলৰ প্ৰসাৰ আৰু প্ৰতিজনী নুপট। উদাহৰণ স্বৰূপে, 'এপিটাক অন এ ফ্ৰেড' কবিতাটো পোপৰ কাব্যিক আদৰ্শত ৰচিত; সেইদৰে 'দ্য ডেথ অব কেল্লাব এণ্ড জাৰ' নামৰ কবিতাটো স্নেকফাৰ্ছনৰ প্ৰভাৱশ্ৰুত আৰু 'ইলিজী অন নিউষ্টেড এৰি' কবিতাটোত শ্বে'ৰ সুবিখ্যাত ইলিজীটোৰ প্ৰতিধ্বনি নুপট। যি কি নহওক, এই প্ৰতিধ্বনিতপূৰ্ণ সংকলনখন 'এডিনবাৰ্ভাৰ্ভাৰ্ভ' আলোচনীত অতি নিম্নমতাবে সমালোচিত হয়। বন্ধকণে তাৰ প্ৰতিপোষ ললে, 'ইংলিচ বাউ'চ এণ্ড ফ্ৰেড ৰিভিউবাৰ্ভ' নামৰ বিখ্যাত ব্যংগ-কবিতাটো ৰচনা কৰি। সমকালীন বহুতো কবি আৰু সমালোচকক তাক বিদ্ৰূপৰ শব্দাধাৰেৰে ভাঙলবেই ধৰাশাসী কবি দিলে। লগে লগে ইংৰাজী সাহিত্যই লাভ কৰিলে, এগৰাকী অৰাৰ্থ শব্দ-সম্বানী ব্যংগ-কবি। সেইবাবেই বহুতো সমালোচকে এই কবিতাটোক 'কন্যাসবাদৰ ডানচিলাভ' আখ্যাৰে অভিহিত কৰিছে। এই বিখ্যাত কবিতাটো কচনা কৰাৰ পিচত তেওঁ যিকোনো উল্লেখযোগ্য আৱশ্যকমূলক কবিতা কচনা কৰি উল্লম্ব, সেইকোনো হ'ল—এ'জ, অব য়োজ, 'দ কৰ' অব য়িনাৰ্ভা' আৰু 'হি'জ' কৰ হোৱেৰ'। এইবোৰে সমালোচক আলিভাৰ এ'লটনে অভিহিত কৰা 'কাব্যিক কেশাৰ' অধ্যায়টোৰ যিকোনো পৰে ১৮১১ চনৰ শেষৰ ফাললৈ;

দ্বিতীয়টো অধ্যায় ১৮১২ চনৰ পৰা ১৮১৫ চন পৰ্যন্ত বিন্দুত। ইয়াৰ ভিতৰত তেওঁ দুবোপৰ বিভিন্ন লেখত দুবছৰ কাল অৰ্পণ কৰি আছে; যেতিয়াপ সৰ

a. The Dunciad of romanticism.

b. Poetical Adolescence.

প্ৰসিদ্ধ কৰিলে। উল্লেখিত আৰ্থ ১৮১২ চনত 'চাইল্ড্ হেবল্ড'ৰ প্ৰথম দ্বিটা সৰ্গ প্ৰকাশ কৰে, যাৰ ফল হ'ল, তেওঁৰ নিজৰ ভাষাত, "এটা বাতিপুৰা সাৰ পাই উঠিলো আৰু নিজকেই বিখ্যাত ৰূপত আৱিষ্কাৰ কৰিলো।" ইয়াৰ পাচত চাৰি বছৰ ধৰি চলিল, নিবৰ্ণিত প্ৰশংসাব প্ৰবাহ। ব্যৱৰণৰ কাব্য-ভৰণী সেই প্ৰশংসাব প্ৰবাহত আগুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ কাপৰ আগোদ ওলাই আহিল, কেইবাখনো নতুন কাব্যগ্ৰন্থ। ১৮১৩ চনত ওলাল, 'দ্য জিআৰাৰ' আৰু 'দ্য ব্লাইড্ অৰ এবিডোজ', ১৮১৪ চনত 'দ্য কৰ্ণেল' আৰু 'লাবা'; ১৮১৫ 'হিষ্ট্ৰ মেলোডীজ'; অৱশেষত, ১৮১৫ চনত প্ৰকাশিত হ'ল, 'দ্য চাৰ্লছ অৰ কৰিছ' আৰু 'পেৰিচিটান'। লগে লগে অধ্যায়টোৰ যৱনিকা পৰিল জননিষ্ঠাৰ একেই বিপ্লৱতাবে, যি বিপ্লৱতাপূৰ্ণ জনপ্ৰিয়তাবে আবৃত হৈছিল সেই অধ্যায়টো। ইয়াৰ মূলতে আছিল; তেওঁৰ পত্নী ইচাবেলৰ ৰাজহুৱা অভিজোগ। আকাৰে-প্ৰকাৰে ইংগিত দিয়া হৈছিল, ব্যৱৰণ তেওঁৰ সম্পৰ্কীয়া ভগ্নী অগষ্টাৰ লগত অগৈধ-সম্পৰ্কেৰে সম্পৰ্কিত। সমালোচক কুইলৰ-কাউছে ঘটনাটো একেধাৰে কথাবে বৰ্ণনা কৰিছে, "হঠাৎ তেওঁ এনে এক অভিজোগৰ মধ্যমাধি হৈ পৰিল, যি অভিজোগৰ বিস্তৃত বিৱৰণ তেওঁ জানিবলৈকে নেপালে।" ফলত, তেওঁ চিৰকালৰ কাৰণে ইংলেণ্ডৰ ঘাটি এৰি ব-নিবাসিতৰ জীৱন সাৱটি ল'লে।

পৰৱৰ্তী অধ্যায়টো ১৮১৬ চনৰ পৰা ১৮২২ চন পৰ্যন্ত বিস্তৃত। দানবীৰ শক্তিৰ অভিব্যক্তি, অকপট স্বীকাৰোক্তি আৰু দাহমান চিত্ৰকল্পেৰে সৈতে এই অধ্যায়ৰ বচনাকলাত ব্যৱৰণৰ সুগভীৰ জীৱন-বোধ সুদৰ্শকৈ প্ৰতিভাত হোৱা দেখা যায়। এই সময়ছোৱাত 'চাইল্ড্ হেবল্ড'ৰ তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ সৰ্গ দ্বিটা প্ৰকাশিত হয়। এই দ্বিটা সৰ্গত নৈসৰ্গিক সৌন্দৰ্যৰ যি গন্ধিমাৰ্শিত বৰ্ণনা পোৱা যায়, তেনে বৰ্ণনা ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যত স'চাৰ্চটিকৈয়ে বিৰল। ইয়াৰ পাচত প্ৰকাশিত হয়, তেওঁৰ অন্তৰ্জীৱী আলোচ্যৰূপ তিনিটা অংকত সম্পূৰ্ণ নাটক 'মেনফেড'; এই অধ্যায়ৰ অন্যান্য উল্লেখযোগ্য বচনাসমূহ হ'ল: জতি দৃঢ়পিন্ধ 'প্ৰজ্ঞাৰ অৰ চিল', অকপট স্বীকাৰোক্তিপূৰ্ণ 'টু অগষ্টা' লিডানৰ কবিতা দ্বিটা, কৈশোৰৰ প্ৰথম প্ৰেমিকাৰ স্মৃতিস্মৃতিত 'দ্য ব্লাই', ইটালীৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ আভাসসমূহ। 'লেমেণ্ট অৰ টাহো', 'বেণো', 'অ'ড অন ডেণিচ' প্ৰভৃতি কবিতাপুঞ্জ দ্বন্দ্ব জনতিসম্মল নাটক 'কেইন' আৰু 'হেডেন এণ্ড জাৰ্চ'।

তেওঁৰ কাব্য-জীৱনৰ শেষ অধ্যায় ১৮২৩ আৰু ১৮২৪ চনৰ মাথোন দ্বিটা বছৰৰ বচনাবে সন্মত। এই দ্বিটা বছৰতে তেওঁ বচনা কৰি উলিয়ালে, ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ দ্বিটা বিপৰ দ্বিটি বৃদ্ধান্তকাৰী জৱন্ত—'ডন জ'ৱান' আৰু 'দ্য ডিছন অৰ জাৰ্জ'। প্ৰথমখন হ'ল, সমালোচক গ্লীৱাৰ্চনৰ ভাষাত 'আধুনিক ৰূপোপ

৭. I awoke one morning and found myself famous.

৮. He was suddenly exposed to a charge of which he could not even learn the particulars.

ধেমেলীনা-মহাকাব্য।”^{১২} তেওঁৰ ব্যক্তিৰ সমস্ত দিশৰ বিচিত্ৰ অভিব্যক্তিৰে এইখন সঁচা সঁজুলি একেধাৰে এখন মহাকাব্য। মাথোন ইয়াৰ কোনো নিটোল বাস্তবতাই নাই। প্ৰেম আৰু জিহ্বাংসা, ৰূপ আৰু পৰিহাস, কল্পনা আৰু বোদ্ধতা, বাস্তবতা আৰু কাব্যিকতা—সকলো মিলি এইখন কাব্যগ্ৰন্থ বায়বণৰ জীৱনৰ অমৰ কাঁড়। আনটো দাঁতলীয়া কবিতা নিঃসংগ্ৰহে ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ গৰ্বকালৰ এক শ্ৰেষ্ঠ ব্যংগকবিতা। ইয়াত প্ৰয়োগ কৰা সাহিত্যিক প্ৰয়োগসমূহৰ বৈচিত্ৰ আৰু উজ্জ্বলতা অন্য কোনো ব্যংগ-কবিতাবেই লগত তুলনা নহয়। এই দুটা কবিতাবেই বায়বণৰ কাব্য-জীৱনৰ ওৰ পৰে। স্বাক্ষৰ কৰিব লাগিব, মৃত্যুৰ অগ-মৃত্যুতৈই বায়বণে কাব্যজগতৰ লিখৰপ্ৰদেশ জয় কৰি লৈছিল।

। ২ ।

বায়বণৰ কবি-প্ৰতিভাৰ উমান ল’বলৈ হ’লে, সৰ্বপ্ৰথমে তেওঁৰ ব্যংগ-কবিতা-সমূহৰেই আলোচনা কৰি ল’বলগীয়া হয়। কাৰণ, তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ প্ৰথম আৰু শেষ অধ্যায়ৰ প্ৰধানতম ৰচনাৰ কথা উলিয়ালেই কেইটামান ব্যংগ-কবিতাৰ পিনেই আঙুলিয়াই দেখুৱাবলগীয়া হয়। অন্য ভাষাত ক’ব পাৰি, তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ দ্ৰোণমূৰৰ আঁচফুল দুলানি ব্যংগ-কবিতাবেই দিয়া।

তেওঁৰ প্ৰথম-জীৱনৰ ৰচনা ‘ইংলিচ ৱাৰ্ড্‌চ এণ্ড স্কলছ ৰিভিউৱাৰচ্’ এজন খঙাল কৰিয়ে লেখা অস্থ-সমালোচনাৰ কাব্যিক প্ৰত্যুত্তৰ। স্কলিংগ-সমল তাৰ প্ৰতিটো চৰণৰ উদ্ভাপ। কেৱল আক্ৰমণকাৰী সমালোচকজনেই নহয়, তেওঁৰ দ্বাৰা প্ৰশংসিত প্ৰতিজন কবি আৰু তেওঁৰ গোষ্ঠীভুক্ত প্ৰতিজন সমালোচকো তেওঁৰ এই কাব্যিক প্ৰতি-আক্ৰমণৰ লক্ষ্যৰূপে ব্যংগ-বাণেৰে জৰ্জৰিত হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে, কবি ৱাৰ্ড্‌চৱ’ৰ্ক এইদৰে আক্ৰমণ কৰিছে :

Who, both by precept and example, shows
That prose is verse, and verse is merely prose ;
And Chris mas stories tortured into rhyme
Contain the essence of the true sublime.

এনে ব্যক্তিগত আক্ৰমণ আৰু সম্বাহীন হিংস্ৰতাৰে এই কবিতাটো নব্য ধ্ৰুৱবাদী পৰম্পৰাতেই ৰচিত। উল্লেখযোগ্য যে, কবি হিচাপে বায়বণ চিৰকাল পোপৰ গ্ৰন্থম্পৰ্শ আছিল। তেওঁ নিজেই লিখি থৈ গৈছে, “মই যিটো বন্দুক ইংৰাজী কবিতাৰ খণ্টন ধৰ্ম বুলি দৃঢ়তাৰে বিশ্বাস কৰোঁ, সেয়া হ’ল পোপৰ কবিতা।”^{১৩} নক’লেও হ’ব, পোপ আৰু অন্যান্য নব্য-ধ্ৰুৱবাদীসকলৰ ব্যংগ-কবিতাসমূহ সচৰাচৰ ব্যক্তিগত হৈছে।

১২. The comic-epic of modern Euro, e.

১৩. What I firmly believe in as the Christianity to English Poetry, is the poetry of Pop.

কবিতাবলি পৰৱৰ্তী কালৰ ব্যংগ-কবিতাসমূহত এই ব্যক্তিগততা ধীৰে ধীৰে প্ৰদৰ্শিত হৈ আহিছিল। কবিতা, তেওঁৰ বি সমাজিক প্ৰাণৰ মৃৎমাংস হৈ অসম পৰিত্যক্ত কবিৰ জন্মস্থান হৈছিল, তাৰ ফলস্বৰূপে সমাজোচ্চকৰ বৃদ্ধ-সমাজোচ্চনা বহু বোচি সহনীয় আছিল। সেইবাবে, তেওঁৰ শৈল-জীৱনৰ ব্যংগ-কবিতা 'দ্য ডিছন অব জাৰ্মেনেট'ত প্ৰতি-অন্তৰ্জাতিক লক্ষ্য বহু বোচি নৈৰ্বাচনিক বস্তুত প্ৰতিভাত হৈছিল। এই কবিতাটোত তেওঁ কবি চাডে'ৰ ডেভাৰমোদকাৰী মনোভাৱসীলকৈ শাণিত বিদ্ৰূপৰ লক্ষ্য কৰি লৈছে—কবিৰ ব্যক্তিগত আচাৰ-আচৰণ অথবা বৃদ্ধ-অভিযুক্তিক সম্পূৰ্ণ নিষ্কৃতি দিছে। অকল সেয়ে নহয়, যিটো কবিতাৰ প্ৰেৰণিতব্যৰূপে এই কবিতাটি বীচত, চাডে'ৰ সেই 'এ ডিছন অব জাৰ্মেনেট'ত বৰ্ণিত আৰু বৰ্ণিত সন্মতি ওপৰত অৰ্জ'কেই তেওঁ আন্তৰ্জাতিক মূল লক্ষ্যৰূপে নিৰ্ধাৰিত কৰি লোৱাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। সন্মতিৰ ব্যক্তিগত মাধ্যমত তেওঁ সমগ্ৰ ইংৰাজ সমাজ-ব্যৱস্থাকেই চূড়ান্ত আৰাধন হানিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কবিতা, তেওঁৰ দৰ্শিত সন্মতি আছিল, ইংলেণ্ডৰ তথা পৃথিৱীৰ সমস্ত অভিজাত শ্ৰেণীৰ উদ্ভাসকেই জীৱন্ত প্ৰতিচ্ছবি।

কবিতা হিচাপে 'ডন জুয়ান' যদিও অবিমিশ্ৰ ব্যংগ-কবিতাৰ নিদৰ্শন নহয়, তথাপি যোৱা হেজাৰ চনৰ বিস্তৃত এই কবিতাটো অজস্ৰ জেৰ আৰু পৰিহাসপূৰ্ণ মন্তব্যৰে ব্যংগ-কবিতা ৰূপেও পৰিগণিত হ'ব পাৰে। এই সম্বন্ধত বিখ্যাত সমাজোচ্চক ৰাণ্ডাৰ উক্তি স্মৰণযোগ্য—'কাহিনীটো কবিতাটোৰ বাবেখন আধাৰ্থিন্যহে; ৰাণ্ডাৰ আধাৰ্থিন্য হ'ল জীৱন আৰু বীচ-সীতৰ ওপৰত অৰাধন।'^{১১} জীৱন আৰু সমাজৰ এনে কোনো দিশ নাই, ৰাণ্ডাৰ বিষয়ে এই কবিতাটোত কোনো নহয় কোনো পৰিহাসপূৰ্ণ অৰ্থচৰিত্ৰ অতি অস্বাভাৱী টীকা-টিপনীৰ যোগান ধৰা লাই। মানুহৰ শত-সহস্ৰ উদ্ভাস, ৰাণ্ডা-বস্তুক লৈ ৰাষ্ট্ৰনায়কৰ লীলা-কোলাহল পৰা আৱণ্ট কৰি লুপ্তকাৰী নাৰীৰ প্ৰেমাত্মনয়নক—জীৱনৰ সকলো দিশৰে ৰহস্য-ভৰণি উন্মোচন কৰি দেখুৱাইছে, শাণিত বিদ্ৰূপৰ প্ৰচ্ছন্ন হাঁহি তেওঁ লৈ। তেনেকুৱা পৰিহাস-উন্মোচন এটি মন্তব্য বণ-দেৱতা সম্পৰ্কে, ঠিক এনে ধৰণৰ—

'Let there be light' said God, 'and there was light !'

'Let there be blood' says man, and there is a sea.

অথবা, বহু কবি-বৰ্ণিত বহুজন-নিৰ্দ্দেষ্ট প্ৰেম সম্পৰ্কে এনে ধৰণৰ মূল্য মন্তব্য,

They are right : for man, to man so oft unjust,

Is always so to woman : one sole bond

Awaits them, treachery is all their trust ;

Taught to conceal, their bursting hearts despond

Over their idol, till some wealthier lust

Buys them in marriage—and what rest beyond ?

১১ The story is only half the poem ; the other half is a racy commentary
life and manners.

জীবন সম্পর্কে বঙ্গবন্ধব এনে বহু কঠোর দৃষ্টি পাত্তি কবি উঠে, বহুতো সমালোচকের তেওঁর ‘জন জ্ঞান’ত জাবালিবাদ^{১২}, মানব-বিষয়ে আব্দু জর্নৈতিকতাব প্রকাশ পাইছে। কিন্তু, ইল্লাহ কোনোটা অভিব্যক্তই সঁচা নয়।

বঙ্গবন্ধব জাবালিবাদী বুলি সন্দেহ কবাব হলেও আছে, তেওঁর কলা-বীভব এক ভাবপূর্ণ-পূর্ণ বৈশিষ্ট্য। তেওঁর কভায়েই আছিল পাণ আব্দ পূণ্য, কল্প আব্দ রহস্য, জবাবা শ্রুতি আব্দ সত্যাব কথা একটা উপায়েত কৈ ভাল পোহাব প্রবণতা। কাবণ, তেওঁ বিশ্বাস কবিছিল, শ্রুতবিশ্বব কল্পব্রতি নিভব কবে দ্বাভা-চেতনাব ওপকব। দ্বাভাভাবিক হলেই সি বিপবীত কল্পব্রতি কহন কবি জবাব সম্বন্ধনা। এই মৌল কবাবাব জনত বাস্তবে সবয়েই ব্রজিব পাবি, তেওঁ কোনো কেষ্টেই জীবনব আদর্শসমূহক আকল্পণ কবা নাই—কিন্তু, নিম্নবভাবে সমালোচনা কবিছে জুবা আদর্শবাব, জুবা ভাববিলাস, জুবা নীতিবোথ, জুবা জবদপ্রেম আব্দ জুবা ব্রতি চেতনাব কবে শ্রুতগীকৃত শ্রুতাব অভিব্যক্তিসমূহক।

‘জন জ্ঞান’ত জাবালিবাদ বিদবে নাই, মানব-বিষয়েও সেইদবে নাই। তেওঁ যাবোন পাণিষ্ঠ সকলভয়েই নিম্নব ভাবাবে সমালোচনা কবিছে। সঁচা কথা, তেওঁ বৈবাচাবী বাস্তবায়ক, জগৎবাজাব চাবিকাঠি হাতত লৈ থকা ধর্মবাজক, তেওঁলোকব আশীবাদপূর্ণ ব্রতিবিশ্বব প্রস্তুতি আব্দ বিবাহ নামেবে বর্ণিত কৃষ্ণ সংসার-বাগ্নক নিশ্চিত দিগ্গা নাই। কিন্তু, তেওঁ ভক্তিবিশ্বব ব্রত সমাজ আব্দ বর্তমানবো নিভেজাল প্রেমব বন্ধনা গাবলৈ পাহবা নাট। কোনো মানব-বিষয়েই এইদবে সূত্র জীবনব জল্পগান গাব নোহাবে। একেবাব কথাকেই ক ব পাবি তেওঁর বিবক্ষে অনা জর্নৈতিকতাব অভিব্যক্ত সম্পর্কে। অবশ্যে ‘জন জ্ঞান’ত ইন্দ্রিয় প্রেমব দৃশ্য বহুলভাবে চিত্রিত হৈছে—সেই বিক্রে কোনো সন্দেহ নাই। আপাতদৃষ্টেত ধাবণা হয়, তেওঁ নিজে অহেতু অত্যন্ত উচ্ছৃংখল জীবন বাগ্ন কবিছিল, সেইবাবে ‘পবিত্র বিবাহ’ব প্রতি কটাকপাত কবা কবি বঙ্গবন্ধে পবোক্তভায়ে লালসাকেই প্রশংসা কবিছে। দবাচলতে, তেওঁ জুবা পবিত্রতা আব্দ আকর্ষক অর্থব পাণ দ্বল্লোটাকেই এক উপায়েত আকল্পণ কবিছে। আনহাতে, ‘জন জ্ঞান’ত অর্কিত প্রকৃত প্রেমব চহা-চানেকীরা হাবিবাবব কথাও আওকাণ কবিব পবা বিষব নয়। প্রকৃতপক্ষে তেওঁর নীতিবোধ আছিল অতি উচ্ছৃংখলত বন্ধা। সেইবাবেই, তেওঁর জুল ব্রজাব অহকামো অতি প্রবু। কিন্তু, ভালকৈ কহিলাই চলে দেখা যায়, বঙ্গবন্ধব এই ‘শেখলীরা মহাকাব্য’খন এনে ডবল সমালোচনাব উদ্ব। দবাচলতে, ই এনে এক কবিতা, বি কবিতাই দোখিউ আণ্ডলব কবিতা-লপকী বিন্যাস সংজ্ঞাটাব প্রতি লভকবা শতাংশই সঁহাবি জবাব : “কবিতা জীবনব সমালোচনা।”^{১৩}

বঙ্গ-কবিতা ববি কল্পকব কবি-জীবনব হুয়োরূপে অভিব্যক্ত, তেনেই লৈ দ্বাভব

১২. Cynicism.

১৩. Poetry is criticism of life.

দ্বীপ-দ্বানীর্ধান হ'ল—এদৃষ্টি কাহিনী-কবিতা আব্দ কোনো বিশেষ কাব্যরূপে কঠোভ নপৰা 'চাইল্ড্ হেবল্ড'। স্ময়ৰ ফলৰ পৰা চালে, তেওঁৰ কাহিনী-কবিতাৰ প্ৰথম লানটো 'চাইল্ড্ হেবল্ড'ৰ দৃষ্ট অংশৰ মাজৰ বচনা ; আব্দ দ্বিতীয় লানটো 'চাইল্ড্ হেবল্ড'ৰ শেষ দৃষ্টা গণ্য আব্দ 'ডন জুৱান'ৰ মাজৰ বচনা। অথবা এইদৰেও ক'ব পাৰি প্ৰথম লান কাহিনী-কবিতা বান্ধবৰ আত্ম-নিবাসনৰ আত্মৰ কালৰ বচনা। তেওঁৰ এইলানি কাহিনী-কবিতাই তেতিয়ালৈকে এই বিশেষ কাব্যরূপত সিম্বেলিত কবি স্কটৰ খ্যাতি এনেদৰে মলিন কৰি দিলে যে, স্কটে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰি কাব্য-জগতৰ পৰা বিদূৰ হৈ উপন্যাস বচনা কৰিবলৈ ল'লে। স্বাভাৱিকতে তেওঁৰ কাহিনী-কবিতাসমূহৰ বৈশিষ্ট্য স্কটৰ অন্তৰূপ বচনাবলীৰ লগত জুলা কৰি চাবলগীয়া হয়। স্কটৰ কাহিনী-কবিতাসমূহৰ নামক-নায়িকাবোৰ আছিল ইতিহাসৰ পাতৰ পৰা সংগৃহীত ; সিবিলাকৰ বংশ-সংঘৰ্ষৰ পটভূমি আছিল স্কটলেণ্ড আব্দ ইংলেণ্ডৰ চিৰকলীয়া বিবাদ। বান্ধবৰ তেওঁৰ নামক-নায়িকাসমূহক বিচাৰি উলিয়ালে বাস্তৱ-অভিজ্ঞতাৰ পৰা, প্ৰাচ্যদেশীয় আখ্যান-উপাখ্যানৰ পৰা ; আব্দ সিহঁতৰ বংশ-সংঘৰ্ষৰ পটভূমি হ'ল খৃষ্টান আব্দ মুছলমানৰ বিবাদ জড়িত ভূমি। বান্ধবৰ কবিতাত স্কটৰ বৰ্ণনা-মাধুৰ্য পাবলৈ নাই। কিন্তু, তেওঁ তাৰ ক্ষতিপূৰণ কৰি লৈছিল উল্লেখ উল্লেখৰ গতিময়ভাবে। বান্ধবৰ কবিতাত যদিও স্কটৰ মহাকাব্যভূমি পটভূমিৰ বিশালতা নাই, তথাপি মানুহৰ জন্ম গভীৰতম প্ৰদেশৰ আৱৰণ উন্মোচনে বেলেগ এটা গভীৰতাৰ আবেদন জগাই যায়।

প্ৰথম লান কাহিনী-কবিতাৰ ভিতৰত 'দ্য কচ'ল'ৰ আব্দ 'লাৰা'ত ব্ৰাইডেনৰ প্ৰত্যয় বৰ্ণনাত সুস্পষ্ট। আনহাতে, 'জিস্‌ৱাৰ', 'দ্য ব্ৰাইড্ অৱ এণ্ডোজ' আব্দ 'দ্য চীৱিং' অৱ কা'ব' মূলতঃ স্কটৰ পক্ষান্তৰেই ৰচিত। বান্ধবৰ নিজৰ প্ৰতিভাৰ চাব স্পষ্ট হৈ উঠিল, 'পোৰিচনা' কবিতাটোত। এই কবিতাটোতেই তেওঁ বান্ধবৰ বাস্তৱতা জুৰু স্কটৰ নাটকীয়তা পৰিহাৰ কৰি সম্পূৰ্ণ সহজ বৰ্ণনাৰ পটভূমি কৰিলে। দ্বিতীয় লান কাহিনী-কবিতাত তাৰে পৰিপূৰণৰ বিকাশ ঘটিল। 'দ্য প্ৰিজনাৰ অৱ চিল'ৰ সবলতা আঁত মনোমগ্নী। শেষৰ ফাললৈ ৰচিত 'মেজেষ্পা' আব্দ 'দ্য আইলেণ্ড'ত তেওঁৰ কাব্যৰ কন্যাসম্বদ নুহটো আঁত স্পষ্টকৈ বাকি উঠিল। এই দৃষ্ট কবিতাতেই তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ মূলনীতি কাব্যৰ প্ৰতি থকা দৃষ্টিতাৰ পৰিপূৰ্ণ নিশ্চয়িতা ঘটা দেখা যায়। যিয়েই কি নতুনক, প্ৰতিটো কবিতাবে বৈচিত্ৰ্য সহজে তেওঁৰ কাহিনী-কবিতা সমূহ এই বৃদ্ধৰ উল্লেখযোগ্য স্মৃতি।

তেওঁৰ 'চাইল্ড্ হেবল্ড' কথাৰ্থতে এক বৃদ্ধৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিব পৰা বিস্ময়কৰ স্মৃতি। কবিতাটোৰ নাম-চৰিত্ৰটো দৰাচৰতে বান্ধবৰ নিজেই। উল্লেখযোগ্য যে, কবিতাটোৰ প্ৰথম প্ৰবাসত ইয়াৰ শিৰোনামা বৰা হৈছিল 'চাইল্ড্ ৰ'ৱাণ'। যি কি নহওক, বহুত এপাতি নামহীন কবিতাৰ বোঝা, চকুত এগৰাকী বৃদ্ধৰ সূপাত আব্দ বহুত এগৰাকী কালপাহাৰী স্ত্ৰীৰ সৈ হেবল্ড এক আনন্দজনক কন্যাসম্বদ ব্যক্তিব্যক্তিৰ প্ৰতীক। চাক্ষুণ্য সৰ্বত সম্ভৱ এই কাব্যৰ ৰচিত হৈছিল, বান্ধবৰ

জীৱন-অভিজ্ঞতাৰ দৃঢ়তা বেলেগে অধ্যায়ত। প্ৰথম দৃঢ়তা সৰ্গই বায়বণৰ কাৰণে আনি দিছিল, খ্যাতিৰ জয়ভিলক। শেষৰ দৃঢ়তা সৰ্গ বাচত হৈছিল, আৰ্থিক দ্বন্দ্বত্বা, গাহন্য অশান্তি, বাজহুৱা লঙ্ঘনা আৰু শাৰীৰিক অস্থিৰতাৰ মিশ্ৰিত বিহব পাঠ নিঃশেষে পান কৰি উঠাৰ পিচত। তথাপিও, চাইল্ড হেবল্ডৰ এটা ঐক্যৰূপ আছে, যি ঐক্যৰূপে স্বৰূপ সাৰাংশ দাঙি ধৰিছে, সমালোচক ব্ৰাণ্ডেজ—“বিভাল তন্ত্ৰীৰ জোকাৰণিৰে প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় সৰ্গ বাচত হৈছিল, তাৰ স্বৰ আছিল ভিনটে— নিঃসংগতাৰ স্বৰ, বিষন্নতাৰ স্বৰ আৰু শ্ৰুতিৰ স্বৰ; ইয়াৰ প্ৰত্যেকটোৱেই আৰু বোচ ফটেৰ্টাৰ আৰু স্বকোৰপূৰ্ণ হৈ উঠিল।”^{১৪}

প্ৰথম দৃঢ়তা সৰ্গত চিত্ৰিত নাম-চাঁকিতৰ নিঃসংগতাবোধ একান্তভাবে জনসমাগমৰ মাজত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা অস্থিৰ নিঃসংগতাবোধ। কিম্বা এক কাৰণবিহীন ভয়ৰ পৰিণতি সেই নিঃসংগতাৰ অন্তৰ্ভুক্তি। সেইবাবেই, বায়বণৰ নামৰূপবাকী প্ৰকৃতিৰ ওচৰ চাপিছিল স্বৰ্গচৰণৰ দৰে জীৱনৰ সাম্বন্ধনা বিচাৰি নহয়। কিন্তু দ্বিতীয় সৰ্গ দৃঢ়তা বায়বণে জনসমাগমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা অস্থিৰ এটা কাৰণ বিচাৰি পালে। দেশান্তৰী হৈ সম্পূৰ্ণ অপৰিচিতৰ মাজত প্ৰকৃতিৰ মহত্ত্বৰ দিশবোৰৰ লগত চিনাকি হ’ব পাৰিলে, নিঃসংগে ফ্ৰেয়ে বিবাটেৰ লগত হয়তো কিম্বা যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰিব পাৰিব,

Where rose the mountains, there to him were friends :

Where roll’d the ocean, thereon was his home ;

Where a blue sky, and glowing clime, extends,

He had the passion and the power to roam ;

The desert, forest, cavern, breaker’s foam,

Was unto him companionship ; they spake

A mutual language, clearer than the tone

Of his land’s tongue, which he would oft forsake

For : ature’s pages glass’d sunbeams on the lake

মানুহৰ অন্যান্য আৰু অবিচাৰে বায়বণৰ দৰেই তেওঁৰ নায়ককো প্ৰকৃতিৰ নিৰ্জনতাৰ প্ৰতি গভীৰভাৱে আকৃষ্ট কৰি তুলিছিল। সেই নিৰ্জনতাৰ মাজত নিঃসংগতাৰ পৰিপূৰ্ণ পৰিভূক্তি আছে। কাৰণ, নিৰ্জনতাই মানুহক অনন্তৰ মধ্যস্থতি কৰি তোলে। সেই অনন্তৰ তৰ্ণবাহী ৰূপেই বায়বণৰ নায়কৰ দেশে দেশে জাতিহীন পৰিকল্পণ।

‘চাইল্ড হেবল্ড’ৰ প্ৰথম দৃঢ়তা সৰ্গত নায়কৰ বিষন্নতাবোধ অকৃত্ৰিম যৌক্তিক প্ৰতিফলন ৰূপেই চিত্ৰিত হৈছে। যৌক্তিক সমস্ত সম্ভাৱ অপচয় কৰি উঠি নায়ক হেবল্ড উপস্থিত হৈছেই গ্লীক ৰীৰ একিলিছৰ সন্মানিৰ সম্ভৱত। কিন্তু হেবল্ডৰ দৰেই তেওঁ হাতৰ

১৪. The chord struck in the First and Second-cantos was composed of three notes—the note of solitariness, the note of melancholy and the note of freedom. Each of these had become far clearer and more resonant.

দৃষ্টিত এটা মানুহৰ আত্মশোভা লৈ জীৱন আৰু খ্যাতিৰ নশ্বৰতা স্পৰ্শকৈ দামনিক বিলাসত বস্তু হৈছে,

Look on its broken arch, its ruin'd wall,
Its chambers desolate, and portals foul :
Yes, this was once Ambition's airy hall,
The dome of thought, the palace of the soul :
Behold through each lack-lustre, eyeless hole,
The gay recess of Wisdom and of Wit,
And Passion's host, that never brook'd control :

অৰ্থাৎ, সেই স্বপ্নতোহিৰ অস্তৰালত প্ৰচ্ছন্ন হৈ আছিল, খ্যাতিৰ দুৰ্বাৰ আকাংক্ষা। খ্যাতি যেতিয়া সঁচা সঁচিকৈয়ে জোহাবৰ সোঁ হৈ জীৱনত দেখা দিলেহি, তেতিয়াহে ব্যৱস্থাপন উপলব্ধি কৰিব পাৰিলে খ্যাতিৰ জৱশালা কিমান সহজতে বুকুই সুৰাভিক্ত হৈ পৰে। শেষ দৃষ্টান্ত সেই বিংগতাবে কব্জতৰূপটো চিত্ৰিত হৈছে, বিকৃত জন্মৰ এই বৰ্ণনাত—

Even as a broken mirror, which the glass
In every fragment multiplies ; and makes
A thousand images of one that was,
The same and still the more, the more it breaks.

সামাজিকভাৱে, জন্মৰ সেই ভগা দাপোণত জীৱনৰ যি রূপ প্ৰতিফলিত হৈছে, সেই রূপটোও কৃত-বিকৃত। প্ৰাচীন ৰোম আৰু প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ বৰ্তমান পৰিস্থিতিয়ে তেওঁৰ জন্মত জীৱনৰ নশ্বৰতা স্পৰ্শকৈ এক সাৰ্বজনীন বিষাদৰ অনুভূতি জগাই তুলিছে।

প্ৰথম দৃষ্টান্ত সৰ্বত্ৰ তেওঁৰ মূৰ্ত্তিৰ আকাংক্ষা আছিল সম্পূৰ্ণৰূপে ৰাজনৈতিকত্বৰ্থী। সেইবাবেই, তেওঁ স্পেইন আৰু গ্ৰীচৰ পৰাধীন জনসাধাৰণক মূৰ্ত্তিৰ ৰোমন-ধৰ্মৰ বজাই ধুনাৰ প্ৰয়াস পাইছিল। পাচৰ দৃষ্টান্ত সৰ্বত্ৰ তেওঁৰ সেই মূৰ্ত্তিপুৰো আৰু বেচি গভীৰ ৰূপত ধৰা দিছে। সকলো মূৰ্ত্তিৰ উৎসৰূপে তেওঁ চিত্তাৰ মূৰ্ত্তিৰ ওপৰত অধিকভাৱ পুৰুষ আৰোপ কৰিছে। যেতিয়ালৈকে মানুহৰ মনত ভাৰ্য্যা আৰু শত্ৰুতা থাকিব, তেতিয়ালৈকে কোনো প্ৰথাগত পৰিৱৰ্তনে মানুহক প্ৰকৃত মূৰ্ত্তিৰ স্বাধীন দাবী নোদাৰে। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল, ফৰাচী বিপ্লৱে মানুহৰ সেই সৰ্বাত্মক মূৰ্ত্তিৰ বাতৰিকৈ বহন কৰি আনিছে। যদিও তেওঁৰ স্ৰোহভংগ ঘটিলে সৰহ দিন লগা নাছিল, তথাপি তেওঁৰ জন্মৰ একোণত এই ধাক্কাই বাহ লৈছিল—এই অৱস্থা চালি নোৱাৰে। নেপোলিয়নৰ উত্থান বৰং এটা ব্যতিক্ৰম, এটা বৈকিক সম্বোধনহে। সেইবাবেই তেওঁ ধোষণা কৰিছে,

Yet, Freedom ! Yet thy banner, torn, but flying
Streams like the thunderstorm against the wind

Thy trumpet voice, though broken now and dying
The loudest still the tempest leaves behind ;
Thy tree hath lost its blooms, and the rind
Chopp'd by the axe, looks rough and little worth
But the sap lasts—and still the seed we find
Sown deep, even in the bosom of the North ;
So shall a better spring less bitter fruit bring forth.

অশেষত, তেঁওঁর নারকে নিজের নিঃসংগতা আব্দ বিকলতা স্বেচ্ছা পৃথিবীক আশ্রয়
বাণী প্ৰদানইহে :

But I have lived, and have not lived in vain :
My mind may lose its force, my blood its fire,
And my frame perish even in conquering pain ;
But there is that within me which shall tire
Torture and Time, and breathe when I expire,
Something unearthly which they dream not of,
Like the rememb'red tone of a mute lyre.

সেই বালকের প্রকৃতি ভগ্ন-মনোবশ বালকণে পক্ষসেনী বাল্যেব হৃদয় কাহনে বালক
বেদীত জীবন আহুতি দি সেই প্রতিহুতি আশ্রয়ে অশ্রুতে পালন করিলে। সে
ক'ব পায়, বালকণে কবিতা আব্দ জীবন-সম্পদ অজ্ঞ। তেঁওঁর জীবনেই আছিল
কর্মের ক্ষেত্রে বাঁচত এক মহান কবিতা।

। ০ ।

ইংল্যান্ডী কাব্য-সাহিত্যের ইতিহাসে বালকণে অকলসবীরা প্রচেষ্টায় এটা নতুন
কল্প দি বৈ গৈছে। সেয়া হ'ল, এন্টি বালকণী নারক। তেঁওঁর কাহিনী-কবিতা
আব্দ নাট্য-কাব্যসমূহে কল্পিত চরিত্রের অস্তিত্ব কবা হৈছে, যিবোব ধ্যান-বাক্য
আব্দ হুচি-অতিবৃচি বালকণে সৈতে প্রায় একে। যোক্তে কৈ ব'ব পায়, সিন্ধি
প্রত্যেকের একে-একোজন স্বাক্ষরী বালকণ। বালকণে দ্বৈত সিন্ধি নিঃসংগ, জীবন-
বৃন্দত অজীবিত, নারহীন বিষমব বলি, আপাতস্বাভিষ্ট উদ্ভেদ, চিত্তবিনত মন-
বোধত অবিচ্ছাদী, কিহু পাক্ষর্যে আশ্রয়ী, উৎসাহহীন অতিবাহী আব্দ ব'ব
বল্যেব। কথাবশে যেকোনই স্থলকৈ কৈছে, "তেঁওঁ নিজেই তেঁওঁর নিজের সকলোব
কবিতার আকর্ষণ, মধ্যস্থ আব্দ সঙ্গীত, প্রত্যেকটো কাহিনীর নারক আব্দ প্রত্যেকটো
দৃশ্যপটের প্রধান আকর্ষণ।" "

১৫ He was himself the beginning, the middle, and the end of his own
poetry, the hero of every tale, and the chief object of every landscape.

‘চাইল্ড্ হেকড’ৰ প্ৰথম সৰ্গতে ব্যৱৰণৰ সেই আদৰ্শ নায়কৰ ছবিখন তেওঁ এইদৰে আঁকি উলিয়াইছে,

For he through sin's long labyrinth had run.
Nor made atonement when he did amiss,
Had sigh'd to many though he loved but one,
And that loved one, alas ! could ne'er be his.
Ah, happy she ! to 'scape from him whose kiss
Had been pollution unto aught so chaste ;
who soon had left her charms for vulgar bliss.
And spoil'd her goodly lays to gild his waste,
Nor calm domestic peace had ever deign'd to taste.

অকল হেৰলেই নহয়, ডন জুৱান, কে’ইন আৰু মেনক্ৰেড’ৰ দৰে বহুতো চৰিত্ৰ এইবোৰ গুণৰ অধিকাৰী। উল্লেখযোগ্য যে, এনেবোৰ চৰিত্ৰৰ সাহিত্যিক পূৰ্বপ্ৰৱেশ বিচাৰি পোৱা যায়, মিল্টনৰ চম্ভান চৰিত্ৰটোত। ব্যৱৰণীয়া নায়ক সেই পূৰ্বভন পূৰ্বৰ সকলোখিনি দানত্যা, অস্বাভাৱতা আৰু মিল্লৰী মানসৰ উদ্ভাৱিকাৰী। ঠিক সেইদৰে, ব্যৱৰণীয়া নায়কৰ মানসিক বিকলতা আৰু প্ৰেম-নিবেদনৰ চপলতা ইংৰাজী উপন্যাসৰ প্ৰথম পুৰুষৰ কাহিনীৰ আদৰ্শত ৰচিত। ব্যৱৰণৰ নিজৰ বদভাগ হ’ল, সিহঁতৰ চৰিত্ৰত অজস্ৰ খুঁটি-নাটি মানৱিক ৰুচি-আভিৰুচিৰ আৰোপণ, যাৰ ফলত সিবিলাকৰ মাজত আত্ম-প্ৰতিৰূতি আৰু কাৰ্পনিক চৰিত্ৰায়নৰ লুকা-ভাঙু দেখিবলৈ পোৱা যায়। আৰু, এই নতুন গুণৰ সমাৱেশেই সেই চৰিত্ৰসমূহক এনে এক বয়ণীয়া বন্যন্যাসিকতাবে অভিযন্ত কৰিছিল, যাৰ ফলত সেই অপূৰ্ব বন্যন্যাসিকতাই মৰোণীয়া বসিক-পাঠকৰ হৃদয় জয় কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। আনহাতে, মিল আৰু অমিলৰ লুকা-ভাঙুৱে সূচিট আৰু কল্চাৰ মাজত এনে এক চিন-নিচিন সম্পৰ্ক স্থাপন কৰি দিছিল যে, জীৱনৰ স্বীকাৰোত্তি নোহোৱা সত্ত্বেও সিবিলাকৰ মাজেদি ব্যৱৰণৰ শক্তিশালী ব্যক্তিত্বৰ আবেগনো অন্বেষণ হৈছিল।

ব্যৱৰণীয়া নায়কৰ সৰ্বোচ্চ নিদৰ্শন পোৱা যায়, ‘মেনক্ৰেড’ নাটকৰ নাম-চৰিত্ৰটোত। তিনিটা অংকত সম্পূৰ্ণ এই নাটকখন দৰাচলতে ব্যৱৰণৰ নিজৰ জীৱনৰে সকলোখিনি কাহিনীমাণ্ডত সংলাপৰ আধাৰত পৰিবেশিত কাব্য। প্ৰথম অংকটো মুকলি হৈছে, আলফ্ৰেড পৰ্বতৰ ওপৰৰ এটা গাথক দৰ্শনত মাজনিশা সম্পূৰ্ণ নিমগ্ন মেনক্ৰেডৰ এটা দীৰ্ঘলীয়া কণ্ঠভোজৰে। তেওঁৰ মনৰ সমস্ত বিষম হৃদয়নিগাহৰ ৰূপত ফাঁটি পৰিছে এইদৰে,

in my heart

There is a vigil, and these eyes but close
To look within ; and yet I live, and bear

The aspect and the form of breathing men.
But grief should be the instructor of the wise ;
Sorrow is knowledge : they who know the most
Must mourn the deepest o'er the fatal truth,
The tree of knowledge is not that of Life.

সেইবাবে, তেওঁ বৈদেহী আত্মসম্বন্ধ জ্ঞান কৰিলে। লগে লগে সিহঁত তেওঁৰ সন্মুখত উপস্থিত হ'লিহ। সিহঁতে মেনক্লে'ডক বুজিলে, তেওঁ কি বিচাৰিছে ? তেওঁ উত্তৰ দিলে, পাহৰণ। কিন্তু, সি যে, সিহঁতৰ কন্মতাৰ অতীত। আত্মসং-ইংগিত সিহঁতে জনাই দিলে, কেৱল মৃত্যুকেইহে তেওঁক পাহৰণৰ আশ্বাস দিব পাৰিব। সিহঁতে অমৰ আত্মা ; সেইবাবে সিহঁতে একোকে নেপাহৰে। অজ্ঞানত, মেনক্লে'ডে প্ৰাৰ্থনা জনালে, সিহঁতৰ দেহৰূপ চাবৰ কাৰণে। সন্তান আত্ম ই নিজেই উল্কাই দেখুৱালে, এক অপূৰ্ব লাভ্যময়ী নাবীৰূপে। কিন্তু, সেই নাবী মেনক্লে'ডৰ প্ৰাণৰ অতীত।

একোটা অংকৰে বিতৰ্নিত দৃশ্যত মেনক্লে'ডক দেখা গ'ল জীৱনৰ প্ৰতি বিভীষিকাত। তেওঁ আত্মত্যা কৰিলে লগতেই, তেওঁৰ সন্মুখত উপস্থিত হ'লিহ এক অবাচন ব্যাধ।

বিতৰ্নিত অংকত ব্যাধে প্ৰত্যাহ কৰিলে, মেনক্লে'ডক নিজৰ থকলৈ উলটি যোৱাৰ বাট দেখুৱাই দিবলৈ। কিন্তু, মেনক্লে'ডে উত্তৰ দিলে,

My injuries came down on those who loved me—
On those whom I loved best : I never quell'd
An enemy, save in my just defence—
But my embrace was fatal.

ব্যাধে সিদ্ধান্ত কৰিলে, মেনক্লে'ডৰ মৃত্যু-বিকৃতি ঘটিছে ! সেই অংকৰে বিতৰ্নিত দৃশ্যত মেনক্লে'ডৰ লগত দেখাশোনা হ'ল এক কুহকিনীৰ সঁতে। সেই কুহকিনীয়ে তেওঁক সহায় কৰিব বুজিলে। দূৰৈলৈ কথোপকথনৰ মাজেদি পৰিষ্কাৰ হৈ উঠিলে, মেনক্লে'ডক প্ৰেমিকৰ প্ৰতি বিশ্বাসঘাতকতাৰ অনুশোচনা, নিঃসংগতা-প্ৰীতি আৰু আত্মত্যাগ।

চতুৰ্থ দৃশ্যত মেনক্লে'ডে কণিকৰ ক্ৰাৱণে শূন্যলৈ পালে, তেওঁৰ প্ৰেমিকৰ অপৰাধী দেহৰ কঠৰণ। কিন্তু, তেওঁৰ আত্মা পৰিপূৰ্ণভাৱে পৰিকল্পিত হ'ব সোৱাৰিলে। তেওঁৰ কথা-কাত দেখি প্ৰথম বৈদেহী আত্মাৰ সপ্ৰসবল উঠি উল্লসিত হ'ল,

This is to be a mortal,
And seek the things beyond mortality.

জাননবাকী মেনেহী আকই ডেবেইপ্ৰতিবৰ্ত্তন কৰি ক'লে,

Yet, see, he mastereth himself. and makes

His torture tributary to his will.

Had he been one of us, he would have made

An awful spirit.

কৃতীৰ অংকত সুবাস্তব ২৩শী আভাস যৌথ মেনেহে'ডে নিজকে আলস্য দৃষ্টিৰ বাবে
প্ৰস্তুত কৰি তুলিছে। ধৰ্মবাজক আছিল, মেনেহে'ডৰ আত্মক নবকৰ সন্তোষ্যাব পৰা
হ'ব কৰাব প্ৰস্তাব সৈ। কিন্তু, তেওঁ অতি দৃঢ়তাৰে সেই প্ৰস্তাব প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে;
বিশ্বৰ আৰু তেওঁৰ আত্মাৰ সাক্ষাৎকাৰত অন্য কাৰো মধ্যস্থতা স্বীকাৰ কৰিবলৈ তেওঁ
অসম্ম। অন্তৰ্ভবত, ধৰ্মবাজকে সকলো আশা পৰিত্যাগ কৰিও শেষ মূহুৰ্ত্তত
উপস্থিত হ'লিহ, জয়নাচা কিবা পৰিহৰ্ত্তন কৰেই। তেওঁৰ শীতল হাতত নিজৰ
হাত থৈ ধৰ্মবাজকে শেষৰূপ উপদেশ দিলে, 'মৰ্থোন এধাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰা।' কিন্তু,
অকল-অটল মেনেহে'ডে জীৱনৰ শেষ কথা উচ্চাৰণ কৰিলে, সামান্য হ'লেও বিদ্ৰূপ
হাঁহি ধাৰি—

Old man ! 'tis not difficult to die.

ধৰ্মবাজক ক'ব নোৱাৰিলে, মেনেহে'ডৰ জীৱন-পথী কোন দেশলৈ উৰি গ'ঢ়ি গ'ল।
মৰ্থোন এটা প্ৰচ্ছন্ন ইংগিত আছে, হস্ততোৰা নকলৈকে। কাৰণ, তেওঁ ভাবিবলৈকে
ভয় খায়। আনহাতে, মেনেহে'ডৰ স্নটী ব্যৱহাৰে জীৱনত কোনোদিন নকৰা ভীতিৰ
ওচৰত আত্ম-সমৰ্পণ কথা নাছিল।

'মেনেহে'ড' পঢ়ি উঠি প্ৰত্যেকেই নেভাবি নোৱাৰে, ইয়াৰ নাম-চৰিত্ৰটো যে
বহুল পৰিমাণে হৃদয়বশী ব্যৱহাৰ নিজেই। অন্য এটা দৃষ্টিকোণৰ পৰা চালে ধাৰণা
হয়, মেনেহে'ডৰ চৰিত্ৰত মূৰোপীৰ সাহিত্যৰ দৃটা অতি পৰিচিত চৰিত্ৰৰ বিকল সংযোগ
হাটিছে। প্যটেৰ কাউণ্টৰ দৰেই মেনেহে'ডৰ আছে, অনন্তৰ ক্ষমা; আৰু গ্ৰীক
গল্পকাৰ্য্যৰ প্ৰতিশোধকৰ দৰেই মেনেহে'ডৰ আছে, বিগ্ৰহৰ দৰ্শনীয়তা। ইয়াৰ লগতে
ধাৰিকান্ত-সংযোগ হাটিছে, ব্যৱহাৰৰ নিজৰ অভিমানেৰে। ব্যৱহাৰৰ নামক—
অকল মেনেহে'ডেই নহয়—প্ৰত্যেকেই এই তিনিওটা ধাৰাৰ ব্যক্তিৰ চিত্ৰপটী
সংগ্ৰহ-বহুপ।

অধ্যাত্ম কন্যাণিক কাকল্যৰ দৰেই ব্যৱহাৰও প্ৰকৃতিক প্ৰাৰম্ভেই সৈন্ত অকল
পৰীক্ষিত; আৰু তেওঁৰ কৰ্মাক অকল অতি হৃদয়ৰ নৈসৰ্গিক দৃশ্যশোভাৰ বৰ্ণনাৰে
ওপ্ত কৰি আছে। অৱশ্যে, সেই বৰ্ণনামূলক দৃষ্টান্তৰ দ্বন্দ্বীৰ দ্বান্দ্বৰতা বিকৰ

নাই, ক'জীবনকে পৰিত্যাগ কৰাৰো সোঁতৰে নাই, কঠিন হৃদয়ে স্বপ্নাশীৰ্ষিতা কিবে নাই, শৈলীৰ উজ্জ্বল উজ্জ্বলতা সোঁতৰে নাই। এই সকলোবোৰ পৰিত্যাগ আছে এক পৰম আত্মীয়তাৰ অঙ্গীভূত। 'চাইল্ড হেব'ৰ্ড'ত পোৱা যায় সেই আত্মীয়জন অকণ্ট স্বীকাৰোক্তি,

Art not the mountains, waves, and skies, a part
Of me and of my soul, as I of them ?

বালকবন কালৰে প্ৰকৃতি আছিল, তেওঁৰ আপোন হৃদয়ে প্ৰতিফলিত। তেওঁৰ হৃদয়ৰ কাষৰা-কাষৰাৰে বিনয়ে কেনে-কোঠোকাৰে উপটি থকা বিশ্ব আছিল, তেওঁৰ চকুত থকা প্ৰকৃতিৰ দৃশ্যপটসমূহো আছিল সেইবাবে অত্যন্ত গাঁহিয়াই থকা আত্ম-পৰম ঐশ্বৰ্য্যবান। ঘাটৰ কাষৰে এপাহ কনৰীয়া ফুল নাইবা পাহাৰৰ বুকুৰ সৰু এটি জীবৰ নাড়োনে তেওঁৰ হৃদয় জৰ কৰিব নোৱাৰিছিল। জৰ কৰিব পাৰিছিল : আত্মপট পৰিভ্ৰমণৰ বৰকৈ চাকি থোৱা অজ্ঞাতনী বুকুটোৱে, বাহিৰ নৰীৰ বহল বুকুৰ বিন্যাস চোৱাৰে, নানি অহা জলপ্ৰপাতৰ নতুনাবে বিচ্ছিন্নিত উৰিমালাই, মেঘৰ বুকুত বজ্জৰ লেখীয়া হৃদয়ক'পোৱা ছুৰ'কানিয়ে, নাইবা মহালাগৰ ওপৰেদি বৈ অহা এলাক পৰল ধুমুহাই। সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাত চিহ্নিত হৈছে অৱশ্যেই মহাদেশৰ নৈসৰ্গিক দৃশ্যশোভা—ইংলেণ্ডৰ নক্ষত্ৰৰ দৃশ্যবাহিৰ নহয়।

অন্যান্য কবিতাসকলৰ দৰে বালকবন প্ৰকৃতিৰ দ্বাৰত কোনো বহস্যময় শক্তিৰ অন্বেষণ কৰা নাছিল। নাইবা ক'ব পাৰি, তেওঁ প্ৰকৃতিৰ দ্বাৰত অন্য এক বহস্যময়তাবে সন্ধান পাইছিল, যি বহস্যময়তা একান্তভাৱেই ভাবকণিক আৱে অধিকতৰ পৰিচিত। তেওঁৰ সেই বহস্যময়তাৰ আভাস পোৱা যায় আঁতৰত, এনেদৰে চমকত :

My altars are the mountains and the Ocean,
Earth-air-stars—all that springs from the great whole
Who hath produced, and will receive the Soul.

(Don Juan)

উৰাণিও স্বৰ্গকাৰ কবিতা লাগিব, তেওঁৰ নৈসৰ্গিক কবিতাসমূহৰ অনুপ্ৰেৰণা সম্পূৰ্ণৰূপে এই বিশ্বাসৰ প্ৰত্যক্ষ ফলস্ৰুতি নাছিল। কাৰণ, প্ৰকৃতিৰ কোনো বিশেষ ওপৰত তেওঁৰ দৃষ্টি নিৰ্ভৰ হ'ব লাগিব, সেই কথাৰে তেওঁ কেঁতৰাত আগতীয়াইক নিখনি কৰি নগৈছিল ; শুভচৰ্চৰ দৰে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত কোনো উৎসৰ্গা বস সৈ সন্মুখোৱা নাছিল ; তেওঁ প্ৰকৃতিৰ বুকুত অজীৱিত আত্মৰ সাক্ষ্যৰ বিচাৰ নাছিল—বাহ্যিক দ্ৰাৱনৰ সন্মুখৰ পৰা আঁতৰি থাকিবৰ কামকেই প্ৰকৃতিৰ ওপৰ চাপিছিল। সেই সোণৰবোৰে তেওঁৰ হৃদয়ত কিম্বদন্তী সজাব কৰিছিল আৰু আশংক্য অঙ্গীভূত হৈছিল—সেয়েই তেওঁৰ বাবে অৰ্থেই আছিল।

বায়বণৰ নৈসৰ্গিক শোভা চিত্ৰণৰ ভংগীটোও আছিল, নিজস্ব বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ। এই বৈশিষ্ট্যৰ সম্পত্তি কম্পটন-কিৰণে ধুনীয়া কৰা এবাৰ কৈছে : “ভেঁওৰ চকু আছিল প্ৰয়োজনীয়ৰ্থিনিৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰিব পৰা বিষয়, আৰু সি বিষয়কৰ পৰিস্থিতি আৰু দৃশ্যতাৰে এক চিত্ৰ প্ৰতীতি অথবা চাৰিত্ৰিক বোধ্যৰূপ আঁকি উলিয়াব পাৰিছিল ; সেই প্ৰতীতি পৰিপূৰ্ণৰূপে অদ্ভুত চিত্ৰভৰি বৰং বৰ্ণিতা এখন দেয়ালত অঁকা ছবিৰ ধৰণৰেই আছিল।”^{১১} ইয়াৰ আঁত সুন্দৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়, লণ্ডন মহানগৰীৰ বৰ্ণনাটোত :

A mighty mass of brick and smoke and shipping.

(Childe Harold)

এই এটা চৰণতে লণ্ডনৰ গেটেই ছবিখন আঁত জীৱন্ত ৰূপত চকুৰ আগত ভাহি উঠে। নৈসৰ্গিক দৃশ্যশোভাৰ বৰ্ণনাতো সেই একেই পট্টা পৰিলক্ষিত হয়। দৃষ্টান্ত স্বৰূপে, যেনেভা হুদত প্ৰতিফলিত ধুনীয়া-ৰাতিৰ বৰ্ণনা :

The sky is charged !—and such a change ! Oh night,
And storm, and darkness, ye are wondrous strong,
Yet lovely in your strength, as is the light
Of a dark eye in woman !

বায়বণৰ সমগ্ৰ বচনাৱলী এনে ধৰণৰ নৈসৰ্গিক বৰ্ণনাৰে ওপচ ৰাই আছে।

বায়বণৰ প্ৰকৃতি-সন্মত্ত কাব্যৰ অন্য এটি দিশ সম্পৰ্কে সমালোচক ৰাণুৰাই লেখিছে, “প্ৰকৃতিৰ ওচৰত মানুহৰ অসহায়-অনুভূতি এনে এটা বিষয়, যিটোৰ কথা কবিতাসমূহ কবিসকলে উলিওৱাই নাছিল। কিন্তু, বায়বণে তাক দেখা পাইছিল আৰু তাৰ স্নিগ্ধে নিষ্ঠাৰে সেতে কৈছিল ; যিটো সময়ত প্ৰকৃতিক কেৱল তাৰ প্ৰশান্ত ৰূপতেই দেখা পোৱা গৈছিল, সেই সময়ত ভেঁওৰ শব্দসমূহে হঠাৎ একাক নতুন বতাহ কঢ়িয়াই আনিছিল।”^{১২} এইবাৰ কথা আশ্চৰ্য আশ্চৰ্য সঁচা। বায়বণে যিহেতু প্ৰকৃতিৰ লগত যোগাযোগৰ আঁকড়তে কোনো তথ্যৰূপা প্ৰতিপাদন কৰিবলৈ বিচৰা নাছিল, সেইবাবে ভেঁও অন্য কবিতাসমূহৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ নিৰ্মম আৰু দৃশ্য ৰূপটোৰ মৰ্যাদাৰ্থি হ’বলৈ জৰ খোৱা নাছিল। অৱশ্যে, হুড’চৰ্ভৰে ‘বুথ’ কবিতাটোত ক্ৰমেকৰ কাৰণে প্ৰকৃতিৰ এই বিশিষ্টতা ওৰণি দাঙি দেখুৱাইছিল। কিন্তু, সেৱা ভেঁওৰ

১১. H. has an eye for essentials, and can dash off a pictorial effect or a character sketch with amazing celerity and skill. The effect may be rather of the flamboyant poster type than that of the finished picture.

১২. The helplessness of man before nature was a subject from which the Romantics shrank, but Byron saw it and spoke sincerely about it, and his words come with a sudden fresh breath at a time when nature was too often seen only in its gentler moods.

কেন্দ্রত কেন্দ্র ব্যাভিঃস্বৰ্গে নিদৰ্শন। বাল্মক্যে কিন্তু বাবে বাবে সেই কিশকটোকেই
হাবিখন উদভাই দেখুৱাইছে! খুব সম্ভব, তেওঁৰ আপোন মনৰ প্ৰকৃতিয়েও এই বিকৃত
সঁহাৰি জনাইছিল। বাল্মক্যে প্ৰকৃতিৰ বাজকাৰী ৰূপটোকেই চাই ভাল পাইছিল;
আৰু, সেই বাজকাৰী ৰূপৰ মাজতে প্ৰকৃতিৰ দ্বন্দ্ব ৰূপটোও তেওঁৰ চকুত ধৰা পৰিছিল।
কোনো অভিযোগ, কোনো সংকোচ নোহোৱাকৈ তেওঁ তাক অভাস্ত সহজভাৱে গ্ৰহণ
কৰিছিল। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, সমুদ্ৰৰ বুকুত দৰ্ঘটনাৰ আগজাননী দিৱা ধুমুহাৰ হাবিখন
এইদৰে আঁকিছে,

'Twas twilight, and the sunless day went down
Over the waste of waters ; like a veil,
While, if withdrawn, would but disclose the frown
Of one whose hate is mask'd but to assail,
Thus to their hopeless eyes the night was shown,
And grimly darkled o'er the faces pale,
and the dim desolate deep : twelve days had Fear.
Been their familiar, and now Death was there.

(Don Juan)

ক'লকিছৰ 'এনিচৱেণ্ট মেৰিণাৰ'ত চিত্ৰিত ধুমুহাৰ দৰে বাল্মক্যৰ এই ধুমুহাজাকৰ
নিষ্ঠুৰতা কোনো অভিলোকিক পৰিকল্পনাৰ বাতাবহী নহয়—বসন্তৰ ফুলৰ স্তম্ভাণ বিধৰে
অতি স্বাভাৱিক, এই ধুমুহাজাকৰ ক্ৰিপ্ৰতাও সেইদৰে সন্মানেই স্বাভাৱিক। তাতোকৈয়ো
যোচি স্বাভাৱিক, বাল্মক্যৰ আপোন জন্মৰ সমস্ত কল্পিতা, মদোন্মত্ততা আৰু উজ্জ্বল
প্ৰকৃতিৰ সেইবোৰ দ্বন্দ্ব ৰূপেই স্নানিত-প্ৰতিস্নানিত হৈ উঠাটো।

। ৫ ।

ক্সন্যাসবাদৰ ইতিহাসত বাল্মক্য এক জটিল সাধৰ। মানুহ হিচাপে তেওঁৰ দৰে
খেলালী ক্সন্যাসিক ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী আন কোনোজন ইংৰাজ কবিয়েই নহয়। অশ্ৰুত,
তেওঁ নিজেই এইবাৰ কথা শতম্বাৰ শতম্বাৰ ঘোষণা কৰিছিল, তেওঁ পোপ আৰু
জাইডেনৰ দৰে নব্য-বুদ্ধবাদী কবি-গোষ্ঠীকেই উদ্ভবসাধক। তেওঁৰ কনাতলীয়েও
এইবাৰ কথাকে সৰুৰে সম্বৰ্ণন কৰে, কল্পনা নহয়—বসিকতাহে তেওঁৰ কাব্যৰ প্ৰধান
ব্ৰহ্ম। তেওঁৰ কনাতলী 'বান্ধিতাৰ উপৰুৱা গুণেৰে বিমান চহকী, কবিতাৰ ভিতৰুৱা
গুণেৰে সন্মান নিচলা'১৮ বুলিয়েই ক'ব পাৰি। তেওঁৰ কবিতা সপৰ্কাৰী এই

১৮. Proficient in external quality of oratory, deficient in internal quality of poetry.

পৰিষ্কাৰিতোৰে কথা সমালোচকসকলে এক ধৰণৰ 'কমন্যাসিক স্বৰিষ্য'।^{১১} বুলি উল্লেখ কৰিছে।

সেই 'কমন্যাসিক স্বৰিষ্য'কেই প্ৰতিজনৰ অন্য এটা দিশতো অনুভৱ কৰা যায়। যুগোপীয়া সমালোচকৰ দৃষ্টিত ব্যৱকৰণ সংৰোধিত হৈছিল, যুগৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কমন্যাসিক কবি বুলি। আনহাতে, সমকালীন ইংৰাজ সমালোচকসকলৰ দৃষ্টিত তেওঁ বৰ নিৰ্দোষ হৈছিল কমন্যাসবাদৰ প্ৰদূষক বুলি। সন্দেহ নাই, দুয়ো দল সমালোচকৰ বিচাৰ-ধাৰা সমানে দৃষ্টিপূৰ্ণ আছিল। এহা দেশৰ সমালোচকসকলে তেওঁৰ কাব্যতকৈ ব্যক্তিৰ মোহনীয় ৰূপটোকেই অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল। 'হৰোজ অৱ ইয়াৰ তাৰা'ৰ বৰ্ণনাত গাঢ়েই তেওঁৰ কল্পনাৰ মানুহজনক ব্যৱকৰণৰ মাজত ভেদ-মুহূৰ্ত্তৰ ৰূপত আৱিষ্কাৰ কৰাটোকেই অতি স্বাভাৱিক। আৰু, অতি স্বাভাৱিকভাৱেই ব্যৱকৰণ তেওঁ 'শান্তিকাৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰাক্তিতাশালী ব্যক্তি' বুলি অভিহিত কৰিছিল। আনহাতে, বৰ্ণচৰ্চাৰে তেওঁক 'এক দানৱ, বিকৃত মনুষ্যৰ প্ৰতিভা' বুলি নিশা কৰাৰ মূলত আছিল, ব্যৱকৰণৰ শিথিল নৈতিকতা। দৃষ্টান্তসমূহ জিৱ দৃষ্টিকোণৰ পৰা ইংৰাজ আৰু মহাদেশীয়া সমালোচকসকলে তেওঁৰ ব্যক্তিক বিচাৰ কৰিছিল। আৰু, সেই ভিন্নমূল্যী সিদ্ধান্তৰ দ্বাৰা পৰি কাব্য-বিচাৰো দৃষ্টিপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল।

দৰাচলতে, ব্যৱকৰণ কবি-প্ৰতিভা হুজুৰ আৰু কমন্যাসবাদৰ উত্তম পদ্ধতিৰ প্ৰসিদ্ধি হৈছিল। তেওঁৰ কাব্য-পৰিচালনা ওপৰত ভাৱকৈ চকু বুজাই চালে বুলি পাব, তেওঁৰ জীৱনত উত্তৰ ধাৰাৰ প্ৰভাৱ প্ৰায় পাক্ষণিক উত্থান-পতনৰ ৰূপত দেখা দিছিল। তেওঁৰ ব্যংগ-কবিতাবোৰ বিধৰে ৰূপসী পৰম্পৰাৰ অনুৱৰ্তী, কাহিনী-কবিতাবোৰ সেইধৰে কমন্যাসিক আত্মবৃত্ত। তেওঁৰ প্ৰথম কাব্য-গ্ৰন্থ 'আৱাক্ অৱ আইজলনেচ'ত দুয়োটা ধাৰাৰ কবিতাৰ সহায়স্থান তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। কেতিয়াবা এনেও ঘটিছে যে, একো কবিতাত দুয়োটা ধাৰাৰ মধুৰ আৰু অত্যন্তনীয় মিলন পৰিস্ফুট হৈ উঠে। 'চাইল্ড হেৰল্ড' আৰু 'ডন জুৱান' তাৰ উজ্জ্বল নিদৰ্শন। ক'ইৱাই চালে উমান পোৱা যায়, ব্যৱকৰণৰ সহজাত মেজাজটো আছিল একান্তভাৱে কমন্যাসিক; আৰু, বচনৰ আদৰ্শটো আছিল ৰূপসী। সেইবাবেই, এগৰাকী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীকৰে বক্তব্য কৰিছে, "হয়তো তেওঁ কমন্যাসবাদৰ অভিযন্তা আনন্দৰ প্ৰতি বিশ্বাস অনুভৱ কৰিছিল; কিন্তু, তেওঁৰ এনে এটা মিঠালগা দাঁত আছিল যে তাৰ মিঠা ফুটুৱানটোকেই ঘানি লৈছিল।"^{১২} ফলত, সেইবোৰ কবিতা হৈ উঠিছিল কমন্যাসিক কল্পনাবোধ আৰু ৰূপসী বাস্তৱবোধৰ অশুদ্ধ আৰু অত্যন্তনীয় মিশ্ৰণৰ ফলস্বৰূপ।

সন্দেহ নাই, ব্যৱকৰণ কমন্যাসিকতা আৰু ক'আৰু, শোণী আৰু বৰ্ণচৰ্চাৰ কমন্যাসিকতা একে জাতৰ কলুষ মন্ত্ৰ। মধুৰতা, মসৃণতা আৰু মোহকৰতা তেওঁৰ

১১. Romantic paradox.

১২. He may have felt scornful of the saccharine joys of romanticism; but he had a sweet tooth and yielded to its blandishments.

সেইবাবেই, তেঁওঁ কল্পনাভেদে কৌতুকক অধিক সম্বাদন
জানন বিহীন। জীৱনৰ আভিভূতাই তেঁওঁক শিকুই থৈ গৈছিল, বস্তু বোলা কল্পটো
বাস্তৱৰ কিমান দুৰ-দূৰত্বৰ কি! অতঃ, বস্তুই তেঁওঁক আত্মনি নিবিয়াই থকা নাছিল।
সেইবাবেই, তেঁওঁৰ কবি-জ্ঞানৰত সন্মানেই অনুভৱ কৰিছিল, যোষি আৰু যুগ্মৰ প্ৰকল
কৰ। অকল সেয়ে নহয়, তেঁওঁৰ বোধিত আছিল পৰম্পৰ বিবোধী ভাবনায়ে বন্দন-কৰ।
একেই মূহুৰ্ত্তত তেঁওঁৰ উচ্ছ্বাস অনুপ্ৰাণিত হৈছিল প্ৰেম আৰু জুগুপ্সাবে, প্ৰশংসা
আৰু ধৃশাবে, ভণ্ডা আৰু গঢ়াৰ সন্মান আনন্দেৰে! এই বিশেষ অৰ্থতেই বাস্তৱণৰ
কল্পনাসিকতা অন্যবোধৰ ব্যত্যয় আছিল।

আৰু এটা বিস্ময়ত তেঁওঁৰ কল্পনাসিকতা স্বতন্ত্ৰ বৈশিষ্ট্যেৰে উজ্জ্বল। সেয়া হ'ল,
জীৱনৰ আভিভূতাব প্ৰতি তেঁওঁৰ প্ৰতিভাৱৰ জটিলতা। অন্য প্ৰত্যেকজন কল্পনাসিক
কবিৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায়, তেঁওঁলোক প্ৰত্যেকেই জীৱনক একোটা স্ৰাৱ বিধেৰ দৃষ্টিকোণৰ
পৰা অবলোকন কৰিছে। কিন্তু, বাস্তৱণৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায়, তেঁওঁ জীৱনক প্ৰতিটো
ভিন্ন পৰিকল্পিত সম্পূৰ্ণ অভিন্নৰ আৰু অভাৱিত দৃষ্টিকোণৰ পৰা অবলোকন কৰিছে।
তেঁওঁৰ দৃষ্টভংগী ভৰ্তৃচৰ্চৰ দৰে আধ্যাত্মিক নহয়, শোণীৰ দৰে বৌদ্ধিক নহয়, অথবা
ক'লাকৰ দৰে দার্শনিক নহয়—তেঁওঁৰ দৃষ্টভংগী বহুল বৈচিত্ৰ্যময়।

কল্পনাসিক কবি হিচাপে বাস্তৱণৰ ঐতিহাসিক ভূমিকাও প্ৰত্যাবে স্বাক্ষৰী। সমগ্ৰ
সৌভূত কল্পনাসিক আন্দোলনৰ প্ৰথম ভবংগৰ কবিসকলৰ লগত বিতৰী ভবংগৰ কবি-
গোষ্ঠীৰ পাৰ্থক্য মনৰ নোৱৰা হৈ পৰিছে। ভৰ্তৃচৰ্চৰ আৰু ক'লাকৰে বিদ্ৰোহ
কৰিছিল, নব্য-ব্ৰহ্মবাদী কবিসকলৰ কাব্য ধাৰাৰ বিৰুদ্ধে। বিদ্ৰোহৰ উদ্ভাদনাত
তেঁওঁলোকে নব্য-ব্ৰহ্মবাদীসকলৰ ব্ৰহ্মবাদী আদৰ্শকেই গ্ৰীক আৰু বোম্বক চিহ্নাৱত
সাহিত্যবাজৰ ব্ৰহ্মবাদী আদৰ্শ বুলি ভুল কৰিছিল। তদুপৰি, ব্ৰহ্মবাদীৰ কল্পনাস
আৰু মালিতাৰ সৌন্দৰ্য আৱিষ্কাৰ কৰি উঠি, গ্ৰীক কাব্য আৰু আভি-কথাৰ মোহনীৰ
বপ্টোৰ কথা পাহৰিছেই গৈছিল। বিতৰী ভবংগৰ কবিসকলৰ দৃষ্টি-এই উপেক্ষিত
দিশটোৰ প্ৰতিয়েই আকৰ্ষিত হৈছিল, যাৰ ফলস্বৰূপে তেঁওঁলোকৰ কাব্যত কল্পনাস্বাদৰ
এটা নতুন লক্ষণে আত্মপ্ৰকাশ কৰিলে। সেই লক্ষণটোকেই নাম পৰম্বৰ্তী কাল
সমালোচকসকলে ধ'লে, হেলাচীন্নবাদ^{১১}। বাস্তৱণৰ কাব্যত হেলাচীন্নবাদৰ প্ৰতিফল
হ'টিছিল, হেলাচৰ বৰ্তমান কালৰ মানুহৰ প্ৰতি প্ৰকল সহানুভূতিৰ জাৰে।
স্বাভাৱিকভে, তেঁওঁৰ কাব্যত এটা বাস্তৱনৈতিক কঠম্বৰ শূন্যবৈ পোৱা হৈছিল।
উপাধি-ও, সেই হেলাচীন্নবাদৰ কল্পনাসিকতা অনস্বীকাৰ্য।

বিদ্ৰোহৰ উদ্ভাদনাত বাস্তৱণে কল্পনাস্বাদৰ পুৰুষ ভৰ্তৃচৰ্চকেই জ্ঞাত কৰি
বহিছিল। 'লীলিকেল বেলজুৰ'ৰ পাত্ৰীৰ কথাখিনিকেই নহয়, তাৰ পা'ল জে'জা লৈ
থকা কল্পনাস্বাদকেই তেঁওঁ নিৰ্মমভাৱে সমালোচনা কৰি বহিছিল। কল্পনা-বাদৰ কেন্দ্ৰী
সত্যকল্প কল্পনাৰ পুৰুষপুৰুষভাৱে তেঁওঁ অস্বীকাৰ কৰিলে, তেঁওৰ অস্বীকাৰ

পৰিকল্পনাৰ প্ৰতি আস্থা আৰু পোপ আৰু ছাইডেনৰ বসিকতাকেই কাব্যৰ আদৰ্শ বুলি দেখুওৱাৰ চেষ্টা কৰিলে। দৰাচলতে, তেওঁৰ এই দৃষ্টিভঙ্গীত স্বপ্নী আশ্বৰ্যৰ প্ৰতি আস্থা বিমানখিনি প্ৰকাশ পাইছে, কৃত্ৰিম বমন্যাসিক কপটতাও সিমানখিনিয়েই প্ৰকাশ পাইছে। বহুতো সমালোচকৰ বিচাৰত তেওঁৰ প্ৰতি-বমন্যাসিক ভংগীটোৱেই বমন্যাসিকতাৰ এক উৎকৃষ্ট অভিনৱ-কুশলতাৰ নামান্তৰ। এই লক্ষণটো অন্য কোনোজন বমন্যাসিক কৰিবেই বচনাত পাবলৈ নাই।

বান্ধবৰ কাব্যত বমন্যাসবাদৰ প্ৰতিফলন অস্বীকাৰ কৰাৰ আগতে এবাৰ কথা বিবেচনা কৰি চাবলগীয়া হয় : বমন্যাসবাদৰ মূল লক্ষণ কোনটো ? কল্পনাবোধৰ প্ৰধান ভূমিকা নে আপোন ক্ষয়ক বিশ্বৰ চোতালত মূৰলৈকে দাঙি ধৰাটো ? যদি প্ৰথমটোৱেই হয়, তেনেহ'লে তেওঁ নিশ্চয় বমন্যাসবাদৰ প্ৰকৃত গুণমুখ্য কৰি নহয়। সমালোচক বাণবাই এই সম্পৰ্কেই সমকালৰ দৃষ্টিত বান্ধবৰ অৱস্থিতি এইদৰে বৰ্ণনা কৰিছে, “বমন্যাসিক মতবাদৰ কেন্দ্ৰীয় সত্যস্বৰূপ কল্পনাবোধৰ গুৰুত্বপূৰ্ণতাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত কীটচ আৰু ব্ৰেকৰ দৰে নিৰ্ভৰযোগ্য বিচাৰকৰ বিবেচনাত বান্ধবৰ এজন দ্ৰেছ ৰূপেই পৰিগণিত হৈছিল। একো আশ্চৰ্যজনক কথা নহয় যে, তেওঁৰ সমকালীন সত্যৰক্ষকৰ দৃষ্টিত তেওঁ ইংৰাজী কাব্য-জগতত এক অৱ্যাহিত পৰদেশী ৰূপেই গৃহীত হৈছিল।”^{৭২} আনহাতে, যদি ষষ্ঠীয়টো লক্ষণতেই সাৰবস্তু নিহিত হৈ আছে, তেনেহ'লে বান্ধব তেওঁৰ কপালৰ আগৰ চুলিৰ পৰা ভৰিৰ নখৰ আগলৈকে এগৰাকী বমন্যাসিক কৰি। কাৰণ, তেওঁৰ কবিতা সম্পূৰ্ণ আত্মিক অৰ্থত আত্মিক-অভিব্যক্তি। তেওঁৰ জীৱনৰ এনে কোনো গোপন কথা নাই, যি কথা তেওঁ কবিতাৰ মাধ্যমত বিশ্বৰ সম্মুখত মূৰলৈকে উদ্বাহি ধৰা নাই। অথচ, গোপন কৰিবলগীয়া কথা তেওঁৰ জীৱনতেই আটাইতকৈ সৰহীয়া। জীৱনত বহু স্বপ্নৰী কমণীৰ সন্ধানলৈ আহিছিল, বহুজকে কৃত্ৰিমৰ অজালি বাঁচিছিল, আৰু বহুজকেই বিশ্বাসঘাতকতাও কৰিছিল। সেই সকলোবোৰ কাহিনীৰ অকপট স্বীকাৰোত্তি তেওঁৰ কাব্যত সঁচাৰিত হৈ আছে। সেই কালৰ পৰা চালে, তেওঁ বমন্যাসবাদৰ উৎসস্বৰূপ ব্ৰছোৰ ‘কন্সকেশ্যনছ’ৰ বাবাই অনুপ্ৰাণিত যেন লাগে। দৰাচলতে, তেওঁৰ প্ৰতি-বৈপ্লৱিক ভংগিমা স্বেঙ, তেওঁ ব্ৰছো আৰু চেটোৱাৰাৰ বিমান ওচৰ, পোপ আৰু ছাইডেনৰ সিমান ওচৰ মূঠেই নহয়। আনহাতে, ব্ৰছোৰ প্ৰতি আনুগত্যৰ সৰু বোকা স্বেঙ, তেওঁৰ তুলনাত হৰ্চৰথৰ কাব্যত প্ৰকৃত স্বীকাৰোত্তিৰ ভগ্নাংশৰে পৰ্যন্ত পাবলৈ নাই। বান্ধবৰ কাব্যত কল্পনাৰ কোনো ভূমিকাই নাই বোলা কথাবাবো একেবাৰে সঁচা নহয়। তেওঁৰ জীৱনেই আছিল কল্পনাৰ সূক্ষ্ম প্ৰাসাদ, কেৱল কবিতাৰ কেঁচামাল নহয়—বাক

৭২. "On the central article of the Romantic creed, the importance of the imagination, Byron was regarded as a heretic by such good judges as Keats and Blake. It is not surprising that among his contemporaries he was treated as an undesirable alien in the world of English poetry."

কপনাব বন্ধীনি বোলেবে বজাই লোকাৰ পাচতহে সি কবিতাৰ পৰিৱেশ উন্নীত হয়। সেইবাবেই, তেওঁক বঙ্গৰ এক অনন্যসাধারণ কন্যাসিক কবি বুলি স্বীকাৰ নকৰি উপায় নাই।

॥ ৬ ॥

বায়ৰনৰ কাব্যত কন্যাসিকতা নাই বোলা অভিযোগ এটা যেনেকৈ আছে, তেওঁৰ কাব্যত অন্যান্য বহুতো গুৰুত্বপূৰ্ণ দৃষ্টিৰ অভিযোগো ভেনেকৈ আছে। তাৰ ভিতৰত প্ৰধান অভিযোগটো হ'ল, তেওঁৰ কবিতা আত্মবিকতাসূচ্য। এই প্ৰশ্নটোৰ অৱতারণা কৰি সমালোচক চাইমনছে লিখেছে, "পৰিৱেশেই বায়ৰনক এগৰাকী কবি কৰি তুলিছিল। তেওঁ হৈ উঠিছিল পৰিৱেশেই কবি। কিন্তু, বায়ৰনৰ কাব্যে পৰিৱেশেই আবেগ। বাস্তৱ বস্তুৰ আদৰ্শবাদী দৃষ্টি, অৰ্থচ নিজেৰ আদৰ্শকো সন্দেহৰ দৃষ্টিৰে অন্তলোকন কৰা মানুহ-হিচাপে, তেওঁ স্বীকৰণ কৰি যেনেবোৰে ধৰা দিৱেই তেনেবোৰেই এক অসম্ভৱ ধৰণৰ কন্যাসিক বঙ্গীয় কবি তুলিছিল; আৰু সেই কন্যাসিক তেওঁৰেই আৱিষ্কাৰ বিজন প্ৰেমত পৰিৱেশেই কন্যাসিক হৈ উঠিছিল। তেনে ধৰণৰ অভিজ্ঞতাই তেওঁৰ প্ৰকৃতিক সলাই পেলাব নোৱাৰে; সেয়ে, ই তেওঁক কন্যাসিক আত্মবিকতাও দান কৰা নাই।"^{২০} এই অনুমানৰ ইশ্বৰ বোকাইহে বায়ৰনৰ নিজৰ কিছুমান উক্তি। তেওঁ লিখেছে, "বৌদ্ধিকতাৰ আপত্তিৰ মই কোনো প্ৰকাৰেই কবিতা আৰু কবিক উচ্ছৃঙ্খল দিব পৰা নাই। এয়া অসম্ভৱ কপটতা যেন লাগিব পাৰে, কিন্তু ই মোৰ আচল অভিমত। ই হ'ল কপলোকৰ জাতি, বাৰ উদ্ভীৰুণে কৃতকম্পক প্ৰতিবাদ কৰে—মই কামৰ প্ৰতিভাকেই অধিক প্ৰশংসা কৰো।"^{২১} সেইকালকেই, তেওঁ তেওঁৰ বি কোনো বচনাৰ পাণ্ডুলিপি জাহানৰ জুইত পেলাই দিবলৈ প্ৰস্তুত আছিল। তেনে এক কবিৰ কবিতা আত্মবিকতাসূচ্য যেন লগাটোকেই অতি স্বাভাৱিক।

কিন্তু, তেওঁ যে তেওঁৰ অন্তৰৰ গোপনতম অন্তৰ্ভূতিসমূহো বাজহুৱাকৈ আলোচনা কৰিবলৈ সৱ্য প্ৰস্তুত আছিল, সেই কথাষাকেই প্ৰমাণ কৰে, দৰাচলতে তেওঁৰ কবিতা

২০. Circumstances make Byron a poet; he became the poet of circumstance. But with Byron, a circumstance was an emotion; the idealist of real things, never without a certain suspicion of his ideal, he turned life, as it came to him, into an impassioned kind of romance, invented by one who was romantic when he loved. Such an experience does not change his nature; it does not give him sincerity in romance.

২১. I, by no means, rank poetry or poets high in the scale of intellect. This may look affliction, but it is my real opinion. It is the law of the imagination, whose eruption prevents an earthquake—I prefer the talents of action.

মূলতঃ জাঁতি আন্তৰিকতাবে উদ্ভাস হৈ আছিল। তেওঁৰ হৃদয়বৃত্ত প্ৰতিবাদ স্বৰূপ, মানুহৰ ওপৰত তেওঁৰ আস্থা আঁত পতীৰ আছিল। সেইবাবেই, তেওঁ কবিতাৰ মাধ্যমত জীৱনৰ আন্তৰ্জাতিকস্বৰূপ কথা ইমান পোনপটীয়াকৈ ক'ব পাৰিছিল। অজ্ঞেয়, তেওঁ জানিছিল—মানুহৰ সমাজ ইমান অকণ্ট কথা শুনিবৰ বাবে হস্ততো প্ৰস্তুত নহয়। সেয়ে, তেওঁ নিজৰ ভংগীৰে সিকিলাকৰ কসাৰ্থকতাৰ কথা বোকা কৰিছিল— যেন সেইবোৰ কেৱল কথাৰ চাকুৰীহে! কিন্তু, তেওঁৰ প্ৰতিটো বাক্যত সত্যৰ চাব ইমান পতীৰকৈ মূৰিত হৈছিল যে তাৰ অসম্ভাৱ কল্পনা-বীৰ্য্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত অৰ্থাকাৰ কৰিব নোৱাৰি। এই প্ৰসংগত চাইমন্‌ছে উক্তৰ দিছে, “বায়ৰনৰ কল্পনাত্মী কিম্বদন্তি প্ৰায় ওচৰ চাপি আহে, দৰাচলতে সন্মানে ই কবিতাৰ ওচৰ চাপে। কাৰণ, ই তেওঁৰ বিয়ৱৰ্ত্তনৰূপ মানুহ আৰু পৃথিৱীৰ ওচৰ চাপি আহে, যি বিয়ৱৰ্ত্তন তেওঁৰ বাবা সচেতন নিৰ্বাসনেৰে নিৰ্বাচিত হোৱাভকৈ ইয়েই তেওঁৰ আপোন কঠৰৰ হিচাপে গ্ৰহণ কৰা যেন লাগে।”^{১১} স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, তেওঁৰ কাব্যত বাস্তৱতা আৰু কল্পনা একাধাৰ হৈ আছে; আৰু সেই বাস্তৱতাই আন্তৰিকতাৰ অত্যাশ্ৰিত বীৰ্য্য প্ৰকাশ পাইছে।

বায়ৰনৰ কাব্য সম্পৰ্কে বিতৰ্কটো অভিব্যক্তি হ’ল, তেওঁৰ কাব্য লিপ্যন্তৰণৰ পৰিপূৰ্ণ ৰূপান্তৰৰ পৰা বঞ্চিত। তেওঁৰ কাব্যৰ লিখিল লিপ্যন্তৰণৰ বিষয়ে তেওঁৰ সমকালীন কন্যাসমন্বয়ৰ একমুখী অন্যতম প্ৰবক্তা হেজলিটে লেখি থৈ গৈছে, “ভীৱতাই হ’ল, লভ্য বায়ৰনৰ কল্পনাৰ প্ৰধান আৰু উজ্জ্বল বৈশিষ্ট্য। তেওঁ কাচিংহে মাখোন বসনা-বীৰ্য্যৰ বেন আন্তৰ্জাতিক কৰিব পাৰিছে, আৰু তেওঁ কোনো সঙ্গপৰিণীত বচনা অথবা হুবহু হাতৰ অথত কৃতবো বোধান ধৰিব পৰা নাই।”^{১২} তেওঁৰ কাব্যৰ এই ৰূপ সঁচালিচকৈয়ে অৰ্থাকাৰ কৰিব নোৱাৰি। তেওঁৰ কাব্যত অসংখ্য স্মৰণীয় চকল আছে; কিন্তু, এনে এটা কবিতাও নাই য’ত স্মৃতি মনৰ পটত ঘাঁচি নোৱৰাকৈ থৈ যায়। ধাৰণী হয়, তেওঁৰ কাব্য-কলাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য আছিল পাঠকৰ জ্ঞানত কবিতাৰ মোলা দি বোৱাটোকেই নাইবা আপোন মনৰ বিচাৰাৰ্থনি ঘাঁচি পেলোৱাটোকেই। সেইবাবে, তেওঁ জাঁতি কম লগত কবিতাকেই পৰিমাৰ্জন কৰি পাইছিল। কেৱল লেখাৰ প্ৰেক্ষাত লেখি বোৱাটোই তেওঁৰ সাধনাৰ সন্মিত্তি ঘটিছিল। এই বিষয়তো সমাজাতক চাইমন্‌ছৰ মন্তব্য অকণবোৰা, “ভাত বিটো কলু নাই, খোকেত ক’বলৈ হ’লে কলুটো হ’ল সেই বাস্তৱী দাৱা, যি কবিতাক তাৰ স্বক্ৰমতৰ সত্তা দান কৰে, মূলৰ

১১. The closer Byron's writing seems to come to prose the nearer it really comes to poetry, because it comes nearer to humanity and to the world, his subject-matter, which appears to take him for its voice, rather than to be chosen by him with any conscious selection.

১২. Intensity is the great and prominent distinction of Lord Byron's writing. He seldom gets beyond mere force of style, nor has he produced any regular work or a masterly whole.

সেই স্বৰ্ণাভ নিৰ্বাণ, বাৰ কাকণে ডাৰ পাছিবোৰ সৰি পৰাৰ পাচতো নাইবা ঘৰাই
বোৱাৰ পাচতো ফুলপাহৰ কথা মনত পৰিলেই থাকে।”^{২১}

বালকণৰ বিষয়ে তৃতীয় এটা অভিযোগ শুনা যায়, ডেওঁৰ গীতি-কবিতা বচনা কৰাৰ
কমতা নাছিল। নথকা কবুৰ কাকণে কোঙ প্ৰকাশ কৰাৰ কোনো অৰ্থ নাই।
কথাবাবো সঁচা নহয়। ডেওঁ জতি কমসংখ্যক গীতি-কবিতা বচনা কৰি থৈ গৈছে।
কিন্তু যিকোনো বচনা কৰি থৈ গৈছে সেইকেইটা, সঁচাকৈয়ে পক্ষ কমণয়। ‘বিহু
মেলোজ’ আৰু ‘চৌজাজ’ৰ দ্বিতীয়া কণ কণ গীতিকবিতাকেইটা বি কোনো
কবিৰ কাকণেই ধৰাৰ বস্তু। প্ৰেমৰ সকল অনুভূতিৰে সকল সেই কবিতাকেইটা বিশ্ব-
সাহিত্যৰ স্ৰেষ্ঠ গীতি-কবিতাৰ বি কোনো সংকলনত স্থান পাবৰ উপযুক্ত। অৱশ্যে,
ডেওঁ ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যত অৱৰ হৈ বৈছে, ডেওঁৰ ব্যংগ-কবিতাসমূহৰ কাকণেই।
যদি সেই কবিতাবোৰ নেথাকিলহে’ভেন ভাৰ্ণাপ ডেওঁ অৱৰ হৈছেই ব’লহে’ভেন সেই
এন্টি গীতি-কবিতাৰ খ্যাতিৰে।

॥ প্ৰশ্ন-বুঢ়ী ॥

Maurois, A	: Byron
Smith, D, Nichol	: Byron—Poetry and Prose
Symons, A	: Romantic Movement in English Poetry
Truebold, P. G.	: The Flowering of Byron's Genius
Calvert, W. J.	: Byron—Romantic Paradox
Read, Herbert	: The True Voice of Feeling

২১. What is not there is precisely the magic which seems to make poetry its finer self, the perfume of the flower, that by which the flower is remembered, after its petals have dropped, or withered.

A phantom among men ; companionless
As the last cloud of expiring storm
Whose thunder is its knell.

: Shelley

পাঠি' বিহী শ্যেলী আছিল, সন্তানৰ বুকুত থকা সপোনৰ কাৰ। তেওঁৰ সেই সপোনৰ উপকল্প যোগাইছিল, মাটিৰ বুলিৰ পৰা নগ্না কিছমান বিমূৰ্ত্ত থাকে। কিবোৰ থাকে সৰ্বসাধাৰণৰ কাৰণে আৰু দূৰ-দূৰান্তৰ সৈবাঁতিকাৰে কপনাৰ জড়ীত, শ্যেলীৰ কাৰণে সেইবোৰ থাকে। আবেদন আছিল আটাইতকৈ প্ৰবল আৰু অন্তৰংগ ৰূপৰ। সেইবাবেই, তেওঁৰ জীৱন-অভিভাৱতা আছিল অন্য সকলোকেইজন কন্যাৰিক কবিতাকৈ সপূৰ্ণ জিয় প্ৰকৃতিৰ। তেওঁ মাথোন তেওঁৰ আৰু প্ৰিয় বিমূৰ্ত্ত থাকে। পোহৰত জীৱনৰ ৰূপটো ফাঁহৰাই চাইছে। দেখা পাইছে, জীৱনৰ প্ৰতিটো স্তৰতে আদৰ্শবোধৰ নাটনি। লগে লগে তেওঁৰ জন্ম এক বিশ্বজনীন বিবাদ-অনুভূতিৰে উপাচি উঠিছে। আৰু স্বপ্ন দেখিছে, এক উজ্জ্বল জনাগত ভাবব্যাপ্ত।

কোনো সমালোচকেই শ্যেলীৰ কবিতাৰ স্তৰ-বিভাজন কৰাৰ প্ৰয়াস পোৱা নাই। কাৰণ, সি যেনেকৈ অসম্ভৱ, তেনেকৈ অনাক্ষয়কো। বৰং, ভাৱকৈ বহু বোচি অৰ্থক হ'ব পাৰে, তেওঁৰ কবিতাৰ ধাৰা-নিৰ্দেশন। এটা ধাৰাত তেওঁৰ প্ৰকাশ ৰাটিয়ে, নহ'ব এক নবীন পল্লবৰূপৰ ৰূপত। 'আলাউদ্দীন'ৰ পৰা 'প্ৰাৰ্থনাৰ আনন্দ' আৰু 'হেলাচ' পৰ্যন্ত বিস্তৃত জ্ঞানী কবিতাত পোৱা যায়, সেই পল্লবৰূপৰ দৃষ্টিপটত উদ্ভাসিত সন্তানৰ গৰ্ভত সাৰ পাই উঠা মানুহৰ মূৰ সজাৰ ছাঁ। উল্লেখযোগ্য যে, এইলানি কবিতাত মানৱীয় প্ৰশ্নটো আৰু মানৱিক পাৰ্থক্যৰ ইতিহাসৰ প্ৰতি শ্যেলীৰ দৃষ্টি সপূৰ্ণ-ৰূপে অন্ধ। তেওঁ কেৱল সমাজীয়া পাৰ্থক্যৰ প্ৰতিয়েই সজাগ। সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাত চিহ্নিত হৈছে, যান্ত্ৰিক আৰু প্ৰাথমিক জীৱন নিৰ্ম্মাণ নিপীড়নৰ কাহিনী। আৰু, সিকিলাকৰ অন্তৰ প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব, এক আনন্দকল্পৰ স্বপ্নৰ জগত। শ্যেলীৰ সেই স্বপ্ন-জগত বাচত হৈছে, প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্যৰ দীপ-বাণিৰে।

আনটো ধাৰাত শ্যেলীৰ প্ৰকাশ ৰাটিয়ে, এক জন্মৰ ব্যাধাৰে ব্যাধাৰে ভৰমৰ ৰূপত। 'এৱে' দ্য হাৰ ইজ্ ডাৰ্ক' বিনীৰ দ্য হাৰ'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি 'হোৱেন দ্য লেপ ইজ্ ছোট' পৰ্যন্ত বিস্তৃত কবিতালিখিত প্ৰকাশ পাইছে, সেই ব্যাধাৰে ভৰমৰ গভীৰ মৰ্মব্যথাই। আৰু, সেই মৰ্মব্যথাৰ ৰূপটো হ'ল আপোন নাতি-কালৰ কলুৰীৰ জড়ীৰ দ্বাৰে ব্যাধাৰ কৰি তোলা মূৰ্ছনাত্মক নিৰ্ভাৰ ব্যথাৰ দৰে। বি ভাই মানুহক জালাৰ বাৰী শুনাইছে, সেই একে ভাই তেওঁক যেন পাৰ্থক্য জীৱনৰ হেজাৰ মৰ্মব্যথাৰ প্ৰতি আৰু বোচি সজাগ কৰি তুলিছে। উল্লেখযোগ্য যে, দ্বয়োটা ধাৰাৰ আৰম্ভণি যেনেকৈ একোটা তাৰিখত—১৮১৪ চনত, দ্বয়োটাৰে বৰানিকাও পাৰিছে একোটা তাৰিখত ১৮২২ চনত। যেন তেওঁৰ কবিতাত একোটা সময়তে কৰ্মিত-বান্ধিত হৈ উঠিছে, 'কাইজৰ' আৰু 'নাইটিংগেল' পৰীৰ হৃদয়ৰ। 'কাইজৰ' পৰীৰ দৰেই তেওঁ মানুহৰ দৃষ্টিৰ শেষ সীমানাৰ পৰা আনন্দত আত্মহাৰা কৰে। আনন্দৰ বিশ্বজনীন পৰা-পৰীত পৰিৱেশন কৰিছে। আৰু, তেওঁকেই 'নাইটিংগেল' পৰীৰ দৰে কুহকৰ পাতৰ আঁকৰ পৰা নিৰ্ভাৰ জীৱনৰ ব্যাধাৰে ভৰমৰ বেদনাৰ প্ৰতি শুনাইছে।

আকাশবিহাৰী স্কাইলাৰ্ক পৰ্বীৰ কঠিন বগিত চেতনাৰ শিখৰলোকৰ বাণীয়েই হওক, অথবা দুৰ্বল ডেউকাৰ নাইটিংগেল পৰ্বীৰ কঠিন ধ্বনিত ম্লয়ৰ মৰ্মভেদী ব্যাখ্যাই হওক, শ্যেলামীৰ কবিতাৰ ভৰলিত সংগীতৰ ৰূপ অনস্বীকাৰ্য। সমগ্র ইংৰাজী কাব্যৰ সুদীৰ্ঘ ইতিহাসত ষ্টিভীয়া এজন কবি নাই, বাৰ কবিতা তেওঁৰ দৰে অপূৰ্ব সংগীতময়। তেওঁৰ লগত তুলনা কৰিব পৰা কবি মাথোন এজনই আছে—চুইনবাৰ্ণ। তথাপি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, চুইনবাৰ্ণৰ কবিতাত সুৰ সমলগ্নহে আছে—কিন্তু শ্যেলামীৰ কবিতাৰ ঐক্যতান-বাদন নাই। শ্যেলামীৰ কবিতাৰ এই মোহনীয় দিশটোৰ বিষয়ে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰ কম্পটন-ৰিকেটে এইদৰে বৰ্ণন কৰিছে, ‘দৃশ্যমান জগতৰ সৌন্দৰ্য তেওঁৰ বিশিষ্ট-কাঁচৰ কল্পনাবোধত খুন্দা খাই যায় আৰু বায়ুধেনু-বন্তৰ মাজত হেৰাই পৰে; গায়কৰ ব্যক্তিগুণেই গীতৰ মাজত এনেদৰে দূৰীভূত হৈ পৰে যে, অন্তশ্বেষত তেওঁ মানুহ হৈ নেথাকে—বৰং এটা কঠিন, এক মূৰ্তিমান গীতি-কাব্য হৈ পৰে।’^১

থোৰতে ক’বলৈ হ’লে, শ্যেলামীৰ কাব্যত শ্ৰেষ্ঠতম শিল্পৰূপ আৰু মহত্ম্য ভাবসম্পন্ন অনন্যসাধারণ সংযোগ ঘটিছে। তেওঁৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাসমূহ একাধাৰে প্ৰশংসনীয় শিল্পগুণেৰে বিচুৰিত আৰু চেতনাৰ শিখৰলোকৰ বাণীৰে মূৰ্খাৰিত। সমালোচক এলটনে এইবাৰ কথাকেই আঁত প্ৰাঞ্জল ভাৱে এইদৰে বৰ্ণনা কৰিছে, “আন বহুতৰ দৰে তেওঁ তেওঁৰ মহত্ম্য ধাৰণাসমূহৰ কাৰণে ষ্টিভীয়া-সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কাব্যৰূপৰ ব্যৱস্থা যেনেকৈ কৰা নাই, তেওঁৰ ষ্টিভীয়া-সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ধাৰণাসমূহৰ কাৰণেও তেনেকৈ আটাইতকৈ নিখুঁত কাব্যৰূপৰ ব্যৱস্থা কৰা নাই।”^২ সেইবাবেই, তেওঁৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাকেইটা কেৱল শ্ৰেষ্ঠতা-গুণেৰেই মণ্ডিত নহয়; সম্পূৰ্ণ আকৰ্ষক অৰ্থত সিৰোৰ সাৰ্বভৌম কবিতাৰ শ্ৰেণীলৈ উন্নীত হৈছে। কমন্যাসিক কবিসকলৰ ভিতৰত কেৱল কীটচৰ বাহিৰে আন কাৰো সম্পৰ্কে এইবাৰ কথা ক’ব নোৱাৰিব। তথাপি, কীটচৰ কবিতা শ্যেলামীৰ তুলনাত বহু বোচি আলাসসাধ্য। উল্লেখযোগ্য যে, শ্যেলামীৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিতাসমূহৰ চূড়ান্ত ক্ষৰা কীটচৰ দৰে অজস্ৰ পৰিমাৰ্জনৰ ফলশ্ৰুতি মূঠেই নহয়।

আমহাতে, স্বীকাৰ কৰিব লাগিব—কবি হিচাপে শ্যেলামী য’ত পল্লগম্বৰৰ ভূমিকাত অন্তৰ্ভূত, সেইবোৰ কবিতাৰ শিল্পৰূপ মূঠেই প্ৰশংসনীয় নহয়। অত্যন্ত শিথিলবিন্যাস্ত সুস্বাদুবিহীন আৰু গদ্যস্বৰূপী সিবোৰ কাব্যৰূপ। গড্‌উইনৰ নৈৰাজ্যবাদী বাজেনেভিক ধ্যান-ধাৰণাৰে পৰিপূৰ্ণ ‘চুইন মেব’ আৰু ‘বিভক্ত অব ইছলাম’ যদিও তেওঁৰ কাব্য-পাৰিক্ৰমাৰ বিশিষ্ট মাইলৰ খুঁটি, তথাপি শিল্পী হিচাপে তেওঁৰ চক্স ব্যৰ্থভাৱে

১. The beauty of the visible world strikes his prismatic imagination and is dissolved into rainbow colours; the very personality of the singer melts into his song, until he ceases to be a man and becomes a voice, a lyric incarnate.

২. He does not, like so many others, keep his second-best form for his highest ideas, and his most perfect form for his second-best ideas.

স্বৰ্ণশীৰ্ষ নিদৰ্শন। এই ব্যৰ্থতাৰ কাৰণ বিচাৰি দৰ্শলৈ যোৱাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। শ্যেলীৰ দৰে অধ্যয়নশীল কবি ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ মাজত এজনো নাই। স্বৰ্ণশ্যোপাষে, তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাচত সাগৰৰ বুকুত নাও-দুৰ্ঘটনাত মৃত্যু বৰণ কৰা এই কবিজনৰ বিগলিত মৃতদেহ চিনাক্ত কৰা সম্ভৱপৰ হৈছিল, তেওঁৰ জেপত থকা ইন্স্ক্ৰিপচন এখন নাটক আৰু কীটচৰ কাব্যগ্ৰন্থ এখনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি। স্বাভাৱিকতে, বোচি অধ্যয়নশীল মানুহৰ ক্ষেত্ৰত যি ঘটে, শ্যেলীৰ জীৱনতো সেইটোৱেই ঘটিছিল। বিভিন্ন ভিন্নমুখী ধাৰণাৰ সংশ্লেষণৰ অন্তত নিটোল সমস্যা নঘটিলে, ভাবনাই কল্পনাৰ দাঁতিৰে নেপালেই, আনকি নিজস্ব সংহতিও বিচাৰি নেপায়। প্ৰেটোৰ ৰচনাৱলী আৰু বৃষ্টৰ জীৱন-কাহিনীয়ে শ্যেলীৰ চিন্তাধাৰাক প্ৰবলভাৱে অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। কিন্তু, সেই পৰীতিাত্মিক আদৰ্শবাদৰ লগত তেওঁৰ ভাৱ মনক আকৃষ্ট কৰা গড্‌উইনীয় নেতিবাচক জড়বাদৰ সমস্যাৰ অভাৱনীয় কথা। যি মৃত্যুত শ্যেলীৰ কবি-মানস গড্‌উইনীয় চিন্তাধাৰাৰ পৰা মুক্ত হ'ল, সেই মৃত্যুতে তেওঁৰ কল্পনা পৰিপূৰ্ণৰূপে দীপ্তমান হৈ উঠিল। তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তি 'প্ৰমিথিয়ুছ আনবাউড' এইবাৰ কথাৰ জ্বলন্ত সাক্ষী। অতি নিগূঢ় তথ্যকথাৰে পৰিপূৰ্ণ এই নাটকীয় কাব্যখন একাধাৰে তেওঁৰ গীতিকাৰ ৰচনাবো মনোৰম নিদৰ্শন।

। ২ ।

কবি হিচাপে শ্যেলীৰ প্ৰথম পৰিচয়, তেওঁ ইংৰাজী সাহিত্যৰ সৰ্বকালৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গীতিকবিতাৰ কবি। অন্ততঃ, তেওঁৰ তিনিজন উত্তৰসাধক ব্লাউনিং, টেনিচন আৰু চুইনবাৰ্ণে শ্যেলীৰ গীতিকাৰ্যৰ অকুপণ প্ৰশংসা কৰি গৈছে। মাথোন অগণিতৰ দৃষ্টিতেই তেওঁৰ গীতিকাৰ্যৰ গীতময়তা ব্যৱণৰ তুলনাত নিশ্চয়। স্মৰণে কিন্তু প্ৰথম তিনিজন উত্তৰসূৰীৰ ধাৰণাকেই নিৰ্ভুল বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিছে। আৰ্ণেণ্ট বাইচ্ নামৰ এগৰাকী সমালোচকে এই সন্দৰ্ভত লিখিছে, "তেওঁৰ ভাৱনাৰ গীতিকাৰ্যৰ কবিজন এটা বৃদ্ধৰ কাৰণে নহয়, সৰ্বকালৰ কাৰণে।"^১

গীতিকাৰ্যৰ কবিৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় প্ৰথম গুণটো শ্যেলীৰ বিষয়ে আছিল, তেওঁৰ বৃদ্ধৰ অন্য কোনোজন কবিৰেই সেইধৰে নাছিল। সেই গুণটো হ'ল স্বতন্ত্ৰতা। আৰু, সেই গুণটোৰ সুস্পষ্ট ইংগিত তেওঁৰ নিজৰ কবিতাতে এইধৰে দিছে :

Like a poet hidden

In the light of thought,

Singing hymns unbidden,

Till the world is wrought

To sympathy with hopes and fears it heeded not.

(To a Skylark)

e. The lyric poet in his understanding was not for an age, but for all time.

‘মাইলার্ক’ পখীৰ দৰেই গীতিকাৰ্য্য কৰিক কোনেও সকীয়াই দিব নেলাগে : কিয়
আব্দ কৌতুৰা গান গাব লাগে। ‘মাইলার্ক’ পখীৰ দৰেই শ্যেলামে তেওঁৰ পোহৰ-
দেখৰ পানেৰে ঘাটিব ধৰা মূৰ্খবিত্ত কবি ছুটিছিল ; আব্দ, সেই গান গাইছিল ‘আপোন
প্ৰাণৰ ভিতৰৰ প্ৰয়োজনতেই’। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰে শ্যেলামে সেই প্ৰাণৰ
প্ৰয়োজনৰ কথা ধনীৱাকৈ বৰ্ণনা কৰিছে, “মুখে যেনেকৈ সুবাসিত-লিলাহ নিশ্বাসিত কৰে,
শ্যেলামেও তেনেকৈ কবিতাৰ নিশ্বাসকেই নিশ্বাসিত কৰিছিল ; আব্দ, ফুলৰ সৌৰভত
যেনেকৈ গুণ আব্দ তীক্ষ্ণতাৰ তাৰতম্য থাকে, শ্যেলামে কবিতাতো তেনেকৈ কাব্যিক
উৎকৃষ্টতাৰ তাৰতম্য আছিল।”

ইংৰাজী গীতিকাৰ্য্য-ইতিহাস ক’হিয়াই চালে দেখা যায়, ইয়াৰ প্ৰধান উৎস আছিল
মুখ্য বাৰ্গৰী ফুৰা চহা কবিৰ মৌখিক গীতসমূহ। ইয়াৰ লগতে ষোণাৰোণ ঘটিছিল,
সম্পূৰ্ণ গ্ৰেচীৰ আব্দ গ্ৰেচীৰ-ৰোমক আৰ্হিৰ সহজ-সবল মৌখিক কবিতাসমূহ।
শ্যেলামে গীতিকাৰ্য্যতাসমূহৰ বিন্ধনকৰ পৰিচ্ছন্নতাৰ মূলতে আছে, চিৰাৱত সাহিত্য-
ৰূপে পৰিগণিত গ্ৰীক কবিতাৰ প্ৰভাৱবৃত্ত পৰিণালন। সেইবাবেই, তেওঁৰ গীতি-
কবিতাসমূহত গ্ৰীক কবিতাৰ প্ৰাঞ্জলতা আব্দ নূপৰ-নিৰ্জন উভয়ৰে অস্তিত্ব ইমান
সুপষ্ট। সেই দূৱোটা গুণৰে মৃগল-ৰূপ ধৰা পৰে, এনেবোৰ স্তৱকত :

The desire of the moth for the star,

Of the night for the morrow ;

The devotion to something afar

From the sphere of our sorrow.

(One Word is Too Profaned)

দৰাচলতে, শ্যেলামে গীতিকাৰ্য্য সৌন্দৰ্য্যই যি কোনো সমালোচকৰ তত্বকথা
পৰিৱেশন আব্দ বিজ্ঞবণী প্ৰতিভাক অতিক্ৰম কৰি গৈছে। সেইবাবে, সৰ্ব্ব্বলাকৰ
ব্যাখ্যানকৰ প্ৰচেষ্টা কেৱল এক অৰ্দ্ধহীন আতিশয্য বুলিয়েই ক’ব পাৰি। মাথোন
ইমানকৈ ক’ব পাৰি, তেওঁৰ গীতিকাৰ্য্য সৌন্দৰ্য্য জ্ঞানৰ মূৰৰ জ্ঞানকৰ দৰে, ফুলৰ
পাহিৰ সুবাসিত দৰে, অথবা জুৰিৰ পানীৰ ফটিক ধাৰৰ দৰে। ইবিলাকৰ ক’তোকেই
কোনো জড়তা, প্ৰচেষ্টা অথবা আকলতাৰ আভাস নাই। সেইবাবে, নিজে পাঠ কৰি
ইবিলাকৰ আবাদ গ্ৰহণ কৰাটোকেই আটাইতকৈ সহজ পদ্ধতি। মন কৰিব লগীয়া, যে,
তেওঁৰ কাব্য গীতময়তা কেৱল এটি মন্ত্ৰ কবিতাতেই সন্নিৱাস্ত হৈ থকা নাই।
তেওঁৰ গীতিকাৰ্য্য গীতময়তা বহু বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ কাব্যৰূপেই সমানে সজ্জকিত
হৈছে : চিত্ৰবৰ্ণন বৰ্ণনা, মহাকাব্য, চিত্ৰবৰ্ণন চৰিত্ৰ আব্দ নাট্য-কাব্য—একেকেই
ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। স্বৰ্গচৰণ, বান্ধব, কীট আব্দ ক’লিক—কাৰোকেই কেন্দ্ৰ

৪. Shelley exhaled verse as a flower exhales fragrance and just as the
fragrance of a blossom varies in quality and power, so did Shelley's verse vary
in poetic merit. —A. Compton-Rickett.

এইবাব কথা এইদৰে প্ৰকাশ্য হয়। মৰখান তেওঁৰ উক্তকাকৰ ছুইনাৰ্ণ'ৰ কবিতাতহে গীতিকাৰ্য্য এই সৰ্বব্যাপক ৰূপটো পৰিকল্পিত হয়।

তেওঁৰ 'টু নাইট', 'দ্য ক্লাউড', 'আৰেব'জা', 'লাভ'চ ফিলচ'ফি', 'টু এ শ্বাইলাৰ্ক', 'ভোজাৰ কিট'ন ইন ডিভেলপম্যন নিগ্ৰে'ভ'ল' আৰু 'লাইন'চ টু এন ইণ্ট'ৰ্ভাল এণ্ডাৰ'ৰ লেখীয়া কিছুমান আঁত কৰ্ম আয়তনৰ কবিতাত শ্ৰেণীৰ গীতিকাৰ্য্যৰ লব্ধ স্থানলিত জাম্বাশয় ৰূপটো আঁত কৰ্মকক অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। সম্ভাৰোচকৰ চকুৰে চালে, ইবিলাকৰ মাজত ৰূপনয়ৰ দুটা ভিন্ন ৰূপ পৰিকল্পিত হয়। প্ৰথম ৰূপটো হ'ল, মনৰ চকুত উজাল উঠা একোটা বিশেষ চিত্ৰৰূপৰ গীতল বৰ্ণনা। তেওঁৰ 'দ্য ক্লাউড' আৰু 'আৰেব'জা', এই ধৰণৰ কবিতা। ঠিক সেইদৰে 'লাভ'চ ফিলচ'ফি'তো পোৱা যায় বিশ্বৰ চাৰিওপিনে কেৱল স্ব-মিলনৰ মধুৰ ৰূপ। দ্বিতীয় ৰূপটো হ'ল, এটি লম্বাৰ কণিক সৌন্দৰ্যৰ উজ্জল বৰ্ণনা। তেওঁৰ 'টু নাইট' আৰু 'টু দ্য মন'ৰ লেখীয়া কবিতা-সমূহ এই শ্ৰেণীৰ কবিতা।

অন্য এবিধ কবিতা আছে, য'ত এই দুয়োটা ৰূপৰে মধুৰ সংযোগ ৰাটাইছে। এই শ্ৰেণীৰ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত সৰ্বশীৰ্ষ কবিতা দুটা হ'ল : 'টু এ শ্বাইলাৰ্ক' আৰু 'টু দ্য ৱে'ষ্ট' উই'ড'। ইয়াৰ ভিতৰত প্ৰথমটো কবিতা নিঃসংশয়ে শ্ৰেণীৰ কটিকৰ্মৰ ৰূপনয়ৰ উজ্জ্বলতম ফলস্বৰূপ। ইয়াৰ মনৰূপো এনেদৰে নিৰ্মিত যে মনৰূপ-টোৱেই আকাশমুখী শ্বাইলাৰ্ক পৰ্ব্বটোৰ গতিৰ আঁত নিৰ্দ্দেহ বৰ্ণনা দাঙি ধৰে। চাৰিটা লব্ধৰূপ, চুটি আৰু সৰল চৰণৰ অন্তৰ্ভুক্ত এটা দীৰ্ঘপদী চৰণেৰে বিন্যস্ত এই কবিতাটো। যেন ঘন-ঘনকৈ কেইবাবাৰো ডেউকা কোৱাই যতাহৰ সোপান পাৰ হৈ, কিছুপৰ কাৰণে ডেউকা-জোৰা মেলি দি নীল আকাশত ওপাতি বৈছে। তাৰ পাচত, আকৌ ডেউকা কোৱাই আকাশৰ শেষ সীমানালৈ উৰি যাবলৈ ধৰিছে। এই কবিতাটোত শ্ৰেণীয়ে যিদৰে এটাৰ পাচত এটাকৈ মনোৰম চিত্ৰকল্পৰ যোগান ধৰিছে, তাৰ ফুলস সমগ্ৰ ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যতেই বিৰল। শ্বাইলাৰ্ক'ৰ যাতাপাৰ্জনা আৰু তাৰ আগপান-পাহৰা গীতৰ সৌন্দৰ্য বিচিত্ৰ চিত্ৰকল্পৰ ৰূপত এলানি শুকনো মাজত আল-ফুলক বন্দী কৰি থৈছে। অথবা এইদৰেও ক'ব পাৰি যেন সেইমুঠি চিত্ৰকল্প জাপানী মালিন্যৰ সন্মাই যোৱা ন'লা ফুলসানী এৰোপা ফুল ; প্ৰতিটো ফুল নিজৰ বৰ্ণেৰে উজ্জ্বল, অকল কোনোটিয়ে ফুলেই কৰো ৰং টুটিবলৈ বিয়া যে নাহেই, বৰং ইটোৱে সিটোৰ সৈতীত চকুহৈ ফুলহে আৰু যোৱাই যোপা ফুলৰ সৌন্দৰ্যকো মনো-পাৰিৰ ৰূপ এটা দান কৰিছে।

যাকবা হয়, শ্ৰেণীৰ ৰূপনয়ই শ্বাইলাৰ্ক'ৰ গীতৰ সৌন্দৰ্য বৰ্ণনালৈ উপায়কে জিৰাৰি পোৱা নাই। হ'ব পাৰে, সেই গীত কোনোবা কাৰণেৰে দুৰ্ভাগ্য বান্ধনী কলক'জাৰি বিৰ-ব্যৰণ দানৰ হ'ব ; সেই কাৰণেৰে সন্ধ্যা ফুলকত বৰ্তি যোৱাই শ্ৰেণীৰ দুৰ্ভাগ্য হ'ব—

Like a high-born maiden
In a palace-tower,

Soothings her love-laden

Soul in secret hour

With music sweet as love, which overflows her bower.

কিন্তু, সেই উপমাই যেন স্কাইলার্ক'ৰ গানৰ আচল ৰূপটোক ঢুকিয়েই নেপালে। নতুন উপমাৰ স্থান কৰিলে। হ'ব পাৰে, নিম্নৰে ধ্বনাই খোৱা পাতৰ আঁৰৰ জোনাকী-পৰৱৰ পোহৰৰ দৰে; কুল আৰু ঘাঁহৰ মাজত মাথোন পোহৰচাটিহে দেখা পোৱা যায়, জোনাকী-পৰৱৰটোক কোনেও দেখা নেপায়। তথাপি যেন উপমাটো আচল কম্পুটোৰ দূৱাৰদলিত বৈ গ'ল। হ'ব পাৰে সেউজীয়া কুঁহিপাতৰ মাজত থকা এপাহ গোলাপ ফুলৰ দৰে; উমাল বতাহে আহি তাৰ পাহিবোৰ সবুজাই পেলালোঁহ, কিন্তু তাৰ মধুৰ সুৰভিত্তি বজাহকে তাৰ বাট পাহৰাই পেলালোঁহ :

Like a rose embowered

In its own green leaves,

By warm winds deflowered,

Till the scent it gives

Makes faint with too much sweet those heavy-winged thieves.

এইদৰেই তেওঁ গোটেই কবিতাটোতে এখন উপমাৰ বিৰাট পোহাৰ মেলিছে।

কিন্তু, কবিতাটোৰ অপূৰ্ব চিত্ৰৰূপময়তা আৰু বোচি অনুৰাগবৰ্জিত হৈ উঠিছে ইয়াৰ অনবদ্য গীতময়তাৰ সংস্পৰ্শত। ইয়াৰ নাতিদীৰ্ঘ চৰণসমূহত ধ্বনিত হৈছে, স্কাইলার্ক পখীৰ সুগীত কঠৰৰ মৰ্মস্পৰ্শিতা; আৰু, প্ৰতিটো শব্দকৰ দীৰ্ঘতৰ চৰণটোত প্ৰতিফলিত হৈছে, তাৰ আকুল হিয়াৰ ব্যাকুল বিনয়। গোটেই কবিতাটোৰ ভৰিলিত সংগীতৰ উৎস হৈছে, কবি-হৃদয়ত জাগি উঠা স্কাইলার্ক পখীৰ আনন্দৰ কলতান আৰু আত্মিক ব্যাধাৰ বিজনি। তাৰে অতি হৃদয়গ্ৰাহী প্ৰকাশ হ'ল, এনে এটি প্ৰত্যয়—

Of the sweetest songs are those that tell of saddest thoughts.

এই পৰম বিষাদৰ অনুভূতিয়েই এটি লহমাৰ উজ্জল আনন্দক প্ৰচ্ছন্ন কৰি গোটেই কবিতাটোত স্তব্ধতা আৰে। কোৱা বাহুল্য, শ্যোলীৰ এই পৰম বিষাদৰ অনুভূতি তেওঁৰ নিজৰ জীৱনৰ বহু বেদনাদায়ক অভিজ্ঞতাবেই প্ৰস্তুত অভিব্যক্তি।

শ্যোলীৰ 'অ'ড টু দ্য ৱে'ষ্ট' উই'ড' তেওঁৰ কম্পনা-প্ৰতিভাৰ অশুভ ৰূপৰ এক স্মৰণীয় নিদৰ্শন। চিত্ৰভূষিত ধ্বনিৰ অপূৰ্ব মৰ্মস্পৰ্শিতাবে এই কবিতাটো ইংৰাজী গীতিকা-জগতৰ এক অতি বিৰল সৃষ্টি। চাৰ্কাট চক্ৰকত সম্পূৰ্ণ এই কবিতাটোৰ ৰূপায়ণত শ্যোলীৰ অকল্পিত আৰু বাহিৰৰ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য জগত একাকাৰ হৈ পৰিছে। কবিতাটো বচনাৰ সন্মত শ্যোলীৰ হৃদয় বেধনাৰ নিৰাবৰ্ণ আঘাত আৰু সত্যকথাৰ আনন্দ-উদ্ভাসনাৰ মিশ্ৰিত অভিজ্ঞতাবে উপচি আহিল। এটি সত্যনৰ বহু আৰু অন্য এটি সত্যনৰ জন্ম-মহতৰ জন্ম সত্যকথা—বহুো মিলি তেওঁৰ হৃদয় বেধনাবিধৰ আৰু ব্যয়ধৰ। তেওঁৰ ভাবৰ উলত শীতৰ শ্বেতৰ এটি শব্দকান সৰাপাতৰ আভৰণা ;

সৃষ্টিৰ সন্মুখত ধ্বংসৰ সন্মুখত কঠিনাই জনা এটা ক'লা ভাৱৰ। কবিতাটোৰ প্ৰথম তিনিটা চতুৰক চিত্ৰিত হৈছে—পৃথিৱী, আকাশ আৰু সন্মুখত সেই ধ্বংসৰ প্ৰতিভাৱ। অৱশেষত, কবি-হৃদয়তো সজলিত হ'ল সেই ধ্বংসৰ বিকলসামুদ্ৰিত আৰু সৃজনৰ উৎসৰূপৰ পৰিপূৰণবোধী হৃদয় আবেগ। তেওঁৰ হৃদয়ৰ সন্মুখ বেদনাৰ সজলিত আভিজাত্যৰূপ খাই উঠি এটি প্ৰাৰ্থনাৰ ৰূপত প্ৰকাশ পালে,

Oh, lift me as a wave, a leaf, a cloud !

I fall upon the thorns of life ! I bleed !

পিচত ধ্বংসৰূপে তেওঁৰ বিকল হৃদয় এক অসমৰ সান্ধনাৰে উপাতি উঠিল, জীৱনৰ এক মৌল সত্য আৱিষ্কাৰ কৰি :

If Winter comes, can Spring be far behind.

তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিলে জীৱনৰ এক চিৰ প্ৰবাহমান ৰূপ।

গীতিকবিতা হিচাপে কবিতাটোৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল, ইয়াৰ আধাৰত সৈলগ্নিক ঘটনাবলীৰ অন্তৰ্গত চিত্ৰণ আৰু কবি-হৃদয়ৰ অন্তৰ আভিৰূপিত তিনিটা সৌন্দৰ্য্যকৈ একতাক হৈ পৰা অৱস্থা। বাহিৰৰ প্ৰবল প্ৰভাৱৰ যেন কবি-হৃদয়ৰ প্ৰবল ধ্বংসৰূপে এটি প্ৰতিফলন। নাইবা, কবি-হৃদয়ৰ সন্মুখ স্পন্দমান ৰূপটো অৱলম্বিত যেন বাহিৰৰ ধ্বংসৰূপে এটি সজলন। ইয়াৰ অন্য এটি বৈশিষ্ট্য হ'ল, শ্বেতাঙ্গীৰ আভিকা-নিৰ্দ্দেশনৰ প্ৰতিভাৰ ই অতি অপূৰ্ণ নিদৰ্শন। উল্লেখযোগ্য যে, শ্বেতাঙ্গীৰ কবিতাত প্ৰবাস-কথাৰ আভিকা-সমূহৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ কোনো এটি বিশেষ দিশ বাসৰীৰ গুণেৰে আভিৰূপিত হৈ সৃষ্টিৰ সন্মুখত ৰূপান্তৰিত নহয় ; যিহেতু আভাসে-ইংগিত, প্ৰত্যেক-চিত্ৰকৰণে ব্যক্তিৰ হৈ বাসৰীৰ গুণৰ অধিকাৰী হয়। এই কবিতাটোৰ আৱিষ্কাৰী সংগীতেই এই অসামান্য সত্তাৰ কবি তুলিছে। ইয়াৰ হৃদয়ৰূপত আছে এক উদ্ভাস গতিৰ কিছু উদ্ভাসনা, বি উদ্ভাসনাৰ প্ৰবাহত প্ৰকৃতি আৰু কবি-সত্তা উভয়েই সংহাৰ সৃষ্টিৰ ধাৰণ কৰিছে আৰু নতুন সৃষ্টিৰ নবীন সন্মুখনাৰ কথা কল্পকৰ্ত্তব্যে উচ্চাৰণ কৰিছে। যোৰতে ক'বলৈ হ'লে, গতিয়েই এই কবিতাটোৰ প্ৰাণ। আৰু সেই গতিৰ চম্পদ ৰূপটো ইয়াৰ অপূৰ্ণ গীতসমূহতকৈ দান। সেইবাবেই, এই কবিতাটো সৰ্বকালৰ ইংৰাজী গীতিকাব্য সাহিত্যৰ এটি অমূল্য নিদৰ্শন হৈ ৰৈছে।

অকল কম্প আৱলম্বনৰ কবিতাসমূহতেই নহয়, নাটকৰ আধাৰত কবিতা বিপ্লৱান্তৰ কবিতা 'প্ৰাথমিক আনবডিড' আৰু 'হেলাচ'ৰ সংলাপসমূহো গীতিকাব্যৰ ৰূপে সিত হৈ আছে। এই দুখন নাটকৰ গীতসমূহত তেওঁৰ গীতিকাব্য-ৰচনা প্ৰতিভাৰ অন্য এটি দিশ উদ্ভাৱিত হৈ পৰিছে। ইবিলাকৰ ভাৱবস্তুৰ ৰূপ জিহ্বাপাতৰ দৰে বিলাকলীয়া ; আৰু যেন তাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি কিছুমাত্ৰৰে তেওঁ হৃদয় বাস্তৱ-পৰিকল্পনা কৰিছে। ৰূপান্তৰৰূপে,

Life of Life ; the lips enkindle

With their love the breath between them ;

And thy smiles before they dwindle
Make the cold air fire ; then screen them
In those looks, where whose gazes
Faints, entangled in their mazes.

(Prometheus Unbound II. 5)

এই পীড়টোলে মন কবিলেই হ'ল। সম্মেলনক এল্টেন ইয়াব বিষয়ে বক্তব্য কবিহে,
“আন কোনোদেই শ্ৰুতাতীতৰ সীমাবদ্ধত ইমান ওচৰ চাপিব পৰা নাই ; ইয়াৰ ভাব-
সম্পদ মনৰ নোহোৱাকৈ ক'ল।” এইবাব কথা শ্যেলাৰ আটাইবোৰ গীতিকবিতা
সমূহকৈই কম-বোচি পাবায়ে সঁচা।

। ০ ।

কবি হিচাপে শ্যেলাৰ বিৰ্ভাৱ পৰিষ্কাৰ হ'ল, তেওঁ এক স্বাধীন-কিতাব বিপ্লৱী। মানুহৰ
মুক্তিৰ পৰমপন্থৰ তেওঁ। ব্যৱস্থাপনৰ দৰেই তেওঁৰ বিদ্ৰোহ কৰিছিল ব্যৱস্থাপনৰ বৈৰাচ্যৰ
বিৰুদ্ধে, প্ৰথাগত ধৰ্ম-অনুষ্ঠানৰ ভক্ত-অনুশাসনৰ বিৰুদ্ধে, আত্ম বিবাহ নামৰ বি-
প্ৰেম বন্ধনৰ কপট পৰিষ্কাৰৰ বিৰুদ্ধে। অৱশ্যে, ব্যৱস্থাপন দৰে কেৱল ক্ষমতা উজ্জলতাই
তেওঁৰ বাবে যথেষ্ট নাছিল। তেওঁ তেওঁৰ বিপ্লৱৰ বাহীৰপৰা জ্বলাই উলিহিল, কিম্বদন্ত
বিদ্ৰুত ধাৰণাৰ প্ৰতি থকা আনুগত্যৰে। তেওঁৰ মানসদৃষ্টিত উজ্জলিত হৈ আছিল,
অনাগত ভৱিষ্যতৰ দ্বন্দ্ব মানুহৰ একম উজ্জল হাবি। বৰ্তমানৰ দক্ষ উত্তৰা কৰা
জুব'ধনি শুনালেই তেওঁ কান্ধ হোৱা নাছিল ; তেওঁৰ কন্দ্ৰকঠিত উজ্জলিত হৈছিল
ভৱিষ্যতৰ দ্বন্দ্ব মানুহৰ অগ্নিধনি।

স্বৰ্গকাৰ কবিৰ লাগিব, তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ কবিতাসমূহত যাবোৰ গজ'উইনী
বক্তব্যৰ আকৰ্ষক পদ্যৰূপেই তেওঁৰ কবিতাৰ সমস্ত বাৰী আছিল। তাৰে দৃষ্টান্ত,

The king, the wearer of the gilded chain,
That binds his soul to abjectness, the fool
Whom courtiers nickname monarch, whilst a slave
Even to the basest appetites.

(Queen Mab)

স্বৰ্গকাৰ কবিৰ লাগিব, কবিতা হিচাপে এনেবোৰ কবিতা হ'লৈ বসন্তভীৰ নহয়।
তথাপি, বিপ্লৱৰ কবি হিচাপে শ্যেলাৰ জীৱনত ‘কুইন মেব’ৰ দৰে অস্বাভাৱিক। এই
কবিতাতোৰে বিৰাডিত বৃণ হ'ল, ‘বিভলই আ ইলগা’। এইটো কবিতাত গজ-
উইনীৰ বক্তব্যকেই পৰিপূৰ্ত ; তথাপি, কবিতা চিত্ৰনাট্যক ভক্তগোষ্ঠীৰ পানিত

a. No one can come nearer the limits of the unwordable ; the substance is
the smallest.

কিছুপৰ কবিতাৰ ৰূপ পূৰ্ববৰ্তী কবিভাৱেৰে নহ'লেও, তাৰ স্মৃতি সম্পূৰ্ণৰূপে অকল্মষ নহয়।

গড্‌উইনৰ দৰেই শ্যেলীয়ে বিশ্বাস কৰিছিল, বিশ্বৰ সকলো ঘটনা এক অম্ব শক্তিৰ দ্বাৰাই পৰিচালিত। সেই অম্ব শক্তিৰ নাম হৈছিল তেওঁ—‘প্ৰয়োজনীয়তা’। মানুহৰ জীৱনৰ সকলোখিনি অম্বত পৰিস্থিতিৰ বাবে দায়ী সেই অম্ব শক্তিয়েই। ‘বিভক্ত অব ইছলাম’তো সেই বিশ্বাসৰ ইংগিত আৰু কটকটীয়াকৈ প্ৰকাশ পাইছে :

Alas, our thoughts flow on with stream, whose waters,
Return not to their fountain—Earth and Heaven,
The Ocean and the Sun, the Clouds their daughters,
Winter, and Spring and Morn, and Noon, and Even,
All that we are or know, is darkly driven
Towards one gulf.

এয়া যেন তেওঁৰ অপৰিণত কবি-জীৱনৰ ৰচনা ‘দুইন মেৰ’কেই পুনৰাবৃত্তি :

Even the minutest molecule of light,
That in an April sunbeam's fleeting glow
Fulfils its destined though invisible work,
The Universal spirit guides.

তথাপি, ইয়াৰ মাজতে শ্যেলীৰ চিন্তাধাৰাৰ এটি সামান্য পৰিবৰ্তন পৰিলক্ষিত হয়। মানৱীৰ এণাবো মানুহৰ বুদ্ধীত কিবা এক ভূমিকা নোহোৱা নহয়। অম্ব শক্তিৰ উপাধিৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ ঘোষণা কৰাটোৱেই মানুহৰ অত্যাশাৰ দায়িত্ব। তেওঁৰ মনত এই নতুন বিশ্বাসটো আক্ৰান্ত হৈ উঠাৰ পাচৰে পৰা তেওঁৰ বিপ্লৱী আদৰ্শয়ো চিন্তাৰ গভীৰতৰ গহন ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰিলে।

উল্লেখযোগ্য যে, ‘বিভক্ত অব ইছলাম’তে পৰিলক্ষিত হয়, গড্‌উইনৰ চিন্তাধাৰাৰ লগতে তেওঁৰ মনৰ চোভালত দাৰ্শনিক প্লেটোৰ ধ্যান-ধাৰণাৰ কণীৰ আৰু অস্পষ্ট ছাঁ এটাই কুমুদিত হৈ গৈছিল। বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য, প্লেটোৰ মৃত প্ৰেম সম্পৰ্কীয় আদৰ্শৰ প্ৰভাৱ। নৈৰাজ্যবাদী গড্‌উইনৰ প্ৰেম-সম্বন্ধত ধাৰণাটো আছিল, কিছু নৈতিবাচক আৰু কিছু বুদ্ধিবাদী—আদৰ্শৰ উজাল পৰশ নাছিল। শ্যেলীয়ে তেওঁৰ মনৰ উজনা হেঁপাহেৰে এগৰাকী ‘আত্মাৰ সহোদৰা’^১ অথবা ‘প্ৰতি-বিশিষ্টৰূপ’^২ৰ আশ্বৰ্য কৰিছিল :

Alas, that love should be blight and snare
To those who seek all sympathies in one !

১. sister of the soul

২. antitype

Such once I sought in vain : then black despair,
The shadow of a starless night, was thrown
Over the world in which I moved alone.

নক'লেও হ'ব, শোণালীৰ জীৱনৰ বহুখিনি ব্যৰ্থতাৰ বাবে দানী তেওঁৰ নিজৰ এই ধাৰণাটো। প্ৰচলিত বিবাহ-প্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁ যিগ্ৰোহ কৰিছিল সঁচা কথা ; কিন্তু, তাৰ বিষগ্নতাৰ পৰা পান কৰিবলগীয়া হৈছিল, অকল তেওঁকেই। অৱশ্যে, এইযাব কথাও সঁচা, কিশোৰী পত্নী হেৰিয়েটৰ প্ৰতি অবিচাৰ, মেৰী গড্‌উইলৰ সৈতে পলায়ন আৰু ইটালীয় স্কন্দৰী এমিলিয়া ভিভিয়ানিৰ প্ৰতি আসক্তি ইত্যাদি ঘটনা সৰ্ব্বোত্তম তেওঁ ব্যৱৰণৰ দৰে উচ্ছৃঙ্খলতাৰ অভিব্যক্তিৰ হোৱা নাই, কেৱল এই ব্যতিক্ৰমবৃত্ত ধাৰণাৰ প্ৰতি বোধগম্য আনুগত্যৰ বাবেই। লগতে এইযাব কথাও উল্লেখনীয়, 'বিভলট্ অব ইছলাম'ৰ সেইবোৰ অংশই কবিতা হিচাপে বসোত্তীৰ্ণ হৈছে, যিবোৰ অংশৰ ধ্যান-ধাৰণা ব্যক্তিগত অভিব্যক্তিৰ অনুৰাগেৰে বৰ্ণিত হৈ উঠিছে।

বিপ্লৱৰ কবি হিচাপে শোণালীয়ে তেওঁৰ সফল-প্ৰতিভাৰ সোণালী স্বাক্ষৰ থৈ গৈছে সেইবোৰ কবিতাতেই, যিবোৰ কবিতা বিশেষ একোটি বৈপ্লৱিক ঘটনাক প্ৰকাশীকৰণ কৰি থোৱাৰ উদ্দেশ্যে ৰচিত হৈছিল। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, তেওঁৰ 'অ'ড্ টু 'নেপল্চ' আৰু 'অ'ড্ টু লিবাৰ্টি' নামৰ কবিতা দুটিয়েই দেখুৱাব পাৰি। প্ৰথমটো কবিতা নেপল্চত স্বৈৰাচাৰী জাৰ্মানৰ ওৰ পেলাই নিয়মতান্ত্ৰিক চৰকাৰ গঠনক উপলক্ষ্য কৰি ৰচিত হৈছে :

From Freedom's form divine,
From Nature's inmost shrine,
Strip every impious gawd, rend Error veil by veil ;
O'er Ruin desolate,
O'er Falsehood's fallen state,
Sit thou sublime, unawed ; be the Destroyer pale ;
And equal laws be thine,
And winged words let sail,
Freighted with truth even from the throne of God :
That wealth, surviving fate,
Be thine—All hail !

ঠিক সেইদৰে, বিত্তীয়টো কবিতা স্পেনীয় বিপ্লৱৰ জয়গান নাই বচনা কৰিছিল। এইটো কবিতাত এৰাতে প্ৰাচীন যুগৰ যুগ জীৱনধাৰাৰ দাঁতি অঁকা হৈছে, আনহাতে সমকালীন যুগোপক দানবৰ সকলো যুগল দলিয়াই পেলাবলৈ উদ্যত আৱাস্তৰ অনুভৱ হৈছে। কিন্তু, সকলোবোৰকই অধিক প্ৰকাশীকৰণ হৈ ৰ'ব, তুলনক বিৰুদ্ধে প্ৰতিকলন

বিশ্রোহ-বোষণা উপলক্ষ্যে কখনো কখনো নাটকৰ জাৰাবত বিখ্যাত ‘হেলাচ্’ নামৰ কবিতাটো। আৰু, সমগ্ৰ কবিতাটোৰ ভিতৰত স্বৰ্ণৰূপী হৈ ব’ব, এই অংশটো—

The world's great age begins anew,
The golden years return,
The earth like a snake renew
Her winter weeds outworn :
Heaven smiles, and faiths and empires gleam,
Like wrecks of a dissolving dream.

অপূৰ্ব গীতময় শব্দপুঞ্জৰে ভেঙে এইদৰে স্থনীল জলধিৰ বহুদূৰ পৰা সাব পাই উঠা নতুন হেলাচক সংবৰ্ধনা জ্ঞাপন কৰিছে। তেওঁ আশা কৰিছে,

Another Athens shall arise,
And to remoter time
Bequeath, like sunset to the skies,
The splendour of its prime ;
And leave, if nought so bright may live,
All earth can take or Heaven can give.

উল্লেখযোগ্য যে, ‘হেলাচ্’ শ্যেলীৰ জীৱনৰ শেষ কবিতামূৰ্ত্তিৰ এটা। ইয়াত ভেঙেৰ গীতময়তা আৰু বিপ্লৱী মানসৰ যি অপূৰ্ব মণিকাঞ্চ-সংযোগ ঘটিছে, অন্য কোনোটো কবিতাতেই তাৰ আভাস পাবলৈ নাই। আকৌ, চন-তাৰিখৰ হিচাপত এইটোৱেই ইংৰাজী ৰমন্যাসিক কাব্য-আন্দোলনৰ শেষতম কবিতা, ঠিক যেনেকৈ ব্ৰজচৰ্ম্ম-ক’লবিজৰ ‘লিককেল বেলাড্’ সেই আন্দোলনৰ প্ৰথম কাব্যগ্ৰন্থ।

। ৪ ।

শ্যেলীৰ জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাটোৰ বিষয়ে ক’লগীয়া হ’লে, প্ৰথমেই কৈ ল’ব লাগিব—সেই কবিতাটো হ’ল, নাটকৰ ৰূপত পৰিবেশিত ‘প্ৰমিথিয়ুজ আনবাউন্ড’। সমালোচক ক্লাটিন-ব্লকে কবিতাটোৰ বিষয়ে শেষ কথাবাব কৈছে—এইদৰে, “প্ৰমিথিয়ুজ আনবাউন্ডতেই শ্যেলীয়ে পৃথিৱীৰ এটা মহৎ কবিতা কখনো ক’বলৈ প্ৰয়াস পাইছিল। এইটোৱেই ৰমন্যাসিক আন্দোলনৰ আটাইতকৈ দৃশ্য কবিতা, আৰু এতিয়াটোক বচিত আটাইতকৈ দৃশ্য কবিতাকৈটোৰ এটা।” ডেৰ্ডৰ উল্লেখ্য আছিল—বিশ্বৰ বৰ্তমান অশুদ্ধ পৃথিৱীত সন্দেহ তেওঁৰ ধাৰণাটো প্ৰকাশ কৰা, সেই পৰিস্থিতিৰ

আকাংক্ষিক পৰিকল্পনাৰ ৰূপটো প্ৰাতিফলন কৰা, আৰু তাৰ ফলত ৰূপান্তৰিত হোৱা বিশ্বৰ পৰিস্থা-বন্দনা গাই শুনুওৱা।^{১৭}

সেই লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ কাৰণে শ্যেলীয়ে ডেউৰ কবিতাৰ বিকল্পবদ্ধ সংকল্প কৰিলে, গ্ৰীক নাট্যকাৰ ইম্পিষ্টোছৰ 'প্ৰমিথিয়ুছ ৰাউণ্ড'ৰ পৰা। উল্লেখযোগ্য যে, ইম্পিষ্টোছে গ্ৰীক পৰম্পৰা অনুযায়ী গোটেই আখ্যানটো তিনিখন নাটকত শেষ কৰিছিল। যদিও পাচৰ দুখন নাটক হেৰাল, তথাপি সেই নাটকৰ কথাবস্তু অনুমানৰ অতীত নহয়। ইম্পিষ্টোছে স্বৰ্গৰ অধিপতি জুপিটাৰ আৰু বিপ্লৱী দেৱতা প্ৰমিথিয়ুছৰ সংঘাতৰ এটা আনন্দদায়ক সমাধানেৰে আখ্যানটোৰ স্বৰ্ণনিকা ৰচনা কৰিছিল। শ্যেলীয়ে সেই আনন্দদায়ক সমাধানেৰে প্ৰমিথিয়ুছৰ চৰিত্ৰ নিশ্চয় কৰিবলৈ নিবিচাৰিলে। ডেউৰ মতে, অশুদ্ধ শাস্তিৰ প্ৰতিনিধি জুপিটাৰ আৰু কল্যাণবৰ্দ্ধনৰ প্ৰতিনিধি প্ৰমিথিয়ুছৰ মাজত কোনো আপোচ-মীমাংসা হ'ব নোৱাৰে। গতিকে, ডেউ গোটেইটো কাহিনী নতুন এটা সীচত চালি ল'লে।

প্ৰথম অংকটোৰ নাম ধ'ব পাৰি, 'প্ৰমিথিয়ুছৰ বস্তুগা'। স্বৰ্গৰ জুই চুব কৰি আনি মানুহক দান কৰা প্ৰমিথিয়ুছৰ ওপৰত জুপিটাৰৰ শাস্তিয়ে চৰম সীমা পাইছেনে। কিন্তু, সকলো দৈহিক বস্তুগা সহ্য কৰি উঠি প্ৰমিথিয়ুছৰ ব্যাভিষ্টাই এক নতুন বিমূৰ্তিত লাভ কৰিছে। জুপিটাৰক ডেউ ক্ষমা কৰিব খোজে। জুপিটাৰৰ প্ৰতি ডেউ যি আভিস্মৰণ উচ্চাৰণ কৰিছিল, সেয়া ডেউ প্ৰত্যাহাৰ কৰি ল'বলৈ বিচাৰিলে। কিন্তু, ডেউ সেই আভিশাপৰ কথাখিনি মনত পেলাব পৰা নাই। বোঁত্ৰা ডেউৰ মন এইদৰে অপূৰ্ব দুন্দব ক্ষমা আৰু প্ৰশান্তিৰ উপচি উঠিছে, ঠিক তেতিয়াই জুপিটাৰৰ আশ্ৰয়স্থ দৃষ্টান্তসমূহে ডেউক আকৌ এবাৰ অভ্যাচাৰ কৰি গ'লিহ। সিহঁতে গ্ৰীক উপকথাত থকাৰ দৰে কেৱল শাৰীৰিক বস্তুগাই নিদিয়, বৰং আত্মাকহে খুটিয়াই যায়হি। বিয়েই কি নহওক, প্ৰমিথিয়ুছৰ মূৰ দোঁ নেখালে। জুপিটাৰক ডেউ কেৱল ডেউয়েই জনা গোপন কথাৰাৰ ক'বলৈ অস্বীকাৰ কৰিলে। অন্তশেষত, পুৱাৰ পোহৰে পৃথিৱী পোহৰাই গ'লিহ। স্নাত প্ৰমিথিয়ুছৰ মন ডেউৰ প্ৰেমৰ পানী এচিলাৰ চিন্তাৰে উপচি উঠিল।

দ্বিতীয় অংকটোৰ নাম ধ'ব পাৰি, 'এচিলাৰ পৰিকল্পনা'। এচিলাৰ ফলত প্ৰমিথিয়ুছৰ চিন্তাৰে স্বপ্নভাৰাত্মক। এনে সময়তে প্ৰমিথিয়ুছৰ বাৰ্তা লৈ পোছিলাৰ আগমন ঘটিল। পোছিলা হ'ল, প্ৰজাবৰ্দ্ধনৰ প্ৰতীক, যি প্ৰজাবৰ্দ্ধনৰে মানুহৰ আত্মা আৰু অমহান আদৰ্শবোধৰ মাজত সেতুৰূপ ৰচনা কৰে। ডেউ এচিলাৰ ফলত কিছুমান বহুসংখ্যক

iv. In *Prometheus Unbound* Shelley attempted to make one great poem of the world. It is the most ambitious poem of the Romantic Movement, and of the most ambitious that ever was written. * * * His purpose was to express his sense of the present evil conditions of the universe, to represent a sudden change in that condition, and finally to sing the glory of the universe thus transformed.

কল্পন সজ্জন কৰি দিলেহি। তেওঁৰ চাৰিওপাশে থকা পৰ্বতসমূহ কিবা এক অযোধ্যা বান্ধিবে মূৰ্খবৃত্ত হৈ উঠিল। তেওঁৰ চেতনা উন্নত হ'ল। পেছিয়াৰ হাত ধৰি তেওঁ কেৱেনো অজানাৰ উদ্দেশ্যে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। অশ্বকাৰ অশ্বৰ মাজেদি তেওঁ তেওঁৰ লক্ষ্যস্থানলৈ আগবাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। এই সকলোবোৰ যেন মানুহৰ জীৱনৰে প্ৰৱৰ্ত্তিত্বাসিক পৰ্যায়ৰ ইতিহাস। প্ৰকৃতিৰ আত্মানুভৱেই মানুহৰ চেতনাৰ উন্নত হৈছিল, আৰু অভিজ্ঞতাৰ অকণাপ্ৰমেল পৰিভ্ৰমণ কৰিয়েই মানুহৰ চেতনাই তাৰ সন্মুখি লাভ কৰিছিল।

অন্তশ্বেত, এচিৱা উপস্থিত হ'লৈয়ে ডেমগৰ্গনৰ সন্মুখত। শ্যেলাীৰ আকৃষ্টত এই দেৱতাসম্বাৰীৰ কোনো সঠিক পৰিকল্পনা পাবলৈ নাই। স্পেন্সাৰ আৰু মিলটনৰ কাব্যৰ পৰাই তেওঁ এই নমুনাটো সজ্জা কৰিছিল। যুৱ সম্ভৱ, নামটোৰ স্বকৃতাৰেই শ্যেলাীৰ কাৰণে যথেষ্ট আছিল। শ্যেলাীয়ে ডেমগৰ্গনকই জুপিটাৰৰ পুত্ৰৰূপে কল্পনা কৰি ললে, যি পুত্ৰই এদিন তেওঁক স্বৰ্গৰ সিংহাসনৰ পৰা নামাই আনিব। যি কি নহওক, এচিৱাই তেওঁৰ সন্মুখত জীৱন আৰু অমৰ্শল সম্পৰ্কে কিছুতো প্ৰশ্নৰ অৱতাবণা কৰিলে, বিবিলাকৰ বধাবধ উত্তৰ তেওঁ পালে। অন্তশ্বেত, তেওঁ প্ৰমিথিয়ুজ আৰু নিজৰ ভৱিষ্যত সম্পৰ্কে জানিবলৈ বিচাৰিলে। তাৰ উত্তৰ তেওঁ কথাব ভাষাৰে নেপালে। প্ৰশ্নৰ লগে লগে তেওঁলোকৰ সন্মুখত উপস্থিত হ'লহি, সম্ভৱ বধাসমূহ। এচিৱা আৰু পেছিয়া উভয়েই এখন উজ্জ্বল আকাশস্বৰ্গী বধত উপস্থিত হ'ল। এচিৱা এক দেৱীলৈ ৰূপায়িত হ'ল। লগে লগে ধানিত হৈ উঠিল, প্ৰমিথিয়ুজৰ কণ্ঠৰ—এক অনিন্দ্যাস্বাদৰ প্ৰেমৰ বন্দনা-গীতৰ মাধ্যমত। এচিৱাৰ কণ্ঠৰ পৰাও নিঃসৃত হৈ পাৰ্শ্ব, সন্মানে সূৰ্যৰ প্ৰেমৰ জয়গান।

ভূতীয় অংকত জুপিটাৰৰ পতন ঘটিল। খেটিছৰ গৰ্ভত তেওঁৰ পুত্ৰ ডেমগৰ্গনেই তেওঁক সিংহাসনচ্যুত কৰিলে। জুপিটাৰ নিকিন্ত হ'ল, অশ্বকাৰৰ অতল গম্ভৰত। হাবিকিউলছে আহি প্ৰমিথিয়ুজক লুণ্ঠনমুগ্ধ কৰি দিলেহি। প্ৰমিথিয়ুজ আৰু এচিৱাৰ মিলন ঘটিল—সম্মিহীন স্বাধীনতা আৰু পৰিপূৰ্ণ প্ৰেমৰ জয়ধ্বনি ঘোষিত হ'ল। সম্ভৱৰ আত্মাবোৰে আহি বিজয়ৰ বাৰ্তা বহুতো সুদীৰ্ঘ পথোদি কাঁচুৱাই লৈ গ'লহি—দেশ-দেশান্তৰলৈ, সুদূৰ বহুতো সন্মুখলৈ।

চতুৰ্থ অংকটোৰ কোনো নাটকীয়তা নাই। এই অংকটো অপূৰ্ব সুক্সামাণ্ডিত গীতময়ভাবে পৰিপূৰ্ণ। বিজয়ৰ সেই জয়গীতি মূৰ্খবৃত্ত হৈ উঠিছে পৃথিৱী আৰু আকাশৰ, প্ৰাকৃতিক আৰু আধ্যাত্মিক জগতৰ বহু বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ কণ্ঠত। সন্মালোচক স্কাডাৰৰ ভাষাত, "ই এনে এক বিস্ময়কৰ বন্দনা-গীতি যি সাংগীতিক গৰ্ভাৱতা আৰু বৈচিত্ৰ্যৰ ফালৰ পৰা, চিত্ৰকল্পৰ সৌন্দৰ্যৰ ফালৰ পৰা, উজ্জ্বলত আনন্দৰ অভিব্যক্তিৰ ফালৰ পৰা ইংৰাজী কাব্যত ইয়াৰ সমাস্থ্যলৈ কোনো ৰচনাই পাবলৈ নাই।"^১

১. So Wondrous a poem that for depth and variety of music, for beauty of imagery, for the expression of rapturous gladness, finds no parallel in English verse.

এই মাটিকীর কাব্যকলৰ বিকল্পবস্তুর ওপৰত এবাৰ চকু ফুৰালেই উমান পোহা যায়, কেনেকৈ শ্যেলীৰ আকাশমুখী কল্পনাই তাৰ আপোন বিচৰণ-ক্ষেত্ৰ বিচাৰি পাইছিল! তেওঁৰ কল্পনাৰ ৰূপটো আছিল, বৈচিত্ৰ্যমুখী আৰু জটিলতা-সম্ভাৰী। উল্লেখযোগ্য যে, তেওঁৰ মধুকৰী কল্পনাই বহু বিভিন্ন সূত্ৰৰ পৰা জীৱনৰ আদৰ্শ আৰু ধাৰণাসমূহ সংগ্ৰহ কৰিছিল। ‘প্ৰমিথিয়ুজ আনবাউণ্ড’ত তেওঁৰ পূৰ্বসূতী কবিতাসমূহত প্ৰকাশ পোৱা গড্‌উইনীয় প্ৰভাৱ প্ৰায় সম্পূৰ্ণৰূপে মচ খাই নোহোৱা হৈছে। স্কাডাবৰ মন্তব্য স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, “গড্‌উইনৰ সন্তীয়া মতাবলম্বী দৰ্শন—এনে এক দৰ্শন যি কেৱল শ্যেলীৰ মনতহে বিধৃত, তেওঁৰ আত্মাৰ পাঠত মূৰ্ত্তি নহয়।”^{১০} সেইবাবে, পূৰ্বসূতী কবিতাসমূহত তেওঁ যিদৰে খৃষ্টান ধৰ্মৰ লগতে খৃষ্টকো আক্ৰমণ কৰিছিল, তাৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰেমৰ বেদীত আত্মবলি দিয়া খৃষ্টৰ প্ৰতি দ্বন্দ্বৰ সমস্ত অজালি ৰাচিছে। সেই বিমৰ্শ প্ৰশংসা প্ৰমিথিয়ুজৰ কণ্ঠত এইদৰে উচ্চাৰিত হৈছে,

Remit the anguish of that lighted stare ;
Close those wan lips ; let that thorn-wounded brow
Stream not with blood ; it mingles with thy tears !
Fix, fix those tortured orbs in peace and death,
So thy sick throes shake not that crucifix,
So those pale fingers play not with thy gore.

অৰ্থাৎ, পিচ মূহূৰ্ত্ততে সেই খৃষ্টৰেই প্ৰৱৰ্তিত খৃষ্টান ধৰ্মৰ প্ৰতি তেওঁৰ ঘৃণা প্ৰকাশ কৰি কৈছে,

O horrible ! Thy name I will not speak ;
It hath become a curse.

শ্যেলীৰ ক্ষুণ্ণিত ব্যক্তিবৰূপে খৃষ্টৰ মংগলময় ৰূপ আৰু সংঘবান্ধ প্ৰতিষ্ঠানৰূপে খৃষ্টান ধৰ্মৰ অমংগলকৰ ৰূপৰ এই সুস্পষ্ট বিভাজন তেওঁৰ গড্‌উইনীয় প্ৰভাৱৰ পৰা মূৰ্ত্তিৰেই স্পষ্ট হৈ গৈছে।

দৰ্বাচলতে, খৃষ্টৰ প্ৰতি শ্যেলীৰ এই নতুন আনুগত্যৰ মূলতে আছে, তেওঁৰ ওপৰত প্লেটোৰ চিন্তাধাৰাৰ বাঢ়ি অহা প্ৰভাৱ। প্লেটোৰ বিশুদ্ধ প্ৰেম সম্পৰ্কীয় বিমূৰ্ত ধাৰণাৰেই মৰ্ত্তিমান অভিব্যক্তি হ’ল, খৃষ্টৰ জীৱন-কাহিনী। উল্লেখযোগ্য যে, শ্যেলীৰ চিন্তা-পৰিক্ৰমাত ‘প্ৰমিথিয়ুজ আনবাউণ্ড’ৰ স্থান অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। এইখন নাট্যকাব্যতেই তেওঁ বিশ্বৰ সকলো অমংগলৰ প্ৰতিবোধকাৰী শক্তিৰূপে প্ৰেমৰ শূভ-প্ৰভাৱৰ কথা আৱিষ্কাৰ কৰিছে। ‘ফুইন য়েব’ ৰচনাকালত তেওঁ অমংগলৰ বিধাতাক অপ্ৰতিবোধ্য বুলিয়েই বিবেচনা কৰিছিল। ‘বিভল্ট অৱ ইছলামত’ত তেওঁ মানুহৰ

১০. The cheap doctrinaire philosophy of Godwin—a philosophy held in Shelley’s mind, but never in his soul.

একশত ব্রাহ্মণ অঙ্গলিৰ এটা প্ৰতি-সিদ্ধি বিচাৰি পাইছিল; কিন্তু তাৰ সাৰ্থকতা সম্পৰ্কে সন্দেহৰ ছাঁ এটি বৈ গৈছিল। অন্ধশব্দত, এইখন নাট্যকাব্যত তেওঁ প্ৰেমৰ অপব্যৱহাৰ শক্তিৰ কথা নিষ্কপ বিশ্বাসেৰে সৈতে ঘোষণা কৰিছে।

‘প্ৰাৰ্থিত্বজ্ঞান আনবাউণ্ড’ শ্যেলাী কবি-জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তি অকল এই কাব্যেই নহয় যে, ইয়াত বৃন্দৰ কামনা-বাসনা, ধ্যান-ধাৰণা আৰু বস্তু-সাধনা সকলোখিনি পৰিপূৰ্ণৰূপে প্ৰতিফলিত হৈছে; এইখন তেওঁৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তি এইকাৰণেও যে, ইয়াত মানুহৰ চুড়ান্ত জীৱন-জিজ্ঞাসা বিদৰে প্ৰকাশ পাইছে, পৃথিৱীৰ অতি কমসংখ্যক সাহিত্যকৃতিতেই সেইদৰে প্ৰকাশ পাইছে। তাতোকৈয়ো ডাঙৰ কথা হ’ল, যি অশ্লীল চিত্ৰৰূপময় বাণী আৰু তৰলিত সংগীতৰ বৃন্দ সেই বিপ্লৱাত্মক চিন্তা জন্ম সম্ভৱ গভীৰভাৱে সৈতে ইয়াত বিধৃত হৈছে, পৃথিৱীৰ সাহিত্যত সি কেৱল বিকলেই নহয়—অসাম্যসাধনৰে নামান্তৰ।

। ৫ ।

শ্যেলাীৰ কবিতাৰ ভাবজগত বৌদ্ধিকভাৱে অলোকনীয়, ঠিক যেনেকৈ জটিলৰূপৰ ভাবজগত আধ্যাত্মিকভাৱে সুৰভিমণ্ডিত। সেইবাবে, শ্যেলাীৰ কবিতাৰ সঠিক মূল্যায়ন তেওঁৰ বৌদ্ধিক ধ্যান-ধাৰণাসমূহৰ এক নিৰ্ভৰযোগ্য সমীক্ষণৰ অবিহনে একেবাৰে অসম্ভৱ। সন্দেহ নাই, তেওঁৰ প্ৰথম-যৌৱনৰ বচনাত্মক গড্‌উইনীয় মণ্ডলৰ দ্বাৰা অতি সুস্পষ্ট। কিন্তু তেওঁৰ জীৱনৰ সম্বল-অধ্যায়ৰ কবিতাসমূহ দাৰ্শনিক প্ৰেটোৰ আদৰ্শবাদী ধ্যান-ধাৰণাৰে অতি গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত। কোনো অতিবক্তব্য জ্ঞান নথকাকৈ ক’ব পাৰি, তেওঁৰ কবিতাৰ সূক্ষ্ম প্ৰাসাদ প্ৰেটোৰাৰী চিন্তাৰ ভেটিতেই প্ৰতিষ্ঠিত।

প্ৰেটোৰ দৃষ্টিত জগতৰ কাৰণ-সত্তাৰ স্বৰূপটো হ’ল একাধাৰে সৰ্বকৰ্তা আৰু অতিবৰ্তা। শ্যেলাীয়ে নিজকে যদিও নাস্তিক বুলিয়েই ঘোষণা কৰিছিল, তথাপি তেওঁৰ কবিতাত প্ৰেটোৰ এই বিশ্বাসটোৰ মনোৰম অভিব্যক্তি পোৱা যায়। অৱশ্যেই অতি স্বৰণীয় দৃষ্টান্তটো হ’ল,

The One remains, the many change and pass ;
Heaven’s light forever shines, Earth’s shadow fly ;
Life, like a dome of many-coloured glass ;
Stains the white radiance of Eternity,
Until Death tramples it to fragments,

(Adonais)

শ্যেলাীয়ে প্ৰেটোৰ দৰেই বিশ্বাস কৰিছিল, জগতৰ কাৰণ-সত্তাৰ একাধাৰে জীৱনৰ বটে বটে বিচিত্ৰ সৌন্দৰ্যেৰে অভিব্যক্ত। সীমাৰ মাজতে থকা সি জ্ঞান সেই অলীকৰ বৰূপ একাধাৰে অৱনিৰ্ণীত আৰু অনন্তজ্ঞাৰী।

শ্ৰেষ্ঠোৰ কৰ্মনন্ত জগতৰ কাব্যৰূপে এণী খতিৰ নব্যজাতিক বিশ্বটোৰ তপস্বীয়ে
অধিকতৰ প্ৰৱেশ প্ৰদান কৰাটো পৰিকল্পিত হয়। সেইবাবে, তেওঁ ব্ৰতীৰ অজ্ঞ
প্ৰাণতলীৰ দ্বাৰাত সৌন্দৰ্যৰ দ্বিষ্টোৰ প্ৰতিয়েই আঁত ধৰি আকৰ্ষিত হৈছিল।
শ্যোভীৰ কাব্যৰ সৰ্বত্ৰতো এইবাব কৰায়েই ক'ব পাৰি। সেইবাবেই, তেওঁ প্ৰক-
বোদ্ধৰ কবিতাসমূহত মূৰ্ত্তমান সৌন্দৰ্যৰ আধাৰৰূপে 'জ্ঞানৰ সন্ধানবাৰি' অন্বেষণ
কৰিছিল। তেওঁৰ ধাৰণা আছিল, সৌন্দৰ্যৰ অধিকাৰী শ্ৰেষ্ঠীৰ মূৰ্খতাতে বিশ্বৰ
কৰণ-সজ্জা বিমূৰ্ত সৌন্দৰ্য আৱিষ্কাৰ কৰিব। এই ধাৰণাত অত্যন্ত দুশ্বৰ প্ৰকাশ
পোৱা যায়, 'এপিচাইকিভয়ন' নামৰ কবিতাটোত। অকল কবিতাতে নহয়, জীৱনতো
তেওঁ সেই একেই বিমূৰ্ত সৌন্দৰ্যৰ অন্বেষণ কৰিছিল—দুখৰী নাৰীৰ প্ৰেম অৱলি
বাচি। আৰু, সেই সৌন্দৰ্যৰ অধিকাৰীৰ সৌন্দৰ্যও আছিল বিভিন্ন ৰূপৰ—যেবী
গড়উইনৰ দৰে বৌদ্ধিক সৌন্দৰ্যৰ অধিকাৰী অথবা এমিলিয়া ভীভাৰ্ণানৰ দৰে
লক্ষ্যপ্ৰিয় সৌন্দৰ্যৰ অধিকাৰী; এমিলিয়াৰ ৰূপৰ বেগ ধৰিয়েই তেওঁ ইন্দ্ৰিয়ভীত
জগতৰ অনন্ত সৌন্দৰ্যৰ সন্ধান জৰিছিল। কিন্তু বৃত্তকৰ এই সংশ্লিষ্ট তেওঁক
মাহোন বিবলৰ অনুভূতিয়েই দান কৰি দৈছিল। সেইবাবেই, তেওঁ স্বীকাৰ কৰি গৈছে,
"কুৱন্তো এইবিনতেই যে, যিটো বস্তু সম্ভৱতঃ চিহ্নন—তাৰ সাধ্য কোনো এক নম্বৰ
প্ৰতিমূৰ্ত্তিৰ দ্বাৰাত অন্বেষণ কৰিছিলো।"^{১১} প্ৰকৃততেই, তেজ-গতহৰ কোনো নাৰীৰ
লক্ষণসমীক্ষিত ৰূপৰ দ্বাৰাত বিমূৰ্ত সৌন্দৰ্যৰ সন্ধান কেৱল এক পদ্ধতি। শ্ৰেষ্ঠোৰ
কৰ্মকলমেতো সেই ছাঁ-জুইৰ পিছত লগলি মেলা প্ৰকৃতিৰ কোনো সপক' নাই। এই
বিমূৰ্ত শ্যোভী মাহোন সিমান দূৰৈলৈকে শ্ৰেষ্ঠোবাণী, কিমান দূৰৈলৈকে তেওঁৰ ব্ৰতীৰ
প্ৰতি বকল মূৰ্ত্তিভংগীটো সৌন্দৰ্যনিতৰ।

কিন্তু শ্যোভীৰ সৌন্দৰ্য-সন্ধানৰ দ্বাৰাত নিহিত হৈ বকল প্ৰেম সম্পৰ্কীয় মূৰ্ত্তি-
ভংগীটো সম্পূৰ্ণৰূপে শ্ৰেষ্ঠোৰ মূৰ্ত্তিভংগীৰ অনুসামী। শ্যোভীয়েও বিশ্বাস কৰিছিল,
প্ৰেম হ'ল সেই মহান জ্ঞানৰ সোণাল, যি জ্ঞানে কস্যৰ তৰাণি পুচাই বিশ্বৰ কাৰণ-
সজ্জাৰ বিমূৰ্ত ৰূপটো চকুৰ সন্মুখত দাঙি ধৰে। জানকি তেওঁৰ প্ৰক-বোদ্ধৰ
কবিতাসমূহতো এই বিশ্বাসে কুৱাকি দাঙি গৈছেহি :

In me communed with this purest being
Kindled intenser zeal and made me wise
In knowledge, which in hers mine own mind seeing,
Left in the human world few mysteries.

(Revolt of Islam)

ইয়াৰে পৰিণত আঁতৰাইটো পোৱা যায়, 'প্ৰবীৰকুজ জানবাউবা'তৰ জগত আঁত
অদূৰ চপপুজত। তেওঁৰ কল্পিত চাৰি এচিয়া হ'ল, আদৰ্শ প্ৰেমৰ প্ৰতীক ৰূপ।

১১. The error consists in seeking in a mortal image the likeness of what is perhaps, the eternal.

জীৱনৰ সৰ্বোচ্চ সৌন্দৰ্য সন্নিবিষ্ট হৈছে এইভাবে হ'ল। এইভাবে লব্ধ প্ৰাণিকৃত্যৰ পৰা বিশেষকৈ তেওঁৰ কাৰণে জীৱনৰ অমিয় শান্তি কল কবি আনিছে। প্ৰাণিকৃত্যে প্ৰাণৰ প্ৰসাদিৰে যোবনা কৰিছে,

Love, like the atmosphere
Of sun's fire, filling the living world,
Burst from thee and illumined earth and heaven
And the deep Ocean and the sunless caves
And all that dwells within them.

শ্ৰেণীৰ দৰেই শ্যেলাম্বেও বিশ্বাস কৰিছিল, জনতৰ প্ৰতিটো হৃদয়ৰ কক্ষতই পৰা সজাৰ প্ৰেমৰ চিহ্নকিন পৰিছে। সেইবাবেই, জনত ইমান সুখৰ। জনতৰ প্ৰতিটো হৃদয়ৰ কক্ষত ইমান বেচি হৃদয়। য'ত হৃদয়, বিদ্যৰ হৃদয়—ব'তে প্ৰেমৰ কোনো আভাস নাই, সি ব্যৰ্থকাম হোৱাটোকেই অনিবাৰ্য; অথবা সকল হ'লেও তাৰ কোনো মহত্ব নাই।

প্ৰেম-সম্পৰ্কীয় শ্ৰেণীৰ তত্ত্বৰূপৰ পৰিপূৰ্ণ অভিযান্ত্ৰিক পোহা য'ত, তেওঁৰ কেন-জীৱনৰ কবিতা 'এপিচাইকিডিয়ন'ত। ইটালীয় সুখৰী এৰিলিয়া ভিভিয়ানিক ইচ্ছা কৰি লেখা এই কবিতাটোত প্ৰকাশ পাইছে, শ্যেলাম্বে কল্পসম্বন্ধীৰ আত্মৰ ব্যাকুলতা। তেওঁ কল্পনা কৰিছে, প্ৰেমসীৰ আত্মৰ সৈতে তেওঁৰ আত্মৰ সোহাগীত বিশল, যি বিশলৰ উজ্জলতা তেওঁ এইদৰে ব্যক্ত কৰিছে :

Till, like two meteors of expanding flame,
Those spheres instinct with it become the same,
Touch, mingle, are transfigured ; ever still
Burning, yet ever inconsumable.

এই উজ্জলতাৰ অন্তৰালত আছে শ্যেলাম্বে সেই শ্ৰেণীৰ প্ৰেম সম্পৰ্কীয় কবিতাৰত অপৰিসীম বিশ্বাস, "সকলো প্ৰেমই কেৱল ইচ্ছা-প্ৰেমৰ এক সোপান"। সেইবাবে, য'ত প্ৰেমৰে আভিৰূপ সাধনকৰে সি সঁকলত সন্তৰণৰ। এইবাবে কবিতাৰ তত্ত্বৰত প্ৰতিটো বিশ্বাসই শ্যেলাম্বে অন্য সকলো আন্যাত্মিক কবিতা পৰা আনুভূতিক হৈছে।

যোৰতে ক'বলৈ হ'লে, শ্যেলাম্বে কবিতা শ্ৰেণীৰ প্ৰথম প্ৰকাৰ আঁত সুখ-প্ৰসাৰী। কেৱল শ্যেলাম্বে চিন্তাসমূহেই নহয় বহুতো সুখৰা ব্যান-বানৰ প্ৰত্যক্ষ আনন্দকাৰ্য। দৃষ্টান্তৰূপে, শ্ৰেণীৰ দ্বন্দ্ব-জনতত সুখই হ'ল, জনতৰ পৰা সজাৰ দৃষ্টান্তৰূপৰ অভিযান্ত্ৰিক। তাৰো সুখৰ প্ৰতিষ্ঠানি এটা শূন্য ব্যান, শ্যেলাম্বে কবিতা—

The moon's globe
And the pure stars in their eternal bowers
Are cinctured with my power as with a robe.

I am the eye with which the universe
Beholds itself and knows itself.

(Hymn to Apollo)

উল্লেখযোগ্য যে, সুৰ্য্যৰ প্ৰতি শ্যেলামীৰ এই বিশ্বয়বিমূৰ্খ দৃষ্টিভংগীৰ কথা মনত পেলালেই ব্ৰাউনিঙে শ্যেলামীক এগৰাকী 'সুৰ্য্যচাৰী'^{১৩} আখ্যা দিছিল। দৰাচলতে, শ্যেলামীৰ ধাৰণাত সুৰ্য্য হ'ল, বিশ্বব্ৰহ্ম জ্ঞানৰ প্ৰতীক। আৰু, সেই ধাৰণাটো প্ৰট্ট'ইল অথবা কৰ্ইবেল-সম্বন্ধিত ধাৰণা মূঠেই নহয়—বৰং জেচীল অথবা প্লেটোবাদী ধাৰণাবহে ওচৰ-সম্পৰ্কীয়া।

বহুতো সমালোচকৰে অভিমত, শ্যেলামীৰ কাব্যিক পৰিসংকলিত প্লেটোবাদী ধ্যান-ধাৰণাৰ অনুসন্ধান সম্পূৰ্ণৰূপে অবাস্তব। কাৰণ, কবি হিচাপে শ্যেলামীক দাৰ্শনিক কবি বুলি ক'ব নোৱাৰি। দাৰ্শনিকতা যে তেওঁৰ কাব্যৰ উজ্জ্বল লভ্য দিশ নহলেই, আনকি দাৰ্শনিকতাৰ বাবে চিন্তাৰ যি সংহতি প্ৰয়োজনীয়—সেয়াও তেওঁৰ কাব্যত পাকটো নাই। কিন্তু, কথাষাৰ অলপ অতিৰিক্ত। যদিও তেওঁ মূলতঃ গীতি-কাব্যৰ কবি, তথাপি তেওঁৰ কাব্য কেৱল এক অশৰীৰী স্বৰ নহয়। নিতু'ল কথাষাৰ কৈছে সমালোচক বেকাৰে, "তথাপি ই প্ৰয়োজনীয় আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণভাৱেই প্ৰয়োজনীয়। কাৰণ, ই সদায় হয় তেওঁৰ কাব্যৰ কেন্দ্ৰীয় বস্তু, অথবা সেই বিশেষ দৃষ্টিবল্লয় বাৰ সম্পৰ্কিত ৰূপতহে তেওঁৰ কবিতা ৰচিত হৈছিল।"^{১৪} সঁচাকৈকৈ, সেইবাবেই তেওঁৰ কাব্যৰ দাৰ্শনিকতা সম্পৰ্কে আলোচনা প্ৰয়োজনীয়। আৰু, আলোচনা কৰিলেই সিদ্ধান্ত কবিকলগীয়া হয়, শ্যেলামীয়ে তেওঁৰ বৌদ্ধিক মানসৰ সকলোখিনি ৰাই উপাদান সংগ্ৰহ কৰিছিল, প্লেটোৰ দৰ্শনৰ পৰাই।

। ৬ ।

সৰলোবোৰ কন্যায়ানন্দ কবিৰ দৰেই শ্যেলামীও আছিল, প্ৰকৃতিৰ কবি। প্ৰকৃতিৰ ৰূপৰ স্বীকৃতিৰে তেওঁৰ কাব্য মূৰ্ছাবৃত হৈ আছে। কিন্তু, তেওঁ আনকেইজন কবিৰ দৰে নৈসৰ্গিক সৌন্দৰ্য হাবিৰ ৰূপত ৰক্ষা কৰা নাই; বৰং, শব্দৰ ব্যঞ্জনাবে অপূৰ্য্য জগৎ ৰূপতহে প্ৰকাশ কৰিছে। ধাৰণা হয়, তেওঁ যেন প্ৰকৃতিৰ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য ৰূপটোক তেওঁৰ চকুৰে গ্ৰহণ কৰাতকৈ কাণেৰেহে গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কীয় কবিতালব্ধ নানা বিচিত্ৰ পৰ্যায় কুলনেৰে মূৰ্ছাবৃত হৈ থকাটো সঁচাকৈয়ে অতি ভাৰপূৰ্ণ। আনকি, চকুৰে দেখা আৰু নাচকৈয়ে শ্ৰুতি চাব পৰা কুলৰ কথা সেখেতেও, তেওঁ যেন প্ৰতিটো কুলৰ নামৰ সাংস্কৃতিক মাধুৰ্য্যৰ প্ৰতিছে অধিক

১৩. The Sun-treader.

১৪. Yet it does matter and vitally so, because it is always either the central matter of his poetry, or the frame of reference in terms of which his poetry has been written.

আকাৰিত হৈছিল। তেওঁৰ মাতৃদান দুৰ্ভাগ্য চৰণৰ 'দ্য কুইকল' নামৰ সৰু কবিতাসমূহ চৈধ্যবিধ ফুলৰ নামৰ সন্মিলন লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। 'সিৰিলাক' নামৰ মাতৃদান সন্মিলন কাণৰ কাষত দুপূৰণৰ বিৰিভাৰি শব্দই মোহাৰেই সিহঁতৰ সাক্ষৰতা। একেধাৰ কথাকে ক'ব পাৰি, তেওঁৰ 'দ্য ক্ৰিষ্টাণিট' 'স্পৰ্ক'—ব'ত আছে সৰ্ব্বত্ৰ তেওঁৰ ফুলৰ নামৰ উল্লেখ। 'সিৰিলাক' নামৰ কথাকে বিদৰে স্বৰূপ উৰালিআকাৰ শব্দই বান্ধ, সিহঁতৰ মিহাল গোস্বৰো সেইদৰে কিবা এক মাতৃদান স্বৰূপে এনেদৰে উপাচি উঠাৰ দৰে লাগে। সেইব'লি, শ্যেণী অক্ষৰ চিত্ৰকৰ নাছিল। বৰং, মাতৃদান তুলিকাৰ দুই-এটি আঁচোকেই একোখন আঁত বৰ্ণিত্য চিত্ৰ অংকন কৰাৰ ক্ষমতা তেওঁৰ কৰে য'ব কলসংখ্যক কৰিকেই আছে।

শ্যেণীৰ প্ৰথম-জীৱনৰ কবিতাসমূহত প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি তেওঁৰ যি দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ পাইছে, তাৰ কোনো স্পষ্ট ৰূপ নাই। মানুহৰ প্ৰেম তেওঁক মাতৃদান বান্ধে বান্ধে হতাশ কৰি তুলিছিল। তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল, মানুহৰ জ্ঞানৰ মাজত বিচৰা প্ৰেমৰ কাৰ্পণ্য। তাৰ তুলনাত, প্ৰকৃতিৰ জ্ঞান কিমান বেচি উলৰ। বিজনে প্ৰাণেৰে সৈতে প্ৰকৃতিত ভাল পাব জানে, প্ৰকৃতিয়ে নিজক কোঁতলাও কোনো মোমোৰ-মোমোৰ অৱস্থাত নেপেলায়। শ্যেণীয়ে এই কথাবাক্যকে এখন গদ্য-কন্যাত এইদৰে লেখি থৈ গৈছে, "নিজ'নতাৰ মাজত অথবা সেই পৰিত্যক্ত পৰিকল্পিত যৌত্ৰা আমাক মানুহৰ ভিৰে ঘেৰি থৈ অথচ সিহঁতে আমাৰ প্ৰতি কোনো সন্মান-ভক্তিৰেই প্ৰকাশ নকৰে, তেতিয়াই আমি ফুল, বাঁহী, জলাধাৰ আৰু আকাশক ভাল পাওঁ। কসন্ত কতক কুঁহিপাতবোৰৰ ক'পনিত, নীলগন্ধাৰ হৃদ পঙ্কজ তেতিয়া যেন আমাৰ জ্ঞানৰ স'তে এক অজান স্পৰ্ক বিচাৰি পোৱা যায়। জিতাহীন বতাহৰো এনে এক বাগ্মিত্য আছে, বৈ বোৱা নিজৰাৰ দাকত আৰু তাৰ পাখৰ বিৰিণা-কলৰ ক'পনিতো এনে এক সুৰ আছে যে সিহঁতৰ স'তে আমাৰ আত্মাৰ ভিতৰৰ কিহাৰ অনিৰ্বচনীয়া স্পৰ্কটোৱে প্ৰাণৰ মাজত বৃন্দাশাস্ত্ৰ আনন্দৰ নাচোন জগাই তোলে, আমাৰ চকুৰ পাহিৰ পৰা এক কলসময় আলফুলীয়া বিবাদৰ চকুপানী সৰুৱাই বান্ধ, যেন সেই আনন্দ কোনোবা বিজয়-হৃদেও অদেশপ্ৰেমিকৰ হিয়াত উৰালি উঠা বোঁকিবাণী, অথবা সেই বিবাদ যেন মাতৃদান তোমাৰেই শব্দই বোৱা কোনোবা প্ৰেমলীৰ কণ্ঠস্বৰৰ সৰ্ব্বাখ্যা।"^{১০} এইটো কবিত

১০. In solitude or in that deserted state when we are surrounded by human beings and yet they sympathise not with us, we love the flowers, the grass, the waters and the sky. In the motion of the very leaves of spring, in the blue air, there is them found a secret correspondence with our heart. There is eloquence in the tongueless wind, and a melody in the flowing brooks and the rustling of the reeds beside them, which by their inconceivable relation to something within the soul, awaken the spirits to a dance of breathless rapture, and bring tears of mysterious tenderness to the eyes, like the enthusiasm of a patriotic woman. Or the voice of our beloved singing to you alone.

ভেতৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি পৰীষ অদ্ভুতৰ অন্য কোনো জ্ঞানৰ নাইল—কেৱল সঁহাঁৰি নোপোৱা বাল্যৰ প্ৰেমৰ এক বিকল্প ব্যক্তিত্বৰ দৰেই আছিল। যি প্ৰেম প্ৰেমসীৰ নিৰ্মল হৱা জৰ কঁকিৰ নোহাবিলে, সেই প্ৰেম 'উজ্জ্বল কিংবদন্ত', কঠিন-পঙ্কজ আৰু প্ৰশান্ত জগতীৰ অন্তৰ্গত প্ৰসাৰিত হৈছিল। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ দৃশ্যৰ নিৰ্দেশন হ'ল, 'আলোক' কবিতাটো।

ইয়াৰ পৰৱৰ্তী ভাৱটোত পোৱা যায়, প্ৰকৃতিৰ স্ৰেষ্ঠতাই জনাই যোৱা কিম্বদ-কিম্বদ হৱাৰ প্ৰশংসামূলক অদ্ভুতি। ভেতৰ দাবীৰ উপাৰ্জিহল, মানুহৰ জুলনাত প্ৰকৃতিৰে যেন বোঁচ ঐশ্বৰ্য্যবান। 'দ্য ক্লাউড' কবিতাটোত পোৱা যায়, সেৱৰ নীলাশ্বকট এক অতীতপ্ৰ প্ৰশান্তিৰ আৱিষ্কাৰ। প্ৰকৃতি যেন চিকমকীয়া জীৱনৰ কহস্য লুকাই যোৱা এক অনন্ত ভাৱতৰ। একেই দৃষ্টিভঙ্গীৰ চিনাকি পোৱা যায়, 'টু এ শ্বাইলাক' কবিতাটোত। 'শ্বাইলাক' যি অস্বৰ আনন্দৰ আধিকাৰী, শ্যোলাৰ অপূৰ্ণ গীতৰ স্ৰৱণমুহুৰ্ত্তত ভাৱেই প্ৰশংসা উপাধি পাবহে। তাৰ জুলনাত, কিম্বদৰ কহস্য গীতৰে লক খাই বকল জীৱন কিমান অভ্যন্তৰমূৰ্ত্তে নিহত।

উল্লেখযোগ্য যে, এইটো ভকত শ্যোলাৰ প্ৰকৃতি-বৰ্ণনা আছিল একান্তমূৰ্ত্তে কল্পনিত। ইয়াৰে বোঁচ কল্পনিত সেই বৰ্ণনা যে, মাজে মাজে জুল হৈ যায়—শ্যোলায়ে কিমান প্ৰকৃতিৰ মৈজানিকৰ চকুৰেই চাইছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, পুৱাৰ পৰা পৰ্যন্তলৈকে এটাপাল নিৰ্ভৰ ইতিহাস কোৱা এই মনুষ্যৰ চকুৰেইটো কিম্বদ বিজ্ঞানৰ বিচাৰতো সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ :

As the dissolving warmth of dawn many fold
A half unfrozen dew-globe, green and gold,
And crystalline, till it becomes a winged mist
And wanders up the vault of the blue day ;
Outlives the noon, and on the sun's last ray
Hangs o'er the sea, - a fleec of fire and amethyst.

(The cloud)

এনে নিৰ্ভুল বৰ্ণনা কেৱল এজন বক্তা-বিজ্ঞানীয়েইহে দিব পাৰে। শ্যোলাৰ' চৌপাটত স্ৰেষ্ঠৰ জুলনিকৰ বৰ্ণনাত এনেদৰে অতি বিতৰ। ঠিক সেইদৰে, 'অ'ট টু দ্য ৱে'ক্ট উইল'ৰ মনুষ্য-পৰ্বত বকল পৰ-জুল-বাহিৰ বৰ্ণনাত সন্মানে বিতৰ।

অৱশ্যে, বৰ্ণনাৰ নিৰ্ভুলতাই শ্যোলাৰ প্ৰকৃতি-কবিতাৰ অপৰিৱৰ্তনীয় লক্ষণ হ'ল ক'ব সোৱাণী। ককল, ভেতৰ এনে কহুতো কবিতা আছে কিম্বদ প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনা খবতৰ স্ৰেণেজালী হুঁজুৰিৰে লক খাই বকল যেন লাগে। অৱশ্যে, এইটো ভকত 'উপদেশ' হ'লে ক'ব নহে, 'শ্যোলাৰ প্ৰকৃতি-বৰ্ণনাৰ ভেতৰ চিত্তৰ অদ্ভাৱী নিৰ্ভৰ'।^{১১০} ভেতৰ সদ সদ প্ৰতিবৰ্ত্তনমূৰ্ত্ত লক কবিতাৰ সেনা যায়, প্ৰকৃতিৰ

The one remains, the many change and pass ;
 Heaven's light forever shines, Earth's shadow's fly ;
 Life, like, a dome of many-coloured glass
 Stains the white radiance of Eternity,
 Until Death tramples it to fragments.

এয়েই শ্যেলী'র সৰ্বৈশ্ববাবাদ । শ্যেলী'র শেষ-জীবনের প্রকৃতি-সম্পর্কীয় কবিতাসমূহত এই সৰ্বৈশ্ববাবাদী চিন্তার প্রভাব অতি সুস্পষ্ট ।

শ্যেলী'র প্রকৃতির প্রতি দৃষ্টিভঙ্গীতে সৰ্বৈশ্ববাবাদের প্রকাশের কথা ভগ্নাঙ্গেরই ভক্তচরিত্রের কথা আপোনাআপনি মনেই আই পবে । কিন্তু, যদ্যেবো সৰ্বৈশ্ববাবাদী দৃষ্টিভঙ্গী'র মাজত কিছুমান মূলগত পদার্থ আছে । প্রথম কথাটির হ'ল, ভক্তচরিত্রের প্রকৃতিতে জীবন-বৃত্তিতে জর্জবিত মান্দ্রহব আত্মক সময়েই যেন হাতবাউল দি আছে । কিন্তু, শ্যেলী'র ক্ষেত্রে প্রকৃতিতে মান্দ্রহব আত্মক সময় বাহিরে সৌন্দর্যে'বে বিদ্রুপ করিয়েই বিদায় দি'ব খোজে—ভক্তবর কিছু'র স্বপ্নপট্টে যেন সময় গোপল করিয়েই থৈ দি'ব । নিজনে সেই বহস্যব ওবাণি দাঙি ঢাব খোজে, তেওঁ ডাব মূল্যও দি'ব লাগিব । শ্যেলী'য়ে যে সেই মূল্য কড়াই-জাতিয়ে শোধ কাঁচ দি'ছিল, সেই কথা'র সজল নিজেই দি'য়ে,

'Midst others of less note came one frail form,
 A phantom among men, companionless
 As the last cloud of an expiring storm
 Whose thunder is its knell. He, as I guess,
 Had gazed on Nature's naked loveliness
 Actæon-like ; and now he fled astray
 With feeble steps o'er the world's wilderness,
 And his own thoughts along that rugged way
 Pursued like raging hounds their father and their prey'.

(To Adonais)

শ্যেলী'য়ে দেখা পাই'ছিল, প্রকৃতির সেই নর-কিছু'র সৌন্দর্য' : আবু ডাব মূল্য দি'ছিল জীবনের চিবাচাবিত মূল্যবোধক উপেক্ষা করি'ব লাভ করা অজবব অজ্ঞত বিবাসে'বে ।

বিতরিত কথাটির হ'ল, ভক্তচরিত্রের দৃষ্টিতে বিশ্বের কাবণ-সত্যের বি অভিব্যক্তি, সি হৃদিতমান রূপে প্রকাশিত । সন্ন্যাস মূল্য ভক্তবৃত্ত, সুবাসিত কলী'র হৃদিবাস আবু জনপ্রপাতের দ্রবত প্রবাহত সেই কিছু'র কাবণ-সত্য করে করে বিচিত্র ব্যক্ত্যাবে সজিত । কিন্তু, শ্যেলী'র দৃষ্টিতে সেই কিছু'র কাবণ-সত্য হৃদহীন—সন্ন্যাসে গণ-গণ-রূপ-কর অতীত নির্ভেদ্যাল দ্রব সিঁকিল । জীবনের কড়কী করি'ব পদব্রত বন্দী সেই কিছু'র বদলে জন্ম আবু মরণের অকস্মাত প্রচলিত অতীত । অন্য ভাবাত

ক'ব পাৰি, বৃত্তচৰ্ছৰ'ৰ ধাৰণা বৃত্তীয় কিস্থাসৰ অনুকূল ; আৰু শ্যেলামীৰ ধাৰণা একান্ত-
বুপেই গ্ৰীক অথবা প্ৰাচ্যদেশীয় চিন্তাৰ অনুবৰ্তী। বৃত্তীয় কথাবাব হ'ল, বৃত্তচৰ্ছৰ'ৰ
ধাৰণাত সেই কাব্য-সত্তাৰ গুণস্বৰূপটো 'চিন্তা' অথবা 'ভাবনা'ৰূপে বৰ্ণিত। সেই
চিন্তাৰ আধাৰতে জীৱন, জগত আৰু ঈশ্বৰ একত্বতাব বন্ধনত আবদ্ধ। শ্যেলামী
ধাৰণাত সেই কাব্য-সত্তাৰ গুণস্বৰূপটো 'প্ৰেম'ৰূপে বৰ্ণিত। প্ৰকৃতিৰ বহু বিচিত্ৰ
সৌন্দৰ্য আৰু মানুহৰ আত্মাৰ সম্ভৱত মিলনৰ সেতু বচনা কৰি থৈছে, সেই প্ৰেমৰ
বুপেই। কাব্য, সেই প্ৰেমৰ বাহীৰ স্বৰূপটো যেন সীমাৰ মাজত বাজি উঠা অসীমৰ
জীৱনৰে নিশাহ। ভাষান্তৰত ক'ব পাৰি বৃত্তচৰ্ছৰ'ৰ ধাৰণাৰ অন্তৰালত আছে জাৰ্মান
চিন্তানায়ক হেগেলৰ অতীতপুৰ্ব্ব দৰ্শনৰ তত্ত্বকথা ; আৰু শ্যেলামীৰ ধাৰণাৰ অন্তৰালত
আছে গ্ৰীক চিন্তানায়ক প্লেটোৰ আদৰ্শবাদী দৰ্শনৰ প্ৰত্যয়।

থোকতে ক'বলৈ হ'লে, কমন্যাসিক কবিসকলৰ ভিতৰত বৃত্তচৰ্ছৰ' আৰু শ্যেলামী
প্ৰকৃতি-কবিতাতেই দৃষ্টিভংগীৰ গভীৰতা আটাইতকৈ বেচি। আনহাতে, দূৰোজ্ঞান
কবিৰ 'মাজত শ্যেলামী দৃষ্টিভংগীত জ্ঞানস্বৰূপ প্ৰতি আবেদন বিমান বিচিত্ৰ আৰু সুন্দৰ
বৃত্তচৰ্ছৰ'ৰ দৃষ্টিভংগীত তাৰ যথেষ্ট নাটনি। কাব্য, বৃত্তচৰ্ছৰ'ৰ দৃষ্টিভংগীত নন্দন-
ভুক্তকৈ পৰাভবৰ পৰিমাণ নিঃসন্দেহে সবছীয়া। কিন্তু, স্বীকাৰ কৰিব লাগিব—
দূৰোজ্ঞান কবিয়েই প্ৰকৃতিৰ মাজত বিশ্বৰ সমস্ত বহুলাংশ পৰা সমিধান বিচাৰি পাইছিল।
দূৰোজ্ঞানে আপোন আপোন বাটেৰে দৈ প্ৰকৃতিৰ মাজতে সকলো প্ৰশ্নৰ শেষ উত্তৰটো
বিচাৰি পাইছিল।

। ৭ ।

আনকেইজন কমন্যাসিক কবিৰ বচনাৱলীৰ দৰেই শ্যেলামীৰ কবিতাবো প্ৰাকৃতিক
সমালোচনাৰ অভাৱ নাই। তাৰ ভিতৰত সমালোচক গ্ৰীয়াৰ্চনৰ এটা মন্তব্য বিশেষ-
ভাৱে উল্লেখযোগ্য। তেওঁৰ মতে, "শ্যেলামীৰ কবিতাৰ সংবদ্ধতা নাই।"^{১৭} উপবৃত্তকৈ
চালে, তেওঁৰ কবিতাৰ সংবদ্ধতা বে নায়েই, আনকি বন্ধন বোলা বস্তুটোৱেই নাই।
ধাৰণা হয়, তেওঁৰ কবিতা কেবল ফেনিল উজ্জ্বাসৰ অভিব্যক্তি। উপমাৰ পাচত
উপমা, প্ৰতীকৰ পাচত প্ৰতীক—সকলোবোৰ মিলি তেওঁৰ কবিতা যেন ধূৱালী কুঁৱলী
এটা সুন্দৰ নীহাৰিকাৰ বাঁহৰে আন একোকেই নহয়। গ্ৰীয়াৰ্চনে ইয়াৰ এটা কাব্য
বিচাৰি পাইছে। কমবটো হ'ল, মানুহ আৰু মানুহীয় প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে শ্যেলামীৰ
প্ৰত্যক অভিজ্ঞতাৰ নাটনি। তেওঁৰ কবিতাত মানুহৰ প্ৰতি এক গভীৰ সহানুভূতি
আছে ; কিন্তু, তেওঁ সেই মানুহৰ জীৱনৰ বাস্তৱ পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে অতাবিতৰূপে
অজ্ঞাত।

ভাষাপণ্ড স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, তেওঁৰ উপমা আৰু প্ৰতীকৰ প্ৰাচুৰ্যই কঠিন

১৭. Shelley's poetry lacks solidity.

গাঢ়তার পৰিকল্পিত তেওঁৰ কবিতাক এনে এক সুস্বভাৱ সৌন্দৰ্যৰূপ দান কৰিছে, যাক তুলনা স্বল্প ইংৰাজী কাব্যতেই দুলভ হ'লি ক'ব পাৰি। অনাগত ভৱিষ্যতৰ সপোন কনা কৰা কবি হিচাপে শ্যেলীৰ কবিতাৰ কেন্দ্ৰকল্প আত্মবিকল্পেই কিছমান কিছুত ধ্যান-ধাৰণা। তেওঁৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ উপমাৰ পৰলত সেই কিছুত ধাৰণাসমূহ আব বোচি উৎপন্ন, ৰূপ-ৰস-গন্ধ-স্পৰ্শৰ অভীত হৈ পৰে। বিনাময়ত তেওঁৰ উপমাৰূপে প্ৰাণৰ উদ্ভীত আঁত সুক্স কিছমান ক'পনি ভূমি ধৈ যায়। উদাহৰণৰূপে, 'এডেনাইট' কবিতাটোড এজন কথুৱে মৃত কবিৰ ওঁঠত জ্বা আঁকি দিয়াৰ কথাষাৰ এইবোৰ বৰ্ণনা কৰিছে,

as a dying meteor stains a wreath

Of moonlight vapour, which the cold night clips ;

It flushed through his pale limbs and passed to its eclipse.

এনেবোৰ চৰণৰ বি সুক্স ব্যঞ্জনা আছে, তাৰ তুলনাত অন্য কবিৰ কবিতাৰ শুলভ কঠিন গাঢ়তা নিশ্চয়েই আঁত তুহু। দৰাচলতে, কিছুত সৌন্দৰ্যৰ সাধক-কবিৰ কবিতা সাধাৰণৰ বাবে উপযোগী গাঢ়তা-তৰলতাৰ তুলানীবে জোখাৰ প্ৰচেষ্টাটোকেই তুল।

কিছন্দৰ পৰ'ন্ত অপ্ৰাসংগিক হ'লেও, এইখিনিতে তেওঁৰ কবিতাৰ উপমা-চিত্ৰকল্পৰ এটা অনন্য সাধাৰণ দিশ সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰি ধ'ব পাৰি। কাব্য, কমন্যাসিক কবি হিচাপে তেওঁকেই এই বিশিষ্ট ৰীতিটোৰ প্ৰথম প্ৰবৰ্তক, যদিও ইয়াৰ আঁত বহুল প্ৰয়োগ পাৰলক্ষিত হয়, কীটচৰ কবিতাত। সমালোচনা-বিজ্ঞানৰ পৰিভাষাত সেই ৰীতিটোৰ নাম হ'ল, মিশ্ৰকান্তি চিত্ৰকল্প (synaesthetic imagery)। ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য এইখিনিতেই যে, চকুৰে দেখিবলগীয়া বস্তু কাণেৰে শুনৈ, কাণেৰে শুনিবলগীয়া বস্তু নাকেৰে শব্দে, নাইবা, হাতেৰে উমান ল'বলগীয়া বস্তু জিভাৰে চেলেকি চায়। সহজ ক'বলৈ হ'লে, ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ খেলিমেলি লগাই তাৰ তীব্ৰতা কঢ়াই তোলাটোকেই এইবিধ উপমা-চিত্ৰকল্পৰ বৈশিষ্ট্য। য়ুৰোপীয় কবিসকলৰ মাজত ফৰাচী কবি ৰ'য়্যোৰ কবিতাতেই ইয়াৰ চূড়ান্ত ৰূপ বিচাৰি পোৱা যায়। শ্যেলীৰ কবিতাত এনেকুৱা চিত্ৰকল্পৰ প্ৰয়োগ কেনেকুৱা—উমান ল'বলৈ দূতামান দূতান্ত দাঙি ধৰিব পাৰি। এটা কবিতাত আছে, ওৰাৰ পোহৰৰ স্তম্ভাণৰ কথা :

Like incarnations of the stars, when splendour

Is changed to fragrance, they illumine death.

আকৌ, আন এটা কবিতাত আছে, কাণেৰে শুনিলৈ পোৱা সুবীত-নিবাসিৰ কথা :

And the hyacinth purple, and white, and blue

Which flung from its bells a sweet peal anew

Of music so delicate, soft and intense

It was felt like an odour within the sense.

(The Sensitive Plant)

আব্দ এটা কবিতাত পোৱা যায়, এনে এটি চিত্ৰকল্প—য'ত কাণেৰে শুনো নশ্বৰ এটা বস্তুৰ কথা কোৱা হৈছে :

A silver music on the mossy lawn

(Triumph of Life)

ঐই নশ্বৰ অসংখ্য উপমা-চিত্ৰকল্পেৰে শ্যেলাীৰ কাব্য ওপচ খাই আছে। সন্দেহ নাই, শিবিলাকৰ সমাজেৰে তেওঁৰ কাব্যক এহাতে খেনেকৈ বহুসাময় কৰি তুলিছে, আনহাতে জনেকৈ এক প্ৰবল মৰ্মস্পৰ্শিতাও দান কৰিছে। প্ৰাসংগিক কথাষাৰ হ'ল, তেওঁৰ কাব্যৰ এক বেলেগ নশ্বৰ গাঢ়তা আছে। সেই গাঢ়তা কেৱল শব্দৰ সৰহভিৰ ওপৰত নাইবা চিন্তাক্ৰমৰ সুসামঞ্জস্যপূৰ্ণ ৰূপৰ মাজত বিচাৰিলে পোৱা নোৱাৰ। কিন্তু পাঠকচিত্তৰ গভীৰতম প্ৰদেশত যি কবৰ সজাৰ হয়, সেই কবৰ গাঢ়তাৰ মাজত বিচাৰিলেহে পোৱা যাব।

শ্যেলাীৰ কাব্য আব্দ জীৱন সম্পৰ্কে আটাইতকৈ নিশ্চয় কথাত এৰাৰ কৈছে, কবি-সমালোচক যোঁথিউ আৰ্ণল্ডে। তেওঁ লৈছে, "তেওঁ এক সুন্দৰ আব্দ নিষ্কল দেৱদত্ত, যিজন তেওঁৰ পোহৰসনা ডেউকাজোৰা শূন্যতেই কোবাই ফুৰিছিল অকাৰণতে।"^{১৮} অকল সেয়ে নহয়, তেওঁ শ্যেলাীৰ মানসিক সুস্থতা সম্পৰ্কেও সন্দেহ প্ৰকাশ কৰি গৈছে। আৰ্ণল্ডে ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ বাহিৰে আন আটাইকেইজন কমন্যাসিক কবিৰ বিষয়েই বিৰূপ মন্তব্য প্ৰকাশ কৰি গৈ গৈছে। কিন্তু, সময়ৰ পৰীক্ষাত প্ৰত্যেকেই উত্তীৰ্ণ হৈছে। শ্যেলাীৰ বিষয়েও আৰ্ণল্ডৰ সিদ্ধান্তৰ প্ৰতিটো আৰ্হুই ভুল বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। শ্যেলাীৰ মানসিকতা সম্পৰ্কে চাইমনছে এৰাৰ অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা কৈছে, "তেওঁৰ সংবেদনসমূহ আছিল অসাধাৰণভাৱে তীব্ৰ, আব্দ তেওঁৰ সদা-সক্ৰিয় কল্পনাই বাস্তৱ আব্দ আদৰ্শৰ সীমাৰ কথাটোত খেলিমেলি লগাইছিল।"^{১৯} যিজনৰ কল্পনা-কল্পতা প'চাস'চিকৈয়ে পংগু, মাতোন তেওঁহে শ্যেলাীৰ মানসিক সুস্থতা সম্পৰ্কে সন্দেহ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। শ্যেলাী আছিল বিমূৰ্ত আদৰ্শৰ উপাসক, প্ৰথৰ চেতনাসম্পন্ন এগৰাকী পয়গম্বৰ। স্বাভাৱিকভাৱে, তেনে এজন লোক গতানুগতিকতাৰ ব্যাতিত।

শ্যেলাী নিষ্কল দেৱদত্ত মূঠেই নাছিল। শ্যেলাীৰ কবিতাই কেৱল সমকালীন শ্ৰমিক সমাজৰ মনতেই স্ফীৰ্ত্ত অনুপ্ৰেৰণাৰ বীজ বপন কৰি থৈ যোৱা নাই, তেওঁৰ কাব্যই ৰূপান্তৰৰ মানুহকো অনুপ্ৰাণিত কৰিলে এৰা নাই। সমালোচক ফুইলাৰ-কাউল্ডে এৰাৰ কথাৰেই উক্ত হৈছে, "তেওঁৰ বিষয়ে প্ৰয়োগ কৰা শব্দবিলাকৰ ভিতৰত নিষ্কল শব্দটোকেই আটাইতকৈ বেচি মিথ্যা পূৰ্ণ।"^{২০} তেওঁ কেৱল নশ্বৰ শব্দক,

১৮. He is a beautiful and ineffectual angel, beating in the void his luminous wings in vain.

১৯. All his sensations were abnormally acute, and his ever-active imagination confused the borderlands of the actual and the visionary.

২০. Ineffectual is the falsest word that has been applied to him.

কথাৰ কাব্যবী আব্দু সপোনৰ বকবাজাল কৰা কৰা কৰি নাছিল। তেওঁ আহিল কাল্পনিক কবি ; বহুসৰ বঙীৰ আয়ৰণ গুচাই বৃগান্তৰলৈ জুৰুকিয়াই চাব পৰা অসম-নাহনী মন্ত্ৰদ্বন্দ্বিতা ৰখি। এই কথাষাৰকেই কটফোর্ড ব্লকে দীঘলীয়া এটি আলোচনাবে প্ৰতিপন্ন কৰিছে। শ্যেলীৰ দুটি এইখিনিতেই যে, তেওঁ কম্পনাৰ ডেউকা কোবাই আকাশৰ শেষ সীমালৈ উৰি যাব খুজিছিল। সেই অজ্ঞেয় বায়ৰ বাণী অনেক সন্মত অস্পষ্ট যেন লগাটোৱেই স্বাভাৱিক। প্ৰশ্ন হ'ল, পৃথিৱীৰ কেইজন কবিৰে আকাশৰ শেষ সীমা থিয় হৈ তেওঁৰ দৰে উৰিব পাৰিছে ? ব্লকে লিখিছে, "তেওঁৰ প্ৰকৃতিয়ে তেওঁক যিখন দেশলৈ লৈ গৈছিল, সেইখন দেশলৈ আন কোনেও আমাক নিব পৰা নাই আৰু সেইখন দেশত কোঁতৰাৰা জ্ঞান কৰিবলৈ যোৱাটো আমাৰ কাৰণে কল্যাণকৰো। অথবা যদি কোৱা হয়, মূঠেই কল্যাণকৰ নহয়—তথাপি আমাৰ মাজৰ বহুতেই তালৈ যাবলৈ বিচাৰে। কিন্তু, শ্যেলীৰ বাহিৰে আন কোনোৱেই নাই, যি আমাক সেই সুন্দৰ ছাঁ-পোহৰৰ দেশলৈ নিব পাৰে। এয়া তেওঁৰ বৈশিষ্ট্য আৰু প্ৰেৰণাতাকেই অংশবিশেষ ; আৰু ই আমাৰ কাৰণেও এক মহান কীর্তি। যিবোৰ গুৰু-গুৰু মানুহে তালৈ আহিব নোখোজে আৰু কবিতাৰ অন্যান্য দেশতেই থাকি যাব খোজে, তেওঁলোকে আমাৰ বধৰ সাৰাধিৰ কাৰণে আমাক দীৰ্ঘ কৰিব নোলাগে অথবা তেওঁৰ লগত আমাৰ শব্দৰ বুকুত জ্ঞানৰ কাৰণেও উৎকীৰ্ত্ত হোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই।"^{২১}

কৈবল 'নিষ্কল' শব্দটোৱেই নহয়, 'দৈবদত্ত' বোলা প্ৰশংসাসূচক শব্দটোৰ প্ৰয়োগতো এক প্ৰচ্ছন্ন বিদ্ৰূপ ইংগিত আছে : মাটিৰ দেশৰ মানুহৰ জীৱনৰ অভিজ্ঞতা তেওঁৰ নাই ! কিন্তু, শ্যেলীৰ যে কবিতা সম্পৰ্কে নিজৰ এটা দৃষ্টিভঙ্গী আছিল—সেই কথাষাৰ পাহৰিলে নচলিব ! বাস্তৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতা হয়তো তেওঁৰ কবিতাত কম। সেইবুলি, তেওঁ আকাশ-কুসুম লৈয়ো কবিতা ৰচনা কৰা নাছিল। মানুহ সম্পৰ্কে তেওঁৰ অভিজ্ঞতা, সেয়া হ'ল মানুহৰ জীৱনৰ বস্তুৰ ইতিহাস সম্পৰ্কে এক গভীৰ জ্ঞান। সেইবাবেই, তেওঁ মানুহৰ সমস্ত কামনা থুপ খুৱাই এক প্ৰেমৰ স্বৰ্গৰাজ্যৰ কম্পনা কৰিছিল। আৰু, সেই কম্পনাক তেওঁৰ কবিতাত ছবিৰে-গানে পৰিৱেশন কৰিছিল। আগ'লৈ দৰে তেওঁ কবিতাৰ মাধ্যমত জীৱন-জিজ্ঞাসাৰ অৱতাৰণা কৰিব খোজা নাছিল। তেওঁ লিখি থৈ গৈছে, "নীতিমূলক কবিতা মোৰ বাবে অসহনীয় ; গদ্যতেই ধুনীয়াকৈ প্ৰকাশ কৰিব পৰা ভাতকৈ ৰোচি স্নাতকৰ আৰু বসন্তৰ উপকৰণ

২১. Where his nature did take him was a region into which no one else takes us, and where it is well we should sometimes travel, or, if it be said it is not well, where a good number of us wish to be taken. There is no one else but Shelley to bring us into that far dim country. This is a part of his distinctiveness and distinction ; and it is a great thing for us. And the solemn persons who do not wish to come but stay only among other regions of poetry, need not grudge us our charioteer, nor our course is the ether with him.

কবিতাব কাৰণে আন একেয়েই হ'ব নোৱাৰে।^{২২} শেলেীয়ে বিশ্বাস কৰিছিল, কবিতা
ঐশী প্ৰেৰণাৰ ফলশ্ৰুতি। সেই প্ৰেৰণাৰ অপূৰ্ব দীপ্তিকেই তেওঁৰ কবিতা দীপ্তমান।
যেতিয়ালৈকে মানুহৰ চকুত সপোনৰ কাকল মচ নোখোৱাকৈ থাকিব, যেতিয়ালৈকে
তেওঁৰ কবিতা জীয়াই থাকিব।

৷ প্ৰম্ভ-সূচী ৷

Blunden, Edmund	: Shelley
Strong, A. T.	: Studies in Shelley
Baker, C.	: Shelley's Major Poetry
Brooke, Stopford A.	: Studies in Poetry, Lectures III-V
Clutton-Brook, A.	: Shelley the Man and the Poet
Brailsford, H. N.	: Shelley, Godwin and Their Circle
Salt, H	: Shelley—Poet and Pioneer
Grabo, C.	: A Newton Among Poets
Knight, G. W.	: The Starlit Dome
Maurois, A.	: Ariel

২২. Didactic poetry is my abhorrence ; nothing can be equally well expressed
in prose that is not tedious and derogatory to verse.

कोट्ट

① latest-born and loveliest vision far
Of all Olympus' faded hierarchy |
: Keats

ক্ল্যাসিক কবিসকলৰ মাজত কনিষ্ঠতম কবি জন কীটচ আছিল দুখৰ দ্ব্যস্তিত্বীন উপাসক। তেওঁৰ জীৱনকাল অত্যন্ত সংকীৰ্ণ—মাত্ৰ পঁচিশ বছৰ। অথচ, তেওঁৰ মনৰ স্বৰ্ণাভি যুগ্ম পৰা যুগ্মস্বৰ্ণলৈ প্ৰবাহিত; আৰু সেই স্বৰ্ণাভি ভাবিব নোৱাৰাকৈ তীৱ্ৰ। তেওঁৰ কাব্যৰ ভাষাৰ উইক্ছে এই সম্পৰ্কে কীটচ কথাবৰ কৈ থৈ গৈছে “যদি কীটচৰ কবিতালী আন ইংৰাজ লেখকসকলৰ পঁচিশ বছৰ বয়সত বাচিত কবিতালীত লগত তুলনা কৰা হয়, তেনেহ’লে তেওঁৰেই অকিসম্বাদী হৈ ব’ব। যদি তেনে কোনো পৰ্ৱৰ্তিত অন্তৰ্ধান কৰিব নোৱাৰি—যদি তেওঁৰ কবিতালী আপোন গুণৰ আধাৰত জীৱনলগীয়া হয়—তেতিয়াও তেওঁক সৰ্বশ্ৰেষ্ঠসকলৰ লগতেই আসন দিব লাগিব। অৱশ্যে, তেওঁ যিখিনি লেখি থৈ গৈছে, তাৰ বহুখিনিৰেই অপৰিপক্ক আৰু নিম্নমান-বিশিষ্ট; কিন্তু চান্দনীৰ ওপৰত যিখিনি সোণৰ চেতুৰা থৈ যায়, সেইখিনি ইমান নিষ্ঠাৰ —প্ৰাণবন্ত আৰু শিল্পব্দৰ শিতানত তেওঁৰ কবিতা ইমান মহৎ, আৰু প্ৰত্যক্ষ কালৰ পৰা ইমান বিশীৰ্ণ আৰু যুগ্মীয়া যে, তেওঁ স্বৰ্ণচৰ্চ্চ আৰু শ্যেীৰ সৈতে সন্মান আসনত, আৰু ব্যৱৰণ অথবা ক’লিকজতকৈ ওখ আসনত বহিবৰ অধিকাৰ লাভ কৰে।”^১ কবি-সমালোচক সোফিষ্ট আৰ্ণল্ডে একেধাৰ কথাৰেই গোটেইখিনি কথা সামৰিব পৰাকৈ কৈছে, “তেওঁ চেম্পায়েৰৰ সমকক।”^২

দুখৰৰ সাননাই আছিল তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ একমাত্ৰ লক্ষ্যবস্তু। তেওঁৰ দৃষ্টিত সৌন্দৰ্য পৰিপূৰ্ণভাৱে যিদৰে বস্তুগত নহয়, সেইদৰে সম্পূৰ্ণৰূপে সেহাওঁতো নহয়। এইখিনিতেই তেওঁৰ লগত ব্যৱৰণ আৰু শ্যেীৰ পাৰ্থক্য। তেওঁ সিকাই এখন চিঠিত লেখি থৈ গৈছে, “সকলো বস্তুৰে অন্তৰ্নিহিত সৌন্দৰ্য সম্পৰ্কে মোৰ যি বিশাল কিম্বদ্ব্যৰ্থ ধাৰণা আছে, সি বহুধা বিভক্ত আৰু সুক্ষ্মৰূপত বিশাল পাহৰ্ছা আনন্দক দান কৰি ৰাখিছে।”^৩ ভাষান্তৰত ক’ব পাৰি, তেওঁ মোটেই জীৱন জীবি স্বৰ্ণাভি বস্তু প্ৰকাশ পোৱা সৌন্দৰ্যৰ বস্তুতেই বিশ্বৰ বিৰাট সৌন্দৰ্যৰ গোপন ভাণ্ডাৰৰ অন্বেষণ কৰিছিল। গ্ৰীক ভাস্কৰ্যৰ বৰ্ণনায় ফুলদানীত, নীল আকাশৰ অচল-উজ্জল নক্সত, আৰু নাইটিংগেল পখীৰ মন্তমদিৰ ক’ঠত তেওঁ যি সৌন্দৰ্যৰ সন্ধান কৰিছিল, সেয়া আছিল তেওঁৰ মনৰ ভূমাস্পৰ্হাবেই অভিব্যক্তি। তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল, কিম্বদ্ব্য সৌন্দৰ্য বিশ্বৰ কাৰণব্দৰ সত্যৰেই নামাস্তব। অথচ, তেওঁৰ কবিতাৰ ছবি আৰু গদ্যৰ যুগ্ম-

১. If the work of Keats be compared with the work of other English writers produced by the age of twenty five, he stands supreme. If no such deduction be made—if his work be judged on its merit alone—he must still be ranked with the highest. Much that he wrote is immature and inferior, certainly; but the gold left after sifting so pure—the verse so noble alike in spirit and in form, and the influence so wide and durable—that he takes his stand with Wordsworth and with Shelley, above Byron or Coleridge.
২. He is with Shakespears.
৩. The mighty abstract idea I have of beauty in all things stifles the more divided and minute domestic happiness.

বন্দীত বি. কুম্ভবৰ ৰূপ বিধৃত হৈছে, সেয়ে মূঠেই দেখাতীত নহয়। জগতৰ প্ৰতিটো বস্তুৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী সম্পূৰ্ণৰূপে নৈৰ্ব্যক্তিক। এই নৈৰ্ব্যক্তিকতাবেই হুডাত ৰূপটো হ'ল, তেওঁৰ একাধিক চিঠিত উল্লেখিত 'নৈতিবাচক সামৰ্থ্য'।^১

কীটচৰ কাব্যিক পৰিকল্পনালব বৈশিষ্ট্য মূঠতে ডিঙিটো। তাৰে প্ৰথমটো হ'ল, নৈতিবাচক সামৰ্থ্য। ই একাধাৰে তেওঁৰ কাব্যৰ শিল্পপদ্ধি আৰু জীৱনবোধৰ মৌল দৃষ্টিভঙ্গী। ই হ'ল এনে এক ক্ষমতা, যাৰ পৰিচয় কুটি উঠে জীৱনৰ দৃষ্টিপাতত আপোন অন্তৰ্ভব বিলোপ-সামনত। নিজৰ অন্তৰ্ভব সাময়িকভাৱে হেৰুৱাই উঠি আনৰ অন্তৰ্ভব মাজত তাক বিচাৰি পোৱাতেই এই ক্ষমতাৰ সামৰ্থ্যতা। যি কোনো মহৎ শিল্পীৰ বাবেই সং আৰু অসং, কল্যাণ আৰু অকল্যাণ—দুয়োটাৰেই সমদৃষ্টিৰে চাব পৰাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়। চেন্সপীয়েৰ আছিল এই মহৎ শিল্পপদ্ধিৰ অধিকাৰী। সেইবাবেই, তেওঁ একেই সংবেদনশীলভাবে ইয়াগো আৰু ইম্বোজেন—দুয়োটা চৰিত্ৰকে অংকন কৰিব পাৰিছিল। প্ৰকৃত শিল্পী তেওঁৰেই, যিজনে ব্যক্তিগত আৰু শিল্পীসত্তাক ভিন্ন কৰি ৰাখিব জানে। কীটচৰ কাব্যত পোৱা যায়, তেনে এজন প্ৰকৃত শিল্পীক। তেওঁ এখন চিঠিত লিখি থৈ গৈছে, নৈতিবাচক সামৰ্থ্যৰ পৰিৱৰ্তিতো এনেকুৱা : "বোঁটোৱা এজন মানুহ তথা আৰু ৰক্তৰ বিবৰ্তিতকৰ সংপৰ্শৰ বাহিৰত অনিশ্চয়তা, বহস্য আৰু সন্দেহৰ মাজত নিক্ষিপ্ত হ'বলৈ সক্ষম।"^২ বিশুদ্ধ কল্পনাৰ সহায়ত জীৱন আৰু জগতৰ বহস্যলোকত সমান আৱাসেৰে প্ৰৱেশ কৰিব পৰা ক্ষমতাই হ'ল, নৈতিবাচক সামৰ্থ্য। কীটচৰ কাব্যৰ সমস্ত ভাবৰূপ এই জীৱনবোধৰে বিচিত্ৰ প্ৰকাশ ৰুলি ক'ব পাৰি।

উল্লেখযোগ্য যে, আন কেইজন কমন্যাসিক কবিৰ কবিতা মূলতঃ আপোন মনৰেই অভিব্যক্তি। কিন্তু, কীটচৰ কাব্যত পোৱা যায়, তেওঁৰ প্ৰজ্ঞাবদ্ধিৰে লাভ কৰা উপলব্ধিৰ মহত্তম প্ৰকাশ। তেওঁ লিখি থৈ গৈছে, "বোঁটো বস্তুৰে প্ৰণাবান দাৰ্শনিকক উচপ্ ৰুৱাই ৰায়, সেই বস্তুটোৱেই ক্ষণে ক্ষণে বৰল সলোৱা কবিক আনন্দৰ বোগান বৰে। কুম্ভবৰ অক্ষকাৰ দিশটোৰ পৰা লাভ কৰা পৰিভ্ৰান্তিয়ে বস্তুৰ উজ্জ্বল দিশটোৰ প্ৰতি ওপজা মমতাতকৈ অকণো বেচি অপকাৰ নকৰে; কাৰণ, দুয়োটাৰে পৰিসমাপ্তি ৰাটে সন্তোষনাৰ অনুমানত। কথিয়েই হ'ল, আটাইতকৈ অকাব্যিক প্ৰাণী; কাৰণ, তেওঁৰ কোনো স্বকীয় ৰূপ নাই—তেওঁ কেৱল অহৰহ অন্য কোনো দেহৰূপ ভৰাই তোলাৰ সম্মানতেই ব্যস্ত।"^৩ এইদৰেই তেওঁ অন্তৰৰ নিৰ্জীৱিত জীৱনৰ সত্যৰূপটো আৱিষ্কাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

৪. Negative capability.

- a. When a man is capable of being its uncertainties, mysteries and doubts, without any irritable reacting after fact and reason.
- b. What shocks the virtuous philosopher delights the chameleon poet. It does no harm from its relish of the dark side of things any more than from its taste for the bright one, because they both end in speculation. A poet is the most unpoetical of anything in existence, because he has no identity—he is continually in for, and filling some other body.

কীটচৰ কাব্যৰ বিতৰীৰ বৈশিষ্ট্যটো হ'ল প্ৰথম ইন্দ্ৰিয় সংবেদনৰ দৰ্শপৰিণাম। তেওঁৰ জীৱন-অভিজ্ঞতাৰ ৰূপটো আছিল চকুৰে টানি অনা, জিভৰে চেলিক চোৱা, নাকৰে শ্বসি অনা, কাণৰে শব্দ পৰিণাম আৰু হাতেৰে উমান লোৱা পৰ্য্যাপ্তৰ প্ৰত্যক্ষ জ্ঞান। এই কথাবোৰকে অধ্যাপক গেৰোডে অতি সলসলীয়াকৈ কৈছে, “কোনো ৰাজনৈতিক চিন্তাত নহয়, মানৱীয় দৃষ্টি-কণ্টৰ বাবে পেলোৱা চকু-লোৰ টোপালটো নহয়, দেখাত অতি সহজ যেন লাগিলেও তাতকৈ বহু বেচি কঠিনতৰ অন্য ক'ব্বাতহে কীটচৰ প্ৰকৃত ফলপ্ৰসূতা অনুভূত হয়; মই ক'ব খুজিছোঁ, পাঁচোটো ইন্দ্ৰিয়ৰে প্ৰয়োগৰ কথা।”^১ তেওঁৰ কাব্যৰ তৃতীয় বৈশিষ্ট্যটো হ'ল, ভাষাৰ ৰমণীয়তা। অন্য ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ দৰে কীটচৰ প্ৰকাশ-ভংগীত কোনো শিথিলতাই পাবলৈ নাই। তেওঁ সত্যৰ্থ-কবি শোলাৰ প্ৰতি দিয়া উপদেশ-বাণী, “প্ৰতিটো ফাক ঐশ্বৰ্য্যময় আকৰ্ষকৰে ভৰাই তোলা”^২ নিজৰ কাব্যত আত্মৰ আত্মৰ মানি চলিছিল। অনুপম অনুপ্ৰাস আৰু নিটোল বাক্যপুঞ্জৰে তেওঁৰ কাব্যৰ অনবদ্য ভাষাৰ চাবুতা যি কোনো কবিৰ কাব্যত ইয়াৰ বন্দু। অন্ততঃ, এই দিশটোত তেওঁৰ লগত ফেৰ মাৰিব পৰা কবি সমকালৰ কোনোজনৰ কাব্যত যে পাবলৈ নায়েই, সমগ্ৰ ইংৰাজী কাব্য-ৰচয়িতাই বিতৰীৰ কোনো কবিৰ কাব্যতো নাই।

কীটচৰ কবি-জীৱনৰ পাতনি মেল খাইছিল, সন্মালোচকৰ অটুহাস্যৰ মাজত। বহুতেই ক'ব খোজে, সন্মালোচকেই কীটচক হত্যা কৰিলে। কথাবোৰত অতিবাহিত আভাস থাকিলেও, বহুতো আধুনিক সন্মালোচকৰ দৰে একেধাৰে অমূলক ৰুলিও উঠাই দিব নোৱাৰি। ১৮১৭ চনত তেওঁৰ আৰু বহু লোকে হাৰ্টৰ ‘প্ৰেচিচ’ প্ৰকাশিত হৈ ওলায়; তাৰ পিচৰ বছৰতে তেওঁৰ নিজৰ সংকলন ‘এণ্টিময়ন’ হুপা হৈ ওলায়। দল্লোন্ধন পৃথিৱীৰ অতি বিৰূপ সন্মালোচনা ‘কোৱাৰ্টালি’ ৰিভিউ আৰু ‘ব্ৰেকউড’ মেগাজিনত যেনেদৰে প্ৰকাশিত হয়, সি যে কীটচৰ পৰিণামতৰ কবিপ্ৰাপ্ত আৰম্ভ হানি ধৈ গৈছিল—সেইয়াৰ কথা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। মূলতঃ ফলৰ পৰা ‘ব্ৰেকউডে’ ‘কোৱাৰ্টালি’ৰ আক্ৰোশপূৰ্ণ সন্মালোচনাক বাবু কৈয়ে চেৰাই উলিয়াই উলিয়াবলৈকে, ‘কেলেছ’ৰা কবি হোৱাতকৈ কেলেছ’ৰা দেবকী হোৱাটোকেই ভাল আৰু অধিক জ্ঞানীৰ কাম। গতিকে, হেৰা প্ৰিয়াল! মোকানটোকে উলটি বোৱা; ‘প্ৰেচিচ, ৰিভিউ আৰু মল্লৰ বাকচ’ ইত্যাদিৰ কাব্যবাক্যকে উলটি বোৱা।”^৩ প্ৰসংগৰূপে উল্লেখ কৰি

১. Not in political thinking, nor in tears given to human suffering, but in something which, though it seems easier, is, in fact, harder, lies Keats' real effectiveness; in the exercise, I mean, of the five senses.

২. Load every rift with rich ore.

৩. It is a better and a wiser thing to be a starved apothecary than a starved poet; so back to the shop, Mr. John, back to 'plaster, pills, and ointment boxes' etc.

সে, কীটচ চিকিৎসা-বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ আছিল। সেইবাবেই, তেওঁলৈ দেখেহী হ'বলৈ দিয়া এইপাট উপদেশৰ বাপ।

অৱশ্যে, কীটচে কাব্য-সংকলনৰ সাধনা বাদ দি তেওঁলোকক সম্পূৰ্ণ নকৰিলে। বৰং, ১৮২০ চনত তেওঁৰ নতুনতৰ কাব্য-সংকলন 'লামিয়া এণ্ড আদাৰ প্লেম্‌চ'কনহে ছপাই উলিওৱালে। এইখন সংকলন বহুতো সন্মালোচকৰ মতে, ঊনবিংশ শতিকাৰ অন্ত্যন্ত মূল্যবান কাব্য-সম্পদেৰে ভৰপূৰ। তেওঁৰ জীৱনৰ অক্ষয়-কীর্তিৰূপে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰশান্তি-কবিতাকেইটা এইখন সংকলনকেই অন্তৰ্গত। তদুপৰি, প্ৰথম দুখন সংকলনৰ স্পেন্সাৰ, মিলটন, চেম্পপীয়েৰ আৰু ৱড'চৱথ'ৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত কবিগৰাকী এইখন সংকলনতেই সকলোবোৰ প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত হৈ আপোন প্ৰতিভাৰ অধিকাৰত কবিত্বৰূপে প্ৰতিষ্ঠিত হ'ল। এইখন সংকলনত অন্তৰ্ভুক্ত 'ইছাবেলা' নামৰ কাহিনী-কবিতাটো ইটালীয় কাহিনীকাৰ বোকাচিচোৰো এটা গল্পৰ আধাৰত ৰচিত। অনুৰূপে, 'ঈড্ অব চেণ্ট এগ্নেচ' কবিতাটো ইটালীয় সাধুকথাৰ ৰঙীন সুতাবে বৃত্তা বাচি উলিওৱা এটি মনোৰম কবিতাসিক কাহিনী-কবিতা। ইয়াৰ প্ৰতিটো প্ৰৱন্ধকেই যেন চেণ্ট এগ্নেচ বাতিৰ জোনাকৈ ধুৱাই থোৱা একোখন মনোৰম প্ৰাচীন চিত্ৰ; আৰু গোটেই কবিতাটো যেন এক ঐশ্বৰ্য্যপূৰ্ণ চিত্ৰশালা।

এহাতে, কবন্যাসবাদৰ প্ৰধান উৎস-স্বৰূপ ৰোমক পৰিৱেশ; আনহাতে, প্ৰশান্তি-কবিতাকেইটা আৰু অসম্পূৰ্ণ মহাকাব্য 'হাইপেৰিয়ন'ৰ বাবে ব্যৱহৃত গ্ৰীক অতিকথাসমূহৰ গম্ভীৰ স্বচ্ছতা;—দুয়োটা মিলি কীটচৰ এই সংকলনখনে ইংৰাজী কবন্যাসবাদৰ বাবে কল্পনাৰ সুব্যা প্ৰাসাদৰ শেষ কোঠাটোৰ দুৱাৰখন মুকলি কৰি দেখুৱালে। অৱশ্যে, জীৱনকালত কীটচে তাৰ কোনো স্বীকৃতি নেপালে। সেইবাবেই, তেওঁ নিজৰ সমাধিৰ শিতানত সৌন্দৰ্য-ফলিত লেখিব কাৰণে এইদৰে কথা ৰচনা কৰি দি গৈছিল, "ইয়াতে এজন শূন্য আছে যাৰ নাম লেখা হৈছিল পানীৰ ওপৰত।"^{১০} কিন্তু, তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাছত তেওঁৰ গুণমণ্ডল বন্ধুৰ দলে তেওঁ লেখি থৈ যোৱা প্ৰতিখলা কাগজৰ মাজৰ পৰা আৰু অসংখ্য কবিতা উদ্ধাৰ কৰিলে। তাৰ আধাৰতে প্ৰস্তুত হ'ল, তেওঁৰ কবিতাৰ দৰ্শনগোস্তৰ সংকলন। সিবিলাকৰ মাজত আৱিস্কৃত হ'ল, কেইবাটাও ৰসঘন চনেট, তেওঁৰ অসম্পূৰ্ণ মহাকাব্যখনৰ নতুন এটা খণ্ডৰ 'ফল অব হাইপেৰিয়ন', কেইবাটাও ব্যক্তিগত উচ্ছ্বাসৰ হৃদয়নিগ্ৰাহেৰে তীৰ্ণত থকা প্ৰশান্তি-কবিতা, আৰু সেই ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ অৰ্ধশতাব্দীৰ মালিভাটো 'লা বেলো ডে'ৰ চান্‌ছ মাৰ্চ'। এইখিনি কবিতাই প্ৰমাণ কৰি দিলে, যদিও তেওঁৰ জন্ম-ভাৱিখটো কবন্যাসিক কবি পাঁচ গৰাকীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ শেহতীয়া আৰু মৃত্যুৰ ভাৱিখটো আটাইতকৈ আগতীয়া, যদিও তেওঁৰ ৰচনাৱলীৰ পৰিমাণ তুলনাত যথেষ্ট অপ্ৰচুৰ, তথাপি তেওঁৰ কবিতা আন কেইজনৰ দৰে কবন্যাসিক ধ্যান-ৰাখণাৰ সতৰ্ক বিস্তাৰণ নহয়—কবন্যাসবাদৰ পৰিপূৰ্ণ আদৰ্শৰ ফলস্বৰূপ। টোনিচনে লৈখে, "তেওঁ যদি জীয়াই থাকিলেহে"তেন, তেওঁৰ

সুউচ্চ আধ্যাত্মিক জগত্বে সৈতে কীটচ আমাৰ সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠতম বুলি পৰিগণিত হ'লহে'তেন।^{১১} টোনিচনৰ এই উজ্জ্বল অভিব্যক্তনৰ আভাস বে নায়েই, বৰং ই নাতিভাষ্যৰ দোষেৰেহে দৃষ্ট। তেওঁ যদি বাকী কোনো কবিতাই লেখি থৈ নহ'লহে'তেন, মাথোন সেই মালিভাটো, চাৰিটা শ্ৰেষ্ঠ চনেট, পাচোটা শ্ৰেষ্ঠ অ'ঙ্ক আৰু অসমাপ্ত 'হাইপেৰিয়ন'খনকেই এৰি থৈ গ'লহে'তেন, তথাপি তেওঁ অমৰ হৈয়েই ব'লহে'তেন।

। ২ ।

শ্যেলী বিধৰে আছিল ভৱিষ্যতৰ কবি আৰু ব্যৱৰণ বিধৰে বৰ্তমানৰ, কীটচ আছিল সেইদৰে অতীতৰ কবি। তেওঁৰ কাৰণে প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ কবি-মানসত বিশ্বত অজস্ৰ দেৱ-দেৱীৰে পৰিপূৰ্ণ প্ৰবাণ-কথাৰ জগত কেৱল এক কাল্পনিক জগত নহয়। তেওঁৰ কাব্য পাঠ কৰি উঠি ধাৰণা হয়, তেওঁ যেন সেই দেৱ-দেৱীসমূহক জীৱন্ত শৰীৰী প্ৰাণী হিচাপে চকুৰ আগতে দেখা পাইছিল। ঠিক সেইদৰে, তেওঁৰ কাৰণে মধ্যযুগীয় লোক-আখ্যানসমূহৰ বমন্যাসিক জগতখনো কেৱল এক মনোহাৰী কল্পনাৰ জগত মূঠেই নহয়। সিবিলাকত প্ৰতিফলিত নব-নাৰীৰ হৃদয়ৰ ব্যাকুলতা, প্ৰেমৰ স্নিগ্ধতা আৰু বিবহৰ বশুণা—সকলোখিনি যেন এক বাস্তৱ অভিজ্ঞতা। সেয়ে, তেওঁৰ কাব্যত গ্ৰেচীয় অতিকথা আৰু মধ্যযুগীয় কমন্যাসৰ পৰিস্ফুটন অত্যন্ত স্বাভাৱিক ৰূপত আপোনাআপুনি ধৰা দি ৰাৱিহ। তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ পাতনি মেল খাইছিল, এই দুয়োবিধ অতীত-প্ৰাতিৰ নিদৰ্শন থকা এমূঠি দীঘল কবিতাবে।

কীটচৰ জীৱনৰ প্ৰথম দীঘলীয়া কবিতাটো হ'ল, 'এণ্ডিমিয়ন'। ইয়াত তেওঁ এটি বহুল-প্ৰচলিত গ্ৰীক সাধুকথা বমন্যাসিক ৰীতিৰে পৰিকল্পন কৰিছে। এণ্ডিমিয়ন আছিল এগৰাকী ভেৰাৰখীয়াবিলাকৰ মাজৰ বাজকোঁৱৰ। তেওঁৰ অপূৰ্ব ৰূপৰ মোহত বস্ফিনী হ'ল, চম্পাদেৱী চিফিয়া। মাজে মাজে তেওঁ পৃথিৱীলৈ নামি আহে কিন্তু, কোনোদিনেই নিজৰ চিনাকি নিদিয়। তদুপৰি, এণ্ডিমিয়নৰ আগত দেখা দিয়ে, ছ'ৱাময়া ধৰ্ম্মলিঙ্গৰূপী ৰূপেৰেহে। এই সাধুকথাটোৰে অন্তৰালত ৰূপকৰ আধাৰত প্ৰকাশ পাইছে, কবি-আত্মাৰ কল্পনা-সৌন্দৰ্যই নিৰ্মল কিন্তু ভাৱনাক মাজে মাজে নিয়ন্ত্ৰণ কৰি অনা এবাৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা। অৱশ্যে, স্বীকাৰ কৰিব লাগিব—কবিতাটোত মাজে মাজে ৰূপকৰ কলিতা হেৰাইছে। তথাপিও, ই যিহেতু মনোহৰ চকণ্ধৰে উপাচি আছে। এই কবিতাটোতেই তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ দূৰ্বৰ প্ৰত্যক্ষ কথাখাৰ এটি অমৰ স্ফুট ব্যক্ত কৰিছে,

A thing of beauty is a joy for ever.

কীটচ আছিল, শূন্য-চিত্ৰকৰ। সেইবাবে, তেওঁ কটিক্ষ ধাৰ হৈ দেখা তাকৰে সৌ-মিত্ৰ।

১১. Keats with his high spiritual vision would have been, if he had lived, the greatest of us all.

দ্বন্দ্বৰ ছবি ইফলৰ পিতৃত সিখনকৈ আঁকি উলিয়াইছে। দুটি বুলিবলৈ মাথোন একেটি :
মাজে মাজে ই আঁত শিখিল আব্দ ফেনিল হৈ উঠিছে।

এই কবিতাটো ৰচনা কৰি উঠাৰ এবছৰৰ পাচতে তেওঁ লেখি উলিয়ালে অন্য এটি
দীঘলীয়া কিন্তু অসম্পূৰ্ণ কবিতা 'হাইপেৰিয়ন'। ইয়াত তেওঁ মহাকাব্যৰ ৰীতিৰে
পৰিৱেশন কৰিছে এক মহাকাব্যিক বিষয়বস্তু। মাথোন আটোটা সৰ্গ ৰচনা কৰিয়েই
কীটচে এই মহাকাব্য অসম্পূৰ্ণ কৰি থ'লে। ৰিয়েই কি নহওক, এই কবিতাটোৰো
উপকৰণ গ্ৰীক অভিকথাৰ পৰাই সংগৃহীত। অৱশ্যে, ভিন ভিন সূত্ৰত ইয়াৰ বিভিন্ন
ব্ৰপায়ণৰ সম্পূৰ্ণ স্বেৰাগ গ্ৰহণ কৰি কীটচে কাহিনীটোক নিজৰ বুদ্ধিৰে ব্যাখ্যা আৰু
ব্ৰপায়িত কৰিছে। কবিতাটোৰ প্ৰথম সৰ্গত চিত্ৰিত হৈছে, স্বৰ্গৰ আধিপত্য চোটাৰ্ণৰ
সিংহাসনচ্যুতিৰ কাহিনী। স্বৰ্গৰাজ্যলৈ বিভীষিকাৰ ছাঁ নামি আহিছে। চোটাৰ্ণ
আৰু তেওঁৰ মহিষী সিংহাসনচ্যুত, তেওঁৰ সহচৰ সকলোবোৰ টিটানেই অলিম্পিয়ান-
বিলাকৰ দ্বাৰা পৰাভূত, কেৱল সূৰ্যদেৱতা হাইপেৰিয়ন সিবিলাকৰ ব্যতিক্ৰম।
তেওঁৰেই পত্নী থীআই চোটাৰ্ণৰ গুচৰলৈ আহি তেওঁক সাম্বনাৰ বাণী শুনাইছে।
ইতিমধ্যে, হাইপেৰিয়ন তেওঁৰ প্ৰাসাদলৈ উভতি আহিছে; তেওঁ উৰি গৈ উঠিছে—
কিছমান অশুভ লক্ষণ দেখা পাই। সেই দৃষ্টান্তগ্ৰস্ত হাইপেৰিয়নক উদ্দীপ্ত কৰি
ভুলিছে, তেওঁৰ পিতাক দেৱতা কোলুচে। অথচ, সেই বৃক্ষ পিছলৈ তেওঁক মাথোন
আশাৰ বাণীহে শুনাব পাৰে, তাতকৈ বেচি একোৱেই কৰিব নোৱাৰে। গতিকে,
ৰাতিৰ অন্ধকাৰত হাইপেৰিয়ন ওলাই পৰিল, তেওঁৰ বন্ধু দেৱতাসকলৰ লগত গোপন
মন্ত্ৰণা-সভাত শেষবাৰৰ কাৰণে আলোচনা কৰি চাবলৈ।

তৃতীয় সৰ্গটো মুকলি হৈছে, শৃংখলিত দেৱতাসকলৰ লগত চোটাৰ্ণৰ বিষয়
আলোচনাৰে। সমুদ্ৰ-দেৱতা ওচিলেনাচে দাঙি ধৰিছে, তেওঁৰ দাৰ্শনিক তত্ত্বব্যা।
জীৱনৰ চক্ৰবৰ্তনক মানি লোৱাটোৱেই বিজ্ঞানোচিত। কোনেও কাকো পৰাভূত
কৰিব নোৱাৰে। জীৱনৰ জয়-পৰাজয় সকলোবোৰ নিৰ্ণীত হয়, বিজয়ৰ অনিবাৰ্য
নিয়মেৰে,

We fall by course of Nature's law, not force
Of thunder, or of Jove.

এনেকোলাহুছে তাৰ প্ৰতিবাদ কৰি ক'লে, তেওঁলোক সকলোৱেই হাইপেৰিয়নৰ
অধিনায়কত্বত শেষবাৰৰ কাৰণে সৰ্ব্ব পৰ কৰি সংগ্ৰামলিপ্ত হোৱাটোৱেই বাঞ্ছনীয়।
ঠিক সেই মূহুৰ্ততে মন্ত্ৰণা-সভাৰ অন্ধকাৰ গুহা পোহৰাই ভুলিলেহি, জ্যোতিষ্মান
হাইপেৰিয়নৰ আগমনে। কিন্তু, জয়প্ৰাপ্তিৰ আশংকাত বিবৰ হৈ পৰা তেওঁৰ বন্ধন
দেখা পাই প্ৰত্যেকেই আকৌ এবাৰ নিব্বাসাহ হৈ পৰিল।

অসম্পূৰ্ণ তৃতীয় সৰ্গটো আকত হৈছে, অন্য এক কাহিনী আৰু অন্য এটা নুবৰ
অৱতাবাৰে। নিৰ্জন ৰূপত অৱস্থিত অক্লান্ত এপ'ল'—বিজয় হ'ল, হাইপেৰিয়নৰ
বিকল্প নতুন সূৰ্যদেৱতা। অৱশ্যে জৰাজীৱিত দেৱী মেৰাইনিয়ে তেওঁক দল কৰি

সৈছেই দেহভাৰ জন্মৰ। একমুখে পোহৰ আৰু কাব্যৰ দেহতা এপ'ল'ই নবজন্ম লাভ কৰিছে, মৃত্যু-বশ্তনাৰ পৰিশোধনৰে। ইয়াৰ অন্তৰালত প্ৰকৃত হৈ আছে সেই নিগূঢ় কথাৰ ইংগিত, বশ্তনাৰ গভীৰেই কবিৰ জন্ম। বশ্তনাৰ অবিহনে কোণোকেই কবি হ'ব নোৱাৰে।

সমালোচক-মহলত জল্পনা-কল্পনাৰ শেষ নাই, কাঁটচে কিয় 'হাইপেৰিয়ন' কবিতাটো মহাকাব্যৰ ৰূপত পৰিকল্পনা কৰিও এইদৰে আধৰুৱাকৈ থৈ গ'ল? বহুতেই ভাবে, মিলটনৰ অনুপ্ৰেৰণাৰে ৰচিত এই কবিতাটো শেষৰ ফাললৈ লক্ষ্য দি থৈ ধ্যান ধাৰণাৰ প্ৰভাৱে ইমান বেচি গম্বু হৈ পৰিছিল যে, সেই প্ৰভাৱৰ বোজা কাঁটচৰ মৌলিক প্ৰতিভাৰ কাৰণে অসহনীয় হৈ উঠিল। এইখিনিতে এয়াৰ কথা স্মৰিবলগীয়া যে, মিলটনৰ 'পেৰেডাইজ লষ্ট'ৰ দৰেই কাঁটচৰ 'হাইপেৰিয়ন' কবিতাটোও দুটা বিৰাট ৰূপাংগনৰ জন্ম-পৰাজন্ম কাহিনী। মিলটনৰ চাটানৰ দৰে কাঁটচৰো চোটৰ্ণ এক বিদ্ৰোহী আত্মা। তথাপিও, সমালোচক হাৰফোর্ডৰ ভাষাত, "মিলটনৰ লগত দ্ৰুতসাহসিক প্ৰতিযোগিতাত অৱতীৰ্ণ কাঁটচে আটাইবোৰ ক্ষেত্ৰতে নতিস্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হোৱা নাছিল। যদি তেওঁ 'পেৰেডাইজ লষ্ট'ৰ প্ৰতিটো ছত্ৰতে প্ৰতিফলিত হোৱা মহান আৰু মৰণীয়া ঘটনাৰ লগত নিৰবচ্ছিন্ন আৰু মৰ্মস্পৰ্শ বোগাযোগৰ পৰা ওপজা অভিজ্ঞতাৰ অনিৰ্বচনীয় গুৰুভাৰ বহন কৰি আনিব পৰা নাছিল, তথাপি তেওঁৰ যি গৈবিক সংৰম, সেৱা তৰ্ণ কবিতাৰাকীৰ অপূৰ্বতা আৰু উজ্জলতাৰ পৰলোকে উজাল হৈ উঠিছে। তেওঁৰ যদি মিলটনকৈ তেজোময়তা কম, তেনেহ'লে তেওঁৰ ৰাধাকৰী ইন্দুকাল বেচি; তেওঁৰ যদি ৰমন্যাসিক অধীৰতা আৰু গতিবেগ তুলনাত অপ্ৰতুল, তেনেহ'লে তেওঁৰ ভাস্কৰ্য-প্ৰশাসিত প্ৰচুৰতৰ।"^{১২}

কাঁটচৰ 'হাইপেৰিয়ন' হাৰফোর্ডৰ মতে অনিবাৰ্যভাৱেই অসম্পূৰ্ণ, আৰু অসম্পূৰ্ণ যদিও ই তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কাঁড়। যদি তেওঁ কেনেকাকৈ সম্পূৰ্ণ কৰি থৈ গ'লহে'তেন, তেনেহ'লে ই নিশ্চয় পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাসমূহৰ এটা ৰূপলি স্বীকৃত হ'লহে'তেন। কিন্তু, তেওঁৰ কল্পনাই স্মৃতি সলালে। তেওঁ লোথি উলিয়ালে, নতুন এটা কবিতা: 'ফল অব হাইপেৰিয়ন'। মিলটনৰ প্ৰভাৱৰ পৰা মুকলি হৈ তেওঁ ডাণ্টেৰ 'ডিভাইনা কমেডিয়া'ৰ পৰা এই কবিতাটোৰ অনুপ্ৰেৰণা সংগ্ৰহ কৰিলে। তেওঁৰ কল্পনাক দোলা দি গ'ল্লহ, 'পাৰ্গেটৰী' অধ্যায়ৰ নবক-বশ্তনাই লাহে লাহে

১২. Keats was not in all points at a disadvantage in his bold rivalry with Milton. If he could not bring the undefinable weight of experience of prolonged and passionate participation in great and memorable events, which is impressed on every line of *Paradise Lost*, his austere restraint is touched with the freshness and entrain of young genius. If he has less than Milton's energy, he has more than his magic; If he has less romantic passion and movement, he has more of sculptural repose.

ডাণ্টেক কিশ্কিন্ধ কবি জনা কাহিনীটোরে। 'ম্লীপ্ এণ্ড পল্লোই'কে ধৰি, কেইবাটাও কবিতাত কীট্চে কবির কাৰণে যন্ত্ৰণাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা স্মৰণাৰ্হ কৰিছে। এইবাব তেওঁ 'ফল অব হাইপেৰিফ্ল' ডাণ্টেক আঁত ধৰি কীট্চে নিজকে 'কুজবন' আৰু 'ম্লীপ'ৰ তোৰণ-পাৰ্শ্বদ 'তীৰ্থক্ৰম'লৈ লৈ গৈছে। অক্লেশত, কীট্চেও বহু দৃশ্য-যন্ত্ৰণাৰ মূল্য দান কৰি কিশ্কিন্ধৰ প্ৰতিৰূপ তেওঁৰ মোনোটক দেখা পাইছে। এই মোনোটাই হ'ল, তেওঁৰ ধ্যানৰ কিশ্কিন্ধ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতীক। এইবাবেই তেওঁ এইটো কবিতাত ডাণ্টেক নিচিনাকৈ অজ্ঞত প্ৰতীকৰ স্মৰণাৰ্হ কৰি তেওঁৰ কাব্য-দৰ্শন দাঙি ধৰিছে। কিশ্কিন্ধ শেষৰ ফাললৈ তেওঁৰ কাব্য-ক্ৰমতা টুটি অহা যেন লাগে। সেয়ে নোহোৱা হ'লে, এই কবিতাটোও এটি অমৰ কবিতা হৈ ব'লহে'তেন।

ইয়াৰ মাজতে তেওঁ বচনা কৰি উলিয়াইছিল, 'ষ্টে' অব চেণ্ট এগ্নেচ' নামৰ অমৰ কবিতাটো। ক'লবিজৰ 'ক্ৰিষ্টাবেল'ৰ লগত সমানে স্নেহ মাৰিব পৰা কবিতা এইটো। কীট্চৰ মধ্যযুগ-প্ৰাতিৰ ভাৱটো অতি মনোমমক ৰূপত ফুটি ওলাইছে, এই কবিতাটোত। চেণ্ট এগ্নেচৰ স্মৃতি-দিক্ৰমৰ উৰুকা-নিশাব কথা। বাহিৰত হাড় ক'পোৱা জাৰ। ফে'চাল্লো কুৰুলি দিবলৈ পাছৰিছে; তাৰ উমাল পাখিতো শীতৰ বা'লগিছে। লম্বাপহু এটা ঠেবেঙা লাগি থকা কনিষ্ঠ মাজত থৰ থৰকৈ ক'পি উঠিছে। আৰু, এগৰাকী সন্ন্যাসীয়ে যোঁতৰা গুপ্ত গুপ্তকৈ মালা জপিছে, যোঁতৰা তেওঁৰ নাকৰ নিশাৰ্হাৰ্হান ধূপদানীৰ ধূপৰ ধোঁৱা এমুঠিৰ দৰে আকাশ ধিয়াই উৰি গৈছে। লাহে লাহে সেই সন্ন্যাসী গৰাকীয়ে হাতত ল'ন্তনটো লৈ সৰু গীতটোৰ ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। তেওঁৰ কাণত পবিল, সংগীতৰ সোণালী কঠৰ। লগে লগে তেওঁ এমুঠি ফুটছাইৰ ওপৰত বহি পবিল—নিশাৰ নিশাটো পাপীকিলাকৰ কাৰণে মন্ত্ৰিৰ প্ৰাৰ্থনা জনাই কটাই দিব। অলপ পাচতে গীতটোত উৰি, খাই পৰিলহি, অসংখ্য বাঁৰপুৰুষ। আটাইবোৰ একেটা ফৈদৰ মানুহ।

মেডলাইনে শুনিছিল, যিবোৰে হেনো ব্ৰত পালন কৰি এই উৰুকাৰ নিশা ইন্দৰ-উপাসনাৰ মাজেৰে কটায়, সেইবোৰ কুমাৰীৰ কামনা পূৰণ হয়। মাজনিশা সুপোনত তেওঁলোকে ভবিষ্যত স্বামীৰ মূখ দেখা পায়। সেইবাবে,

Full of this whim was thoughtful Madline :
The music, yearning like a God in pain,
She scarcely hear : her maiden eyes divine,
Fix'd on the floor, was many a sweeping train
Pass by—she heeded not at all : in vain
And back retrir'd ; not cool'd by high disdain,
But she saw not : her heart was elsewhere ;

She sigh'd for Agnes' dreams, the sweetest of the year,

প্ৰাৰ্থনাৰ অন্তত কাকৰ হৃদয়কটো নৃত্য-ৰীতিৰে উপাতি উঠিল। কিন্তু মেডলাইনৰ

মন সুগোলটোৰ কাৰণে উৰাটল হৈ পৰিল। চিন্তা কৰিলে, তেওঁৰ প্ৰেমৰ ভিত্তিৰী ডেকাৰোৰৰ মাজৰ পৰা, পৰিয়ালৰ বীৰবৃদ্ধৰ মাজৰ পৰা বিদায় লৈ শোভানী-কোঠাত কেনেকৈ স্নেহান্বিত পাবে।

ঠিক সেই সময়তে, পৰাক্ষৰো আহি শীজাৰ বাৰাণ্ডাত উপস্থিত হ'ল। ধুব সন্তপ্ৰাণে খোজ দিব লাগে। কাৰণ, তেওঁ জানে—মেডলাইনৰ কৈমৰ মানুহবোৰে তেওঁক ধৃপা কৰে। তেওঁক দেখা পালেই, এলফল ডবোৱালে একেলগে তেওঁৰ ডিঙি চুৰাই। এনেতে, তেওঁৰ চকুত পৰিল—গীজাৰ বৃদ্ধা সন্ন্যাসিনীগৰাকী। প্ৰথমতে তেওঁ উতপ্ৰ বাই উঠিছিল; তাৰ পাচতে তেওঁ চিনি পালে, মেডলাইনৰ ঘোম্বক পৰাক্ষৰক। বৃদ্ধা সন্ন্যাসিনীয়ে তেওঁক মূৰেৰে একো কথা নোকোৱাকৈ তেওঁৰ পিচে পিচে আহি থাকিবলৈ ক'লে। দূৰো পাৰ হৈ গ'ল, এটা ধেনুভিৰীয়া মূৰতৰ নাতিউচ্চ জলিন্দপথ। পৰাক্ষৰোৰ শিৰশ্চাপত থকা পাখিকৈগিছিয়ে মূৰৰ চুলি চুই বাব খোজা মকৰাজলখিনি সাৰি নিলে। অকলেশত, দূৰো গৈ বাহিল এটা জোনাকৈ ধুৱাই ধোৱা ত্ৰেক কোঠাৰ ভিতৰত। পৰাক্ষৰোই সেই উৰ্দ্ধকাৰ নিশা চেপ্ট এগনেচৰ কাষে উলৰ কাপোৰ বৈ থকা ঘৰ-জোঁতিৰত পত দি ক'লে,

'Now tell me where is Madeline', said he,

'O tell me, Angela, by the holy loom

'Which none hut secret sisterhood may sec,

'When they St. Agnes' wool are weaving piously'.

সন্ন্যাসিনীয়ে মাথোন ভৰাৰহ সন্তানৰ কথা সাক্ষাৎ দিলে। অকলেশত, তেওঁ মেডলাইনৰ সেই নিলাৰ কৰ্মসূচী মূৰলৈকৈ ক'লে। লগে লগে পৰাক্ষৰোৰ চকুহাল সেমেকি উঠিল, আঙুলী মেডলাইনৰ সবল বিশ্বাসৰ কথা ভাবি। আৰু তেওঁৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিল, মেডলাইন—শুই আছে প্ৰাচীন কথামালাৰ কোলাত মূৰ ধৈ।

পৰাক্ষৰো অখীৰ হৈ উঠিল, মেডলাইনৰ সেই কমণীয় মূৰতৰ বৃপটো এবাৰ নিজৰ চকুৰে চাই ল'বৰ কাৰণে। সন্ন্যাসিনী আনন্দ হ'ল, পৰাক্ষৰোৰ প্ৰস্তাৱত। সন্ন্যাসিনীয়ে পৰাক্ষৰোক বাট দৈবুৰাই লৈ গ'ল, মেডলাইনৰ শোভানী-কোঠালৈ। সন্ন্যাসিনী গ'লগৈ। লগে লগে খটখটিলেদি উঠি স্মাৰ্হল মেডলাইন, হাতত তেওঁৰ এগাঁহ বৃপৰ দীপলিখা। ভিতৰলৈ সোমাই আহিল মেডলাইন, যেন এজনী অকল্যাণী কম্পোচবাই। মেডলাইনে দীপলিখাগৰ মূৰাই দিলে; কোঠাৰ ভিতৰৰ জোনাকখিনিৰ মাজত জল কম্পদান ধোৱাৰুটি দেখাই গ'ল। পৰাক্ষৰোৰ চকুত পৰিল, কোঠাটোৰ বিকীৰ্তনৰ কঠিত বিচিত্ৰ কল্প কাব্যকাৰ্য, তাৰ কাৰ্ণচত থকা জলিন্দাৰুৰ খোলাই-কল্প।

ইতিমধ্যে, মেডলাইন পূৰ্ণাৰ্থ পৰিল কল্পে প্ৰস্তুত হ'ল। চুৰিৰ মাজৰ মূৰুতা-পতিত কটাৰকৈডাল মোহলাকই পেলালে। তাৰ পত্ৰত, ভিতৰ দীপকৈয়াৰ।

অজ্ঞপ্ৰবেশ, সুস্বাদু চৌম্বিকটো শিখিল কবি ল'লে। পৰ্য্যবেশৰ চকুত পৰিল, তেওঁক অপূৰ্ণ সুবাস্যমণ্ডিত দেহৰ লাভণ্য—বেন সাগৰতলৰ শেলুৰে-বনৰ এজনী মৎস্যকন্যা! লাহে লাহে টোপনিৰ আফিমিহালি উষ্মিৰ নিৰ মাজত সেই বৃন্দতী চলি পৰিল। পৰ্য্যবেশে তেওঁৰ বিচনাখনৰ কাৰ চাপি আহিল। তেওঁ হাতত তুলি ললে, মেডলাইনক বাহীটো। বাহীৰ স্তবত ক'পি উঠিল এটা তাহানিকলীয়া গীতৰ স্তবঃ 'মধুমতী সুন্দৰী দয়া বাৰ নাই'।^{১০} মেডলাইন সুপোনৰ মাজৰ পৰা সাৰ পাই উঠিল। তেওঁ উৰুপি উঠিল; ক'ত সেই ডিঙিব সুন্দৰ ক'পনিটো, ক'লৈ গুচি গ'ল সেই মিঠা চাৰনি-ভৰা মোহময় চকুৰী?।

জোনটো ভেটিয়া দিগন্তৰ বৃক্কত চলি পৰিছে। আৰু, প্ৰবৃত্তীনিশাৰ হিম্মানীসনা বতাহে খিৰিকিৰ কাঁচ কোবাই গৈছেহি। পৰ্য্যবেশে আৰু মেডলাইন সাজু হ'ল, সেই প্ৰাসাদটোৰ পৰা দক্ষিণৰ কোনোবা এটা দূৰ্গাণবটীয়া পৰ্জালৈ বুলি। কাৰণ, প্ৰবাসৰ লগে লগে আটাইবোৰ মানুহেই সাৰ পাব। তেওঁলোক দূৰো ঋতুটিয়েদি হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে নামি আহিল। কোনোটো কোঠাতেই মানুহৰ সাৰ-সুৰ নাই। কেৱল প্ৰতিখন দূৰাৰতে শিকলিৰ মূৰত ওলমি আছে, একোটাকৈ নুমাওঁ-নুমাওঁ ল'ঠন। বতাহত ক'পি উঠিছে, দেৱালৰ লগত লিপট খাই থকা চিত্ৰ-বিচিত্ৰ পদাবোৰ। অকল সেয়ে নহয়, আনকি মজিয়াৰ দলিচাবোৰো বতাহৰ টো লাগি ঠায়ে ঠায়ে উৰাই উঠিছে। তেওঁলোকে দূৰো তাৰ ওপৰেদি খোজকাঢ়ি দূৰাৰদলি পালেগৈ। লিগিৰাটো শূই আছে; কাষত তাৰ শূন্য সুৰাৰ চোৰাহীটো পৰি আছে। কুকুৰটো গা জোঁকাৰি থিয় হৈ উঠিল। মেডলাইনক চিনি পাই আকৌ শূই পৰিল। দূৰো প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাই ধুমুহাৰ মাজত হেৰাই পৰিল। সেই নিশাই সম্যাসিনীৰ মৃত্যু ঘটিল। আৰু সম্যাসীগৰাকী তেওঁ বহি থকা ফুটুছাইৰ দ'মটোতে শূই আছিল।

কবিতাটো পঢ়ি উঠি ধাৰণা হয়ঃ কীটচ নিজেই—মেডলাইন নহয়—শূই আছে প্ৰাচীন কথামালাৰ কোলাত মূৰ থৈ।^{১১} মধ্যযুগৰ এনে বৰ্ণনা বিস্তৰণ দ্বিতীয় এটা কবিতাত পাবলৈ নাই। ইয়াৰ দৃশ্যপট, জন্তুৰ বৈশিষ্ট্য আৰু কল্পনা পৰিমণ্ডল—গোটেইখিনি কীটচৰ নিজস্ব সৃষ্টি। অথচ, তাৰ বাস্তবধৰ্মতাৰ কথা ভাবিলে অথচ হৈ বাব লাগে। বঙালী চিত্ৰ-বিচিত্ৰ কাঁচৰ খিৰিকি, আশ্বাৰ-বাটৰ চাকিৰ সলনি বৃন্দৰ দীপশিখা, দেৱালত লিপট খাই থকা পদা, শিকলি-মূৰত ওলমি থকা ল'ঠন প্ৰভৃতি পৰ্য্যবেশৰ প্ৰতিটো উগৰুণেই মধ্যযুগৰ এজনীয়া সম্পত্তি। ষ্টপ্‌ফোর্ড ব্লকে এবাৰ ধুনীয়া কথাৰে বিস্ময়টোৰ মোখনি ঘাইকৈ, "মোৰ ধাৰণা, আমি ইয়াক মধ্যযুগীয় বুদ্ধিয়েই অভিহিত কৰিব পাৰোঁ। কিন্তু, ই এনে এক মধ্যযুগীয় বৃন্দ, যাক দেখা পোৱা যায়, কীটচৰ কল্পনাৰ বাস্তবকী কুঁহলীৰ মাজেৰে।

১০. La belle dame sans merci.

১১. asleep in the lap of legends old.

আব্দ, কবিতাকে দেখা পোষা যায়, কোনোবা ব্যাগিচাৰ দ্বাৰা উলি থকা বিশ্বব্দ
বন্দিত।”^{১৫}

মধ্যযুগ-প্ৰতিভা কথাত বাদ দিও কবিতাটো নিজস্ব সৌন্দৰ্য্যৰে অভিযুক্ত হৈ আছে।
এই কবিতাটো পাঠ কৰি উঠি, ক’লবিজ্ঞৰ “ক্ৰিষ্টোকেল, কবিতাটোলে আপোনাজান্দিত
মনত পৰি যায়। ইয়াতো আছে, অতিপ্ৰাকৃতিকৰ বর্ণিণী-বর্ণিণী আভাস। ইয়াতো
বৰব কুকুৰটোৱে গা ক’টালি থিয় দি উঠিছে, ইয়াতো আছে এনিশাৰ প্ৰাৰ্থনা আবৃত্ত্যৰ
ফলপ্ৰসূতিৰ ওপৰত অশ্ববিশ্বাস, ইয়াতো আছে কাৰণ নোহোৱাকৈয়ে এগৰাকী
সন্মাসিনীৰ আকস্মিক মৃত্যু ইত্যাদি বহুতো অশ্ববহ ঘটনাপুঞ্জ। কিন্তু, ইয়াৰ
প্ৰতিটো ঘটনাই বৃত্তিৰ পৰীক্ষাত কাৰ্যকাৰণৰ সম্বন্ধ দেখুৱাই উদ্ভীৰ্ণ হৈ যায়।
কবিতাটোৰ আচল মাধুৰ্য্য লুকাই আছে বসব বৈচিত্ৰ্যত। মিলডলটন মাৰেই কবিতাটো
এইদৰে প্ৰশংসা কৰিছে, “আনুভূতিক ফলপ্ৰসূতিৰ সম্বন্ধ, বৈচিত্ৰ্যৰ সূক্ষ্মতা, আব্দ
ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ প্ৰাচুৰ্যৰ ফালৰ পৰা কোনো ইংৰাজী বৰ্ণনামূলক কবিতাই ইন্দ্ৰ অৰ
চেপ্ট এগ্নেচ’ক চেবাই শাব পৰা নাই।”^{১৬} এণ্টোফোৰ্ড ব্লকেও অন্য ভাৱে এইদৰে
কথাকে দোহাৰিছে, “কবিতাটো বেনিৰা এটি ফটিকৰ বলয়হে, য’ত সন্তৰণশীল চিত্ৰকল্প-
সমূহ জিলিকি উঠিছে আব্দ মাৰ গৈছে, ছেদ ভেদ নোহোৱাকৈ সলনি হৈ আছে; আব্দ
ইয়াৰ চাৰিওফালে বিয়পি আছে এক নিজস্ব দাঁপ্তি।”^{১৭}

এইদৰেই গ্ৰেচীৰ অতিকথাৰ বিষয়বস্তু আব্দ মধ্যযুগীয় পৰিবেশৰ স্বাভি-
বোমছনেৰে মধুৰ এন্টিক কবিতাবে কবিতা তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ পাতনি সঁজিছিল।
তেওঁৰ এই ধৰণৰ আন উল্লেখযোগ্য কবিতা দুটা হ’ল, ‘ল্যামিয়া’ আব্দ ‘ইছাবেলা’।
ইয়াৰে প্ৰথমটো গ্ৰেচীৰ অতিকথাৰ পৰা সংগৃহীত অতিপ্ৰাকৃতিক বিষয়বস্তুৰ কবিতা।
‘ইন্দ্ৰ অৰ চেপ্ট এগ্নেচ’ বিদৰে ব্যঞ্জনাপূৰ্ণ কবিতা, সেইদৰে ‘ল্যামিয়া’ এক বৰ্ণনামূলক
কবিতা। অতিলৌকিক চৰিত্ৰসমূহ তেওঁ যিদৰে বাস্তৱধৰ্মী কৰি তুলিছে, তাৰ
‘অবিশ্বাসৰ সানন্দ নিৰ্বাসনে’ আনকি ক’লবিজ্ঞৰো পৰাভূত কৰিব খোজে। আনহাতে,
‘ইছাবেলা’ হ’ল বোকাচিয়োৰ মাধুৰ্য্যৰ পৰা সংগৃহীত এটা বৰ্ণনামূলক কাহিনী।
কাহিনীটোত তেজ-মগ্ধৰ মানুহৰ জীৱনত ঘটাবিশ্ময়কৰ অভিজ্ঞতা উপচি আছে।
কিন্তু, তাৰ মাজতেই যেন অতিলৌকিক জগতৰ এক মায়াময় ইন্দ্ৰজাল বিস্তাৰিত হৈছে।

১৫. I suppose we may call it mediæval. But it is mediævalism seen through the magical mist of the imagination of Keats, and in the midst of it Keats is playing like a child in the garden.

১৬. For harmony of emotional effect, for subtlety of variations, for sensuous opulence, no English narrative has ever surpassed the ‘Eve of St. Agnes’.

১৭. The poem is like a crystal sphere in which changing images arise and pass away, incessantly shifting; and it is surrounded by an aura of its own.

কটিকব জীবন-জিজ্ঞাসার গভীরতা আব্দ শিখণ-সৌন্দৰ্যৰ উৎকৃষ্টতাব মনোবৃত্তম সম্বন্ধৰ খণ্ডিছে, তেওঁৰ পাঁচোটো শ্ৰেষ্ঠ প্ৰশস্তিসম্বলক কবিতাত। কবিতাকেইটো হ'ল : 'অ'ড টু হাইকী', 'অ'ড টু এ নাইটিংগেল', 'অ'ড অন এ গ্ৰোচিয়ান আৰ্ণ', 'অ'ড টু অটাম' আব্দ 'অ'ড অন মেলাংকলি'। ১৮১১ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ পৰা এপ্ৰিলৰ প্ৰথম পৰ্য্যন্ত কবিতাত এইকেইটা কবিতা ৰচনা কৰা হৈছিল। আটাইকেইটা কবিতা তেওঁৰ সৃষ্টি-প্ৰেৰণাৰ একোটি ভাৱৰ জোকাৰতে একেলগে জাক মাৰি ওলাই অহা একোটি সৃষ্টিৰ পাঁচোটো ভৰংগ। কবি হুইনবাৰ্ণে কবিতা পাঁচোটোৰ বৈশিষ্ট্যৰ পিনে আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে, "ইবিলাকৰ ভিতৰত চুড়ান্ত সম্পূৰ্ণতা, সাৰ্বভৌম কৃতিত্ব আব্দ মানুহৰ কণ্ঠৰ বাণীয়ে বন্দী কৰিব পৰা পৰিপূৰ্ণ সৌন্দৰ্য-ৰূপায়ণৰ ফালৰ পৰা নিকটতম সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতা দুটা হ'ল, 'অ'ড টু অটাম' আব্দ 'অ'ড অন গ্ৰোচিয়ান আৰ্ণ'; আটাইতকৈ প্ৰদীপ্ত, উজ্জলিত আব্দ সংগীতময় কবিতাটো হ'ল, 'টু এ নাইটিংগেল'; আটাইতকৈ চিত্ৰব, পময়, আব্দ বোধকৰোঁ উজ্জ্বলিত ৰূপনাৰ অনুবাগেৰে আটাইতকৈ আলফুলীয়া কবিতাটো হ'ল, 'টু হাইকী'; আব্দ ভাৱবস্তু তথা অনুভূতিৰ মনোবৃত্তৰ ফালৰ পৰা সূক্ষ্মতম কবিতাটো হ'ল, 'অন মেলাংকলি'। ইবিলাকত গীতিকাৰ্য্য হিচাপে যদি কিবা মহত্ব আছে, তাকৈয়ো হয়তো মহত্বৰ গীতিকাৰ্য্য পৃথিবীয়ে পাইছে; কিন্তু, ইবিলাকতকৈ অধিক মোহময় গীতিকাৰ্য্য নিশ্চয়ই পোৱা নাই, আব্দ বোধকৰোঁ নোপায়ও।"^{১৮}

এই কবিতাকেইটোত যি গভীৰ জীবন-জিজ্ঞাসা প্ৰতিফলিত হৈছে, তাৰ অন্তৰালত আছে এই সমস্তহোৱাত তেওঁ লাভ কৰা কেইবাটাও জীবনৰ বিবাদময় অভিজ্ঞতা। ১৮১৮ চনৰ শৰৎকালত তেওঁৰ ভাৱেৰে ঐশ্বৰ্য্য হঠাৎ। এই সময়তেই দখনকৈ আলোচনীত তেওঁৰ কবিতাৰ আঁত বিৰূপ সন্মালোচনা প্ৰকাশিত হয়। ফলত, তেওঁ ৰথেষ্ট জনসিক আৰাধ্য ধায়। এখন চিঠিত তেওঁ তাৰ আভাস এইদৰে দি গৈছে, "সাহিত্যৰ চৌখীন চমজাববিলাকৰ মাজত মোৰ নাম হ'ল কুৰুচিপূৰ্ণ।"^{১৯} অকল সেয়ে নহয়, ইয়াৰ ফলত তেওঁ আৰ্থিকভাৱেও কড়িগ্ৰস্ত হ'বলগীয়া হ'ল। সাংবাদিকৰ চাকৰি এটা পামলৈয়ো টান হৈ পৰিল। ইতিমধ্যে, তেওঁ ফেনী ব্ৰাউন নামৰ এগৰাকী

১৮. Of these perhaps the two nearest to absolute perfection, triumphant achievement and accomplishment of the very utmost beauty possible to human words; may be the *Ode to Autumn* and that *On Grecian Urn*; the most radiant, fervent, and musical is that *To a Nightingale*; the most pictorial, and perhaps the tenderest in its ardour of passionate fancy, is that *To Psyche*; the subtlest in sweetness of thought and feeling is that *On Melancholy*, Greater lyrical poetry the world may have seen than any in these; lovelier it surely has never seen, nor ever can it possibly see.

১৯. My name among the literary fashionables is vulgar.

ঘনীয়া ভক্তজায়া আব্ ভক্তবাণী, ভিবিব চকু আব্ সোণালী চুলিৰ বৃপহীৰ প্ৰেমত বন্দী হ'ল।^{১০} এনেতে, এদিন কীটচৰ বন্ধুজন বিষাই উঠিল। জলপ পাচৰে পৰা তেওঁ কাঁহবলৈ ধৰিলে। কাহৰ লগত ওলাই আহিল, একাজিল ভেজ। তেওঁ বৃদ্ধি পালে, সেয়া তেওঁৰ মৃত্যুৰ পৰোত্তানা, তেওঁৰ কলিকাটো বন্ধাৰ বীজাশুৰে কুটি কুটি শেষ কৰি পেলাব। এই সকলোবোৰ অভিজ্ঞতাকেই ঘনীভূত প্ৰকাশ এটা কবিতাত এইদৰে কবিতা হৈছে :

Where youth grows pale, and spectre-thin, and dies ;

Where but to think is to be full of sorrow

And leaden-eyed despairs ;

Where Beauty cannot keep her lustrous eyes,

Or new love pine at them beyond tomorrow.

(Ode to a Nightingale)

অৱশ্যে, এইবোৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ আনুভূতিক অভিজ্ঞতাই তেওঁৰ প্ৰশান্তিমূলক কবিতাৰ গোটেইখিনি নহয়। ইয়াৰ লগতে ৰোগ হৈছিল, জীৱন সম্পৰ্কে তেওঁৰ কিছুমান নতুন ধ্যান-ধাৰণা।

তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল, মানুহৰ প্ৰকৃতিত দুটা পৰস্পৰবিৰোধী আনুভূতিক সহায়স্থান। আত্মকেন্দ্ৰিকতা আব্ নিৰ্লিপ্ত দৃষ্টিটোই মানুহৰ বাবে সমানে প্ৰয়োজনীয়। জন্তুৰ জীৱনত যিদৰে আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ অবিহনে জীৱন-ৰূপনেই অসম্ভৱ, মানুহৰ জীৱনতো সেইদৰে আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ প্ৰয়োজন আছে। অথচ, সেই প্ৰয়োজনীয় আত্মকেন্দ্ৰিকতাই মানুহৰ জীৱনলৈ অমংগলক নিয়ন্ত্ৰণ কৰি আনে। আব্, সেই পৰিস্থিতিত কেৱল নিৰ্লিপ্তয়েই মানুহক প্ৰকৃত সাক্ষ্যনাৰ ৰোগান ধৰিব পাৰে। চেন্সপীয়েৰৰ নাইটত পোৱা যায়, সেই নিৰ্লিপ্তৰ চূড়ান্ত প্ৰকাশ। কীটচৰ এই প্ৰশান্তিমূলক কবিতাকেইটিতো একেই নিৰ্লিপ্তৰ স্বাক্ষৰ অতি স্পষ্ট।

তেওঁৰ 'অ'ড টু ছাইকী' নিঃসন্দেহে পাঁচোটা শ্ৰেষ্ঠ প্ৰশান্তিমূলক কবিতাৰ ভিতৰত প্ৰথম ৰচনা। ছাইকী আছিল, অতিকথা-নিম্নলিখ্য গ্ৰীক কবিৰ সৰ্বশেষ সৃষ্টি ; সেয়ে কল্পনাৰ দেৱ-দেৱীসমূহৰ ভিতৰত কনিষ্ঠতমা দেৱী ; কীটচৰ ভাষাত,

Of latest born and loveliest vision far

Of all Olympus' faded hierarchy !

সেইবাবেই, তেওঁৰ পূজা-উপাসনা অপ্ৰচলিত। তেওঁ আছিল এগৰাকী অসামান্য সুন্দৰী বাককুঁৱৰী। তেওঁৰ বৃপৰ প্ৰশংসাই দেৱী এক্সোডাইটৰ দ্বন্দ্বত ইবি বহি জ্বলাই তুলিলে। গভিৰে প্ৰেমৰ দেহতা কিউপিডক প্ৰেৰণ কৰা হ'ল ছাইকীৰ অন্তৰত কৰ্ম কোনো পুৰুষৰ প্ৰতি প্ৰেমৰ ভাব জগাই তুলিবলৈ। কিন্তু, কিউপিড নিজেই

১০. cf. 'a brisk and blooming, very young beauty, of the far from uncommon English hawk blond type'.

ছাইকীৰ প্ৰেমত বন্দী হ'ল। নিশাৰ এশ্বৰত কিউপড়ে ছাইকীক লগ পাবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত, ছাইকীয়ে এনিশা গোপনে এগাছ চাৰ্চি জ্বলাই আনি শ্বই থকা কিউপডৰ মূখখন চাওঁতেই, এটোপাল তপত তেল কিউপডৰ কান্ধত পলিল। লগে লগে কিউপড অন্তৰ্ধান হ'ল। ফলত, ছাইকীয়ে অজস্ৰ বেদনাৰ মূখ্যমুখি হৈ ভুলৰ মূল্য শোধাবলগীয়া হ'ল। বহু দূৰ-বেদনাৰ অন্তত অৱশ্যে দুয়োৰো পানিমিলন হ'ল।

কীটচৰ দৃষ্টিত ছাইকী হ'ল, বিবাদময় প্ৰেমৰ দেৱী। কবিতাটোত তেওঁ সেই উপেক্ষিতা দেৱীৰ কাৰণে এক কাল্পনিক মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰিছে, যাৰ ৰূপটো হ'ল এনেকুৱা অনিন্দ্যাস্বন্দ্বৰ :

A rosy sanctuary will I dress
With the wreath'd trellis of a working brain,
With buds, and bells, and stars without a name.
With all the gardener Fancy e'er could feign,
Who, breeding flowers, will never breed the same :
And there shall be for thee all soft delight
That shadowy thought can win,
A bright torch, and a casement ope at night,
To let the warm love in !

কবিয়ে প্ৰতিশ্ৰুতি দিছে, তেওঁ নিজেই সেই মন্দিৰৰ পুৰোহিতৰ আসনত বহি অৰ্ঘ্য বচনা কৰি দিব।

কবিতাটো আৰম্ভ হৈছে, এক দিবা-সন্মুখে। সপোনত তেওঁ এক অৰণ্যৰ মাজত বিচৰণ কৰি ফুৰোঁতেই তেওঁৰ চকুত পবিল, দুগবাকী দেৱ-দেৱী। তেওঁলোকক দেখা পাইছিল, এনে এটা মোহময় পৰিৱেশত,

'Mid hush'd, cool-rooted flowers fragrant-eyed,
Blue, silver-white, and budded Tyrain.

উল্লেখযোগ্য যে, সেই পৰিৱেশটোৰ উপলব্ধি একান্তভাৱেই ইন্দুৱগ্ৰাহ্য। অকল ইন্দুৱগ্ৰাহ্যই নহয়, সেই উপলব্ধিৰ বাবে প্ৰয়োজন হৈছে, কবিৰ প্ৰতিটো ইন্দুৱ। ইয়াৰ সংবেদনো একেই সময়ত প্ৰতিটো ইন্দুৱৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল। ইন্দুৱচেতনাৰ ভিন ভিন দূৰাৱেদী সোমাই আহিছে—উকতা, স্পৰ্শানুভূতি, চাপ, বেগ, গম্ব, বং আৰু দৃশ্যমান ৰূপৰ সমবেত চেতনা। কীটচৰ দৰে অন্য কোনো কবিৱেই ইমান সুন্দৰকৈ সেই সমবেত সংবেদনৰ পৰিপূৰ্ণ আভাস দিয়াৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিব পৰা নাই। কবিতাটোৰ যদি অন্য কোনো গুণেই নেখাকিলেহেঁতেন, ডাৰনা যদি সম্পূৰ্ণৰূপে নিঃস্ব হ'লহেঁতেন, তথাপিও ই অকল এই গুণটোৰ আধাৰতে স্মৰণীয় হৈ ৰ'লহেঁতেন।

ইয়াৰ পৰম্বৰ্তী প্ৰশান্তিমূলক কবিতাটো হ'ল, 'অ'ড টু এ নাইটিংগেল'—যিটো কবিতা হুইল্‌বাৰ্ণে 'সকলো কালৰ আৰু সকলো ৰূপৰ কাৰণে মানৱীয় কৃতিৰ এটি

চুড়ান্ত শ্রেষ্ঠ বচনা”^{১১} বুলি বর্ণনা কৰিছে। এই কবিতাটোৰ মূল বস্তুৰ বিষয় হ’ল, বিষাদময় বাস্তবজগতৰ পৰা আত্মৰ্শ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ জগতলৈ পলায়নৰ কমন্যাসিক প্ৰচেষ্টাৰ অসাৰ্থক। কবিতাটো আৰম্ভ হৈছে, তেওঁৰ অৱসন্ন জড়তাৰ মাজত হঠাৎ শুনিবলৈ পোৱা এক নাইটিংগেল পখীৰ আনন্দময় কন্ঠ্যলিখিত কুজনেৰে। তেওঁৰ যি ক্ষুদ্ৰৰ জড়তা, তাক তেওঁ বর্ণনা কৰিছে বিষাদ গৰল পানৰ পৰিণতিৰ লগত তুলনা কৰি। উল্লেখযোগ্য যে, কেৱল নৱোন্মেষৰ বৃগৰ পাচৰ পৰাহে নাইটিংগেল পখীক বিষাদৰ প্ৰতীক ৰূপে চিত্ৰিত কৰা হৈছে; তাৰ পূৰ্বৱৰ্তী মধ্যবৃগৰ সাহিত্যত নাইটিংগেল পখীক প্ৰেমৰ দেৱদূত ৰূপেই কল্পনা কৰা হৈছিল। কমন্যাসিক কবিসকলে নাইটিংগেল পখীৰ প্ৰাচীন ৰূপটো আকৌ এবাৰ সজীৱিত কৰি তুলিলে। কীটচে তেওঁৰ পূৰ্বসূৰী বৰ্ডচৱৰ্থ আৰু ক’লৰিজৰ ধাৰণাৰ খেও ধৰি এই চৰাইটোক প্ৰেম আৰু আনন্দৰ বাতাবাহী দেৱদূত ৰূপেই কল্পনা কৰিছে। তাৰ আনন্দৰ কলগানে কবিক বিষাদময় বাস্তব জগতৰ পৰা বহু নিলগৰ এক কমন্যাসিক কল্পনালোকলৈ উৰাই লৈ গ’ল। তেওঁৰ চকুত ভাহি উঠিল, সেই মায়াময় জগত, য’ত গাঁতৰ আনন্দত আত্মহাৰা নাইটিংগেল পখীটোৱে চিৰকাল ধৰি বিচৰণ কৰি ফুৰিছে।

Already with thee ! tender is the night,
and hap’ly the Queen-Moon is on her throne,
Cluster’d around by all her starry Fays ;

But here there is no light,

Save what from heaven is with the breezes blown
Through verdurous glooms and winding mossy ways.

এইখন সেই জগত, য’ত জোনটি নিজেই বাণীৰ বেষত সিংহাসনত বাহ থাকে আৰু তেওঁৰ চাৰিওফালে অসংখ্য অসংখ্য ৰূপত উজ্জ্বল এজাক তৰা। তথাপিও, সেই জগত জোনাকৰ বানে চকু চাটি মাৰি ধৰাকৈ পোহৰেৰে ওপচাই নথয়। তাৰ পোহৰমঠী যেন কেজুৰ বনৰ ছাঁয়াৰ মাজেদি অকোৱা-পকোৱা। শেলুৱা-বাৰ্টোদি বতাহে উৰাই অনা পোহৰৰ আভাসহে। সেই জগতত তেওঁ ক’ব নোৱাৰে, তেওঁৰ ভৱিৰ তলত কি ফুল ফুলি আছে। ক’ব নোৱাৰে, গছৰ ডালে ডালে গুল্মি আছে কিমান ৰূপকাঠিৰ কোমল সুৰভি ! সেই সুগন্ধি অশ্বকাবৰ মাজত বাহি তেওঁ মাথোন উপভোগ কৰিছে, নাইটিংগেল পখীৰ নিৰন্তৰ কলগান। তাৰ লগতে তেওঁৰ কাণত পৰিছে, ফুলে ফুলে মৌ হুঁহি ফুৰা মৌ-মাখিৰ অধীৰ গঞ্জন।

তেওঁৰ ধাৰণা হ’ল মৃত্যুৰ ভাৱণ-পৰোক্ষৰেই সেই বস্তুৰ জগতলৈ উৰা মাৰি গঢ়ি যাব পাৰি। লগে লগে তেওঁৰ মনলৈ আহিল, মানুহৰ নশ্বৰতা আৰু নাইটিংগেল

পথৰি অমৰকৰ মাজত বিপুল পাৰ্শ্বকাৰ কথা। সম্পূৰ্ণ প্ৰজ্ঞাবৃদ্ধিৰে ভেঙে দেখা পাইছে, শৰীৰী চবাইটো তাৰ অশৰীৰী গানৰ মাজত বিলীন হৈ একাকাৰ হৈ যোৱা ঘটনাটো। আৰু, সেই প্ৰজ্ঞাবৃদ্ধিৰেই ভেঙে জনস্তৰ বুকুলৈ কুম্ভিক মাৰি চালে। অন্তৰ্ভৰ কৰিলে কাল আৰু নিখিল, নশ্বৰতা আৰু অমৰক, স্থখ আৰু বেদনাৰ মাজত কিমান গভীৰ ব্যৱধান! কিম্ব্দুহ ফলস্বৰে ভেঙে অমৰ নাইটিংগেল পখীটোৰ গীতৰ প্ৰশংসা কৰিলে: জীৱিকাৰ তাড়নাই তাৰ অমৰকৰ কণ্ঠবোধ কৰিব নোৱাৰে। এই গীত মানুহৰ কণ্ঠশিল্পই বহুকাল ধৰি উপভোগ কৰি আহিছে। এই সেই গীত, যি গীত শূনি এদিন 'বাইবেল'ত বৰ্ণিত বৃদ্ধে স্বামী নাওমিৰ লগত বিদেশী পাখৰত চকুলো টুকি টুকি লেছেৰি বোটলোতে চকুলো সামৰি সান্ধনা লিভিছিল। ইয়াৰ পাচতে ভেঙে অপূৰ্ণ কন্যাসম্বাদ ছবি এখন আঁকি উলিয়াইছে, এই গীতে কিম্বে সাগৰৰ থিয়গৰাত কেনিল তোৱে ধুৱাই থকা ৰাদুকৰী প্ৰাসাদৰ মুকলি খিৰিকীখনত মন্তব ইন্দুজাল ৰচনা কৰি থৈ যায়—তাৰ এটি অনুপম বৰ্ণনাৰে। অন্তৰ্দেশত, কৰিব তন্দ্রা ভাগিল। তেওঁ নিজকে নিজেই প্ৰশ্ন কৰিলে,

Was it a vision, or a waking dream?

Fled is that music: —do I wake or sleep?

এইদৰেই কীটচে এই অমৰ কবিতাটোত বাস্তৱ-জীৱনৰ বিষাদৰ আৰু আদৰ্শ-কল্পলোকৰ অসীম আনন্দৰ দুখন ছবি আঁকি উলিয়াইছে। তেওঁ আভাসে-ইংগিতে এয়াৰ কথাৰেই ক'বলৈ চেষ্টা কৰিছে, জীৱনৰ বিষাদ জীৱন-অভিজ্ঞতাৰেই অংগ; সেই বিষাদগুস্ত জীৱনৰ পৰা পলায়নৰ সকলো চেষ্টাই নিষ্ফল।

ভূতীয়টো প্ৰশান্তমূলক কবিতা হ'ল, 'অ'ড অন এ গ্ৰেচিয়ান আৰ্ণ'। তেওঁৰ 'টু এ নাইটিংগেল' ৰদি মধুৰতম গীতময় কবিতা, 'অন এ গ্ৰেচিয়ান আৰ্ণ' তেনে'হলে শ্ৰেষ্ঠতম স্থাপত্যকূল কবিতা। এই কবিতাটোত তেওঁ কল্পলোকৰ সৌন্দৰ্যৰ পৰিৱৰ্তে শিল্পবস্তুৰ সৌন্দৰ্যৰ মাজতে জীৱনৰ বিষাদময় অভিজ্ঞতাৰ সান্ধনা বিচাৰিছে। উল্লেখযোগ্য, তেওঁৰ কবিতাৰ উপকৰণৰূপে গ্ৰেচীয় ভাস্মাধাৰটো কেইবাটাও বিচ্ছিন্ন আৰু বিকল্প শিল্পবস্তুৰ এটা সমবেত কাল্পনিক ৰূপ। কবিতাটো মুকলি কৰিছে, মৰ্মৰ ভাস্কৰ্যৰ বিম্ব প্ৰশংসাবে। সেই মৰ্মৰ ভাস্মাধাৰত খোদিত হৈ আছে, তিনিখন ভিন্নধৰ্মী চিত্ৰ। ওপৰৰ ফাললৈ আছে, এটি মূৰ্তি-য়ে পে'পা বজাই থকা অৱস্থাব ছবি; তাৰ তলতে এটা জম্বুক বলিগালৰ পিনে টানি লৈ যোৱা এখন ছবি; আৰু তাৰ কাষতে এহাল প্ৰেমিক-প্ৰেমিকা, পৰস্পৰে পৰস্পৰক চুমা খাবলৈ উদ্যত হোৱা অৱস্থাব ছবি।

তাৰ পাচতে, তেওঁ সেই ভাস্কৰ্য-ভূতিৰ অমৰকৰ কথা ঘোষণা কৰিছে,

Heard melodies are sweet, but those unheard

Are sweeter; therefore, ye soft pipes, play on.

ভাস্মাধাৰত খোদিত পে'পাৰ অমৰ সংগীতে ভলৰ মানুহকুমক বলিয়া কৰি উলিছে।

সেই মাদকতা, সেই উজ্জলতাৰ কোনো ছলনা নাই। আৰু, সেই শ্ৰেণিক-শ্ৰেণিকা-
হালৰ নোখোৱা চুমাৰ মাদুৰ—ভাকো সমুৱে মলিন কৰি বাৰ নোৱাৰে। ইয়াৰ
মাজতে বাস্তব-জীৱনৰ প্ৰেমৰ নন্দ্যবতা আৰু শিল্পবন্দুৰ প্ৰেমৰ নিত্যতাৰ এক প্ৰকল্প
ছলনা আভাসে-ইপিন্তে উজ্জল হৈ উঠিছে। প্ৰেম একুৰা জুইৰ দৰে। সমস্ত
মাদকতাবে সি জ্বলি উঠে; কিন্তু, প্ৰেমৰ পৰিভ্ৰমিত অস্তিত্ব থাকি যাব মাথোন এমুঠি
হাই। শিল্পবন্দুত চিত্ৰিত প্ৰেমৰ কোনো পৰিভ্ৰমিত নাই; আছে মাথোন ব্যাকুলতা-
পূৰ্ণ অস্তিত্ব। অৱশ্যে, শিল্পবন্দুৰ যেনেকৈ ছলনামূলক চ্ৰেণতা আছে, তেনেকৈ
ছলনামূলক নিকৃষ্টতাও আছে। জীৱন এক প্ৰবাহিত নদীৰ নিচিনা; আৰু শিল্পবন্দু
সেই নদীৰ পৰা তুলি অমা এপিৱলতা পানীৰ নিচিনা। এটি মূহুৰ্ত্ত তাত চিৰকালৰ
কাৰণে বন্দী হয়; কিন্তু জীৱনৰ চলমান ৰূপটোৰ স্পন্দন তাত নাই। শিল্পবন্দু শুখ
আৰু অমৰ; বাস্তব-জীৱন গতিশীল কিন্তু বেদনাৰ উৎসৰূপ।

ইয়াৰ অন্তৰালত প্ৰকল্প হৈ আছে, এক গভীৰ জীৱন-প্ৰতীতি। শিল্পবন্দুৰ সৌন্দৰ্যৰ
মাজতো জীৱনৰ পৰিপূৰ্ণ প্ৰকাশিত নাই। তেওঁ উপলব্ধি কৰিছে, জন্মজন্মত
আত্মকোষত সজাত প্ৰবৃত্তিয়েই জীৱনলৈ সকলোবোৰ অসংগল কঢ়িয়াই আনে। যি
ব্যাকুলতাবে সৈতে গ্ৰীক ভাস্মাধাৰত খোদিত শ্ৰেণিক-মূৰ্ত্তিৰে শ্ৰেণিকা মূৰ্ত্তিক অনুসৰণ
কৰিছে, সেয়া আত্মকোষত প্ৰবৃত্তিয়েই অভিযান্ত্ৰিক। অঞ্চ, সি জতি হৃদয়, জীৱন-
সৌন্দৰ্যৰ সমস্ত স্বৰ্ভাৱে মণ্ডিত। এক মূহুৰ্ত্ততে দিব্যোন্মাদনাৰ সমস্ত তীৱ্ৰতাবে
তেওঁ শিল্প-জগতৰ চুড়ান্ত সূত্ৰটো এইদৰে নিৰূপণ কৰি পেলাইছে,

Beauty is truth, truth beauty,—That is all

Ye know earth, and all ye need to know.

তেওঁৰ কাৰণে হৃদয়ৰ আৰু সত্য একেই বস্তুৰ দুটা ৰূপ ৰে নহয়ই, আনকি হৃদয় ৰূপো
নহয়—বৰং অতিম একেটি ৰূপ। সেইবাবে, জীৱনক অস্বীকাৰ কৰি কেৱল শিল্পবন্দুৰ
সৌন্দৰ্যৰ মাজত প্ৰশান্তিৰ অশ্বেষণ মাথোন অপচল্লৰে নামাক্তৰ।

‘অন গ্ৰেচিয়ান আৰু’ আৰু ‘ই এ নাইটিংগেল’ৰ মাজতে তেওঁ যিটো প্ৰশান্তিমূলক
কবিতা ৰচনা কৰি উলিয়াইছিল, সেয়া হ’ল—‘অ’ অন মেলাংকল’। এই কবিতাটোত
তেওঁ বিবাদ-চেতনাৰ উৎসৰ সন্ধান লোৱাৰ চেষ্টা কৰিছে। পাৰ্থক্য সৌন্দৰ্যৰেই
তেওঁক বিবাদমগ্ন কৰি তোলে। কাৰণ, সৌন্দৰ্য বোলা বস্তুটোৱেই নন্দ্যব। সেইবাবে,
চেন্নপিয়েৰৰ দৰেই তেওঁ যি প্ৰাপ্তি হেৰাই বোৱাৰ সন্তাননা, তাক হাতৰ মূৰ্ত্তিত পালেই
উচু খাই উঠে—জানোচা হেৰাই যাব। লগতে তেওঁৰ বিশ্বাস উপজিছে, বিবাদৰ
উপলব্ধি মাথোন তেওঁলোকৰ জীৱনলৈহে আছে বিকলমগ্ন জীৱনত সৌন্দৰ্য উপভোগ
কৰে আৰু অসুখৰ আশ্বাস ল’বলৈ পায়। কবিতাটোৰ সামৰণি থাকিছে, এই বিশ্বাসৰ
জতি দৃঢ়পনৰূপে,

Ay, in the very temple of Delight

Veil’d Melancholy has her sovran shrine,

Though seen of none save him whose strenuous tongue
Can burst Joy's grape against his plate fine.

নক'লেও হ'ব, ইয়াৰ অন্তৰালত আছে বক্ষ্যাবোধ্যস্তু কবিৰ জীৱনলৈ অহা কোনো ব্ৰাউনৰ অমের প্ৰেমৰ স্মৃতি বোঝন। আবু ভাব লগতে যিহাল হৈ আছে, সেই প্ৰেমৰ অনিবার্য বাৰ্ধ'তাৰ অনুভূতি। সেই বাৰ্ধ'তাক গভীৰ নিৰ্মিত্তিৰে গ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হোৱাতোই কবিতাটোৰ সকলোখিনি মাধুৰ্য সঞ্চিত হৈ আছে।

'অ'উ টু অটাম'ৰ স্থান কীট'চৰ একেটি চিন্তা-আৱৰ্তৰ উপকণ্ঠত বুলিয়েই ক'ব পাৰি। দবাচলতে, 'অ'উ অন ইনড্ৰলেন্স'হে বুলোৱাৰ ভিতৰুৱা। কিন্তু শ্ৰেষ্ঠত্বৰ ফালৰ পৰা 'টু অটাম'ৰ তুলনাত ই যথেষ্ট দুৰ্বল আবু নিশ্চিত। 'টু অটাম' হ'ল তেওঁৰ পৰিণত কবি-জীৱনৰ শাৰদীয় কাব্য-কচল। এই কবিতাটোত জীৱনৰ বিবাহঘৰ অভিজ্ঞতাৰ দৰ্শনবটীয়া ছাঁটোও নাই। পাক্ষাত্যৰ শব্দত হ'ল, পৰিপাক্ষাত্যৰ কল্প। সেই পৰিপাক্ষ অতুৰেই অতি পৰিপাক্ষ চিত্ৰৰূপৰ বৰ্ণনা এই কবিতাটো। ইয়াৰ আৰম্ভ হৈছে, শব্দৰ নিম্খণ্ড প্ৰশংসাবে। ধতুৰ আশীৰ্বাদে প্ৰতিটো ফলৰ পৰ্বত ধতুৰ পৰিপাক্ষতাবে ওপচাই তুলিছে। শেষ-গ্ৰাম্মৰ ফলৰ পাছৰে পাছৰে সৌ-গ্ৰাম্মৰেও উপচি উঠা মধুৰ সন্ধান লৈ ফুৰিছে। তাকেই অপূৰ্ব চিত্ৰণ পোৱা যায়, কবিতাটোৰ প্ৰথম স্তবকত। তৃতীয়টো স্তবক কীট'চৰ আধুনিক আভিহা-নিৰ্মাণৰ অসাধ্যকৰ ক্ষমতাবে উজ্জ্বল। শব্দতে তেওঁৰ চকুত ধৰা দিছে, গুৰুত্বাকী নাৰীৰ ৰূপত। সেই নাৰীৰ ৰূপ তেজ-মণ্ডহৰ দৰীণী নাৰীৰ দৰেই বিচিত। কৌতুহাৰ দোষা পোৱা যায়, সোণালী শস্যৰ ভৰীলৰ সন্মুখত বহি থকা চুলিৰ ওপৰেৰে বতাহে গো খেলি যোৱা নাৰীৰ ৰূপত। কৌতুহাৰ দোষা পোৱা যায়, আৰম্ভৰূপকৈ শস্য দাই উঠি ধতুৰ ব'লজাক একাধাৰীয়েই থৈ ধাননিতে নুই পৰা দাক্তনীৰ ৰূপত। কৌতুহাৰ দোষা পোৱা যায়, পথাৰৰ ঘাটৰ পৰা লেহেৰি বটাল জুৰিব কাৰোদ লেহেৰিব ভাব লৈ উভতি অহা গৃহীণীৰ ৰূপত। আবু কৌতুহাৰ দোষা পোৱা যায়, বেতেৰিৰ কাৰোদ নিৰ্গমি পৰা কৰ্মাখিনীলৈ বটোৰ পিচত বটো জুৰি একোখৰে চাই থকা ৰূপহীৰ ৰূপত।

শেষ স্তবকটোত শব্দৰ ছবিখন আঁকি উলিয়াইছে, সন্ধিয়াৰ দাব বোৱা গোহৰ ৰূপত। শব্দতে বোকা কৰিছে, কলতৰ সন্তানৰ কথা। তথাপিও, কোনো ফল নাই। কাৰণ, শব্দৰ নিজৰো এক আচুতীয়া ৰূপ আছে। সন্ধিয়াৰ লগে লগে দিনৰ শেষৰ গুলপীয়া পোহৰ-ছায়াই পথাৰখন ছাটি ধৰিছে। দূৰৰ পাহাৰটোৰ পৰা ভেৰা-পোৱালিৰোৰৰ সন্ধ্যা কণ্ঠৰ তাহি আঁকিছে। কনিৰ মাজত বন-কবিতৰ কণ্ঠৰ স্বৰ হৈ কৰ্মা পৰিছে। আবু, আকাশৰ বুকুত এজাক চকোৱাই গীতৰ গো তুলিছে। এইকেই এই কবিতাটোত কীট'চৰ শব্দৰ এখন আতি স্পন্দনশীল ছবি আঁকি উলিয়াইছে। সেই ছবিখন স্বৰ হৈ কীট'চ উঠিছে, শব্দৰ 'মনোৰম আভিহা'ৰে। সেই স্বৰ শূন্য, নিৰ্ভাৰ অন্ধ অপূৰ্ব বৰ্ণনাময়।

কীট'চৰ এই প্ৰশান্ত-কবিতাকৈটো কেৱল ইংৰাজী সাহিত্যৰে নহয়, কিম্ব-

সাহিত্যকেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ সম্পদসমূহৰ অন্যতম। জ্যোত্স্বৰ্গ চেলিনক'ৰ্টে এই কবিতা-কেইটাৰ সম্বন্ধত এবাৰ আঁত হৃদয়ৰ কথা কৈছে, "প্ৰশস্তি-কবিতাসমূহৰ ক্ষেত্ৰত কীটচৰ কোনো গুৰু নাই; আৰু সিহঁতৰ অনিৰ্বচনীয় সৌন্দৰ্য ইমান প্ৰত্যক্ষ আৰু ভেৰ্তৰ আত্মাৰ নিঃসৰণ ইমান বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ যে, ভেৰ্তৰ কোনো শিষ্যও নাই।"^{২২} সহজ ভাষাত ক'ব পাৰি, এই কবিতাকেইটা এহাতে যেনেকৈ অপূৰ্ব, আনহাতে তেনেকৈ অননুৰূপণীয়। অৱশ্যে, কীটচৰ নিজৰ বচনাকলীতে ইবিলাকৰ লগত কেবল মাত্ৰক পৰা কবিতা আৰু কেইটামান আছে। তাৰ ভিতৰত উল্লেখনীয় হ'ল, 'ব্লাইট ষ্টাৰ' নামৰ চনেটটো—য'ত তেওঁ উজ্জ্বল তৰাটোৰ দৰে অচঞ্চল হৈ উঠিবলৈ প্ৰাণৰ আকৃতি প্ৰকাশ কৰিছে; আৰু 'লা বেলে ডে'ম চান্‌ছ মাৰ্চি' নামৰ অপূৰ্ব সুকল্লৰ মালিভাটো। আটাইতকৈ স্বৰ্ণবৰ্ণযোগ্য কথাষাৰ হ'ল, বিশ্ব-সাহিত্যৰ অংগস্বৰূপ এই আটাইখিনি কবিতা এজন ডেইশ বছৰীয়া কবিৰ কীৰ্তি!

১৪।

কন্যাসিক কবিসকলৰ ভিতৰত কীটচেই হ'ল, আটাইতকৈ সতৰ্ক শিল্পী। ভেৰ্তৰ কবিতাৰ পাণ্ডুলিপি সমূহৰ ওপৰত এবাৰ চকু ফুৰালেই উমান পোৱা যায়, প্ৰতিটো কবিতাই অজস্ৰ পৰিমাৰ্জনৰ পৰিণতি। শ্যেলেীৰ প্ৰতিভা যদি মোজাৰ্টৰ দৰে আছিল, তেনেহ'লে কীটচৰ প্ৰতিভা আছিল বীথোফেনৰ দৰে। স্বৰ্ণবৰ্ণযোগ্য যে, মোজাৰ্টে ভেৰ্তৰ চিত্ৰকৰ্মসমূহ বচনা কৰিছিল, কল্পনাৰ একো জোকাৰতে; আনহাতে বীথোফেনে ভেৰ্তৰ চিত্ৰকৰ্মসমূহ বচনা কৰিছিল, প্ৰতিটো ভৰংগ খণ্ড-খণ্ডকৈ বহুবাৰ সংস্কাৰ কৰি। অৱশ্যে, দুয়োজন সুৰকাৰেই তেওঁলোকৰ সুৰৰ প্ৰেক্ষা সংগ্ৰহ কৰিছিল, চেতনাৰ সিপাৰৰ কল্পনাৰ লিখকলোকৰ পৰাই। মাথোন তেওঁলোকৰ হৃদয়ৰ বীণাটো আছিল, স্বতন্ত্ৰ। শ্যেলেী আৰু কীটচৰ ক্ষেত্ৰতো সেইবাৰ কথাই প্ৰযোজ্য। শ্যেলেীৰ নিচিনাকৈয়ে কীটচৰ কাৰণেও কবিতা আছিল, গৰু কুঁহিপাত মেলাৰ দৰে অত্যন্ত স্বাভাৱিক। মাথোন ভেৰ্তৰ পৰিকল্পন-বীণাটো আছিল, বীথোফেনৰ মেৰীয়া। সেইবাবেই, ভেৰ্তৰ কবিতা একাধাৰে জং আৰু কল্লৰ।

শিল্পী ছিত্ৰাংগ কীটচ আছিল, মনোৰম লক্ষ্য প্ৰেমিক,^{২৩} অপূৰ্ব চিত্ৰকল্পৰ স্নানক কাকৰ, ধনিৰ সুকল্লত প্ৰতিভাৰ প্ৰতি অত্যন্ত সন্মান, আৰু বন্ধু বান্ধুৰ পোহাৰ মেলাত নিপুণ। ভেৰ্তৰ কবিতাত এই সকলোবোৰৰ উপকৰণৰ যোগান ধৰি আছে, প্ৰতিটো ইন্দুৱৰ মূৰলি দ্বাৰাবোধ সোৱাই অহা অনন্যসাধারণ অভিজ্ঞতাসমূহে।

লক্ষ্যৰ প্ৰতি ভেৰ্তৰ প্ৰেম কেৱল ভাৱপ্ৰকণ্ডাৰ অভিব্যক্তি নহ'লৈ নাছিল। বৰং, তেওঁ যিদৰে প্ৰয়োজন অনুসাৰি ব্যাচকবনীয়া লক্ষ্য প্ৰয়োগ কৰিছে, সি এহাতে যেনেকৈ

২২. In the Odes Keats has no master; and their indissoluble beauty is so direct and so distinctive in effluence of his soul that he has no disciple.

২৩. A lover of fine phrases.

অৰ্থৰ অজ্ঞতা বঢ়াই তুলিছে, আনহাতে ভেনেকৈ ভাৱৰ স্মৰ্পণিতা তীৱ্ৰতা চেবাই গৈছে। উদাহৰণৰূপে তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰা বিশেষণ পদসমূহলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি। ‘অন্ধকাৰ’ তেওঁৰ কাৰণে ‘সুৰভিত’^{২৪}; ‘শিঙাৰ নিনাদ’ তেওঁৰ কাৰণে ‘ৰূপালী’^{২৫}; আৰু সেইদৰে ‘বতাহ’ তেওঁৰ কম্পনাত ‘আক্ৰিমিহালি’^{২৬}। অকল সেয়ে নহয়, বহু সম্ভৱত তেওঁ এনে কিছুমান ‘ভয়কামূলীয়া ঋণ্ডাবাক্য’^{২৭} সৃষ্টি কৰিছে, যিবোৰ, নিটোল প্ৰকাশৰ গুণত স্মৰণীয় হৈ বৈছে। দৃষ্টান্তৰূপে, তেওঁৰ ‘টাইট ষ্টাৰ’ চৰ্চেটোত সিন্ধৱা আকাশৰ অকলশৰীয়া তৰাটোৰ বিষয়ে এনেকৈ কৈছে :

Nature's patient sleepless Eremit

ঠিক সেইদৰে, নাইটিংগেল চৰাইটোৰ নেদেখা ৰূপটোৰ বিষয়ে এনেকৈ কৈছে :

Light-winged Dryad of the trees

এনেবোৰ ঋণ্ডাবাক্যৰ কথা স্মৰণিয়েই মেথিউ আৰ্ণল্ডে ‘তেওঁৰ বিষয়ে ঋষাৰ অতি প্ৰাণধানযোগ্য মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছে, “কাঁচচৰ কাষত তেওঁৰ দৃষ্টিৰ স্পটতা আৰু প্ৰাজ্ঞতাভকৈ অন্য একোৱেই অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ নহয়।”^{২৮}

চিত্ৰকল্প নিৰ্মাণৰ বিষয়ত আৰু অতি চিত্ৰৰূপময় বৰ্ণনা পৰিৱেশনৰ বিষয়ত কাঁচচৰ সম্বন্ধে কবি ইংৰাজী সাহিত্যত ষষ্ঠীয় এজন নাই বুলিয়েই ক’ব পাৰি। দৰাচলতে, তেওঁ আছিল এগৰাকী শব্দৰ চিত্ৰশিল্পী। এই বিষয়ে কাব্যে মন্তব্য উদ্ধৃত নকৰি অথবা বিতং আলোচনাত প্ৰবৃত্ত নোহোৱাকৈ কিছুমান ছবিৰ দৃষ্টান্ত দাঙি ধৰিলেই, সিবিলাকে কথাষাৰৰ সভ্যতা প্ৰমাণ কৰি দিব। উদাহৰণৰূপে, তেওঁ ‘আই নুড্ টিপ-ট’ কবিভাটোত আকাশত উজ্জল উঠা জোনটোৰ বৰ্ণনা এইদৰে দিছে :

The moon lifting her silver rim

Above a cloud, and with a gradual swim

Coming into blue with all her light.

আকৌ, শিল্পী ৰুডৰ ‘এনচাণ্টেড্ কেছল’ নামৰ ছবিৰ দৰে পোৱা দৃশ্যপটৰ ছবিখন শব্দৰ স্তূলিকাৰে তেওঁ আঁকি উলিয়াইছে, এইটো ৰূপত :

magic casements, opening on the foam

Of perilous seas, in faery lands forlorn.

এনেকুৱা শব্দ-চিত্ৰসমূহত বি এক মনোৰম স্পন্দনশীলতা আছে সি সামাৰণ চিত্ৰশিল্পীৰ কাৰণেও ইয়াৰি বিষয়।

২৪. cf. embalmed darkness.

২৫. cf. silver snarling trumpet.

২৬. cf. opiate wind.

২৭. Scarlet patches.

২৮. Nothing is more remarkable in Keats than his clear-sightedness and lucidity.

কটীচৰ চিত্ৰণ-কল্পতাব অপূৰ্ব নিদৰ্শন পোৱা যায় সেইবোৰ হাবিত, য'ত তেওঁ
শুষ্ক বৃহত্তৰ একোটা ব্যপায়িত কৰি তুলিছে। এই সম্বন্ধত মনলৈ আহে, 'অ'ত ই
অটম'ৰ হাবি কেইখন। আৰু মনলৈ আহে, 'অন ফাৰ্ট' লুকাই ইনটু চেপমেনচ্
হোম্বাৰ'ৰ চিত্ৰাৰ্পিত নাবিক কৰ্টেজৰ মৰ্তিটো :

He star'd at the Pacific—and all his men
Look'd at each other with a wild surmise—
Silent, upon a peak in Darien

একে ধৰণৰ নিশ্চল শূন্যতা অংকিত হৈছে, 'ব্ৰাইট ষ্টাৰ' চনেটৰ নীল সাগৰৰ ওপৰত
জলি থকা ভৰাটোৰ চিত্ৰণত।

তেওঁৰ চিত্ৰকল্পসমূহ অনন্যসাধারণ এই অৰ্থত যে, তেওঁ সন্মুখ চকুৰে দেখি থকা
দৃশ্যমান ব্যপটোকো অভাবনীয় উপমাৰে এক অভিনৱ সৌন্দৰ্য দান কৰাত সক্ষম।
উদাহৰণস্বৰূপে, তেওঁ নীলচীয়া-ক'লা বগৰ পটভূমিত লগা ফুল একাজলি এজাক চকুৰ
লগত তুলনা কৰি এইদৰে আঁকি উলিয়াইছে :

'Tis blue and over spangled with million
Of little eyes, as though thou wert to shed,
Over the darkest, lushest blue-bell bed,
Handful of daisies.

(Endymion)

ঠিক সেইদৰে, অন্য এটাইত তেওঁ ফুলৰ সুবাসিত একে সময়তে শীতলতা আৰু তৃষ্ণতাৰ
লগত সম্বন্ধাঙ্কিত কৰাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। তেওঁ লোখিছে,

And like a rose in vermilion tint and shape,
In fragrance soft, and coolness to the eye,
Where a sweet clime was breathd from a land
Of fragrance, quiteness, and trees and flowers.

(Hyperion)

তেওঁৰ কবিতাত চিত্ৰণৰ অন্য এটি বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দিশ পৰিলক্ষিত হয়, যথোপযোগী
বস্তুৰ নিৰ্বাচনত। তেওঁৰ কাৰণে বং কেৱল দৃশ্যলোভ্য বাহ্যিকত্ব নহয়; বৰং
চিত্তবৃত্তিৰ ইংগিতস্বৰূপে। সাধাৰণতে দেখা যায়, তেওঁৰ কবিতাত কোমল-নীল
আৰু বেঙুনীয়া বং দটাৰ উল্লেখ অকটাইডকৈ ঘোঁচি। জৰ্জৰি হিউজেট নামৰ
এগৰাকী সমালোচকে ষ্টীভ জ'ন চেণ্ট এগ্লেষ্ট কবিতাটোত ব্যাখ্যা কৰা বিভিন্ন
বস্তুৰ নামৰ প্ৰাচুৰ্য বিৱৰণ কৰি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছে, "কাহিনীটোৰ
জটীজালৰ দ্বাৰা সঁহ'ত যেন একোজালি সহকৰসূচক সূতায়ে।"^{২১} তেওঁ লোখিছে,

কবিভাটোৰ আৰম্ভণিৰ ফালে কেৱল কোমল আৰু পনীয়া বস্তুৰ উল্লেখহে পোৱা যায়। অন্যকি, ব'ত উৎকট হালধীয়া বস্তুৰ উল্লেখই হয়তো সমীচীন হ'লহেঁতেন, তাতো ডাক সোণালী বুলিয়েই উল্লেখ কৰা হৈছে। উদ্‌পাৰি, প্ৰথম পাণ্ডুলিপিটোত হেনো দ'ঠাইত বঙা বস্তুৰ উল্লেখ আছিল; পাক্ষ্মাৰ্জুনৰ সময়ত দুয়োটা বঙাকেই গুলপীয়া বঙালৈ সলাই পেলোৱা হ'ল। এই কবিভাটোত জাবকাৰিৰ জোনাকৰ কথা ব'পালী বুলিয়েই উল্লেখিত হৈছে। মাধোন দুই-এঠাইত কুঁৱলীৰ পৰা ম'কলি হৈ সি সোণালী হৈ পৰিছে। এনেকুৱা এটা নিৰুদ্ভাপ পৰিৱেশত নাটকীয় তীব্ৰতা চৰি অহাৰ সময়তো কীট্চে আঁত সতৰ্কভাবে উজ্জ্বল বস্তুৰ প্ৰয়োগ পৰিহাৰ কৰাটো যথেষ্ট তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। তেওঁৰ কাৰণ আঁত তীব্ৰ বংকেইটা হ'ল, ঘন-সেউজীয়া, বঙচুৱা আৰু সোণোৱালী।

বঙৰ দৰেই স্বৰৰ ক্ষেত্ৰতো কীট্চৰ কাব্যত তীব্ৰ ধ্বনিৰ ধ্বংকাৰ শুনিবলৈ পোৱা নেযায়; কোমল অৰ্ধ স্পষ্ট ধ্বনিৰ ন'প'ৰ-নিষ্ঠনহে শুনিবলৈ পোৱা যায়। সেই কাৰণেই, তেওঁৰ কাব্যত—তেওঁৰ নিজৰ ভাষাতে ক'বলৈ হ'লে,

Spenserian vowels that clope with ease.

তেওঁৰ কবিতাত স্বৰমিলৰ ৰূপটো এনেকুৱা, ব'ত স্বৰধ্বনিসমূহ অত্যন্ত মাদুৰ-মিঠত; অৰ্ধ, প্ৰতিটো স্বৰধ্বনি ইটোৰ পৰা সিটো ইমানখিনি স্বতন্ত্ৰ বেন সেইবোৰ একেটা স্বৰৰ অন্তৰ্গত বিচৰি আৰু বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ সূক্ষ্মভাৱে ধ্ৰুতিহে। তাৰ সুন্দৰ দৃষ্টান্ত পোৱা যায়, 'অ'ত টু অটোম'ৰ এই চৰণটোত :

Thou watchest the last oozings, hours by hours.

অকল স্বৰধ্বনিৰ ক্ষেত্ৰতে নহয়, ব্যঞ্জনধ্বনিৰ আধাৰত ৰচিত অনুপ্ৰাসৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ একোটা পক্ষাভিয়েই অনুসৰণ কৰিছিল। তাৰ উৎকৃষ্টতম দৃষ্টান্তটো হ'ল, 'টু এ নাইটিংগেল'ৰ :

With beaded bubbles winking at the brim.

তেওঁৰ 'লা বেলে্য ডে'ম চান'ছ ৱাৰ্চি' কবিভাটোৰ অপূৰ্ব গীতময়ভাৱো মূলতে আছে, তেওঁৰ কবিতাৰ এই অনুপ্ৰাসৰ বৈশিষ্ট্য। তেওঁৰ সকল অনুপ্ৰাসসমূহ সদায় তৰল ব্যঞ্জন ধ্বনিকৈটাবেই আজ্ঞী। সেইবাবেই, সিহঁতৰ ধ্বংকাৰতকৈ কলতানটোহে অধিক মাদুৰ-মিঠত।

কীট্চৰ কাব্যৰ এই অতুলনীয় চিত্ৰৰূপময় বৰ্ণনা আৰু গীতময় ব্যঞ্জনৰ মূলতে আছে, তেওঁৰ আঁত সুন্দৰকণী ইণ্ডিয়ানচেনা। কেৱল দৃশ্যমান ৰূপ আৰু দ্ৰৱমান ধ্বনিৰ আধাৰতে তেওঁৰ সেই স্বতীৰ্ণ ইণ্ডিয়ানচেনা সীমিত নহয়। আনকি, ৰূপ আৰু ধ্বনিৰ সংকেননো তেওঁৰ কাব্যত অনন্যসাধারণ। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, এটা কবিভাটত তেওঁ ধনুৰ পদ টানিবৰ সময়ত শুনিবলৈ পোৱা পদপদ্যনিৰ কথা উল্লেখ কৰিছে এইদৰে :

Be thou the van

Of circumstance : yea, seize the arrow's barb

Before the tense string murmurs.

নক'লেও হ'ব, প্রসব ইন্দ্রিয়চেতনাব অবিহনে এই গুণগুণনিটো সাধাৰণজনৰ কাণতেই নপৰে। কেতিয়াবা তেওঁৰ কবিতাত আটাইকেইটা ইন্দ্রিয়ৰে বিভিন্ন সংবেদন একেসময়তে একেলগে গ্রহণ কৰাটোও বিবল ঘটনা নহয়। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

'Mid hush'd, cool-rooted flowers fragrant eyed

Blue, silver-white, and budded Tyrian,

(Ode to Psyche)

অথবা, সেই একেটা কবিতাবে এটি অপূৰ্ব খড়্‌বাক্য :

Own soft-conched ears.

প্রথমটো উদ্ধৃতিত পোৱা যায় উকতা, সুৰাভি, বেথা-বৃণ, বং, আৰু স্পন্দনৰ সম্মিলিত সংবেদন। সেইদৰে, দ্বিতীয়টো খড়্‌বাক্যত পোৱা যায় স্পন্দান্‌ভূতি আৰু বেথাবৃণৰ বৃক্ষ সংবেদন : কাণ দখন একাধাৰে কোমল আৰু শৰ্মিল। ধোৰতে ক'বলৈ হ'লে, তেওঁৰ কবিতা সুক্ষ্ম আৰু জটিল সংবেদনৰ ফলশ্ৰুতি ; আৰু সেই সংবেদনৰ কাৰিকৰ ব্যাপাৰণো অনন্যসাধাৰণ বাণী নিৰ্ভৰ।

। ৫ ।

কীটচৰ কাব্য আলোচনা কৰিলে ল'লেই, তেওঁৰ কাব্যৰ হেলাচীৰ পৰিসংকলন কৰা আপোনাআপুনি আহি পৰে। কাৰণ, তেওঁৰ কাব্যৰ প্ৰায় প্ৰতিটো দৃষ্টান্তে কোনো নহয় কোনো গ্ৰীক দেৱ-দেৱীৰ উল্লেখ পোৱা যায় ; অজস্ৰ দেৱ-দেৱীৰ পৰোক্ষসূচনাবে তেওঁৰ কাব্য উপচি আছে। অকল সেয়ে নহয়, জীৱন আৰু লিপ সন্দৰ্ভেও তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী গ্ৰীক দার্শনিক আৰু কবিৰ অনুৰূপ। তেওঁৰ কাব্যত বচনা-ৰীতিৰ যি অপূৰ্ব লক্ষণ পৰিলক্ষিত হয়, সেয়া গ্ৰীক লিপদৰ্শকেই অনুকূল। প্ৰকৃতিক তেওঁ যিদৰে কিম্বদন্তী বন্দনাবে গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়, সেয়াও গ্ৰীক চিন্তাধাৰাকেই অনুগামী। উদাহৰণস্বৰূপে, গ্ৰীক দৃষ্টিত সূৰ্য কেৱল এক জ্বলন্ত অগ্নিপাত্ৰ নহয়। প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ মানুহে সূৰ্যোদয়ৰ দৃশ্য দেখি কল্পনা কৰিছিল, যেন কোনো দেৱতা তেওঁৰ বন্দাহাৰা ঘোঁৰাই টানি নিয়া এক উজ্জ্বল বসন্ত উৰি নিব্দংশনৰ উল্লেখো যাত্ৰা কৰিছে। কীটচৰ কাব্যতে পোৱা যায়, সেই একেই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ বন্দনা :

God of the golden bow,

And of the golden lyre.

And of the golden hair,

And of the golden fire.

Charioteer
Round the patient year,
Where—where slept thine ire.
(Hymn to Apollo)

ভেৰোঁ লেগ পাইছিল, নীল আকাশত পুৰিৰাব জ্বলন্ত জোনটোৰ মূৰত
ঐশ্বৰ্য্যময় কাকৰে গুৰুৰ ব্যাকুলতা। ভেৰোঁ লগ পাইছিল, শেলুইয়ে ছাটি ধৰা
গছৰ ছালৰ দ্বাৰত টোপনি গৈ থকা গুৰুত্ব দেহতাক। বৰ্টোঁদ গৈ থকাতে
তেওঁৰ কাণতো পৰিছিল, দেহত পানৰ বাহীৰ শব্দ। মূৰত ওপৰত, কীটচৰ নৈসৰ্গিক
দৃশ্যাবলীৰ প্ৰতি মনোভাৱটোৱেই আছিল গ্ৰীক—অৰ্থেক উপাসনা আৰু অৰ্থেক
আনন্দৰ মিহলি অনুভূতি। সেইবাবেই, শেলুইয়ে তেওঁৰ বিকৰে মন্তব্য প্ৰকাশ
কৰিছিল : “কীটচ গ্ৰেচীল্লই আছিল।”^{১০০}

অৰ্থ, তেওঁ গ্ৰীক ভাষা ভালকৈ নেজানিহেঁতৈ। সেইবাবেই, তেওঁৰ কাব্যত
হেলোচীৰবাদ বৈদ্যৰূপত প্ৰকাশিত হোৱা নাই। ধৰাচলতে, তেওঁৰ হেলোচীৰবাদ
ভিনটি ভিনটি ভিত্তিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত : গ্ৰীক সাহিত্য, গ্ৰীক ভাস্কৰ্য আৰু
সংস্কৃত গ্ৰীক প্ৰকৃতি।

কিহেতু তেওঁৰ গ্ৰীক ভাষাৰ জ্ঞান অত্যন্ত সীমিত আছিল, গতিকে তেওঁ গ্ৰীক
সাহিত্যৰ চিহ্নসমূহৰ লগত পৰিচিত হৈছিল অনুবাদিত গ্ৰন্থৰ জৰিয়তে।
হোমারৰ অমৰ মহাকাব্য ‘ইলিয়াড’ৰ আৰম্ভটো আছিল, চেপ্সেনৰ অনুবাদ পাঠ।
মিথিল সেই অনুবাদ বিশেষ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ নাছিল, তথাপি সেইখন বিৰিককেই তেওঁ
গ্ৰেচীৰ জীৱনবোধৰ বেঙনি এটা দেখা পাইছিল। সম্ভৱতঃ মূৰত-মূৰত কাব্য মূলৰ
ৰূপতো পাঠ নোচোৱাকৈ থকা নাছিল। কিন্তু, মিথিলাক নিশ্চয় তেওঁৰ মন চহকী
কৰি পেলাব পৰা নাছিল। বৰং, তাকৈ বহু বেচি লাভবান হৈছিল লেণ্ডনৰ
‘স্লাইকেল ডিক্চনেৰী’খন পাঠ। যিয়েই নহওক, তেওঁৰ গ্ৰীক সাহিত্যৰ জ্ঞান সীমিত
বুলি কওঁতে, তাক আকৰ্ষক অৰ্থত গ্ৰহণ কৰাৰ প্ৰশ্ন নহ’ল। বৰং, শেলুইৰ গ্ৰীক
সাহিত্যৰ লগত বিপুল পৰিচয়ৰ তুলনাতহে মীনডৰ বুলি গ্ৰন্থৰ কাৰ লোৱাটোকেই
সমীচীন।

তেওঁৰ ‘অন ফাৰ্ট লুকিং ইনটু চেপ্সেনছ হোমার’ নামৰ চেনেটোৰ বিকৰে
কীটচৰ লগত গ্ৰীক সাহিত্যৰ পৰিচয়ৰ সাক্ষ্য বহন কৰিছে, সেইবাবে ‘অন টোৱিং
দ্য এলগন হাৰ’লছ’ নামৰ আন এটা চেনেটে কীটচৰ লগত গ্ৰীক ভাস্কৰ্য-কল্পৰ জ্ঞানৰ
পৰিচয়ৰ সন্ধান দিয়ে। ১৮১৬ চনত লৰ্ড এলেক্সেণ্ডাৰ ব্ৰিটিছ মিউজিয়ামৰ কাৰ্য্য
কিম্বদন্ত আৰু মূল্যবান বস্তুৰ ভাস্কৰ্য-সম্পদ সংৰক্ষণ কৰি আনে। এই ভাস্কৰ্য-সম্পদে
ইংলেণ্ডৰ জ্ঞানবানসকল দ্বাৰত অৰ্থেক আদোৰণৰ মূৰ্তি কৰিছিল। এই

সম্পদসমূহৰ চাক্ষুৰ বৰ্ণনাই বীট্‌চৰ সৌন্দৰ্য্যভেদন বনত বাহুকেই জোতাৰ ঘূৰলৈ
গৈছিল। গ্ৰীক শিল্পকলাৰ বাজকীৰ গাভীৰ, দুৰ্ভাগ্যবশত প্ৰাক্তনতা অলংকৰণ
সংকল্পলিতা আৰু অংগৰ চাব্দভাৱকৈ সমগ্ৰ অৰ্হলিতত বৃপায়নৰ সন্দৰ্ভাতিক
আদৰ্শ কীট্‌চৰ নিজৰ কাব্যতো প্ৰতিফলিত হোৱাৰ মূলত আছে, গ্ৰীক সৌন্দৰ্য্যবৃত্তিৰ
স্পষ্ট অনুপ্ৰেৰণা।

কিন্তু, কীট্‌চৰ হেলাচীয়াবাদ কেৱল সাহিত্যিক আৰু শিল্প-বন্দুৰ প্ৰত্যক্ষ কল্পনাত
নহয়। বৰং, শ্যেৰীৰ কথাবাক্যৰে খেও ধৰি ক'ব পাৰি, তেওঁ জন্মই গৈছিল শ্ৰেণী
মনোভংগী এটা লৈ। প্ৰাচীন গ্ৰীকসকলৰ দৰেই তেওঁৰো এক সহজাত বিশ্বাস
আছিল : সৌন্দৰ্য্যৰ আভিযান্ত্ৰিয়েই শিল্পকলাৰ চক্ৰ লক্ষ্য। তেওঁলোকৰ দৰেই
তেওঁৰো ধাৰণা আছিল : সৌন্দৰ্য্য মানৱ-প্ৰাণৰ এক পৰিপূৰ্ণ, সুউজত আৰু সুসংকত
আদৰ্শ। কীট্‌চে অন্য কৰ্নাচাসিক কবিসকলৰ দৰে সৌন্দৰ্য্যৰ কোনো পাৰ্শ্বিক
আধ্যাত্মিক অথবা ধৌত্বিক বৃপায়নৰ ওপৰত বিশ্বাস নকৰিছিল। সম্পূৰ্ণ শ্ৰেণী
মনোভংগীৰে তেওঁ মানুহৰ জীৱনৰ যি কোনো পৰিপূৰ্ণতাৰ মাজতে সৌন্দৰ্য্যৰ অন্বেষণ
কৰিছিল। এই মনোভংগী তেওঁ কোনো অনুশীলনীৰ জৰিয়তে লাভ কৰা নাছিল ;
তেওঁৰ ডেজৰ কণিকাতে আছিল এই মনোভংগীৰ বীজ। সেইবাবেই তেওঁৰ কবিতাত
এনে এক পৰিচ্ছন্ন জীৱনবোধৰ আন্তৰ্জ অনুভৱ কৰা যায়, যি জীৱনবোধ হুপলী
কৰ্মৰ কাৰণে সাধনাৰ ধন, অহৰহ অনুশীলনীৰ আদৰ্শ। কিন্তু কীট্‌চৰ ক্ষেত্ৰত
সেয়েই কৰ্নাচাসিকতা, স্বতঃস্ফূৰ্ত্ত দ্বন্দ্ব-বৃত্তিৰ আভিযান্ত্ৰ।

। ৬ ।

ব্ৰাথেন ব্যৱৰণৰ বাদ দি কীট্‌চৰ পৰা শ্যেৰীলৈকে প্ৰত্যেকজন কৰ্নাচাসিক
কবিৰেই কবিতা সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ নিজৰ ধাৰণা বিভাৰিতভাৱেই ব্যক্ত কৰি থৈ
গৈছে। আনকি, ব্যৱৰণেও তেওঁৰ নিজৰ ভাৱেই কেইটামান অতি বীৰত্ব
বহুকেই আপোন অভিমত প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাহৰা নাই। কীট্‌চৰো কবিতা
সম্পৰ্কে কিছুমান নিজৰ ধাৰণা আছিল। তেওঁ কোনো চিন্তামূলক প্ৰশ্নৰ আকাৰত
সেই ধাৰণাসমূহ লিপিবদ্ধ কৰি থৈ হোৱা নাই। তথাপিও, তেওঁৰ কিছুমান চিহ্নিত
সিৰিলাকৰ বিকল্প ইংগিত পোৱা যায়। তদুপৰি, দুটামান কবিতাতো সেইবোৰ
কবিতাৰ স্পষ্ট প্ৰকাশ দিছে।

তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ এটা কবিতা এই কালৰ পৰা অতি ডাৰ্পৰপূৰ্ণ। কবিতাটো
হ'ল, 'প্ৰিণ্ড এণ্ড পৰ্গ্ৰাভ'। এই কবিতাটোৱেই তেওঁ নব্য-হুজৰাৰী কবিসকল
কব্য-আদৰ্শক অতি কঠোৰভাৱে সমালোচনা কৰিছে। তেওঁলোকৰ কথা বনত
গাখিৰেই সোঁচিছে :

a schism

Nurtured by foppery and barbarism,

Made great Apollo blush for his land,
Men were thought who could not understand
His glories : with a pulling infant's force
They swayed about upon a rocking-horse
And thought it Pegasus.

ইয়াৰ পাচত তেওঁ আনন্দ প্ৰকাশ কৰিছে : অৱশেষত, ৱৰ্ড'চৱৰ্থ আৰু ক'লিৰজে
কবিতাৰ জগতত আকৌ নতুন ৰূপৰ পাতনি তৰিছে। অৱশ্যে, তেওঁ ৱৰ্ড'চৱৰ্থ আৰু
বায়ৰণৰ কাব্যাদৰ্শ লৈয়ো সন্তুষ্ট হ'ব পৰা নাই :

But strength alone, through of the Muses born
Is like a fallen angel.

ভাল কবিতা সম্পৰ্কে তেওঁৰ ধাৰণা স্বাৰ্থহীন ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিছে, এইদৰে :
A drainless-shower

Of light is poesy ; 'tis the supreme power,
'Tis' might half slumb'ring on its own right arm.

এখন কাৰ্পনিক ছবিৰ ৰূপত তেওঁ ভাল কবিতাৰ আদৰ্শসমূহ ধুনীয়াকৈ দাঙি ধৰিছে।
কবিতা হ'ব লাগে সৰল আৱাসবিমুক্ত, বাজকীৰ গাভীৰূপৰ্ণ, ছিলিমিল টোপনিৰ দৰে
কোমল, নিজৰ হাতৰ গাৰুতে মূৰটো ধোৱাৰ দৰে নিভাৰি, আৰু পোহৰৰ বৰষুণৰ দৰে
প্ৰবলী আলোকায়।

'এণ্ডিমিয়ন' ৰচনা কৰি উঠি তেওঁ তেওঁৰ প্ৰকাশকলৈ ৰিখন চিঠি লেখিছিল, তাত
তেওঁ কবিতাৰ আদৰ্শ সম্পৰ্কে তিনিটা স্বতঃসিদ্ধ প্ৰত্যয়ৰ কথা উল্লেখ কৰিছিল। তেওঁৰ
মতে, প্ৰথম প্ৰত্যয়টো হ'ল—"কবিতাই বিশ্ব জগতৰ লাগে ইয়াৰ মনোৰম আভিষেকৰে,
অনন্যগুণেৰে নহয় ; পাঠক-মনত ই এনেদৰে দোলা দি যাব লাগে যেন তেওঁৰ নিজৰ
ভাৰকৈয়েই বাণীৰ ৰূপ পাইছে, আৰু ই যেন এটি সৌৰৰণীহে।"^{১১} দ্বিতীয় প্ৰত্যয়টো
হ'ল "ইয়াৰ সৌন্দৰ্য-বোল কেতিয়াও অসম্পূৰ্ণ হ'ব নোলাগে, যাব ফলত পাঠক-মন
সন্তুষ্ট হোৱাতকৈ ৰক্ষণাস হৈ পৰে।"^{১২} তৃতীয়টো প্ৰত্যয় প্ৰথম দুটাৰেই অনু-
সিদ্ধান্তৰূপ—"কবিতা যদি গছৰ কুঁহিপাত মেলাৰ দৰে স্বাভাৱিকৰূপেই ওলাই নাহে,
তেনেহ'লে বৰং নোলোৱাটোৱেই বেচি ভাল।"^{১৩} এই প্ৰত্যয় তিনিটা অতি স্পষ্ট।

১১. Poetry should surprise by a fine excess, and not by singularity ; it
should strike the reader as a wording of his own thought, and appear
almost a remembrance.

১২. Its touches of beauty should never be half-way, thereby, making the
reader breathless, instead of content.

১৩. If poetry comes not as naturally as the leaves to a tree, it had better
not come at all.

কাঁটচৰ মতে কবিতা হ'ব লাগে, সম্ভৱত্বসংবাদী, পৰিপূৰ্ণ সৌন্দৰ্যময় আৰু আৱশ্যকমূলক স্বাভাৱিক সৃষ্টি।

কাঁটচে বিশ্বাস কৰিছিল, জীৱনৰ বেদনাময় অভিজ্ঞতাৰ অধিনে কেৱল সুপোনৰ সম্ভাৱনামেৰে কোনো মানুহেই কবি হ'ব নোৱাৰে। এই কথাবাক্যক তেওঁ ৰূপকৰ ভাৱেৰে পৰিৱেশন কৰিছে, 'হাইপেৰিয়ন'ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণত। তেওঁ কল্পনা কৰিছে, সুপোন-দেশৰ এক কাল্পনিক ভোজ-সভাৰ দৃশ্য। কবিয়ে সেই ভোজ-সভালৈ নিৰ্মান্ৱিত হৈ নানা বিচিত্ৰ ফল-মূলৰ আশ্বাস গ্ৰহণ কৰি উঠি এগিজাচ আদি ফক্টৰীয়া চৰবত খালে। লগে লগে তেওঁ গভীৰ টোপনিত লালকাল হৈ পৰিল। টোপনিতে তেওঁ এটা মন্দিৰৰ দ্বাৰাবলি পালেগৈ। কিন্তু, তেওঁ জানিব পাৰিলে—মাথোন তেওঁলোকেই সেই মন্দিৰত প্ৰৱেশ কৰিব পাৰিব, বিবিলাকৰ কাৰণে পৃথিৱীৰ দূৰ-বিবাদেই আপোন জীৱনবো দূৰ-বিবাদ। ইয়াৰে এটি অস্পষ্ট আভাস 'শিল্প এ'ড পৱৰ্ণি'তো পোৱা যায়, য'ত তেওঁ ক'বলৈ পাহৰা নাছিল, কবিৰ প্ৰবৃত্তি কেনেকুৱা হ'ব লাগে :

it should be a friend

To soothe the cares, and lift the thoughts of man.

'এ'ডিমিয়ন'ৰ ৰূপকৰ্মী সুপোনটোৰ অৰ্থ অতি সুস্পষ্ট। অৰ্থটো হ'ল, কবি আৰু ভাৱপ্ৰবণ স্বপ্নস্টাৰৰ স্বভাৱ একে নহয়। পাচৰাখি মানুহে ভোজ-সভালৈ নিৰ্মান্ৱিত হৈ মাথোন ফল-মূলৰ আশ্বাদেই গ্ৰহণ কৰে—কোনো পানীয় গ্ৰহণ কৰাটো তেওঁলোকৰ কাৰণে সম্ভৱপৰ নহয়। কাৰণ, সেই পানীয় হ'ল, জীৱনৰ বিবাদৰ প্ৰতীক। যিজন সেই বিবাদৰ পান্ৱ নিঃশেষে গ্ৰহণ কৰে, তেওঁতেই কবি।

কবিতাৰ ৰূপায়ণ সম্পৰ্কে কাঁটচে তেওঁৰ চূড়ান্ত কথাবাৰ ব্যক্ত কৰিছে, 'অ'ড অন এ প্ৰেচিমান আৰ্ণ' কবিতাটোত। কেৱল কাব্য সম্পৰ্কেই নহয়, সমস্ত শিল্পকলা-জগতৰ সম্পৰ্কেও কথাবাৰ প্ৰযোজ্য। শিল্পীৰ কাৰণে যি মূহুৰ্ত্ততে সত্য আৰু সূক্ষ্মৰ হবিহৰ আত্মা বিচ্লিষ্ট হৈ পৰে, সেই মূহুৰ্ত্ততে তেওঁৰ শিল্পদৃষ্টি কৰ্ত্তিত্বত হ'বলৈ বাধ্য। 'সত্যই সুন্দৰ, সুন্দৰেই সত্য' কথাষাৰত একগভীৰ সত্য লুকাই আছে। তেওঁ একে সময়তে বাস্তৱবাদী আৰু কলাবৈৱল্যবাদী—দুয়োটা দোন্ৱীকে সমানে আক্ৰমণ কৰিছে। সৌন্দৰ্যবিশ্ত সত্যাপন্নী কাব্য তথা শিল্পবস্তু একাধাৰে দূৰল আৰু অগভীৰ। এনে শিল্পবস্তুৱে কাব্যে হৃদয়ক মন্ত্ৰণ কৰি ভুলিব নোৱাৰে। আনহাতে কেৱল সৌন্দৰ্যময় অথচ সত্যৰ লগত সম্পৰ্কহীন কাব্য তথা শিল্পবস্তু অসং জাৰু অস্বাৰী। এনে শিল্পবস্তুৱে কোনো মানুহকেই কোনো অনুপ্ৰেক্ষণৰ যোগান ধৰিব নোৱাৰে। কাঁটচ' সেই শিল্পদৃষ্টিকেই প্ৰযুক্তা আছিল, যি শিল্পদৃষ্টিত সত্য আৰু সূক্ষ্মৰ সম্বন্ধক লক্ষ্য। সেইবাবেই, তেওঁ স্বৰ্ভাৰ্থৰ দৰে উপদেশৰ বাণী-কৰণ কেনেকৈ কৰা নাছিল, বাস্তৱৰ দৰে মেঘৰ গাৰ্জনি কেনেকৈ শুনোৱা নাছিল, সোলাৰ দৰে জ্বালন্তৰ শেষ সীমালৈয়ো তেনেকৈ উৰা ঘৰা নাছিল। তেওঁ কবিৰ ধৰ্ম পাজৰ কৰি মাটিৰ পৃথিৱীতে থাকি অনন্তৰ কাঁহী কলহী শুনাইছিল।

কথাকীৰণ পাত্ৰই কৈছিল, “সেই কুকুৰটো ঘাৰি খোৱা; সি এক সম্ভাৱ্য সমালোচক।”^{৩৩} কীট্‌চৰ বিকল্পে এবাৰ কথা প্ৰবাদ-বাক্যৰ দৰে বহুল প্ৰচলিত: “সমালোচকসেৱে কীট্‌চক হত্যা কৰিলে।”^{৩৪} দৰাচলতে, কথাৰাৰ সম্পূৰ্ণ অতিৰিক্ত। কিন্তু, এইবাৰ কথা সঁচা যে, তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাচত বিংশ শতিকাৰ মধ্যভাগত একল সমালোচকৰ আবিৰ্ভাৱ ঘটিছে, যিজন সমালোচকে নতুন মূল্যায়নৰ নামত তেওঁৰ কাব্যৰ অপকীৰ্তি ঘোষণা কৰিবলৈ উঠি-পৰি লাগিছে। ইকিলাকৰ মাজত পেট্ৰেটৰ নাম সৰ্বপ্ৰথমে উল্লেখযোগ্য। তেওঁৰ মতে, কীট্‌চক চেম্পৰীয়েৰৰ সমকক্ষ কৰি বুলি কটনা কৰিব কোনো অৰ্থ নাই। কাৰণ, তেওঁৰ কাব্যত চেম্পৰীয়েৰৰ পৰিপক্বতা পাবলৈ নাই। দৰাচলতে, এই অতিৰিক্ত দাবীৰ অন্তৰালত যি মনস্তত্ত্বই কাম কৰিছে, সেয়া হৈছে—কীট্‌চে কি লেখি থৈ গৈছে, তাতকৈ কি লেখিব পাৰিলেহেঁতেন, সেই সম্ভাৱনাক লৈ অনাবশ্যক জল্পনা-কল্পনা কৰাৰ মনোবৃত্তি। ষিঠীয়েতে, তেওঁৰ চিঠি-পত্ৰসমূহৰ ওপৰত অনাবশ্যক গদ্য-প্ৰদান; যেন সিহঁতৰ প্ৰতিটো আত্মকথাই তেওঁৰ কাব্যত যান্ত্ৰিক বৈপাক্তিৰিত হৈছিল। পেট্ৰেটৰ এই পূৰ্বচৰ্তকেইটা দৰাচলতে অনাৱশ্যক। কিন্তু, কীট্‌চৰ কাব্যকৃত এই পূৰ্বচৰ্তকেইটাৰ আধাৰত মূল্যায়িত কৰা নহ’ল, কেৱল চমকপ্ৰদ বাক্যৰূপেই চৰ্তকেইটাৰ প্ৰয়োজন শেষ হৈ গ’ল।

তেওঁৰ মতে, কীট্‌চৰ সৰ্বপ্ৰেষ্ঠ কৃতিত্ব এইখিনিতেই যে, তেওঁৰ কাব্যৰ বহু স্ৰবণীয় কাকীই তদ্ব্য-তদ্ব্যপী সুপোন-অৰ্থ চকুত কম্পনাৰ ইন্দুজাল বচনা কৰি থৈ যায়। সেইবাবেই, চীৰ্লশোভন বয়সৰ কোনো মানুহেই তেওঁৰ কবিতাৰ মোহত বন্দী হোৱাৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ নকৰে। অৱশ্যে, এইবাৰ কথাৰ গাতে ভেঁজা দি, পেট্ৰেটে কীট্‌চৰ প্ৰতি বাস্তৱজীৱী জ্ঞানৰ অৰ্থ একোৰি আগ নবঢ়োৱাকৈ থকা নাই। তেওঁৰ মতে, কীট্‌চৰ কম্পনাৰ উজাল আৰু বৰ্ণনাৰ দ্বাৰা অস্বীকাৰ কৰাৰ শক্তি কাৰো নাই। ইয়াৰ লগতে তেওঁ সমালোচক লীভিচৰ কথা এবাৰ দোহাৰিছে, “কীট্‌চে কোভিলাও তেওঁৰ সুপোনবোৰকে বাস্তৱ বুলি ভুল কৰা নাই, আৰু সিকিলাকৰ মাজতে হেৰাই যোৱা নাই।”^{৩৫} এইবাৰ কথাৰ মাজত এটি প্ৰজ্ঞাৰ প্ৰশংসাৰ ভাৱ সঁচাসঁচিকৈয়ে প্ৰকাশ পাইছে। তেওঁৰ ‘টু এ নাইটিংগেল’ আৰু ‘অন এ ব্ৰোচিউৰ আৰ’ প্ৰশান্ত কবিতা দুটাৰ বাক্য সুপোনৰ বাগীয়েই প্ৰধান উপকৰণ, তথাপি কীট্‌চে যেন মৃত্যু-বৃত্তিৰ জাঁত হেৰুওৱা নাই। তেওঁ যেন সুপোনৰ শিখৰলোকৰ পৰাও সকলোকে লীকাই গৈছে, মানুহৰ জীৱন-অভিজ্ঞতাৰ হাঁহি আৰু চকুলো সদায় একো পাচত পৰাই উজাৰ আঁই পৰে। পেট্ৰেটৰ জাঁতনৰ কথা কোৱাৰ বিলাসিতা সত্ত্বেও, তেওঁ

৩৩. Kill that dog; it is a potential critic.

৩৪. Critics killed Keats.

৩৫. Keats never takes his dreams for reality or remains lost in them.

কীটচৰ প্ৰতিভা সম্পূৰ্ণৰূপে অস্বীকাৰ কৰিব পৰা নাই। এইখিনিত কীটচৰ কাব্য কালজয়ী হৈ বৈছে।

অন্য এদল সমাজবাদী সমালোচক আছে, যিসকলে কীটচৰ কাব্যক পলায়নবাদী বুলি একেধাৰ কথাৰেই বাতিল কৰি দিব খোজে। অতুলচন্দ্ৰ হাকালীয়ে সমগ্ৰ বমন্যাসিক কবি-গোষ্ঠীক বোঁতুৱা 'পৰাতাত্ত্বিক ভবন'ৰ^{৩৭} অধিবাসী বুলি আখ্যা দিছে, তেতিয়া তেওঁ কীটচৰ নামেই সৰ্বপ্ৰথমে উল্লেখ কৰিছে। সমালোচক ষ্টপ্‌ফোর্ড ব্লুকে আৰু বেচি মলসলীয়াকৈ কৈছে, অন্যান্য বমন্যাসিক কবিসকলৰ লগত কীটচৰ তুলনা কৰি। কীটচৰ সমকালীন সত্যৰ্থ প্ৰভোক্তাৰ কাৰণেই ফৰাচী বিপ্লৱৰ বাণীব মূল্য অতি বিপুল। 'মুক্তি, সাম্য আৰু জাভূৰ'ৰ বাণীব প্ৰভোক্তাৰ কাব্য-জীৱন বাৰুকৈয়ে চুই গৈছে। স্বৰ্ভাচৰ্য আৰু ক'লবিজৰ কাব্য-জীৱনৰ বাদ্‌লি-সঁচাৰ মূল্য কৰি গৈছিল, সেই অগ্নিদীপ্ত বাণীকেই সঁচাৰ-কঠিৱে। ব্যৱহাৰ কবি-জীৱনৰ প্ৰদীপ্ত শিখাৰ পোহৰ সেই অগ্নিকুণ্ডৰ ধ্বংসকৈই সমৃদ্ধ। আৰু শোভাৰ অনাগত দিনৰ বিপ্লৱ ফৰাচী বিপ্লৱকেই সৰ্বব্যাপী প্ৰকাশ। থোকতে ক'বলৈ হ'লে, তেওঁলোকৰ কোনোৱেই, কমলকৈৱল্যবাদী নাছিল। তুলনাত, কীটচৰ কবিতাত ফৰাচী বিপ্লৱৰ দ্বিগুণটীয়া বিং এটাও শূন্যবলৈ পোৱা নেযায়। তেওঁ কেৱল বিশুদ্ধ সৌন্দৰ্যৰ ধ্যানতেই নিমগ্ন। তেওঁ আত্মিক অৰ্থতহে এজন পলায়নবাদী কবি। আনক অনুপ্ৰাণিত কৰাৰ কথা চম নুঠেই, তেওঁ নিজেই জীৱন-বৃক্ষত পৰাজিত মৈনিক। 'টু এ নাইটিংগেল' কবিতাত তেওঁ আশ্ৰয় লৈছেগৈ এটা কাল্পনিক মাজুলীত, য'ত কোনো মানুহৰ আত'ৰ শূন্যবলৈ নাই—আছে মাপোন শেল্‌ড্‌ৱা-কোমল জোনৰ পোহৰ মো-গাখিৰ মধুৰ গুঞ্জন আৰু নাইটিংগেল পখীৰ আনন্দ-মধুৰ গানৰ কলতান। সন্দেহ নাই, তেওঁ এজন নিভেঁজাল পলায়নবাদী।

কিন্তু, কীটচৰ কাব্যৰ নিগূঢ় অৰ্থ যি বৃদ্ধি নেপায়, মাথোন তেওঁৰেই কীটচক পলায়নবাদী বুলি সমালোচনা কৰিব পাৰে। প্ৰথম কথাষাৰ হ'ল ক'তোছেই—আনক 'টু এ নাইটিংগেল'তো তেওঁ পলায়নৰ জয়গান গোৱা নাই। তেওঁ মাথোন জীৱন-মৃত্যুত জজীৰিত মানুহৰ আত্মাৰ এক সহজ চিন্তাবৃত্তিকেই চিত্ৰিত কৰি দেখুৱাইছে। তাৰ দেখুৱাইছে, জীৱনৰ মাজৰ পৰা পলায়ন যেনেকৈ সম্ভৱপৰ নহয় তেনেকৈ সম্ভৱও নহয়। তেওঁৰ 'নিভিৰাচক সামৰ্থ্য'ৰ তথ্যকথা ভালকৈ আৱস্থ কৰিলেহে, বুদ্ধিবলৈ সহজ হয়—কি এক প্ৰশংসনীয় নিৰ্ভীক্ৰমে তেওঁ জীৱনৰ স্বৰূপ আৰু সৌন্দৰ্য-কমৰ্ভাক একেই মন্ত্ৰাৰ দ্বীপটি বুলি গ্ৰহণ কৰিছে। তথ্যৰ, তেওঁ মানুহৰ সমসাময়িককো সম্পূৰ্ণৰূপে উপেক্ষা কৰা নাই। বৰং, তেওঁ 'স্লিপ এণ্ড পৰ্মেটি' কবিতাটোত শ্ৰেষ্ঠ কবিতা জীৱনৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ বুলিয়েই বোকা কৰিছে :

Thou art a dreaming thing,

The fever of thyself ; think of the earth.

জীৱন কবিৰ জাগৰ, তেওঁ আঁত চুটি কবি-জীৱনত সেই দ্বন্দ্ববদ্ধতাক বাস্তৱলৈ
 ৰূপান্তৰিত কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁ অন্য এখন জগত সৃষ্টি কৰি ল'লে, যিখন জগতত
 জীৱ দেৱ-দেৱীসকলে মাটিৰ মানুহৰ দৰে প্ৰেম আৰু হতাশা, বিদ্ৰোহ আৰু জ্ঞানত
 ৰোজা বুকুত বাস্তৱ বিচৰণ কৰি ফুৰে—মানুহৰ কাৰণে তাৎপৰ্যপূৰ্ণ ইংগিত কিছুমানৰ
 যোগান ধৰি। সমস্ত জীৱন জুৰি তেওঁ যে কেৱল বিশ্বৰ সৌন্দৰ্যৰ অন্বেষণেই
 কৰিছিল, এনে নহয়—জগতে তেওঁ শত-সহস্ৰ অসংগল-আকীৰ্ণ মানুহৰ জীৱনকে,
 সংগলম্বৰূপে অভিযন্ত কৰাৰ বাসনাও পুৰিছিল।

কমন্যাসিক কবি হিচাপে কীটচৰ কাব্যত ৰড'চৰ্ৱৰ্থৰ দিৱ্য-দৰ্শন যিদৰে নাই,
 ক'লাৰজৰ সুপোন-মাল্লাও সেইদৰে নাই; ব্যৱৰণৰ বিক্ষোভনা-প্ৰীতি যিদৰে নাই,
 জ্যোতীৰ আকাশ-পৰিকল্পনাও সেইদৰে নাই। তেওঁ কাব্য একান্তভাৱেই অতীতাত্মী;
 কিন্তু, তাৰ সৌন্দৰ্য-প্ৰবাহ ৰূপৰ পৰা ৰূপান্তৰলৈ প্ৰধাবিত। তেওঁৰ কাব্য কমন্যাস-
 বাদৰ পৰিপূৰ্ণতাৰ ফলাগ্ৰভি। কমন্যাসবাদ যদি শিল্পবস্তুৰ আধাৰত বিশ্বৰ
 সৌন্দৰ্যৰ ৰূপায়ণ, আৰু যদি কল্পনা-চেতনাৰ সাৰ্বভৌম অভিযান্ত্ৰিক, তেনেহ'লে তেওঁৰ
 কবিতা ইংৰাজী কমন্যাসবাদৰ তৰংগশীৰ্ষৰ মধুৰতম সৃষ্টি।

৷ গ্ৰন্থসূচী ৷

Garrod, H. W.	: Keats
Murray, J. M.	: Keats and Shakespeare
Ridley, M. R.	: The Craftsmanship of Keats
Petter, E. C.	: On the Poetry of Keats
Read, H.	: The True Voice of Feeling

Music, when soft voices die,
Vibrates in the memory—

Shelley

কীটচ আব্দ শ্যেলাৰ মৃত্যু ঘটিল, ক্ৰমে ১৮২১ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত আব্দ ১৮২২ চনৰ জুলাই মাহত। দুয়োজন কবিৰ মৃতদেহ সন্মানিত কৰা হ'ল, বোম্বেৰ প্ৰেচিটাণ্ট গীজৰি চোভালত। সেই সন্মানিতকৰ্ত্তৰ মনোৰম সৌন্দৰ্য বোম্বে শ্যেলাৰে জীৱন-কালতে কৈছিল, “এনেকুৱা সুন্দৰ ঠাইত কবৰ থাৱিব হ'ল জানিলে, মানুহ মৃত্যুৰ প্ৰেমতো পৰিব পাৰে।” শ্যেলাৰ মৃতদেহ প্ৰাচীৰ গ্ৰীক প্ৰথাৰে দাহ কৰা হৈছিল। বান্ধৰণে চিতাৰ জুই জুলাই তুলিবৰ কাৰণে এচোবাহাী মৰ চালি দিছিল। চিতাৰ ভস্মাৰ্থিণি আনি সেই সন্মানিতকৰ্ত্ত সন্মানিত কৰা হৈছিল। লগে লগে ইংৰাজী সাহিত্যৰ কমন্যাসিক বৃদ্ধৰ ধ্বনিকা পাবিল। বান্ধৰণে তেওঁৰ অসম্পূৰ্ণ ‘ডন জুৱান’ৰ পাণ্ডুলিপিটো থৈ তাৰ ডেৰ বছৰৰ পাচতে বাঁৰৰ মৃত্যু বৰণ কৰিলে। সঁচা কথা, তাল পাচতো কৰ্ত্তচৰম্বৰ জীৱনৰ পিছা আব্দ ২৬ বছৰলৈকে জালি আছিল; আব্দ ক'লিকতাৰ জীৱন-বস্তি নুদ্ৰা নাছিল পৰবৰ্তী দহ বছৰলৈকে। যদিও দুয়োজন কবিৰে এইছোৱা সম্বন্ধতো ডাঙেলমান ভাল কবিতা নেলেখাকৈ থকা নাছিল, তথাপি নিবিলাকত প্ৰাণৰ দীপ্তি যেনেকৈ ছুটি আহিছিল, কমন্যাসিকতাৰ সুবাদে তেনেকৈ নোছোৱা হৈ পৰিছিল। তাৰ পাচত, ইংৰাজী কাব্যত এটা নতুন বৃদ্ধৰ আৰম্ভ হৈছিল। বান্ধৰণৰ মৃত্যুৰ তাৰিখৰ পৰা ১৮৪০ চনলৈ ব্ৰাউনিং আব্দ চৌনচনৰ কবি-প্ৰতিভাৰ পাপৰি ধৰি ধৰি মেল খাই পৰালৈকে মাজৰ সময়ছোৱা দূটা বৃদ্ধৰ সংক্ৰান্তি কাল। যিটো নতুন বৃদ্ধৰ আৰম্ভ হৈছিল, সেই বৃদ্ধটোৰ এনে কিছুমান লক্ষণ আছে, যিবোৰ কমন্যাসিক বৃদ্ধৰ ধাৰাবাহিক সংক্ৰমণ হ'লি ক'ব পাৰি। তদুপৰি, এই নতুন বৃদ্ধটো বিপ্লৱ অথবা প্ৰতিবাদৰ লক্ষণেৰে লক্ষণাত্মক নহয়। যথোপযুক্ত দিন সজনিৰ স্বাক্ষৰ তাত স্পষ্ট। সেইবাবেই, নতুন বৃদ্ধৰ কবি কেইজনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ আগতে বৃদ্ধৰ বৃদ্ধটো আঁচ ল'ব লাগিব।

ফৰাচী বিপ্লৱৰ গৌৰৱ গ'ল। ইংলেণ্ডৰ ৰাজশাস্তত বহিল এগৰাকী পাটমাত্ৰৰ ৰাজকুঁৱৰী—নাম ভিক্টোৰিয়া। জাঁতি দীৰ্ঘদিনীয়া সময়-বিৱৰণা তেওঁৰ ৰাজত্বকাল। নিছৰ বৰীয়াতকৈ ৰাজত্বকালৰ হাবিক-জয়ন্তী পালন কৰি তেওঁ পুতেকলৈ এৰি থৈ গৈছিল, যথোপযুক্ত সাত বছৰীয়া ৰাজত্বৰ এটি চুটি সুযোগ। ১০ সময়ৰ ব্যাপ্তি আব্দ ধ্যান-ধাৰণাৰ অৰ্ধৰূপলৈ চাই সেই স্ৰাজীৰ-ৰাজত্বকালকে সাহিত্য-ইতিহাসৰো এটা বৃদ্ধ হ'লি আখ্যা দিয়া হৈছে, যাৰ নাম ভিক্টোৰিয়া বৃদ্ধ। সেই বৃদ্ধটোৰ প্ৰধান লক্ষণ হ'ল, আপোচ-মীমাংসাৰ মনোৰ্ণাভ। ফৰাচী বিপ্লৱৰ স্বাধীনতাৰ আদৰ্শৰ লগত আপোচ-মীমাংসা হ'ল, সংস্কাৰ গলতপ্ৰব। সাম্ৰাজ্য আদৰ্শৰ লগত আপোচ-মীমাংসা ঘটিল, ব্যক্তি-প্ৰতিভাৰ জীৱন্তাত্মিক বৈচিত্ৰ্যবীৰ্য্যভাৱ। জড়ত্বৰ আদৰ্শৰ লগত আপোচ-মীমাংসা ঘটিল, বৃদ্ধ প্ৰতিৰূপিতামূলক অৰ্ণাভাৱ।

এই এটা বৃদ্ধ, যিটো বৃদ্ধত জাৰ্মানৰ বিপ্লৱত্মবাদে বৃদ্ধীৰ অৰ্ণত্বৰ তেওঁ ক'পাই, তুলিছিল। কৰ্ম-কালকালকাল তেওঁলোকৰ সময়ত অৰ্ণত্বৰ বৈপ্লৱিকতাকৈ আদৰ্শ

কবি বৃন্দৰ আধ্যাত্মিকতা আৰু বৃন্দীয়া ধৰ্মৰ অজ্ঞাততা প্ৰমাণ কৰিবলৈ উঠি-পৰি লাগিছিল। বাইবেলৰ সাক্ষা অনুসৰী প্ৰত্যেক জীৱজন্তুকোই আচুতীয়াৰকৈ সৃষ্টি কৰিছিল। ডাৰাইনে বিজ্ঞানসন্মত বাঁজিবে বৃদ্ধি দাঙি ধৰিলে, সকলো জীৱজন্তোই এক ঈশ্বৰতীয়া সৃষ্টি-প্ৰণালীৰে সম্পৰ্কিত আৰু মানুহৰ সৃষ্টি বিবৰ্তনৰ শেষ সোপানৰ ফলশ্ৰুতিহে। স্বাভাৱিকভাৱে, ইয়াৰ দুটা অনুসিদ্ধান্ত হ'ল : এডেনৰ বাগিচাৰ পৰা পাপৰ পাৰ্শ্বাতিৰূপে প্ৰথম মানৱ-দম্পতিৰ পতন কেৱল এটা জনশ্ৰুতি ; বিতৰ্কভাৱে, মানুহৰ প্ৰথম পাপ যদি এটা মিছা সন্দেহ, তেনেহ'লে নিষ্কৃতিৰ বাবে ঈশ্বৰ-পুত্ৰৰ অস্তিত্বও অপৰোক্ষনৈ। ১৮৬৬ চনৰ কোনোবা এটা সমিতিয়া 'বৃটিছ এচোচিয়েশ্যন'ৰ মজিয়াত ধৰ্ম-ৰাজক উইলবাৰফ'ৰ্চ আৰু প্ৰখ্যাত জীৱ-বিজ্ঞানী হাৰলীৰ এক ঐতিহাসিক বিতৰ্ক এই সন্দেহত স্ৰবণীৰ। ধৰ্ম-ৰাজকগৰাকীয়ে বাজহ'ৱাকৈ স্বাধিছিল, যথেষ্ট উত্থাৰে সৈতে, "বৈজ্ঞানিক হাৰলীৰ পৰা জানিব পাবোঁ নে, তেওঁ ককাক আৰু আইতাকৰ ভিতৰত বাৰ ফালৰ পৰা নিজকে বান্ধবৰ বংশধৰ বুলি দাবী কৰে?" বৈজ্ঞানিকগৰাকীয়ে আঁত নিবৃত্তাপ কৰেৰে বপবাই সন্নিধান দিছিল, "বৰং বান্ধবৰ বংশধৰ হ'বলৈশো লাভ নেলাগে ; কিন্তু, চমুৰ কথাৰে সত্যক আৰু কবি ধৰিব খোজা মানুহ-গৰাকীৰ লগত সম্পৰ্কিত বুলি ক'বলৈ লজ পাওঁ।" সেই সভাৰ বিবৰণীত পোৱা যায়, তৰ্কৰ ঢাল ঘোৰি যেনো এগৰাকী মহিলা মৰ্ছিতা হৈ পৰিছিল। ভিত্তোৰীয়া বৃগে সেই ভয়ংকৰ পাৰিস্থিতিৰ লগতো আপোচ কৰি ল'লে : জীৱনৰ প্ৰাক্লগিক দিশত বিজ্ঞানৰ কৰ্তৃত্বই মানি চলা ভাল। আৰু, জীৱনৰ যেনো এটা নিৰ্জন কোণত ধৰ্মৰ বেদাৰ আগত থিয় হ'ব জানিলেই বিশ্বাসৰ মাজুলী এটা বিচাৰি পোৱাটো সম্ভৱ। সেইবাবে, একেই বৃগৰ দৃজন কৰি ব্লাউনিং আৰু টেনিচনে নিজৰ বৃচি অনুসৰ। ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ জয়গান গাব পাৰিছিল।

ভিত্তোৰীয়া বৃগৰ অন্য এটা লক্ষণ হ'ল, জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত শেষ কৰ্তৃত্বৰ স্বীকৃতি। ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত সেই কৰ্তৃত্ব ৰাষ্ট্ৰ আৰু আইনৰ ; ধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰতিষ্ঠিত গাঁজাৰ হাতত ন্যস্ত সেই কৰ্তৃত্ব। আৰু গাৰ্হস্থ্য জীৱনৰ ক্ষেত্ৰত সেই কৰ্তৃত্বৰ অৰ্থ হ'ল, নাৰীৰ তুলনাত পুৰুষৰ উচ্চতৰ আসনৰ স্বীকৃতি। আকৌ, আন্তৰ্জাতিক ক্ষেত্ৰত ভিত্তোৰীয়া ইংলেণ্ডে মানি লৈছিল, কৃষ্ণকায় মানুহৰ ওপৰত শ্বেতাংগ পৃথিৱীৰ এক কাৰ্পনিক কৰ্তৃত্ব। এনেবোৰ বিভিন্ন কৰ্তৃত্বৰ স্বীকৃতিৰে বৃগটো আছিল, নিৰুপদৰ পাতিব বৃদ। অৰ্থাৎ, সেই পাতিব বলিশালত তিলে তিলে মন্ত্ৰণা ভূগিবলগীয়া হৈছিল, অন্য এল মানুহে। কৃষ্ণকায় মানুহ লাহিত হৈছিল, তথাকথিত সভ্যতাৰ দত্তবৰূপ শ্বেতাংগ পৃথিৱীৰ হাতত। আনহাতে, নাৰীৰ ব্যাভিৱৰ্তন হৈ উঠিছিল, ভিত্তোৰীয়া ইংলেণ্ডৰ বাবে এক অতি পৰিণালিত লিপকলা—ৰবিও ক্লোবেস নাইটিংগেল আছিল বৃদৰ এক উজ্জলতম ব্যাভিৱৰ্ত।

এই বৃগটোৰ ভূতীয়া প্ৰধান লক্ষণটো হ'ল, প্ৰথাগত নীতিবোধৰ প্ৰতি কৰ্তীৰ অনুগত্য। সেই নীতিবোধে প্ৰত্যেকৰে জীবত দাবী জনাইছিল, অতঃত এক

কপট শালীনতা প্রদৰ্শনৰ কাৰণ। সাহিত্যত এই নীতিবোধৰ প্ৰতিফলন ঘটিছিল, যৌনতাৰ আভাস থকা বি কোনো বিষয় অৱতারণাৰ প্ৰকৃতি নিৰ্দিষ্টকৰণত। কিন্তু, বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত এইবোৰ নীতিবোধ সম্মানিত হৈছিল। পল্লভৰ নহয়—বৰং অতিক্ৰমণেৰে। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, প্ৰখ্যাত চিন্তানায়ক মিল এগৰাকী অন্য পুৰুষৰ পত্নীক লৈ উদ্ভাও হৈছিল; জৰ্জ ইলিয়ট বুলি ছদ্মনামেৰে পৰিচয়তা গ্ৰহণা-ঔপন্যাসিক গৰাকীয়ে বিয়া-বাৰ, নোহোৱাকৈয়ে কুৰি বছৰ ধৰি এনে এগৰাকী পুৰুষৰ লগত মূলতঃ দাম্পত্য-জীৱন ৰূপন কৰিছিল, যিজন অন্য এগৰাকী নাৰীৰ স্বামী। এইদৰে বহুত প্ৰখ্যাত-অখ্যাত মানুহৰ যৌন-জীৱন কেলেংকাৰীৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থকা দেখা যায়, এই শৃংখলাস্বৰূপে বৃদ্ধি পোৱাটো। অথচ, সাহিত্য-শিল্পকলাৰ ক'তোকেই মানুহৰ জীৱনৰ গোপন দিশটোৰ সামান্যতম আভাসো পাবলৈ নাই। স্বাভাৱিকতে, সাহিত্য হৈ উঠিছিল জীৱনৰ গুপ্তীকৰণ—ভিত্তিৰাজ নহয়। উল্লেখযোগ্য যে, এমিল জোলাৰ উপন্যাসৰ ইংৰাজী সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰাৰ অভিযোগত এগৰাকী খ্যাতনামা প্ৰকাশক দণ্ডিত হৈছিল। চুইনবাৰ্ণ নিষ্পত্ত হৈছিল; অস্কাৰ ৱাইল্ড প্ৰশংসিত হৈছিল। অথচ, চুইনবাৰ্ণৰ যৌন-জীৱন আছিল স্বাধৰ জীৱনৰ দৰে নিষ্কলংক, আৰু অস্কাৰ ৱাইল্ডৰ যৌন-জীৱন বিকৃত কালমাৰে কলংকিত। এইবোৰ কথা ভাবি-চিন্তাই ভিত্তিৰাজৰ বৃদ্ধিৰ দৃষ্টিভঙ্গী সম্পৰ্কে এইচ. এম. জোনছে মন্তব্য কৰিছে, “ভিত্তিৰাজৰ দৰে হ'ল এনে এক আত্ম প্ৰতারণা যে তুমি কিহাৰ নামটো নক'লেই সি যেন নাহেই!” কপট শালীনতা, দৃষ্টিকটু আত্মতৃপ্তি আৰু ভণ্ড নীতিবোধেই আছিল ভিত্তিৰাজ বৃদ্ধিৰ প্ৰকৃত জীৱন-ধাৰাৰূপ।

বৃদ্ধিৰ এখন অতি ইংগিতস্বৰূপ হ'ব আঁকি উলিয়াইছে, প্ৰখ্যাত জীৱনীলেখক লিটন ষ্ট্ৰেচীয়ে তেওঁৰ ‘কালহিল’ সম্পৰ্কীয় নিবন্ধটোত। তেওঁ লিখিছে, “এক বৰ্ণনাত আৰু কপট শালীনতাৰ, মহত্ব আৰু সন্তীৰ্ণ জীৱনবোধৰ, পৰিকল্পিত আৰু নিৰূপায়-হতাশাৰ বৃদ্ধি; এটা বৃদ্ধি, যোঁত্ৰা প্ৰতিটো বস্তুতেই আৱিষ্কৃত হৈছিল আৰু একোকেই পৰিভ্ৰান্ত হোৱা নাছিল; এটা বৃদ্ধি, যাব বৈশ্ববৃদ্ধি আছিল কিম্বা আৰু বিস্তাৰিত বৃদ্ধিৰ জন্ম; যোঁত্ৰা বাস্তব-সন্নিবেশৰ পৰা ওলোৱা যোঁত্ৰাৰ কুন্তলিয়ে চাৰিওফালক কুন্তলীৰ লগত দৰ্শনভাৱে জীৱনজীৱি লগাইছিল, যোঁত্ৰা ঠক-ভোজনৰ সময় দুই বছৰৰ পৰা হয় বছৰলৈ বি কোনো ঘটনাত নিৰূপিত হৈছিল; যোঁত্ৰা চীনদেশীয় লতাৰ সোৱকস পাল কৰাৰ দৰেই আছিল নিৰ্দোষ সন্নিবেশ যুক্ত মন্ত গিলাচত একোপালকৈ; যোঁত্ৰা গুপ-বহলাৰ পৰা খিৰিকীৰেই যোঁত্ৰা পোহনীয়া কুকুৰ জাপ মাৰি পৰে, ভাব ঠিকনা নাছিল; যোঁত্ৰা চুৰীৰ দৰেই এলেকাবোৰত বাস্তবৰ দলে মন খাই টলভেটং কৰি ফুৰিছিল; যোঁত্ৰা বাস্তবজালত ঘোঁৰাবোৰে চাট্টিয়াই থৈ সোৱা লেডেৰে! যোঁত্ৰাৰ দৰেই ভাবি দৃশ্য সন্নিবেশ কিহাৰে

১. Victorianism is the pretence that if you do not name a thing, it is not there.

ঘণ্টাৰ পাচত ঘণ্টা বাঁধ উৰ লৈ কটাই দিছিল ; বোঁতৰা চকী বালিসেই একোজনক মাটিয়া-ঢাকনি লাগিছিলেই, আৰু গা-ঘোৰা ঘৰ বালিসেই বগীভাষৰ চকিৰা এটা নেৰাকিলে নহুৱেই, আৰু শোৱান-পাটিবোৰ আছিল উৰহ আৰু আকস্মিক দুখটোৰ আত্মা ।”^২ বৃগটোৰ সম্পৰ্কে ইয়াতকৈ অধিক জীৱন্ত বৰ্ণনা কোনেও দিব পৰা নাই । মহত্ব, শঠতা, প্ৰাৰ্থনা, দাবিদা, চৌখীনতা আৰু দুৰ্নীতিৰ অশুভ এক সংমিশ্ৰণ এই ভিত্তোবীৰ বৃগ ।

সাধাৰণতে, সম্বেদ আৰু সংশয়ৰ বৃগ এটাত কেঁতৰাও প্ৰেৰ্ত সাহিত্য বাচিত হ’ব নোৱাৰে । ভিত্তোবীৰ বৃগৰ ইংৰাজী কাব্য সম্পৰ্কেও কথাষাৰ সন্মানে প্ৰযোজ্য । তথাপি, বৃগটোৰ পৰিস্থিতিত ই এক সদন্ত বিস্তাৰণৰ মনোভংগী আছিল, সেই মনোভংগীয়ে কেইবাজনো প্ৰেৰ্ত কবিৰ জন্ম দিলে । খাটি ভিত্তোবীৰ কবি টোঁচনে তেওঁৰ কাব্যত বিজ্ঞানৰ কাৰণেও অকণমান ঠাই আজবাই দিলে । অতি স্বচ্ছ তেওঁৰ জীৱন-বোধ অথচ যথেষ্ট সীমিত । জীৱনৰ মৌল প্ৰশ্নবোৰ তেওঁ অতি সন্তপ্ৰণে একতীয়াকৈ থ’ব জানিছিল । ব্ৰাউনিং আছিল বৃগৰ বতাহে উৰাই নিব নোৱৰা কবি । সেইবাবেই, তেওঁৰ কাব্যত ধ্বনিত হৈছে এক দৃষ্ট আশাবাদ । আৰু, আৰ্ণল্ড আছিল এনে এজন কবি, যিজনে বৃগৰ নিৰুপায়-হতাশাক উন্নীত কৰি এক নামহীন বিষাদৰ বৃগ দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল । স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, তেওঁলোকৰ কাব্যে কবিতাতেই ভাৱবস্তু আৰু বৃগবস্তুৰ মণিকাকন-সংযোগ ঘটাই নাছিল । টোঁচনৰ কবিতাত পোৱা যায়, অগভীৰ ভাৱবস্তুৰ অতি মনোৰম বৃগপায় । আনহাতে, ব্ৰাউনিঙৰ কবিতাত পোৱা যায়, অতি গভীৰ ভাৱবস্তুৰ শিথিল-বিন্যাস আৰু প্ৰায় দুৰ্বোধ্য কাব্য-বৃগপায় । আৰ্ণল্ড ব্যস্ত আছিল, কাব্যৰ স্থপতিত্বলতা লৈয়েই, বাৰ ফলত তেওঁৰ কবিতাবোৰৰ মনোৰম সুবাস কপুৰৰ দৰে বতাহতে বিলীন হৈ পৰিছিল । যিয়েই কি নহওক, তেওঁলোক প্ৰত্যেকে কাব্যত কমন্যাস-বাদৰ কৃতকৰ্ম্মান লক্ষণ প্ৰকাশিত হৈ পৰিছে । টোঁচনৰ বিস্তাৰিত চিত্ৰাংকন,

An age of barbarism and prudery, of nobility and cheapness of satisfaction and desperation ; an age in which everything was discovered and nothing known ; an age in which all the outlines were tremendous and all the details sordid ; when gas-jets struggled feebly through the circumambient fog ; when the hour of dinner might be at any moment between two and six ; when the doses of rhubarb were periodic and gigantic ; when ~~poor dogs~~ dogs threw themselves out of upperstory windows ; when cooks reeled ~~drunk~~ in adjacent areas ; when one sat for hours with one's feet in dirty straw dragged along the streets by horses ; when an antimacassar was on every chair, and the baths were ~~mineral~~ in the streets, and the beds were full of bugs and diseases.

ব্রাউনিঙৰ বহুসাবাদ আৰু আৰ্প'ল্ডৰ বিবাদ-বীক্ষা কীট্‌চ আৰু ভূতচৰ্চাৰ বমন্যাসিক প্যান-ধাৰণাৰে সমৃদ্ধ।

শ্ৰেষ্ঠতম এই তিনিজন কবিৰ পৰাংক অনুসৰণ কৰি প্ৰাক্-ৰাফেল্স নামেৰে অভিহিত কবি-গোষ্ঠীয়েও কমন্যাসবাদৰ শেষ মূৰ্ছানাটো তেওঁলোকৰ কাব্য-ৰীতিত বজাই শুনাইছিল। থোৰতে ক'বলৈ হ'লে, চুইনবাৰ্ণৰ কবিতাত ধ্বনিও হৈছে, শোলাৰ তৰলিত গীতময়তা ; আৰু বহোঁটিৰ কবিতাত চিত্ৰিত হৈছে, কীট্‌চৰ মধ্যযুগপ্ৰীতি। অৱশ্যে, তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰে কাব্যৰ এক সীমাবদ্ধতাও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। উল্লেখযোগ্য যে, ব্ৰাউনিং-টোনিচন পৰম্পৰাৰ পৰা আঁতৰি আহি তেওঁলোকে যুগৰ নাগৰিক আৰু বাণিজ্যিক জীৱনধাৰাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰিছিল। কিন্তু, তেওঁলোকৰ সেই বিদ্ৰোহ শোলা-বায়বণৰ দৰে সন্তোষনীয় বুকুত থকা এখন নতুন সমাজৰ সপোনেৰে উজ্বল নাছিল। তেওঁলোকে মাথোন সাময়িকভাৱে সমস্যাৰ পৰা নিষ্কৃতি লাভ কৰিবলৈ এখন কাৰ্পনিক জগতৰ ছবি আঁকিয়েই সন্তুষ্ট আছিল। ফলত, তেওঁলোকৰ কমন্যাসিকতাত বিশ্বাসৰ অনুপ্ৰভা আৰু শক্তিৰ নিপ্ৰভতা পৰিলক্ষিত হয়। বিতৰ্কিত, তেওঁলোকৰ সেই কাৰ্পনিক জগতৰ উপকৰণ-সমূহ অভিজ্ঞতাৰ জগতৰ পৰা সংগৃহীত নাছিল, বৰং পুৰাতন খৰচ অথচ চিহ্নমূলত সাহিত্য জগতৰ পৰা সংগৃহীত উপকৰণেৰে ৰচিত আছিল। স্বাভাৱিকতে, সেই জগতৰ মনোৰম আকৰ্ষণীয়তা সৰ্ব্বোচ্চ কোনো প্ৰাণ-স্পন্দন নাছিল। মূৰ্ছতে, সেই জগত আছিল পৃথিৱীত বিদ্যাৰ অজস্ৰ বৃক্ষ। ভূতচৰ্চা, তেওঁলোকৰ পূৰ্বসূৰীসকলৰ দৰে তেওঁলোকে সেই কাৰ্পনিক জগতৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় নকৰাকৈ থকা নাছিল। কিন্তু, যি মূৰ্ছতে সেই জগতৰ স্বৰূপ আৰু প্ৰকৃতি স্ফুৰি পৰিল, সেই মূৰ্ছতে তেওঁ কমন্যাসিক ধৰ্ম্মলীয়া বৃক্ষটো হেৰাই নোহোৱা হৈছিল। এইখিনি সীমাবদ্ধতা সৰ্ব্বোচ্চ তেওঁলোকৰ কাব্যৰ সাময়িক কমন্যাসিকতা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। এইসকল কীট্‌চ-ক'লবিজ আৰু শোলা-বায়বণ হাস-সজনিৰ কাব্যস্পন্দ সৈয়েই ডিটোবীৰ বৃক্ষৰ সাহিত্য। তেওঁলোকৰ কাব্যতেই বাজি উঠিছিল, কমন্যাসবাদৰ শেষ বাজহংস-গীতি।

উপসংহাৰত, এৰাব কথা বিপৰ্য্যয়তাই উল্লেখ কৰি। ডিটোবীৰ বৃক্ষৰ কাব্য-সাহিত্যৰ বিপুল প্ৰাচুৰ্য সৰ্ব্বোচ্চ, ইয়াৰ এক অত্যন্তমীৰ সংকীৰ্ত্তাৰ পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। পূৰ্ববৰ্ত্তী কবিসকলৰ দৰে কোনোজন ডিটোবীৰ কবি-সাহিত্যিকতাই বিশ্ব-সাহিত্যতে কোনো উজ্জ্বল প্ৰভাৱ স্পষ্ট হ'বৰ বাখি দাৰ নোহোৱিলে। তেওঁ প্ৰধান কবিতাটো হ'ল, তেওঁলোকৰ কেনেদৰেই যুগোপায় মনোজগতৰ একো দা-কৰ্ত্তব্য কথা নাছিল। তেওঁলোকৰ কল্প আছিল একান্তভাৱেই ইলেক্ট্ৰিক। এই সংকীৰ্ত্তা জীৱনবোধৰ উমান বি প্ৰকৃত সাহিত্যিক স্ৰেষ্ঠতম সৈয়েই, ডিটোবীৰসকল আছিল পৰা সৈতে ; তেওঁলোকৰ দায়িত্ব অতিবৰ্ত্তীত পূৰ্ববৰ্ত্তীৰ অসমৰ্থ অৰ্থাৎ দুটি একে ভাবৰ ওপৰত তেওঁ সৈয়েই কেন্দ্ৰ কৰিছিল। ১৯০০ বি মেডেল কবিতাত স্ফুৰ

প্ৰত্যেক শ্ৰেষ্ঠ ভিক্টোৰীয়াই আছিল একদৰে একমুখী আৰু একমুখী বাল্যকাল।^{১০} অন্য ভাষাত ক'ব পাৰি, ভেৰ্ণিকেলৰ দৰ্শিত আছিল মৈত্ৰ্য, প্ৰাণি আছিল বাঙলাৰ।

। ২ ।

ভিক্টোৰীয় বৃন্দৰ আটাইতকৈ প্ৰতিনিধিত্বমূলক কবিজন হ'ল, আলফ্ৰেড টেনিচন। যদিও ভেৰ্ণিকেল কবি-জীৱনৰ পাপৰি মেল খাইছিল কৈশোৰ আৰু যৌৱনৰ বয়সসামৰ সময়তে, তথাপি ভেৰ্ণিকেল নিজৰ কবি-প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ পোৱা গৈছিল ১৮৪২ চনত প্ৰকাশিত কাব্য-সংকলনখনতহে। তেতিয়া ভেৰ্ণিকেল বয়স, ৩০ বছৰ। তাৰ আগতে প্ৰকাশিত দুখন কাব্য-সংকলনৰ প্ৰথম খণ্ড আছিল, বাৱৰণৰ অক্ষয় অনুকৰণ : বিত্তীয় খণ্ডত দুখন গৈছিল, কীটচৰ কবিতাৰ দৰ্শনকটীয়া প্ৰতিধ্বনি। স্বাভাৱিকতে সমালোচকৰ দলে দুয়োখন কাব্য-সংকলনকেই সমালোচনাৰ বাণেৰে থকা-সৰকা কৰিছিল। বিত্তীয়খন সংকলনত কে'চাৰ বিকল্পে এটা কবিতা আছিল। সেই কবিতাটোৰ পা'তে আৰ্জিৎ এগৰাকী সমালোচকে এইদৰে উপহাস কৰিছিল, "আলফ্ৰেড নিজেই আটাইতকৈ বিৰাগোম কে'চা ; তাকে স্বাক্ষৰত ভয়ৰ কবি থ'বলৈ মাথোন এইখিনী কামহে থাকী—গুলীয়াই মাৰি ছু'হুদুৰি ভৰাই কাঁচৰ আলম্বাৰীত আৰি থ'ব লাগে।"^{১১} জীৱনৰ শেষৰ ফাললৈ হোৱা হ'লে, ভেৰ্ণিকেল সমালোচকক লুইছে নিকলসনেহে'ডেন। কিন্তু, প্ৰথম জীৱনত ভেৰ্ণিকেল সমালোচনাৰ পিৰমি হ'ব ফেৰ্ণাই গ্ৰহণ কৰিলে। সম্পূৰ্ণ ১২ বছৰলৈ ভেৰ্ণিকেল নিভাল মাৰিলে। এইহোৱা সময়ত নিজৰ কবিতা নিজেই সংকলন কৰিলে। অৱশেষত, ইংৰাজী সাহিত্যই লাভ কৰিলে এগৰাকী কলকল কবি।

টেনিচন হ'ল, ইংৰাজী কবিসকলৰ দ্বাৰাত সৰ্বকালৰ শ্ৰেষ্ঠতম কাব্যশিল্পী। হয়তো একোটা বিশেষ কাব্যৰূপত ভেৰ্ণিকেল শ্ৰেষ্ঠতম শিল্পীৰ নাম ক'ব পৰা যাব : গীতি-কাব্যৰ ক্ষেত্ৰত সোলা, প্ৰাণি-কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত কীটচ, অমিতাক্ষৰ হৃদয়বন্ধৰ ক্ষেত্ৰত কীটচ, চমুটৰ ক্ষেত্ৰত কীটচৰ আৰু কীটচন ইত্যাদি। কিন্তু, সকলোবোৰ কাব্যৰূপত সমান দক্ষতাবে সঞ্চলনশীল কবি ভেৰ্ণিকেল সমকক্ষ কোনোকেই নাই। উল্লেখযোগ্য যে, ভেৰ্ণিকেল শেষ-গম্ভীৰ ফালেও নতুনতৰ কাব্যৰূপৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা ব্যৱ দিয়া নাছিল। ভেৰ্ণিকেল বৃন্দৰ পাঠক-পাঠিকাৰ কাৰণে ভেৰ্ণিকেল কাব্যৰ এক শ্ৰেষ্ঠ আকৰ্ষণ আছিল, ইয়াৰ নিত্যনতুনত্ব।

ভিক্টোৰীয় বৃন্দৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰতিনিধিত্বমূলক কবি হিচাপে ভেৰ্ণিকেল কাব্যৰ প্ৰধান

১০. The Victorians were lame giants ; the strongest of them walked on one leg shorter than the other. . . . Somehow the great Victorian was at once a giant and a dwarf.
১১. Alfred himself is the greatest one ; all that he wants is to show, studied and stand in a glass-case, so he made himself immortal in a museum.

বৈশিষ্ট্য হ'ল, বৈজ্ঞানিক ধ্যান-ধাৰণাৰ সচেতনতা। প্ৰাৰম্ভিকাবস্থাৰে, সেই যুগৰ এগৰাকী চেষ্টা জীৱবিজ্ঞানী হাৰ্ভলীয়ে তেওঁৰ বিষয়ে এইদৰে ক'ব পাৰি থৈ গৈছে, "লুক্ৰেটিয়াছৰ পাচত প্ৰথম কবি, যিজনে বিজ্ঞানৰ গাঁত-প্ৰাৰম্ভতা বুজি পাইছিল।" ধাৰণা হয়, এই বৈজ্ঞানিক ধ্যান-ধাৰণাৰ সচেতনতা তেওঁৰ তেওঁৰ কণিকাতে আছিল। নহ'লে কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে, ডাৰ্ভাইনৰ 'অৰ্ণাৰ্ভিন অব স্পেচিঅ' প্ৰকাশ হোৱাৰ ১২ বছৰ আগতেই টোনিচনৰ পক্ষে এইদৰে লেখা :

The world was once a fluid haze of light,
Till towards the centre set the starry tides,
And eddied into suns, that wheeling cast
The planets ; then the monster, then the man.

(The Princess)

যান্ত্ৰিকভেদে, তেওঁৰ দৃষ্টিকোণ সম্পূৰ্ণৰূপে জীৱবিজ্ঞানীৰ দৃষ্টিকোণ নাছিল। তথাপি, ভেৱা যে সমস্যাটোৰ বিষয়ে জীৱবিজ্ঞানীৰ দৰে একেই গভীৰতাৰে চিন্তা কৰিছিল—সেই কথাৰ অনস্বীকাৰ্য। অৱশ্যে, যি মূহুৰ্ত্ততে জীৱ-বিজ্ঞানীয়ে সমস্যাটো দৃষ্টি-সোপান অতিক্ৰম কৰি সমাধান কৰি দিলে, সেই মূহুৰ্ত্ততে টোনিচনে তাক একান্ত সত্যৰূপে গ্ৰহণ কৰি ল'লে। তাৰ প্ৰমাণ, তেওঁৰ 'ইন মেমোৰিয়া'ৰ এনেবোৰ চৰণ, য'ত তেওঁ অস্তিত্ববাক্যৰ বাবে সংজ্ঞাৰ আব্দ প্ৰাকৃতিক নিৰ্ধাৰনৰ কথা কয়েকটাকৈ উল্লেখ কৰিছে :

Are God and Nature then at strife,
That Nature lends such evil dreams ?
So careful of the type she seems,
So careful of the single life ;
That I, considering her everywhere
Her secret meaning in her deeds,
And finding that of fifty seeds
She often brings but one to hear.

টোনিচনৰ পুৰুষৰ এগৰাকী ভূষণ সন্মেলনক হাবৰ্টি ব্ৰায়েনে সৌন্দৰ্য, তেওঁ হেনো নিজেই অস্বীকাৰ আৰু হৰ্ষাকাণ্ড বস্তুত চমু খাপি আকাশ আৰু জীৱজগৎ-জগত পৰ্যবেক্ষণ কৰি কৰুণ আশ্ৰয় পাইছিল। এবাৰ হেনো ব্ৰায়েনে শনিগ্ৰহৰ চাক্ষতিকভাৱে বৰা কলঙ্ককটোৰ উল্লেখ কৰি টোনিচনে লেখা,

With steadfast shade sleeping on his luminous ring
অশ্লীল-আধৰ্ৱৰ প্ৰশংসা কৰোঁতে টোনিচনে সন্নিৱস বিহীন, হুৱাহুৱা চকুৱাৰে ক'ব
লৈ গ'ল। কবিতা, তেওঁ দৃষ্টিৰ পৰা—ই হ'লো কিয় যেনেকৈ ক'ব। টোনিচনিয়ে

নেথাকে তেনেকৈ ; বৰং মাজে মাজে ই সংকুচিত হয় আৰু মাজে মাজে সম্প্ৰসাৰিত । বাবেনে বৈজ্ঞানিকক স্মৃতি জাতিব পাৰিলে, টেনিচনৰ চৰণটোত কোনো তথ্যগত ত্রুটি নাই । ঘটনাটোৰ পৰা উমান পোৱা যায়, বৈজ্ঞানিক ধ্যান-ধাৰণাৰ নিতুল পৰিবেশনৰ প্ৰতি টেনিচন কিমান সজাগ আছিল ।

প্ৰথম বিজ্ঞান-চেতনা সত্ত্বেও টেনিচনে ধৰ্ম্মীয় বিশ্বাসক তেওঁৰ কাব্যৰ পৰা সম্পূৰ্ণ-ৰূপে নিবাসন দিয়া নাছিল । তেওঁ বিজ্ঞান আৰু ধৰ্ম্মৰ বৈকল্পিক সম্পৰ্কৰ পৰিস্ফুটত উভয়ৰে মধ্যম-পন্থা এটা গ্ৰহণ কৰিছিল । তেওঁ মানি লৈছিল, জড় জগতৰ কেন্দ্ৰত বৈজ্ঞানিক সিদ্ধান্তৰ অস্তিত্ব । কিন্তু, তাৰ সিপাৰে বিজ্ঞানৰ পৰিসীমা অস্বীকাৰ কৰিছিল । তেওঁৰ এই ভিত্তিৰীয়া আপোচ-মীমাংসাৰ দৃষ্টিভংগীটো বৈজ্ঞানিক অলিভাৰ লজে সুন্দৰকৈ দাঙি ধৰিছে, “বিজ্ঞান আৰু ধৰ্ম্মৰ বি স্বৰূপ, সেই বিষয়ত আমাৰ কাম হৈছিল পৰস্পৰৰ কোনোটোকেই অস্বীকাৰ নকৰাকৈ আনটোক গ্ৰহণ কৰা । তেওঁ সেইটোকেই কৰিছিল । দৃষ্টান্তস্বৰূপে, মানুহৰ জ্ঞানৰ পূৰ্ব-পূৰ্বৰ সম্পৰ্কীয় সিদ্ধান্তৰ গ্ৰহণশীলতাই তেওঁৰ মানৱীয় আত্মাৰ মৌল আধ্যাত্মিক স্বৰূপ, ইয়াৰ সাৰ্বভৌমত্ব আৰু ইয়াৰ চিৰন্তন নিষ্কান্তিৰ ওপৰত থকা বিশ্বাসক স্থগিত কৰিব পৰা নাছিল ।”^{১১} সেইবাবেই, তেওঁ এইদৰে লেখিব পাৰিছিল :

God is law, say the wise : O Soul, and let us rejoice,

For if He thunders by law, the hunder is yet His voice

• Law is God, say some ; no God at all, say the fool ;

For all we have power to see is a straight staff bent

in a pool.

(The Highest Pantheism)

দবাচলতে টেনিচনৰ এই ভিত্তিৰীয়া আপোচ-মীমাংসাৰ মনোভংগী কেৱল বিজ্ঞান আৰু ধৰ্ম্মৰ পাৰস্পৰিক প্ৰত্যাহ্বানৰ কেন্দ্ৰতই প্ৰতিফলিত হোৱা নাছিল । এই মনোভংগীৰ আটাইতকৈ সুন্দৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়, পুৰুষ আৰু নাৰীৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ ক্ষেত্ৰত পূৰ্ব-বৰ্তী যুগৰ অৱস্থা অসম্বন্ধ হোৱা সম্ভাৱনীয় বুলিব পাৰাৰ নৈতিৰ পৰিস্ফুটত গভীৰ গাঢ়ত্বা প্ৰেমৰ প্ৰকাশত । টেনিচনৰ কাব্য প্ৰদৰ্শনত পুৰুষ আদৰ্শ চিত্ৰিত আছে, তেওঁৰ ‘দ্য মিলিচ’ লট্টাৰ’ নামত কবিতাটোত । এই প্ৰেম এনে এক গভীৰ মানুহ-মিষ্ট প্ৰেম, যাৰ প্ৰকাশ কেৱল আদৰ্শ ধাম্পত্য-জীৱনতেই সম্ভৱপৰ । এনে প্ৰেমে ব্যয়বণ আৰু শোণীৰ কম্পনাক বে অনুপ্ৰাণিত কৰা অসম্ভৱই, আনকি কষ্টৰ কাৰণতো ঠাই নেপায় ।

৬. In the conflict between Science and Faith, our business was to accept the one without rejecting the other : and that he achieved. Never did his acceptance of the animal ancestry of man, for instance, upset his belief in the essential divinity of the human soul, its immortality, its supremacy, and its eternal destiny.

টেনিচনৰ কবিতাত দেহজ প্ৰেমৰ পৰিকল্পিত এক আধ্যাত্মিক প্ৰেমহে বৰ্ণিত হৈছে। ক'ব্বাত কৰাবোৰৰ চৰিত্ৰত দেহজ প্ৰেমৰ প্ৰতি সামান্যতম দৰ্শনাত্মক দেখা পালেই, তেওঁ নীতিতথ্যৰ ইচ্ছাজাল কৰা কবি সেই প্ৰেমৰ কথা ভাল পেলাই দিব খোজে।
ব'ৰ্ডাভৰুপে,

And most of all would I flee from the cruel madness of love
The honey of poison-flowers and all the measureless ill.
Ah Maud, you milkwhite fawn, you are all unmeet for a wife.
Your mother is mute in her grave as her image in marbel above ;
Your father is ever in London, you wander about at your will ;
You have but fed on the roses, and lain in the lilies of life.

(Maud)

ঠিক একেদৰে তেওঁৰ বাজেনৈতিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ আভাস থকা কবিতাবিলাকতো আপোচ-মীমাংসাৰ ভিত্তোবীৰ মনটো প্ৰতিফলিত হৈছে।

কবি হিচাপে টেনিচনৰ প্ৰেৰণতা কেৱল বৃদ্ধ-মানসৰ প্ৰতিফলনতেই সীমাবদ্ধ নহয়। প্ৰেৰণা কাম্যাসিক কবিসকলৰ দৰে তেওঁৰো আছিল প্ৰকৃতিৰ কবি। অকল সেয়ে নহয়, আন প্ৰত্যেকজনৰ দৰে তেওঁৰো প্ৰকৃতি-কাব্য স্বকীয় বৈশিষ্ট্যৰে সমৃদ্ধ। সমালোচক হেৰিছনে সেই বৈশিষ্ট্যৰ পিনে আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে, "বায়ৰণ পৰ্বত আৰু ব্ৰহ্মসমুদ্ৰ, শ্যেঙী স্বেৰ আৰু বাৰুৰ, কীটচ সম্ভাৰ সুৰাভ-নিৰাসৰ, কৰ্ভ'চৰ্থ'ৰ সৰ্বাত্মক প্ৰকৃতিৰ বাণী আৰু ক্ৰস্ময়ন্তাৰ কবি। সেইদৰে, জ'নচন হ'ল গছ-লতা, ফুল আৰু চৰাইৰ কবি। ফুল আৰু গছ-লতাৰ বিষয়ে ইংৰাজী ভাষাত লেখা কবিসকলৰ মাজত নিঃসন্দেহে আৰু অন্য যি কোনো ভাষাত লেখা কবিসকলৰ ভিতৰতো খুব সৰুৰ তেওঁকেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিৰ মৰ্যাদা দাঙিৰ আনিব। অন্তৰ্য্যে, কল্পিত ফুলৰ পাহিটিলেও টেনিচনৰ মনত সেই গভীৰ ভাবনাৰ প্ৰেৰণা জগাই নেযায়, যি গভীৰ ভাবনাৰ প্ৰেৰণা জগাই বায় এড'ৰ্থ'ৰ মনত। কিন্তু, টেনিচনে চাৰ্লসৰ বাদ্যময়তাবে দিল্লিত ক'ব্ব--ক'ব্বীয়া আৰু বহুপালিত ফুল, গছ, গুৰি, অকল, এডাল্লী উপত্যকা আৰু পৰ্বত প্ৰভৃতি--সমালোচকৰে।"

- ৭ Byron is the poet of mountains and oceans, shelly of clouds and air. Keats of the perfumes of the evening. Wordsworth of the meaning and mysteries of nature as a whole. And so Tennyson is the poet of flowers, trees and birds. Of flowers and trees he must be held to be the supreme master, above all who have written in English, perhaps indeed in any poetry. The meanest flower that blows does not inspire in Tennyson thoughts so deep as it did to Wordsworth, but Tennyson has painted them all—flowers, wild and cultivated, trees, herbs, woods, downs and moors—with the magic of a Turner.

ধোবড়ে ক'বলৈ হ'লে, তেওঁৰ কবিতাত কন্যাসম্বাদ কাব্য-পৰম্পৰাৰ অনুসৰী প্ৰকৃতিৰ কোনো ব্যাখ্যা নাই—অৱহে মাথোন চিত্ৰণ :

প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি চৌকণৰ দৃষ্টিভঙ্গী স্বৰ্ভাৰৱৰ দৰে আনুভূতিকো নহয় শ্যোভীৰ দৰে বৌদ্ধিকো নহয়। তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী শিল্পী-মনত দোলা দি বোৱা বৈজ্ঞানিকৰ পৰ্যবেক্ষণধৰ্মী। সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাত প্ৰকৃতি বিদৰে জীৱন-স্পন্দনেৰে স্পন্দিত নহয়, সেইদৰে সমস্যা-জৰ্জৰিত মানুহৰ প্ৰতি প্ৰকৃতিৰ কোনো গোপন বাণীব আভাসো পাবলৈ নাই। তেওঁৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কেৰূপে নিৰ্জীৱ আৰু শীতাত বুলিলেই ক'ব পাৰি। অৱশ্যে, সেই প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য আৰু মহত্ব দুয়োটাই আছে; সেই প্ৰকৃতিয়ে বিস্ময় আৰু প্ৰশংসা উভয় চিত্তবৃত্তিকেই জগাই ৰায়; কিন্তু, যেতিয়ালৈকে সেই প্ৰকৃতিৰ দৃশ্যশোভা মানুহৰ উপস্থিতিৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ নুঠে, তেতিয়ালৈকে প্ৰকৃতি কেৱল মনোৰম ছবি হৈয়েই ৰয়। যি মনুহততে প্ৰকৃতিৰ পটভূমিত কোনো নহয় কোনো চৰিত্ৰ উপস্থাপিত হয়, সেই মনুহততে প্ৰকৃতি সৰব আৰু সহস্ৰসহস্ৰসংবাদী হৈ পৰে। তাৰ সুন্দৰতম দৃষ্টান্ত পোৱা ৰায়, 'লট্ ইটাৰ' কবিতাটোত। ইটালিচিৰ সংগীতবোৰ যেতিয়া ভদ্ৰাসজ্জাৰী ফল খাই উঠি স'চাস'চিকৈয়ে স্বল্পভাবাত্মক হৈ উঠিল, তেতিয়া চাৰিওফালৰ প্ৰকৃতিয়েও সেই চিত্তবৃত্তিকেই সঁহাৰি জনালে, বাৰ কলৰৰূপে সিহঁত সংগীতৰ কলৰেৰে এইদৰে মূৰ্খৰিত হৈ উঠিল :

There is sweet music here that softer falls
Than petals from blown roses on the grass,
Or night-dews on still waters between walls
Of shadowy granite, in a gleaming pass ;
Music that gentlier on the spirit lies,
Than tir'd eyelids upon tir'd eyes ;
Music that brings sweet sleep down from the blissful skies.
Here are cool mosses deep,
And thro' the moss the ivies creep,
And in the stream the long-leaved flowers weep,
And from the craggy ledge the poppy hangs in sleep.

ভাবিলে আচৰিত হৈ ৰায় জৱে, এখন কাল্পনিক দেশৰ ছবি কেনেকৈ ইয়াৰ ব্যক্তকৰ্মী হ'ব পাৰে। দৰাচলতে, এইখন কাল্পনিক দেশৰ ছবি তেওঁ নিজৰ চকুৰে দেখা পোৱা বহুতো ভগা-ছিগা চিনাকি দৃশ্যপটৰ আধাৰত ৰচিত এখন অৰ্ধ-ছবি। আৰু, সেই অৰ্ধ-ভাষা দান কৰিছে, কবিতাটোত উপস্থাপিত চৰিত্ৰসমূহৰ মনোভাৱণীয়ে।

সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাৰ প্ৰকৃতি ৰবিও ব্যৱহাৰ দৰে নিৰ্জীৱ অৰ্ধ-কল্পিত, তথাপি ব্যৱহাৰ দৰে মানুহৰ সম্পৰ্কিত নহয়। চৌকণৰ ভূমিকাত মানুহৰ অৱস্থানে প্ৰকৃতিৰ জিৱন প্ৰায় অৱশ্যে বুলিলেই ক'ব পাৰি। অৱশ্যে,

প্ৰতিটো হাস্যৰ সম্বন্ধই বিদৰে জীতি বিচিৰ আৰু বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ, তেওঁৰ প্ৰকৃতিও সেইবাবে
সম্ভৱপন্ন। কোনো দৃষ্টো কবিতাত বৰ্ণিত প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য একে নহয়।
উদাহৰণ্য যে কোনোজন কন্যাসিক কবিৰ কবিতাতে পাবলৈ নোৱাৰা প্ৰকৃতিৰ
বৰষুণো তেওঁৰ কবিতাত এইবাবে চিত্ৰিত হৈছে,

For nature is one with rapine, a harm on preachers can heal ;
The Mayfly is torn by the swallow, the sparrow is spear'd by
the shrike,
And the whole little world where I sit is a wrauld of plunder
and prey.
(Maud)

তেওঁৰ কবিতাত বিদৰে দাঁত আৰু হাঁহোৰা বহু বৰ্ণিত হোৱা প্ৰকৃতি^১ৰ ছবি আছে,
সেইবাবে প্ৰকৃতিৰ মংগলময় দৃষ্টিৰ ছবিও আছে।

টেনিচনৰ প্ৰকৃতি সম্পৰ্কীয় কবিতাসমূহৰ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে চুফাত কথাষাৰ কৈছে,
খ্যাতনামা সমালোচক ব্ৰেজলীয়ে, "দোৰ সন্দেহ হয়, ইংৰাজ কবিসকলৰ মাজত
দৃষ্টো বিষয়ত তেওঁ অধিতীৰ—এটা হ'ল, তেওঁৰ দৃষ্টিপাতৰ নিম্নলিখিত আৰু
সুখ্যাতিসুখ্যতা ; আনটো হ'ল, তেওঁ দেখা পোৱা বস্তুৰ ভাষাপটলৈ বৃন্দনৰ
বহুসংখ্যক।"^২ ব্ৰেজলীয়ে সেইবাবে তেওঁৰ নিজস্ব ভাষায়ে কৈছে, যদি কোনোবাই
দৃষ্টি-শক্তি হেৰুৱাই কেৱল অতীতৰ দৃষ্টিতে বাস্তৱ জীৱাই থাকিবলগীয়া হয়,
তেনেহ'লে তেওঁৰ আটাইতকৈ আনন্দদায়ক সংবাদ হ'ব পাৰে, টেনিচনৰ প্ৰকৃতি
সম্পৰ্কীয় কবিতা। তেওঁৰ কবিতাত কত পৰিবৰ্তনৰ প্ৰতিটো বিচিৰ ৰূপ, ব'দ আৰু
বতাহৰ বিচিৰ সন্তৰণশীলতা, ফুলৰ কেঁচু সাৰ পায়েই শূই পৰা ফুল নম্বৰতা,
জহৰ দিনৰ খিতাতে মচ খাই পৰা বেজিৰ কোমল পোহৰৰ ছবি ইত্যাদি নমুনা
কত পাৰ্থক্য নোৱাৰা প্ৰকৃতিৰ এটি লক্ষ্যৰ সৌন্দৰ্য ছবি-জগত ৰূপত বন্দী হৈ
আছে ভাষা জেখ দিব নোৱাৰি। প্ৰতিটো বৰ্ণনাই জীতি নিৰ্ভৰ, পৰিপাটি আৰু
মধুৰ। এইকালৰ পৰা তেওঁৰ লগত কেবল ঘাইব পৰা কবি ইংৰাজী সাহিত্যত বিভীৰ
এজন নাই।

টেনিচনৰ নাম অগাণ্য কন্যাসিক কবিসকলৰ মাজত একেটা উশাহতে উজাল
কৰিবলগীয়া হয়, আৰু এটা কাৰণত। কাৰণটো হ'ল, তেওঁৰ কবিতাৰ অৰ্ধ পৰিভ্ৰমতা।
তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ 'ট্ৰাইবেল'ৰ পৰা শেষ জীৱনৰ 'চিচিং দ্য বাৰ্টেনকে দীৰ' কবিতা-
পৰিভ্ৰমত এনে এটি কবিতাও নাই, যিটো কবিতা গীতিকবিতাৰ কমেও সিক নহয়।

v. Nature, red with tooth and claw.

১. I suspect he is unequalled among the English poets in two things—one, the accuracy and delicacy of his perceptions ; the other, the facility of his transference into language of that which he perceives.

তদুপৰি, তেওঁৰ প্ৰতিটো কবিতাই গীতিকাব্যৰ আটাইবোৰ প্ৰশংসনীয় গুণকেই বিকীৰ্ত্তিত : মঙ্গলতা, মধুৰতা, উজ্জলতা আৰু বৰ্ণময়তাবে তেওঁৰ কবিতা সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ। তেওঁ অনায়াসে ইংৰাজী কাব্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কৃষ্ণকবি হ'ব পাৰিলেহেঁতেন, যদি তেওঁৰ কবিতা ইমান বোচি সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ নহ'লেহেঁতেন। দৰাচলতে, তেওঁৰ কবিতাৰ প্ৰতিটো চৰণ ইমান বোচি কাব্যকাৰময় আৰু পৰিপূৰ্ণ যে, কিছুদূৰ আগবঢ়াব পাচত ধাৰণা হয়, ই যেন গীতিকাব্যৰ প্ৰধান লক্ষণ স্বতঃস্ফূৰ্ত্তভাবে পক্ষাঘাত। আৰু ধাৰণা হয়, ই যেন বোধিব উজ্জলতাবে উচ্চ হোৱাতকৈ বহু বোচি পৰিক্ৰমাণে বান্ধিব চেতনাবেহে প্ৰসীদ্ধ-উজ্জল।

যদি কোনো কাৰণত তেওঁৰ সকলোবোৰ কবিতা কিনট হ'লেহেঁতেন, আৰু তেওঁৰ প'লেহেঁতেন মাথোন তেওঁৰ দূৰ্ভাগ্য এৰাহৰ বয়সত বাঁচত এটি দীঘলীয়া ইংলীজী, তথাপি টোনিচনৰ নাম ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ ইতিহাসত জন্ম হৈছেই ব'লেহেঁতেন। প্ৰায় তিনি হেজাৰ চৰণৰ সেই দীঘলীয়া ইংলীজীটো হ'ল 'ইন মেমোৰিয়াৰ'—কবি-বন্দ্য আৰ্থাৰ হালামৰ কবুৰ স্মৃতিৰে ভিত্তি থকা এটি জন্ম কবিতা। সোণ্ডৰ বহুৰ আগতেই তেওঁৰ মৃত্যু ঘটিছিল। তেওঁৰেই টোনিচনক শিকাইছিল এবাৰ লাখটকীয়া কথা, মানৱীয় প্ৰমূল্যসমূহতকৈ শিপকল্লা শ্ৰেষ্ঠতৰ নহয়। 'ইন মেমোৰিয়াৰ' যেন সেইবোৰ কথাৰে শত-সহস্ৰ প্ৰতিধ্বনিৰ অপূৰ্ণ স্বৰূপ। অথবা ক'ব পাৰি, ই ভিক্টোৰীয় যুগৰ জীৱন-বেদ। জীৱন, মৃত্যু, আত্মাৰ জন্মৰত্ন, জীৱন আৰু জগতৰ সম্পৰ্ক ইত্যাদি স্থানদুৰ মৌল প্ৰশ্নসমূহৰ বিচাৰ বিশ্লেষণেৰে ভৰপূৰ হৈ আছে, এই কবিতাটোৰ ১০০টা ভাৰগত বিন্যাস প্ৰতিটো স্তবক।

বহুতো সমালোচকে কবিতাটোৰ বিবাদ-চেতনাৰ গভীৰতা সম্পৰ্কে জুৰিতি প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁলোকৰ প্ৰশ্ন হ'ল, মৃত্যুৰ সোণ্ডৰ বহুৰ পাব হৈ বোকাৰ পাচত কবি-মানসত কিমানখিনি বেদনা সঞ্চিত হৈ থাকিব পাৰে? বিতীৰ্ণ প্ৰশ্নটো হ'ল, তেওঁৰ বিবাদ-চেতনা যদি স'চাৰ্চাটকৈয়ে অকৃত্ৰিম, তেনেহ'লে ইমানবোৰ মৌল বাৰ্ণনিক সমস্যাৰ অন্ততাবণা কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে? দৰাচলতে দুয়োটা প্ৰশ্নই অসম্ভৱ। কবিতাটোৰ আৱৰ্জণ যদিও ব্যক্তিগত বিবাদ-অনুভূতিৰে সিক্ত হৈ আছে, লাহে লাহে সেই বিবাদ মানুহৰ বিশ্বজনীন বিবাদ-চেতনাৰ হুপলৈ হুপান্তৰিত হৈ পৰিছে। সেই বিবাদৰ নিষ্ঠাৱন্ত বাঁটহে, সৰ্বকালৰ মানুহৰ কাৰণ লাভ কৰা আশাবাদী জীৱন-বীকাৰে। বিতীৰ্ণতে, 'ইন মেমোৰিয়াৰ'ৰ বিবাদচেতনা যদি কৃত্ৰিম, তেনেহ'লে ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ইংলীজীকেইটাৰ কোনোঠোৱেই একেই অৰ্থত কৃত্ৰিমতাৰ অভিযোগৰ পৰা মুক্ত হ'ব নোৱাৰে। বিল্টনৰ 'লিচিচাহ' তেনেহ'লে বান্ধন আৰু মস্কাহৰ হুপলী ইংলীজীৰ কেৱল বীতিবাদী অনুকৰণ, শ্যেলীৰ 'এডনেট' কবিতাটোও সেইদৰে অনাবশ্যকীয় বন্ধাক্ষয়, অথবা আৰ্প'লৰ 'ধাৰিচ' কবিতাটোও বৌদ্ধিক ব্যাখ্যা-সিদ্ধান্তৰে ভাৰস্কান্ত। টোনিচনৰ 'ইন মেমোৰিয়াৰ' একবাৰী অসম্ভাৱণ বনীকলস্পৰ্শ কবিৰ অতৰত ব্যক্তিগত ক্ষেত্ৰ

ভাবে ছলি বোঝা অনন্যসাধারণ বিদ্যে-অনুভূতিৰ স্বৰূপৰ অতিশয়। কবিতাটোৰ আৰম্ভণিৰ পৰা শেষলৈকে একোটি চন্দৰূপত বিশ্ব চিত্ৰৰ বাণি গৈ জানিয়া তেওঁৰ কব্য-বীণাত মূৰ্ছাবৃত এটি অমৰিক নোখোজা সুবন্ধে অঙ্কন লহৰ। সেই সুবন্ধ লহৰত ব্যক্তিগত কোনাব অনুভূতি বিশ্বজনীন বিবাদ-চেতনাৰ এটি অমৰ প্ৰবাহত সাম্ৰাজ্য-সমুদ্ৰৰ অভিমুখে বৈ গৈছে।

টেনিচনে ইংৰাজী কাব্যৰ বসিক পাঠকৰ কাৰণে কেৱল এই অমৰ কবিতাটোকেই নহয়, আৰু অসংখ্য কবিতা এৰি থৈ গৈছে। ভিক্টোৰীয় যুগৰ অভিশাপী মানসৰ অতি সুন্দৰ স্বাক্ষৰ থকা 'ইউলিচছ', কমনীয় সুন্দৰ নিদৰ্শনৰূপ 'লক্সিছ হ'ল' আৰু 'মড', অপৰ 'সুন্ময় 'ডোবা', মধ্যযুগীয় কাহিনী-কবিতা 'ম'ট' বা আখৰি আৰু 'আইডিলছ অৱ দ্য কিং', কাল্পনিক কাহিনী-কবিতা 'এনক আৰ্ডেন' আৰু 'সেভী অৱ হেল' প্ৰভৃতি প্ৰতিটো কবিতাই ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যক জাৰি নোৱাৰাকৈ চহকী কৰি থৈছে। তেওঁৰ কবিতা সম্পৰ্কে তেওঁৰ উক্তস্বৰূপী ৰেইটিয়ে সকলো প্ৰশংসা ৰূপে বহুই এৰাব অতি মূল্যবান কথা কৈছে, "টেনিচনৰ কব্য ভুল পৃষ্ঠাত মূৰলি কৰাৰ উপায় নাই।"^{১০} জীৱনত তেওঁ এটি চকুগো লেখা নাছিল, যিটো চৰণ কাব্যকলিকত বুলি নপঢ়াকৈ থাকিব পাৰি।

। ০ ।

ভিক্টোৰীয় যুগৰ আনজন কালজয়ী কবি হ'ল, হাৰ্ডিন। বৰুৱা তেওঁৰকৈ মূখ্যে তিনি বছৰৰ ডাঙৰ টেনিচনৰ দৰেই তেওঁৰ অকৰ্মৰ পৰা কবি বুলি স্বীকৃত হৈছিল একো বছৰতে, ১৮৪২ চনত বোডিনা তেওঁৰ চতুৰ্ধ কাব্যগ্ৰন্থ 'ছায়াটিক জিৰিকচ'খন প্ৰকাশিত হয়। তাৰ পূৰ্বসূৰী কাব্যগ্ৰন্থ তিনিখন 'পলাইন', 'পাৰাচেলাচাছ' আৰু 'চৰ্ভোলা' যদি প্ৰশিক্ষণ পৰ্বৰ সূচী আছিল, তথাপি টেনিচনৰ দৰেই সেই কেইখনো সমালোচকৰ হাতত বাবুকেই লাভিত হৈছিল। 'চৰ্ভোলা'ৰ এটা প্ৰবন্ধ সমালোচনা কৰি টেনিচনেও সমালোচকৰ সংখ্যা বঢ়াইছিল। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰে কথা মূখ্যে এৰা : দুৰ্বোধ্য। টেনিচনে হেনো কবিতাটোৰ প্ৰথম চৰণটো আৰু শেষ চৰণটোহে বুলি পাইছিল। লগতে এটা মূৰবোচক গল্পৰো বহুল প্ৰচলন হৈছিল। ভুল্লাছ জেৰ'ল্ড নামৰ এগৰাকী মানুহে হেনো বহুদিন নকিয়াৰ পাচত আনিকা জৰ্জাত অলপ-অচৰপ পঢ়াব অনুমতি পাইছিল। হাতৰ কাৰত পালে, 'চৰ্ভোলা'। কেইটামান চৰণ পঢ়ি উঠাৰ পাচত তেওঁৰ মূৰৰ শে'তা পৰি আহিল। তেওঁ কান্দি পেলালে, "হে ভগৱান, মোৰ স্বপ্ন বহুই পালো—সঁচা। কিন্তু, মোৰ মনস্তাত্ত্বিকৈ মোৰোহা হ'ল। এই এতিয়া এটা ইংৰাজী কবিতাৰ দৃষ্টা শাৰীত বুলি

নোপোয়া হ'লো।" ভাগ্য ভাল, তেওঁৰ আপোন মানুহবোৰেও উভয়েই কৰা এটা শাৰীও হ'ল নেপালে।

বিয়েই কি নহওক, ওৰে জীৱন ধৰি তেওঁ এই বদনামৰ হাত সাঁথি নেজাবিলে। টোনিচনৰ লগত ব্ৰাউনিঙৰ পাৰ্থক্য এইখিনিতে: টোনিচনৰ কবিতা কবিতাকৈ জোনাকৰ দৰে ফটফটীয়া, ব্ৰাউনিঙৰ কবিতা দূৰ্বোধ্য নহ'লেও অস্তিত্ব সম্পৰ্কে আব্দুৰ্জলীয়া। ইয়াৰ কাবণ কেইবাটাও। প্ৰথম, টোনিচনৰ দৰে ব্ৰাউনিঙৰ প্ৰাৰম্ভিক কবিতা নাছিল। সেইবাবে, তেওঁৰ ভাৱবাজিয়ে মুকলি দূৰ্বোধ্য পাঠক মনত পোৱাচোৱাটোই সোমাই যাব নোৱাৰিছিল। দ্বিতীয়, ব্ৰাউনিঙৰ ভাষা আছিল দূৰ্বোধ্য মিতাচাৰী—তাৎপৰ্য্যৰ দৰে। গতিকে, পাঠকৰ বোধ হুটি হ'লে, কথাৰ জাঁত বিচাৰি নেপাই দোষোমোষোৰত পৰিবলগীয়া হয়। তৃতীয়, ব্ৰাউনিঙৰ কবি মানস ছিট্টোৱাৰ বৃগৰ অনুকূল যে নাছিলেই, আনকি ইংলেণ্ডৰ মাটিৰো অনুকূল নাছিল। এই কথাষাৰ মন কৰিলেই সমালোচক হিউ ৱাকাৰে লৈছে, "বৰপতে তেওঁ আছিল এগৰাকী চিউটনিক প্ৰতিভা।" অকল তেওঁৰ ধ্যান-বাৰণাই নহয়, সংবেদন-অনুভূতিসমূহো অনা-ইংলেণ্ডীয় আছিল। স্টুফোর্ড ব্লুকে আগু লিয়াই দেখুৱাইছে, "তেওঁৰ সমগ্ৰ বচনাবলীৰ ভিতৰত মাথোন তিনিটা কবিতাতহে ইংলেণ্ডৰ দৃশ্যশোভাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। কবিতা তিনিটা হ'ল, 'পলাইন', 'অ' টু বি ইন ইংলেণ্ড' আৰু 'ইন এলবাম'। তুঘনান্ত, টোনিচনৰ এটা কবিতাও নাই, য'ত তেওঁ অন্য কোনো দেশৰ দৃশ্যশোভা সম্বন্ধত বৰ্ণনা কৰিব পাৰিছে।

ব্ৰাউনিঙৰ কবি-খ্যাতিৰ নিৰন্তৰ উত্থান-পতন সৰ্ব্বোত্তম তেওঁ জন্মৰ হৈ ব'ব, তেওঁৰ এম্ৰিচি নাটকীয় একোটিৰ কাৰণে। তেওঁৰ 'ড্ৰামাটিক লিৰিক্চ'ৰ অন্তৰ্গত 'ম্বল' কবিতাটো; 'ড্ৰামাটিক বোম্বাৰ্ছ'ৰ অন্তৰ্গত 'দ্য লান্ট বাইড টুগেদাৰ', 'মাই লান্ট ডাচেছ' আৰু 'এ গ্ৰামাৰিয়ান্চ ফিউনাকেল'; 'মেন এণ্ড উইমেন'ৰ অন্তৰ্গত 'এন এপিগ্ৰাম ক্ৰম কাচিছ', 'লা লিপো লিপ' আৰু 'এন্ড্ৰিয়া ডেল জৰ্জো'; আৰু 'ড্ৰামাটিক পাৰ্চনি'ৰ অন্তৰ্গত 'এন্ট ভগলাৰ' আৰু 'বাম্বি বেন এক্সা'—কীটচৰ প্ৰশস্তি কবিতা এম্ৰিচিৰ দৰে নাইবা শ্যেলীৰ গীতি-কবিতা এম্ৰিচিৰ দৰেই ব্ৰাউনিঙৰ কবি-প্ৰতিভাৰ চূড়ান্ত নিৰ্গমনৰূপ। সাহিত্যিক মূল্যায়নৰ কোনো পদ্ধতিসেই ইবিলাকৰ বৃগমীয়া সৌন্দৰ্য মলিন কৰিব নোৱাৰে।

দৰাচলতে, নাটকীয় একোটিৰ ব্ৰাউনিঙৰ নিজৰ আৱিষ্কাৰ হ'লি ক'লেও সত্যৰ অকণো অপলাপ নহয়। তেওঁ এই কাব্যৰূপটোক যি পৰিণত সৌন্দৰ্য দান কৰিলে, তাৰে আভাস দাঙি ধৰি তেওঁৰ কাব্যৰ এগৰাকী আঁত কৃতী সম্পাদক স্তে নাটকীয় একোটিৰ সম্পৰ্কে এইদৰে লৈছে, "ই হ'ল এক ধৰণৰ সন্ধ্যাৰ দৰ্শন, য'ত সাবলক্ষ্যত নিহিত হৈ থাকে উজ্জ্বলৰূপৰ প্ৰথম সন্ধ্যাৰ দৃষ্টিত থকা পৰা চাৰিওফালৰ দৃশ্যশোভা আৰু দ্ৰোণামণ্ডলী, য'ত সন্ধ্যাকৈ হৈ অকল, বিতৰ্ক, অনুৰোধন আৰু

সম্ভবতঃ কেও যদি প্রকেন কৰা নিৰ্বাচিত মন্থতটোৰ লগত সন্নিবিষ্ট সম্ভাষণীয়া।”^{১২} সহজ ভাষাত ক’বলৈ হ’লে, নাটকীয় একোটি এক ধৰণৰ দীক্ষণীয়া ভৱভাৰত— ব’ত প্ৰকাশ পায়, মানুহৰ অন্তৰ্গত আভিযান্ত্ৰিক। ব্ৰাউনিঙে এই আভিযান্ত্ৰিক কাব্য-ৰূপত অভূতপূৰ্ব সফলতা লাভ কৰাৰ মন্তব্য আছে, দটো কান্ধ। প্ৰথম কাব্যৰূপটো হ’ল, তেওঁৰ প্ৰতিভা আছিল একান্তৰূপেই নাটকীয় মন্থতৰ চিত্ৰণৰ বাবে অনুকূল। কিন্তু, সফল নাটকৰ বাবে ঘটনা-বৈচিত্ৰ্যৰ ব্যাপনৰ যি কল্পনাৰ প্ৰয়োজন, সেই কল্পনা তেওঁৰ নাছিল। সেইবাবেই তেওঁ এনে এক নতুন কাব্যৰূপৰ স্থান দিছিল, যি কাব্যৰূপে তেওঁৰ পক্ষী মহিলা-কবি এলিজাবেথ কেৰেণ্ট ব্ৰাউনিঙে ক’বৰ দৰে,

peradventure may outgrow,

The simulation of the painted scene,

Boards, actors, prompters, gaslight and costume.

And take for a nobler stage the soul itself,

Its shifting fancies and celestial lights,

With all its grand orchestral silences,

To keep the pauses of the rhythmic sounds.

(Aurora Leigh, Book V)

দ্বিতীয় কাব্যৰূপটো হ’ল তেওঁ এনে এক মন্থৰ কবি, যিটো মন্থৰ বাহ্যিক ঘটনাৰ মূল কল্পনাসমূহ সত্তাৰূপে প্ৰায় বিলুপ্ত হৈ আহিছিল। সেইবাবেই, তেওঁ সেই আত্মাৰ কল্পনাসমূহ-চিত্ৰণৰ পথ বাচি ল’লে, যি আত্মাৰ ছায়াছায়া গোপন কল্পৰ অজস্ৰ বহুসংখ্যক সম্বন্ধে—অভিধাতো পৰিপূৰ্ণ।

স্বাভাৱিকতে, ব্ৰাউনিঙৰ নাটকীয় একোটিসমূহত কিছু বিচিত্ৰ মন্থতৰ অধিকাৰী অজস্ৰ মানুহ চিত্ৰিত হৈছে। য’ৰ সত্তা, চেপ্তপীয়েৰৰ বাহিৰে অন্য কোনো সাহিত্যকেই—কবি হওক, নাট্যকাৰ হওক—মানুহৰ চৰিত্ৰৰ ইমানবোৰ বিচিত্ৰ ৰূপ অংকন কৰাত ব্ৰাউনিঙৰ দৰে কৃতকাৰীতা লাভ কৰা নাই। তেওঁৰ কাব্য-জগত যেন অসংখ্য মানুহৰ প্ৰতিচ্ছবিৰ এক বিৰাট চিত্ৰশালা। বজা আৰু ডিঙ্কাৰী, প্ৰেমিক আৰু ব’ৰাগী, কবি আৰু সংগীতজ্ঞ অথবা চিত্ৰশিল্পীৰ দৰে পৰিচিত মানুহৰ প্ৰতিচ্ছবিকেই সেই চিত্ৰশালা পৰিপূৰ্ণ নহয়। তাত আছে জীৱনৰ সমস্ত-পৰ্যন্ত সহজে লগ নোপোৱা অসংখ্য পতিততা কল্পী, দেহোপজীৱনী, ফুটনীতিবিদ, দোষবিদ নাট্যক, দিশ পৰিভ্ৰম, ভ্ৰমণকাৰ গুৰু, একান্ত ভক্ত, কামাভুৰ বৃদ্ধ, ইবাঁতুৰা প্ৰেমিকা আৰু নিভেঁজাল হত্যাকাৰীৰ প্ৰতিচ্ছবি। এই সমস্তত প্ৰসিদ্ধ সমালোচক ছাইমন্‌ছৰ

১২. This is a kind of comprehensive, absorbing into its substance by the speaker’s keenly observant glance the surrounding scenery and audience ; bringing all that is pertinent to the chosen moment by the channels of memory, argument, curiosity and association.

মন্তব্য প্ৰাণধানযোগ্য : 'সবহুভাগ কবিয়েই চেষ্টা কৰে, ব্যক্তিব্দৰ্পক সাধাবন্দৰ্পক
ব্রাজত বিলিন কৰি দিবৰ বাবে ; ব্ৰাউনিঙৰ বিশেষত্ব এইখিনিতেই যে তেওঁ যোঁতলা
আটাইতকৈ বেচি সাধাবন্দৰ্পমুখী, তেওঁতলাই তেওঁ আটাইতকৈ বেচি ব্যক্তিব্দৰ্পমুখী ।
তেওঁৰ চিন্তাপটত মনুষ্যৰ ধাৰণাটো হ'ল, ব্যক্তিৰূপে—নিতান্ত যোগফলটো
নহয় । বেচিভাগ চিন্তাদানকেই মানুহৰ সামান্যৰূপটোকেই কথা লেখে আৰু কয় ;
কিন্তু, ব্ৰাউনিঙে লেখে আৰু কয় মানুহৰ বহু বিশেষৰূপৰ কথা । তেওঁৰ প্ৰজ্ঞাতিবাচক
মানুহ আৰু সমাজৰূপক মানুহ আৰু সমাজৰূপক মানুহৰ লগত কোনো কাৰাবাৰ
নাই ; ব্যক্তিগত মানুহ আৰু মানুহৰ সমষ্টিৰ লগতহে কাৰাবাৰ । তেওঁৰ দৃষ্টিত
প্ৰত্যেকজন মানুহেই হ'ল বিশ্বৰ সংক্ষিপ্ত সাৰ, সৃষ্টিৰ কেন্দ্ৰব্দৰ্প ।'^{১০}

ব্ৰাউনিঙে বিশ্বাস কৰিছিল প্ৰত্যেক মানুহেই মাটিৰ পৃথিৱীত জীৱন ৰাপন কৰে
মৃত্যুৰ সিপাৰে থকা মহাজীৱনৰ আখৰা কৰি । তেওঁৰ দৃষ্টি কোনো মানুহকেই
জীৱন পৰিপূৰ্ণ নহয় । অথচ, এই অসম্পূৰ্ণতাই মানুহৰ জীৱনৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ
আশীৰ্বাদ । পৰিপূৰ্ণতা কেৱল জন্তুৰ জীৱনতেই সম্ভৱপৰ, যি পৰিপূৰ্ণতাৰ ছবিখন
তেওঁ এইদৰে আঁকিছে :

Let the mere starfish in his vault
Crawl in a wash of weed, indeed,
Rose-jacinth to the finger-tipe ;
He, whole in body and soul, outstrips
Man, found either in default.
But what's whole can increase no more.

মানুহৰ লগত জন্তুৰ পাৰ্থক্য এইখিনিতে । জন্তুৰ কাৰণে ভৱিষ্যতৰ কোনো অংগীকাৰ
নাই । কিন্তু, মানুহৰ কাৰণে অমংগল আৰু অপূৰ্ণতা উভয়েই জীৱনৰ
প্ৰবচনৰূপ । অমংগলৰ প্ৰতিবোধ আছে কাৰণেই মানুহে সংগ্ৰাম কৰি জীৱন
ৰাপন কৰিবলগীয়া হয় । অথচ, কোনো মানুহেই জীৱনৰ পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰিব
নোৱাৰে । কাৰণ, যি পৰিপূৰ্ণতাৰ অধিকাৰ, কেৱল বিধাতা, সেই পৰিপূৰ্ণতা জন্ম
আৰু মৰণৰ সীমাবে ঘেৰা মানুহৰ সসীম জীৱনত অসম্ভৱ । সেইবাবে, জীৱনৰ
প্ৰতিটো মৃত্যুত অমংগলৰ মৃণালমুখি হৈ ব্যৱ কৰিব পৰাতেই মনুষ্যৰ চৰম সাৰ্থকতা ।
সেই কথাবাবকে তেওঁ এইদৰে কৈছে,

১০. Most poets endeavour to sink the individual in the universal ; it is the special distinction of Browning that when he is most universal, he is most individual. As a thinker he conceives of humanity not as an aggregate but as a collection of units. Most thinkers write and speak of men but Browning of men. With man as a society he does not concern himself, but with individual man and men. Every man is for him an epitome of the universe, a centre of creation.

Then welcome each rebuff
That turns earth's smoothness rough,
Each sting that bids nor sit nor stand but go ;
Be our joys three-parts pain ;
Strive, and hold cheap the strain ;
Learn, nor account the pang ; dare, never grudge the throe ;
(Rabbi Ben Ezra)

একবার কথাকেই তেওঁর হৃদয় দিনাকনেই হৃৎকানাকপরা ওলাই অহা জীবন
সেই কাব্য-সংকলন 'একচেঁড়া'র নাম-কবিতাটোও এইভাবে কৈছে,
Strive and thrive ! cry 'speed,—fight on, fare ever
There as here'.

ব্রাউনিঙের দবে অন্য কোনো কবিগেই জীবনব সকলো অঙ্গগলব বিশ্বেষে সংগ্রাম
কবিতাে মান্দ্রক উন্নীত কবাব এনে নিবর্শন পাওল নাই ।

এটা সংগ্রাম আব্দ সম্বেদন ব্দগত বাস কবিত ব্রাউনিঙে মান্দ্রক এক উন্নত
আখার সম্ধান দিছিল । দ্বাচল্যেত, জন-মানসত ব্দগিত ব্রাউনিঙব সম্মুখে পাবিল
হ'ল, দ্বন্দ্ব আধাবাদব কবি ব্দে । মান্দ্রক অর্ধেতাতেই নিহিত হৈ আছে, বিবাল
সম্ভাবনা প্রাতিভাতি । সম্ভাবনা ডাব্দইনীর বিবর্তনবাদব প্রাতিভাতি নকবা কৈয়ো,
তেওঁ সেই বিবর্তনব ক্রমিক উন্নতির উচ্চতম সোপানত অধিষ্ঠিত মান্দ্রক ব্দগত
জীবনব শ্ৰীলিঙ্গব্দে কল্পনা কবিত্ব :

A man, for aye-removed
From the developed brute : a God though in the germ.

(Rabbi Ben Ezra)

তেওঁ বিশ্বাস কবিত্বিল, মান্দ্রক আত্ম জীব । সেইবাবে, পার্শ্বব কবিত্ব নিবৃপিত
মান্দ্রক জল্প-পবাকর, সঙ্কলতা-বিফলতাও জজ্ঞাত নহয় । আকাংক্ষাব জজ্ঞেয়
উচ্চতাটোহে জীবনব পব্র সত্য সেয়ে, তেওঁ যোববা কবিত্ব,

That low man seeks a little thing to do,
Sees it and does it :

This high man, with a great to pursue,
Dies ere he know it.

That low man goes on adding one to one,
His hundred's soon hit :

This high man, aiming at a million,
Misses an unit.

(A Grammarian's Funeral)

মানুষৰ সলিল জীৱনত কেৱল তেনেকুৱা আকাংক্ষা হ'ব পাৰে, যি আকাংক্ষা অতি তুচ্ছ আৰু সংকীৰ্ণ। নক'লেও হ'ব, তেনে সংকীৰ্ণ আকাংক্ষা অম্বৰ আশ্বাৰ অধিকাৰী মানুহৰ জীৱনৰ উপযোগীও নহয়। তেনে আকাংক্ষা পুৰি জীৱনত জৰী হ'ব পৰাতকৈ অনন্তৰ দুঃসাধ্য আকাংক্ষা হ'ব পৰাজিত হোৱাতো গৌৰৱৰ অৱকাশ আছে। সেইবাবে, তেওঁ অতিশপষ্ট ভাৱে কৈছে,

Better have failed in the high aim as I,
Than vulgarly in the low aim succed.

(Inn Album)

মানুহৰ অম্বৰ আকাংক্ষাক জীৱনৰ বাবে মানুহৰ তুল্যচানী স্মাৰ বিজোখা। অকল সেয়ে নহয়, দহজনে বাক জীৱনৰ সকলতা বুলি সংকীৰ্ণতা জনায়, আন দহজনে তাকেই হয়তো গভীৰ বিকলতা বুলি কব পাৰে নীচটেৰ চায়। সেইবাবে, জন্ম আৰু মৰণৰ সীমাৰে বেৰা জীৱনত পূৰ্ণতাৰ আশ্বাৰ ল'ব নোৱাৰাকৈ অম্বৰ আকাংক্ষাৰ অধিকাৰী হ'ব পৰাতেই জীৱনৰ সাধকতা। সেই আকাংক্ষাৰ ফলশ্ৰুতি হ'ব পাৰে তেনেকুৱা :

On the earth the broken arcs ; in the heaven, a
perfect round

(Abt Vogler)

ব্ৰাউনিঙৰ জীৱন-সংকীৰ্ণ এইবোৰ দার্শনিক সিদ্ধান্ত তেওঁ নীতি কথাৰ ৰূপত কেতিয়াও দাঙি ধৰা নাই। তেওঁ আঁকি উলিয়াইছে অসংখ্য অসম্পূৰ্ণ মানুহৰ চৰিত্ৰ। সিহঁত প্ৰত্যেকৰে জীৱনটো একোটা বিকলতাৰ সাধ। প্ৰত্যেকৰে ফলশ্ৰুতিত শপষ্ট হৈ উঠিছে, সেই বিকলতাৰ ৰূপ। আৰু তাৰ মাজতেই বিবিধ উঠিছে এমৰ কথা—সিহঁত প্ৰত্যেকেই জীৱনৰ ধনুত কাড়ি আঁৰিছিল, নীল আকাশত লক্ষী বাঁধি। দৃষ্টান্তৰূপে উল্লেখ কৰিব পাৰি, 'হা লিৰেপা লিৰেপা' কবিতাটোৰ কথা। বাত-পৰৱৰ্তীৰ হাতত ধৰা পৰি লিৰেপাই তেওঁৰ জীৱনৰ ইতিহাস সজিকুৱাব কৈ গৈছে। মাথোন এমুঠি ভাতৰ আশাত তেওঁ সন্ধ্যাসীৰ জীৱন সাৱটি ল'বলগীয়া হ'ল। লিৰেপা হিচাপে তেওঁ বিশ্বাস কৰে, সুখৰ ৰূপান্তৰেই লিৰেপাৰ লক্ষ্য। কিন্তু, গীৰ্জাৰ কামত নিয়োজিত লিৰেপা হিচাপে তেওঁক শিকোৱা হৈছে,

Paint the soul, never mind the legs and arms ;

তেনেকুৱা হ'ব আঁকিব কাৰণে মন তেওঁৰ সম্পূৰ্ণ বিষয়। তেওঁক লগে সুখৰ ৰূপ অৱশ্যেই পৰা। আজি সাক্ষাৎ তেনেকুৱা এখন সুখৰ ৰূপ হাতৰাউল পাই বাটলৈ ওলাই আহিছিল। বীড়িত কষ্ট হৈছিল, বিচসাৰ কাপোৰ-কানীকেই জৰী বটি আঙুলৰ বন্ধ কেঁচাৰ খিৰিকিৰে পলাই আহিবৰ সময়ত। নিৰীক্ষা একেলগত ধৰা পৰি লিৰেপাই তেওঁৰ কৈবৰ্য্যটো এইদৰে দিছে,

This world's no blot for us,
Nor blank—it means intensely, and means good ;
To find its meaning is my meat and drink.

সমস্তে তেওঁ পহৰীয়াজনক প্ৰতিশ্ৰুতি দিছে, এইবাব তেওঁ গীতাৰ কাৰণে আগতে অঁকাবোৰতকৈয়ো খুন্দীয়া এখন ছবি আঁকি দিব।

এই আধা-গহীন আধা-বাঙাল কাহিনীটোত উজ্জ্বল অথচ ভগ্না-ৰূপা কথাৰ মাজেদি, কিছূমান অতি ইংগিতময় গৰ্ভবাক্যৰ আঁত ধৰি ব্ৰাউনিঙৰ দার্শনিক তত্ত্ববোৰে জুমুৰিয়াই গৈছে। গীতাৰ প্ৰথাগত ক্ৰিচাৰ-বিবেচনাত যিটো কাম পাপ বুলি পৰিগণিত, চুড়ান্ত বিচাৰত হয়তো সেয়েই পুণ্য বুলি প্ৰমাণিত হ'ব। সকলোখিনি অপূৰ্ণতাৰে জীৱনক গ্ৰহণ কৰিব পৰাতে জীৱনৰ সাৰ্বকতা। উল্লেখযোগ্য যে, ব্ৰাউনিঙে ভীৰুতামিহালি পুণ্যতকৈ সাহাসিকভাৱে পাপকেই অধিক প্ৰশংসাৰ দৃষ্টিৰে চাইছিল। ইয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়, 'দ্য স্ক্বেচা এণ্ড দ্য বান্দ' কবিতাটোত। প্ৰেমিক আৰু প্ৰেমিকা উভয়েই সাহস নকৰিলে সামাজিক বাঁহত লংঘন কৰি জীৱনৰ আকাংক্ষা পূৰণ কৰিবৰ বাবে। তাৰ মূল্য দিছে, প্ৰেমিকে অস্বাভাৱীৰ মৰ্তিৰ ধাপ কৰি আৰু প্ৰেমিকাই আৰক্ষ্যমৰ্তিৰ ৰূপ লৈ।

ব্ৰাউনিঙৰ 'হা লিটল লিটল'ৰ আলোচনা কৰিবলৈ ল'লেই, তেওঁৰ অন্য এটি কবিতাৰ নাম আপোনাআপুনি ধনলৈ আহি পৰে। কবিতাটো হ'ল, 'এণ্ডিয়া ডেল ছাটো'। দুয়োটা কবিতা একেটি সৃষ্টি-প্ৰেৰণাৰ দুটি মূল্য ভবংগৰূপ। সম্ভাৱন মজীৰ ল'ৰা এণ্ডিয়া অনাৱাসে বাকেল, মাইকেল এজেলো আৰু লিডমোৰ্জো দ্য ডি'সৰ সন্মুখক ভয়ৰ লিটলী হ'ব পাৰিলেহে'ভেন। বৰং, তেওঁৰ আৰম্ভণক জ্ঞান তেওঁলোকতকৈয়ো অধিক পৰিপূৰ্ণ আছিল। কিন্তু, তেওঁৰ জীৱনটো অস্বাভাৱী বৈশাৱিক লুট্ৰেজিয়াৰ লাচনি-পাচনি ধৰোঁতেই ওচ পৰিবলগীয়া হ'ল। সেই বিবাদৰ চকু-লোৰে এই কবিতাটো ডিঙি আছে। তেওঁ জানে, তেওঁৰ বিকলজাৰ মূলত আছে বাকেলৰ দৰে অনুপ্ৰেৰণাৰ অভাৱ; বাকেলৰ আটাইতকৈ নিৰুপ্ত ছবিখনো প্ৰাপন পপন্দেৰে জীৱিত। ফুলভাত, তেওঁৰ নিজৰ নিৰুপ্ত ছবিখনো কিমান নিপুণ! অৱশেষত, তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিছে লিটলমুখৰ সলত সন্নিৱিষ্ট সেই পৰম সত্য,

Ah, but a man's reach should exceed his grasp,
Or what's a heaven for ?

কিন্তু, এই জীৱনত তেওঁ সেই অসাধ্য সাধন কৰিব নোৱাৰিব। কোনে জানে, হয়তো অৱলোকতো তেওঁ পৰাকৃত হ'ব।

লিটলী জীৱন-কাহিনীৰ গা'ত আঁঠিৰ দার্শনিক তত্ত্ববোৰ সোৱান ধৰা কবিতা-সমূহৰ ভিতৰত 'এণ্ট ভল্গাৰ' ব্ৰাউনিঙৰ এক অক্লিষ্টকালী কীৰ্তি। একমুখী

সংগীতজ্ঞই এটা নতুন বাদ্যযন্ত্ৰ নিৰ্মাণ কৰি উলিয়াইছিল, যি স্বস্তত বঁচনা কৰিব পাৰি
এনে সুবস্পন্দ,

But here is the finger of God, a flash of will that can,
Existent behind all laws, that made them and lo, they are ;
And I know not if, save in this, such gift be allowed
to man,
That out of three sounds he frame, not a fourth sound,
but a star.

সেই সুবস্পন্দেৰে তেওঁ এনে এক শব্দৰ সুবস্মা প্ৰাসাদ নিৰ্মাণ কৰিব খুজিছিল, যি
প্ৰাসাদ হ'ব পাৰে বজা চম্পদৰ অজিলৌকিক প্ৰাসাদৰ সৈতে তুলনীয়। কিন্তু,
তেওঁ সেই অনিবৰ্চনীয় সুব মাথোন এৰাবৰ কাৰণেহে সৃষ্টি কৰিব পাৰিলে। এয়া
প্ৰেৰণাৰে অম্প্ৰাণিত সেই সুবৰ স্বৰূপৰ বিতৰ্কবাব তেওঁ মনত পেলাব নোৱাৰিলে।
প্ৰাত্যৰ কাণত বাজি ব'ল জাহ্ন বিলাসমান মূৰ্ছনাৰ স্বাদ ; কিন্তু কোনেও তাক ধৰি
বাধিব নোৱাৰিলে। সংগীতজ্ঞৰ সেই সুবৰ সুবস্মা প্ৰাসাদ অসীমৰ বুকুত দৃষ্টীভূত হৈ
হেৰাই গ'ল। তথাপি, তেওঁ সাম্বন্ধ্য লভিছে মাথোন এৰাব কথা ভাবি, যি শব্দ
কালৰ বুকুৰ পৰা চিৰন্তনৰ হাতলৈ লবি পৰিছে, সেই শব্দৰ ইন্দুজাল দূনাই আৱিষ্কাৰ
কৰিব বিশ্বাস্যৰ মূৰবিত কলবৰত :

All we have willed and hoped or dreamed of good,
shall exist ;
Not its semblance, but itself ; no beauty, nor good,
nor power
Whose voice has gone forth, but each survives for the
melodist
When eternity ~~affirms~~ the conception of an hour.

নৰ্কলৈও হ'ব, লোকেশ্বৰ জীৱনৰ অজ্ঞানত থকা এনেবোৰ দাৰ্শনিক কবিতাত এটি
সুৰ শব্দনিৰ্মাণে পোৱা যায়, যিটো সুৰ বমন্যাসিক কবিতাবেই ৰিণিক-ৰিণিক
প্ৰতিধ্বনি।

ব্ৰাউনিঙৰ অন্য এটি পদ্যকৱ হ'ল, তেওঁ ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ ইতিহাসত
এগৰাকী সৰ্বকালৰ শ্ৰেষ্ঠ প্ৰেমৰ কবি। তেওঁৰ কবিতাত প্ৰেমৰ যি মূলভাৰ বৃণ ফুটি
উঠিছে, অন্য কোনো কবিৰ কবিতাজনই তেনে আভাস পাবলৈ নাই। অজ্ঞেৰে সৈতে
তেওঁ উপলব্ধি কৰিছিল, "প্ৰম স্বৰূপিত"।^{১১} উল্লেখযোগ্য যে যদিও তেওঁৰ নিজৰ
জীৱনৰ প্ৰেম জটৌবানীয়া বহুব্ধ কৰতাই এক অবিম্বৰণীয় অভিজ্ঞতাৰূপ আছিল,

আব্দ. বনিও তেওঁ কবি হিচাপে প্ৰেমৰ স্বাম্ববৰ্ণ একবাকী আঁত একনিষ্ঠ প্ৰয়োজনী আছিল, ওখাৰিণ তেওঁ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ নাট্যকাৰৰ দৰে প্ৰেমৰ কবিতালব্ধত নিজকে প্ৰজ্ঞমৰ্যাদিত হৈ ভাল পাইছিল। আগোন জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ জ্ঞানৰ কথা কবিতা মাথোন একোটি—তেওঁৰ 'সে'ন এ'ড উইসে'ন' গ্ৰন্থৰ উৎসৰ্গ-কবিতাৰূপ 'ওমান হুড ব'ব'। কিন্তু, অভ্যন্তৰ সংঘাত তাৰ ভাবনাবাণি। উল্লিখিত দুটি কবিতাই আছে, মাথোন দুটি চকু :

Take them, Love, the book and me together ::

Where the heart lies, let the brain lie also.

ইয়াৰ ক্ষুণ্ণত তেওঁৰ ব্যক্তিগত প্ৰেমৰ মাধুৰ্য্যী বহু বোঁত উজ্জ্বল ৰূপত মিহালি হৈ আছে, আগাতদৃষ্টিত সম্পূৰ্ণ কাৰ্ণামিক আব্দ. কিন্তু মনটোৱে ৰূপৰ কবিতা 'বাই দ্য কাৰাৰডাইড'ত। প্ৰিয়তাৰ জলন্ত মনত তেওঁৰ জ্বলন্ত মিহালি হৈ গৈছে, এক আঁত গোপন, নিস্তৰ্ণ আব্দ. পৰিত্ৰ হ'বলৈ উৰ্ত :

We two stood there with never a third

But each by each, as each know well.

A moment after, and hands unseen

Were hanging the night around us fast ;

But we know that a bar was broken between

Life and life : we were mixed at last

In spite of the mortal screen.

তেওঁৰ আগোন মনৰ মাধুৰ্য্যী মিহলাই লেজ প্ৰেমৰ কবিতা হ'বলৈ এইটোৱেই—বিতৰ্কিত এটা নাই। কাৰণটো বুজিবলৈ আঁত সহজ। তেওঁৰ নিজস্ব জীৱনত প্ৰেমৰ অভিজ্ঞতা আছিল সকলবোৰৰ গাঁতৰ দৰে সম্পূৰ্ণ অজ্ঞাটিল আব্দ. সংঘাতমূল্য।

কিন্তু, ব্ৰাউনিঙৰ স্মৃতীক-দৃষ্টিত বি প্ৰেমৰ ৰূপে উন্মাদিত হৈ উঠিছিল, সেই প্ৰেম অভ্যন্তৰীণ বৈচিত্ৰ্যময়। সেইবাবে, তেওঁৰ অজ্ঞাত সৈব্যাগিক প্ৰেমৰ কবিতাত ভবংগান্বিত হৈ উঠিছে, প্ৰেমৰ স্বাভাৱিক-অস্বাভাৱিক বহু বিভিন্ন গাঁতভংগী। ধাক্কা হয়, তেওঁ যেন মনস্তাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীয়ে প্ৰেমৰ আঁত অটল আব্দ. কুটিল অন্ধকাৰ দিম্বোবৰৰ ওপৰত আলোক-সম্পাত কৰিছেই আনন্দ লাভিছিল। তাৰ মাজতেই এবাৰ কথা পৰ্ত হৈ উঠিছে, প্ৰেমৰ অনুভূতিয়েই জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অনুভূতি। ইয়াৰ আঁত স্মৰণ নিৰ্মল পোৱা যায়, ইতিমধ্যে হ'ব মনৰ কবিতাটোও। বোকাশী ৰূপৰী ইতিমধ্যে হ'বলৈ উঠিছে। তেওঁ মনস্তাত্ত্বিক তেওঁক প্ৰাচ্যৰে চৈৱে ভাল পাইছিল একম ব'বলৈ, বাব কলমে ইতিমধ্যে কলমে ভিতৰি প'ব প্ৰেমই বৈছিল। সেই ব'বলৈ হ'বলৈহে ওলট চকু-সো হুঁকিহোঁহি। তেওঁৰ কলম পৰ্ত ভাৱি উঠিছে, ইতিমধ্যে কলমে হ'বলৈ আব্দ. সোণালী হুঁকিহোঁহি। তেওঁ কলমে নিজে স্মৰণ নিজে, প্ৰেম হ'ল এক বৰ্ণাৰ অনুভূতি আব্দ. ভাল প'বলৈহে ওলট মনৰ এই প'বলৈহেই যেন হৈ

সেবার। সেইবাবে, তেওঁ কিয়ান গ্রহণ করিছে তেওঁর প্রেমের পাত্রী সেই সন্ধ্যাবোধনী
নাথীর হৃদয়ে পৰা :

So, hush,—I will give you this leaf to keep—

See, I shut it inside the sweet cold hand,

There, that is our secret ! go to sleep ;

you will wake, and remember, and understand.

বোধবসন্ত সেই প্রেম। তাতোকৈরো ভয়ংকর প্রেম চিত্তিত হৈছে, অন্য দৃষ্ট
কবিতাত—‘পৰীকিয়ার্জ্ লাভাব’ আৰু ‘দ্য লেফটবী’ত।

প্রজ্ঞাটো কবিতাত আছে, ধৃহুহা বাতি পৰীকিয়ার্জ্ৰ অভিসাৰ-মাত্ৰাব বর্ণনা।
প্রাতিব আনন্দই তেওঁর প্রেমিক ভয়ংক উৰাউল কৰি তুলিলে, এই পৰম আনন্দৰ
ধৃহুতটোক কেনেকৈ জয় কৰি বধা যায় ? অক্লেশত, জয় কৰি থ’লে সেই পৰম
প্রাতিব ধৃহুতটোক এইবাবে—

I found

A thing to do, and all her hair

In one long yellow string I wound

Three times her little throat around,

And strangled her.

গোটেই নিশাটো এইবাবেই কটাই দিলে। কিন্তু, প্রেমিকৰ এটিমাত্র ক্ষোভ—ভগ্নহানে
তেওঁক কাণে কাণে এৰাব কথাও নক’লে।

বিতৰ্কটো কবিতাত আছে ইখাি জ্বালাত নধ হৈ থকা এক নাথীর কাহিনী :
প্রাতিবিশ্বনিক হস্ত্য কৰাব বাহিৰে অন্য কোনো পথ নাই। এগৰাকী বসন্তনিবন্ধ
পৰেবণাগাব পৰা তেওঁ সংগ্ৰহ কৰিলে, কেইটোপালমান মাৰাত্মক বিহ। কিন্তু,
তেওঁ সোধাবল্যসোধত পৰিছে কিহৰ মাত্ৰা কিমানখিনি হ’লে তেওঁর উদ্দেশ্য সিখ
হ’ব ? মাত্ৰা কম হ’লে, তাইৰ ধৰে স্বাস্থ্যবতী কখনী নধিকও পাবে। আৰু, মাত্ৰা
বাধি যোঁচ হয়, তাইৰ প্রেমিকে দেখা নোপাব—ধৃহু কিয়ান বসন্তদায়ক। তাই ধৰিব
লাগিল ; কিন্তু, ধৃহুত’ৰ ভিতৰতে নহয়। কেবল ভৌতিকহাে তাইৰ প্রেমিকে আচল
নিকা পাব—কন্য কখনীৰ প্রাতি আলত হৈ আচল প্রেমিকাব প্রেমৰ অজলি গ্রহণ
নকৰাটো কি এক অলম্য অপবাহ !

ব্রাউনিঙৰ ধৰে অন্য কোনো কবিহেই প্রেমৰ এই বিচিত্র সঁপ’ল পাতি কৰাব
ভবাত কখনী কৰিব বাখিব পৰা নাই। ভূগাপি, ব্রাউনিঙক কেবল প্রেমৰ অলম্যাব
পলিৰ বাতীকৰী কৰি হুলি ভাবিলে তুল কৰা হ’ব। তেওঁর বহুতো কবিতা আছে,
বিকল্পকত প্রেমৰ অলম্য বহল ধৃহুটো জতি যসোধকৈ চিত্তিত হৈছে। সেহ আৰু
সেহাতিত, কলি আৰু কলি, ধৰী আৰু আকল—ইকিমানক বৈলগ্নোহৰে
স্বৰ্গৰ হৈ উঠিছে, তেওঁর অলম্য প্রেমৰ কবিতা। সেইবাবে প্রেমৰ কবিতা

সম্পর্কেই চেষ্টাবলীনে লেখি থৈ গৈছে, "ই প্ৰত্যেক মানুহৰ মনত জগাই তোলে সেই এক অস্বৰ মূহুৰ্ত্তৰ আভিৰাজ, যি মূহুৰ্ত্তত তুমি আৰু নিজৰ বস্তুবোৰৰ এনে এক অৰ্থৰে গুণান্বিত হৈ উঠে, যাৰ মূল্য কোনো লক্ষপত্ৰেও নিৰূপণ কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ এনে একোটা স্বপ্নীয় মূহুৰ্ত্তক ব্যপাৰিত কৰি তোলে, যেতিয়া মানুহে স্বপ্নৰ বিষয়ে নেভাবে—ভাবে, জাপানী ছাতিটোৰ কথা। সেইবাবেই, তেওঁ প্ৰেমৰ কবিসকলৰ মাজত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ"।^{১৩}

যদি তেওঁৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰেমৰ কবিতাটো বাচি উলিয়াবলগীয়া হয়, তেনেহ'লে নিঃসন্দেহে তেওঁৰ 'লাট বাইড্ টুগেদাৰ'টোৰ পিনেই আঙুলিয়াই দেখুৱাব লাগিব। অৱশেষত, ছোৱালীজনীয়ে তাইৰ প্ৰেমিকক শেষ কথাষাৰ কৈ দিলে : আশা কৰি লাভ নাই। তথাপি, প্ৰেমিকক সান্ত্বনা লাভিলে, যিখিনি পাইছে সেয়েই প্ৰাপ্যৰ অধিক ! শেষবাৰৰ কাৰণে তেওঁ প্ৰেমিকক অনুৰোধ কৰিলে, দূৰো একেলগে ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি এপাক ছুঁবি আহিবলৈ। প্ৰেমিকাই সেই শেষ অনুৰোধ প্ৰত্যাখ্যান নকৰিলে। প্ৰেমিক প্ৰেমিকক বন্ধুৰ মাজত সাৰাটি ধৰি ঘোঁৰাটো চেকুৰাই দিলে :

Then we began to ride. My soul
Smoothed itself out—a long-cramped scroll
Freshening and fluttering in the wind.
Past hopes already lay behind.

কোনো লাভ নাই অতীতদিনৰ কথা ভাবি। সেই মূহুৰ্ত্ত যি অম্লৰ আনন্দৰ আশা লাভিলে, সেয়েই বহুত। পৃথিৱীত কিমানো নো সফলতাৰ আশাৰ ল'ৰালৈ পায় ! ব্যস্ত-নাগৰ, সৈনিক, কবি, ডাক্তৰ, সংগীতজ্ঞ—প্ৰত্যেকেই জীৱনপাত কৰে মাথোন এমুঠি অস্বৰ খ্যাতিৰ আশা কৰি। কিন্তু, পৃথিৱীয়ে তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেককে পাহৰি যায়। তাৰ তুলনাত প্ৰিয়ৰ সান্নিধ্যত দেখাৰ কাৰণে এইদৰে ঘোঁৰা চেকুৰাবলৈ পোৱাৰ ক্ষেত্ৰ বহু বেচি মূল্যবান। আৰু কোনে জানে, এইদৰে ঘোঁৰা চেকুৰাই গৈ থাকোঁতেই হয়তো পৃথিৱীখনেই শেষ হৈ যাব। ঘোঁৰাৰ খুঁৱৰ লম্বৰ তালে তালে সেই ব্যৰ্থ প্ৰেমিক কোনোবা সুপোনপূৰ্বলৈ উঠাও হৈ গৈছে :

What if we still ride on, we two,
With life for ever old yet new,
Changed not in kind but in degree,

১৪. It awakens in every man the memories of that immortal instant when common and dead things had a meaning beyond the power of any millionaire to compute. He expresses the celestial time when a man does not think about heaven, but about a parcel. And, therefore he is the greatest of love poets.

The instant made eternity,—

And Heaven just prove that I and she

Ride-together, for ever ride ?

সেই প্রহর কোনো উত্তৰ নাই। প্ৰেমিকৰ এটি লহৰাৰ আনন্দত যি অনন্তৰ জোঁৱাৰ উৰাল উঠিছে, সেয়ে তেওঁৰ চকু ব্যৰ্থতাৰ মূহুৰ্তটোকো মৰুভূমি কৰি তুলিছে।

এইদৰেই ব্ৰাউনিঙৰ প্ৰায়বোৰ প্ৰেমৰ কবিতাই তেওঁৰ আশাবাদী দৰ্শনৰ ডাঁটবৰ্লিত পৰি জীৱনৰ আঁত স্বপ্নভাৱে অভিম্বাৰিত পৰিণত হৈছে। তেওঁৰ দাৰ্শনিক তত্ত্বৰূপে 'চকু বিকলতাই চকুত সাৰ্থকতা'^{১৬} এই ধাৰণাই তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাতো জুৰুৰুজি মাৰি গৈছেহি। সেইবাবেই, তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাত অজস্ৰ ব্যৰ্থ প্ৰেমিকৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰিত হৈছে। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকেই পাৰ্থিৱ বিকলতাৰ দ্বাৰাত অপাৰ্থিৱ সাফল্যৰ সন্ধান পাইছে। এটি পলকৰ অকণমানি পূজক, এটি নিমিষৰ এত্ৰেৰঙা পোহৰ— এইখিনিৰ মূল্যই তেওঁলোকৰ বাবে সবাতো অধিক। সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাত ব্যৰ্থ প্ৰেমিকে প্ৰেমিকাৰ মূৰৰ নিৰ্ম্মল তৰুসনা শূনাৰ পাচতো সেই প্ৰেমিকাৰ প্ৰতিয়েই জীৱনৰ সমস্ত কৃতজ্ঞতা উজাৰ কৰি দিবলৈ উন্মুখ হৈ বয়। ব্ৰাউনিঙৰ দৃষ্টিত প্ৰেম হ'ল, সসীমৰ বুকুত অসীমৰ অভিজ্ঞতা। তেওঁৰ কাষে মানুহৰ অম্বৰ আত্মাৰ দৰেই প্ৰেমৰ দীপ্তিও মূহুৰ্তহীন। স্বাভাৱিকতে, স্বাটিৰ পৃথিৱীত প্ৰেমৰ প্ৰতিদান পোৱা নোপোৱাৰ প্ৰশ্নটোৱেই অৰ্থহীন।

• ব্ৰাউনিঙৰ প্ৰেমৰ কবিতাসমূহৰ অন্য এক বৈশিষ্ট্য হ'ল, সিকলিকৰ পৰিকল্পনা-সৃষ্টিৰ অভিনৱত্ব। ভেৰেই ইংৰাজী কবিতা-জগতৰ প্ৰথম প্ৰেমৰ কবি, যাব কবিতাৰ পৰিকল্পনা চিৰাচৰিত বৃষৰ বসন্যাসিক নহয়। তেওঁৰ আগলৈকে প্ৰেমৰ বৰিকল্পনৰ ধাৰণা আছিল, প্ৰেমৰ কবিতাত ফুলৰ কথা ক'লেই গোলাপৰ কথাই ক'ব লাগিব, পোহৰৰ কথা ক'লেই জোনাকৰ কথাই ক'ব লাগিব; আৰু, তেওঁলোকৰ ধাৰণা আছিল, গোহাৰুপ ফুলৰ সুবাস আৰু জোনাক নিশাৰ মাল্লা নহ'লে কিজানি প্ৰেমৰ কবিতাই অসম্ভৱ। ব্ৰাউনিঙে এই ধাৰণাটোৰ সূঁতি সলাই দিলে। তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাত উল্লেখিত হয় এইবোৰ আচহুৱা বস্তু : জুইশলা-কাঠিৰ পোহৰ, ভাপানী ছাঁতিৰ হাঁ, বিহুমেটেৰা ফুলৰ বং, সাগৰকনোৰ শূকান ককটীয়া পক্ষ ইত্যাদি। তথাপি, তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাই কন্যাসিক মন্ত মৰিবতা হেৰুৱাব দেৱাংক ; বং বাঢ়িছে। গত- এটি দৃষ্টান্ত,

A tap at the pane, the quick sharp scratch

And blue spurt of a lighted match,

And a voice less loud, through its joys and fears,

Than the two hearts beating each to catch ;

(Meeting at Night)

এই পুথটোৰ প্ৰতি লক্ষ্য দিয়া হৈছে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰ কম্পটন-বিকটে ডেৰ্টন এম্বাৰ্কী 'কন্যাশিক বাস্তববাদী' আখ্যা দিছে। উল্লেখযোগ্য যে, এই পুথটো কেৱল প্ৰেমৰ কবিতাতে নহয়, তেওঁৰ নৈসৰ্গিক কবিতাসমূহতো অৰ্দ্ধেকতকৈ অধিক আছে। তেওঁৰ কবিতাত কিমান চৰাই আৰু চৰাইৰ গানৰ উল্লেখ আছে, তাকৈ বহুদূৰে বেচি উল্লেখিত হৈছে এইবোৰ উপেক্ষিত প্ৰাণীৰ নাম : সাপ, ভেকুলী, নিৰ্গান আৰু বাঘ বাহ। তেওঁৰ কবিতাৰ বহু চিত্ৰকল্প ৰচিত হৈছে, সিবিলাকৰ সৈতে উপমাৰ আধাৰত।

ষ্টাৰ্টিনেৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কাব্যকৃতি কি—সেই বিষয়ে নানা সমালোচকৰ নানা মত। প্ৰত্যেককই স্বীকাৰ কৰে, তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ অন্যসাধাৰণ প্ৰকাশ ঘটিছে নাটকীয় একোটিৰ জৰিয়তে। ইবিলাকৰ ভিতৰত অপূৰ্ণ আবেগময় গীতিকাৰা হিচাপে নিম্নলিখিত 'দ্য জল্ড কাইড' উপমাৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ; তাকনা সম্ৰাট আৰু গাৰ্ভাৰ বহুতাৰ ফালৰ পৰা 'বাৰ্ষিক ফেল এম্বাৰ'ৰ আবেগন প্ৰথমতঃ; চৰিত্ৰ চিত্ৰণৰ দ্বাৰা আৰু উল্লেখ্য ভাষাৰ ফালৰ পৰা শ্ৰেষ্ঠতম কবিতা হিচাপে 'দ্য লিগোপা লিগিপ'ৰ দাবী জনাবীকাৰ। কিন্তু তেওঁৰ কাব্য-মালতৰ এটি নিৰল কোণত এনে এটা কবিতা আছে, যিটো কবিতা কম্পনাৰ একেৰা, ভাৱনাৰ গাভীৰ আৰু নিটোল স্থাপত্যৰ পুণ্ড প্ৰায় মহাকাব্যৰ দৃষ্টান্তলিত বৈৰহী। কবিতাটো হ'ল, 'দ্য বিং এণ্ড দ্য বুক'। ষ্টাৰ্টিনেৰ এজন প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰ বিবৰণ পুথিত পঢ়িবলৈ পাইছিল, ইটালীৰ এক হত্যাৰ আৰু তাৰ বিচাৰৰ কাহিনী। সেই সমান্য কাহিনীটোকে লৈ কম্পনাৰ স্তম্ভগা বিহুলাই এটি অস্বাভাৱিক গল্পৰ নিৰ্ভীক সোণৰ আভাৰি নিৰ্মাণ কৰি উলিয়াইছে। সেই হত্যাৰ প্ৰকৃত কাৰণ আৰু কল্যাণ বহুবাৰ দহোটা সম্পূৰ্ণ ৰেলেগ দৃষ্টিকোণৰ পৰা কিংবা কৰিছে। যি ন'জল মানুহে বহুবাৰ তেওঁলোকৰ অজ্ঞাত গতি ধৰিছে, তেওঁলোকৰ মাজত আছে হত্যাৰ কাৰি-ট গুইডো, তেওঁৰ সহযোগী পম্পিল্লা, তৰুণ পুৰোহিত কেপনচৌজ আৰু বোম্বৰ পোপ। সমগ্ৰ বোম্ব মহানগৰী দুটা শিবিৰত বিভক্ত হৈ পৰিছে, কিছুমান মানুহৰ প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্কীয় প্ৰত্যক কেন্দ্ৰ কৰি। আৰু, সেই কোলাহলৰ মাজত স্থিতিৰ চেষ্টা কৰিছে, খুঁটাৰ জগতৰ প্ৰধান ধৰ্ম্মিকতা পোপে। ক'ক্সৰ দৃষ্টি, প্ৰথম ভাষাৰেণ আৰু নিৰুজাপ মূল্যবোধৰ চক্ৰাৱৰ্তত সেই সৰু কাহিনীটোৱেই উল্কাই ধৰিছে, মানুহৰ জীৱনৰ এক বহুসময়ৰ ৰূপ। কোনো মানুহেই হুকাৰ সিদ্ধান্ত দিব নোৱাৰে। সেই অজ্ঞাতই মানুহৰ জীৱনৰ বৈশিষ্ট্য; হুকাৰ সিদ্ধান্ত প্ৰধানৰ অধিকাৰ বহুখান একেলগেই আছে, বাৰ বিকল্পে পোপৰ ইংগিত অতি স্পষ্ট :

these filthy rags of speech, this coil

Of statement, comment, query and response,

Tatters all too contaminate for use,

Have no renewing : He, the Truth, is, too,

The Word.

প্ৰসাদ চিন্তাৰ প্ৰগত ব্ৰাউনিঙৰ কবিতা ইংৰাজী সাহিত্যত অৱশ্যে হৈ ব'ব। হৃদয়াকৰণী হিচাপেও ব্ৰাউনিঙে ইংৰাজী ভাষাৰ মহিমা ভাব শেষ সীমামূৰ্ছক পোহৰকৈ তুলিছে। আৰু, তেওঁৰ কবিতাশৈলী। তাৰো এক নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। চাইবৰ্গছৰ মতে, "ব্ৰাউনিঙৰ কাব্যত কবিতা সেই বন্ধনৰ পৰা মুক্ত হৈছে, যি বন্ধন-বদ্ধিত স্থাপত্য-বিম্পত্ত বহু আগতেই সংঘটিত হৈছিল আৰু সি উন্মোচিত হৈ পৰিছিল গাথক গীতীৰ সৰ্পিল সৌন্দৰ্য্যহীনতাৰ ৰূপত।"^{১৮} দৰাচলতে, ব্ৰাউনিঙৰ কবিতাসৌন্দৰ্য্যৰ এটা প্ৰধান দিশ উন্মোচিত হৈ পৰিছে, বচনাশৈলীৰ এই বস্তুপ্ৰতিবিম্বী বৈচিত্ৰ্যৰ মাজেদ্বাৰেই। ব্ৰাউনিঙৰ জীৱনীকাৰ চেণ্টাৰটনেও তেওঁৰ অনন্যকৰণীয় ভংগীৰে এই দিশটোৰ কথাবোৰেই এইদৰে কৈছে, "ই তেওঁৰ মগজুৰ বস্তু-প্ৰতিবিম্ব এক অংশৰূপ, য'ত উপাদিত বস্তু ওলোটাটোৰ দৰে ওলোৱাৰ ব্যৱস্থা আছে। 'পোনচাটেতে নেজডাল' বোলা কথাৰা ব্ৰাউনিঙৰ বচনাশৈলীৰ লগত বজিতা খাই পৰে।"^{১৯} ব্ৰাউনিঙে বহু সময়ত নিম্নশীৰ্ষা কথাৰ প্ৰবাহত একোৰাৰ তেনেই অৱস্থাৰ কথা খাজি দিয়ে। অথচ, কেতিয়াবা তেওঁ কবিতাটোৰ সাৰকথা থাকে। হয়তো কোনোবা ছোৱালী ৰাতিবলৈ অহা ছোৱালী-বৰীয়াৰ কথাৰ লাচতে ক'লে, "চাবা দেই, নেপলুনৰ মূৰ্তিটো। বৃন্দা থাৰ।" আচল কথাটো হ'ল, তেওঁৰ দৃষ্টিত হ'ব লগীয়া কইনা এটা তেনে ধৰণৰে হৃদয়ৰ সন্পতি হ'ব লাগিব। তেওঁৰ বচনাশৈলীৰ প্ৰকৃতিয়েই এনেকুৱা, তেওঁ জোনৰ অদ্ভুত পিঠিটোকেই সন্ধান পোনপ্ৰথমে ল'ব খোজে। সকলো ব্যক্তিগতকে তেওঁ কল্পনাৰ মোহন-বাগেৰে বন্ধাই পৰিৱেশন কৰিবলৈ ভাল পাইছিল। সেইবাবেই, বহুতৰে অভিযোগ—তেওঁৰ কবিতা দৰ্বেশী। কিন্তু, বচনাশৈলীৰ সঠিক স'চাৰকাৰিভাৱে হাতৰ মূৰ্ত্তিত পালে, তেওঁৰ কবিতা কটিকৰ দৰে কটকটীয়া।

181

ঐতিহাসিক কবিতাৰ বহুতলকৰণ কৰি হ'ল শ্বেণ্ট আৰ্ণল্ড। কিন্তু, তেওঁৰ চিন্তা-ভাৱে আছিল কবিতাসিক; কাব্যৰীতিটো আছিল সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰাণী। সমালোচক হিউ হাৰাৰে লেখিছে, "তেওঁৰ কাব্যৰীতিৰ ফালৰ পৰা আৰ্ণল্ড মূলতঃ প্ৰাণী—কবিতাসিক নহয়। যিটোৰ পাচত অন্য কোনো ইংগিত কৰিছে তেওঁৰকৈ অধিক গভীৰভাৱে প্ৰাণী ভাৱনাৰ দ্বাৰা সজ হোৱা নাই।" ^{২০} তথাপি, তেওঁৰ প্ৰাণী

27. In Browning, poetry emancipates itself as architecture had done long before, and broke into the labyrinthine lawlessness of a Gothic Cathedral.
28. It was a part of the machinery of his brain that things came out of it, as it were, backwards. The words 'tail foremost' expresses Browning's style.
29. As regards his poetical method, Arnold is essentially classical, not romantic. Not since Milton there has been any English poet more deeply imbued with the classical spirit.

স্বাভাবিক হোমাব, জাৰ্জ'ল আৰু চফোল্লিচৰ চিৰায়ত সাহিত্যৰ ক্ষমতা অস্বাভাবিক আছিল, তাৰ তুলনাত অস্বাভাবিক শক্তিক নব্য-স্বাভাবিক কাব্যৰূপে লগত লগত আছিল কাঁপতকৈয়ো কাঁপতকৈ। তেওঁৰ স্বগতীয় বিবাদ-চেতনা, প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি অতি অস্বাভাবিক ভালপোৱা আৰু ভৱবিগত গীতিময়তাবে আৰ্ণল্ডৰ স্বাভাবিকতাক অস্বাভাবিক কাব্যৰূপে উদ্ভাসিত আছিল। কমান্যাসবাদৰ বিটো দিবৰ বিষয়ে তেওঁ বিচাৰ কৰিছিল, সেই বিষয়ে হ'ল—ইয়াৰ আভিযান। স্বাভাবিকতাক আৰু চিত্ৰ-ৰূপে প্ৰাৱণিক্য স্বাভাবিকতাক তেওঁৰ বঁচিব বিৰোধী আছিল।

আৰ্ণল্ডৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিতাৰ সম্বন্ধে ল'বলৈ হ'লে, সৰ্বপ্ৰথমে তেওঁৰ ইংলিছলৈ হ'ব কথাই অস্বাভাবিক কবিতালগীয়া হয়। একাধিক সমালোচকৰ মতে, তেওঁ ইংলিছ সাহিত্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ শোক-কবিতাৰ কবি। ব্যক্তিগত বিবাদৰ হুমুনিয়াহেৰে সেমিক আছে, কেইবাটাও আটাইতকৈ শোক-কবিতা। ইংলিছৰ ভিতৰত অস্বাভাবিক—পিতৃ-বিয়োগ উপলক্ষে ৰচিত 'বাগবি চেপেল', ভাৰু-বিয়োগ উপলক্ষে ৰচিত 'এ চাৰ্ভাৰ নাইট' আৰু বন্ধু চেমেলিৰ প্ৰতি অস্বাভাবিকৰূপে 'ৱেণ্টামিন্টাৰ এৰি'। কিন্তু, যথেষ্ট আৰু সৌন্দৰ্যৰ ফালৰ পৰা এই আটাইকেইটা কবিতাকে নিশ্চয় কবি আছে, 'বাৰচিছ' নামৰ কবিতাটোৱে। কবিতাটো ৰচিত হৈছিল, কবি-বন্ধু ক্লাফৰ সৌন্দৰ্যগীত। নিশ্চয়মতে এই কবিতাটো ইংলিছ কাব্য-সাহিত্যৰ আন তিনিটা শোক-কবিতা 'লিচিডাছ', 'এডনেইচ' আৰু 'ইন মেমোৰিয়া'ৰ লগত একেটা শাৰীতে থ'ব পাৰি। অধ্যাপক গেবৰ্জৰ মতে, "আমাৰ চাৰিটা শ্ৰেষ্ঠ শোক-কবিতাৰ ভিতৰত ই অন্যতম আটাইতকৈ বেচি স্বাভাবিক আৰু মানৱিক গুণসম্পন্ন; ইয়াৰ মানৱীয় আবেদন শিল্পকৃতিৰ বিশাল ৰূপায়ণ অথবা-মানৱিক মননশীলতাই অকণো মিলিব কৰি তোলা নাই।"২১ শোক কবিতা হিচাপে ইয়াত ক্লাফৰ কথা সন্মানাৰ্থিন থাকিব লাগিছিল, সন্মানাৰ্থিন অন্তৰ্ভুক্ত নাই। তথাপি, 'লিচিডাছ'ত এড্ৰাড' কিতম কথা, 'এডনেইচ'ত কট্টৰ কথা আৰু 'ইন মেমোৰিয়া'ত আৰ্থাৰ হাৰল্ডৰ কথা সন্মানাৰ্থিন আছে, 'বাৰচিছ'ত ক্লাফৰ কথা তাতোকৈ কোনোদৰে কম নাই। 'বাৰচিছ' মধুৰ হৈ আছে অক্লোড'ৰ স্মৃতিৰে। মন্দমধুৰ গতিৰ ক্লেচ নদী, তাৰ পাৰত থকা কামনাৰ পাহাৰ, কেন্দ্ৰীল অৰণ্য, ইংলিছ উপত্যকা আৰু কাইটোৱা সন্ধানৰ দৃশ্যশোভা অতি স্নেহময় ৰূপত চিত্ৰিত হৈছে। আৰু চিত্ৰিত হৈছে, অক্লোড'ৰ স্মৃতিৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰত্যক্ষ আৰু এজনোপা এজন গছ—বিজনোপা গছ এক বিধা আৰু সপ্নৰ ৰূপত অস্বাভাবিক বিশ্বাসৰ প্ৰতীক হৈ থিয় দি আছে। প্ৰকৃতিৰ এনে স্নেহময় হাঁহি আন কোনোদৰে শোক-কবিতাতকৈ পাবলৈ নাই। আৰু, চিত্ৰৰ এজনৰ ফালৰ পৰাও ইয়াত বিম্ব-বস্তুৰ অন্তৰ্ভুক্তি আছে, তাৰ লগত তুলনা কৰিব পৰা বস্তু-বস্তুৰ অন্তৰ্ভুক্তি যথেষ্ট এটি

২১. Of our four great elegies, at least it is the most natural and human; the human quality of it is never obscured by ambitious effects of art or by philosophic reflection.

কবিভাভহে আছে। সেই কবিভাটো হ'ল, আৰ্ণ'ল্ডৰ নিজৰ কবিতা : 'স্কল'ৰ জীপ'চি'। দবাচলতে, ভেৰ কছৰ আগতে লেখা এই কবিভাটো আব্দ 'ধাৰিচহ' যেন একোটি কল্পনা-প্ৰবাহৰে দৃষ্টি তৰংগ।

শোক-কবিতাখিনিৰ পাচতে আৰ্ণ'ল্ডৰ আন এমুঠি স্মৰণীয় কবিতা হ'ল, কেইটিমান প্ৰেমৰ কবিতা। সপোনৰ দৰে অতি আঙ্গুলীয়া সেই কবিতামুঠি তেওঁৰ নিজৰ জীৱাত ক'বলৈ হ'লে,

Tread softly because you tread on my dreams.

কিন্তু, সেই কবিতাবোৰত সপোনৰ কাহিনী নাই। আছে, বাস্তৱৰ জীয়া কাহিনীৰ মনোবদ্য বিবাদ। আন দহজনৰ দৰে যৌৱনৰ প্ৰাবল্যতে তেওঁ এগৰাকী ৰূপহীৰ প্ৰেমত ৰপ্তী হৈছিল। ফৰাচী ৰূপহী ; নামটো মাৰ্গেৰিটা। তেওঁৰ ৰূপৰ ভয়কটো আছিল এৰুৰি সাগৰ-নাীলা চকুত। তেওঁক কেন্দ্ৰ কৰি লেখা কবিতামুঠিয়েই হ'ল, 'মাৰ্গেৰিটা পৰেম্'চ'। অতি কলঙ্কাৱী আছিল দূৰোষো প্ৰেম। কাৰণটোৰ এটা অপকণ্ট ইংগিত আৰ্ণ'ল্ডে এইদৰে দি থৈ গৈছে,

To the lips, ah ! of others
Those lips have been prest,
And others, ere I was,
Were strained to that breast.

আৰ্ণ'ল্ডৰ নিজৰ যৌৱনৰ অভিজ্ঞতা সন্ধানত সৰহীয়া নাছিল। যিয়েই কি নহওক, সেই প্ৰেমৰ জুইৰ দাহন আৰ্ণ'ল্ডৰ কামৰণে অসম্পূৰ্ণ আছিল। সেই দাহনই আৰ্ণ'ল্ডক জীৱনৰ নিষ্ঠুৰতাৰ প্ৰতি সজাগ কৰি তোলা। যি বিবাদ-চেতনা তেওঁৰ কাব্যৰ মৰ্ৰবন্ধু, তাৰ প্ৰথম আভাস একেদৰে এটি প্ৰেমৰ কবিতাতেই পোৱা যায়,

Yes ! in the sea of life existed,
With echoing straits between us thrown,
Dotting the shoreless watery wild,
We mortal millions live alone.

(To Marguerite—Continued)

ইয়াৰ পাচতো তেওঁ আন এমুঠি প্ৰেমৰ কবিতা লেখিছিল। এইমুঠি তেওঁৰ সফল প্ৰেমৰ নাটিকা লুচি হাইটমেকৰ উদ্বেগ কৰি লেখা। ইবিলাকৰ ভিতৰত 'ল'ৰিং' জিলাল্‌কেই আৰ্ণ'ল্ডৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰেমৰ গীতিকবিতা।

আৰ্ণ'ল্ডৰ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল, 'ভোভান কিহ', 'হাৰ্ভাৰ', 'মাৰ্গেৰিটা' আৰু 'হোৱাৰ এণ্ড ৰুডল্ফ'। ইয়াৰে প্ৰথমটোত পোৱা যায়, দাহনৰ জীৱনৰ এক কলী আব্দ নাৱহীৰ বিবাদৰ অসুৰ'গতৰ

অভিযান্ত্রি। তৃতীয়টো কবিতা এক ছায়াঙ্কিত জননব অঙ্গুগন্ধৰ মায়ায়ন কন্যাস। জনশ্রুতিৰ কাৰ্পনিক প্ৰাণী কোনো এক মৎস্যনব এদিন মানবকন্যাৰ প্ৰেমত বন্দী হৈছিল। অক্ৰমশত, সেই মানবকন্যা সাগৰতলৰ ফটিব-কাৰেণ্ডৰ মায়া এৰি ধৰ্ম্মিৰ পৃথিবীলৈ দুনাই উভতি আহিল। এটা জোনপূৰ নিশা সেই মৎস্যনব সাগৰপাৰলৈ উঠি আহিছে। লগত তাৰ সকলোকেইটি পুত্ৰ-কন্যা। সিহঁতক সি সাগৰৰ পাৰৰ পৰা মাকক চিঞৰি মাতিবলৈ ক'লে। সিহঁতে প্ৰাণপণে চিঞৰিলে; কিন্তু কোনেও তাৰ সমিধান নিদিলে। চকু-লোৰে বাট নেদেখা হৈ সিহঁত আকৌ সাগৰতললৈ উভতি গ'ল। অপূৰ্ব নাটকীয় পটভূমিত চিত্ৰিত হৈছে, এই কাৰ্পনিক কাহিনীৰ নায়কৰ গভীৰ মনোবেদনা। নিঃসন্দেহে এই কবিতাটো ক'লবিজৰ যি কোনো অতিলৌকিক কবিতাসমূহৰ লগত তুলনীয়। 'অবিম্বাসৰ বেজামৰ নিবাসিন' এই কবিতাটোত যিদৰে অনুভূত হয়, ক'লবিজৰ নিজৰ কবিতাতো তাৰ প্ৰকাশ সন্মান অনিবার্হ নহয়। তৃতীয়টো কবিতা তেওঁ জীৱন-জিজ্ঞাসাৰ গভীৰ অনুৰণনেৰে বৰ্ণিত-প্ৰতিভিত হৈ আছে। চতুৰ্থটো কবিতা এখন সবুন্দৰা মহাকাব্য, য'ত প্ৰতিফলিত হৈছে প্ৰাচ্যদেশীয় অদ্বৈতবাদ।

পৰিমাণৰ ফালৰ পৰা আৰ্ণগ্ৰন্থৰ কবিতাৰ সংখ্যা অতি কম। মাথোন তিনিখন সংকলনতে তেওঁৰ গোটেই জীৱনৰ কাব্য-সত্তাৰ সীমাবদ্ধ হৈ আছে। প্ৰথমখন ১৮৫২ চনত প্ৰকাশিত 'শ্ৰেইড ৰিভেলাৰ এণ্ড আদাৰ পয়েম্চ'; দ্বিতীয়খন একেই চনতে প্ৰকাশিত 'এম্পিডোকল্চ অন এটনা'; তৃতীয়খন ১৮৬৭ চনত প্ৰকাশিত 'নিউ পয়েম্চ'। ইয়াৰ পাচত জীৱনৰ শেষ কুৰিটা বছৰত তেওঁৰ কবি-কণ্ঠ সম্পূৰ্ণ-ৰূপে নিমগ্ন হৈ ব'ল বুলিয়েই ক'ব পাৰি। অক্ৰমশে, তেওঁ যি দুই-এটা কবিতা ৰচিতছিল, সেইকেইটাই এযাব কথা উলঙাই ধৰে—তেওঁৰ কবি-প্ৰতিভাৰ কোনো অক্ৰমশ ঘটা নাছিল। স্বাভাৱিকতে, এটা কোঁফুলৰ উন্নয়ন হয় : তেনেহলে তেওঁ কিয় কাব্যজগতৰ পৰা অসম্মতহেই বিদায় ল'লে? কাৰণ দুটা : এটা হ'ল, জীৱিকাৰ আঁহনা; আনটো হ'ল, তেওঁৰ কাব্য-পৰিসৰৰ সীমাবদ্ধতা। সমকালীন কবি তিনিজন আৰু ব্ৰাউনিঙৰ দৰে তেওঁৰ আৰ্থিক অৱস্থা ইমান দুখল নাছিল যে কেৱল কবিতা লেখিয়েই সময় কটাব পাৰে। তেওঁৰ কাৰণে স্কুল-পৰিকল্পনাৰ কামটো বন্ধন গদ্যায়ন আছিল যে, তাৰ মাজত কাব্য-ভাবতীৰ উপাসনা প্ৰায় অসম্ভৱসম্পূৰ্ণ। কটীৰ কথাষাৰ হ'ল, তেওঁ কাম্য-সাধনাৰ যিটো দিন বাচি গৈছিল, সেই বিবাহ-চৰ্চনাৰ সংকীৰ্ণ পৰিসৰৰ পৰিপূৰ্ণ পৰিকল্পনা ইতিমধ্যেই শেষ হৈ গৈছিল। সুবিখ্যাত সমালোচক কুইণাণ-কাউজে ককাৰাৰ আঁত হুনোৱাকৈ কৈছে, "যিকালকে আমাক ক'ব খোজে যে আৰ্ণগ্ৰন্থৰ কবি-জীৱন অতি সৰ্বক্ষিত, আবু ভাবে আলম লৈ ব'জাব খোজে যে সেইবাবে হতাশাব্যঞ্জক, তেওঁলোকক জটিল এটাইৰ উত্তৰ দিব পৰেনা—ই জীৱনৰ সেই পৰিপূৰ্ণ বিকাশৰে সাক্ষ্য ৰহন কৰে, যি জীৱন উপভোগ্য বহুবক্ত প্ৰতিভাক কামত লগালে আৰু ফল উৰাল

কোৱাৰ্থৰ জন্মে জন্মে তাক পৰিহাস কৰি অধিক ব্যৱহাৰিক বস্তুৰ ফাললৈ চাপলি
গৈছিল।^{১২২}

আৰ্ণল্ডৰ কবি-জীৱনৰ মূল সূৰ্যটো হ'ল, মানুহৰ আত্মাৰ নিঃসংগতাবোধ।
ইয়াৰ অতি সুন্দৰ অভিব্যক্তি পোৱা যায়, 'দ্য ফিউচাৰ' কবিতাটোত :

A wanderer is man from his birth.

He was born in a ship

On the breast of the river of Time.

আৰু,

And we on its breast, our minds.

Are confused as the cries which we hear

Changing and shot as the sights which we see.

এই নিঃসংগতাবোধৰ মূলতে আছে, তেওঁৰ অতি প্ৰখৰ যুগ-চেতনা। সমগ্ৰ ভিত্তোৰীৰ
যুগটোকেই হ'ল, সন্দেহ আৰু সন্দেহৰ যুগ। এই কথাৰ ভাবটো তেওঁৰ আটাইবোৰ
কবিতাত সচলানিকৈ প্ৰতিফলিত হৈছে।

জনিত সমুদ্ৰৰ বিশালতাই তেওঁৰ কবি-মানসত জগাই তোলে, সেইবোৰ প্ৰাচীন
দিনৰ চেতনা, যিবোৰ দিন আছিল অন্ধৰ বিশ্বাসেৰে বিধোত :

The sea of Faith

Was once, too, at the full, and round earth's shore

Lay like the folds of bright girdle furl'd.

(Dover Beach)

সেই যুগৰ তুলনাত বিশ্ব-সংস্কৃতিৰ আৰ্ণল্ডৰ নিজৰ যুগটো কিমান স্তম্ভাৰ
বেদনাময় ! সেই যুগ-চেতনাই আৰ্ণল্ডক ভূমুকি মাৰি চাবলৈ সন্মোহন দিছে, যুগ-
সংস্কৃতিৰ মানৱী পৰিস্থিতিৰ বিশ্বজনীন বিষাদময় ৰূপটো :

And we are here as on a darkling plain.

Swept with confused alarms of struggle and flight,

Where ignorant armies clash by night.

(Dover Beach)

সেই দুঃসহ যন্ত্ৰণাৰ উপলক্ষ্যে আৰ্ণল্ডৰ অন্তৰত এক গভীৰ আতুৰি জগাই তোলে,
আপোন আত্মক ৰাখি বুঝি পালেহেঁতেন ! তেওঁৰ সমগ্ৰ জীৱনেই যেন সেই

২২. To those who tell us that Arnold's poetic period was brief and imply
that therefore it was disappointing, we might answer that this is but
testimony to the perfect development of a life which in due season
used poetry and at the due hour cast it away, to proceed to things
more practical.

হেবোজ আশ্রয় অজ্ঞান অশ্বেষণ। সেইবাবেই, তেওঁৰ অন্তৰত হৃৎকীৰ্ত্তা কিহলীৰ দৰে চিকমিকাই গৈছিল কোনোবা সন্ধ্যাৰ আভ্যন্তৰ আত্ম লোহাৰ এটি অশ্লিষ্টতা :

Oh, hide me in your gloom profound,

Ye solemn seats of holy pain !

Take me, cowl'd forms and fence me round,

Till I hossess, my soul again.

(Stanzas from the Grand Chartreuse)

অশ্বেষণ, তেওঁৰ কাব্যত কুটি উঠিছে এক মধুৰ আত্ম-সম্পৰ্ণৰ প্ৰশান্তি। তাকেই অতি সুন্দৰ প্ৰকাশ পোৱা যায়, তেওঁৰ 'দ্য বোজগনেছ্যন' নামৰ কবিতাতোত :

Yet, Fausta, the mute tread,

The solemn hills around us spread,

This stream which falls incessantly,

The strange-scrawl'd rocks, the lonely sky,

If I might lend their life a voice

Seem to bear rather than rejoice.

প্ৰকৃতিৰ সান্নিধ্যতে আছে সেই অমল প্ৰশান্তিৰ সাম্প্ৰদায়িকতা ; ধাৰণা হয়, আৰ্ণল্ডে এই সাম্প্ৰদায়িক মাজুলীটো বিচাৰি পাইছিল হৃৎচৰ্চৰ কাব্য-বৰ্ণনৰ প্ৰভাৱত। অশ্বেষণ, আৰ্ণল্ডৰ জীৱনবোধ হৃৎচৰ্চৰ দুবহু প্ৰতিফলন মূঠেই নহয়। সেইবাবেই, তেওঁ প্ৰকৃতিৰ মাজত আনন্দৰ সন্ধান নলৈ, সন্ধান লৈছে আত্মাৰ প্ৰশান্তিৰ।

আৰ্ণল্ডৰ কাব্যৰ এই বিবাদ চেতনা আৰু প্ৰশান্তি-সাধনাৰ স্তৰটোৱেই মজল্ল পুণত বাজি উঠিছে, তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ দুই মূৰে থকা দুটা দাঁতলীয়া কবিতাত। কবিতা দুটা হ'ল, 'স্কল'ৰ জীপ্টি' আৰু 'বাৰিচ'। প্ৰথমটো কবিতাৰ অনুপ্ৰেৰণা বোগাইছিল, ফ্ৰেন্সিচলৰ 'ভেনিচ' অৰ 'ভগ্‌মেটাইজ' নামৰ এখন অখ্যাত গ্ৰন্থৰ এটা সাধাৰণ কাহিনীয়ে। কাহিনীটো হ'ল : অক্সফোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এজন দক্ষিণ ছাত্ৰই ধনৰ অভাৱত পৰি অশ্বেষণত এটা বাৰাৰ দলত সোমাই পৰিছিল। বহুদিনৰ মূৰত তেওঁক তেওঁৰ এমল সহপাঠীয়ে লগ পালে। অক্সফোৰ্ডৰ সেই প্ৰাক্তন ছাত্ৰজনে তেওঁলোকক ক'লে, তেওঁ বাৰাৰ দলৰ পৰা বহুতো নানা কথা শিকিছে। অক্সফোৰ্ড বাৰাৰবিকলাক সাধাৰণে ভাবাৰ দৰে মূঠেই প্ৰকটক নহয়। তেওঁৰ বোঁতৰা দিকা দেখে হ'ব, তেওঁৰা তেওঁ পৃথিৱীৰ মানুহক স'চল'চিকৈয়ে একন বহুসংখ্যক জনগণৰ সন্ধান দিব। কাহিনীটো ইমানৈ। তাৰ ওপৰতে কল্পনাৰ বহুটা তুলি আৰ্ণল্ডে কৰা কবি উল্লেখ্য, তেওঁৰ এই মত কবিতাটো। তেওঁৰ কবিতাৰ নামকেও অক্সফোৰ্ড' এৰি বাৰাৰ দলৰ লগ লৈছে। কিন্তু, কবিতাটো দাক্ষিণ্য নহয়—ভাৱকৈ বহু বোঁচ পৰাৰ। তেওঁক লগে লগে অমিৰাৰ জ্ঞানৰ দিক। তাৰে পৰিণাম আৰ্ণল্ডে আঁকি উল্লেখ্যইছে, বহুজন একন কৰে হ'ব। কিন্তু অক্সফোৰ্ডৰ দৰে পাইছে, তেওঁক সেইবাবেই এইদৰে উল্লেখ্য হৈছে,

O born in days when wits were fresh and clear,
And life ran gaily as the sparkling Thames,
Before this strange disease of modern life,
With its sick hurry, its divided aims,
Its heads o'ertax'd, its palsied hearts, was rife—
Fly hence, our contacts fear !

দশ বছরবো অধিক পূৰ্ণণ এক সাধুৰ নায়কক এইদৰে উপদেশ দিয়াটো অভাৱনীয়। কিন্তু, তাৰ মাজেদিয়েই এক অতি গভীৰ ব্যাকুলতাৰ প্ৰকাশ ঘটিছে : আধুনিক মূল্যবোধৰ অথবা মূল্যবোধহীনতাৰ সংক্ৰমণে যি কোনো সত্যাম্বেষী সাধকক পৰ্যন্ত কৰাব সম্ভাৱনা সঁচাসঁচিকৈয়ে প্ৰচুৰ। কাৰণ হৃদয়ৰ পৰিসংক্ৰান্ত অন্তৰ্বেষণৰ কোনো উৎস নাই : আছে মাথোন এক অস্বস্থ ব্যস্ততা বিক্ষিপ্ত সাধনা আৰু নিঃশব্দ ক্ষয় !

কবিতাটোত এক প্ৰচ্ছন্ন ইৰিগত আছে, ক'ত পোৱা যাব মানুহৰ হৃদয়ৰ অনিল প্ৰশান্তি ? অক্সফোৰ্ডৰ চাৰিওফালৰ দৃশ্যশোভা অতি মনোৰম ৰূপত বিধৃত হৈছে। তেওঁৰ মানস-চকুত ভাহি উঠিছে, বাৰাবৰ পৰিভ্ৰমণে যেন আজিও বিচৰণ কৰি ফুৰিছে সেই নৈসৰ্গিক পটভূমিত। নিবন্ধৰ কৃষকৰ অহৰহ কৰ্মব্যস্ততা, চম্ভা গাভৰুহঁতৰ উজ্জ্বল প্ৰাণময়তা, বহুবিচিত্ৰ ফুলৰ সুবাস, সম্ভাৰ ধূসৰ আৱেশ ইত্যাদি মানুহ আৰু প্ৰকৃতিৰ অনেক টুকুৰাটুকুৰ ছবি অংকিত হৈছে। যিজনৰ জীৱনত 'লক্ষ্য মাথোন এটা, ব্যস্ততা মাথোন এটা আৰু এষণাও মাথোন এটা'^{১৩} সেই বাৰাবৰী পৰিভ্ৰমণৰ বাবে অতি পৰিচিত বস্তু হ'ল এইবোৰ মানুহ আৰু প্ৰাকৃতিক দৃশ্যপটেই।

শোক-কবিতা 'খাৰচিছ'তো বন্দিত হৈছে, সেই একে মানুহ আৰু প্ৰকৃতি। অত্যন্ত মধুময় সেইবোৰ দৃশ্যশোভাৰ চিত্ৰণ। কবিতাটোৰ এটা স্তৱকত অক্সফোৰ্ডৰ তেনেকুৱা দৃশ্য অন্তৰংগ ছবি :

Where is the girl, who by the boatman's door,
Above the locks, above the boating throng,
Unmoor'd our skiff when through the Wythan flats,
Red loosestrife and blond meadow-sweet among
And darting swallows and light water gnats,
We track'd the shy Thames shore ?
Where are the mowers, who, as the tiny swell
Of our boat passing heaved the river-grass,
Stood with suspended scythe to see us pass ?
They all are gone, and thou art gone as well.

হৃদয় তপস্বত, এই বৃট্ট কবিতা কেবল বিকল্পবস্তুর গাভীৰ'ৰ কৰ্মৰাই মূহুৰ, প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য'ৰ লগত বোলমেলিষ্টক মিহলি হৈ থকা মানুহৰ অতি পৰিচিত হৃদয়ৰ স্মৃতি-স্মৃতি চিত্ৰৰ কাৰণেও ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ বিৰল সৃষ্টিৰূপে পৰিগণিত হৈ ব'ব।

কাব্যৰূপৰ ক্ষেত্ৰত আৰ্শ'লত আছিল, কবি কীটচৰ উত্তৰসাধক। তেওঁৰ কবিতাতে পোৱা যায়, বিচিত্ৰ বস্তুৰ অপূৰ্ব লীলাফেলা। বৃট্টোত্তৰৰূপে,
 Eyes too expressive to be blue
 Too lovely to be grey,

(To Marguerite)

নাইবা,

Back'd by the sunset, which both glorify
 The orange and pale-violet evening sky.

(Thyrus)

ভাৰতোৰ্দ্ধৈয়ো মধ্যম্ন সেইবোৰ চিত্ৰকল্প, ব'ত কীটচৰ দৰেই বং, সুবাস আৰু স্পন্দনৰ মধুৰ সংযোগ ৰাখিছে। তেনে এটা বিৰল বৃট্টোত্তৰ,

Through the thick corn the scarlet poppies peep,
 And round green roots and yellowing stalks I see
 Pale pink convolvulus in tendrils creep ;
 And air-swept lindens yield
 Their scent, and rustle down their perfumed showers
 Of bloom on the bent grass where I am laid,
 And bower me from the August sun with shade ;
 And the eye travels down to Oxford's towers.

(Scholar Gipsy)

আকৌ, কোঁতলাৰা কীটচৰ দৰেই তেওঁ একোটি চৰণতে একোখন আঁত জনপিনৰ পৰাচিত্ৰ আঁকি উলিয়াইছে এনে ধৰণেৰে,

Dark bluebells drench'd with dew's of summer eyes.

(Scholar Gipsy)

স্বকথাত সমালোচক জেফ'লি ষ্টিফেনে আৰ্শ'লৰ কবিতাৰ এই গুণটোকে 'আলোক-শিল্পতাৰ পূৰ্ব'২৩ আখ্যা দিছে। এসকলৰা অকল্পনবৰীৰ চৰণ এবাৰ পাঠ কৰিলেই, লি ক্লৰ আৰু ব্ৰহ্মজ্ঞ লিপিত এই লাগি দৰ—পাহাৰৰ হাজিসেও পাহাৰ নোহাবি।

আৰ্শ'লৰ কাব্যৰ অন্য এটি দিশ পোৱা যায়, তেওঁৰ কবিতাত চিত্ৰিত সৈমিক হৃদয়বোৰৰ উপাধাৰকৰূপে প্ৰতীকী ব্যক্তনত। তেওঁৰ বহুজন কবিতা বৃট্টো

এজোপা এলোঁ গহব উল্লেখ পোৱা যায়, বিজোপা গহক ভেওঁ অবিচল বিশ্বাসৰ প্ৰতীক হিচাপে প্ৰয়োগ কৰিছে। ঠিক সেইদৰে, অজ্ঞকোৰ্তৰ গম্ভীৰস্বৰূপ হ'ল বিমূৰ্ত সত্যৰ প্ৰতীক। আৰ্ণ'ল্ডৰ কবিতা পাঠ কৰিলেই এটা কথা মনলৈ নহাকৈ নেথাকে। কথাষাৰ হ'ল, তেওঁৰ কবিতাত জোনাকৰ প্ৰচুৰ উল্লেখ। মৎস্যনকই তাৰ সংগিনীক বিচাৰি আছে জোনাকে ধৰাই থোৱা সাগৰ-পাৰত, 'জলাৰ জীপ্‌চি'ত আছে জোনাকে ধৰাই থোৱা সেউজ, 'ডোভাৰ বিচ্ছ'ত আছে জোনাকে ধৰাই থোৱা মাটি, আৰু 'এ চামাৰ নাইট'ত আছে জোনাকে ধৰাই থোৱা ৰাজ্যজাল। বিল্লেংগ কৰি চালে সহজে অনুমান কৰিব পাৰি, তেওঁৰ কবিতাত জোনাক হ'ল তেওঁৰ জৰ্জৰিত আত্মাই বিচাৰি ফুৰা প্ৰশান্তিৰ প্ৰতীক। আৰ্ণ'ল্ডৰ এটা কবিতাত নাই, ব'ত এই প্ৰতীকী ৰূপত তেওঁ প্ৰশান্তিৰ কথা কোৱা নাই। স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, তেওঁ বি প্ৰশান্তিৰ অন্বেষণ কৰিছিল, সেই প্ৰশান্তি এগৰাকী আঁত পৰিশীলিত মনৰ কবিকহে ধ্যানৰ বস্তু। তাৰ আশাৱ কৈনো প্ৰাকৃতজনেই ল'ব নোৱাৰে। তেওঁৰ কবাব বিষয়ে সমালোচক এইচ. ডব্লিউ. পলৰ কথাষাৰ এই সম্ভৱত প্ৰাধান্যৰোগ্য, "ই ৰচিত হৈছে এগৰাকী পিণ্ডতৰ দ্বাৰা পিণ্ডতৰ কাৰণ আৰু কেৱল পিণ্ডতেই সম্পূৰ্ণৰূপে ইয়াৰ বসাহ্বাদন কৰিব পাৰে।"^{১৫} কথাষাৰ আত্মৰ আত্মৰ সঁচা। সমগ্ৰ কন্যাসাম্ৰাট কাব্য-পৰিক্ৰমাত তেওঁৰ দৰে বিকল্প কবি আৰু কোনোভেই নাই।

১৫।

আৰ্ণ'ল্ডৰ কবিতাতেই ইংৰাজী কন্যাসাম্ৰাট কব্যা-সাহিত্যৰ চাৰিক'শলিতা ঢুকাই অহাৰ উমান পোৱা যায়। তথাপি, চাৰিক'শ জুই নুৰুৱাব আগতে শেফাৰৰ কাৰণে উজাল জ্বলি উঠিছিল, এমল নতুন কবিৰ কবিতাত। ইংৰাজী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এইকাল কবিয়েই প্ৰাক-ৰাফেলীয়া কবি নামেৰে পৰিচিত। এওঁলোকৰ মধ্যযুগীয়ৰূপ আছিল এগৰাকী তৰুণ কবি আৰু চিত্ৰশিল্পী। নাম, ডাটে গোল্ডৱেল বহোঁট। ১৮৪৮ চনৰ কথা। এওঁৰ লগত পৰিচয় ৰাটিল, হোলমেন হাৰ্ট আৰু জন ইভাৰেট যিয়ে নামৰ দুগৰাকী চিত্ৰশিল্পীৰ। এওঁলোক তিনিজনেই প্ৰতিভা কৰিলে; 'প্ৰাক-ৰাফেলীয়া ভাস্কৰ্য'ৰ।^{১৬} ইংলেণ্ডৰ শিল্পজগতত ভেঁটিয়া ৰাফেলৰ উত্তৰাস্থক-সকলৰ শিপকৃত্যৰ জন্ম অনুকৰণ চলি আছিল। তাতাবিকতে, সমকালীন চিত্ৰশিল্পত এক বিপ্লৱজনক পৰিৱেশৰ বিপ্লৱ বিস্ফোৰিত ৰাটিছিল। প্ৰাক-ৰাফেলীয়া চিত্ৰশাৰাব প্ৰবক্তাসকলে হতাং আৱিষ্কাৰ কৰিলে—জিৰাটো, বেলগি আৰু জন এঞ্জেলিকো প্ৰমুখ্যে ৰাফেলৰ পূৰ্বসূৰীসকলৰ জীৱন এক অজুলনীয়া বৈশিষ্ট্য আৰু একান্তকতা

১৫. It was written by a scholar for scholars and only scholars can fully appreciate it.

১৬. Pre-Raphaelite Brotherhood.

আছে, যি পুৰুষকেইটা বাক্যেৰে পৰৱৰ্তী চিত্ৰশিল্পীসকলৰ ছবিৰ পাবলৈ নাই। বাস্কিনে তেওঁলোকৰ ছবিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ ব্যাখ্যা কৰিলে, “প্ৰতিখন প্ৰাক-বাস্কেলিছ দৃশ্যপটৰ পশ্চাৎভূমি শেষ আঁচৰটোলৈকেই মূৰ্চনা বতাহত কম্ভুৰ নিজৰ ৰূপৰ পৰা লৈ অংকন কৰা হয়। প্ৰতিটো প্ৰাক-বাস্কেলিছ দেহাৱলম্ব, যিহেতুই কি পৰিকল্পনা-বৃত্ত অভিব্যক্তিৰ নহওক, সম্পূৰ্ণৰূপে কোনো জীৱন্ত ব্যক্তিৰ হুবহু প্ৰতিৰূপ। প্ৰতিটো সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম আনুৰাগিক বস্তু সেই একেৰেই অংকিত হয়।”^{২৭} অংগবস্তুৰ হুবহু বাস্তৱ ৰূপাংগন আৰু মধ্যৰংগীৰ প্ৰতীক-প্ৰীতি—এই দুটাই হ’ল, প্ৰাক-বাস্কেলিছ ছবিৰ বৈশিষ্ট্য।

১৮৬০ চনৰ কথা। ডাচে-গেব্ৰিয়েল ৰছোঁটিৰ লগত আঁত অতৰংগ কম্ভুৰ ৰাতিল, আৰু মৃগৰাকী কবিৰ। তেওঁলোক হ’ল, হুইনবাৰ্ণ আৰু উইলিয়াম ৰবিন্স। এওঁলোক তিনিওজনে মিলি প্ৰাক-বাস্কেলিছ শিল্পাদৰ্শক কাব্য-অগভৰৈয়া নিৰ্মল্য কৰি আনিলে। যদিও ৰছোঁটিৰ জনীয়েক জি’ৰ্জনাৰ সৈতে এওঁলোক আটাইকেই-জনেই প্ৰাক-বাস্কেলিছ কবি গোষ্ঠীৰ প্ৰতিষ্ঠাতা, তথাপি ডাচে ৰছোঁটিৰ কবিতাতেই এই নতুন কাব্যাদৰ্শৰ পৰিপূৰ্ণ প্ৰতিফলন পাবলগীকৃত হয়। তেওঁৰেই একমাত্ৰ কবি, যাব কবিতাত সূক্ষ্মতম অংগবস্তু পৰ্যন্ত অশূৰ চিত্ৰৰূপত বন্দী হোৱা দেখা যায়। তেওঁৰ কবিতাত চিত্ৰকল্প আৰু প্ৰতীতিসমূহ এনেৰূপে কিন্যত হৈছে, যেন প্ৰতিটো শুদ্ধ জাপানী পুৰাণশিল্পীয়ে সজাই তোলা কুলদানীৰ এখোপা কুলহে; কোনোৱো কুলেই নিজৰ ৰং আৰু ৰূপ খোপাব সৌন্দৰ্যৰ মাজত হেৰুৱাব নোৱাৰে।

ৰছোঁটিৰ কবি-জীৱন মূঠেই ধাৰাবাহিক নহয়। চিত্ৰশিল্প আৰু কাব্য উভয়ৰে প্ৰতি সমান আনুগত্যেৰে তেওঁ মূৰ্ছাবিধ শিল্পৰ সাধনাত তৃতীয়া হোৱাৰ বাবে তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ অধঃপতন পাবলৈ নাই। কিন্তু, তেওঁ বোৱনৰ প্ৰাৰম্ভতেই কেইবাটাও উৎকৃষ্ট কবিতা ৰচনা কৰিছিল। এইছোৱা সময়তে লোৰ্ণ উলিৱাইছিল, ‘দ্য ব্ৰাইড্‌চ প্ৰেজাণ্ড’, ‘চিষ্টাৰ হেলেন’, ‘এ লাস্ট কনফেশ্যনছ’, ‘জেনী’ আৰু ‘ৱেছক্স ডেমোজেৰ’ প্ৰমুখ্যে এমুঠি আঁত অক্লিম্বৰণীৰ কবিতা। তেওঁৰ বোৱনৰ ভালেমান মূল্যবান কবিতাৰ পাণ্ডুলিপি তেওঁৰ সহধৰ্মিণী এলিকাবেথ চিত্ৰকলাৰ অকাল মৃত্যুৰ পাচত কৰবহু কৰা হৈছিল। যি কি নহওক, তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰথম কাব্যসংকলনখন প্ৰকাশিত হৈছিল, ১৮৭৩ চনত—ৰচনাৰ আচল ‘ভাৰিথৰ প্ৰাৰু কুঁৱৰ বহুৰ পাচত। তেওঁৰ মৰণোত্তৰ প্ৰকাশনৰ অন্তৰ্গত মজলীয়া গৃনৰ কবিতামুঠি বাৰ দি, তেওঁৰ জীৱনকালত আনখন উল্লেখযোগ্য কাব্য-গ্ৰন্থ হ’ল, ‘দ্য হাউচ অব লাইফ’। এল তিনিটা চনেটৰ সৈতে এই কাব্য-গ্ৰন্থ তেওঁৰ জীৱনবিৱৰণা সাধনৰ ফল। ইয়াৰ

২৭. Every Pre-Raphaelite landscape background is painted to the last touch in the open air from the thing itself. Every Pre-Raphaelite figure, however studied in expression, is a true portrait of some living person. Every minute accessory is painted in the same manner.

আটাইতকৈ আগন্তীয়া কবিতাটো ১৮৪৭ চনৰ—ডেউৰ উঠেহ বছৰীয়া বয়সৰ কীৰ্ত্ত, আৰু, আটাইতকৈ শেষতীয়া কবিতাটো ১৮৮১ চনৰ—ডেউৰ মৃত্যুৰ দ্বাৰা একছকৰ আশৰ বচনা। পৰিমাণৰ কালৰ পৰা নিঃসংশয়ে ডেউৰ কবিতাৰ সংখ্যা অতি ডাকৰীয়া। কিন্তু সিকিলাকৰ মাজত এটা কবিতাও নাই, যিটো নিকট বুলি উপেক্ষা কৰিব পাৰি।

বিষয়বস্তুৰ আধাৰত ডেউৰ মৃদুটিয়েৰ কবিতামৃতি দুটা ভাগত ভগাব পাৰি। এমূঠি কবিতাত আছে, ব্যক্তিগত অনুভূতিৰ স্বাক্ষৰ। এইমৃতি কবিতাত প্ৰকাশিত হৈছে, প্ৰেম আৰু বেদনা, স্মৃতি আৰু আশাৰ বিচিত্ৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতা। ইবিলাকৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য কবিতাকেইটা হ'ল : 'হাউচ অব লাইফ', 'দ্য পিক্চাৰ চিক্ৰেট' আৰু 'দ্য পট্ৰেট'। আনমৃতি কবিতাৰ বিষয়বস্তু নৈৰ্ব্যক্তিক বুলি ক'ব পাৰি। এইখিনিৰ ভিতৰত পৰে, কেইটামান কন্যাসম্বাদ মালিতা। উল্লেখযোগ্য কবিতাকেইটা হ'ল : 'ৱেছেড্ ডেমোজেলা', 'বোজ মেৰী', 'দ্য ৱাইড্চ প্লেজাৰ' আৰু 'চিন্টাৰ হেলেন'। ইবিলাকৰ কেইবাটাও প্ৰকাশ পাইছে, বহুটিৰ কল্পনাত থকা দি বোৱা মধ্যস্থগীৰ কন্যাসম্বাদ পৰিমাণত।

বহুটিৰ কাব্যকৃতিৰ যি কোনো মূল্যাংকন-প্ৰচেষ্টাতেই সৰ্বপ্ৰথমে উল্লেখ্য কবিতাটো হ'ল, 'ৱেছেড্ ডেমোজেলা'। কাৰণ, এই কবিতাটো ইংৰাজী কাব্যসাহিত্যৰ এক বিস্ময়। ইয়াৰ অনবদ্য প্ৰাণময়তা আৰু কল্পনাৰ ব্যাপকতা যি কোনো কবিৰ কবিতাই দিব নোৱাৰে। গভীৰতৰ বিস্ময়ৰ কাৰণ হ'ল, ই ডেউৰ তৰুণ বয়সৰ কীৰ্ত্ত। কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু সহজ যদিও অনন্যসাধারণ : পৃথিৱীৰ এক প্ৰেমিকৰ বাবে স্বৰ্গৰ সন্ধানলৈ এগৰাকী অস্বামী স্বৰ্গৰীৰ প্ৰতীক্ষা। স্বৰ্গৰ থিৰিকৰ সোণালী জলাৰ দাজৌৰ ডাই লক্ষ্য কৰিলে,

Beneath, the tides of day and night

With flame and darkness ridge

The void, as low as where this earth

Spins like a fretful midge.

মহানন্দ্যৰ স্বৰূপ প্ৰাপ্তত তাৰ আশোন কক্ষত চলমান এই ঘাটৰ পৃথিৱী। চিনিব নোৱাৰি, ই যে এক সৌৰজগতৰ বিশিষ্ট গ্ৰহ ! ই যেন এক অস্থিৰ পতংগ দাজৌৰ। তাইৰ দৃষ্টিৰেখা সৰ্বকি জাহিল জনম্য নক্ষত্ৰৰ দাজৌৰ বাট উলিয়াই ঘাটৰ পৃথিৱীলৈ, ব'ত—

The sun was gone now ; the curled moon

Was like a little feather

Fluttering far down the gulf ; and now

Spe shoke through the still weather.

জন্ম জন্ম মানৱীৰ প্ৰেমৰ অনুভূতিয়ে স্বৰূপৰ সকলো ব্যৰ্থতাৰ দৃষ্টি দিলে। মহানন্দ্যৰ

মাজেদি ওপাতি আহিল এক আকুল আহ্বান—যান্ত পৃথিবীৰ কক্ষপথৰ স'তে ঘূৰি থকা এক অতি সামান্য প্ৰেমিকৰ বাবে হৃদয় প্ৰশান্ত বুকুত আশ্ৰয় লাভ কৰা অশৰীৰী প্ৰেমিকাৰ হৃদয়ৰ পৰা।

বহুটিৰ নিজৰ সান্না অনুযায়ী এই কবিতাটোৰ অনুপ্ৰেৰণা লোপাইছিল এড্‌গাৰ এলেন পো'ৰ 'দ্য বাভেন' নামৰ বিখ্যাত কবিতাটোৱে। তেওঁ লৈছে, "দেখিলো—পৃথিবীত থকা প্ৰেমিকৰ বেদনাক অৱলম্বন কৰি বিমানখিনি কৰাটো সম্ভৱ, পো'বে সেই গোটেইখিনি কৰিলে। থিৰা? কৰিলো—পৰিস্থিতিত পিঠি সলাই ল'ম আৰু স্বৰ্গত থকা প্ৰেমিকাৰ ব্যাকুলতাক সবাক কৰি তুলিম।"^{২৫} 'দ্য বাভেন'ৰ কবিয়ে প্ৰেমিকৰ হৃদয়-বেদনাক আকাশমুখী কৰি তুলিছে। আৰু বহুটিয়ে প্ৰেমিকাৰ অশৰীৰী হৃদয়ৰ ব্যাকুলতাক পৃথিবীমুখী কৰি দেখুৱাইছে। পো'ৰ কবিতাটোত প্ৰেমিকৰ অশ্বকাৰ বেদনাই অশৰীৰী প্ৰেমিকাক এক বহুসময় শৰীৰী ৰূপ দি তুলিছে। বহুটি যদি কোনোবাখিনিৰ ব্যৰ্থ হৈছে, তেনেহ'লে এইখিনিতেই যে—তেওঁৰ কবিতাত প্ৰেমিকাৰ ব্যাকুলতাই তেজ-মত্তৰ শৰীৰী প্ৰেমিকক কোনো অপাৰ্থিত্ব মহিমা দান কৰিব পৰা নাই। কিন্তু, তাৰ ক্ষতিপূৰণ দিছে, অশৰীৰী প্ৰেমিকাৰ কণ্ঠত হেৰোৱা পৃথিবীৰ প্ৰতি মোহাবিষ্টময় বন্দনাৰ ভাষা দান কৰি। তাই পাহৰিব পৰা নাই, এই পৃথিবীৰ সেইবোৰ মধুময় স্মৃতি :

Ah sweet ! Even now, in that bird's song,
Strove not her accents there,
Fain to be hearkened ? When those bells
Possessed the mid-way air,
Strove not her steps to reach my side
Down all the echoing stair ?

পৃথিবীৰ প্ৰতি এই মোহাবেশৰ অনুভূতিয়ে এনে এক স্বপ্নৰ ইন্দ্ৰজাল বচনা কৰি দিছে যে, সেই অশৰীৰী প্ৰেমিকা তাইৰ সমস্ত অনুৰাগৰ ভাৱ লৈ দিঠকৰ সীমাস্তত থমকি বৈছোঁহি। কবিতাটোৰ প্ৰায় গোটেইখিনি সৌন্দৰ্য ৰূপ ৰাই আছে এইখিনিতেই। সেয়েহে, সমালোচক বেনচনে কবিতাটোৰ জুৱসী প্ৰশংসা কৰিছে একোটি বাক্যেৰে, "এইদৰেই এই মনোৰম কবিতাটো বৰ্তমানৰ আটাইতকৈ উজ্জ্বলিত স্বৰ্ণৰে সজোৱা এক প্ৰাচীন কাব্যৰূপৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ নিদৰ্শন।"^{২৬}

এই কবিতাটোতেই বহুটিৰ কাব্যৰ সকলোবোৰ আৱণ্ণিক-বৈশিষ্ট্যই অতি সফল

২৫. I saw that Poe had done the utmost it was possible to do with the grief of the lover on earth, and I became determined to reverse the conditions, and give utterance to the yearnings of the loved one, in heaven.

২৬. So stands this beautiful poem. A supreme instance of the charging of an ancient form with the most passionate drama of today,

বুপত প্রজ্ঞাবাবৰ কাৰণে জুৰুকিয়াই গৈছে। প্ৰজ্ঞাটো বৈশিষ্ট্য হ'ল, তেওঁৰ কবিতা একান্তৰূপেই সংবেদিত-প্ৰতীতিৰ চিত্ৰৰূপস্বয় বুপায়ন। কবি কীটচৰ দৰেই ভেজো জীৱনৰ সমস্ত আভিভূতা পৰ্ণেশ্বৰৰ সহায়তেই সংগ্ৰহ কৰিছিল আৰু ইন্দ্ৰিয়ানুভূত বুপতেই সিবিলাকক লক্ষ্যচক্ৰলৈ বুপান্তৰিত কৰি লৈছিল। এই কবিতাটোত ভাব আঁত লুপ্তৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

Her eyes were deeper than the depth
Of waters stilled at even.

নাইবা,

Until her bosom must have made
The bar she leaned on warm,
And the lilies lay as if asleep
Along her bended arm.

এনে ধৰণৰ চৰণসমূহত আঁত সুক্স সংবেদনৰ নিৰ্ভূত বুপায়ন অনুভৱ কৰা যায়। ষ্টিফেনটো বৈশিষ্ট্য হ'ল, প্ৰতীকী চিত্ৰণৰ অৱতাৰণা। তেওঁৰ যি কোনো বৰ্ণনা চিত্ৰশিল্পীৰ বৰ্ণাত্ম বৰ্ণনা; ধাৰণা হয়, তেওঁ জীৱন আৰু জগতৰ সকলোবোৰ প্ৰতীতি তুলিকাৰ বস্তু মাধ্যমতেই গ্ৰহণ কৰিছিল। অকল অনুভৱ কৰাই নহয়, চিন্তাও কৰিছিল সেই বস্তু মাধ্যমতেই। ইয়াৰ লগতে সংযোগ ৰটিছিল, প্ৰাক-ৰাফেলীয় শিল্পধাৰাত প্ৰকাশ পোৱা বিশিষ্ট প্ৰতীকী ব্যঞ্জনা। এই কবিতাটোত ভেনেকুৱা কেইবাটাও প্ৰতীকী চিত্ৰকল্প পৰিলক্ষিত হয়। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

The blessed damozel leaned out
From the gold bar of heaven

অথবা,

She had three lilies in her hand
And the stars in her hair were seven

আৰু,

And the souls mounting up to God
Went by her like thin flames

নক'লেও হ'ব স্বৰ্গৰ খিৰিকিৰ সোণালী শলা, অসংখ্য হাতৰ তিনিপাহ ভেটিবুল আৰু খোপাৰ সাঙোটা ডবা আৰু প্ৰাৰ্থনাৰ ছ'ৱল্লয়া শিখা ইত্যাদি চিত্ৰকল্প মধ্যম্ভাৱী চিত্ৰশিল্পৰ প্ৰতীকী ব্যক্তনাবেই প্ৰতিফলিত।

কছোটিৰ কবিতাৰ এক বিশিষ্ট দিশ হ'ল, ইয়াৰ মধ্যম্ভাৱী পৰিকল্পনা। এই সম্বন্ধত লাককোউল' হাৰ্ণ'ৰ মন্তব্য প্ৰাৰ্থনামোহা, 'তেওঁৰ নিজৰ ধ্যান ধাৰণাৰ প্ৰতি তেওঁৰ কোনো সহানুভূতি নাছিল; তেওঁ বাস কৰিছিল আৰু চিন্তাও কৰিছিল মধ্যম্ভাৱী পৰিকল্পিত; আৰু তেওঁ আত্মাৰ প্ৰত্যেক অতি শ্ৰেষ্ঠ ইংগণ কৰি দিচাপেও এক

আনুভূতিয়া আসনব অধিকারী, যিহেতু তেওঁৰ কাব্যত বৃদ্ধৰ কোনো প্ৰতিচ্ছবিনেই নাই।^{১০০} সেইবাবেই, তেওঁৰ কাব্যৰ বৃদ্ধৰ অংশটো কন্যাসিক্ৰিয়াদ্ৰাৱিত্যৰ বৃদ্ধত পোৱা যায়। সিবিলাকৰ পৃষ্ঠভূমি কোনোকে মধ্যযুগীয়, ভাবনাৰ বৃদ্ধিটোও তেনেকৈ মধ্যযুগীয়। এইফালৰ পৰা চালে ধাৰণা হয়, প্ৰাচীন কন্যাসিক্ৰিয়াদ্ৰাৱিত্য উপাখ্যান তেওঁৰ কবিতাতেই সমাৱিষ্ট হৈছে। মানৱীয় অনুভূতিৰ মধ্যযুগীয় প্ৰকাশ হিচাপে সিবিলাকে অনায়াসে স্কটৰ মালিতাসমূহৰ লগত ফেৰ মাৰিব পাৰে। তাৰ উজ্জ্বলতম নিদৰ্শন হিচাপে 'ৱেছেল্ড ডেমোজেলা' আৰু স্কটৰ 'বোজাবেলা' উল্লেখ কৰি চালেই বৃদ্ধিৰ পাৰি। ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ বিৰল অনুভূতি হিচাপেও সিবিলাক কীটচৰ স্তম্ভ অৰ চেষ্ট এগনেচ'ৰ দৰে কবিতাসমূহৰ লগত তুলনীয়। আনকি, ইমান পৰ্বত ক'ৰ পাৰি—মধ্যযুগীয় পৰিকল্পিত সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত কীটচৰ কবিতায়ো তেওঁৰ কাব্যত হাব মানে। তেওঁৰ 'দ্য ব্লাইড' প্ৰেলাড'ৰ চিত্ৰৰূপময়তাৰ ঐশ্বৰ্য আৰু 'বোজ মেৰী'ৰ চিত্ৰকল্পৰ প্ৰাচুৰ্যৰ কথা মনত পেলালেই, কথামাৰ উপলব্ধি কৰিব পাৰি। তৃতীয়তে, ধৰ্মৰ বহুসময়ৰ ব্যাখ্যা সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁৰ কবিতাই এই বিষয়ৰ অধিকতৰ শিকলী ক'লবিজকো প্ৰত্যাহ্বান জনাবলৈ সক্ষম। ইবিলাকৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে এইকেইটা প্ৰবন্ধৰ ওপৰত চকু বুজালেই হ'ল,

The belt was silver, and the clasp
Of lozenged arm-bearings ;
A world of mirrored tints minute
The rippling sunshine wrought into't
That flashed her hand and warmed her feet.
(The Bride's Prelude)

অৰু,

With shuddering light 'twas stirred and strown
Like the cloud-nest of the wading moon :
Preaked it was the bubble's ball
Rainbow-hued through a misty Pall
Like the middle light of the waterfall.

(Rose Mary)

প্ৰথমটো স্তবকত আছে, কীটচকো হাব মনাব পৰা মধ্যযুগীয় এক শ্ৰমকৰ্মৰ নিদৰ্শিত চিত্ৰণ। দ্বিতীয়টো স্তবকত আছে, ক'লবিজৰ অতিশৌকিক পৰিকল্পিত সৃষ্টিৰ বৰঙণিৰ লগত ফেৰ মাৰিব পৰা এটা বাহুৰূপী বেবিল-গাৰিৰ বহুসময়ৰ বৃদ্ধৰ বৰ্ণনা। উল্লেখ-

১০০. He had no sympathy with the ideas of his own century ; he lived and thought in the Middle Ages ; and while one of our very greatest English poets, he takes place apart, for he does not reflect the century at all.

যোগ্য যে, অকল বর্ণনাই নয়, বহুটিয়ে ইচ্ছা করিলে ক'লকিছব ঘবে আভংক সৃষ্টি
কবিবর জোখাবে অম্পট বহস্য আব্দ সুদূৰে বিভাষিকার পৰিকল্পে বচনাতো সন্মান
দক্ষতা প্রদৰ্শন করিছে। তার উমান গোরা বান্ন, এই স্তবকটোত—

In painting her I enshrined her face
'Mid mystic trees, where light falls in
Hardly at all ; a covert place
where you might think to find a din
Of doubtful talk, and a live flame
Wandering, and many a shape whose name
Not itself knoweth, and old dew,
And your own footsteps meeting you,
And all things going as they came.

(The Portrait)

ভেঙে 'লাভ্ছ নকটান', 'চিন্টার হেলেন' আব্দ 'বোজ মেবী' প্রভৃতি কবিতাত
এনেকুয়া অতিপ্রাকৃতিক ববিবণ ওপচ খাই আছে। ধোমতে ল'বলৈ হ'লে, ভেঙে
হাততেই মধ্যবর্ণীয় বমন্যাসিক মালিতাই তার পরিপূর্ণ রূপ লাভ করিছে।

বহুটি কবি-জীবনের সর্বশ্রেষ্ঠ কীর্তি হ'ল, ভেঙে 'হাউচ অর লাইফ'। ই ভেঙে
জীবনের প্রতিটো ক্ষণের সঞ্চিত গম্ভীরে বচনা করা মধ্যচ্ছ। যদিও ভেঙে ইয়াক চনেট-
পদ্যপৰা আখ্যা দিছে, দৰাচলতে ই চনেটপূজছে। কারণ, প্রতিটো চনেটেই একোটা
স্বয়ংসম্পূর্ণ কবিতা ; আব্দ চনেটের পৰা চনেটলৈ ভাবের শাবাবাহিকতাও প্রবাহিত
হোয়া নাই। গোটেইখিনি চনেটকে সাঙ্ঘ্যিক ঠেছে, বিম্ববস্তুর অখণ্ডতাই। উপর্যুক্ত
চালে। ইয়াক বিম্ববস্তুর স্বেচ্ছ অকাবিক—দাম্পত্য-প্রেম। দৰাচলতে, অন্য কোনো
শ্রেণী কবিতাই সম্পূর্ণ নকরা এই বিম্ববস্তুর এক বিম্বজনীন রূপ ভেঙে কবিতাত চিত্রিত
হৈছে। ফুলশয্যার বাতিব পৰা মরণের মৃত্যুতলৈকে দাম্পত্য জীবনের প্রকাশ পোরা
নিজস্ব দিনের সান্দর্য ইয়াত এনেদৰে বিম্বিত হৈছে যে, ই একজন কবির স্মৃতিমান জীবন
খাঁকির রূপ পরিগ্রহ করিছে, অথচ, যি অভিজ্ঞতা সেই জীবন-সীমানা জিও, সি
একাত্তরপেই ব্যক্তিগত বলিয়েই ক'ব পাৰি। পৰিহাসিতো লাম্বকীভিত হাণে স্মৃতিবকে
ব্যাখ্যা করিছে, "ভেঙে মৃত্যুই সংকীর্ণ ব্যক্তিগত কথা কোরা নাই। ভেঙে চনেটসমূহ
প্রকৃততেই অতি বিম্বয়কর কচনা, য'ত ভেঙে সাধজনীন অভিজ্ঞতা এনেদৰে
প্রতিফলিত হোয়া নাই যে সৰ্বসাধাৰণের বোধগম্য হ'ব পাৰে—কেবল পৰিশীলিত মন
কাকণেই সি বোধগম্য।"^{১১}

১১. He is never narrowly personal. And his sonnets are really very wonderful compositions—not reflecting universal experience so as to be universally understood, but by cultivated minds only.

তেওঁৰ এই চনেটপুঞ্জৰ শিৰোনামা অনায়াসে 'হাউচ অব চাইক' নহৈ 'হাউচ অব লাভ' হ'ব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু, তেওঁৰ জীৱন-দৰ্শনত প্ৰেম বোলা স্বভূতটোৰ এনে এক সৰ্বব্যাপক বহুসাময়িক ৰূপ আছে যে, ই জীৱনৰেই কেন্দ্ৰবিন্দু স্বৰূপে গৃহীত হৈছে। এই চনেটপুঞ্জ দুটা খণ্ডত বিভক্ত। প্ৰথমটো খণ্ড হ'ল, 'ইউথ এণ্ড চ'ল'। ৫৯টা চনেটেৰে এই খণ্ডটো প্ৰেমৰ বহুবিচিত্ৰ ৰূপৰ বৰ্ণনা। দ্বিতীয়টো খণ্ড হ'ল, 'চ'ল এণ্ড ফে'ট'। ৪৪টা চনেটেৰে সম্পূৰ্ণ এই খণ্ডটোত বৰ্ণিত হৈছে, প্ৰেমৰ বিষাদময় ৰূপ।

তেওঁৰ কবিতাৰ প্ৰেমৰ বিচিত্ৰ ৰূপক বৰ্ণনা কৰি তুলিছে, চাৰিওফালৰ প্ৰাকৃতিক জগৎটোৰ অতি স্মৰ্শনশীল বৰ্ণনাই। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, প্ৰেমৰ কথাহীন নাৰীৰ মিলনৰ ছবিখন তেওঁ আঁকি উলিয়াইছে দুপৰৰ নিস্তাৰ পটভূমিত এইদৰে :

Deep in the sun-searched growths the dragon fly
Hangs like a blue thread loosened from the sky :
So this winged hour is drop to us from above.
Oh ! clasp we to our hearts, for deathless dower,
This close-companioned inarticulate hour
When twofold silence was the song of love.

জীৱনৰ প্ৰাত্যহিক ভুলভাৱ মাজত প্ৰেমৰ প্ৰকাশ নীলচীয়া আকাশী-সূতাৰ ওলম
থকাৰ দৰে দুপৰৰ ব'দে ধোৱা ঘাইত বহি থকা জিঞাটোৰ নিচিনাই ছিগমিলিয়া
সুপোনসনা। সেই একেজন কবিয়েই অন্য কোনো মূহুৰ্তত অনুভৱ কৰিছে, প্ৰেমৰ
বিষাদময় ৰূপ। তাৰে চিটিকনি পৰিছে, এনেদৰে চৰণত :

The gloom that breathes upon me with these airs
Is like the drops which strike the traveller's brow
Who knows not, darkling if they bring him now
Fresh storm, or be old rain, the covert beats.

প্ৰেমৰ কৰুণতম ৰূপটো অনবদ্য ৰূপত চিত্ৰিত হৈছে অন্য এটি চনেটত, য'ত তেওঁ
বৰ্ণনা কৰিছে এক দিবাৰত। তেওঁৰ দৃষ্টিতাই পৃথিৱীৰ পৰা বিদায় লৈছে। বিয়ল
প্ৰেমিক বাহি আছে, অৱশ্যে মালৰ এক জলসাৰ পাকত। তেওঁৰ দেৱৰ ওপৰত
জিলামিল জিঞাপাখি পিখি থকা প্ৰেমৰ দেৱতা। তেওঁ ওপৰলৈ মূৰ তুলি চোৱা
নাই। হঠাৎ, তেওঁৰ চকুৰ কোণৰ পৰা কেইটোপাৰমান তপত অজু সাঁৰ পৰিল তলৰ
পানীখিনিত। তাৰ পাচত,

And at their fall, his eyes beneath grew hers ;
And with his foot and with his wing feathers
He swept the spring that watered my heart's dorth

Then the dark ripples spread to waving hair,
And as I stooped, her own lips rising there

Bubbled with brimming kisses at my mouth.

অতপবে পানীৰ মাজত জিলিকি থকা প্ৰেমৰ দেৱতাৰ চকুহাল চিনাকি মূখৰ চকু হৈ পৰিল। প্ৰেমৰ দেৱতাই তেওঁৰ নিঃশব্দ পাখিৰ জোকাৰেৰে পানীৰিন ক'পাই তুলিলে। সেই খেলিমেলি পানীডৰাত ভাঁহি উঠিল, তাহানিকালৰ সেই চিনাকি চুলিটাৰি। এনেবোৰ দিবাস্বপ্নৰ কৰুণ অনুৰাগেৰে তিতি আছে কেইবাটাও চনেট।

কেৱল বমন্যাসিক দিবাস্বপ্নৰ বিখ্যাত প্ৰেমৰ বিষাদময় ৰূপটোৱেই নহয়, প্ৰেমিক-হৃদয়ৰ বহুবিচিত্ৰ আশা-আকাংক্ষা, উৎকণ্ঠা-বিশ্বাসৰো অতি মৰ্মস্পৰ্শী চিত্ৰণ পোৱা যায়, দ্বিতীয় খণ্ডৰ অন্তৰ্গত চনেটসমূহত। এই চনেটপুঞ্জৰ যি বিশ্বজনীন ৰূপ সন্ধ্যা এই খণ্ডটোতেই স্পষ্টতঃ হৈ উঠিছে। এটা চনেটত আছে, প্ৰেমৰ আত্মপৰিচয় :

Look in my face ; my name is Might-have-been

I am also called No-more, Too-late, Farewell.

মৃত্যুৰ দাহনেই প্ৰেমক তাৰ আপোন ৰূপটো প্ৰেমিকৰ সম্মুখত উদ্ভাৱিত দেখুৱায়। কিন্তু, প্ৰেমৰ পৱিত্ৰ স্পৰ্শই মৃত্যুৰো শ্যামসম ৰূপটো ফটফটীয়াকৈ উল্লসিত কৰে। তাৰে সন্ধান আছে আন এটা চনেটত :

To-day Death seems to me an infant child

Which her worn mother Life upon my knee

Has sat to grow my friend and play with me.

এই চনেটপুঞ্জৰ সকলোখিনি মহত্ব থাপ খাই প্ৰকাশ পাইছে, শেষ চনেটটোত। জীৱনৰ সকলোখিনি বিষাদ পূজীভূত হৈ মৃত্যুৰ উপকূলত আশাৰ মধুৰ স্বৰৰ ৰূপত বাহিৰ উঠিছে :

Ah ! when the wan soul in that golden air

Between the scripted petals softly blown

Peers breathless for the gift of grace unknown,—

Ah ! let none other alien spell so'er

But only the one Hope's one name be there,—

Not less nor more, but even that word alone.

মৃত্যু তেওঁৰ দাঁতিত মহাজীৱনৰ সেই তোৰণ-পথ, যাৰ মাজেদি সৰ্বকৈ প্ৰেমৰ সুকল্যা প্ৰাসাদত প্ৰবেশ কৰিবলৈ পাৰি। এই আশাৰ প্ৰাক্ততেই প্ৰেমৰ সকলো বেদনাৰ নিশ্চিন্তি ঘটিছে। সেই অনিল আশাৰ অংশীকাৰ আছে কাৰণেই পাখিৰ প্ৰেমৰ ৰূপো ইমান সুখভিত। বহুটিৰ কাব্যত প্ৰেমৰ যি স্বৰূপ উদ্ভাসিত হৈ উঠিছে, সি একাধাৰে দেৱতাৰ পাখিৰ আৰু পক্ষ আধ্যাত্মিক। সেইবাবেই ক'ব পাৰি, তেওঁৰ 'হাউচ অব লাইফ' জীৱনৰ ঘৰ নহয়, মহাজীৱনৰ ঘৰিণী—ব'ত সঁজাৰ পৰিমাণেৰে যেনো মানুহৰ

জীৱনৰ হাৰ্দি-কাম্বোদনৰ মাজতেই অনুবৰ্ণিত হৈ উঠিছে, তাৰ অমৰ আত্মাৰ আকম্পনীয় উপসনাঃ কবিকল্প হিচাপে এই পুৰুষ এহাতে তেনেকৈ জনন্যাসময়ৰ পৰা পৰ্যন্ত, অৱশ্যতে তেনেকৈ নতুনকৈ জন্মৰ দ্বাৰা বিশ্বব্ৰহ্মৰ কৰুণাৰ্শ্বৰ প্ৰথম অঙ্গকৈ জীৱিত।

॥ ৩ ॥

প্ৰাক-ৰাফেলীয় কবিগোষ্ঠীৰ আনখৰাকী স্ৰেষ্ঠ কবি হ'ল, আলফাৰ্ণ' চাৰ্লছ ছুইনবাৰ্ণ। প্ৰাক-ৰাফেলীয় কাব্য-আন্দোলনৰ প্ৰতি যদিও তেওঁৰ আনুগত্য প্ৰশ্নৰ অতীত আছিল, তথাপি নিজৰ বৈশিষ্ট্যৰে সৈতে তেওঁৰ অৱস্থিতি এই কবিগোষ্ঠীৰ বৃদ্ধৰ উপকণ্ঠহে আছিল। তাৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল, ত্ৰিাশিকলৰ সৌন্দৰ্যতকৈ সংগীতৰ সৌন্দৰ্যইহে তেওঁৰ কবি-কল্পনাক অধিকতৰভাৱে অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। সেইবাবেই স্তম্ভ বহুটিৰ দৰে কাঁচটৰ কাব্যকৃতিৰ অনুশীলন কৰা নাছিল। তেওঁৰ সম্বন্ধত আছিল শ্যেলাৰ সংগীতময় কাব্যৰ জ্ঞান। সকল কাব্যই নহয়, জীৱনৰ আকৰ্ষণ ক্ষেত্ৰতো তেওঁৰ লগত শ্যেলাৰ এক অত্যাশ্চৰ্য মিল পৰিলক্ষিত হয়। শ্যেলাৰ দৰে তেওঁ আছিল গ্ৰীক চিৰায়ত সাহিত্যৰ একনিষ্ঠ পাঠক, সংস্কাৰ আৰু প্ৰখ্যাত বীৰ্য-নীতিৰ দ্বৈৰ্বেষ শূন্য, আৰু প্ৰগতিবাদৰ একান্ত অনুৰাগী। সেইবাবেই, তেওঁক কেন্দ্ৰ কৰি বসিক পাঠক-সমাজত এক জনাবিশ্বাসে গঢ় লৈ উঠিছিল, ছুইনবাৰ্ণ শ্যেলাকৈ অল্প আত্মাৰ নতুন দেহসূক্ষ্ম।

সমালোচক জাফকোভিচ^{১০} হাৰ্ণে লিখিছে, "ছুইনবাৰ্ণ যদি পুনৰ্জন্ম লাভ কৰা শ্যেলায়েই, তেনেহ'লে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব—তেওঁ তেওঁৰ পূৰ্বজন্মৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা ভালেখিনি জ্ঞান আহৰণ কৰিলে।"^{১১} কাৰণ, তেওঁৰ চৰিত্ৰ শ্যেলাতকৈ বহু বোঁচ দৃঢ়তৰ। শ্যেলাৰ জীৱনৰ কালাপাহাৰী বিপ্লৱক তেওঁ কবিতালৈ স্থানান্তৰিত কৰি আনিছে। কবি হিচাপে তেওঁৰ হৃদয়শিল্পৰ সামনা বহু বোঁচ পৰিলত। অমায়নৰ পৰিপূৰ্ণ তেনেকৈ গভীৰতৰ, কল্পনাৰ দীপ্তিও তেনেকৈ উজ্জ্বলতৰ। আৰু, তেওঁৰ জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তি নাট্যকাৰ ৰূপত 'আটোলাস্তা ইন কোলডন'ৰ হৃদয়-বিন্যাস আৰু গীতময়তাৰ সৌন্দৰ্য শ্যেলাৰ 'প্ৰমিথিয়'জ্ আনবাউড'ৰ তুলনাত অধিকতৰ লাভগৰ্ভাৱী।

এগৰাকী অতি প্ৰতিভাশালী কবি হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰিছিল, ১৮৬৫ চনত তেওঁৰ 'আটোলাস্তা ইন কোলডন' প্ৰকাশিত হোৱাৰ লগে লগে। এই নাটকীয় কাব্যখনে প্ৰকাশৰ লগে লগে চাৰিওপিনৰ পৰা সৰ্ব প্ৰশংসা লাভ কৰিলে। কিন্তু, তাৰ পৰৱৰ্তী বছৰত তেওঁৰ কবিতা-সংকলন 'প্ৰথমত এণ্ড বেলাড'চ'ৰ প্ৰথম খণ্ড এক প্ৰচণ্ড বিফল্যৰ ৰূপত ইংৰাজী সাহিত্যৰ দ্বিজয়ত ফাটি পৰিছিল। ইয়াৰ বহুখিনি কবিতাই বহু নিৰিখ কৰাৰে পৰিপূৰ্ণ। কিন্তু, সেই কবিতাসমূহৰ এনে এক

১০. If Swinburne were Shelley reborn, we should recognise that he gained a good deal of wisdom from the experiences of his former life.

দ্বিধাৰকৰ-ৰাখাৰাখকতা আছে যে, সিবিল্যাকৰ কাব্যিক সৌন্দৰ্য কোনেও অগ্ৰাহ্য কৰিব নোৱাৰে। সিবিল্যাকৰ নিৰিখ কৰাবোৰো এনেদুৱা যে, কেৱল গাণ্ডিত্য-পাঠকৰ বাবেইহে নিৰাৰ অধিকৰা; আৰু সেই গাণ্ডিত্যৰ প্ৰতিও অৱাক প্ৰশংসাৰে যুৱ নোমোৱাই উপায় নাই। ছুইনবাৰ্ণৰ বিৰোধে শব্দ-সমালোচকে সিবিল্যাকৰ অগ্ৰসীতা ক'ৱিয়াই দেখুৱাইছিল, সেইসকল সমালোচকৰ ছুইনবাৰ্ণে এযাব কৰাৰেই কৰাশৰ্মা কৰিছিল : তেওঁৰ কবিতাতকৈ তেওঁলোকৰ বিস্তাৰিত ব্যাখ্যা তেৰ বোঁচ অগ্ৰসী ! এইখন কাব্য-সংকলনৰ পাচত ১৮৭১ চনত তেওঁৰ 'চংছ বিক'ৰ চানবাইজ' প্ৰকাশিত হয়। এইখনও আছে, ছুইনবাৰ্ণৰ শ্যেলাইজলত য়াতিৰুদ্ধৰ প্ৰতি সহানুভূতি। য়াচোন শ্যেলাৰ কবিতাৰ পটভূমি হেলাচ য়াতিৰুদ্ধৰ জন্ম-শ্ৰেণীৰ ইটালীলৈ পাবৰ্ণতিও হৈছিল। তাৰ পৰৱৰ্তী কাব্য-সংকলনখন হ'ল, বিতৰীৰ খণ্ড 'প্ৰেম্‌চ এণ্ড কেলোড'। ১৮৭৮ চনত প্ৰকাশিত এইখন সংকলনৰ কবিতাসমূহি তেওঁৰ গীতিকাব্য-কলাৰ অতুলনীয় প্ৰতিভাৰ শ্ৰেষ্ঠতম নিদৰ্শন হৈ ৰৈছে।

তেওঁৰ কাব্যৰ ভাৱসম্পদ অত্যন্ত সীমিত বুলিয়েই ক'ব পাৰি। তেওঁৰ যি কোনো কবিতা বিশ্লেষণ কৰিবলৈ ল'লেই তাৰ ভাৱবস্তু চুৰীভূত কৰ্ম্মৰৰ নকল হোৱাৰ সন্দেহ ল'ব নোৱৰা দেখহীন স্তৰাস্তৰ পৰিণত হৈ পৰে। তাৰ কাব্যৰ হ'ল, বহোটোৱে যিকমে সকলোবোৰ ইন্দ্রিয়চেতনাকে তুলিকাৰ স্তম্ভৰ মাধ্যমত গ্ৰহণ কৰিছিল, চুইনবাৰ্ণ'ও সেইদৰে যি কোনো ইন্দ্রিয়ানুভূতিকো স্তম্ভৰ স্তম্ভৰ মাধ্যমত গ্ৰহণ কৰিছিল। বহোটোৱে কেৱল সেই মাধ্যম যিকমে চিন্তাৰ অভিব্যক্তি পৰ'ন্ত বিস্তৃত, চুইনবাৰ্ণ'ৰ কেৱল সেইদৰে এই মাধ্যম চিন্তাৰ অভিব্যক্তিৰ কাৰণেও গৃহীত। সেইবাবে, তেওঁৰ কবিতাৰ ভাৱসম্পদ উপলব্ধি কৰিবলৈ তেওঁৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দৃষ্টিকোণৰ সঙ্গত চিনাকি হৈ লোৱাটোকেই অধিক প্ৰয়োজনীয়। এই সন্দৰ্ভত চুইনবাৰ্ণ'ৰ ক্ষেত্ৰত কবিতাসমূহৰ ভিতৰৰ এটি 'হিৰণ্য টু প্ৰচাপাইন'ৰ দৃষ্টিকোণটো ক'হিহুই চাব পাৰি। এই কবিতাটোত তেওঁ এৰিবাৰী ৰোমান জড়োপালকৰ মূৰ্খতাৰ বৃদ্ধিৰ ধৰ্ম্ম বাজৰ্ম্ম বুলি গৃহীত হোৱাত তেওঁৰ মনোভাৱী প্ৰকাশ কৰাইছে। তেওঁৰ কাব্যৰ পিতৃ-পুত্ৰৰ ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ অসম্ভৱ। পৰম্পৰাগত সেই ধৰ্ম্ম ভোজনৰ ল'ৰাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। তাৰ পৰিৱৰ্ত্ত, বৃদ্ধিৰ ধৰ্ম্মই কিহৰ প্ৰতিষ্ঠা দিছে? জীৱনৰ সহন—মৃত্যুৰ। সেইবাবেই, তেওঁ জতি পপটকৈ কৈছে,

Thou hast conquered, O pale Galilean ; the world has
grown grey from the breath ;

We have drunken of things Lothean, and fed on the fullness of death.

কোনো লাভ নাই, বিদ্যুৎ-চুম্বকীয় পিত্তলাব পৰা পান কৰি অথবা হৃদয়ৰ আঘাত গ্ৰহণ কৰি।

অকল নিয়ানেই নর। বিশাল বোমান সম্রাটের একমাত্র ঘনিষ্ঠ আদে অভিষেক
——————
একটি অশেষ গুণে ভরাটে। তেঁদের দাঁতে

বাহুধৰ্মৰ বৃদ্ধৰ বসণটোৱেই আছিল অত্যন্ত স্থল আৰু ধৰ্মান্বিত। সেইজনে, তেওঁ
নতুন ধৰ্মৰ অৰ্থেই জাহাজৰ ভাৰেৰে প্ৰত্যাখ্যান কৰিছে,

O lips that the live blood faints in, the leavings of
racks and rods;
O ghastly glories of saints, dead limbs of gibbeted Gods;
Though all men abuse them before you in spirit, and all
knees bend,
I kneel not neither adore you, but standing look to the end.

ৰোমান দাৰ্শনিকসকলকো জানে, কোনো ধৰ্মই চিকাহাৰী নহয়। খৃষ্টান ধৰ্মৰ এই
বিকলপ্ৰকাশ অতি অস্বাভাৱী; অতি বেচি কেইহেজাকমান বছৰলৈ চলি থাকিব। তেওঁ
নিজে প্ৰাচীন ধৰ্মৰ ধৰ্মাধাৰী নহয়। কিন্তু, তেওঁ ভাল পায়, সেই ধৰ্মৰ দেহবোধক
আশ্ৰয় কৰি গঢ়ি উঠা অজস্ৰ সুন্দৰ শিল্পকৰ্মত। সেইবোৰ দেহ-দেহীৰ দ্বাৰা
খৃষ্টানসকলে ভাঙি চূৰ্ণ কৰিছে। কিন্তু, তেওঁলোকে নোজানে, বৃদ্ধৰ অকিঞ্চিৎকৰী
প্ৰচাৰপাইনক তেওঁলোকে ধ্বংস কৰিব নোৱাৰে। বৰং, দেহী-প্ৰচাৰপাইনে এদিন সমস্ত
ব্ৰহ্মাণ্ড জুৰি জোৱাৰৰ সৃষ্টি কৰিব, যি জোৱাৰে অন্য বহু বস্তুৰ লগতে খৃষ্টান
ধৰ্মকো পৃথিৱীৰ পিঠিৰ পৰা হঠি নিৰা। সেই বিধ্বংসনাৰ ছবিখন এনেদৰে:

Where beyond the extreme sea-wall, and between the
remote sea-gates,
Waste water washes, and tall ships founder, and deep
death waits:
Where, mighty with deepening sides, clad about with
the seas as with wings,
And impelled of invisible tides, and fulfilled of
unspeakable things,
White-eyed and poisonous-finned shark-toothed and
serpentine-curled,
Rolls, under the whitening wind of the future, the
wave of the world.

যি পৰিৱৰ্তনৰ অস্বাভাৱিত ই প্ৰাচীন ধৰ্মৰ সকলো চিন পৃথিৱীৰ পৰা হঠি নিৰা
কৰিছে, সেই একে অস্বাভাৱী পৰিৱৰ্তনেই খৃষ্টান ধৰ্মকো এদিন বিলুপ্ত কৰি দিব।
ৰোমান দাৰ্শনিকে তাক হৃদয়ত চিত্ৰিত কৰিছে, বহুত নান্দ, বিৰাট পুৰুষ আৰু অজস্ৰ
নতুন নতুন চিত্ৰকৰ্মৰ সমাহাৰেৰে। নক'লেও হ'ব, এনে বিলুপ্ত চিত্ৰকৰ্ম
প্ৰত্যেক প্ৰাক-বাক্যলৈ বীজৰে স্পষ্ট প্ৰতিফলন।

কিন্তু তেওঁ এই অংশৰ পাছতে প্ৰাচীন দেহ-দেহীৰ লগত খৃষ্টান দেহ-দেহীৰ বিৰাট

থকা একন স্নানৰ ছবি অংকিত হৈছে। সন্মুখভাৰ পৰা বিকশিত হৈ উঠা ফ্ৰেমৰ
অধিষ্ঠাত্রী দেৱী ভেনাচৰ অগ্ৰে সৌন্দৰ্যৰ ফুলভাঙি বহিষ্কৃতৰ অৱস্থা। কুমাৰী দেৱীৰ
ৰূপ কিমান নিপুণ আৰু অনুপ্ৰেৰণাহীন! ৰোমান দাৰ্শনিকৰ ভাষাত,

For thine came pale and a maiden, and sister to
sorrow; but ours,
Her deep hair heavily laden with odour and colour
of flowers,
White rose of the rose-white water, a silver splendour,
a flame,
Bent down unto us that besought her, and earth grew
sweet with her name.

সকল ধৰ্মৰ প্ৰতি তেওঁৰ সকলোখিনি অনীহাৰ মূলতে আছে, এই সৌন্দৰ্যবিম্ব
নৈতিবাচক মণ্ডান দৃষ্টিভংগীৰ উপলব্ধি। সেই ধৰ্মক গ্ৰহণ কৰাতকৈ তেওঁ বৰ
মৰণকে গ্ৰেপ্তাৰ কৰিছে। কাৰণ, সেই মৰণদেশৰ অধিষ্ঠাত্রী দেৱী হ'ল,
অনিম্যাস্থৰী প্ৰচাৰপাইন। আৰু মৃত্যুৰ প্ৰপাকৰ ছবিখনো তেওঁৰ কাৰণে যথেষ্ট
জোতনীয় :

In the night where thine eyes are as moons are in heaven,
the night where thou art,
Where silence is more than all tunes, where sleep
overflows from the heart,
Where the poppies are sweet as the rose in our world,
and the red rose in white,
And the wind falls faint-as it blows with the fume of
the flowers of the night,
And the murmur of spirits that sleep in the shadow
of Gods from afar
Grown dim in thine ears and deep as the deep dim
soul of a star,

সেই অন্ধৰ-ৰাত বেজিৰ পোহৰ নাই, ৰাত কুৰাৰ অৱাসে মৃত্যুত তপ্তাৰ বাগী
কপুৰই দিলে, ৰাত নিশাৰতৰ ৰূপ মৃত্যুত অৱস্থাৰ নিচিনা, ৰাত শব্দ মৃত্যুত
জ্ঞানৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ অৱস্থাৰ
সেই হৈ উঠিছে। কাৰণ, সেই মৰণদেশৰ অধিষ্ঠাত্রী দেৱী হ'ল, অনিম্যাস্থৰী
প্ৰচাৰপাইন। আৰু মৃত্যুৰ প্ৰপাকৰ ছবিখনো তেওঁৰ কাৰণে যথেষ্ট
জোতনীয় :

ইনভাৰ্ণৰ সৰ্বশেষ কবিতাসম্বাদ এই দৃষ্টিকোণটোৱেই প্ৰতিফলিত হৈছে।

প্রথম মধ্যম-প্রাণিত, তৃতীয় স্বরব প্ৰতি-গতীর অনুবাহ, প্রধাণত ধ্বনি অনুশাসন
বিবৰ্ণে, যিহেতু আব্দ জেতিবাচক নীতিৰ প্ৰতি প্ৰবল অনীহা—এইখিনিহেই হ'ল,
তেওঁৰ প্ৰায় সকলোবোৰ কবিতাৰ প্ৰধান অৱলম্বন। কবি হিচাপে তেওঁৰ দাঁতি
নিৰ্দিষ্ট হৈ আছে, আৰ্গুৰুৰ বিচিত্ৰ অঙ্কনবৃত্ত। তাৰ ভিতৰত প্ৰথমেই উল্লেখ
কৰিবলগীয়া হয়, তেওঁৰ কবিতাৰ সাংগীতিক বৈচিত্ৰ্যৰ কথা। শ্যোলীৰ কাব্যৰ
উত্তমসাধক হিচাপে হুইনবাৰ্ণে তেওঁৰ সংগীতমগ্নতাক এক নতুন বিশুদ্ধি দান
কৰিলে। শ্যোলীৰ কবিতাত পোৱা যায়, ফটিকৰ ধাৰ হৈ বোৱা সংগীতৰ সুব।
কিন্তু, হুইনবাৰ্ণৰ কবিতাত পোৱা যায়, সুৰৰ বহু-মুখী বৈচিত্ৰ্য। জান আব্দ ফকাৰ,
মীড় আৰু মূৰ্খনা, গমক আব্দ গিটিকিৰাৰ বিচিত্ৰ লীলাখেলা তেওঁৰ কবিতাত বিদ্যে
প্ৰকাশ পাইছে, ষাতিয় কাব্যে কবিতাত সেইদৰে প্ৰকাশ পোৱা নাই। এইখিনিতে
উল্লেখ কৰি থ'ব পাৰি, হুইনবাৰ্ণ আছিল মিলৰ বাদ্যকৰ। তেওঁৰ কবিতাত উজ্জীৱিত
জন্মাবাৰ দৰে বৈ আছে মিলৰ পিচত মিলৰ তৰংগমালা। এই সম্বন্ধত লুকল
বিনিয়নে এটি তাৎপৰ্য-পূৰ্ণ ঘটনাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। এয়া হুইনবাৰ্ণ, বহুটি আব্দ
জৰ্জ মেৰেডিথ তিনিও হেম্পটন কটৰ পৰা ষাটোৰোকে একেলগে বেল-জয়ন্ত
ওলাইছিল। তিনিওজন কবিয়ে মাথোন এটা মিল দি কবিতা লোকবলৈ ল'লে।
যাকী মূৰ্জন কবি কেইটামান চৰণ লেখিছেই জ্ঞানৰি পাবিল। কিন্তু হুইনবাৰ্ণৰ
কবিতাটোৱেৰে খসিকই নোখোজা হ'ল। চৰণৰ পাচত চৰণ ওলাই গৈ আছে—
প্ৰতিটো চৰণত মিলৰ ধৰণ মাথোম একটি। অৱশেষত, দাকী আহি ষাটোৰ
পহুলাই; হুইনবাৰ্ণে লেখি শেষ কৰিলে, তেওঁৰ কবিতাৰ শেষ চৰণটো। সেই
কবিতাটোৱেই হ'ল, 'কাউন্টাইন'।

তেওঁৰ কবিতাৰ অন্য এক বৈশিষ্ট্য হ'ল, ষাণেপ্তৰৰ সহায়তা গ্ৰহণ কৰা সৰ্বকাল
প্ৰচলিত উল্লেখ। কবাচী কবিতাত যদিও এইখিন সৰ্বজনীন প্ৰাচুৰ্য কৰেও, ইংৰাজী
কবিতাত ই প্ৰায় সৰ্বলভ হ'লিহেই ক'ব পাৰি। হুইনবাৰ্ণৰ কবিতাত পোৱা যায়,
পদ্য আৰু সখ্যায় বিচিত্ৰ গম্ভীৰ অনুভূতিৰ কথা, বিচিত্ৰ কল্প বিচিত্ৰ সুৰায়
উল্লেখ, আব্দ আৰ্ণিক জীৱনবো অনুভব ইতিহাস। তেওঁৰ কবিতাতই পোৱা যায়,
সৌন্দৰ্যৰ মৰ্যাদাৰ জৰ্জ-নিৰ্মিত উল্লেখ, বৃগদী পদ্যৰে দেহৰ ভৰণৰ কথাৰ উল্লেখ,
আব্দ বাস্তবান শিশুৰ মূৰৰ ফুলিৰ এক অস্বাভাৱীৰ সুখায় উল্লেখ। নক'মেৰ হ'ল,
বিজ্ঞান কবিৰ কবিতাত এনে বহু আচৰ্য্যক্ৰম-স্বাভাৱিকতাৰ বৰ্ণনা আছে, তেওঁৰ
কবিতাত বহি আব্দ কুল আব্দ সামগ্ৰিক বতাহৰ সৌন্দৰ্য উল্লেখ অত্যন্ত স্বাভাৱিক ;
যিহেতু কৈ নহওক, হুইনবাৰ্ণে এই বিষয়ত ইংৰাজী কবিতাক এক সম্পূৰ্ণ অচিন কল্প
সন্ধান দিলে।

হুইনবাৰ্ণৰ কবি-জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তি হ'ল, তেওঁৰ 'আটলাণ্ট ইন ভৌলন'।
গ্ৰীক ঐতিহ্যৰ জৰ্জত থীত এই কাব্যখন অৰ্থে পীতৰ বানিয়ে-মুখৰক হৈ
আছে। ইয়াৰ সম্পাদক হুইনবাৰ্ণ সৰ্ব কৰ্মাছিল বিচিত্ৰ মূৰ পৰা। কবিতাটো

হ'ল এনেকুৱাঃ কৌলডনৰ বাণী আলমিগ্ৰাৰ দৃপৰাকী ভাৱ আছিল। জাব, আছিল, পুত্ৰক মেলিয়েগাব। মেলিয়েগাবৰ জীৱন তেওঁৰ হাতৰ মৃতিতে আছিল : বৌদ্ধমাত্ৰিকৈ তেওঁ অলৌকিক জোৰগছি পুৰি নেপেলায়, বৌদ্ধমাত্ৰিকৈ মেলিয়েগাব জীয়াই থাকিব। দেৱী অটৌমছে কৌলডনলৈ এটা বিশাল বৰাগাহৰি পঠালে : কিন্তু, সেই গাহৰিটো বেয়ে সেয়ে নিখন কৰিব নোৱাৰে—কেৱল চিবকুমাৰী আটোলাইছে নিখন কৰিব পাৰিব। মেলিয়েগাব সেই বৃপহীৰ প্ৰেমত বন্দী হ'ল। কিন্তু, সৈন্ত-দুৰ্ৱিপাকত বৰাগাহৰিটো হত্যা কৰাব পাচতেই আলমিগ্ৰাৰ ভাঙুৱে আটোলাতাক অপমান কৰে। আটোলাতাব প্ৰেমিক মেলিয়েগাবে দূয়ো ভাঙুকে হত্যা কৰি বহিল। এই বাৰ্তাৰ পাই আলমিগ্ৰাৰ শোক উৰাল উঠিল। তদুপৰি, মেলিয়েগাবৰ গাপ-আচৰণে দেশৰ অসংগল সাধিব। গতিকে, আলমিগ্ৰাই মেলিয়েগাবৰ জীৱন-জোৰগছি জুইত সুৰুৱাই দিলে। এই কাহিনীটোৰ আধাৰতে চুইনবাৰ্ণে' লেখি উলিয়ালে, উনবিংশ শতিকাৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ট্ৰেজিক কাব্যনাটক। নাটক হিচাপে ই সম্পূৰ্ণৰূপে নহ'লেও, আটাইকেইকা গ্ৰীক আদৰ্শত বাঁচত নাটকৰ ভিতৰত অধিক নিৰ্মিত।

কিন্তু কাব্য হিচাপে ইয়াৰ সৌন্দৰ্য তৰ্কাতিত। সমালোচক বাৰ্টলেম্ভ এই সম্পৰ্কে এইদৰে কৈছে, "লক্ষসংখ্যকৈ এক বিশ্বজনীন ভাষণৰ লাভ কৰিছে; বাহিৰৰ হৃদয়ৰ অস্তৰালত আছে কবি-কণ্ঠত ধ্বনিত হৈ উঠা এক বিশ্বজনীন ধৰ্মন। যি ধৰ্মকত প্ৰতিফলিত হৈছে সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ ট্ৰেজডী—ব্যক্তিগত ট্ৰেজডী নহয়।" নাটকীয় পাত্ৰ-পাত্ৰীৰ মৰ্মবেদনা আহি সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ দুঃখাবলিত ধ্মিক কৈছে। সেই দুঃখৰ জীৱন উপলম্বিৰ দিশ মূঠতে তিনিটা—প্ৰথম, জীৱনৰ অতি হতাশাবাজক পৰিস্থিতি; দ্বিতীয়, বিবাদৰ উৎসৰূপে প্ৰেমৰ ভূমিকা; আৰু, তদুপৰি অজ্ঞাতাৱিতা। অতি মোহনীয় কাব্যৰ খেও ধৰি এই তিনিওটা উপলম্বি ইয়াত চিত্ৰিত হৈছে।

মেলিয়েগাবে বৌদ্ধমাত্ৰিকৈ মোমায়েকহ'তক হত্যা কৰিলে, ভৌত্তিয়া আলমিগ্ৰাৰ সম্বন্ধত দৃষ্টা অতি বিবাদময় বিৰূপ উপস্থিত হ'ল। যদি তেওঁ আপোন পুত্ৰক কমা কৰে, তেনেহ'লে আপোন ভাঙুৱৰ মৃত্যুৰ প্ৰতি অসম্মান প্ৰদৰ্শন কৰা হ'ব। আৰু, যদি সেই মৃত্যুৰ প্ৰতি সম্মান দেখুৱাব খোজে, তেনেহ'লে আপোন পুত্ৰক নিজ হাতৰে মৃত্যুৰ হাতত ছুঁলি দিব লাগিব। এই দুই বিৰূপৰ সম্মান চুইনবাৰ্ণে' সম্পূৰ্ণ গ্ৰীক জীৱনবোধৰ চেনাবে কৰিছে। গ্ৰীকসকলৰ ধাৰণা আছিল, সত্যনৰ অস্তিত্বৰ মাজেৰে অৰ্থেকৰ লগতহে জননী-দেহৰ সম্পৰ্ক; কিন্তু মহাদেৱৰ ধৰ্মনীতি বিৰূপ প্ৰবাহিত হৈ থাকে, সেই কৰ্ত্তৰ প্ৰতিটো কথিকাৰ সৈতে আপোন দেহৰ কৰ্ত্ত-কথিকাৰ

০০. The words take on a general significance; beneath the external disguise, the poet is voicing a Philosophy that is universal, depicting a tragedy that to him is not of individuals, but of the race.

মিল আছে। এই বিশ্বাসে পুণ্য কবি-কল্পনার বীজিত জাত কবিগণ, জীবিতকাল পৰিকল্পিত চিত্রের মতই সন্নিবেশিত। আলোয়ই দেখা গলে বাজপ্রাণের জেবনবাক্য হাি অদ্বৈত দেবীত্রে ভেদন আব পুত্র মেলিরেখার জীভন মন্থা কুই দেখে কবিগণ :

Fire in the roofs, and on the lintels fire,
Lo ye, who stand and weave, between the doors,
There ; and blood drips from hand and thread, and stains
Threshold and raiment and me passing in
Flecked with the sudden sanguine drops of death.

মদে মদে আলোয়ই ভেদন সিংহাসিত গ্রহণ কবিগণ।

আব, এই দ্বৈতক সিংহাসিত গ্রহণ অজ্ঞানত আছে, প্রেমের সর্বনাশী হুপ। গ্রীক জীভনবোধ প্রতিফলিত হৈছে, পুণ্যক কবি প্রকৃতিব সাফল্য। বি পুণ্যে প্রেমের বন্দীত গ্রহণ করে, ভেদে আপোন জীভনব সর্বনাশকেই নিশ্চয় কবি আসে। সেই-বাক্যে, হুইনবার্ণ কোবাক্ত প্রেমের হুপটো এইভাবে চিত্রিত হৈছে,

Thou art swift and subtle and blind as a flame of fire ;
Before thee the laughter, behind thee the tears of desire ;
And twain go forth beside thee, a man with a maid ;
Her eyes are the eyes of a bride whom elight males
afraid ;

As the breath in the buds that stir is her bridal breath ;
And Fate is the name of her ; and his name is Death.

অকল 'আটলান্টা ইন কোল্ডন'ডেই নহয়, হুইনবার্ণ আন বহুতো কবিগণকেই প্রেমের এই হুপটো চিত্রিত হৈছে। প্রেম একুই হুইব করে। ইয়ান পকির্নিত মাত্ৰেই এমটি হাই।

সর্বশেষত, এই মাত্ৰক কবিত্বক প্রতিকলিত হৈছে, নিশ্চয়ত হুপ পকির্নিত। বিশ্বব বিমান মন্থের হুতিব সর্বশেষ পকির্নিত নহয়। এইখিনিত হুইনবার্ণ চিবাচিবিব গ্রীক জীভনবোধের পবা জীভনব জীভন। গ্রীক প্রেমকীত চিত্রিত হৈছে, কল্লিত মন্থকেই কল্লিতকহুপে। কোমো জীভনব মাই কল্লিত কবিগণ। কল্লিত, হুইনবার্ণ ইয়ানব প্রতি বিদ্যুপ মন্থাকার কটি পকির্নিত, এনবোধ উচিত :

But the gods love not justice more than fate,
And smite the righteous and the violent mouth ;
And mix with insolent blood the reverent man's
And bruise the holier as the lying lips,

ঈশ্বৰক নিষ্ঠুৰতাৰ বিষয়ে চুইনবাৰ্ণৰ অভিযোগৰ অন্ত নাই। সেই অভিযোগেই পুণীভূত বিদ্রোহৰ বৃপত প্ৰকাশ পাইছে, কোৰাইৰ মূলক বোষণাত :

All we are against thee, against thee, O God most high.

ঈশ্বৰক বিষয়ে এই বিদ্রোহ-বোষণা চুইনবাৰ্ণৰ নিজৰ জীৱন দৰ্শনে অভিব্যক্তি। ধাৰণা কৰিবলৈ টান লাগে, এনে এখন বিবাদৰ চকু-লোৰে ভিত্তি থকা মধ্বতম গীতময়-তাৰে ভৰপূৰ কাব্যনাট্য কেনেকৈ এইদৰে দীপ্তমান বিপ্লৱৰ বাতাসী লিখাৰে শেষ হৈছে। ঘৰাচলতে, ই চুইনবাৰ্ণৰ এক সংজ্ঞাত কাব্য-প্ৰৱণতাৰেই অভিব্যক্তি। তেওঁৰ গীতকবিতাসমূহলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায়, সিবিলাকতো শেল্‌ব্লা-কোমল গীতময়তাৰ আৰোহী ভূমুকিয়াই গৈছে। এতিয়াও উল্লেখযোগ্য উল্কাপিণ্ডই। কমন্যাসিক কবিৰ মানসত ধৰা পৰা সেই উল্কাৰ দীপ্ত আছে, কিন্তু দাহনৰ শক্তি নাই।

চুইনবাৰ্ণৰ কাব্যতেই ইংৰাজী ইতিহাসৰ কমন্যাসিক কাব্য-আন্দোলনৰ অস্তিত্ব ঘূৰ্ণনাট্যে স্বৰূপত হৈ উঠিল। আৰু, তেওঁ নিজে ক'ব নোৱৰাকৈয়ে তেওঁৰ কাব্যত শ্বেম-নুশ্বেমকৈ ব্যক্তি উঠিছিল সেই সজুন কাব্য-কৰ্মৰ আদৰ্শ, য'ত কবিতাক কল্পনা কৰা হৈছে বিশুদ্ধ শব্দৰ বৃপত। তেওঁৰ কবিতাৰ শব্দ পৰিপূৰ্ণৰূপে অৰ্থৰ অভীত হৈ উঠা নাই, স'চা। কিন্তু, সেই শব্দসমূহ যেন প্ৰতীকবাদী কবিৰ বাহিৰে বিশুদ্ধ সংগীতৰ প্ৰথম আয়োজনৰ প্ৰথম গুণবৰণ।

॥ গ্ৰন্থ-সূচী ॥

Drinkwater, J.	: The Victorian Poetry
Walker, Hugh	: Literature of the Victorian Era
Hearn, Lafcadio	: Pre-Raphaelite and other Poets
Nicholson, Harold	: Tennyson
Chesterton, G. K.	: Browning
Brooke, S. A.	: Robert Browning
Bickley, F	: Matthew Arnold and His Poetry
Benson, A. C.	: Rosseti
Nicholson, Harold	: Swinburne
Elton, Oliver	: The English Muse